

ตอบ ดร. มาร์ติน :
พุทธวินัย ถึง กิกษุณี

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ตอบ ดร.มาร์ติน:

พุทธวินัย ถึง ภิกษุณี

พระพรหมคุณาภรณ์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

มาฆบูชา ๒๕๕๔

ตอบ ดร.มาร์ติน: พุทธวินัย ถึง ภิกษุณี

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 978-616-90770-0-8

พิมพ์ครั้งที่ ๑ — ออกพรรษา ๒๕๕๓

พิมพ์ครั้งที่ ๒ — มาฆบูชา ๒๕๕๔

- หุณพิมพ์หนังสือธรรมทาน วัดญาณเวศกวัน

๑,๕๐๐ เล่ม

ปก: พระชัยยศ พุทธิวิโร

สีพิมพ์:

บันทึกนำ

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒

หนังสือ *ตอบ ดร.มาร์ติน: พุทธวินัย ถึง ภิกษุณี* นี้ เมื่อพิมพ์ครั้งแรก เกิดขึ้นโดยเป็นงานที่ค่อนข้างเร่ง เนื่องจากมีงานอื่นร่อยอยู่มาก ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ แม้จะไม่มีเวลาตรวจทานตลอดอีก ก็ได้ปรับปรุงเล็กๆ น้อยๆ ในบางแห่ง ที่นี้ก็ได้บ้าง พอดีพบบ้าง เกี่ยวกับถ้อยคำสำนวนที่อาจหลวมไป โดยทำให้กระชับหรือรัดกุมขึ้น

มีส่วนที่เขียนเพิ่มเติมยาวสักหน่อย ๒ เรื่อง คือ ปัญหาานาสังวาส กับสังกรรมในการอุปสมบท และการบวชแบบเอหิภิกขุ ที่มีมาคู่กับญัตติ จตุตถกรรมอุปสัมปทาเกือบ ๒๐ ปี ในครั้งพุทธกาล นอกจากนี้ มีเพิ่มเติมเพียงเล็กน้อย รวมแล้วทำให้หนังสือหนาขึ้น ๑๒ หน้า

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๗ มกราคม ๒๕๕๔

โมทนาพจน์

เรื่อง **ตอบ ดร. มาร์ติน: พุทธวินัย ถึง ภิกษุณี** เกิดมีเนื้อความปรากฏขึ้นมาจากคำถาม-คำตอบ จนเป็นเล่มหนังสือดังประจักษ์เบื้องหน้านี้ ด้วยกุศลจิตของ Dr. Martin Seeger โดยแท้ เพราะลำพังตัวผู้ตอบเอง แม้จะรู้อยู่ว่าเรื่องที่สัมภาษณ์นี้สำคัญ น่าสนใจ แต่ไม่มีเวลาเอาใจใส่อย่างใดเลย

ดร. มาร์ติน มาสัมภาษณ์นานนักแล้ว เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๕๔๗ คือเมื่อ ๖ ปีก่อน ยังตอบไม่จบ แล้วก็ทิ้งไว้เนิ่นนาน จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๕๕๑ จึงได้สัมภาษณ์ต่อ เป็นครั้งที่ ๒

เหตุที่ช้า เป็นเพราะผู้ตอบเองที่อาพาธและอยู่กับงานหนังสืออื่น ส่วนทางฝ่าย ดร. มาร์ตินนั้น เท่าที่ทราบ เมื่อถึงช่วงว่างจากงานสอน ก็เดินทางมาเมืองไทยทุกปี แต่เมื่อทราบว่าผู้ตอบอาพาธ ก็เกรงใจหรือถวายเป็นโอกาส จึงไปอยู่กับงานวิจัยเรื่องอื่น ปีหนึ่งผ่านไปๆ กลายเป็นหลายปี

ที่จริง ควรจะสัมภาษณ์เสร็จกันไปแล้ว ตั้งแต่ครั้งแรกในปี ๒๕๔๗ นั้น เพราะเข้าใจว่า ดร. มาร์ติน มีคำถามพร้อมทั้งหมดอยู่แล้วตั้งแต่ครั้งแรกนั้นแหละ ดังที่ในเวลาสัมภาษณ์ เห็นในแผ่นกระดาษที่ถืออยู่มีคำถามเต็มทั้งหน้า แต่ถามหัวข้อใหญ่ไปได้ ๑-๒ ข้อ ก็ ๒-๓ ข้อโง่ง ผู้สัมภาษณ์เกรงใจพระอาพาธ ก็ยุติไว้ก่อน แล้วก็รอเวลาผ่านไปอย่างที่กล่าวข้างต้น

ครั้นเมื่อ ดร. มาร์ติน เห็นว่าเนื้อหาเพียงพอและเวลาล่าช้ามานาน จึงได้รวบรวมจัดเตรียมข้อมูลส่งมาให้ตรวจชำระเกินครึ่งปีแล้ว และได้ยินบอกต่อกันมาว่าอยากให้ออกเร็วหน่อย แต่ผู้ตอบก็ไม่มีโอกาสแต่เรื่อง จนในที่สุดจึงได้อาศัยการอาพาธและยังงานอื่นไว้ เร่งทำจนเสร็จดังที่ปรากฏในบัดนี้

เนื้อความที่ ดร. มาร์ติน รวบรวมจัดส่งมานั้น นอกจากที่ ดร. มาร์ติน สัมภาษณ์เอง ๒ ครั้งแล้ว ก็มีคำสนทนากับท่านเจ้าคุณพระราชาสุเมธอาจารย์ และคณะของท่าน ครั้งหนึ่ง และบันทึกเสียงคำตอบคำถามแก่ญาติโยมคณะหนึ่งในปี ๒๕๔๙ ซึ่งพระที่วัดญาณเวศกวันนำมาใส่รวมใน CD ที่เผยแพร่

เมื่อตรวจชำระ เห็นว่าผู้ฟังและผู้ศึกษาเรื่องภิกษุณี ควรทราบเรื่อง สมณมณฑล คือวงการนักบวชสมัยนั้น และเรื่องวินัยของสังฆะ โดยเฉพาะ เรื่องปาติโมกข์ เป็นต้น ด้วย เพื่อให้เกิดความเข้าใจดีขึ้น จึงนำมาเสริมใส่เข้าไป โดยทั้งนี้ ได้เน้นทางด้านข้อมูลความรู้ ให้ท่านผู้รู้ไปคิดพิจารณา ก็หวังว่า จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาและผู้ที่ไม่รู้ตามสมควร

ดังได้กล่าวข้างต้น ตัวผู้ตอบเรื่องนี้ แม้จะทราบว่า เรื่องการบวชภิกษุณี นี้สำคัญ น่าสนใจ แต่ตนเองอยู่ห่างไกลเรื่อง และมีงานทางพระธรรมวินัยด้านอื่นที่เพิ่งทำเวลาไม่พออยู่แล้ว จึงมิได้เอาใจใส่ ตามปกติไม่มีการพูดถึง แต่เมื่อ มีผู้มาถาม ก็ทำได้แค่มุ่งด้านความรู้และตอบเป็นเรื่องเฉพาะหน้าผ่านไปๆ

ครั้งเมื่อท่านผู้ถาม ผู้สัมภาษณ์ หรือผู้ฟังสนใจ ถอดเสียงมาให้ตรวจ ก็ชำระเป็นเล่มหนังสือออกมา โดยเมื่อเรื่องมาถึงตัว ก็เน้นให้ได้ข้อมูลความรู้ที่ ถูกต้องและนำเสนอให้ชัดเท่าที่พอไหว เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ ซึ่งเกิดเป็นเล่ม หนังสือขึ้นในทำนองนี้ มิได้หมายความว่าผู้ตอบใส่ใจกับเรื่องนี้แต่อย่างใด

สำหรับเรื่อง *ตอบ ดร. มาร์ติน: พุทธวินัย ถึง ภิกษุณี* นี้ เมื่อได้เห็น นำใจกุศลของ ดร. มาร์ติน ก็คิดว่าจะปล่อยข้ามมิได้ แต่กว่าจะทำเสร็จเป็น หนังสือออกมา เทียบกับหนังสืออื่น นับว่าใช้เวลามาก ยับยั้งงานหลักไว้ เกือบ ๓ เดือน ของพรรษาปี ๒๕๕๓ จึงถึงโอกาสที่จะหันไปทำต่อไป

ขออนุโมทนา Dr. Martin Seeger เป็นอย่างยิ่ง ที่ได้มีฉันทะ แล้วอาศัย วิริยะเป็นต้น ตั้งฐานให้งานนี้เกิดมีขึ้น ซึ่งเป็นการบำเพ็ญประโยชน์แก่ ส่วนรวม ทั้งแก่พระศาสนา แก่ประชาชน และแก่งานทางวิชาการเป็นอย่างมาก หากท่านผู้อ่านผู้ใช้หนังสือนี้ได้ประโยชน์ ก็ขอให้อนุโมทนาผลที่เกิดจาก ความหวังดีของ Dr. Martin Seeger ดังที่กล่าวมา และขอให้ความเจริญธรรม เจริญปัญญาอย่างไพบูรณ์ แผ่ผลจรรูญขยายไพศาล ยืนนานสืบไป

คำนำ

ก่อนอื่น ผมขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) เป็นอย่างสูง ที่ท่านไม่เพียงแต่เป็นแรงบันดาลใจของผมในการศึกษาพระธรรมวินัย หากยังเมตตาผมอย่างมาก ตลอดระยะเวลา ๑๐ กว่าปีที่ผมรู้จักท่านมา ตั้งแต่ผมได้มีโอกาสกราบนมัสการท่านครั้งแรก สมัยที่ผมบวชเป็นพระในพระพุทธศาสนาเถรวาทไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๓ ทุกครั้งท่านเจ้าคุณอาจารย์มีความกรุณาเป็นอย่างยิ่งในการตอบปัญหาอันมากมายของผมเกี่ยวกับพระธรรมวินัย

แม้กระทั่ง เมื่อผมลาสิกขาแล้ว และขณะศึกษาต่อในระดับปริญญาโท และเอก ผมก็ยังคงมีความสนใจมากในการศึกษาพระพุทธศาสนาตามแนวหนังสือ “พุทธธรรม” ของท่านเจ้าคุณอาจารย์ ทั้งยังรู้สึกตลอดมาว่า ยิ่งศึกษา “พุทธธรรม” และหนังสืออื่นๆ ของท่าน ก็ยิ่งทวีความประทับใจและความซาบซึ้งมากขึ้น ในแนวความคิดและวิธีการอธิบายของท่านเจ้าคุณอาจารย์ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา กอปรกับความสนใจที่มากขึ้นตามลำดับในการศึกษาพระธรรมวินัยที่บรรจुไว้ในพระบาลีและความเป็นเถรวาทในเชิงศาสนศึกษาและวัฒนธรรมศึกษา ด้วยเหตุนี้ ผมจึงตัดสินใจที่จะศึกษาผลงานและบทบาททางสังคมของท่านในระดับลึก โดยทำวิจัยระดับปริญญาเอกเกี่ยวกับท่านเจ้าคุณอาจารย์ในฐานะเป็นพระเถรวาทที่พยายาม “รักษา” พระธรรมวินัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิด “กรณี” หรือปัญหาทางศาสนาขึ้นในสังคมไทย

ระหว่างทำงานวิจัยชิ้นนี้ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๔๗ ผมได้มีโอกาสสัมภาษณ์ท่านเจ้าคุณอาจารย์เชิงลึกถึง ๗ ครั้ง งานวิจัยดังกล่าว มีบทหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการบวชภิกษุณีเถรวาทในเมืองไทยด้วย

นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ทางมหาวิทยาลัยลีดส์ ประเทศอังกฤษได้รับผมเป็นอาจารย์ประจำ ผมได้มีโอกาสทำวิจัยและสอนเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งยังมีโครงการวิจัยเกี่ยวกับปัญหาการบวชภิกษุณีเถรวาทในเมืองไทยและบทบาทของแม่ชีไทยหลายโครงการอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน เป็นเหตุให้ยังคงได้โอกาสกราบบนัสน์ท่านเจ้าคุณอาจารย์เพื่อสัมภาษณ์เพิ่มเติม

ในสุดท้าย เมื่อเห็นว่า ท่านเจ้าคุณอาจารย์ให้ข้อมูลมากมายและน่าสนใจ ผมจึงกราบเรียนปรึกษาท่านว่า น่าจะเผยแพร่การสัมภาษณ์บางส่วน วัตถุประสงค์ขณะนำเสนอมีสองข้อด้วยกัน คือ

๑. ตอนทำวิจัยอันเนื่องด้วยปัญหาการบวชภิกษุณีเถรวาทในเมืองไทยและบทบาทของแม่ชีไทย เห็นว่า บางครั้งมีคนอ้างท่านเจ้าคุณอาจารย์ในลักษณะต่างๆ โดยการหยิบคำพูดของท่านมาโดยมิได้พิจารณาบริบทอย่างทั่วถึง หรือไม่ตลอดสาย บ่อยครั้งถึงกับสรุปท่าทีของท่านในเรื่องนี้อย่างไม่ครบถ้วน และที่ร้ายกว่านั้น ถึงขั้นบิดเบือนข้อมูลจริง

ด้วยเหตุนี้ ผมจึงเห็นว่า จะยังประโยชน์อย่างยิ่ง ถ้าสามารถรวบรวมคำอธิบายของท่านเจ้าคุณอาจารย์เกี่ยวกับปัญหาการบวชภิกษุณีเถรวาทในเมืองไทยและบทบาทของแม่ชีไทย พร้อมกับแนวความคิดของท่านเกี่ยวกับความเป็นเถรวาทที่มีความสำคัญในบริบทนี้ให้ครบถ้วน เมื่อเห็นขาดการอธิบายที่ไหนหรือมีคนตีท่านหรือสรุปท่านเกี่ยวกับเรื่องนี้ผิด ผมก็ได้สัมภาษณ์ท่านเจ้าคุณอาจารย์เพิ่มเติม เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจในประเด็นเหล่านี้มากขึ้น

๒. เมื่อเห็นว่า ท่านเจ้าคุณอาจารย์มีความอุตสาหะวิริยะ ได้เอาใจใส่ให้ข้อมูลความรู้ความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้อย่างมาก และยังสามารถเสียดสเวลาอันมีค่ายิ่งของท่าน ในการตอบคำถาม แม้ว่าผมหาวิธี “share (แบ่งปัน)” ข้อมูลเหล่านี้กับผู้ที่สนใจเรื่องนี้ โดยการเขียนวิทยานิพนธ์และบทความทางวิชาการ ส่งพิมพ์ในวารสารวิชาการต่างๆ ที่เป็นภาษาอังกฤษ กระนั้น ผมเห็นว่า ยังเป็นการเผยแพร่เฉพาะในวงจำกัด เพราะฉะนั้น การเผยแพร่ในรูปแบบหนังสือนี้ ย่อมมีประสิทธิภาพมากกว่า

ในการรวบรวมครั้งนี้ ไม่เพียงแต่การสัมภาษณ์ท่านของผมเท่านั้น หากยังได้ค้นหาการสัมภาษณ์เพิ่มเติม ที่มีคณะอื่นมาสัมภาษณ์ท่านเกี่ยวกับเรื่องนี้ด้วย

เมื่อรวบรวมเสร็จแล้ว ผมจึงได้ถวายบทถอดความยาวประมาณ ๖๕ หน้าแก่ท่าน พร้อมกับคำถามและ comments เพิ่มเติมแนบไปด้วย เพื่อขออนุญาตท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้ตรวจทาน และพิมพ์เผยแพร่

เมื่อท่านเจ้าคุณอาจารย์ติดต่อและให้ผมคุ้นฉบับใหม่ที่ท่านได้ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์จนมีขนาดมากกว่า ๖ เท่าของบทถอดความเดิมที่ผมถวายไปนั้น ยิ่งสร้างความประทับใจและซาบซึ้งใจในความเมตตาและความเอาใจใส่ของท่าน และเห็นคุณค่าของเนื้อหาหนังสือนี้มากยิ่งขึ้น

สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณคุณคุณนริศ จรัสจรรยาวงศ์ เพื่อนสหธรรมิกของผม ที่สละเวลานำผม ไปกราบนมัสการท่านเจ้าคุณอาจารย์หลายครั้ง พร้อมทั้งมีส่วนร่วมในการเตรียมและร่วมสัมภาษณ์ท่านเจ้าคุณอาจารย์ อีกทั้ง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ช

ขอขอบพระคุณอาจารย์ชนก สมหวัง (มหาวิทยาลัยศรีปทุม) คุณสุทธิรักษ์ สุขธรรม แห่งธรรมสภา และ ขอบใจคุณพุกษา สุขธรรม สำหรับการถอด เทป นอกจากนี้ขอขอบคุณ คุณอัจฉราวรรณ Seeger ภรรยาของผมสำหรับ ความช่วยเหลือในการเตรียมคำถามเพื่อสัมภาษณ์ท่านเจ้าคุณอาจารย์ตั้งแต่ ผมยังเป็นนักศึกษาปริญญาเอก

ผมดีใจอย่างยิ่งที่ได้เห็นหนังสือเล่มนี้สู่บรรณพิภพ ทั้งมั่นใจเป็นอย่าง ยิ่งว่า เนื้อหาจักให้ประโยชน์มหาศาลสำหรับคนที่สนใจศึกษาพระธรรมวินัย ความเป็นเถรวาท เพศภาวะในเถรวาท และบทบาททางศาสนาของแม่ชีไทย

ด้วยความซาบซึ้งในเมตตาของท่านเจ้าคุณอาจารย์

Dr Martin Seeger

University of Leeds, UK

20 October 2010

สารบัญ

บันทึกนำ ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒	ก
โมทนาพจน์	ข
คำนำ	ง

ตอบ ดร.มาร์ติน: พุทธวินัย ถึงภิกษุณี ๑

บทที่ ๑ สมมติสงฆ์ กับภิกษุณี ๑

วินัยคฤหัสถ์ให้ยึดหยุ่นได้	
ทำไมไม่คิดจัดวางให้เหมาะกับยุคสมัย	๑
ทำไมมาว่าพระสงฆ์ฆราวาสคือวินัยแสนเก่าแก่	
ไม่ยอมแก้ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง	๕
ไม่เชื่อฟังพระพุทธเจ้า	
หรือว่าพยายามปฏิบัติตามให้ดีที่สุด	๑๑
พระพุทธเจ้าพระทัยกว้าง ให้สงฆ์เป็นใหญ่	
พระใจกว้าง ถือสังฆสามัคคีเป็นใหญ่	๑๕
ดูข้อมูลให้ชัดเจน	
พูดให้แน่ใจในความรู้ที่ถูกต้อง	๒๔
จะดูว่าตั้งภิกษุณีสงฆ์ควรเอาอย่างไร	
มองก่อนว่าพระพุทธเจ้าตั้งสังฆะเพื่ออะไร	๓๒
พุทธศาสนา มา พระพรหมเปลี่ยนสถานะไป	
ดูได้ที่บทบาทตั้งแต่ต้น	๓๗
พระอานนท์จะเป็นอุปัฏฐากหรือไม่	
ก็ช่วยขอให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีได้อยู่ดี	๓๙

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)	ณ
เริ่มบวชภิกษุณี มีข้อมูลว่าอย่างไร ดูกันให้ชัดให้ดี	๔๔
สงฆ์ที่สมมุติ มุ่งเพื่อจุดหมาย ถ้าเข้ากับสมมุติข้างนอกไม่ได้ ก็คือทางถูกขวาง	๔๙
สงฆ์ที่ตั้งคือสมมุติ เนื้อแท้คืออะไร ต้องมองให้ถึงจุดหมาย	๕๓
ข้างนอกต้องการกำลังบุกฝ่า ข้างในพะว้าพะวังลดกำลังลงไป	๕๘
ภิกษุณีสงฆ์สมมุติใหม่ กับงานสร้างอริยสงฆ์ที่เป็นจุดหมาย	๖๔

บทที่ ๒ วงการนักบวช นอกวาระ ๔? ๗๓

สังคมพราหมณ์ - สังคมพุทธ ความต่างที่แสดงจุดหมาย	๗๓
ตั้งพระพุทธรศาสนา ป่าไม่แปลกแยกกับเมือง	๘๐
ร่วมรึนในไพรสณฑ์ ดั้นด้นแดนอรัญ	๘๕
ภิกษุสงฆ์ ระบบจัดตั้งที่ทรงปาติโมกข์	๘๙
เล็กๆ น้อยๆ เพื่อนนักวิชาการ	๙๕
ภิกษุสงฆ์ในวงล้อมของนักบวชสารพัด ยืนหลักไว้ได้ จึงจะไม่เพี้ยน	๑๐๒
พราหมณ์ ตั้งระบบวาระ ๔ ถาฐี ดาบส ต้นสายระบบสมณะ	๑๐๖

ญ

ตอบ ดร.มาร์ติน: พุทธวินัย ถึงภิกษุณี

นักบวชนานาสารพัด

รายล้อมสกัดรอบภิกษุสงฆ์

๑๑๐

นักบวชป่า-นักบวชบ้าน

จุดรวม-จุดแยก

๑๑๕

เข้าบ้านเข้าเมือง

เจอนักบวชเร่ร่อน จนถึงชีเปลือย

๑๑๙

ตบะใหญ่-อหิงสาย่อย-ไม่บูชาัญญ

สู่ความพอดี

๑๒๓

ตบะเก่าของพราหมณ์ไม่หลากหลาย

ตบะใหม่ขยายออกไปพิสดาร

๑๒๙

ระบบที่ไร้ระเบียบ

นักบวชในชมพูทวีปถึงพุทธกาล

๑๓๖

บทที่ ๓ พุทธวินัย

๑๔๔

จัดตั้งปาติโมกข์ขึ้นไว้

ให้เป็นวินัยแม่บทของสังฆะ

๑๔๔

ซ้ายตบะ ขวาบูชาัญญ ละเลิกทั้งสองนั้น

สู่ทางสายกลางแห่งสุขวิถี

๑๕๓

ศีล พรต ตบะ คำเก่าที่ยังมีใช้

แต่ความหมายต่างกันแสนห่างไกล

๑๖๒

รู้จักตัวเองให้ดี

พราหมณ์ เดียรถีย์ กามโกคิ มิให้แทรกเข้ามา

๑๖๙

พรต ที่เด่นบดบังศีล ลับหาย

วัตร เข้ามาแวดล้อมศีล แพรวพรายแทนที่

๑๗๔

พรต – วต – วัตร ดูความแตกต่างให้ชัด

๑๘๒

อุคตงคพรต – อุคตงควัตร จะช่วยให้ชัดเต็มที่

๑๘๗

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ๖

ในรูปดงคพรต มองเห็นพรตเดิมของนักตบะ
“จะถือพรต ก็ให้หมั่นทำวัตร” ๑๙๒

ศีล-พรต-วัตร กลายเป็นสี่ลัพพตปรามาส
เมื่อออกนอกทางมัชฌิมา ๑๙๕

ผู้พร้อมด้วยศีลวัตร
จะก้าวไปในมัชฌิมาบรรคา อย่างสง่างดงาม ๑๙๘

มองวินัยพระให้ถึง
จึงจะเห็นพระพุทธานุศาสนาดำเนินมาดี ๒๐๓

บทที่ ๔ ภิกษุณี มากับครุธรรม หรือไม่ ๒๑๐

ภิกษุณีมาแล้ว
ก็มาบวชเรียนนี่แหละ ๒๑๐

ในสภาพเงื่อนไข ครุธรรมข้อไหนเป็นหัวใจ
เพื่อการศึกษาของภิกษุณี ๒๑๕

ครุธรรมคือแค่สัญญา จะศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา
ก็ต้องเข้าไปตราไว้ในปาติโมกข์ ๒๒๐

ครุธรรมข้อ ๖ ก็การศึกษาอีก
สิกขมานาจึงมามากในปาติโมกข์ ๒๒๔

ครุธรรมข้อ ๗ หนีไม่ได้
ต้องมาบัญญัติไว้ในปาติโมกข์ ๒๒๘

ครุธรรมข้อภิกษุณีให้ไว้ ไปเป็นบัญญัติห้ามภิกษุ
ไม่มาบวชในปาติโมกข์ ไม่เป็นความผิดแก่ภิกษุณี ๒๓๓

ในโลกแห่งสมมติ
จะลดหรือถ้อยมานะกันแค่ไหน ให้เกิดความพอดี ๒๓๗

ปาติโมกข์ของภิกษุณี มีขึ้นมา
ต้องพาการศึกษาฝากกระแสสังคม ๒๔๒

ฉ

ตอบ ดร.มาร์ติน: พุทธวินัย ถึงภิกษุณี

ครุธรรม

กับพุทธทาสายาท

๒๔๕

บทที่ ๕ สังคายนานี้ไม่มีภิกษุณี ถึงนานาสังวาส ๒๕๐

ทำไมไม่มีภิกษุณี

ร่วมในปฐมสังคายนานี้

๒๕๐

ภิกษุณีและอุบาสิกา ถึงจะไม่ใกล้ชิดพระศาสดา

ก็เป็นแหล่งที่มาสำคัญของพระสูตร

๒๕๗

ภิกษุณีทรงปัญญา

กล่าวออกมาเป็นพระสูตรสำคัญ

๒๖๑

มหากัสสปะพระสันโดษ มหาสาวกอันดับ ๓

เป็นประธานสังคายนานี้ หาพระสูตรได้นิดเดียว

๒๖๕

ว่าพระมหากัสสปะ บริหารคณะสงฆ์

ไม่รู้ไปหลงบริหารอยู่ที่ไหน

๒๗๓

กล่าวโทษพระมหากัสสปะไปมา

กลายเป็นโทษาของนักวิชาการ

๒๗๗

พุทธทาสายาท ใครก็ตั้งไม่ได้

แต่ทุกคน ไม่ว่าพระมหากัสสปะ หรือใครๆ ก็เป็นได้

๒๘๓

พระเถระอดตีใหม่ ที่ตีพระอานนท์

ว่าทำให้มีภิกษุณี

๒๘๙

พระอานนท์อุปฐากไม่ได้ตรงไหน

จบหน้าที่ ก็มาปิดบัญชีให้เคลียร์กันที่

๒๙๕

เถรวาทจากศรีลังกา ไปเมืองจีนสืบกันมา

พอจะยอมรับว่ายังเป็นเถรวาทใหม่

๒๙๙

จะตกลงอะไร หาความรู้กันให้แน่ให้ชัด

ไม่มีมาขัดกันอยู่แค่ความคิดเห็น

๓๐๔

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ฐิติ

สิ่งที่มีอยู่ อย่าลืมหาให้ดี

เรื่องเก่าจะฟื้นใหม่ อาจมีทางเลือกหลายวิธี

๓๑๐

เรื่องนานาสังวาสขอไว้ข้างหน้า มาดูก่อนว่า

จะบวชอย่างไรให้ถูกต้อง แกรมเต็มเต็มพุทธบริษัท

๓๑๗

นานาสังวาส ไม่ยอมให้ลืมหิมั่นเตือน

ก็มาตอบให้จบตอนที่นี้

๓๒๓

บทพิเศษ ๑ สัมภาษณ์ เรื่อง “การบวชภิกษุณี” ๓๒๗

ก่อนจะถกกันต่อไป

ทำจิตใจ ตั้งท่าที และเตรียมพื้นความรู้ไว้ให้พร้อมดี

๓๒๗

เริ่มต้น ให้ภิกษุบวชภิกษุณี

สุดท้าย บวชเสร็จที่ภิกษุณีสงฆ์ แล้วไปที่ภิกษุสงฆ์อีกที

๓๓๒

ถ้ายกบัญญัติเดิมมาใช้ ให้ภิกษุฝ่ายเดียวบวชภิกษุณี

จะมีเงื่อนไขปมติดขัดทางวินัยหรือไม่

๓๓๘

ถ้าเริ่มต้นใหม่ ให้ภิกษุฝ่ายเดียวบวชภิกษุณี

นอกจากใช้ได้ไหม ปัญหาฟ่วงพลอยอะไรจะเกิดมี

๓๔๑

พักใจ ผ่อนคลาย

ทางเลือกที่มีผู้เดินหน้า ลองเอามาดูกันบ้าง

๓๔๖

บทพิเศษ ๒ รู้ให้โล่ง - ทำให้โปร่งใส - มั่นใจสามัคคี ๓๕๗

เรื่องเก่ามา ก็ทวนกันใหม่

จริงใหม่ว่า ยังไม่ได้ยกเลิก ให้ภิกษุบวชภิกษุณี

๓๕๗

แม้จะมีอยู่ก็ยกขึ้นมา ทางใหม่ก็หาความรู้ให้ชัด

ทางเลือกจัดได้เลยก็ไม่ต้องรอ

๓๖๐

จะฟื้นภิกษุณีกันใหม่ทั้งที่

ก็ทำกันให้ชัดเจนแจ่มใสโดยพร้อมใจสามัคคี

๓๖๔

รู้จริง ก็มองเห็นว่าไม่ใช่ปัญหาสิทธิสตรี

ปรารถนาดีจริง ก็อยากให้ผู้หญิงได้สิ่งที่ถูกที่ดี

๓๖๘

การรู้เข้าใจว่าบวชภิกษุณี เป็นปัญหาสิทธิสตรีหรือไม่ พิสูจน์ศักยภาพของสังคมร่วมสมัยได้เป็นอย่างดี	๓๗๑
ปัญหาอย่างเรื่องบวชภิกษุณี จะว่ากันไปอย่างไร เราใช้เป็นเครื่องฝึกตนและฝึกคนได้ทันที	๓๘๒
บวชในวินัย ไปได้ครึ่งลำ แต่บวชในธรรม ไปได้เต็มที่	๓๘๘
บวชพระใหม่ ให้พระต่างนิกายมานั่งอันดับ อาจพบกับปัญหาได้หลายกรณี	๓๙๔
“เอหิภิกขุ” ที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้เองด้วยพระองค์ ยังคู่มากับที่สงฆ์ให้อุปสัมปทา เป็นเวลาเกือบสี่สิบปี	๓๙๙

บทพิเศษ ๓ ตอบเรื่องสิทธิเพศที่ ๓ - ๒ - ๑ ๔๐๖

สิทธิของเพศที่สาม ถ้าไม่รู้จักใช้ ยิ่งเสียประโยชน์ที่ตัวเอง พึงเข้าใจจุดหมายให้ดี	๔๐๖
ยุคถามเรื่องภิกษุณี ผ่านไปเลยก็ได้ ถ้าอ่าน ก็ได้ทวนอีกที	๔๑๔
เรื่องภิกษุณีเวียนมา ก็มีอะไรให้พูดจาอีกทุกที	๔๑๖
“มุตตา” อิศรเสรี แล้วก็มา “พุชชนสุชาเย โลกานุกัมปายะ” กันให้เต็มที่	๔๒๓
ให้จิตลงตัว เป็นอุเบกขาเสียที	๔๒๖
เรียกร้องสิทธิสตรี จากผู้ไม่มีสิทธิ์ที่จะให้ ตัวมีสิทธิ์ จะมาบีบบังคับผู้ไร้สิทธิ์ ช่างไม่ปรานี	๔๒๙
เหนือการพิทักษ์สิทธิของตน ก้าวไปสร้างประโยชน์สุข เพื่อมวลชนทั่วปฐวี	๔๓๓
ภาคผนวก	๔๓๗

ตอบ ดร.มาร์ติน^๑

พุทธวินัย ถึงภิกษุณี

บทที่ ๑

สมมติสงฆ์ กับ ภิกษุณี

วินัยคฤหัสถ์ให้ยึดหยุ่นได้

ทำไมไม่คิดจัดวางให้เหมาะกับยุคสมัย

อาจารย์มาร์ติน: ในการสนทนากับอาจารย์ระวี ภาวิไล เมื่อหลายปีก่อน ตอนที่มีการณีสันตือโศก ท่านเจ้าคุณอาจารย์บอกว่า “พระพุทธเจ้าชี้แนะแนวทางในเรื่องวินัยของคฤหัสถ์ไว้ แต่ในการที่จะปฏิบัติ ในการที่จะนำมาวางก็เท่ากับว่ามีความยืดหยุ่นที่ชาวพุทธยุคสมัยต่างๆ สามารถนำมาจัดวางให้เหมาะสมกับยุคสมัยหรือกาลเทศะของตนได้”^๒ ก็มีผู้ถามว่า ทำไมคฤหัสถ์มีความยืดหยุ่นนี้ในเรื่องวินัยได้ แต่พระสงฆ์ในเวลาเดียวกันก็ต้องยึดในวินัยที่อยู่ในสภาพเก่าแก่ ไม่ทันสมัย ยิ่งอายุของวินัยมากขึ้น ก็น่าจะมี

^๑ บทสัมภาษณ์พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ณ วัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม ครั้งที่ ๑ วันอาทิตย์ที่ ๔ มกราคม ๒๕๕๗ เวลา ๒๐.๑๐ - ๒๓.๓๐ น.

^๒ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ดร. ระวี ภาวิไล, *พุทธบริษัท กับ พระธรรมวินัย*, พิมพ์ครั้งแรก พฤศจิกายน ๒๕๓๒, กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์ปัญญา, หน้า ๒๒.

มีปัญหา เรื่องความทันสมัยหรือล้าสมัยนะครับ โดยเฉพาะในสมัยปัจจุบันนี้ ที่มีความหลากหลายทางด้านความเชื่อและความต้องการทางศาสนามากขึ้น ถ้าใช้ศัพท์ภาษาอังกฤษ anachronism ก็ต้องมีมากขึ้นใช้ใหม่ครับ ขอกราบเรียนท่านเจ้าคุณอาจารย์ขยายความเรื่องปัญหานี้หน่อยนะครับ

พระธรรมปิฎก: เจริญพร มีแง่ที่พิจารณาหลายอย่าง หนึ่ง ก็คือว่า พระสงฆ์ เป็นชุมชนที่พระพุทธเจ้าตั้งขึ้นเอง เมื่อพระองค์ตั้งขึ้น พุทธศาสนาสมัยใหม่เหมือนกับพระองค์ก็ต้องจัดการให้เรียบร้อยดี ใช้ใหม่ และอยู่ในสิทธิของพระพุทธเจ้าด้วย อยู่ในโอกาสของพระองค์ที่จะจัดทำ เพราะที่ตั้งขึ้นเอง ก็จัดตั้งวางระบบที่เราเรียกว่า “วินัย” เพื่อให้เป็นสภาวะแวดล้อมที่เกื้อกูลที่สุดต่อการที่จะบำเพ็ญไตรสิกขา หรือบำเพ็ญปฏิบัติในแนวทางของพระองค์ที่ต้องการ ก็เป็นชุมชนของตัวเอง จัดตั้งวางวินัยคัมภีร์ขึ้นเอง

แต่ที่นี้ สังคมคฤหัสถ์ ก็เหมือนกับไม่อยู่ในขอบเขตของพระองค์ เพราะเป็นสังคมข้างนอก พระองค์ไม่ได้ตั้งเอง และพระองค์ก็ไม่มี ไม่ได้หาไม่ได้ใช้อำนาจอะไรที่จะไปบังคับเขา ก็ได้แต่สอนเขา แนะนำเขาว่า เออ พวกคุณควรจะละจะเลิกอันนั้น ควรจะประพฤติปฏิบัติกันอย่างนี้นะ ถ้าใครเห็นด้วยว่าอย่างนั้นดีนะ ตกลงจะเอาจริงด้วย ก็รับมาทำมาฝึก เรียกว่า “สมาทาน” นี่ก็คือเป็นเรื่องของการศึกษา หรือการพัฒนาตนเอง

เพราะฉะนั้น เราจึงได้เห็นว่ ในสังคมพุทธคฤหัสถ์เองนี้ ในยุคนั้นๆ ก็อาจจะมีวินัยระดับหนึ่งๆ แต่ก็ไม่ปรากฏรูปชัดออกมา อย่างที่เราถือกันว่า สิ่งคาลกสูตรนี้ก็เหมือนกับเป็นวินัยของคฤหัสถ์ แต่มันก็ไม่ได้ชัดเจนเด็ดขาดว่า เมื่อเป็นคฤหัสถ์ชาวพุทธ จะต้องปฏิบัติตามนี้ โดยมีข้อบัญญัติอย่างนี้ๆ เราอาจจะพูดได้แค่ว่า นี่เป็นเกณฑ์อย่างต่ำนะ ซึ่งชาวพุทธเองน่าจะจับให้ชัดให้ได้

นี่แหละ เมื่อมองในแง่นี้ ก็จึงกลายเป็นว่า ในเมื่อสังคมคฤหัสถ์นี้ไม่ได้

อยู่ภายใต้การจัดตั้งของพระองค์เอง พระองค์ก็ได้แต่แนะนำเขา และในยุคแรกๆ นั้น เมื่อมีคนศรัทธาปฏิบัติตามกันมากขึ้น ก็เรียกได้ว่าเป็นชุมชนชาวพุทธขึ้นมาเอง ในสังคมใหญ่อันเก่าที่ไม่เอื้อนั้นแหละ อันนี้ไม่เป็นชุมชนโดยภูมิศาสตร์ แต่เป็นชุมชนโดยหลักการและวิถีชีวิต นี่ก็คืออุบาสก อุบาสิกาบริษัทนั่นเอง

ในแง่ดี อันนี้ก็เปิดโอกาสให้ชุมชนชาวพุทธคฤหัสถ์ปรับตัวไปตามกาลเทศะได้สะดวก และในเมื่อเป็นเรื่องของความดีงาม เป็นเรื่องของการพัฒนามนุษย์ ถ้าชุมชนพุทธเข้มแข็งจริง อยู่ในหลักการและวิถีชีวิตพุทธได้จริง ก็จะสามารถออกไปตามอุดมคติที่จะให้สังคมมนุษย์ทั้งหมดนั้นแหละ กลายเป็นชุมชนที่ดีงามทั้งโลก (ตามหลักพื้นฐานเดิมของการตั้งสมมติสงฆ์ขึ้นมาหรือมาสร้างอริยสงฆ์ขึ้น)

แต่อย่างที่ว่าแล้ว ถึงอย่างไร ในสภาพปัจจุบันที่พวๆ มัๆ กันทั่วไปหมดนี้ ถ้าจะให้ชุมชนชาวพุทธอยู่รอดหรืออยู่กันไปได้ดีสักหน่อย คฤหัสถ์ที่ว่าเข้ามานับถือแล้ว ก็ควรจะมีข้อปฏิบัติที่เรียกว่า “วินัย” ของตัวเอง ซึ่งมันจะเอื้อจะเป็นประโยชน์แก่การปฏิบัติ

ฉะนั้น ชุมชนชาวพุทธก็ควรจะเอาใจใส่ในเรื่องวินัยของตัวเอง อย่างน้อยจับเกณฑ์อย่างต่ำไว้ให้ได้ แล้วเมื่อยุคสมัยผ่านไป เพราะเหตุว่าพระพุทเจ้าไม่ได้กำหนดดวงไว้ ไม่ได้ตั้งบัญญัติไว้ ไม่มีข้อที่ตายตัว ชาวพุทธคฤหัสถ์ก็สามารถมาจัดปรับเอาให้เหมาะกับสภาพแวดล้อมแห่งกาลเทศะของตัวเองได้

ทีนี้ อันนี้จะมาประสานกับปัญหาปัจจุบัน ก็คือ อาตมาปรารถนาว่า สังคมชาวพุทธปัจจุบันนี้ ไม่มีอะไรเป็นเกณฑ์เลย อยู่กันไปแบบว่าอย่างไรก็ได้ ไซ้ใหม่ พระยังมีวินัยบ้าง แต่คฤหัสถ์นี่ บอกว่าฉันเป็นชาวพุทธ ถ้ามว่า ความเป็นชาวพุทธเอาอะไรกำหนด ปรากฏว่าไม่รู้เรื่องกันเลย ในแง่ความเชื่อก็ไม่รู้ การปฏิบัติก็ไม่รู้ จนกระทั่งว่ากินเหล้าเมายาก็เป็นชาวพุทธ

ไม่มีหลักเกณฑ์อะไรเลย มันน่าจะมีวินัยบ้าง

จึงบอกว่า พระพุทธเจ้าก็แนะนำไว้แล้ว น่าจะเอามาจัดตั้งว่า เออ ชุมชนชาวพุทธเรามีวินัยกันหน่อยนะ เราจะปฏิบัติกันอย่างไรนะ ชุมชนชาวพุทธที่เป็นคฤหัสถ์จะได้มีวินัยของตัวเอง เป็นอุบาสกอุบาสิกาบริษัท หรือเป็นชุมชนพุทธได้จริง และมันก็จะไปเป็นประโยชน์แผ่กว้างออกไป สังคมก็จะดีงาม

เป็นอันว่าข้อ ๑ ด้านคฤหัสถ์ ก็คือ เดิมนั้น เพราะว่าชุมชนพุทธที่เป็นคฤหัสถ์ พระพุทธเจ้าไม่ได้เป็นผู้ตั้งขึ้นเอง ก็ได้แต่เพียงแนะนำเขาไว้ แล้วเขาก็ไปจัดวางกัน และในบางยุคสมัยก็อาจจะมีชุมชนที่จัดตั้งกันได้ดี ซึ่งเราไม่รู้ชัด แต่ในยุคปัจจุบันปัญหาเกิดขึ้นแล้ว ก็คือไม่ได้เรื่องเลย ชุมชนพุทธคฤหัสถ์ไม่ได้มีรูปมีหลักอะไรเลย ก็น่าจะมาคิดในเรื่องนี้กันบ้าง

สภาพที่พูดกันตรงนี้ เหมือนกับย้อนกลับไปเดือนสติคนทีตามเองนั่นแหละ ที่มาเฟงมองว่าพระสงฆ์แม้แต่ยึดในวินัยที่เก่าแก่ ไม่ทันสมัย แต่พอหันไปดูคฤหัสถ์ ที่ท่านให้โอกาสไว้ที่จะยืดหยุ่นในเรื่องวินัยได้ ปรากฏว่ากลับไม่ได้เรื่อง นี่ถ้าท่านปล่อยพระสงฆ์ให้มีโอกาสอย่างนั้นด้วย น่าสงสัยว่าจะไม่มีอะไรเหลือ ที่จริง เราก็นึกกันอยู่ว่าพระสงฆ์เดี๋ยวนี้ค่อนข้างจะแยะเต็มที แต่พอมาเจอคำถามนี้ กลับต้องมองว่า เออนี่ ยังดีนะ ที่พระสงฆ์มีวินัยแน่นอนชัดเจนไว้ จึงยังช่วยไว้ได้ข้างหนึ่ง เวลานี้ ที่ควรคิดเอาจริงเอาจังกันให้หนัก ก็คือสังคมพุทธคฤหัสถ์นี้แหละที่จะต้องคิดจัดกันให้เอาดีให้ได้

ในแง่นี้ก็กลายเป็นว่า ในชุมชนพระสงฆ์นี้เองกลับมีวินัยที่จะรักษาไว้ แต่ในสังคมคฤหัสถ์ พุทธบริษัทคฤหัสถ์กลับไม่มีวินัยเสียเลย นี่ข้อที่ ๑ นะ ฝ่ายคฤหัสถ์นี่พอแล้วใช่ไหม (ครับ พอแล้วครับ – อาจารย์มาร์ติน)

แต่ที่จริงนั้น อาจจะไม่ได้อะไรทั้งสองฝ่ายนั้นแหละ พระก็จึงมีงานชาวบ้านก็หย่าเป ต้องจัดให้ดีทั้งคู่ แต่จับจุดให้ถูก

ทำไมมาว่าพระสงฆ์มีวินัยดีวินัยแสนเก่าแก่ ไม่ยอมแก้ไม่ยอมเปลี่ยน

ที่นี้ก็มาพูดถึงในฝ่ายของพระสงฆ์ ฝ่ายพระสงฆ์นี้ ในเมื่อพระพุทธรูปเจ้าทรงจัดตั้งขึ้นเอง พระองค์ก็ต้องทรงวางกฎกติกาเพื่อการอยู่ร่วมกันให้แน่นอนไว้ ที่นี้ที่ว่าแน่นอนไว้แล้ว ก็คือให้เหมาะเจาะให้จำเพาะพอดีกับกาลเวลายุคสมัยและถิ่นแคว้นแดนดินนั้น

แล้วที่นี้ก็อย่างที่ว่า คือมาโยงกับเรื่องทีพูดกันเมื่อกี้ เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไป สิ่งทีพระองค์บัญญัติไว้ เดียวข้อนั้นก็จะขัด เดียวข้อนี้ก็จะไม่เหมาะแก่ยุคสมัยทีเปลี่ยนไปนั้น แม้แต่แค่ในพุทธกาลเอง พระพุทธรูปเจ้าก็ยังมีทรงแก้ไขใหม่ เรียกว่า วางอนุบัญญัติ เช่นตอนแรกวางไว้อย่างนี้ แต่ต่อมามีเหตุการณ์อื่น หรือพระบางองค์ไปอยู่ในต่างถิ่นต่างแคว้น ทีสภาพไม่เข้ากัน พระพุทธรูปเจ้าก็ทรงวางอนุบัญญัติ มียกเว้นบ้าง มีผ่อนบ้าง มีเพิ่มบ้าง หรือทำให้มันยิ่งขึ้น ว่าอย่างนั้นๆ

นี่ก็คือตัวอย่างให้เห็นว่า เรื่องวินัยนั้นนะ แม้แต่ในพุทธกาลเอง พระพุทธรูปเจ้าก็มีการปรับแก้มาเรื่อย และพระองค์ก็ให้โอกาสไว้บอกว่า เมื่อพระองค์จากไปแล้วนี้ สงฆ์เห็นสมควรก็ถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้ อันนี้ก็เข้าจุดละ ถูกไหม

อาจารย์มาร์ติน: ครับ อันนี้เหมือนทีเห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ในสังคมไทย ก็คือ อย่างเช่น ในการบวชผู้หญิง แล้วก็มีนักวิชาการทีเสนอเหตุผลว่า ปรมาตถัสจจะ ทีเป็นเนื้อหาสาระ ก็เหนือกว่าสมมติัสจจะ คือวินัย เพราะฉะนั้น น่าจะปรับปรุงตามตัวอย่างของพระพุทธองค์ สิ่งทีเป็นสมมติ ก็คือวินัยตามกาลเทศะนะครับ เพราะว่าพระพุทธรูปเจ้าก็ปรับวินัยตามทีท่านเจ้าคุณอาจารย์พูดเมื่อตะกี้ ตามกาลเทศะ เอาปรมาตถะเหนือสมมติ และก็มี

หลายคนที่จะเข้าร่วมฟังสัมมนา ก็มีคุยเรื่องนี้ที่เชื่อมโยงกับปัญหาภิกษุณี ก็มีบางคนบอกว่า เอ พระพุทธศาสนาเถรวาทสอนเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่นตลอด แต่ทำไมพระพุทธรูปศาสนาเอง ดูเหมือนว่า ทำทางยึดมั่นในรูปแบบมาก ก็คือวินัยขนาดนั้น

แล้วก็อีกอย่างหนึ่ง ท่านเจ้าคุณอาจารย์เคยบอกว่า สารจะต้องมีภาษาชนะที่เหมาะสมสำหรับเนื้อหาสาระ ผมเข้าใจว่า วินัยเป็นภาษาชนะของธรรมะ ก็คือเป้าหมายให้คนอื่นได้ตรัสรู้ตามศักยภาพของตนเอง และวินัยก็เป็นที่เอื้ออำนวยให้ตรัสรู้ณะชะ แล้วก็อันนี้คำถามก็คือว่า ธรรมะ ก็คือสาระ กับภาษาชนะยังเหมาะสมพอหรือเปล่านะครับ

พระธรรมปิฎก: เจริญพร อันนี้ก็มีหลายประเด็น แต่คิดว่า มันเป็นเรื่องที่ที่ท่านคิดกันมาแล้วตลอด คือมันมีแง่พูดได้หลายอย่าง อย่างที่บอก ว่าปรมาตตสังขจะเห็นอสมมติสังขจะอะไรนี้ มันจะเห็นหรือไม่เห็น มันก็เป็นของมันอย่างนั้นแหละ คือ เราต้องดูตามเป็นจริงว่ามันมีขึ้นเพื่ออะไร แล้วก็มองกันให้กว้างให้ไกลออกไป ไม่ใช่มองอยู่แค่เรื่องเฉพาะหน้าที่เราต้องการ

ปรมาตตสังขจะก็คือความจริงตามที่เป็น ไซ้ใหม่ ส่วนอสมมติสังขจะก็คือความจริงตามที่ตกลงกันของมนุษย์ ที่มันอยู่ที่การประสานระหว่างสองอัน เราพูดอย่างนั้นก็ได้ แต่ที่จริงมันไม่มีเห็นหรือไม่เห็นอะไรกันหรอก ก็คือ มันอยู่ที่วัตถุประสงค์และความหมายของมัน อย่างที่ว่าปรมาตตสังขจะเป็นความจริงตามสภาวะนั่นเอง ธรรมชาติมันเป็นของมันอย่างนี้ ที่นี้ อสมมติสังขจะ ก็คือความจริงที่สมมติ ที่มีมติร่วมกันว่ามนุษย์เอาอย่างนั้นะ อย่างวินัยก็คือเป็นอสมมติสังขจะ ว่าเราตกลงกันนะ วางกติกา แล้วกติกา ก็คือของตกลงหมายรู้ร่วมกัน ก็เป็นสมมติว่าเอาอย่างนี้

แล้วก็ต้องรู้เข้าใจด้วยว่า ปรมาตตสังขจะนั้นเป็นของจริงของมันอยู่เอง ตามธรรมชาติ คนจะมีปัญญารู้มันหรือไม่ จะเอากับมันหรือไม่ มันก็อยู่กับ

เป็นและเป็นไปของมันอย่างนั้นได้เอง แต่สมมติสังขจะนี้เป็นเรื่องของคนตั้ง
กันขึ้นมา มันจะอยู่มันจะไป ก็แล้วแต่คน ถ้าคนไม่เอาด้วย คนไม่รู้เข้าใจ ไม่
มีปัญหา ไม่รักษาไว้ มันก็ล้มหายไป จึงต้องขึ้นต่อคนว่าจะเอาอย่างไร

ที่นี้เราก็เห็นชัดอยู่แล้วถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า ก็รู้ที่อยู่กาล
สมัยเปลี่ยนแปลงไป มันต้องมีการปรับจัดให้เหมาะ

ที่นี้ปัญหามาอยู่ตรงนี้ คือ ไม่ใช่ท่านไม่คิดหรอก มันอยู่ที่ว่าจะเอา
อันไหน และอันไหนจะได้ประโยชน์ดีกว่ากัน

ดูว่าวัตถุประสงค์อยู่ที่อะไร จะรักษาคำสอนเดิมของพระพุทธเจ้าไว้
ใช่ไหม อันหนึ่งละ เพื่อให้คนรุ่นหลังมีโอกาสเข้าถึง ที่นี้ว่าวิธีไหนจะดี ใน
แง่หนึ่งก็คือ ตอนนี้พระพุทธเจ้าไม่อยู่แล้ว สมมติอันนี้ใครวางละ อ้อ
พระพุทธเจ้าวางไว้ แต่เวลานี้พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว

ตอนนี้ก็ปัญหาว่า ใครจะเป็นผู้จัดการกับสมมตินี้ จะจัดการกับ
สมมตินี้อย่างไร ให้มันสื่อ ให้มันรองรับ ให้มันรักษาปรมาตถ์ได้ดีที่สุด ใช่ไหม
นี่แหละตอนนี้นั้นมันเป็นปัญหา เพราะฉะนั้น คิดกันไม่รู้จักจบ อยู่ที่ว่าแบบ
ไหนจะดีกว่ากัน

ที่นี้ ทางฝ่ายเถรวาท ถ้าพูดเป็นรูปแบบก็ถือเป็นสายหนึ่ง เป็น
tradition หนึ่ง และบอกกันว่าเป็น tradition เดิม หรือจะว่าเป็นสายหลักก็
แล้วแต่ tradition นี้ก็เห็นว่า ถ้าสังฆะนี้มาว่าอย่างนี้ สมมติอันนี้ไม่เหมาะ
แก้ พอมามีสังฆะหนึ่ง ไม่เอา สังฆะอันนั้นว่าไว้ไม่ถูก ผ่านมา แก้อีกๆ แบบ
นี้มา แล้วแบบนั้นมา แล้วก็ไม่รู้ว่าจะอะไรแปรปรวนไป แล้วก็แตกกันเอง

ตรงนี้สำคัญนะ ตามบทเรียนที่เป็นมา แก้ที่ไร ก็มีแตกออกไปทุกที
ยอมรับกันไม่ได้ ก็แตกนิกายย่อยออกไปๆ จนบางกลุ่มบางพวกแทบจะหา
หลักเดิมไม่เจอ จับอะไรที่เป็นหลักของพระพุทธเจ้าเองแทบไม่ได้ ในที่สุดก็มี

ปัญหานี้ คือยอมรบกวนกันไม่ได้ ไซ้ใหม่ เมื่อพระพุทธรเจ้าอยู่ ก็ถือว่ามีศูนย์อันเดียวกัน ก็มีสมมติเดียว ที่นี้ต่อมา สมมตีกมีปัญหาในแง่ที่ว่า ใครจะเป็นผู้จัดการกับสมมตินี้ให้มันลงตัวได้ดี

นี่แหละ ท่านก็เจอปัญหานี้ตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๑ เพราะว่า พระพุทธรเจ้าอนุญาตไว้ไซ้ใหม่ ว่าให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้ แต่ความเห็นว่ แคไหนจะถือว่สิกขาบทเล็กน้อยที่จะให้ถอนได้ แคนี้ก็เกิดปัญหาแล้ว แคในที่ประชุมสังคายนาครั้งที่ ๑ นั้นแหละ ก็ยุติไม่ได้

ที่นี้ เมื่ออ้างว่ให้ถอนได้บ้าง แต่ไม่ขัดกันว่อันไหนบ้าง คนนี้หรือคราวนี้ถอนข้อนี้ อีกคนหนึ่ง หรืออีกคราวหนึ่ง ก็ถอนอันนั้น เดียวถอนนั้น เดียวถอนนี้ ถอนกันไป ถอนกันมา เลยแทบจะหมด

มองในแง่หนึ่ง ถ้าท่านไม่ยุติกันไว้ว่ไม่ถอนนะ บางทีถึงเวลานี้ พระสงฆ์ในพุทธศาสนาก็อาจจะเป็นเหมือนชาวพุทธไทยที่เรเห็นกันอยู่เวลานี้ ที่แทบจะปลงกันแล้วว่ไม่รู้ว่ความเป็นพุทธอยู่ที่ตรงไหน

ที่นี้ ในสังคายนาครั้งที่ ๑ นั้น ถ้าสงฆ์สมัยนั้นมมีติดอย่างหนึ่ง พอไปอีกยุคหนึ่ง สังฆะอีกยุคหนึ่งไม่เห็นด้วย จะเอาอย่างนั้นเอาอย่างนี้ แล้วต่อไปอีกยุคหนึ่ง อีกถิ่นหนึ่ง จะเอาอย่างโน้น ก็จะเป็นอย่างที่ว่านั้นแหละ

ในสังคายนาครั้งที่ ๑ ตามเรื่องนั้น อาตมาว่ท่านก็มีเหตุผล ไม่ใช่ว่ท่านจะฝ่าฝืนพุทธพจน์ ก็คือ มีเหตุผลในแง่ที่ว่า ไม่สามารถกำหนดได้ ว่ที่พระพุทธรเจ้าให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้นี้ สิกขาบทเล็กน้อยนั้นแคไหนก็เลยยอมตกลงเสียสละตัวเองว่ เอาเถอะพวกเรารักษาเต็มตามที่พระพุทธรเจ้าบัญญัติไว้ก็แล้วกัน เพราะว่า ถ้าถอนนี้ มันเป็นผลประโยชน์กับพวกตัวเราเอง ถูกใหม่ ตัวเองจะปฏิบัติได้สะดวก แต่ถ้าหากว่รักษาไว้ ก็คือตัวเองไม่เอาประโยชน์ หมายความว่า ยอมเสียสละเถอะพวกเรา

ยอมรับรักษาไว้ตามที่พระพุทธเจ้าบัญญัติ

แล้วอย่าลืมนึกว่า ไม่ใช่เฉพาะตอน ต้องคิดอีกด้วยว่า แล้วทำไมไม่วางสิกขาบทเพิ่มหรือ เพราะว่าสังคมต่างยุคสมัยเปลี่ยนไปใช้ใหม่ อ้าวก็ต้องวางสิกขาบทเพิ่มสิ สิกขาบทนั้นทำไมสงฆ์ไม่คิดในแง่เพิ่มล่ะ จะไปคิดแต่ในแง่ถอนได้อย่างไร

พวกนี้คิดกันแต่ในแง่ถอน ไม่ได้คิดในแง่เพิ่ม ก็เวลากาลสมัยผ่านมาก็ย่อมมีเรื่องอะไรที่เปลี่ยนแปลง สิ่งที่ไม่ดีก็มีแปลกใหม่เพิ่มขึ้นในแง่มุมต่างๆ ทำไมไม่บัญญัติเพิ่มล่ะ ก็ต้องคิดสองด้านสิ ด้านถอนด้วย ด้านเพิ่มด้วย และด้านเพิ่มจะเอาอย่างไรอีก ก็ยุ่งอีกละ วุ่นวายหมดแหละ

เดี๋ยวบางคนก็จะบอกว่า จะตัด จะเพิ่ม ก็ต้องคิดกันยุ่ง เอาอย่างนี้เรามาประชุมกันจัดใหม่หมดเลย แล้วเป็นอย่างไร พอไม่ยอมรับกัน ยิ่งยุ่งยกใหญ่

ก็เอาเป็นว่า เราก็แยกเป็นสาย เป็น tradition ไป ก็ยอมรับกันไปตามเป็นจริงนะ tradition หนึ่งคิดในแง่ว่า ถ้าขึ้นให้ถอนกันไป ต่อไปมันก็ไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน แล้วก็แตกกัน แล้วในที่สุดก็รักษาตัวเดิมไว้ไม่ได้ด้วย ทั้งแตกกันด้วย ทั้งตัวเดิมก็ไม่เหลือด้วย จะมีปัญหาแก้กันไปไม่มีที่สิ้นสุด ทีนี้ ถ้าเรายอมรับรักษาไว้ตามเดิม แม้จะเป็นรูปแบบที่ไม่เหมาะกับสมัยบ้าง ส่วนเดิมที่ต้องการก็จะอยู่ให้หาได้ แต่ของใหม่ที่อยากเอาก็ขาดไปบ้าง

ก็อย่างที่ว่าแล้ว ต้องยอมรับว่าพระพุทธเจ้าบริณีพพานไปแล้ว ทีนี้สาวกจะเอาอย่างไร ในแง่หนึ่งก็เหมือนท่านเสียสละตัวเองว่า เอละ จะลำบากอย่างไร เรายอมรับจะปฏิบัติให้ได้ตามที่ท่านวางไว้

ทีนี้ ในเมื่อมันไม่สมสมัย อย่างในเมืองไทยนี่เหมือนกับเป็นไปเองว่า ข้อนี้ไม่ปฏิบัติ ปฏิบัติไม่ได้ หรือไม่มีเรื่องที่จะให้ปฏิบัติแล้ว

(ตัวอย่างสิกขาบทที่ไม่มีสิ่งจะปฏิบัติ ก็เลิกไปเอง เช่น ในประเทศที่ภิกษุณีหมดไปแล้ว หรือไม่มีภิกษุณี สิกขาบทในโอวาทวรรค ๑๐ ข้อ ก็เป็นอันไม่ต้องรักษา และยังมีสิกขาบทเกี่ยวกับภิกษุณีในที่อื่นอีก รวมกันแล้วถึง ๑๕ ข้อ อย่างถ้าจะลือพระไทย ก็บอกว่าท่านรักษาศีลได้แค่ไม่เกิน ๒๑๒ ข้อไม่ถึง ๒๒๗ หรือหก แต่มองอีกที ตีกลับ กลายเป็น ๑๕ ข้อนั้นได้เปล่าโดยรักษาไปเองเลยเป็นอัตโนมัติ)

แต่ทั้งนี้ ตัวสิกขาบทที่รักษาไว้ตามเดิม ไม่ให้เป็นการยุติตกลงว่า ข้อนี้เดี๋ยวนี้ถอนแล้ว เหลือแค่นี้ อันนี้ไม่ต้องสวด ไม่ใช่อย่างนั้น ไม่ไปตัดของท่าน คือรักษาไว้ให้ตัวจริงยังอยู่ แล้วกาลสมัยมันปรับเปลี่ยนไปได้ ในยุคนี้ ข้อนี้ปฏิบัติไม่ได้ แต่ต่อไปอีกยุคหนึ่งมันกลับปฏิบัติได้อีกละ

เพราะฉะนั้น tradition นี้ คือสายที่เรียกว่าเถรวาท ก็จึงมีเหตุผลของตัวเองอย่างนี้ ดังที่บอกว่า เอละ เรายอมเสียสละตัวเองรักษาสิกขาบทไว้ตามเดิมดีกว่า นี่คือ เราพยายามมองตามในแง่ของท่านด้วย

อย่างมหายาน เมื่อไม่รักษาสิกขาบทไว้ตามเดิม ก็แตกนิกายไม่รู้จักจบใช้ไหม เช่น ในญี่ปุ่น นิกายที่สูญไปแล้วตั้งกึ่งนิกาย นิกายที่อยู่ในปัจจุบันใหญ่ก็ ๕ แล้วยังแยกไปอีกเป็น ๒๐๐ นิกายย่อย และก็ว่ากันนิ้วไปหมดเลยใช้ไหม

เวลานี้ เราก็เห็นภาพอยู่ว่า สายเถรวาทนี้ มีความยากลำบากตัวเองก็จริงอยู่ แต่ก็ยังรักษารูปแบบระบบทั่วไปไว้ได้มั่นคง คือว่าโดยเปรียบเทียบก็รักษาไว้ได้มากที่สุด แต่ทางฝ่ายมหายานแยกไปไม่มีที่สิ้นสุด จนกระทั่งบางกลุ่มบางหน่วยแทบดูไม่ออกแล้วว่าเป็นพระพุทธานุศาสนหรือเปล่า จึงอยู่ที่ว่าเราจะเลือกเอาแบบไหน ที่นี้สายเถรวาทก็ตกลงว่า tradition นี้ได้ตกลงว่าอย่างนี้ เรื่องก็เท่านั้นเอง

ไม่เชื่อฟังพระพุทธเจ้า หรือว่าพยายามปฏิบัติตามให้ดีที่สุด

อาจารย์มาร์ติน: ครับ ที่จริงเรื่องนี้เราได้พูดกันเมื่อปีที่แล้ว แต่ว่าที่ผมพูดขึ้นมาอีกนั้น เพราะว่า นักวิชาการคนไทยคนหนึ่ง เขาก็ดีใจความว่า ที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์อนสิกขาบทเล็กน้อยได้ แสดงว่าพระพุทธองค์ก็ตระหนักว่า อาจจำเป็นที่วินัยจะต้องเปลี่ยนในอนาคตตามกาลเทศะ ทีนี้ถ้าเปรียบเทียบกับมติพระสงฆ์ในปฐมสังคายนาให้อนุญาตนั้น ดูเหมือนว่า ไม่ทำตามที่พระพุทธองค์ทรงต้องการ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า พระพุทธองค์ให้ภารกิจแก่พระสงฆ์ว่า ควรเปลี่ยนหรือปรับวินัยตามกาลเทศะ เคียวนี่ดูเหมือนว่าพระสงฆ์สวนเจตนาของพระพุทธเจ้า หรือพูดอีกอย่างหนึ่ง มติของพระเถระในสังคายนาครั้งที่ ๑ อยู่เหนือพระพุทธคำรัส อันนี้เป็นคำของนักวิชาการคนนั้น

พระธรรมปิฎก: ถ้ามองชั้นเดียว ก็จะมองไปอย่างนั้น ว่าเราต้องใจกว้าง แต่เอาตมาไม่ได้มองว่าท่านเหล่านั้นใจกว้าง นั้นเป็นการมองเอาแต่ตามมติความเห็นของตัวเอง เราต้องมองเผื่อใจนี้ถึงเหตุผลของพระสาวก ท่านเหล่านั้นด้วยว่าท่านคิดอย่างไร คืออย่าเอาแต่ตัวเอง พอมาขัดใจ ขวางทางความคิดของตัวเองก็ว่า พวกนั้นใจแคบ คิดแคบ

ในแง่ของพระพุทธเจ้า ก็เป็นอันว่าทรงเห็นการณ์ไกล ทรงเปิดโอกาสไว้ แสดงว่า พระองค์เห็นว่า ในแง่ของความเปลี่ยนแปลงนี้ วินัยย่อมมีข้อที่อาจจะไม่เหมาะสมกับยุคสมัยข้างหน้า อย่างที่พูดเมื่อกี้ แม้แต่ในสมัยที่พระองค์เองอยู่ ก็มีการปรับเปลี่ยนสิกขาบทให้เหมาะกับสถานการณ์ในต่างเวลาต่างสถานที่

แต่ที่นี้ ในแง่ของพระที่ทำสังคายนา ก็มองได้หลายด้านหลายชั้น ในชั้นแรก ก็เห็นได้ว่า ท่านทั้งเชื่อฟังพระพุทเจ้า แล้วก็ใจกว้างอีกแบบหนึ่ง

ก่อนจะวิเคราะห์วิจารณ์อะไร ก็มาคุยข้อมูลกันให้ชัดก่อน ดูพุทธพจน์ในเรื่องนี้แหละว่าตรัสไว้อย่างไร ตามที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร พระพุทเจ้าตรัสว่า (ที.ม.๑๐/๑๔๑/๑๗)

ดูกรอาณนที โดยล่วงไปแห่งเรา สงฆ์เมื่อจำนง ก็จง
ถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียบ้างได้

ตามพุทธพจน์นี้ก็ชัดอยู่แล้วว่า ไม่ได้ทรงสั่งหรือตรัสบอกให้ถอน แต่ทรงเปิดโอกาสให้สงฆ์คือพระส่วนรวม ทำอย่างนั้นได้เมื่อต้องการ ไม่ได้ตรัสด้วยซ้ำว่าเป็นพระพุททประสงค์ที่สงฆ์จะต้องรับสนอง แต่เป็นเรื่องที่สงฆ์จะพิจารณาเอง

เอาละ ถึงแม้จะมีใช้ทรงสั่งหรือบัญชาไว้ให้ทำ ท่านก็เอาใจใส่ยกขึ้นมาพิจารณา คืออะไรที่พระพุทเจ้าตรัสไว้ ท่านไม่ได้มองข้าม

ที่นี้ แม้แต่ถ้าถือว่าเรื่องนี้ตรัสสั่งให้ทำ ก็มาถึงจุดสำคัญอีกว่า พระองค์ให้ถอนได้เฉพาะสิกขาบทเล็กๆ น้อยๆ นะ อ้าว อย่างนี้ ถ้าเกิดไปถอนสิกขาบทที่พระพุทเจ้าทรงถือว่าไม่เล็กน้อยล่ะ คราวนี้จะยิ่งเป็นการละเมิดต่อองค์พระพุทเจ้าหนักเลยใช่ไหม ถ้าบอกว่าเป็นคำสั่ง นี่ก็คือละเมิดคำสั่งอย่างแรง

ตรงนี้แหละ ท่านก็ยกขึ้นมาพิจารณากัน แล้วก็ไม่ชัดที่จุดสำคัญนี้ เรียกว่าตกลงกันไม่ได้ว่าสิกขาบทเล็กน้อยจะเอาแค่ไหน ท่านก็มองว่า พระพุทเจ้าทรงให้โอกาสไว้แล้วแก่พวกเรา เราจะถอนก็ได้ แต่เพราะพวกเราไม่ชัด ไม่สามารถตกลงกันได้ว่าที่พระพุทเจ้าทรงเปิดโอกาสให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อยนั้นได้แค่ไหน การที่ตกลงกันไม่ได้ ก็ย่อมเป็นเหตุผลในตัวว่า ไม่สามารถจะถอน ใช้ไหม

ยิ่งกว่านั้น แม้แต่พระสาวกระดับนั้น และแค่เริ่มต้นพุทธศักราช ยังยุติไม่ได้ว่าข้อเล็กน้อยเอาแคไหน แล้วต่อไปข้างหน้าอีกไม่รู้ว่ากี่ยุคสมัย และพระก็มีกันต่างๆ เรื่องนี้จะไปกันขนาดไหน (อย่างที่พระบางยุคบางพวกจะบอกขึ้นมาว่า ตอนนี้อยู่เวลาให้พระมีครอบครัวได้แล้ว อย่างนี้มันก็เป็นไปได้ และเป็นไปแล้ว)

ในที่สุด ท่านพิจารณากันแ่งนั้นแ่งนี้แล้ว ก็เลยตกลงว่า เราไม่ถอน คือไม่ใช่โอกาสที่ทรงประทานให้ก็แล้วกัน คือ ท่านลงมติสำหรับครั้งนั้นว่าเราไม่ถอนละ และท่านยังพูดว่า นี่ แม้แต่พวกคุณุทธก็จะได้ยินได้ว่า เห็นไหม พระพุทธเจ้าปริณิพพานไม่ทันไร ควันยังไม่หมดเลย พระสาวกก็เอาแล้วละ ถอนข้อวินัยกันแล้ว

ถ้ามองในแง่เจตนารมณ์ของพระเถระในครั้งสังคายนานั้นก็คือ ท่านไม่ถือโอกาสให้แก่ตัวเอง แต่ท่านยอมที่จะเสียสละตัวเอง ยอมลำบากเพื่อทำให้ได้ให้เป็นไปตามพุทธบัญญัติ เพราะถ้าถอนก็เป็นประโยชน์กับตัวเองสิ ใช่ไหม อย่างน้อยก็จะได้ตามใจตัว เอาให้ง่ายให้สบาย ลดข้อที่จะต้องปฏิบัติให้น้อยลงไป

แล้วก็ต้องเข้าใจด้วยว่า ในสถานการณ์อย่างนี้ มันก็คือการที่จะต้องเลือกเอา ระหว่างเสียเล็กน้อยกับเสียมาก ได้น้อยกับได้มาก ในเมื่อเราไม่อาจจะได้อย่างสมบูรณ์ และท่านก็เลือกแล้วว่าอย่างนี้จะเสียน้อยกว่า ส่วนดีจะมากกว่า โดยไม่ได้ถือเอาความพอใจจะได้ประโยชน์ของตัวเองเป็นเครื่องตัดสิน แต่คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมในระยะยาวเป็นหลัก

เมื่อท่านตัดสินใจเลือกอย่างนี้ จะผิดหรือถูก ไม่ต้องมาเถียงกันก็ได้ ก็บอกว่า นี่คือ tradition นี้ เขาเป็นมาของเขาอย่างนี้ คุณต่างหากมีสิทธิ์ที่จะเลือกว่าคุณจะทำกับ tradition นี้หรือไม่

เป็นอันว่า ที่ท่านตกลงกันอย่างนี้ ก็อย่างที่ว่า คือ หนึ่ง การไม่มุ่งในแง่เอาประโยชน์แก่ตัวเอง แล้วก็ สอง การค้ำนึ่งและระวังป้องกันแ่งที่จะเกิดปัญหา คือการไม่มีข้อยุติแล้วก็ตกลงกันไม่ได้ ว่าจะเอาหรือเอาได้แค่ไหน แล้วด้วยเหตุผลต่างๆ ท่านก็ลงมติอย่างนั้น คือตกลงว่า เราไม่ถอนนะ ไม่แตกแยกกันนะ และวาง tradition นี้ไว้นะ

อันนี้ก็ถือเป็นมติครั้งนั้น ส่วนในเวลาต่อมา ก็เป็นเรื่องของพวกที่หลังจะว่ากันไปสิ

ทีนี้สงฆ์ที่หลังก็เห็นว่า เออ เราอยู่ในสายของท่าน เรานับถือท่าน ท่านก็พิจารณาเหตุผลต่างๆ รอบคอบดีแล้ว และเราก็เห็นด้วยกับท่าน เราอย่าไปถอนเลย จึงตกลงว่า ยอมสละตัวเพื่อรักษาหลักไว้ดีกว่า

ส่วนพวกที่จะเปลี่ยนจะถอนให้ได้ ก็มี ก็จึงเกิดเป็นอภิวาทขึ้นมา แล้วก็แยกกันต่อๆ ไปมากมาย เรื่องก็มีก็เป็นมาแล้ว มีตัวอย่างให้เห็นมากมาย

ทีนี้ ในส่วนของเถรวาท เหตุผลที่ต้องพิจารณามีหลายอย่าง อย่างน้อยก็ตั้งที่ว่า ถ้ามีการถอนได้ มันก็ไม่มีที่สิ้นสุด และพระองค์ก็จะแตกกัน เป็นสังฆะโนน สังฆะนี้ พวกนี้เห็นว่าเอาแค่นี้ พวกนั้นก็เห็นว่าเอาแค่นั้น ยิ่งไม่จบ ขนาดที่มีฝ่ายหนึ่งพยายามรักษาไว้ ก็ยังรักษาไว้ไม่ได้หมด ยังมีการแตกแยก

ถ้าเรามองดูเป็นกลางๆ เราต้องพูดใหม่ว่า ขนาดที่มีกลุ่มหนึ่ง คณะหนึ่ง ส่วนหนึ่งนี้เป็นแกนรักษาไว้อย่างเดิม ก็ยังไม่อยู่เลย ยิ่งแตกไปได้ ถ้าไม่มีการรักษาไว้เลย มันจะแตกขนาดไหน อาจจะไม่เหลือเลย ลองคิดให้ดีเถิด คืออย่าไปมองแคบๆ เฉพาะฝ่ายเรา หรือข้างฝ่ายเถรวาท เรามองสถานการณ์รวมๆ ทีนี้ ถ้ามตอดีกว่า จะได้มีแ่งพูดเพิ่มขึ้น

พระพุทธรูปเจ้าพระทัยกว้าง ให้สงฆ์เป็นใหญ่ พระใจกว้าง ถือสังฆสามัคคีเป็นใหญ่

อาจารย์มาร์ติน: ครับ ก็นักวิชาการคนนี้ เขาเสนอเหตุผลว่า ที่ดูเหมือนว่า มติของพระสงฆ์นั้น เหนือกว่าพระดำรัส ก็พูดถึงท่านเจ้าคุณอาจารย์ด้วย ที่ท่านเจ้าคุณบอกว่า^๑ เรื่องที่พระพุทธองค์ เมื่อพระสงฆ์ใหญ่นะชะ ก็การวะพระสงฆ์ด้วย อันนี้หมายความว่า พระสงฆ์ก็ตัดสินใจอะไรได้ที อาจจะไม่ตามกระแสหรือเจตนาของพระพุทธองค์ อันนี้ถูกหรือเปล่าครับ

พระธรรมปิฎก: ก็ถูกทุกชั้น แต่อันนี้ไม่ใช่ประเด็น ไม่ใช่ประเด็นนี้ มันคนละประเด็น คือพระท่านไม่ได้สวนกระแสพุทธดำรัส อาตมาได้อธิบายแล้ว คือ พระพุทธเจ้าเปิดโอกาสไว้ และท่านก็พิจารณาแล้ว แต่ท่านมีความเห็นลงกันไม่ได้ว่า สิกขาบทเล็กน้อยที่จะถอนได้นะแค่ไหน (“ที่จะถอนได้” ไม่ใช่ “ที่จะให้ถอน”) ท่านจึงมีมติอีกทีหนึ่ง คือ มติมีเหตุผลที่ว่าพระพุทธเจ้าเปิดโอกาสให้เราถอนได้ แต่เราไม่สามารถจะยุติว่า จะถอนได้แค่ไหน เพราะฉะนั้นเราก็เลยตกลงว่า เราไม่ถอน ก็คือพระพุทธเจ้าให้โอกาส แล้วพระสงฆ์คณะนี้กลุ่มนี้ ในการประชุมนี้ ท่านตกลงว่าไม่ถอน ท่านไม่ใช่โอกาสที่ได้มา ก็ไม่เห็นจะไปสวนกระแสอะไร

ท่านไม่ได้สั่งว่า เธอจงถอน ไซ้ใหม่ ถ้าสั่งว่า เธอจงถอน ที่นี้แล้วไม่ปฏิบัติตามสิ ถ้าอย่างนั้นจึงสวนไซ้ใหม่ อันนี้ท่านให้โอกาสไว้ว่า ถ้าสงฆ์เห็นสมควรจะถอน ก็ได้ และสงฆ์ยังไม่เห็นสมควร และสงฆ์ก็ลงมติกันไม่ได้ว่า แค่นี้เล็กน้อยที่พระพุทธเจ้ายอมให้ถอน ท่านก็เลยมีมติอย่างนั้น

^๑ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), *นิติศาสตร์แนวพุทธ*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ, มูลนิธิพุทธธรรม, หน้า ๗๒-๗๓. (อ้าง *อภ.จตุก.๒๑/๒๑/๒๗*: “เราเคารพธรรม ... และเมื่อสงฆ์เติบโตใหญ่ขึ้นเราก็เคารพสงฆ์ด้วย”)

ซึ่งเป็นการเคารพพระพุทเจ้าอย่างที่สุดเลย เพื่อไม่ให้ข้าชอกต่อพระ
บัญญัตินี้ จึงได้รักษาไว้ก่อน

เอ อาตมาไม่เห็นว่าจะเป็นการสวนหรือทำตัวเหินอเลยนี่ เป็นการ
แสดงความเคารพอย่างยิ่งเลยนะ ลองมองดูให้ดีสิ จะเป็นการสวนหรือเป็น
การแสดงความเคารพกันแน่

อาจารย์มาร์ติน: ถ้าสมมติว่า ปัจจุบันนี้มีพระสงฆ์ตกลงกันว่า เรามาร่วม
กันมาตัดสินว่า เออ เรามาตอน เราเพิ่ม เป็นไปได้ไหมครับ หมายถึงว่า มี
กระบวนการเช่นว่าวิวาทาธิกรณ์อะไรประมาณนั้น ไม่รู้ว่าในวินัยที่สามารถ
ทำได้ว่ามีประชุมใหญ่ สังคายนาก็ ๑๓ อะไรประมาณนั้น แล้วตกลงกันว่า
เออ อันนี้น่าจะเอาสิทธิที่เรามีอยู่ในข้อที่ว่า ถ้าพระสงฆ์ต้องการ ก็ถอนได้
อันนี้เป็นไปได้ไหมครับ

พระธรรมปิฎก: เป็นไปนะ เป็นไปได้ แต่ว่าโดยเหตุผลข้อดีข้อเสีย ก็ต้อง
พิจารณา หมายความว่า ถ้าทำอย่างนั้น ในแง่หนึ่ง ถ้าเป็น tradition ของ
เถรวาท ก็อาจต้องบอกว่า นี่เป็นการไม่ยอมตาม tradition ของเถรวาทใช้
ใหม่ ก็คล้ายๆว่า เป็นการไม่ปฏิบัติตามแล้ว ไม่เอา tradition นั้นแล้ว

ทีนี้ ปัญหาอีกอันหนึ่งก็คือว่า พระเถรวาทเองจะแตกกันใหม่ ลอง
มองดูง่ายๆ ว่า พอมีการคิดจะแก้อย่างนี้ขึ้น พระสงฆ์เถรวาทจะเห็นด้วยกัน
ทั้งหมดไหม ถ้าเอาด้วยหมดสิ้นเลย ก็เรียกว่าหมดปัญหา

แต่ที่จริงก็เห็นได้ว่า ไม่เป็นอย่างนั้น นี่ก็คือจะเกิดปัญหาเหมือนเดิมนั้นแหละ คือ พวกหนึ่งก็จะบอกว่า เฮอะ ไม่เอาด้วยหรอก รักษาไว้ อีก
พวกหนึ่งก็บอกว่า เฮอะ แก่เถอะ เอาแล้ว พระเถรวาทเองก็จะแตกกัน

ก็จึงว่า ต้องมาพิจารณาข้อดีข้อเสียนี้ คือ การรักษาสงฆ์ไว้ไม่ให้
แตก มันก็เป็นเหตุผลหนึ่งในการที่ท่านพิจารณาเรื่องราวเหล่านี้

อันนี้ที่จริงก็เป็นเรื่องอย่างเดิมที่เคยเป็นมาแล้วนั่นแหละ มาย้อนดูเรื่องราวกันอีกทีหนึ่งว่า พระสงฆ์ส่วนรวมที่มีมาแต่เดิมจากพุทธกาลนั้น เมื่อได้สังคายนาแล้ว รวมทั้งได้มีมติที่ว่าตกลงไม่ใช้โอกาสที่จะยกเล็กข้อวินัยเล็กๆ น้อยๆ จะรักษาไว้ตามเดิมนั้น นี่ก็คือเป็น tradition ขึ้นมา

ต่อมาก็เกิดมีกลุ่มที่ไม่ปฏิบัติตามอย่างนั้น แต่ได้เลิกหรือแก้ข้อวินัยบางอย่าง เมื่อไม่ยอมถือน้อยอย่างเดียวกัน ก็แยกออกไป เริ่มขัดดอกมาราว พ.ศ. ๑๐๐ ก็มีการเรียกชื่อสายเดิมหรือ tradition อันเดิมว่า “เถรวาท” แล้วก็เรียกกลุ่มที่แยกนั้นว่าเป็น “อัจฉริยวาท” (สันสกฤตว่า อัจฉริยวาท) หนึ่ง

ที่นี่ จากอัจฉริยวาทที่เกิดขึ้นมา ก็ไปแตกกันอีก แยกตัวออกไปๆ และเถรวาทเดิมเอง ก็มีพวกที่แยกออกไปเป็นอัจฉริยวาทอื่นอีก กว่าที่จะถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชราว พ.ศ. ๒๕๐ ก็มีอัจฉริยวาทมากมายนับได้ถึง ๑๘ นิกาย ซึ่งมีชื่อเป็นทำนองสมญาเฉพาะตัวตามชื่อถิ่น หรือตามทิวภูมิที่ถือ หรือตามชื่ออาจารย์ที่เป็นหัวหน้า เช่นว่า พวกวัชชีบุตร พวกมหิสาสกะ พวกสมิตติยะ พวกธัมมคุดติกะ (สันสกฤตว่า ธรรมาคูปติกะ) พวกสัพพัตถิกวาท (สันสกฤตว่า สรวาสตีวาท) เป็นต้น

กาลเวลาผ่านไปๆ ปรากฏว่าอัจฉริยวาททั้งหลายที่แยกออกไปและที่ไปแตกกันย่อยต่อนั้น สูญหายไปหมดสิ้น ไม่เหลือมาถึงปัจจุบันเลย เหลือแต่เถรวาทคืออันเดิมน้อย่างเดียว

แต่อัจฉริยวาทที่ว่าหายหมดไปนั้น ที่จริงก็ไม่ใช้สูญสิ้นไปทุกรายหรอก แต่มีการปรับแปรแก้ไขกลายเป็นรูปต่อๆ มา พูดย่างๆ ว่า เหลือมาในรูปซึ่งพัฒนาหรือกลายมา ที่เรียกรวมๆ ว่า “มหายาน” แล้วมหายานนี้ท่านก็เรียกพวกอัจฉริยวาทเก่าทั้งหมดนั้น รวมทั้งเถรวาทด้วย ว่าเป็น “หินยาน”

ที่ว่าอาจารย์วาทบางนิกายยังเหลือมา ก็เห็นร่องรอยอยู่ในมหายานนี้เอง อย่างพุทธศาสนาของทิเบต ที่เรียกว่าวัชรยาน ก็ใช้วินัยนินยานของอาจารย์วาทอันสุญฺญไปแล้วที่ชื่อว่าสรวาสติวาท (สัพพัตติกวาท) ภิกษุณีสงฆ์ในเมืองจีน ก็ใช้วินัยนินยานของอาจารย์วาทอันสุญฺญไปแล้วที่ชื่อว่าธรรมคุปตก์ (ธัมมคุตติกะ)

อย่างที่บอกแล้ว มหายานเป็นชื่อเรียกรวมๆ ซึ่งที่จริงมีนิกายย่อยๆ แยกกันไปมากมาย มหายานปรากฏตัวขึ้นครั้งแรกใกล้ๆ พ.ศ. ๖๐๐ ก็ถือกันว่าพัฒนามาหรือกลายมาจากอาจารย์วาทเก่า แล้วอาจารย์วาทเก่าก็สูญสิ้นไป

มหายานบางนิกายก็รักษาลักษณะและแบบแผนของท่านไว้ค่อนข้างดี โดยยึดถือหนักแน่นตามที่พระอาจารย์ต้นสายวางไว้ แต่บางแห่ง โดยเฉพาะในญี่ปุ่น มีการปรับแปรแก้ไขตลอดจนเกิดนิกายย่อยใหม่ๆ กันเรื่อย จนเดี๋ยวนี้ญี่ปุ่นบอกวามหายานในประเทศของตัวเองมีนิกายย่อยประมาณ ๒๐๐

เรื่องในญี่ปุ่นนี้ก็น่าสนใจ ในยุคพลิกฟื้นคืนพระราชอำนาจแก่พระเจ้าจักรพรรดิในรัชสมัยเมจิ (Meiji Restoration, 1868/๒๔๑๑) บ้านเมืองมีนโยบายเชิดชูศาสนาชินโต พร้อมกันนั้นก็กดพุทธศาสนา

ตอนนั้น ทางกรถึงกับมีพระราชโองการ หรือพระราชกฤษฎีกา คำญี่ปุ่นไม่ทราบเรียกว่าอะไร แต่ฝรั่งแปลมาว่า “decree” ก็คือรัฐบัญญัติอย่างหนึ่ง สั่งอนุญาตให้พระญี่ปุ่นทั้งหมดแต่งงานได้ อันนี้คงจะเป็นเหตุสำคัญให้พระญี่ปุ่น ไม่เฉพาะนิกายชิน และนิจิเรน แต่นิกายอื่นๆ ก็พลอยมีครอบครัวกันมากขึ้น จนกระทั่งหนังสือบางเล่มเขียนแล้วว่า พระญี่ปุ่นนั้นเว้นพระที่อยู่ในระหว่างศึกษาอบรมแล้ว น้อยท่านจะถือพรหมจรรย์

ที่พูดเรื่องนี้แทรกเข้ามา ก็เพื่อให้เห็นตัวอย่างหนึ่งที่ว่า ทางรัฐหรืออาณาจักรสามารถมีบทบาทอย่างสำคัญในการทำให้เกิดความเจริญหรือความเสื่อมแก่พระพุทธศาสนา ที่อื่นก็มีมาก อย่างในจีน ออกบัญญัติมาให้

กำจัดและทำลายพระและวัดโดยตรงหลายคราว แต่กรณีของเมจิที่พูดถึงนี้ ใช้วิธีแบบตรากฎหมายกำหนดการประพฤติปฏิบัติ

การออกกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อกำหนด กติกา นี้ ก็มีหลักกันอยู่ อย่างพระสงฆ์เถรวาทที่ว่าไม่ยกเลิกเพิกถอนพุทธบัญญัติ และไม่ตั้งบัญญัติใหม่ขึ้นมาแข่งหรือมาล้มล้างพุทธบัญญัตินั้น ก็มีไว้ว่าจะตั้งกฎกติกา กันไม่ได้ แต่มีหลักว่าจะมีระเบียบ มีกติกาขึ้นมา เพื่อหนุนหรือส่งเสริมการรักษาศาสนา หรือเพื่อปฏิบัติการณ์ให้เป็นไปตามพุทธบัญญัติ

ตัวอย่างง่ายๆ ที่ชาวบ้านเห็นได้ทั่วไป อย่างการโกนศีรษะ หรือปลงผมของพระสงฆ์ มีพุทธบัญญัติว่า ให้ภิกษุไว้ผมได้สองเดือน หรือยาวเพียงสององคุลี (วินย.๗/๑๓/๖) ที่นี้ พระไทยก็เหมือนกับพร้อมใจตกลงกันตั้งกติกาว่า ให้ปลงผมพร้อมกันทุกวันโกนขึ้น ๑๔ ค่ำ นี้ก็ทำให้มั่นใจว่าจะได้ผลแน่นอนตามพุทธบัญญัติ ทั้งไม่นานเกินสองเดือน และไม่ยาวเกินสองนิ้ว พร้อมทั้งได้ความเป็นระเบียบงดงามสม่ำเสมอเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย

รัฐไทยที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ก็ใช้หลักเดียวกันนี้ ดังเช่นหลังกรุงศรีอยุธยาล่มแล้ว บ้านเมืองระส่ำระสายอยู่นาน ทั้งพระและชาวบ้านไม่ได้เรียนรู้พระธรรมวินัย พากันประพฤติย่อหย่อน เขวออกนอกทางกันมาก เช่นพระบวชมาแล้วเอาแต่ไสยศาสตร์ ไม่ศึกษาในไตรสิกขา ในหลวงรัชกาลที่ ๑ “จะยกยอพระพุทธศาสนา” ต้องถึงกับทรงออกกฎหมายสงฆ์ต่างๆ เช่น กฎพระสงฆ์ฉบับที่ ๔ ว่า (ปรับแก้การสะกดตัวอักษรตามที่ใช้ในปัจจุบัน)

เป็นประเพณีในพระพุทธศาสนาสืบมาแต่ก่อน มีพระพุทธปฏิมาโปรดไว้ให้ภิกษุสามเณรอันบวชแล้วในพระศาสนารักษาธรรมสองประการ คือคันถุระวิปัสสนาธุระ เป็นที่ยุดหน่วง... แต่ที่สืบไปเมื่อหน้า ห้ามอย่าให้มีภิกษุโลเลละวัตรปฏิบัติแลปฏิบัติตนตัวว่าเป็นกัจฉัตร มิได้รู้เรียนธุระทั้งสองฝ่าย อย่าให้มีได้เป็นอันขาดทีเดียว

อย่างนี้ก็เห็นได้ชัดว่า เป็นรัฐบัญญัติที่หนุนให้ปฏิบัติตามพระพุทธรบบัญญัติ ตรงข้ามกับราชโองการเมจิ ที่อาจจะเรียกว่าเป็นรัฐบัญญัติที่ล้มล้างพุทธรบบัญญัติ หรืออย่างน้อยก็เป็นรัฐบัญญัติที่มาแข่งกับพุทธรบบัญญัติ หรือให้เป็นทางเลือกแทนพุทธรบบัญญัติ หมายความว่า ในกรณีนี้ พระญี่ปุ่นสามารถเลือกได้ว่าจะถือตามพุทธรบบัญญัติ หรือจะถือตามรัฐบัญญัติ

ถ้าเป็นไปแบบนี้ ก็พูดได้ว่า มีพระญี่ปุ่นตามพุทธรบบัญญัติ กับพระญี่ปุ่นตามกฎหมายญี่ปุ่น ที่ว่านี้ ไม่เฉพาะญี่ปุ่น แต่ประเทศไหนจะทำ ก็คงเป็นอย่างนั้น ใช่หรือไม่ ก็ลองพิจารณากันดู

เรื่องนี้ก็เป็นเครื่องเตือนสติไว้ว่า เมื่อเจอแบบนี้ ถ้าพระสงฆ์ไม่มั่นในหลักจริง ก็จะไม่รักษาตัว รักษาพระศาสนาไว้ไม่ได้

พร้อมกันนั้นก็ให้คิดไปด้วยว่า พวกที่ถูกแรงกระทบจากข้างนอกมากๆ หรือบ่อยๆ มักต้องตื่นตัวแล้วก็ชวนชวายเป็นไปต่างๆ จะได้ทางดีหรือทางร้ายก็แล้วแต่ ส่วนพวกที่ราบรื่น ไปเรื่อยๆ ก็โน้มไปในทางที่จะเฉื่อยชา แล้วก็เลยมัวเพลินประมาท

อันนี้ก็เป็นข้อควรระวังแก่ชาวเถรวาท โดยเฉพาะที่ไทยนี้แหละ ที่ดูเหมือนว่าจะเรื่อยเปื่อยนอนใจกันนักหนา

หันกลับมาเรื่องเดิมที่ยังค้างอยู่ เวลาพูดรวมๆ ว่ามหายาน ก็ได้ตัวเลขสถิติว่ามหายานเป็นนิกายใหญ่มีศาสนิกมากกว่าเถรวาทเยอะ แต่ที่จริง บางนิกายในมหายานนั้น มีหลักคำสอนและการปฏิบัติใกล้เคียงกับเถรวาทมากกว่าบางนิกายในมหายานด้วยกันด้วยซ้ำ ถ้านับตามชื่อนิกายที่เรียกกันจริงๆ ว่า นิกายเทียนโต (นิกายเทนได) นิกายฉวน (นิกายเซน) นิกายนิจิเรน นิกายโจโด นิกายชิน นิกายลามะ ฯลฯ เรื่องน่าจะกลายเป็นว่านิกายเถรวาทใหญ่ที่สุด มีศาสนิกมากที่สุด

นี่เป็นเรื่องของข้อมูลข้อเท็จจริง ก็ไปค้นหาตรวจสอบกันเอา อย่างไรก็ดี
อย่างนั้น จะได้เป็นความรู้ไว้

ที่ว่ามานี้ ก็ย่ำให้เห็นว่า มันเป็นเรื่องของทางเลือก และเป็นกรณีที่จะ
ไม่ใช่ได้อย่างเดียวโดยสมบูรณ์ ได้แก่เลือกเอาที่จะได้ดีที่สุด และเสียให้น้อย
ที่สุด จะดีไหมที่จะไม่ไปเป็นมหายานกันหมด ให้เถรวาทยังมีอยู่บ้าง

ที่นี่ เถรวาทก็อยู่ด้วยหลักที่ว่าพยายามรักษาตามที่พระพุทธเจ้าทรง
วางไว้ให้ดีที่สุด แล้วถ้าจะมีการคิดแก้คิดเปลี่ยนในเรื่องพุทธบัญญัติกันนั้น
พอบอกขึ้นมา จะได้มติเอกฉันท์ เป็น unanimous ได้ไหม ถ้าไม่ได้ (ซึ่งก็พอ
มองเห็นไม่ยากว่าจะไม่ได้) ความแตกแยกก็เกิดขึ้น เถรวาทก็แตก มีอาจริย-
วาทเกิดขึ้นมาทันที พอแยก ๑ แล้ว เดี่ยวก็แยก ๒-๓-๔ นี่แหละท่านจึง
กำชับนักให้รักษาสามัคคี

รวมแล้ว จะไปว่าท่านใจแคบไม่แคบ ท่านไม่ได้คิดถึงตัวเองนี่ ท่าน
คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมใช้ไหม ว่าทำอะไรจะรักษาสามัคคีของสังฆะไว้
ว่าสังฆะนี้จะรักษาพระศาสนาไว้ต่อไป ถ้าสังฆะไม่สามัคคี ปัญหาเรื่องอื่น
ก็จะยืดเยื้อขยายกว้างออกไปด้วย จึงต้องพิจารณา มันก็คือการพยายามใช้
ปัญญาพิจารณา จะไปว่าใครใจกว้างใครใจแคบอะไรนี่ คงยังไม่ถูก บางที
คนที่อยากจะแก้ไขแคบ เพราะอยากจะได้ผลประโยชน์ของตัวเอง ใช้ไหม คน
ที่ไม่ยอมแก่นะ ต้องยอมเสียสละตัวเอง เพื่อรักษาไว้ ทั้ๆ ที่ตัวเองปฏิบัติ
ลำบาก จะไปว่าใจแคบได้อย่างไร ก็ต้องมาดูว่าจะตีความหมายของใจ
กว้างใจแคบว่าอย่างไร ว่ากันเป็นขั้นๆ

จะบอกว่าถ้าเปลี่ยนแปลงได้ หรือยอมรับการเปลี่ยนแปลง เป็นความ
ใจกว้าง แค่นั้นไม่พอ และไม่ใช่ว่าแค่ดูว่าเปลี่ยนแปลงอะไรอย่างไรเท่านั้น พุด
สั้นๆ ว่า ความใจกว้างอยู่ที่ หนึ่ง รู้เข้าใจยอมรับความจริงได้ สอง เห็นแก่

ประโยชน์แท้จริงในวงกว้าง ถ้ามุ่งจะเอาแต่ประโยชน์ของตัวเอง ก็แคบ ไม่ใช่ใจกว้างแล้ว แต่ขั้นที่ ๑ คือ ยอมรับความจริง ใจกว้างอยู่ที่การยอมรับความจริงได้ มันเริ่มที่นี่

อย่างไรก็ดี ทางเลือกบางทีก็ไม่ใช่มีแค่ ๒ แต่อาจจะเป็น ๓-๔ ก็ได้ แล้วถ้าอย่างนั้น ก็อาจจะมีทางเลือกที่ได้ด้วยกัน โดยไม่ต้องแตก ไม่ต้องเสีย

คุณนริศ: ท่านเจ้าคุณอาจารย์ครับ แล้วอย่างกรณีนี้ ถ้าอย่างนั้น ถ้าเกิดพูดในแง่ของเถรวาทเอง ปัจจุบันนี้มันจะเป็นแง่ว่า โอเค มันจะมีประเทศอย่างศรีลังกา ไทย พม่า อะไรอย่างนี้ แล้วอย่างกรณีสมมติ อย่างกรณีง่ายๆ อย่างกรณีภิกษุณีอะไรอย่างนี้ เราจะถือเอาเถรวาท ณ จุดไหน ถ้าสมมติว่า ณ ศรีลังกา หรือที่พม่าเขายอม และเขามีมติร่วมกันของเถรวาทจะว่าอย่างไร คือ จะเอาจุดที่ไหนเป็นจุดกำหนด

พระธรรมปิฎก: อ้อ ไม่ต้องมีจุดละ ก็คือ รู้กันเลย หมายความว่า อย่างตอนนั้นในศรีลังกาเอง พอมีกลุ่มเริ่มขึ้นที่นั่น ก็เริ่มลัทธิ ส่วนทั่วไปไม่ได้ยอมรับด้วย ก็ง่าย ๆ อย่างนี้ ไม่ต้องไปมองไทย ลังกา พม่าทั่วทั้งหมดหรอก ลังกาเองก็จะหมางกันใช่ไหม เพราะเถรวาทท่านก็ถือ tradition มาอย่างนี้ แล้วมีกลุ่มหนึ่งในศรีลังกาไปทำอย่างนั้น พระลังกาเองถึงจะไม่แตกโง่งง แต่ไม่เอาด้วย หรือเมินๆ กัน หรือว่าฉันไม่เกี่ยวนะ

คุณนริศ: แล้วถ้าอย่างนั้น ถ้าสถานภาพที่ได้มานี้ สมมติว่า สถานภาพนั้นมาอยู่ภายใต้ประเทศหนึ่ง อันนี้ ขึ้นตรงต่อรัฐหรือไม่ สมมติว่าขึ้นตรงต่อมหาเถรสมาคม แล้วเราก็ต้องยอมรับในสถานภาพนั้น ถ้าเรายอมรับในสถานภาพนั้น ก็ถือว่าเข้าไปในสายของเถรวาท ก็คือเป็นนิกายย่อยของเถรวาททั้งหมด

พระธรรมปิฎก: อ้อ ไม่ถึงอย่างนั้น มหาเถรสมาคมเป็นเพียงผู้ปกครอง ตามกฎหมายเสริมของทางบ้านเมืองเท่านั้น มหาเถรสมาคมบริหารให้ เป็นไปตามพระธรรมวินัยและกฎหมายบ้านเมือง แต่ไม่มีสิทธิในการที่จะ มาเป็นผู้วินิจฉัยว่าจะจัดการกับพุทธบัญญัติอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ที่นี้ ถ้าท่าน เกิดจะวินิจฉัยขึ้นมา มันก็จะก่อปัญหาอีกแหละ พระสงฆ์อื่นก็อาจจะไม่ เห็นด้วย อันนี้เป็นเรื่องที่ว่า แม้แต่เถรวาทในประเทศเดียวเอง ก็พยายาม รักษากันไป คือ ที่เป็นมานี้ เถรวาททั้งสามประเทศก็พยายามรักษาไว้ ต่างคนต่างรักษา แต่ใช้หลักการเดียวกัน มันก็เลยเหมือนกันอยู่ ที่นี้ ถ้า เกิดมีกลุ่มไหนประเทศไหนไปสร้างมตินิยมขึ้นมา มันก็เท่ากับทำให้เถรวาท นั้นเริ่มแตกแยก ก็เท่านั้นเอง

ไม่ว่าที่ไหนละ ไม่ต้องไปเทียบระหว่างประเทศ ถ้าหากว่าประเทศ ลังกาเขาเอาอย่างนั้นหมดแล้ว เถรวาทไทยก็ยังไม่เอาอะไรอย่างนี้ ก็เท่ากับ ว่าเถรวาทไทยกับลังกาก็จะไม่เหมือนกัน ก็อาจจะเพียงยอมรับรู้กันว่า เถรวาทลังกาเขาเป็นอย่างนั้นนะ ของเราเป็นอย่างนี้นะ ก็เท่านั้นเอง คือ อาจจะไม่ถึงกับจะถือเป็นความแตกแยก แต่เป็นอันรู้กันว่ามีการ เปลี่ยนแปลง มีการกลาย มีการอะไรขึ้นมา เป็นความแตกต่างที่อาจจะทำ ให้ไม่สนิทใจกัน นี้ก็ขึ้นอยู่กับว่าฝ่ายไหนคิดจะรักษาแค่ไหน

อยากจะพูดในประเด็นความคิดกว้างอีกทีหนึ่ง ใจกว้างในระดับที่ หนึ่ง ก็คือ การยอมรับความจริง ไม่ใช่จะเอาแต่ที่ตัวชอบใจ โดยไม่คำนึงว่า ความจริงหรือหลักการเป็นอย่างไร การที่ยอมรับความจริงได้ต่างหาก ตั้งแต่ เปิดตัวรับฟัง เปิดใจรับเรื่อง และเมื่อเจอความจริงแล้ว ถ้าความจริงไม่ เป็นไปในทางของตัว ก็ต้องเสียสละตัวเองยอมตามได้ นี่คือใจกว้าง

ที่นี้ขั้นที่ สอง ก็คือประโยชน์ส่วนรวม การที่ใจกว้าง ก็คือยอมสละประโยชน์ส่วนตัว สละความเห็นแก่ตัวเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เพื่อจะรักษาส่วนรวมไว้

ในมติเถรวาทที่ถือว่าท่านใจกว้าง ก็คือ ท่านมองในแง่ว่าประโยชน์ส่วนรวมของสังฆะและพระศาสนาทั้งหมด ซึ่งโยงไปยังจุดหมายคือประโยชน์สุขของประชาชน จะอยู่ได้อย่างไร ไม่ใช่เฉพาะบัดนี้ แต่ในกาลยาวนานข้างหน้าต่อไป นี้ ท่านคิดในแง่นี้ และก็พยายามรักษาไว้

มองในแง่นี้ ก็ดูสิว่า ท่านใจกว้าง หรือใจแคบ แต่แก่นของเรื่องก็คือการไม่เห็นแก่ตัว การมุ่งจะรักษาส่วนรวมคือสังฆะไว้ในลักษณะที่จะอยู่ได้ยั่งยืน โดยเหตุผลว่า พระศาสนาจะตั้งอยู่เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนได้ ตัวหลักธรรมคำสอนจะอยู่ได้ ก็เมื่อรักษาสังฆะไว้ได้

ดูข้อมูลให้ชัดเจน พูดให้แน่ใจในความรู้ที่ถูกต้อง

อาจารย์มาร์ติน: อันนี้ขอย้อนอีกทีหนึ่งนะครับ มีคำถามก่อนนั้น เรื่องปฐมสังคายนาที่พระสงฆ์ในกรณีปฐมสังคายนาปรับอาบัติทุกกฐพระอานนท์ (คุณปัญญาบอกว่า ไม่ใช่อาบัติ เป็นแค่ทำไม่ดีอะไรอย่างนี้) เพราะพระอานนท์ช่วยผู้หญิงในการบวชนั้น ก็มีนักวิชาการหลายคน ฝรั่งเศส ไทย ก็ดี ที่มีความสงสัยว่า พระร่วมปฐมสังคายนาไม่พอใจผู้หญิงหรือ แต่ประเด็นนี้ไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะพระอรหันต์ไม่มีอคติใดๆ แล้วใช่ไหมครับ ขอนมัสการท่านเจ้าคุณอาจารย์ชี้แนะขยายความเรื่องนี้หน่อยนะครับ

และอีกประเด็นหนึ่ง ทำไมไม่มีพระภิกษุณีมีส่วนร่วมในปฐมสังคายนา ทั้งๆ ที่ในเวลานั้นมีพระอรหันต์ที่เป็นภิกษุณีหลายรูปนะครับ มี ๒ ประเด็นที่เห็นว่ามีกรดถกเถียงกัน กระผมเคยเล่าให้ฟังแล้ว มีนักวิชาการคนหนึ่งเคยบอกว่ามีการไม่พอใจที่มีตั้งนานในพระสงฆ์ที่ระเบิดออกมา ใช้คำว่าระเบิดออกมาในช่วงประชุมปฐมสังคายนานั้น เกี่ยวกับเรื่องนี้ พูดคล้ายๆ ในแนวของพระมโนนครี

พระธรรมปิฎก: ในเรื่องนี้ ก็มีข้อที่น่าพิจารณาหลายอย่าง

หนึ่ง ที่ว่าพระอานนท์ทุกกฎ ทำไมดีอะไรนั้นนะ มันก็ไม่ใช่มติสงฆ์ และก็ไม่ใช่การปรับอาบัติ อ้าว ลองดูข้อมูลกันให้ดีให้ถึงหนอยเถอะ

ที่จริงนั้น เมื่อมีข้อพิจารณาหรือแง่มุมของเรื่องราวอะไรที่ยังไม่รู้ข้อมูลข้อเท็จจริงชัดเจนเพียงพอ ไม่ควรจะมีวาทะถกเถียงกันไปตามความคิดที่ฟุ้ง แล่นไปกับความรู้สึกที่ชวนให้เตลิดเปิดเปิง แต่ควรจะมุ่งไปที่การค้นหาเข้าดูและตรวจสอบข้อมูลข้อเท็จจริงให้ชัดก่อน ถ้าไปได้ ก็ไปให้ถึงแหล่งต้นเดิมของข้อมูลนั้น (วินย.๗/๖๑๘/๓๘๒) จะเรียกว่าปฐมภูมิหรืออะไรก็แล้วแต่

สำหรับเรื่องนี้ ก็ไปอ่านดูสิ แล้วก็จะพบเองว่า ตอนใดที่เป็นมติสงฆ์ ก็จะมีข้อความบอกชัด ประธานที่ประชุม คือ พระมหากัสสปะจะตั้งญัตติว่า “สุณาทู เม ภนฺเต สงฺโฆ ...” (ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ...) ว่ากันเป็นข้อๆ ขอ มติเป็นประเด็นๆ ไปเลย

แต่ตอนที่ว่าพระอานนท์ทำนั้นทำไม่ได้ไม่ดี (ทุกกฎ) นั้น อยู่ตอนท้ายหมดเรื่องที่จะขอมติสงฆ์ และเสร็จกิจที่สงฆ์จะลงมติแล้ว เรียกได้ว่าจบหรือเสร็จงานสังคายนาแล้ว เป็นเหตุการณ์ต่อท้าย ท่านเล่าไว้ ถ้อยคำที่ใช้บอกเล่าก็มีเพียงคำว่า “เถรา ภิกขู” ภิกษุเถระหลายองค์ทั้งหลาย พูดดำนิว่า พระอานนท์ทำอันนี้ไม่ดี อันนั้นไม่ดี เราก็ไม่รู้จะว่าองค์ไหนว่าบ้าง แต่ไม่มีชื่อพระมหากัสสปะอยู่ด้วย

เพราะฉะนั้น ถ้าตีความหรือพูดแบบพระมโน อาตมาจึงเขียนล้อไว้ในหนังสือ ตื่น-กันเสียที จากความเท็จ ของหนังสือ “เหตุเกิด พ.ศ. ๑” นั้น บอกว่า ถ้าอย่างนี้ ถ้าอ่านแบบพระมโนนี้ ก็ต้องบอกว่า พระมหากัสสปะนี้ คุณเกมไม่อยู่ คุณการประชุมไม่อยู่

แต่ที่จริง นั้นเป็นเรื่องหลังประชุม ท่านเล่าต่อท้ายไว้ด้วย ถ้อยคำที่ใช้ต่างกันชัดเจน เป็นคนละแบบไปเลย พอจบสังคายนา จบสังฆกรรมแล้ว บอกว่า พระเถระ (ไม่รู้องค์ไหนบ้าง) ว่าพระอานนท์ทำอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นข้อตำหนิว่าพระอานนท์ทำไม่ดี หรือทำไม่ได้ไม่ดี รวมทั้งหมदनับได้ ๕ ข้อ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อองค์พระพุทเจ้าทั้งนั้น

คงเป็นท่านองติว่า ในการทำหน้าที่เป็นพระอุปัฏฐากใกล้ชิดชิด พระพุทเจ้านั้น พระอานนท์จะต้องยอมรับว่ามีงานที่ทำไม่ได้คืออยู่ด้วยนะ ใน ๕ ข้อนี้ ก็รวมทั้งข้อที่ว่า เวลาเย็บผ้าวัสสิกสาฎก (ผ้าอาบน้ำฝน) ของพระพุทเจ้า พระอานนท์ได้เหยียบผ้านั้น

ตรงนี้ มีเรื่องอธิบายแทรกนิดหนึ่ง เป็นข้อสังเกตด้วย และเป็นเกร็ดความรู้ด้วย คือ ที่พระเถระทั้งหลายว่าพระอานนท์ทำไม่ดี ทำไม่ได้ไม่ดี หรือทำไม่ได้ดีนั้น ท่านใช้คำว่า “ทุกกฏ” (= ทุ + กต แปลว่า ทำไม่เหมาะสม ไม่ดี, ทำเสีย, ทำเหลวทำพลาด, ทำไม่ได้ดี หรือทำไม่ได้ดี) และคำนี้ก็พอดีเป็นชื่อเรียกอาบัติอย่างหนึ่งด้วย มีคำแปลอย่างเดียวกัน เป็นอาบัติในระดับเบาที่สุด คือคำตรงกัน แต่ใช้ต่างความหมายที่คล้ายกัน

เรื่องคำเดียวกัน มีความหมายคล้ายกัน แต่เป็นคนละเรื่องนี้ มีเยอะคำอื่นที่คนไทยคุ้นกว่านี้ก็มี เช่น “ปัจจัย” ต้นศัพท์มีความหมายอย่างเดียวกัน แต่นำไปใช้แยกต่างเรื่องกันออกไป เป็นปัจจัยใน “เหตุปัจจัย” บ้าง “ปัจจัยสี่” บ้าง

ดูง่าย ๆ ในภาษาไทยนี้แหละ เช่น “เข็ม” ใช้ในความหมายที่มีลักษณะร่วมบางแง่ แต่ก็ต่างกันไปคนละอย่าง เป็นเหล็กแหลม ก็มี เป็นต้นไม้ ก็มี เป็นปลา ก็มี หรือที่พูดกันว่า ไปถูกตำหรือตกหลุมเขามา ไม่เจ็บกาย แต่เจ็บใจ “ตำ” และ “หลุม” กลายเป็นคำในสำนวนเทียบเคียง

แต่ที่น่าพูดถึงมาก ก็คือคำว่า “ครุธรรม” ที่ยกมาเป็นปัญหาในวันนี้แหละ ภิกษุณีมีครุธรรม ๘ ซึ่งละเมิดก็ไม่มีความผิดอะไร จึงต้องย้านักย้าหนาให้เคารพ ให้ถือจริงจัง แต่ภิกษุมีครุธรรมที่ละเมิดแล้ว เป็นความผิดหนัก ถูกลงโทษอย่างแรง ตอนนี้อย่างคนซัดจะง (งโดยไม่ต้องซัดจะดีกว่า)

อ้าว พอพูดต่อไป ภิกษุณีก็มีครุธรรมที่ละเมิดแล้วมีความผิดโทษแรงเหมือนกัน อ้อ ครุธรรมที่ภิกษุก็มี ภิกษุณีก็มีนี้ หมายถึงอาบัติสังฆาทิเสส ภิกษุมี ๑๓ ข้อ ภิกษุณีมี ๑๗ ข้อ (นี่คือตอนที่เต็มจำนวนแล้วในปาติโมกข์)

แล้วก็จำเพาะว่า ครุธรรมในความหมายหลังนี้ ก็ไปปรากฏในข้อ ๕ ของครุธรรม ๘ ที่เป็นคนละความหมายกันด้วย คนที่ไม่ถนัดเรื่อง ก็สับสนแต่คนในวงการ พออ่านก็รู้เลย รู้ได้อย่างไร พอเห็นคำว่า “มานัต” ก็ซัดเลย

ที่นี้ก็กลับมาเรื่องทุกกฎต่อไป แล้วตรงนี้ อรรถกถาก็อธิบายไว้ด้วย ท่านว่า ที่พระเถระทั้งหลายติว่าพระอานนทนั้น ไม่ใช่เรื่องอาบัติสังฆาทิเสส พระอานนทที่ไม่ได้ละเมิดพุทธบัญญัติอะไรนี้ จะเป็นอาบัติได้อย่างไร คืออันนี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ว่าเป็นความผิดหรือข้อเสียหาย และพระเถระเหล่านั้นมิใช่จะไม่รู้จักว่าอะไรเป็นอาบัติหรือไม่เป็นอาบัติ

ถ้าพระเถระเหล่านั้นปรับอาบัติพระอานนท ก็กลายเป็นว่า ท่านเหล่านั้นไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอาบัติตามพุทธบัญญัติ หรือกลายเป็นว่าท่านวางบัญญัติขึ้นเองใหม่ ทั้งที่เพิ่งผ่านการสังคายนาเสร็จมาใหม่ๆ โดยมีมติล่าสุดว่าจะไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติ ไม่ยกเลิกเพิกถอนสิ่งที่ได้ทรงบัญญัติไว้

(สังฆะทำได้แค่วางกฎกติกาที่จะปฏิบัติกรให้เป็นไปตามพุทธบัญญัติ หรือเพื่อกำหนดพุทธบัญญัติ ทำนองกฎหมายลูกที่เขาออกตามความในรัฐธรรมนูญ)

พูดให้เข้าใจง่ายว่า ไม่มีสิกขาบทบัญญัติไว้ในเรื่องนี้ ที่พระอานนท์จะสามารถละเมิดให้เป็นอาบัติขึ้นมาได้

ทีนี้ก็น่าสังเกตด้วยว่า พระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทย มักแปล “ทุกกฎ” ตัวนี้ เขาเป็นอาบัติทุกกฎไป กลายเป็นว่าพระเถระเหล่านั้นปรับอาบัติพระอานนท์

ที่ที่น่าสังเกตก็คือ จะเห็นว่า โดยทั่วไปนั้น พระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทยท่านแปลตามคำอธิบายของอรรถกถา หรือปริกษาอรรถกถา แล้วจึงแปลออกมา

อย่างที่อาตมาเคยขอให้ตระหนักว่า บางคนบอกว่า ฉันเอาแต่พระไตรปิฎก ไม่เอาอรรถกถา แต่พระไตรปิฎกที่เขายใช้นั้นคือพระไตรปิฎกแปลภาษาไทย เลยกลายเป็นว่า นั่นแหละเขาอ่านพระไตรปิฎกตามคำแปลของอรรถกถา หรือบางทีกลายเป็นอ่านอรรถกถาในชื่อว่าพระไตรปิฎกแปลภาษาไทย แล้วก็เลยกลายเป็นการอ้างอรรถกถา ว่าไปตามอรรถกถา โดยไม่รู้ตัว

แล้วกรณีนี้ก็เลยกลายเป็นเรื่องแปลกกว่า พระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทยตรงนี้ แปลไม่ตรงตามอรรถกถา

นี่คงไม่มีอะไรหรอก คือท่านผู้แปลเห็น “ทุกกฎ” เป็นคำง่ายๆ เลยไม่เฉลียวใจ ก็เลยไม่ได้นึกที่จะค้นดูอรรถกถา

เรื่องนี้ก็เอามาตั้งให้เป็นที่สังเกตกันไว้ และก็เพื่อความรู้อยู่ด้วย

รวมความก็คือ พระเถระเหล่านั้นว่าพระอานนท์ทุกกฏ หมายความว่า พระอานนท์ทำช้อนนั้นช้อนนี้ไม่เหมาะ ไม่ดี ที่เป็นเหมือนไม้เคาะพระพุทธรูป หรือรบกวนพระองค์ หรือทำไม่เข้าที่ ไม่ได้ผลดี ไม่เรียบร้อยงดงาม ขอให้ ยอมรับด้วยนะ

ในคำที่พระเถระว่านั้น ไม่มีคำว่าอาบัติ คำบาลีตัวจริงที่ท่านว่าเป็นคือ “อิทฺมปิ เต อาวุโส อานนฺท ทุกกฏํ” = “อาวุโสอานนท์ แม้ช้อนนี้ ท่านก็ทำไม่ดี” มีแค่นี้แหละ แต่ท่านผู้แปลเข้าใจว่าหมายถึงอาบัติทุกกฏ ดังนั้น พระไตรปิฎกฉบับแปลก็จึงมีคำว่า “อาบัติ” เติมเข้ามา

(“ทุกกฏ” ในที่นี้ ก็คือคำตรงข้ามกับ “สุกต” [ทำดีแล้ว] อย่างในพุทธ- ภาษิตที่นักเรียนนักธรรมท่องกันว่า “อกตฺ ทุกกฏํ เสฺโย, ปจฺจฺหา ตปฺปติ ทุกกฏํ, กตฺตฺจฺ สุกตฺ เสฺโย, ยํ กตฺวา นานุตปฺปติ” ถ้าแปลทับศัพท์ ก็บอกว่า “ทุกกฏ ไม่ทำเลย ดีกว่า, ทุกกฏยอมแผดเผาภายหลัง ...” แปลอย่างนี้ เดียว จะคิดว่า ทำไมต้องสอนคนทั่วไปทั้งโลก ไม่ให้ทำอาบัติทุกกฏ อาบัติทุกกฏ ไปเกี่ยวอะไรกับคนทั่วไปด้วย แต่ที่จริง ทุกกฏที่นี่ไม่ใช่อาบัติ แต่หมายถึงทำ ไม่ดี ถ้าอย่างนั้นจะแปลว่าอย่างไร ก็ดูในวงเล็บต่อไปนี่ [กรรมที่ทำไม่ดี ไม่ ทำเสียเลยดีกว่า กรรมที่ทำไม่ดียอมแผดเผาภายหลัง กรรมที่ทำดี ซึ่งทำ แล้วไม่ตามแผดเผา ทำไว้แล ดีกว่า], ส.ส. ๑๕/๒๓๙/๖๗)

ที่จริง บางข้อที่พระเถระเหล่านั้นว่าแก่พระอานนท์ ก็ตรงกับที่ พระพุทธรูปเองเคยตรัสแก่พระอานนท์แล้ว ได้แก่เหตุการณ์ที่พระพุทธรูป ทรงทำนิมิตประทานโอกาสให้อารธนาได้หลายครั้ง โดยตรัสว่าผู้เจริญอุทฺธิ ภาทดีแล้ว ถ้าปรารถนา จะอยู่ตลอดอายุกับหรือเกินก็ได้ และพระองค์ก็ได้ เจริญอุทฺธิภาทนั้นไว้ดีแล้ว ถ้าทรงจำนง ก็จงทรงดำรงอยู่เช่นนั้นได้ แต่พระ อานนท์ไม่ทันนึก

ต่อมา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขารว่าจะปรินิพพานแล้ว พระอานนท์จึงทูลขอให้ดำรงพระชนม์อยู่ต่อไป พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงรับคำขอนั้น และได้ตรัสแก่พระอานนท์ว่า “ตสมฺมาติหานนฺท ตฺยฺเหเวเต ทุคฺคํ ทุคฺคํ อปรทุตฺถ” (“เพราะฉะนั้นแล อานนท์ อันนี้ จึงเป็นการทำเสียเรื่องเป็นการพลาดไปของเธอนั่นเอง”, เช่น ที.ม.๑๐/๑๐๖๕/๑๓๙) เป็นอันว่าไม่ใช่เรื่องของอาบัติแต่อย่างใด

พูดไปพูดมาก็ทวนอีกว่า สังคายนานั้นท่านทำเป็นสังฆกรรมเพราะฉะนั้น ถ้อยคำที่ใช้จึงบังคับเป็นสำนวนเฉพาะ ตอนที่ประธานคือพระมหากัสสปะกล่าว จึงเป็นคำกล่าวแก่สงฆ์ โดยตั้งญัตติขึ้นมา และขอมติสงฆ์ ไม่ว่าจะป็นตอนสังคายนาพระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม ก็แล้วแต่ และตอนตกลงว่าไม่ถอนสิกขาบท ก็ตั้งญัตติ แล้วก็มิมติสงฆ์ ตัวสังฆกรรมในการสังคายนาก็เป็นอันจบแค่นี้

แต่ต่อจากนี้ ตอนที่ว่าพระอานนท์ทำไม่ถูกอะไรต่ออะไรนี้ เป็นเรื่องของ “เถรา ภิกษุ” ซึ่งแม้จะเป็นผู้ร่วมประชุม แต่ก็ไม่ใช่มติที่ประชุม คือ เถราภิกษุ ว่าอย่างนั้นๆ ท่านใช้คำเป็นกลางๆ ภิกษุผู้เถระทั้งหลายว่าพระอานนท์ทำอย่างนี้ไม่ถูกไม่ดี ขอให้ท่านยอมรับนะ นี่หนึ่งละ

เป็นอันว่า เรื่องนี้ไม่ใช่เป็นการปรับอาบัติ และมีใช่เป็นมติสงฆ์ในสังฆกรรมของการสังคายนา พ้นจากการทำหน้าที่ของประธานที่ประชุมคือพระมหากัสสปะไปแล้ว ดังที่ต่อจากนั้นไม่มีการกล่าวถึงพระมหากัสสปะอีกเลย มีแต่พระอานนท์เป็นองคฺยีนของเรื่องราวต่อมาจนจบเรื่อง

ส่วนที่ว่าพระเถระทั้งหลาย จะก็ส่วนก็รูปก็ตาม ตำนานพระอานนท์ในการที่ท่านทำการชวนชวายให้สตรีได้บวช ข้อนี้จะเป็นการแสดงความไม่พอใจหรือมีอคติต่อสตรีหรือไม่นั้น อันนี้คงต้องโยงไปที่พุทธพจน์เอง หลังจากทรงอนุญาตให้สตรีบวชแล้ว ซึ่งตรัสว่าจะเป็นเหตุให้พรหมจริยะ

ดำรงอยู่ไม่ได้นาน เหมือนครอบครัวที่มีสตรีน้อย มีบุรุษน้อย ถูกโจรขโมยทำร้ายได้ง่าย (ตรัสไว้หลายอุปมา, วินย.๗/๕๑๘/๓๒๖) พระเถระเหล่านั้นคงจะต่อว่าพระอานนท์ตามเหตุผลในแง่นี้ ดังนั้น การพิจารณาเรื่องนี้จึงต้องขอรอที่จะย้อนกลับไปดูพุทธพจน์นั้นกันอีกที

ตอนนี้ แทนที่จะย้อนไปดูพุทธพจน์ ขอย้อนกลับมาที่ตัวบุคคลผู้ศึกษา หรือตัวคนที่วิเคราะห์วิจารณ์เรื่องราวทางวิชาการกันก่อน ปราภฏบ๋อยหรือบ๋อยขึ้นว่า แทนที่จะพากันเข้าถึงความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจนตรงตามข้อมูลข้อเท็จจริง และได้ความคิดที่เป็นประโยชน์ขยายพรมแดนแห่งปัญญา กลับยิ่งพรางตาพรางความคิดกัน ก่อความสับสนเข้าใจผิดงุนกัน เชวเฉออกนอกทางยิ่งขึ้น

สาเหตุสำคัญก็เป็นเรื่องง่าย ๆ ฟื้นฟู คือ จับหาข้อมูลความรู้กันอย่าง ผลุบผลับหละหลวม เอาแต่คิดฟุ้งปรุงแต่งนัวเนียกันไปกับข้อมูลความรู้ที่ กะพ่องกะแพรง ฉาบฉวย คลุมเครือ แ่วว ๆ วับ ๆ แวม ๆ ไม่สืบค้นให้ทั่ว ไม่ตรวจสอบให้แน่ จับผิดจับถูก จับโน้นชนนี้

บางที เห็นข้อมูลนิดหน่อย ไม่ดูให้ทั่วตลอด ก็เอาความรู้ใส่ใส่ ความคิดวินิจฉัยปุบปับออกมา หรือผลิผลามสรุปว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ บางทีชวนให้สงสัยว่า น่าจะไปแค่ตามความวู่วาม หรือจะไปแค่ตามแรงขับเคลื่อนของความรู้สึกที่จะให้หรือหา

สิ่งแรกที่พึงทำ ซึ่งเป็นเรื่องฟื้นฟู ง่าย ๆ ก็คือ การค้นหาให้เข้าถึงความรู้ที่แน่ชัด และคิดบนฐานของข้อมูลข้อเท็จจริงที่ถูกต้องเที่ยงตรงชัดเจนที่สุด อย่างน้อยเพียงพอเท่าที่จะหาได้ รวมทั้งการนำเสนอความรู้ และความคิดอย่างซื่อตรง และพอดีกับความจริง ขอพูดทิ้งไว้แค่นี้ก่อน

จะดูว่าตั้งภิกษุณีสงฆ์ควรเอาอย่างไร มองก่อนว่าพระพุทธเจ้าตั้งสังฆะเพื่ออะไร

พูดในเรื่องว่าปรับอาบัติพระอานนท์หรือไม่ ชักจะยาวไปเสียแล้ว ทีนี้
สอง เรื่องภิกษุณีสงฆ์ โดยเฉพาะว่าทำไมไม่มีพระภิกษุณีร่วมในปฐม
สังคายนา ขอยกคำถามของคุณมาร์ตินเมื่อกี้ มาตั้งไว้ดูอีกที

ทวนคำถาม อ.มาร์ติน: อันนี้ขอย้อนอีกทีหนึ่งนะครับ มีคำถามก่อนนั้น
เรื่องปฐมสังคายนา ... ทำไมไม่มีพระภิกษุณีมีส่วนร่วมในปฐมสังคายนา
ทั้งๆ ที่ในเวลานั้นมีพระอรหันต์ที่เป็นภิกษุณีหลายรูปนะครับ ...

พระธรรมปิฎก: ที่จริง ไม่เฉพาะปฐมสังคายนาเท่านั้น แม้ใน
ประวัติศาสตร์ยุคต่อจากนั้นตลอดมา ก็ไม่ปรากฏว่ามีพระภิกษุณีร่วมด้วย
ในสังคายนาครั้งไหนๆ

ที่พูดอย่างนี้ ก็เพื่อให้นึกด้วยว่า บางทีเราอาจต้องมองเรื่องนี้ในเชิง
สัมพันธ์กับอะไรที่เขาเรียกว่าบริบทของสังคมหรือของอารยธรรมทั้งหมด
เลยทีเดียว เช่น กิจการบ้านเมือง และวิถีของสังคม ตอนนี้จึงจะพูดถึงพวก
บริบทอะไรนี้สักหน่อยปูพื้นกันก่อน แล้วจึงตอบโดยตรงอีกที

แน่นอนว่า สภาพกิจกรรมการเมืองและสังคมที่ล้อมรอบสังฆะอยู่
รวมทั้งวิถีชีวิต วิถีของสังคมแห่งยุคสมัย ย่อมเป็นปัจจัยที่ส่งผล หรือบางทีก็
ถึงกับเป็นตัวกำหนดการดำเนินกิจกรรมในสังฆะด้วย และเราก็ต้องยอมรับ
ว่าเราไม่มีข้อมูลเป็นภาพที่ชัดเจนของสภาพที่ว่านี้ เราควรจะพยายาม
เข้าใจสภาพนั้นตามที่มันเป็น โดยยังไม่ตั้งความคาดหวังของตัวเอง
ขึ้นมา แต่ที่พูดอ้อมไว้ก่อน เดี่ยวค่อยพูดให้ตรงมากขึ้นอีกที

อย่างไรก็ตาม เท่าที่เราพอจะมองเห็นรู้เข้าใจได้ การเกิดของภิกษุณี สงฆ์ขึ้นมาเป็นองค์กรหนึ่งทางสังคมนั้น เป็นการริเริ่มใหม่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อ ซึ่งทำให้การที่จะก้าวฝ่าไปข้างหน้า แม้แต่จะดำรงตัวให้คงรอดอยู่ได้ ยืนยาว เป็นไปได้ค่อนข้างยาก

ที่จริง การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนา เป็นการสวนกระแสศาสนา ฝ่าวงล้อมสังคมอยู่แล้วในตัวแต่ตั้งต้น เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติ มนุษย์ในดินแดนนั้นถูกครอบไว้ได้แนวคิดความเชื่อถือและระบบสังคมอันเหนียวแน่นภายใต้การบังคับของเทพผู้เป็นใหญ่สูงสุด มนุษย์ถูกจัดเข้าในวรรณะ ๔ ตามชาติกำเนิด ตลกดชีวิต ผากโชดชะตาไว้กับการบุญช้ายัญ มีพระเวทเป็นขีดจำกัดของภูมิปัญญา และเป็นเครื่องมือผูกขาดการศึกษาไว้กับชนชั้นพราหมณ์ และวรรณะที่สูง

ท่ามกลางสภาพที่ว่่านี พระพุทธเจ้าทรงประกาศหลักการใหม่ ย้ายฐานจากบรมเทพ ออกไปตั้งเป็นฐานบรมธรรม

หลักการนั้นก็คืว่า ที่แท้นั้น ธรรมเป็นใหญ่สูงสุด เหนือทั้งมวลชนมวลเทพ ถือว่าทุกคนเกิดมามีความเป็นมนุษย์เสมอกันต่อหน้าความจริงของธรรมชาติ มนุษย์เป็นเจ้าของกรรมแห่งความคิดการพูดการทำที่กำหนดโชดชะตา ซึ่งสามารถพัฒนาตัวเองให้เลิศประเสริฐสูงสุดด้ยการศึกษาที่ครบไตรสิกขา โดยจะต้องจัดสรรเอื้อโอกาสในการศึกษานั้นให้มากที่สุด แล้วมนุษย์ที่พัฒนาตนถูกทางนี้ นอกจากมีชีวิตดีงามเป็นอิสระ มีความสุขที่ไร้การเบียดเบียนเองแล้ว ก็มีชีวิตที่เกื้อกูลมุ่งทำการเพื่อประโยชน์สุขของโลกแห่งมวลชน

พระพุทธเจ้าเสด็จไปประกาศหลักการและวิถีชีวิตเพื่อहितสุขของสรรพสัตว์อย่างนี้ แล้วก็มีทั้งผู้ที่เข้าถึงหลักการและวิถีชีวิตนั้นได้แล้ว และผู้ที่สมัครศึกษา มาขออยู่กับพระองค์ จึงเกิดเป็นชุมชนที่พระองค์จัดตั้งขึ้นด้วยวินัยและสามัคคี เรียกว่า “สังฆะ”

ชุมชนสังฆะนี้ ทั้งเป็นที่ให้โอกาสแก่ผู้ต้องการหลุดจากระบบสังคม ออกมาวิธีชีวิตแห่งการพัฒนาตนให้สมบูรณ์อย่างเต็มที่เสมอกัน พุดสั้นๆ ว่า เป็นที่เอื้อโอกาสในการศึกษา และเป็นแหล่งที่บุคคลที่พัฒนาตนดีแล้ว หรือจบการศึกษาแล้ว จะจาริกไปเผยแผ่สั่งสอนหลักการและวิถีชีวิตใหม่ นั้นแก่ผู้คนในสังคมใหญ่รอบตัว เพื่อประโยชน์สุขของมวลชน

จุดหมายใหญ่แท้จริงของพระพุทเจ้า อยู่ที่การเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาสังคมใหญ่ทั้งหมด โดยชุมชนสังฆะที่จัดตั้งขึ้นนั้นเป็นเพียงสื่อแห่งการเปลี่ยนแปลงหรือเครื่องมือทำการ

ดั่งเห็นได้ตั้งแต่พระพุทเจ้าทรงมีสาวกรุ่นแรกเพียงได้จำนวนพอแก่ งาน (๖๐ รูป) ก็ทรงส่งให้แยกกันจาริกไปประกาศหลักการ (ธรรม) และวิถีชีวิตอันประเสริฐ (พรหมจริยะ) เพื่อประโยชน์สุขของพหุชน เพื่อเกื้อการุณย์แก่มวลชนชาวโลก (พหุชนหิตายะ พหุชนสุขายะ โลกานุกัมปายะ)

จึงเห็นได้ชัดว่า สังฆะที่เป็นชุมชนของภิกษุณี พระพุทเจ้าทรงจัดตั้งขึ้นท่ามกลางเงื่อนไขของกาละและเทศะ เพื่อเป็นสื่อนำความเปลี่ยนแปลง เพื่อเป็นกำลังในการทำงาน ให้เป็นเหมือนสะพานที่ทอดไปเพื่อช่วยให้สังคมใหญ่คือทั้งโลก พัฒนาก้าวขึ้นไปเป็นธัมมิกสังคมที่เป็นสังฆะแท้จริง

ดั่งที่รู้กันอยู่ว่า ภิกษุสังฆะคือชุมชนของภิกษุณี เป็นสมมติสังฆ คือสังฆะจัดตั้งเท่านั้น ส่วนสังฆะที่แท้จริงคืออริยสังฆะ ซึ่งหมายถึงสาวกสังฆะคือชุมชนหรือธัมมิกสังคมแห่งสาวกสงฆ์ อย่างที่ระบุในสังฆคฤณ อันเป็นองค์แห่งพระรัตนตรัย ซึ่งชัดเจนว่าสมาชิกที่ร่วมเป็นสังฆะในความหมายเท่านั้น ไม่ขึ้นต่อเพศว่าเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ เป็นผู้บวชหรือไม่ได้บวช เป็นหญิงหรือชาย และไม่ขึ้นแม้ต่อกาลเทศะ

สำหรับภิกขุสังฆะที่สมมติ คือจัดตั้งขึ้นมาท่ามกลางเงื่อนไขของกาลและเทศะ เพื่อเป็นสื่อการทำงานและเป็นเยี่ยงอย่างนี้ นอกจากทำงานที่ยาก โดยมาช่วยสนองงานของพระพุทธเจ้าในการเผยแผ่ธรรมอันเป็นหลักการที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เองว่าเป็น “ปฏิโสดคามิ” คือทวนกระแสแล้ว ตัวสังฆะเองก็ดำรงอยู่และทำงานในวงล้อมของสังคมอันมีสภาพที่ไม่เอื้อดังที่กล่าวแล้ว เช่น ท่ามกลางระบอบวรรณะ และการบูชาัญญแต่สรรพเทพ เป็นต้น

(การเพียรบ่มรอนกำจัดภิกขุสังฆะและพระพุทธศาสนาในชมพูทวีปที่เกิดขึ้นเป็นระยะๆ ในยุคต่อๆ มา จนสำเร็จมากสำเร็จน้อยในวาระต่างๆ นั้น เขาทำกันก็เพื่อฟื้นระบอบวรรณะและยัญพิธีนี้แหละ)

พระพุทธเจ้าทรงทำงานที่ยากยิ่ง กำลังงานใหญ่ก็อยู่ที่ภิกขุสังฆะซึ่งสมมติขึ้นไว้อย่างเข้มแข็ง โดยมีวินัยเป็นขอบเขตนหรือเกราะกั้นและมีสามัคคีเป็นกำลัง ไม่มีกำลังอำนาจทางรูปธรรมที่จะใช้ แต่อาศัยศรัทธา ความเลื่อมใสของประชาชนเป็นพลังขับเคลื่อน อะไรที่ปรับตัวเข้าได้ ก็อนุโลมไป จับแต่จุดสำคัญว่าอันไหนเป็นสาระสำคัญแห่งการเปลี่ยนแปลงที่จะต้องให้เป็นไป จึงทำได้

หลักการคือธรรมที่ทวนกระแส เป็น “ปฏิโสดคามิ” นั้น ในพระไตรปิฎกเล่าไว้ตั้งแต่เริ่มต้นว่า พอตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาถึงการที่จะสอนแสดงธรรมที่ตรัสรู้นั้น ทรงมองเห็นว่าธรรมที่ตรัสรู้นั้นยากนัก ทรงขำมหรือสวทนทางกับความนิยมชมชอบของคนทั้งหลาย จึงน้อมพระทัยไปในทางที่จะไม่สั่งสอน

ถึงตอนนี้ จึงปรากฏตัวสัทัมบดีพรหมมาอาราธนา และพระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึงชนผู้มีฤดีในดวงตาน้อย จึงได้ตกลงพระทัยว่าจะทรงสั่งสอน

ตรงนี้ ขอแทรกข้อสังเกตและข้อเสนอแนวคิดไว้ช่วยกันพิจารณาต่อไปสักหน่อยว่า ที่ท่านเล่าเรื่องพระพุทธานุญาตทรงพิจารณาธรรมว่ายากแล้ว โน้มพระทัยที่จะไม่แสดงธรรมนั้น เป็นการตั้งจุดเน้นไว้ในที่เด่นตั้งแต่เริ่มต้นให้ทุกคนตระหนักถึงความยากของธรรมที่ตนจะเข้าไปศึกษาหรือสมาทานปฏิบัติ และจะได้จับจุดด้วยว่าธรรมที่พระพุทธานุญาตทรงสอนทรงเน้นคืออะไร

ที่ว่าไปนั้นเป็นด้านเนื้อหาสาระ ที่นี้ อีกด้านหนึ่งโยงไปยังสภาพแวดล้อมของงานในการสั่งสอนแสดงธรรมที่เป็นสภาวะนั้น การที่พระพรหมชื่อว่าสัทมบดีปรากฏองค์ขึ้นมาอาราธนาพระพุทธานุญาตแสดงธรรม ขอเสนอให้พิจารณาว่า นี่เป็นการเริ่มต้นที่สำคัญเช่นเดียวกัน คือเป็นการบอกโดยยกย้ายสถานะของสิ่งสูงสุดที่สังคมนั้นเคยนับถือมาก่อน ที่ว่าจากเทพสูงสุด มาเป็นธรรมสูงสุด ให้พระพรหมคือเทพสูงสุดมาทำหน้าที่ในนามของสังคมทั้งหมด ที่จะรับใช้ธรรม ถือธรรมเป็นเจ้าใหญ่ โดยที่พระพุทธานุญาตก็รับให้มีสถานะอันสูง ไม่ได้ลบล้าง

ตอนนี้ พระพรหม แทนที่จะเป็นเทพสูงสุดผู้สร้างสรรพคัมภีร์บันดาลโลก ก็มีสถานะเป็นชนระดับที่สูงเลิศประเสริฐสุดในสังสารวัฏ และยังมีแยกเป็นพระพรหมที่ดีมีสัมมาทิฏฐิอย่างสัทมบดีนี้ และพรหมมีจชาทิฏฐิ (เช่น พกพรหมที่คนไทยเรียกกันมาว่า “พกาพรหม”) ซึ่งมีเรื่องราวที่พระพุทธานุญาตและพระสาวกจะไปช่วยแก้ไขต่อไป

พระพรหมที่ดีก็จะปรากฏมีบทบาทในการเอาใจใส่ให้มวลมนุษยชนและหมู่เทวดาได้สดับฟังรู้เข้าใจธรรม หรือได้เจริญธรรมเจริญปัญญาเพื่อประโยชน์สุขของเขา (พระพรหมสำคัญอีกท่านหนึ่งที่ปรากฏนามว่า ขวนชวายนิกิจนี้ ได้แก่สัทนังกุมารพรหม)

พุทธศาสนาма พระพรหมเปลี่ยนสถานะไป ดูได้ที่บทบาทตั้งแต่ต้น

เรื่องแทรกตรงนี้ ก็เลยขอต่อยาวหน่อย เพื่อให้เข้าใจสถานะและบทบาทของสหัมบดีพรหมท่านนี้ ซึ่งเป็นการรู้จักพระพรหมทั่วไปในสถานะและบทบาทที่มีในพระพุทธานุชาสนา

ขอเล่าความในพระสูตรหนึ่งเป็นตัวอย่าง (ส.ส.๑๕/๕๖๓/๒๐๖) มีเรื่องย่อว่า นางพรหมณีท่านหนึ่งมีบุตรนามว่าพรหมเทพ

ต่อมา นายพรหมเทพนี้ออกบวชในสำนักของพระพุทธเจ้า และได้บรรลุอรหัตตผล

วันหนึ่ง พระภิกษุพรหมเทพออกบิณฑบาตมุ่งจะมาที่บ้านของโยมมารดา แต่โยมมารดาของท่านนั้นถือปฏิบัติกรณูชาถวายข้าวพระพรหม (อาहुติ=เครื่องเซ่นไหว้, ของบูชา; อาหุณะ ก็เรียก) เป็นประจำ

ฝ่ายทำวสหัมบดีพรหมมองดูเหตุการณ์นี้ ก็ดำริว่าตนจะต้องไปช่วยทำให้นางพรหมณีสังเวชใจได้คิด จึงไปปรากฏองค์ที่บ้านของนางพรหมณี แล้วกล่าวความแก่นางเป็นคาถา (รวม ๗ คาถา) มีใจความว่า

แน่ะนางพรหมณีเอ๋ย พรหมโลกของพระพรหมที่ท่านถือบูชาถวายข้าวแก่พระองค์เป็นประจำนั้น อยู่ห่างไกลจากที่นี่ และข้าวนี้ก็มิใช่เป็นอาหารของพระพรหม ท่านบ่นว่าอะไรพรา้เพื่อไปทั้งที่ไม่รู้วิถีทางของพระพรหม

นางพราหมณีเออย พระภิกษุพรหมเทพของท่านเองนี้แหละนะ เป็นผู้ทีกิเลสอาศัยไม่ได้แล้ว สูงเลิศ ยิ่งกว่าเทพกว่าพรหม ... ท่านพรหมเทพที่เข้ามาบิณฑบาตในบ้านของท่านนี้แหละ เป็นผู้ทีควรแก่ข้าวบูชาทีจะถวาย (อาหุไนย) เป็นผู้ทีควรแก่ทักษิณาทั้งแห่งนราและทวยเทพ ... ท่านพรหมเทพจงได้ฉันอาหุติ (ข้าวบูชาพระพรหม) ของท่าน อันเป็นข้าวบิณฑทอย่างเลิศ ...

นางพราหมณีเออย ท่านมีใจเลื่อมใส ไม่คลอนแคลนหวั่นไหว ได้ประดิษฐานทักษิณา ในพระพรหมเทพ ผู้เป็นทักษิไนยนั้นแล้ว ท่านได้พบมุนีทีข้ามโอฆสงสารไปแล้ว ท่านได้ทำบุญทีอำนวยความสะดวกอันยืนยาว

เมื่อได้อ่านเรื่องทำสหมบดีพรหมกับนางพราหมณีนี้แล้ว คงรู้จักพระพรหมตามความหมายในพระพุทศศาสนาชัดเจนขึ้น และคงเข้าใจได้ว่าเหตุใดพระพรหมท่านนี้จึงมาขออาราธนาพระพุทศเจ้าให้ทรงแสดงธรรมดังคำของสหมบดีพรหมนั้นว่า

“พระพุทศเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดทรงแสดงธรรมเถิด ... สัตว์ทั้งหลายทีมีฐลีในจักขุณ้อยมีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรมทีจะเสื่อมไปเสีย ผู้รู้เข้าใจธรรมคงจักมี”

พระอานนท์จะเป็นอุปัฏฐากหรือไม่ ก็ช่วยขอให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีได้อยู่ดี

เมื่อเข้าใจเรื่องพระพรหมเป็นแนวอย่างนี้แล้ว ก็กลับมาพูดเรื่องสังฆะกันต่อไป

ได้บอกแล้วว่า สังฆหรือสังฆะของภิกษุ (ภิกษุสังฆะ) ซึ่งเป็นสังฆะจัดตั้ง (สมมติสังฆะ) ทำหน้าที่ ๒ อย่าง หรือ ๒ ชั้น คือ ในขั้นต้น เป็นโอกาสสำหรับคนที่จะละวิถีสีวิตและระบบสังคมอันบีบรัดออกมาแสวงอิสรภาพและทำการพัฒนาชีวิตได้อย่างเต็มที่สมบูรณ์ และในขั้นสำคัญสูงขึ้นไป คือ สนองจุดหมายใหญ่อันสูงสุด โดยสมมติสังฆะนั้นนั้นจะเป็นสื่อการทำงานในการสร้างสังคมมนุษย์ให้เป็นสังฆะแห่งอริยชน (อริยสังฆะ)

แท้จริงนั้น จุดหมาย ๒ ชั้นสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน คือ จุดหมายแรกเป็นขั้นตอนหรือบันไดที่จะก้าวต่อไปสู่ขั้นที่สอง หมายความว่า ภิกษุสังฆะที่สมมติจัดตั้งขึ้นมา ก็เพื่อเป็นจุดเริ่มต้น เป็นตัวอย่างในการสร้างอริยชนให้มีอริยสังฆะเป็นจริงขึ้นมาในสมมติสังฆะนั้นนั้นแหละก่อน แล้วอริยชนจากสมมติสังฆะนี้ก็เป็นผู้พร้อมที่จะออกไปสร้างอริยสังฆะให้เป็นจริงขึ้นในสังคมโดยรอบตามจุดหมายสุดท้ายปลายทางนั้น

เพื่อให้ภิกษุสังฆะทำงานสนองจุดหมายอย่างได้ผลทันกาลคุ้มค่าแน่นอนว่าพระพุทธเจ้าทรงพยายามจัดสมมติคือภิกษุสังฆะที่ตั้งขึ้นนั้นให้เข้มแข็งและคล่องตัวมากที่สุด และพระองค์ก็ทรงประกาศธรรมได้ผลจริงอย่างรวดเร็ว

อยู่มาก็ได้มีเหตุการณ์พิเศษทำนองที่เรียกว่าต้องรอดังแผนรับก่อนเกิดขึ้น คือ คราวหนึ่ง ซึ่งตามพระไตรปิฎก ไม่แจ้งว่าเมื่อใด เล่าไว้เพียง

ว่า (วินย.๗/๕๑๓/๓๒๐; อัง.อภุจก.๒๓/๑๔๑/๒๘๑) ขณะเมื่อพระพุทธานุญาตประทับอยู่ที่นิโครธาราม เมืองกบิลพัสดุ์ ในแคว้นสาकยะ พระนางมหาปชาบดีโคตมี มาขออุปสมบท แต่พระพุทธานุญาตไม่ทรงอนุญาต

ต่อมา เวลาจะผ่านไปเท่าใดไม่ทราบชัด เมื่อพระพุทธานุญาตเสด็จออกจากกบิลพัสดุ์แล้ว เมื่อไปประทับที่กุฎาคารศาลา ปามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี พระนางมหาปชาบดีโคตมี พร้อมด้วยสาวกยานีจำนวนมาก (พระไตรปิฎกบอกเพียงว่าจำนวนมาก อรรถกถาระบุจำนวนให้ว่า ๕๐๐) เดินทางไปจนถึงที่นั่นเพื่อขออุปสมบท โดยมาหยุดยั้งยืนกันแสงอยู่ที่ซุ้มประตูข้างนอก

กล่าวความตามพระไตรปิฎกว่า พระอานนทได้เห็น จึงมาสอบถามเมื่อทราบเรื่องแล้ว ก็กล่าวทำนองอาสาว่าจะไปทูลขอให้

คำกล่าวของพระอานนทตรงนี้ว่า

ท่านพระโคตมี ถ้าเช่นนั้น ขอทรงรออยู่ที่นี่แหละ สักครู่หนึ่ง
ชั่วเวลาที่อาตมาจะทูลขอพระผู้มีพระภาคให้สตรีออกจากเรือน
บวชเป็นอนาคาริก ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว

พุทธรวบรัดว่า โดยได้รับความช่วยเหลือจากพระอานนทที่ไปทูลขอ
พุทธานุญาต ก็เกิดภิกษุณีสงฆ์เป็นสมมติสังฆะเพิ่มขึ้นมา

การเกิดมีภิกษุณีสงฆ์นี้ ว่าตามอรรถกถา (อัง.อ.๑/๒๓๕/๓๐๒ ประกอบกับ
อัง.อ.๒/๓๗/๓๔ รวมทั้ง เถรี.อ.๐/๔, ๑๕๖/๑๗๘) อยู่ในช่วงต้นๆ ของพุทธกาล คือ
เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะ พุทธบิดาบริณีพพานแล้ว ในพรรษาที่ ๕ แห่งพุทธกิจ
หลังจากนั้นไม่นาน ก็เกิดเหตุการณ์ที่กล่าวนี้ ซึ่งกล่าวได้ว่า สมมติสังฆะคือ
ภิกษุสงฆ์ที่ได้ทรงตั้งไว้แต่เดิม เพิ่งจะเริ่มเข้มแข็งมั่นคงและกำลังแผ่ขยาย
ออกไป

พระอานนท์ผู้มีส่วนสำคัญยิ่งในการเกิดขึ้นของภิกษุณีสงฆ์นี้ เรารู้จักกันดีในฐานะที่ท่านเป็นพระพุทธรูปปฏิมากร แต่ถ้าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในพรรษาที่ ๕ แห่งพุทธกิจจริง เวลานั้น พระอานนท์ก็ยังไม่ได้เป็นพระนิพัทธปฏิมากร (พระที่ได้รับเลือกให้มีฐานะหรือคล้ายตำแหน่งเป็นพระอุปัฏฐากประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้า) ท่านอาจจะเป็นเพียงพระอุปัฏฐากองค์กันมาทำหน้าที่เป็นพระอุปัฏฐาก ในยุคต้นพุทธกาล (“ปจฺมโพธิยั”) หรือตอนนั้น พระอานนท์อาจจะยังไม่เคยเป็นพระอุปัฏฐากเลย ก็เป็นไปได้ทั้งนั้น

เรื่องนี้ เราไม่อาจทราบให้ชัดได้ แต่ก็ไม่จำเป็นต้องทราบ เพราะตามความในพระไตรปิฎกตอนนี้ ก็ไม่ได้กล่าวถึงพระอานนท์ว่าเป็นพระอุปัฏฐาก ไม่ได้กล่าวถึงฐานะอะไร ของพระอานนท์ ที่จริงก็คือ ไม่มีคำว่าอุปัฏฐากในที่นี้เลยนั่นเอง

อย่างที่บอกแล้ว พระไตรปิฎกกล่าวเพียงว่า พระอานนท์ได้เห็นพระนางมหาปชาบดีโคตมีที่หุ้มประตู่ในสภาพอย่างนั้น แล้วสอบถาม เมื่อทราบความแล้วก็พูดทำนองอาสา

ถ้าจะสันนิษฐานหรือเดากันว่าเรื่องไปมาอย่างไร ก็เป็นไปได้หลายอย่าง เช่น อย่างสั้นที่สุด เราเห็นได้เลยว่าอันนี้เป็นเหตุการณ์ใหญ่ (สตรีชั้นเจ้านายมาออกันที่ประตู่วัดมากมาย ตามอรรถกถาว่าตั้ง ๕๐๐ นาง) พระอานนท์ (ตอนนั้นอาจจะยังเป็นพระนวกะ ท่านบวชในปีที่ ๒ แห่งพุทธกิจ) ก็ได้ยินได้ทราบและสนใจเช่นเดียวกับพระทั้งหลายอื่น ยิ่งเมื่อตัวท่านเป็นญาติใกล้ชิด (เป็นหลานนั่นเอง) เรียกได้ว่าสนิทที่สุด ก็ต้องเข้าไปหา ไปไต่ถาม เป็นเรื่องธรรมดาสามัญมาก

ถ้าไม่มองให้ง่ายอย่างนั้น ก็อาจเป็นว่า ตอนนั้น พระอานนท์ถึงแม้อยู่ในวัดด้วย แต่ไม่ทราบเรื่อง พระรูปอื่น เมื่อรู้ว่าพระมหาปชาบดีโคตมีมาคิดว่าจะทำอย่างไรดี ก็นึกถึงพระอานนท์ที่มาจากชนชั้นเจ้านาย แล้วก็

พระญาติใกล้ชิด น่าจะเหมาะที่จะมาสื่อความ จึงไปตามพระอานนท์มา (พระนันทะ ซึ่งเป็นโอรสของพระนางมหาปชาบดีโคตมีเอง น่าจะสนิทยิ่งกว่า แต่ตามเรื่องที่ว่า ท่านได้ไปเป็นพระอยู่ป่า คือเป็นอารัญญิกะ, ส.น. ๑๖/๗๑๒/๓๒๗)

หรือมิฉะนั้น เมื่อมีพระไปปฏิสันถาร พระมหาปชาบดีโคตมีเองนั้น แผลง อาจจะไม่เลือกไว้ในบรรดาพระอุปัฏฐากไม่ประจำในช่วงต้นพุทธกาล ที่มีมากหลายองค์นั้น (อนิยตฺตฺฐากา ปน ภควโต ปฐมโพธิย์ พหู อเหตุ, วินย.ฎ.๑/๓๕๕/๖๗๑) พระนางเลือกขอพบพระอานนท์ ซึ่งเป็นพระญาติ หรือง่ายกว่านั้นว่า เป็นจังหวะพอดีที่ในช่วงนั้น พระอานนท์กำลังทำหน้าที่เป็นพระอุปัฏฐากอยู่ หรือพูดรวบรัดไปเลย ไม่ว่าพระอานนท์จะเป็นพระอุปัฏฐากหรือไม่ก็ตาม พระนางก็ขอพบพระอานนท์ที่ทรงนึกได้และสะดวก พระทัยในเวลานั้น เท่านั้นก็เป็นเหตุผลที่เพียงพอแล้ว

ขอแทรกนิดหนึ่งว่า เรื่องตั้งพระอานนท์เป็นพระนิพัทธอุปัฏฐากของพระพุทธานั้น มาในอรรถกถา คือในอรรถกถาท่านแล้วว่า (มากมาย เช่น ที. อ.๒/๑๑/๑๓) ในตอนต้นพุทธกาล (ปฐมโพธิกาล) พระพุทธานั้นไม่ทรงมีพระอุปัฏฐากประจำ แต่พระหลายรูปผลัดเปลี่ยนกันทำหน้าที่นี้ เช่น พระนาคสมาล พระนาคิตะ พระอุปวาณะ พระสุนักขัตตะ สามเณรจุนทะ พระสาครตะ พระเมฆิยะ เป็นต้น ทั้งนี้รวมทั้งพระอานนท์ด้วย

เรื่องเป็นมาอย่างนี้ จนกระทั่งถึงพรรษาที่ ๒๐ จึงทรงปรารภว่าทรงพระชราแล้ว ที่ผ่านมา พระบางองค์ก็ดูแลพระองค์ไม่ดี ขอให้ดูกันให้ได้พระรูปหนึ่งเป็นพระอุปัฏฐากประจำพระองค์ (นิพัทธอุปัฏฐาก) และในที่สุดก็โปรดให้พระอานนท์ดำรงฐานะนั้น

เมื่อมองในทางย้อนกลับ ก็พอจะบ่งบอกได้ว่า พระอานนท์กว่าจะ

ได้รับเลือกให้ได้รับฐานะสำคัญอย่างนั้นในพรรษาที่ ๒๐ ท่านคงได้ใกล้ชิด
พระพุทธเจ้ามานานแล้ว ได้เป็นอุปัฏฐากมาบ่อย และทำหน้าที่นี้ได้ดี

ที่ว่าพระอานนท์ทำหน้าที่เป็นพระอุปัฏฐากมาก่อนแล้วตั้งแต่สมัยที่ยังไม่มีองค์ประจํา นั้น มีตัวอย่างการทำหน้าที่ครั้งใหญ่ที่ทำให้บทบาทของพระอานนท์ปรากฏชัดขึ้นมา คือคราวเหตุการณ์ที่เมืองเวรัญชา ซึ่งอรรถกถาถือว่าเป็นพรรษาที่ ๑๒ (เรื่องในพระไตรปิฎก คือ วินย.๑/๕/๑๐, ๙/๑๗; อรรถกถาอธิบายใน วินย.๑/๒๐๒; ระบุปีใน อจ.๑.๒/๓๗/๓๔)

ในพระไตรปิฎก ไม่มีเรื่องการตั้งพระอานนท์เป็นพระอุปัฏฐากประจำในปีที่ ๒๐ แต่ในมหาปทานสูตร (ที.ม.๑๐/๘/๗) พระอานนท์ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นอัครอุปัฏฐาก และในอังคุตตรนิกาย (อจ.เอก.๒๐/๑๔๙/๓๒) ได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในบรรดาพระอุปัฏฐากทั้งหลาย จึงสามารถพูดได้ว่าท่านทำหน้าที่นี้ได้ดีเยี่ยม จึงได้มาลงตัวให้ท่านเป็นองค์ประจำในที่สุด

รวมความว่า ในเหตุการณ์ที่เกิดภิกษุณีสงฆ์นั้น พระอานนท์อาจจะไม่เป็นอุปัฏฐากก็ได้ หรืออาจจะเป็นอุปัฏฐากอยู่ก็ได้ (ในแบบผลัดเปลี่ยน) แต่ยังไม่เป็นพระอุปัฏฐากในตำแหน่งประจำ ที่อรรถกถาว่าเริ่มตั้งแต่พรรษาที่ ๒๐ แห่งพุทธกาล

แต่ที่ยิ่งกว่านั้นก็คือ การเป็นอุปัฏฐากหรือไม่ในกรณีนี้ ไม่ได้เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับเนื้อตัวของเหตุการณ์นี้ ส่วนที่แน่ก็คือ พระอานนท์เป็นพระญาติใกล้ชิด ทั้งของพระพุทธเจ้า และของพระมหาปชาบดีโคตมี

เริ่มบวชภิกษุณี มีข้อมูลว่าอย่างไร ดูกันให้ชัดให้ดี

อย่างไรก็ตาม เมื่อพระอานนท์ทูลขอพุทธานุญาตให้สตรีบวชนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสยังพระอานนท์ถึง ๓ ครั้ง

พระไตรปิฎกเล่าว่า (วินย.๗/๕๑๕-๕๑๙/๓๒๑-๓๒๘) ถึงตอนนี้ พระอานนท์คิดว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้สตรีบวช ท่านน่าจะทูลขอด้วยวิธีพูดหรือใช้แง่เหตุผลยกย่องไป (ปริยาย) อย่างอื่น แล้วท่านก็ทูลถามว่า สตรีบวชแล้วจะสามารถทำให้แจ้งโสดาปัตติผล จนถึงอรหัตตผลหรือไม่ พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบว่าได้ (ความจริงมีอยู่ว่า ถึงแม้ไม่บวช ก็บรรลุได้อยู่แล้ว และถ้าบรรลุ ถึงไม่บวช ก็เข้าอยู่ในอริยสงฆ์)

ถึงตอนนี้ พระอานนท์จึงโยงเรื่องเจาะจงไปที่พระนางมหาปชาบดีโคตมีว่า ถ้าสตรีบวชแล้วสามารถบรรลุอริยมรรคอริยผลได้ ในฐานะที่พระนางมหาปชาบดีโคตมีเป็นพระน้านาง และเป็นพระมารดาเลี้ยง มีพระอุปการคุณมาก ก็ขอให้สตรีได้บวชเถิด

เรื่องมีต่อไปว่า พระพุทธเจ้าทรงวางเงื่อนไขไว้ว่า ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมีรับครุธรรม ๘ ประการ ก็ให้การรับครุธรรมนั้นเป็นการอุปสมบทของพระนาง เมื่อพระอานนท์นำความไปแจ้งแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระนางก็รับตามนั้น จึงได้เกิดมีภิกษุณีคือพระมหาปชาบดีโคตมีเป็นรูปแรก แล้วพระนางก็เข้ามาเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลถามว่าจะปฏิบัติอย่างไรกับสาวกยานี้ทั้งหลายที่ตามมาเพื่อขอบวชด้วย

พระพุทธเจ้าตรัสธรรมกถาให้พระนางสว่างชัดบันเทิงพระทัย และเมื่อพระนางทรงลาไปแล้ว พระพุทธเจ้าจึงตรัสแก่เหล่าพระภิกษุว่า “เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายให้ภิกษุณีอุปสมบท”

มีข้อความสำคัญในตอนที่พระอานนทกัลป์มากราบทูลว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงรับครุฑธรรม ๘ ประการ เป็นอันได้อุปสมบทแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าสตรีไม่จากเรือนมาสู่บรรพชาเป็นอนาคาริยะะในธรรมวินัยแล้วไซ้ พรหมจรรย์ก็จะดำรงอยู่ได้ยาวนาน สัทธิธรรมจะคงอยู่ถึงพันปี แต่เมื่อสตรีออกจากเรือนมาสู่บรรพชาเป็นอนาคาริยะะในธรรมวินัยแล้ว พรหมจรรย์จะไม่ดำรงอยู่ได้ยาวนาน สัทธิธรรมจะอยู่ได้แค่ ๕๐๐ ปี

เปรียบเหมือนสกุลที่มีสตรีมาก มีบุรุษน้อย จะถูกโจรผู้ร้ายย่ำยีได้ง่าย เหมือนในนาข้าวสาธิตที่สมบูรณ มีโรคชื่อว่าเสตฎฐิกา (พระไตรปิฎก ภาษาไทยแปลกันว่า หนอนชยก) ลง ก็คงอยู่ไม่ยืนยาว เหมือนในไร่อ้อย มีโรคชื่อว่ามัญญะฐิกา (พระไตรปิฎก ภาษาไทยแปลกันว่า เพลี้ย) ลง ก็คงอยู่ได้ไม่นาน

พระองค์จึงได้ทรงบัญญัติครุฑธรรม ๘ ประการแกภิกษุณี ที่จะไม่พึงละเมิดตลอดชีวิต เหมือนคนกันทำงานบแห่งสระใหญ่ไว้ก่อน เพื่อไม่ให้น้ำไหลล้นออกไป

(บางคนอ่านพระไตรปิฎกภาษาไทยแล้วบอกว่า พระพุทธเจ้าเปรียบเทียบผู้หญิงเป็นหนอนชยก เลยเป็นเรื่องขำขันที่ไปเข้าใจอย่างนั้น ที่จริงไม่ได้ทรงเปรียบเทียบผู้หญิงเป็นอะไรๆ ไม่ต้องดูด้วยซ้ำว่าคำบาลีที่แปลมาเป็นหนอนชยกนั้นเป็นอะไรแน่ แต่ดูความรวมของอุปมาทั้งสามแล้ว ก็เห็นได้ว่า เป็นการที่ทรงเปรียบเทียบให้เห็นว่า การที่สตรีบวชเข้ามานี้จะทำให้พรหมจรรย์หรือพรหมจรรย์อ่อนแอลง พระศาสนาจะเสียความมั่นคง จะอยู่ได้ไม่ยั่งยืน จึงได้ทรงบัญญัติครุฑธรรมเป็นเงื่อนไขกันไว้เพื่อให้ยังมั่นคงยั่งยืนอยู่ได้ต่อไป)

เรื่องการจัดหรือการเกิดมีภิกษุณีสงฆ์นี้ มีแง่หรือข้อที่น่าพิจารณาหลายอย่าง ซึ่งควรจะช่วยกันพิจารณาให้เกิดความรู้ ให้ได้ความเข้าใจที่ชัดเจน

หรือถึงกับได้ข้อยุติบางประการ อย่างน้อยก็เป็นประโยชน์ในการมาร่วมกัน ตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องได้ดีขึ้น

ตรงนี้ ขอทำความเข้าใจกันไว้หน่อยว่า ข้อพิจารณาต่างๆ นี้ เวลาเขา ไปอ้างหรือไปพูดต่อ ไม่ควรไปพูดว่าเป็นความเห็นของอาตมา ก็อย่างที่ เคย ได้ยินคุณมาร์ตินปรารภว่า เวลาไปงานประชุม หรืออ่านบทความทาง วิชาการ บางทีนักวิชาการบางคนพูดหรือเขียนว่าอาตมาเห็นว่าอย่างนั้น อย่างนี้ ซึ่งไม่ตรงกับที่อาตมาพูด นั่นก็คือ อาตมาพูดถึงข้อพิจารณาต่างๆ ในเรื่องนั้น แต่เขาจับเอาข้อพิจารณาเพียงบางจุดบางแง่ไปพูดเป็นว่า อาตมาเห็นว่าอย่างนั้นๆ ในทำนองเป็นการสรุป หรือถึงกับตัดสินว่าเป็น อย่างนั้นๆ จะเอาอย่างนั้นๆ

ที่จริงนั้น เมื่อเรื่องใดยังมีเงื่อนปมไม่ชัด เราก็ยกข้อหรือแง่พิจารณา อันนั้นอันนี้ขึ้นมา ให้ช่วยกันดู บางข้อก็เพื่อบอกกันให้ชัดว่าไม่ใช่อย่างนั้น แล้วจะได้ตัดไปเสีย บางข้อก็มองในแง่ของความเป็นไปได้ ก็เอามา ดูกันไว้ จะได้ไม่มองข้ามไป บางอย่างก็โยงกับหลักการหรือบัญญัติที่มีอยู่ ก็ จะได้ค้นเอามาดูกันให้ชัดไปว่า เรื่องนี้เป็นไปตามหลักการหรือตามบัญญัติ นี้ๆ ถ้าว่าตามหลักการนี้ หรือตามบัญญัตินี้ เรื่องจะเป็นอย่างนี้ จะเอาไหม หรือจะเอาอย่างไร บางอย่างก็จะได้ชัดขึ้นว่า อ้อ อย่างนี้เอง หรือน่าจะเป็น อย่างนี้ และบางครั้งก็อาจจะมองในทางตรงข้ามเชิงนิเสธว่า ถ้าไม่เป็นอย่าง นี้ แต่เป็นอย่างโน้น เรื่องจะไปอย่างไร

ทั้งนี้ ต้องมองต้องตรวจสอบข้อมูลหลักฐานให้ทั่วถึง และให้ได้ข้อมูล ที่ถูกต้อง การพิจารณาเรื่องราว จะได้ชัดเจนรอบคอบ

ถ้าจะเอาไปพูด ก็ควรจะบอกว่า อาตมาเสนอข้อพิจารณาอย่างนี้ๆ หรือยกข้อพิจารณาอันนี้ๆ ขึ้นมาให้ช่วยกันดู หรือจะพูดว่าเป็นความเห็น ก็

เป็นความเห็นแบบแง่คิด ไม่ใช่เอาตมาว่าอย่างนั้นอย่างนี้ พุดไปจนจะกลายเป็นว่าเอาตมาตัดสินว่าอย่างนั้นๆ เอาตมาจะไปตัดสินอะไร นอกจากตัวเองไม่ชอบไปสรุปตัดสินอะไรแล้ว ในเรื่องแบบนี้ มันก็เป็นงานของส่วนรวม อย่างเรื่องภิกษุณีนี้ จะเอาอย่างไรก็เป็นเรื่องของสังฆะ แต่ก่อนจะเอาอย่างไร ก็ควรจะศึกษากันทุกแง่ทุกมุม

นี่แหละที่ทำนี้ ก็คือชวนกันให้มาศึกษา เช่นค้นหาข้อมูลหลักฐานมาให้ช่วยกันดู เป็นการเน้นด้านความรู้ แล้วก็ฝึกการพิจารณา อย่างน้อยก็ได้ความรู้เปิดกว้างไปยังเรื่องราวอื่นๆ ด้วย

ขอเน้นว่า ในเรื่องอย่างนี้ เรามุ่งที่ข้อมูลความรู้ ให้ทั่วถึง ให้ถูกต้อง ต่อแก่ แน่ ชัด เท่าที่จะเป็นไปได้ เช่น ให้รู้หลักการ ให้รู้ความเป็นมา เป็นไป ให้ชัดเจน จะได้เป็นฐานของการพิจารณาวิวินิจฉัยหรือตัดสินใจให้ดีที่สุด เราไม่มุ่งที่ความคิดเห็น

ในเรื่องความคิดเห็นนั้น ถึงจะมีบ้าง ก็เป็นความคิดเห็นสืบเนื่องหรือเป็นข้อสรุปตามหลักการ เช่นบอกว่า ในเรื่องนี้ มีหลักการของเดิมว่าอย่างนี้ และถ้าว่าตามหลักการนั้น เรื่องจะเป็นอย่างนี้ ส่วนว่าจะเอาตามหลักการหรือไม่ ก็ให้ไว้ไปพิจารณากันเอา

พูดรวมๆ ว่า มุ่งที่ความรู้ ส่วนการคิดจนถึงตัดสินใจ ไว้เป็นเรื่องของส่วนรวมที่พร้อมที่สุด ตอนนี ถ้าให้ความคิดเห็น ก็เป็นความคิดเห็นเพื่อประกอบความรู้

ตรงนี้ ขอพูดไว้อีกหน่อย คือเรื่อง ความคิดเห็นประกอบความรู้ กับความรู้ประกอบความคิดเห็น

ความคิดเห็นประกอบความรู้ หมายถึงการให้ความคิดเห็นของตน ประกอบหรือพ่วงไว้กับข้อมูลความรู้ที่ได้นำมาแสดงไว้เป็นหลัก คือเอา

ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นมาบอกให้เต็มที่ครบถ้วนที่สุด แล้วแสดงความคิดเห็นของตนเองต่อเรื่องนั้นเป็นส่วนประกอบพ่วงไว้

ส่วนความรู้ประกอบความคิดเห็น หมายความว่า ตนมีความคิดเห็นอย่างหนึ่งต่อเรื่องนั้นอยู่แล้ว และมุ่งแสดงความคิดเห็นของตนเป็นหลัก แล้วเอาข้อมูลความรู้เฉพาะที่เข้ากับความคิดเห็นของตนมาบอก หรือแม้แต่เอามาใช้ปรุงแต่งความคิดเห็นของตน อย่างร้ายก็ถึงกับบิดเบือนข้อมูลหรือเอาข้อมูลที่ไม่มีไม่เป็นจริงมาใช้ประกอบหรือใช้ปรุงแต่งความคิดเห็นนั้น

เหมือนอย่างคนหนึ่งไปเที่ยวทางไกลมา และได้ผ่านเขาลูกหนึ่ง รู้สึกไม่ชื่นชมไม่ชอบใจ แล้วคนนั้นก็เล่าเรื่องเขาลูกนั้นให้คนอื่นฟัง ตัวไม่ชอบไม่พอใจอะไรตรงไหนอย่างไร ก็ยกเอาจุดเอาแง่เอาข้อมูลที่ไม่วุฒิกมาพูดมาพรรณนามาเสริม อย่างนี้คือเอาข้อมูลความรู้มาประกอบความคิดเห็น ข้อมูลความรู้ตลอดจนความคิดของคนอื่นที่ได้ฟังหรือรับเอาไป ก็ถูกจำกัดและถูกบิดเบือนด้วยการกระทำของคนผู้นั้น

อีกคนหนึ่งไปเที่ยวผ่านเขาลูกเดียวกันนั้นมา แล้วก็เล่าเรื่องเขาลูกนั้นให้คนอื่นฟังเท่าที่ตนได้รู้ได้เห็นและสังเกตได้ พยายามบอกเล่าให้ครบถ้วนเหมือนว่าถ้าเอาเขาลูกนั้นทั้งลูกมาตั้งวางให้ดูได้ ก็ทำอย่างนั้น แล้วจึงแสดงทัศนะว่าตนมีความคิดเห็นรู้สึกต่อเขานั้นอย่างไร และบอกว่าสำหรับฉันเมื่อผ่านเขานี้แล้วคิดเห็นอย่างนี้ ส่วนคุณจะเห็นอย่างไร คุณเป็นอิสระเต็มที่ ก็ดูเอาเองและว่าของคุณไป อย่างนี้คือการแสดงความคิดเห็นไว้ประกอบข้อมูลความรู้

เราน่าจะพยายามให้เป็นอย่างหลังนี้

สงฆ์ที่สมมุติ มุ่งเพื่อจุดหมาย ถ้าเข้ากับสมมุติข้างนอกไม่ได้ ก็คือทางถูกขวาง

ได้บอกแล้วว่า เรื่องการตั้งภิกษุณีสงฆ์นี้ มีข้อพิจารณามากมายหลายประการ

เริ่มด้วยพุทธานุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีนั่น อาตมาเคยตั้งข้อพิจารณาไว้นานแล้วว่า พุทธดำรัสที่ยังพระอานนท์ตอนกราบทูลครั้งแรก และที่ทรงอนุญาตตามคำทูลขอครั้งหลังนั้น บ่งว่า ถ้าพิจารณาการบวชนั้นในเชิงสังคม คือโดยสัมพันธ์กับสภาพสังคมเวลานั้น ไม่ทรงอนุญาต แต่ที่ทรงอนุญาตก็ด้วยเหตุผลเชิงสภาวะ คือตามธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย ก็บรรลุอริยมรรคอริยผล ทำนิพพานให้แจ้งได้ทั้งนั้น คือเข้าร่วมในสาวกสงฆ์อันเป็นอริยสงฆ์ได้เหมือนกัน ไม่ว่าจะบวชหรือไม่ (ดูในบทสวดสังฆคถุณ)

นี่ก็หมายความว่า ปัญหาหรือข้อติดขัดทั้งหลายในการบวชภิกษุณีนั่น เป็นเรื่องของปัญหาเชิงสังคม คือปัญหาในระดับสมมติ ไม่ใช่ปัญหาในขั้นสภาวะ (สมมติไม่ใช่เรื่องเหลวไหล แต่คือเรื่องทุกอย่างของมนุษย์ ในด้านที่เป็นบุคคลและสังคม และเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เรื่องขององค์กร และสถาบันทั้งหลาย การที่ต้องมีชื่อเรียก มีเครื่องหมาย เช่น เครื่องนุ่งห่ม มีสังกัจจายน์ มีระบบสื่อสารสัมพันธ์ ฯลฯ อันไม่ใช่เรื่องด้านชีวิตซึ่งเป็นธรรมชาติ แม้ว่าในที่สุด ด้านสมมตินั้นก็ตั้งอยู่บนฐานของสภาวะหรือธรรมชาตินั่นเองอีกชั้นหนึ่ง)

อนึ่ง เมื่อเป็นเรื่องในระดับสมมติเกี่ยวกับสังคม ก็ขึ้นต่อกาละและเทศะ ซึ่งในที่นี้ หมายถึงสภาพสังคมในยุคพุทธกาล เช่น ขึ้นต่อ

ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นและยุคสมัย ขึ้นต่อจารีตของสังคม แม้แต่ความเชื่อถือยึดถือและเสียงใจทเสียงลือตามความเข้าใจของชาวบ้าน

ดังนั้น การพิจารณาต่างๆ ในที่นี้ ก็จึงมองที่สภาพและเงื่อนไขของสังคมในยุคพุทธกาลนั้น ส่วนการพิจารณาในแง่ของกาลเทศะปัจจุบันในบัดนี้ พึงแยกไว้อีกตอนหนึ่ง ไม่ให้สับสนกัน คือควรเข้าใจเหตุผลของสมมติ ตามที่มันเป็นมาของมันเองก่อน

การบวชเป็นภิกษุณีนี้เองก็เป็นตัวอย่าง ที่แสดงให้เห็นได้ง่าย ถึงความสำคัญของสมมติที่เป็นสภาพสังคมนี้ เพราะการบวชเป็นภิกษุณีก็ต้องขึ้นต่อสภาวะและสถานะของสตรีในสังคมอินเดียสมัยนั้น

มองย้อนกลับไปจากสมัยใกล้ปัจจุบันนี้ เราได้จากชาวอังกฤษตั้งแต่เข้าไปปกครองอินเดียเป็นอาณานิคม เขาบอกว่าอินเดียมีประเพณีแต่งงาน ตั้งแต่ยังเด็ก ที่ฝรั่งใช้คำว่า child marriage และเราก็รู้ได้จากพระไตรปิฎก ว่า ประเพณีที่เด็กหญิงไปมีเรือนแต่ยังเล็กนี้ มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล หมายความว่า เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะประสูติ ชมพูทวีปได้มีการปฏิบัติอย่างนี้ อยู่ก่อนแล้ว แต่ประเพณีนั้นจะสืบทอดต่อเนื่องมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลจนถึงยุคที่ชาวตะวันตกเข้ามา หรือจะขาดตอนไปแล้วกลับฟื้น หรือมีขึ้นใหม่ ซ้ำอีก ยังไม่อาจทราบได้ อย่างน้อยในยุคอรรถกถาแทบไม่มีกล่าวถึง ในที่นี้ เราจับเอาเพียงว่า เมื่อพระพุทธเจ้าออกประกาศธรรม สังคมมีสภาพเป็นอย่างนั้น

เมื่อคนในสังคมเขาอยู่กันอย่างนั้น มันก็ทำให้เกิดเป็นระบบสังคม และเป็นวิถีชีวิตของคน ที่ส่งผลออกไปทั่วในแง่ด้านต่างๆ เช่น เรื่องครอบครัว วงศ์ตระกูล ความสัมพันธ์ในสังคม แล้วเมื่อพุทธศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมอย่างนี้ ก็ต้องมีวิถีปฏิบัติขึ้นมา ที่จะให้อยู่ให้ไปกับเขาได้ และพยายามใช้สภาพนั้นให้ดีที่สุดเพื่อให้เกิดผลดีที่มีงุหมาย

สำหรับประเด็นที่ว่านี้ เป็นเรื่องของตัวของสตรีซึ่งเป็นบุคคลที่จะมา
บวชเป็นภิกษุณีเอง เมื่อเด็กหญิงแต่งงานแล้ว สถานะในสังคมก็ย่อม
เปลี่ยนไป พุดง่ายๆ ก็กลายเป็นผู้ใหญ่ขึ้นมา ตั้งแต่ฐานะในครอบครัว ใน
วงศ์สกุล การเป็นมารดา เป็นแม่บ้าน เป็นคุณนาย ฯลฯ พร้อมทั้งความ
รับผิดชอบในสถานะนั้นๆ แล้วก็ปรากฏว่า สภาพอันนี้ได้ทำให้ในวินัยของ
ภิกษุณีมีการแยกว่า สตรีที่มาบวชเป็นภิกษุณีแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. “คิหิตตา” สตรีไปมีเรือนแล้ว (แปลได้ต่างๆ ว่า สตรีที่ถึงผู้ชายแล้ว
หรือที่บวชถึงแล้ว หรือว่าผู้เข้าวงบวชแล้ว คงจะคล้ายกับที่ไทยเรียกว่าออก
เรือนแล้ว) ซึ่งก็คือได้เข้าสู่สังคมของผู้ใหญ่ หรือเป็นคนที่รับผิดชอบ
ครอบครัวแล้วนั่นเอง สตรีเหล่านี้อายุครบ ๑๒ ปี ก็อุปสมบทเป็นภิกษุณีได้
(ท่านว่าพออายุ ๑๐ ขวบ สงฆ์ก็ให้ศึกษาสมมติเป็นสิกขมานาได้เลย ไม่
ปรากฏว่าต้องบวชเป็นสามเณรี)

๒. “กุมารีภุตตา” สตรีที่เป็นกุมารี ไม่ได้ไปมีเหย้าเรือน ต้องมีอายุเต็ม
๒๐ ปี จึงอุปสมบทเป็นภิกษุณีได้ (บวชก่อนนั้น ก็เป็นสามเณรี และเมื่ออายุ
๑๘ ปี ภิกษุณีสงฆ์ก็ให้ศึกษาสมมติเป็นสิกขมานาได้)

เมื่อกัณบอกล่าว เรื่องสตรีแต่งงานแต่ยังเด็กมากหาแทบไม่พบในอรรถ
กถา (ที่พบทั่วไปในอรรถกถาคือแต่งงานอายุรุ่น ๑๖ ที่นิยมใช้คำว่า
“โสฬสวสุสุเทสิกา” อายุ ๑๕ ก็มีบ้าง อย่างวิชาขามหาอุบาสิกาที่ว่า
แต่งงานตอนอายุ ๑๕ หยกๆ ๑๖ หย่อนๆ – “ปถุณรสโสฬสวสุสุเทสิกา”
ซึ่งถือว่าเติบโตพอแล้ว เป็น “วยุปปุตตา” แม้ผู้ชายโดยทั่วไปก็แต่งงานหรือ
รับผิดชอบกิจการ แม้แต่ขึ้นครองราชย์ในวัยเดียวกันนี้) เมื่อเป็นกรณีหายาก
จึงขอนำมาเล่าไว้

เรื่องนี้แม้จะเล่าไว้ในอรรถกถา แต่บอกล่าวเป็นเรื่องในพุทธกาล อิง
ความในพระไตรปิฎก เล่ม ๒๖ (ขุ.วิ.๒๖/๓๕/๖๒) โดยเป็นคำอธิบายขยาย

ความคาถาของเทวดาผู้ครองแปสวดีวิมาน

ตามเรื่องในอรรถกถานั้น (วิมาน อ.๖๔๕/๑๗๖) ว่า เด็กหญิงคนหนึ่งเกิดในตระกูลคหบดีที่หมู่บ้านนาลกคาม ซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดเดียวกับพระสารีบุตร ต่อมา เธอเติบโตขึ้นจนมีอายุ ๑๒ ขวบ

วันหนึ่ง เธอเดินไปตลาดเพื่อจะซื้อน้ำมัน พอดีที่นั่น บุตรภูกุมพิตคนหนึ่งซึ่งเป็นพ่อค้า มีสมบัติเป็นรัตนะพวกมุกตามณีที่บิดาเก็บไว้ เขาโกยขึ้นมา เห็นเป็นแค้ก้อนหินก้อนกรวด จึงหยิบเอาตัวอย่างส่วนหนึ่งมาวางไว้เพื่อดูว่าจะมีใครที่มีบุญมองเห็นเป็นรัตนะได้ เด็กหญิงเดินมาถึง ก็ทักว่าพวกรัตนะของมีค่าทำไมเอามาวางไว้อย่างนี้ ควรจะเก็บให้ดีมิใช่หรือ

พ่อค้าได้ฟังก็คิดว่าแม่หนูคนนี้มีบุญเก่งมาก ควรจะได้ครองสมบัติร่วมกัน จึงไปหามารดาของเธอ แล้วขอเธอให้แต่งงานกับบุตรของตน แล้วพามาอยู่ที่บ้าน มองเห็นความดีงามความสามารถความเป็นคนมีบุญของเธอ ก็ได้ขอให้เธอเป็นผู้ดูแลจัดการเคหสถานทั้งหมด โดยให้พวกตนมีฐานะเป็นคนอาศัยเท่านั้น และแต่นั้นมา คนทั้งหลายก็เรียกเธอว่า “แปสวดิ” (คุณผู้มีอำนาจสังการ)

ต่อมา พระสารีบุตรจะสิ้นอายุสังขาร ท่านเดินทางมาโปรดมารดาคือ นางสารีพราหมณี แล้วบรินิพพานที่บ้านเกิด คนทั้งหลายจึงจัดพิธีสักการบูชา คุณแปสวดิก็ไปทำงานด้วย ผู้คนล้นหลาม พอดี ตอนนั้นพวกข้าราชการบริวารก็พากันมาบูชาสรีระของพระสารีบุตร ช้างตัวหนึ่งตกมันวิ่งเข้ามา ผู้คนชุลมุนวิ่งหนีตายกัน แปสวดิถูกชนล้มลงและถูกเหยียบเสียชีวิต แต่เพราะเธอทำบุญจิตเป็นกุศลเปี่ยมด้วยศรัทธา จึงเกิดเป็นเทวดาในดาวดึงส์

เรื่องมีมาอย่างนี้ ก็เล่าไว้เป็นตัวอย่าง

สงฆ์ที่ตั้งคือสมมติ เนื้อแท้คืออะไร ต้องมองให้ถึงจุดหมาย

ข้อพิจารณาอย่างแรก ตามสมมติที่เป็นสภาพสังคมในยุคพุทธกาล นั้น ตรงไปที่พุทธพจน์ที่ตรัสว่า การที่สตรีบริวชจะเป็นเหตุให้พรหมจริยะอ่อนแอ เสียความมั่นคง

ตรงนี้ ย้อนกลับไปมองเรื่องการจัดตั้งสมมติสงฆ์แรกคือภิกษุสงฆ์ก่อน เพื่อเอามาเทียบกัน และเป็นเรื่องโยงกัน มีผลส่งถึงกันโดยตรง

บอกแล้วว่า ภิกษุสงฆ์นั้นทรงจัดตั้งเป็นสมมติสงฆ์ขึ้นเพื่อสนองวัตถุประสงค์ ๒ ชั้น คือ ชั้นต้นที่มองเห็นง่าย เพื่อเป็นชุมชนอันมีภาวะแวดล้อมเป็นสภาพเอื้ออันอำนวยโอกาสแก่ผู้ออกมาจากสังคมที่บีบรัด จะได้พัฒนาชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ จนเป็นอริยชนสูงสุด

แต่วัตถุประสงค์ที่แท้จริงอยู่ที่ชั้นที่ ๒ คือ เป็นสังคมแบบอย่างในการสร้างอริยชนนั้น หรือเป็นที่เริ่มฟุ้งฟักก่อตัวให้เกิดอริยสงฆ์ขึ้นเป็นแกนนำ และเป็นศูนย์กลางหรือเป็นแหล่งชุมนุมของอริยชนที่จะออกไปสร้างสังคมรอบตัวในโลกทั้งหมด ให้ก้าวไปในวิถีแห่งการพัฒนาสู่ความเป็นอริยสงฆ์

เรื่องสมมติสงฆ์ใหม่ คือภิกษุณีสงฆ์ ก็ควรพิจารณาตามหลักแห่งการสนองวัตถุประสงค์ ๒ ชั้นนั้น

สำหรับชั้นแรก คือ เป็นชุมชนที่อำนวยโอกาสแก่สตรีที่จะพ้นออกมาจากสภาพและระบบสังคมที่ไม่เอื้อ และเป็นแหล่งการศึกษาที่สตรีซึ่งเป็นอิสระออกมาแล้วอย่างนั้น สามารถพัฒนาชีวิตได้เต็มที่จนเป็นอริยชนสูงสุดในขั้นนี้หรือในแง่นี้ เท่าที่มองเห็นได้ ภิกษุณีสงฆ์สนองวัตถุประสงค์ได้เป็นอย่างดี แม้ว่าจะไม่โปร่งโล่งอย่างภิกษุสงฆ์

โดยเฉพาะชีวิตของบรรพชิตที่อิงความสงบสงัดวิเวก และความเป็นอิสระที่จะบุกเดี่ยวไปไหนไปมาได้ และเบาตัวตามหลักการที่ว่าเป็นอย่างนกที่มีแต่ปีกสองปีกไปไหนไปมาได้พลันทันที ข้อนี้ค่อนข้างติดขัดมาก ดังที่ทำให้เกิดข้อบัญญัติในวินัยที่ว่า ภิกษุณีอยู่ป่า ทั้งที่มีโซ่อยู่องค์เดียว ก็ยังถูกคนร้ายรังแก จึงมีสิกขาบทห้ามภิกษุณีอยู่ป่า (วินย.๗/๕๙๗/๓๖๘)

ภิกษุกับภิกษุณีชวนกันเดินทางไกลไปด้วยกัน ก็ถูกชาวบ้านติเตียน โพนทะนา จึงมีสิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุกับภิกษุณีชวนกันเดินทางไกล ครั้นภิกษุณีเดินทางไกลโดยลำพังก็ถูกรังแก จึงต้องมีอนุบัญญัติยกเว้นเพื่อให้ภิกษุกับภิกษุณีเดินทางไกลด้วยกันได้ในกรณีที่อาจมีภัย (วินย.๒/๔๕๒/๒๙๑)

ภิกษุณีทั้งหลายไม่มีหมู่นักเดินทางไปด้วย พวกกันจาริกไปในถิ่นที่หนาวาตระแวง ไม่ปลอดภัย ภายในรัฐ ก็ถูกประทุษร้าย ภายนอกรัฐ ก็ถูกประทุษร้าย จึงมีสิกขาบทห้ามภิกษุณีจาริกไปในถิ่นเช่นนั้นโดยไม่ไปกับหมู่นักเดินทาง (วินย.๓/๒๘๓/๑๕๙; ๒๘๖/๑๖๑)

ด้วยเหตุผลทำนองเดียวกันนี้ ก็มีสิกขาบทห้ามภิกษุณีไปสู่ละแวกบ้านลำพังผู้เดียว ไปข้ามฝั่งแม่น้ำลำพังผู้เดียว หรืออยู่ปราศจากพวกในราตรี หรือแยกตัวจากคณะขณะเดินทาง (วินย.๓/๔๓/๓๔)

อย่างที่กล่าวแล้วว่า สังฆะเป็นชุมชนทวนกระแส เป็นชุมชนที่เอื้อโอกาสแก่คนภายใน แต่อยู่ท่ามกลางสภาพภายนอกของสังคมล้อมรอบที่ไม่เอื้อ ภิกษุสงฆ์ที่ตั้งขึ้นก่อนก็ทวนและฝ่าไปในกระแสสังคมนั้นที่กดดันขัดขวางด้วยระบอบวรรณะและการบูชาัญญ เป็นต้น ทำให้ก้าวไปไม่สะดวกหรือแม้แต่จะดำรงคงอยู่ให้ยืนยาวก็ไม่ใช่ง่าย

ดังจะเห็นว่า เมื่อมองดูเรื่องราวลึกละเอียดลงไป ก็ได้พบว่า พระพุทธเจ้าเองทรงผจญกับสภาพที่ต้องแหวกฝ่าไปนี้มากทีเดียว เช่น พวกพราหมณ์ซึ่งเป็นชนชั้นระดับสูงสุด มีอิทธิพลมากในสังคม ก็คือแกนของ

ระบบวรรณะและลัทธิบรูชาญญู พวกพราหมณ์นี้ และคหบดีที่อยู่ใต้อิทธิพลของเขา มักแสดงอาการรังเกียจเหยียดหยามต่อพระพุทธเจ้าและพระภิกษุทั้งหลาย บางทีก็ใช้คำพุดรุนแรงโดยเฉพาะคำเรียกว่า “มฺถนทกะ สมณกะ” = สมณะกระจอก หัวโล้น

การที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศธรรมได้แผ่ขยายไปรวดเร็ว ก็เพราะทรงสามารถเปลี่ยนความคิดของคนระดับนี้ได้มาก (ดูตัวอย่างเรื่องย่อยๆ เช่น อัครคิกภารทวาชพราหมณ์, พุ.สุ.๒๕/๓๐๕/๓๔๙๙ พราหมณ์และคฤหบดีชาวโฆมทุสสนิคม, ส.ส.๑๕/๗๒๔/๒๗๐ พราหมณ์และคฤหบดีชาวภูณคาม, พุ.อุ. ๒๕/๑๕๕/๒๐๓) และที่ทรงเอาปัญญาชนพราหมณ์นี้แหละ เปลี่ยนมาเป็นพุทธสาวกแล้ว ให้มาเป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนา

ในการทำงานนี้ เท่ากับต้องทรงระดมกำลังในการนำปัญญาสมาเปลี่ยนความคิดจิตใจของชนชั้นสูงในสังคม ที่มีพวกพราหมณ์เป็นหัวหน้า และพยายามนำมหาชนออกไปให้พ้นจากระบบวรรณะ จากโง่การแห่งพระเวทที่กำหนดวิธีชีวิตวิถีสังคมและผูกขาดการศึกษา จากการยอมสยบต่อเทพสูงสุดและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในการล้างบาป ให้มาอยู่บนฐานของการถือธรรมสูงสุดและการมีอำนาจของมนุษย์ที่จะพัฒนากรรมของตนได้ตลอดจนให้ละเลิกการบรูชาญญู

ในขณะที่ทำงานใหญ่ที่เป็นตัวเนื้อหาระระ ซึ่งเข้าไปถึงสภาวะนี้ พระพุทธเจ้าต้องทรงนำสังฆะในระดับสมมติ ซึ่งอยู่ในสายตาของมวลชนให้ดำรงอยู่ในสถานะที่เขายอมรับนับถือหรือชื่นชมชื่นชูที่จะดำเนินไปได้ อย่างราบรื่น ท่ามกลางลัทธิศาสนามากมาย ซึ่งหลายพวกก็ไม่เป็นมิตร แต่คอยคิดบั่นรอน

แห่งหลังนี้ แม้จะไม่ใช่งานหลัก ไม่ใช่เรื่องสำคัญ แต่ก็มองข้ามไม่ได้ อย่างที่กล่าวแล้วว่า เป็นเรื่องของสายตาของประชาชน เป็นสภาพแวดล้อม

ในการดำรงอยู่และของการทำงานหลักนั้นด้วย จึงเป็นสมมติที่ไม่พึงประมาท จะต้องระมัดระวังจัดให้ดี การจัดการเรื่องสมมติดังนี้ จะเห็นได้จากข้อวินัยคือสิกขาบทที่เป็นพุทธบัญญัติหลายเรื่อง ในที่นี้ ขอให้ดูตัวอย่างง่ายๆ สักหน่อย

มีเรื่องมาในวินัยปิฎก อันเป็นที่มา (เรียกว่าต้นบัญญัติ) ของสิกขาบทหนึ่งใน ๒๒๗ ข้อของภิกษุสงฆ์ว่า (วินย.๒/๕๒๗/๓๔๗) คราวหนึ่งเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ปามหาวัน เขตพระนครเวสาลี มีของขบฉันเกิดแก่สงฆ์ พระอานนท์จึงได้กราบทูลแต่พระผู้มีพระภาคพระองค์ตรัสบอกให้พระอานนท์ให้ขนมเป็นทานแก่พวกคนกินของเหลือ

พระอานนท์จึงจัดให้คนกินของเหลือทั้งหลายนั่งตามลำดับ แล้วแจกขนมให้คนละขึ้น แต่เหลือแจกขนม ๒ ขึ้น สำคัญว่าขึ้นเดียว แก่ปริพาชกาผู้หนึ่ง พวกปริพาชกาที่นั่งอยู่ข้างเคียง ได้ถามปริพาชกาผู้นั้นว่า พระสมณะนั้นเป็นคู่รักของเธอหรือ? นางตอบว่า ท่านไม่ใช่คู่รักของฉัน ท่านแจกให้ ๒ ขึ้น สำคัญว่าขึ้นเดียว พระอานนท์แจกเหลือไปอย่างนั้น ๓ ครั้ง ในที่สุดพวกปริพาชกาก็พากันพูดเย้ยหยันล้อเลียนว่า “คู่รัก หรือไม่ใช่คู่รักๆ”

ส่วนอาชีวกคนหนึ่ง ได้ไปอยู่ที่อังคาส ภิกษุรูปหนึ่งคลุกข้าวกับเนยใสเป็นอันมากแล้ว ได้ให้ข้าวบิณฑก้อนใหญ่แก่อาชีวกนั้น พอเขาถือข้าวบิณฑก้อนนั้นไป อาชีวกอีกคนหนึ่งถามเขาว่า ท่านได้ก้อนข้าวบิณฑกามาจากไหน อาชีวกนั้นก็ตอบว่า เขา ได้มาจากที่อังคาสของคหบดีหัวโล้นสมณโคดมนั้น

อุบาสกทั้งหลายได้ยินอาชีวกสองคนนั้นพูดจากันดังนี้ จึงพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค และได้กราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า เดียรถีย์พวกนี้เป็นผู้มุ่งดีเตียนพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานพระวโรกาส ขออย่าให้พระคุณเจ้าทั้งหลายให้ของแก่พวกเดียรถีย์ด้วยมือของตนเลย

เมื่ออุบาสกเหล่านั้นกลับไปแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งให้ประชุม ภิกษุสงฆ์ ทรงปรารภเหตุนั้นแล้ว บัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย มิให้ ภิกษุให้ของขบเคี้ยว หรือของกิน แก่อเจลก แก่ปริพาชก หรือแก่ปริพาชิกา (นักบวชนอกศาสนา) ด้วยมือตนเอง

ได้บอกแล้วว่า พุทธบัญญัติสำหรับภิกษุณี ก็เป็นเรื่องสมมติตาม สภาพแวดล้อมของสังคมแบบนี้ อย่างครุธรรมข้อที่ว่า ภิกษุณีแม้จะมี พรรษามากถึงร้อยปี ฟังกราบไหว้ภิกษุที่บวชใหม่วันนั้น ก็มีเรื่องว่า (วินย.๗/ ๕๒๑/๓๒๙) พระมหาปชาบดีโคตมีบวชแล้ว ได้มาหาพระอานนท์บอกฝากขอ พิจารณาจากพระพุทธเจ้าว่า ขอให้ทรงอนุญาตให้ภิกษุและภิกษุณีกราบไหว้กัน ตามอ่อนแก่ เมื่อพระอานนท์นำความนั้นไปกราบทูล พระพุทธเจ้าตรัสว่า การที่จะทรงอนุญาตให้ภิกษุกราบไหว้สตรีนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส เพราะ พวกอัญญเดียรถีย์ก็ไม่กระทำ ไฉนเล่าพระองค์จะทรงอนุญาตได้ (มองได้ว่า พวกอัญญเดียรถีย์รอหาโอกาสที่จะกดหรือเหยียดภิกษุสงฆ์อยู่ตลอดเวลา) แล้วก็ทรงบัญญัติมิให้ภิกษุกราบไหว้สตรี

ฟังสังเกตว่า ในพุทธบัญญัตินี้ มิให้กราบไหว้มาตุคาม คือสตรีทั่วไป มิได้ตรัสว่าไม่ให้กราบไหว้ภิกษุณี จึงทำให้น่าสังเกตว่า การที่คำว่าสตรีในที่นี้มีความหมายมาคลุมถึงภิกษุณีด้วย น่าจะเป็นเพราะสังคมเวลานั้นยังไม่ รู้จักหรือไม่ยอมรับฐานะความเป็นนักบวชของสตรีแยกออกต่างหากจาก สตรีทั่วไป (สังฆะเองก็แปลกใหม่อยู่แล้ว นี่มามีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นอีก คงเป็น องค์กรจัดตั้งชนิดผิดหูผิดตาที่คนทั่วไปนึกไม่ถึง ไม่เข้าใจ และยังไม่รู้สึกที่จะ ยอมรับ) คือ ในสายตาของชาวบ้านหรือสังคมแห่งกาลเทศะนั้น เวลาที่มีเรื่อง อะไรระหว่างภิกษุกับภิกษุณี คนไม่ได้มองเป็นเรื่องภิกษุกับภิกษุณี แต่มอง เป็นเรื่องของภิกษุกับสตรี อันนี้จึงขอฝากไว้ช่วยกันหาความชัดเจนให้ กระจ่างแจ่มแจ้ง แล้วเดี๋ยวจะพูดถึงอีก

ข้างนอกต้องการกำลังบุกฝ่า ข้างในพะว้าพะวังลดกำลังลงไป

หวนกลับมาต่อเรื่องเดิมว่า ในการสนองวัตถุประสงค์ชั้นแรก ภิกษุสงฆ์ก็ต้องเพียรดำรงตัวทวนกระแสที่ไม่ง่ายอยู่แล้ว แถมยังต้องเข้มแข็งให้พอที่จะออกไปเปลี่ยนสังคมใหญ่รอบตัวข้างนอกให้พัฒนาในอริยวิถีให้ได้ อย่างดีที่สุดอีกด้วย

ที่นี่ ภิกษุณีสงฆ์ที่เป็นสมมติสงฆ์เกิดขึ้นใหม่นี้ แค่จะสนองวัตถุประสงค์ชั้นแรก ก็เห็นได้จากที่มองกันมาแล้วว่า การทวนกระแสสังคมนั้นยากลำบากกว่าภิกษุสงฆ์เสียอีก ได้แต่พยายามอำนวยความสะดวกแก่บุคคลภายในให้ดีที่สุด แต่พอมองออกไปที่สังคมนั้นแวดล้อม ความคล่องตัวก็ไม่ค่อยมี ข้อติดขัดถึงขั้นที่เป็นภัยอันตรายก็ค่อนข้างจะมาก

จนกลายเป็นว่า แทนที่จะก้าวมุ่งต่อไปทำงานเพื่อสนองวัตถุประสงค์ชั้นที่ ๒ ในการจัดการกับสังคมนอก ก็ต้องสาละวนกับการประคับประคองตัวว่าจะดำรงอยู่ให้ดีได้อย่างไร

ยิ่งกว่านั้น เมื่อภิกษุณีสงฆ์หย่อนความมั่นคงปลอดภัย ไม่ค่อยคล่องตัว ถึงกับต้องมีพุทธบัญญัติให้อยู่ด้วยกันกับภิกษุสงฆ์หรือมีภิกษุสงฆ์อยู่ใกล้ชิดเหมือนคอยคุ้มกันเป็นการช่วยโอบอุ้มหรือให้อบอุ่น แทนที่จะเป็นสองกำลังร่วมเพิ่มความแข็งแรง กลายเป็นว่ารวมกันแล้ว สังฆะกลับอ้วยอ้าย อืดอาด ภิกษุสงฆ์เกิดมีภาวะใหม่ ที่จะต้องมาช่วยปกป้องคุ้มครองภิกษุณีสงฆ์ เลยพะวักพะวน ห่วงหน้าห่วงหลัง พลอยเสียความคล่องตัวไปด้วย

ไม่ใช่เท่านั้น ผู้บวชในพุทธศาสนานี้ ส่วนทั่วไปเข้ามาอยู่ในสังฆะเพื่อการศึกษา คือเข้ามารับการฝึกศึกษา (ไม่ใช่เป็นผู้สำเร็จที่ได้รับการคัดเลือก

เข้ามาเพื่อทำหน้าที่ทางศาสนา อย่างที่เรียกว่าเป็นเจ้าหน้าที่ของศาสนา หรือผู้ทำพิธีสื่อมนุษย์กับเทพ เป็นต้น) และการบวชก็เป็นการเข้าสู่ พรหมจรรย์ โดยที่ความหมายหนึ่งของพรหมจรรย์นั้นก็คือ ชีวิตที่โปร่งเบา ปลอดจากความสัมพันธ์ทางเพศ เพื่อมุ่งไปในการพัฒนาตนเองและทำ ประโยชน์แก่ชุมชนแก่สังคมได้เต็มที่ ดังที่ในภิกษุสงฆ์ก็ตาม ภิกษุณีสงฆ์ก็ ตาม มีวินัยเพื่อรักษาพรหมจรรย์นี้เป็นหลัก

แต่อย่างที่ว่าไปแล้ว เมื่อเกิดมีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นแล้ว ความดำรงอยู่ของ ภิกษุณีสงฆ์นั้นถูกสภาพทางสังคมบีบบังคับให้ต้องมีข้อกำหนดทางพระ วินัย ให้ภิกษุกับภิกษุณีอยู่ใกล้ชิดกัน แยกห่างไกลกันไม่ได้ กลายเป็น เหมือนขัดกับลักษณะของชีวิตพรหมจรรย์ในตัว ทำให้ต้องมีข้อบัญญัติ ทางวินัยเพิ่มขึ้นอีกไม่น้อย เพื่อจำกัดและรักษาความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุ กับภิกษุณี และระหว่างภิกษุสงฆ์กับภิกษุณีสงฆ์ ให้ดีงาม ไม่เสียต่อ พรหมจรรย์ ไม่ขัดต่อวงเสนา ตลอดจนให้ผ่านสายตาที่เพ่งจ้องเข้ามาไปได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อภิกษุกับภิกษุณีมาอยู่ใกล้กัน มาเป็นหญิงกับชายที่ บางทีมีโอกาส มีช่องทาง หรือมีเรื่องราวอื่นให้ต้องติดต่อสัมพันธ์กันมากขึ้น พอมีจำนวนเพิ่มมาก และสองฝ่ายนั้นส่วนใหญ่ก็ยังอยู่ในขั้นเริ่มฝึกเริ่ม ศึกษา ภิกษุบางรูปก็แฝงๆ ภิกษุณีบางรูปก็เพี้ยนๆ จึงก่อเรื่อง ทำให้เกิด ปัญหากันอยู่เรื่อยๆ กลายเป็นเหตุบั่นรอนความเข้มแข็งของสังฆะลงไปอีก

ขณะที่ข้างนอก การจะพาสังฆะใหญ่ให้ก้าวไปในอริยวิถีก็ทวนกระแส อย่างที่ว่าแล้ว ข้างในสังฆะเอง ก็มีตัวกัณฑ์รอนทอนกำลังลงเสียอีก ตอนนั้น สังฆะก็เลยทั้งข้างนอกอืดอาดอู้ย่ำ และข้างในออกแอดอ่อนแอลงไป

ขอเล่าตัวอย่างปัญหาที่เป็นเรื่องราวระหว่างเพศของภิกษุกับภิกษุณี ไว้พอให้เห็นภาพเล็กน้อย เอาเรื่องต้นบัญญัติสิก ๒ เรื่อง เล่าแทรกไว้ เพื่อ ได้เห็นจิตใจพระร้าย และความงามของน้ำใจใจดี ให้ผู้อ่านคลายกันหน่อย

เรื่องแรกว่า (วินย.๓/๑๖๗/๑๐๓) คราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ พระเชตวัน มหาอำมาตย์ท่านหนึ่งได้มาบวชเป็นภิกษุ พร้อมกับนั้น ภรรยา เก่าของท่านก็ไปบวชเป็นภิกษุณี ภิกษุอดีตมหาอำมาตย์นั้นนำอาหารมาจัด ฉ้น ณ ที่พำนักของภิกษุณีที่เป็นอดีตภรรยา

ขณะที่ภิกษุณ้นกำลังฉันอยู่ ภิกษุณีอดีตภรรยาก็เข้าไปยืนปฏิบัติอยู่ ใกล้ๆ เอน้ำฉันถวายและพัดวีให้ แล้วยกเอาเรื่องราวการครองเรือนมา พูดจายั่วชวน ภิกษุณ้นจึงพูดรูกเธอว่า นี่ น้องหญิง เธออย่าทำอย่างนี้ อันนี้ ไม่สมควร ภิกษุณีจึงได้ว่า เมื่อก่อนโน้น ท่านทำกะฉันอย่างนี้ๆ เดียวนี้ แค่นี้ ก็ทนไม่ได้ ครั้นแล้วเธอก็เอาขันน้ำครอบลงบนศีรษะของภิกษุ และตีด้วยพัด

ภิกษุณีทั้งหลายพากันติเตียน เรื่องมาถึงพระพุทธเจ้า เป็นเหตุให้ทรง ประชุมสงฆ์และบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุณีใด เมื่อภิกษุฉันอยู่ เข้าไปคอย ปฏิบัติ ด้วยน้ำฉัน หรือด้วยการพัดวี เป็นปาจิตตีย์

อีกเรื่องหนึ่ง (วินย.๒/๔๕/๒๘) คราวเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระ เวฬุวัน พระอุบลวรรณาภิกษุณี หลังจากบิณฑบาตและฉันแล้ว เข้าไปในป่า อันธวัน นั่งพักที่โคนไม้ต้นหนึ่ง

ครั้งนั้น พวกโจรทำการของตนเสร็จแล้ว ก็ฆ่าวัวตัวหนึ่ง แล้วเอาเนื้อ วัวเข้าไปในป่าอันธวันนั้น ที่นั้น หัวหน้าโจรมองเห็นพระอุบลวรรณาภิกษุณี นั่งพักอยู่ที่โคนไม้ในป่านั้น เขาคิดว่า ถ้าพวกลูกน้องของเราพบภิกษุณีท่าน นี้เข้า อาจจะเบียดเบียนทำร้ายเธอก็เป็นได้ จึงเดินเลี้ยวไปทางอื่น

เมื่อทำเนื้อสุกแล้ว นายโจรได้เลือกเนื้อส่วนที่ดีขึ้นเยี่ยมๆ เอาใบไม้ห่อ แล้วนำไปแขวนไว้ที่ต้นไม้ใกล้พระอุบลวรรณาภิกษุณี กล่าวขึ้นว่า เนื้อห่อนี้ ข้าพเจ้าให้แล้ว ท่านผู้ใด จะเป็นสมณะก็ตาม เป็นพราหมณ์ก็ตาม ได้เห็น โปรดจงถือเอาไปเถิด ดังนี้แล้ว ก็หลีกไป

พระอุบลวรรณาภิกษุณีออกจากสมาธิ ได้ยินนายโจรกล่าววาทาจาณี จึงถือเอาเนื้อนั้นไปสู่สำนัก ครั้นราตรีผ่านไป เธอจัดการเนื้อนั้นเสร็จแล้ว ห่อด้วยผ้าอุตราสงค์ เหนียวหามาปรากฏองค์ที่พระเวฬุวัน

เวลานั้น พระผู้มีพระภาคกำลังเสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังหมู่บ้าน เหลือแต่พระอุทายีอยู่เฝ้าพระวิหาร

พระอุบลวรรณาภิกษุณีเข้าไปสอบถาม ครั้นทราบความแล้ว จึงกล่าวกะพระอุทายีว่า “ท่านเจ้าคะ โปรดถวายเนื้อนี้แด่พระผู้มีพระภาค”

พระอุทายีกล่าวว่า “น้องหญิง พระผู้มีพระภาคทรงอิมด้วยเนื้อของเธอ ถ้าแม้รู้ว่าเธอจะให้ผ้าสบงของเธอแก่อาตมา แม้อาตมาก็จะพึงอิมด้วยผ้าสบงเหมือนเช่นนั้น”

พระอุบลวรรณาภิกษุณี: “ท่านเจ้าคะ พวกดิฉันเหล่าผู้หญิง มีลาภน้อย และสบงนี้ก็เป็นจีวรผืนสุดท้ายที่ครบ ๕ ของดิฉัน ดิฉันให้ไม่ได้หรอก” (ภิกษุณีมีเบญจจีวร คือต้องใช้ผ้า ๕ ผืน ต่างจากภิกษุที่มีแค่ไตรจีวร ใช้เพียง ๓ ผืน)

พระอุทายี: “น้องหญิง เปรียบเหมือนนรุชให้ช้างแล้ว ก็ควรสละสัปคับสำหรับช้างให้ด้วย ฉนใด เธอก็ฉนนั้นแล ถวายเนื้อแด่พระผู้มีพระภาคแล้ว ก็จงสละผ้าสบงให้แก่อาตมาเถิด”

พระอุบลวรรณาภิกษุณีถูกพระอุทายีแค้นได้บีบเค้น จึงยกผ้าสบงให้ไป แล้วกลับไปสู่สำนัก ภิกษุณีทั้งหลายที่คอยรับบาตรจีวรของพระอุบลวรรณาถามว่า แม่เจ้า ผ้าสบงของพระแม่เจ้า อยู่ที่ไหน? เธอจึงเล่าเรื่องที่เกิดขึ้น ภิกษุณีทั้งหลายก็พากันติเตียนพระอุทายี แล้วเล่าแจ้งเรื่องนั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย

บรรดาภิกษุต่างก็ติเตียนพระอุทายี จนเรื่องมาถึงพระพุทธเจ้า เป็นเหตุให้ทรงประชุมสงฆ์ และบัญญัติสิกขาบทว่า ... ภิกษุใดรับจีวรจากมือภิกษุณีที่มีโชฎฐาติ เว้นแต่ของแลกเปลี่ยน เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์

ขอขยับไปทวนย้ำคำที่บอกไว้ข้างต้นว่า พระมหากษัตริย์ของพระพุทธเจ้านั้นมุ่งที่จุดหมายใหญ่เพื่อโลก ในคำตรัสที่ย้ำอยู่เสมอว่า “พหุชนหิตายะ พหุสขายะ โลกานุกัมปายะ” ซึ่งจะสำเร็จได้ด้วยกรณำให้ประชาชนก้าวไปในวิถีชีวิตแห่งอริยมรรคา ให้เกิดเป็นอริยสังฆะ ที่รวมแห่งอริยชนที่เป็นไปตามคุณสมบัติในตัว ไม่ขึ้นต่อเพศวัย ไม่แบ่งแยกบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ หญิงหรือชาย

พระสาวกยุคแรกที่ทรงส่งไปประกาศธรรมนั้น ล้วนเป็นอริยชน ในอริยสังฆะที่เริ่มก่อตัวขึ้นมา ซึ่งจะขยายออกไป และมีลักษณะเป็นการจัดตั้งย่อยๆ เช่นมีรูปแบบกลุ่มคณะของตนเอง จึงเป็นต้นแบบของสมมติสังฆด้วยในตัว อันนับว่าเป็นจุดเชื่อมต่อสู่การขยายเป็นสมมติสังฆเต็มรูปต่อมา

และก็อย่างที่บอกแล้ว สมมติสังฆะมิใช่เป็นจุดหมายในตัวเอง แต่เป็นสื่อ เป็นระบบจัดตั้งที่สร้างสภาพเอื้อภายใน โดยมีสภาวะที่แท้ซึ่งมุ่งให้เป็นระบบหรือกลไกที่จะขับเคลื่อนโลกหรือสังคมมนุษย์ ให้ก้าวไปในอริยวิถีที่จะเป็นอริยสังฆะนั้น

สมมติสังฆะที่จะทำหน้าที่ได้ผลดี ก็ย่อมต้องมีอริยสังฆะอยู่ข้างใน เป็นแกน แต่อริยสังฆะนี้มีสภาวะเป็นนามธรรมซึ่งไปประสานรวมกับอริยชนทั่วไปในโลกที่นอกสมมติสังฆะด้วย

ตอนนี้ เราเน้นกันอยู่ที่สมมติสังฆะ มองกันที่นี้ ก็ต้องมองให้ถูกจุด คือการสร้างสภาพเอื้อภายใน เป็นขั้นรอง เป็นเพียงบันไดที่จะก้าวไปสู่การใช้สมมติสังฆะนี้เป็นสื่อเป็นเครื่องมือหรือเป็นกลไกที่จะสร้างสังคมมนุษย์ให้เป็นอริยสังฆะ

ไม่ว่าภิกขุสังฆะ หรือภิกษุณีสังฆะ จะต้องทำงานของตัวกลางที่นำสังคมให้เดินหน้าไปสู่จุดหมายนี้

ถ้าไม่เช่นนั้น แม้เราอยู่ในสังคมภายนอก ก็ปฏิบัติเพื่อเข้าสังกัดในอริยสังฆะได้ด้วยกันอยู่แล้ว เหมือนกันทั่วทุกคน

ถ้าในสมมติสังฆะมีสภาพที่ภิกษุกับภิกษุณี อติตสามีภรรยา ยังมานั่งเนี่ยกันอยู่ ยังมีภิกษุร้ายที่คิดรังแกพระอรหันตเถรีอัครสาวิกา อย่างที่ยกเรื่องตัวอย่างมาให้ดู สมมติสังฆะนั้นก็ยังมีความอ่อนแอภายในที่บั่นรอนการทำหน้าที่อันเป็นอุดมคติ

ตรงนี้แหละ คงจะเป็นจุดที่พระพุทธเจ้าตรัสเตือนให้ระวังเมื่อเริ่มตั้งเรื่องที่จะเกิดมีภิกษุณีสงฆ์ เพื่อหาทางป้องกันมิให้กลายเป็นจุดอ่อนอันจะเป็นสภาพเอื้อเปิดโอกาสให้เกิดช่องทางแก่ความย่อหย่อนหยุดหยับหลุดตัวต่อไป

ภิกษุณีสงฆ์สมมติใหม่ กับงานสร้างอริยสงฆ์ที่เป็นจุดหมาย

เป็นอันว่า สมมติสงฆ์ หรือสงฆ์จัดตั้งอันใหม่ สงฆ์ที่ ๒ คือภิกษุณีสงฆ์ ซึ่งพูดอย่างภาษาชาวบ้านว่า ตั้งขึ้นโดยที่พระพุทธรเจ้ายังไม่เต็มพระทัยนี้ เมื่อมองตามหลักการ โดยสัมพันธ์กับสภาพการณ์ทางสังคมของยุคสมัย ที่เป็นเรื่องของสมมตินั่นเองโดยตรงแล้ว ในขั้นแรก นับว่าได้ช่วยเปิดโอกาสให้แก่สตรีมากที่สุดเดียวในการพัฒนาชีวิต ให้เข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา และมีผลสืบเนื่องต่อมายาวนาน

ดังที่เชื่อได้อย่างมีหลักฐาน และพึงค้นคว้ากันต่อไปว่า วัด รวมทั้งสำนักภิกษุณี ได้เป็นศูนย์กลางการศึกษาของมวลชน

อย่างน้อย ใน พ.ศ. ๒๕๐ มีหลักฐานชัดเจนว่า ภิกษุณีสงฆ์มีอยู่อย่างน่าจะแพร่หลายทีเดียว ทั้งตามหลักฐานในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ระบุไว้ชัดเจน และในประวัติศาสตร์ ตามเรื่องที่พระสังฆมิตตาเถรีราชธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราชเอง นำกึ่งพระศรีมหาโพธิ์และภิกษุณีสงฆ์ไปประดิษฐานในลังกาทวีป

แต่เมื่อมองกว้างเลยต่อออกไปถึงจุดหมายสุดท้ายของการตั้งสมมติสงฆ์ คือการเป็นสื่อหรือกลไกที่จะนำหรือพัฒนาสังคมมนุษย์ให้ก้าวไปในวิถิแห่งความเป็นอริยสังฆะ ในข้อนี้ การเกิดขึ้นของภิกษุณีสงฆ์มีแง่มีเรื่องราวให้มองได้ว่าน่าจะได้มีผลในทางลบมากสักหน่อย โดยเฉพาะในการที่มาทำให้ภิกษุสงฆ์อยู่อ้ายและอ่อนแอลง ดึงรั้งงานวงกว้างให้ยืดอาดและย่อนลงไป

นี้ว่าตามหลักการและหลักฐาน พร้อมทั้งข้อมูลประกอบเกี่ยวกับ

สภาพของสังคมยุคนั้น แต่ในด้านความเป็นมาและพัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์ ต้องขอให้ช่วยกันค้นคว้าให้ชัดยิ่งขึ้น

แล้วอันนี้ก็โยงมาถึงเรื่องที่ท่านเล่าไว้ว่า เมื่อเสร็จการสังคายนาแล้ว มีพระเถระตำหนิพระอานนท์ที่ทูลขออนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณี

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาในแง่ที่ว่า พระเถระเหล่านั้น และประชาชนในเวลานั้น ย่อมมองเห็นสถานการณ์ของยุคสมัยว่าเป็นอย่างไร อาจเป็นไปได้ว่า เวลานั้น โดยภาพรวม พระจำนวนมาก หรือพระทั่วไป หรือทั้งสังคมโดยรวม มีท่าทีเชิงห่วงใยมากกว่าเชิงชื่นใจ ต่อการดำรงอยู่และเป็นไปของภิกษุณีสงฆ์ พระเถระทั้งหลายปรารถนาสภาพความรู้สึกหรือท่าทีต่างๆ ไปนั้น จึงยกมาเป็นข้อปรารภที่จะต่อว่าพระอานนท์ในฐานะเป็นต้นเรื่อง

มองอย่างเหมือนอยู่ในสถานการณ์ของยุคสมัยนั้นว่า ถ้าสถานะของภิกษุณีเวลานั้นเป็นไปด้วยดี เป็นที่ชื่นใจสบายใจกันทั่วไป พระเถระเหล่านั้นจะมีข้อปรารภอะไรให้ยกมาตำหนิพระอานนท์ และญาติโยมประชาชนก็มองก็ดูพระเถระเหล่านั้นอยู่ แง่พิจารณาที่แท้อาจจะไปในทางที่ว่า คำของพระเถระเหล่านั้นเป็นการสะท้อนเสียงของประชาชนหรือของพุทธบริษัทส่วนรวมก็ได้ หรือน่าจะเป็นอย่างนั้นเสียมากกว่า

นี่อาจจะเป็นการมองแบบเข้าข้างพระเถระเหล่านั้น แต่เป็นการพยายามเข้าใจท่าน และเข้าใจสภาพการณ์ของยุคสมัย พร้อมทั้งหาทางศึกษาโดยไม่ด่วนสรุปหรือตัดสิน และที่สำคัญคือที่บอกเมื่อกี้ว่า ฝากช่วยกันค้นคว้าว่าสถานการณ์เกี่ยวกับภิกษุณีสงฆ์คือเปลี่ยนแปลงคลี่คลายมาจากต้นพุทธกาลจนถึงพุทธปรินิพพาน โดยสัมพันธ์กับสภาพสังคมของชมพูทวีปในลักษณะการอย่างไร

แล้วอีกแง่หนึ่ง อย่างที่จะว่าต่อไป ก็ไม่มีอะไรนักหนา พระเถระท่านจะปิดบัญญัติกับพระอานนท์ในการทำหน้าที่พระนิพัทธ์ปฏิฐากเท่านั้นเอง

แล้วมองต่อออกไปอีกแนวหนึ่ง การที่พระเถระต่อว่าพระอานนทนั้น อาจแสดงถึงการที่ท่านเอาใจใส่มีความห่วงใย จึงกล่าวขึ้นพร้อมด้วยการระลึกถึงภาระที่จะต้องช่วยกันดูแลอุ้มชูภิกษุณีสงฆ์ให้เข้มแข็งมั่นคงดำรงอยู่ได้ด้วยดีต่อไป แล้วท่านก็รับภาระนั้นกันต่อมา

ดังที่ว่า แม้เราจะไม่อาจรู้ถึงความเป็นมาให้ชัดเจนได้ แต่ก็มองเห็นเป็นข้อสรุปว่า หลังพุทธกาล ภิกษุณีสงฆ์เจริญงอกงามยิ่งขึ้นจนมาปรากฏภาพในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชอีก ๒ ศตวรรษครึ่งต่อมา ทั้งในศิลาจารึกที่บ่งบอกภาวะหลังสังคายนาครั้งที่ ๓ และในคัมภีร์ต่างๆ ที่เล่าถึงการนำภิกษุณีสงฆ์และกิงพระศรีมหาโพธิ์ไปประดิษฐานในลังกาทวีป

(พึงสังเกตว่า ในสังคายนาครั้งที่ ๓ นี้ ก็ไม่ได้กล่าวถึงบทบาทของภิกษุณีสงฆ์ในการสังคายนานั้น แต่ชัดเจนว่าหลังสังคายนานั้น ภิกษุณีสงฆ์ก็เจริญด้วยดีต่อมา บางที วิถีมองของเราอาจจะไม่เข้ากับวิถีของวัฒนธรรมแห่งยุคสมัย หรืออย่างไร อย่างน้อยก็เป็นเรื่องน่าศึกษาต่อไป โดยยังไม่ต้องรีบสรุปภายใต้ความพรั่มัว)

ภิกษุณี ก็ดี ภิกษุณีสงฆ์ ก็ดี มิใช่จะไม่ดี มิได้เสียหายอะไร แต่สภาพแห่งเพศ โดยสัมพันธ์กับสภาพแห่งสมมติและสิ่งแวดล้อมของยุคสมัย เป็นจุดอ่อนอันเปิดช่องแก่ปัญหาต่างๆ ที่ทำให้ความอ่อนแอนานาตามมา

พร้อมกันนั้น สมมติสงฆ์ก็มีไช้เป็นตัวจุดหมาย มิใช่ตัวเป้าที่จะมุ่งมันทำให้ดีให้สมบูรณ์ในตัว แต่สมมติสงฆ์นั้นเป็นเพียงอุปกรณ์ เป็นเรื่องของวิธีการในชั้นปฏิบัติการ ซึ่งต้องมองในแง่ที่ว่าจะมีจะใช้จะจัดอย่างไรให้ทำงานได้ผลดีที่สุด ดิดขัดน้อยที่สุด ในการที่จะทำให้สำเร็จลุลจุดหมาย และจุดหมายตัวจริงนั้นก็อยู่ที่สังคมมนุษย์ ที่จะให้มีเนื้อตัวที่พัฒนาขึ้นมา มีอารยธรรมที่จะให้เป็นอริยสังฆะ

เมื่อการมีสมมติที่เรียกว่าภิกษุณีสงฆ์ขึ้นมา จะเปิดช่องและเป็นจุดอ่อนที่จะทำให้เกิดปมและความติดขัดนี้ขึ้นมา จะเป็นเหตุให้อ่อนแอ ก็ต้องยิ่ง แต่เหมือนกับว่าเหตุปัจจัยอีกด้านหนึ่งก็สูงงอมที่จะทำให้จำเป็นต้องปล่อยผ่านไปอย่างน้อยพลางก่อน พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงเตรียมจัดวางเครื่องป้องกันไว้แต่ต้น

แรกสุด คือ ไม่ทรงยินยอมทันที และไม่ทรงอนุญาตโดยง่าย ตามเรื่องคร่าวๆ ว่า หลังจากพระพุทธบิดาปรินิพพานในพรรษาที่ ๕ แห่งพุทธกิจแล้ว พระนางงามมหาปชาบดีโคตมีทรงขอบวช แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต จากนั้น พระนางงามพร้อมด้วยสาวกียานี้จำนวนมาก (พระไตรปิฎกบอกเพียงว่า “สมุพฺพลา” คือมากหลาย แล้วรรถกถาระบุให้ว่า ๕๐๐) เสด็จดำเนินทางไกลด้วยพระบาทเปล้าแสนยากลำบาก ตามไปในที่พระพุทธเจ้าประทับ (จากกบิลพัสดุ์ สู่วะสาลี) เพื่อทูลขออีก เราไม่รู้ชัดว่าเวลาห่างกันเท่าไร

เรื่องนี้ ลองคิดในเชิงพยายามเข้าใจท่านอีกหน่อย เป็นไปได้ไหมว่า พระพุทธเจ้าทรงทราบอยู่ว่า ในที่สุดจะต้องทรงอนุญาต แต่ทรงผ่อนเวลาเพื่อประโยชน์หลายอย่าง ทั้งให้เวลาแก่เหล่าสาวกียานี้ที่จะได้ทดสอบเตรียมความพร้อมให้แก่ตนเอง และอย่างหนึ่งก็คือ ทั้งทรงรอและทรงใช้เวลาระหว่างนั้น เตรียมภิกษุสงฆ์ให้เข้มแข็งมั่นคงพร้อมมากขึ้นเท่าที่จะเป็นไปได้ ในการที่จะปรับตัวรับกับสถานการณ์ใหม่อันมิใช่เล็กน้อย แต่ใหญ่แน่ พร้อมทั้งเตรียมสังคัมหมพทุวิปสมย์นั้น ให้เข้าสู่แนวทางที่จะยอมรับหรือเปิดโอกาสสำหรับการสวนกระแสที่ซ้อนขึ้นบนการทวนกระแสที่ได้ดำเนินมาก่อนแล้วนั้น

ที่เมืองเวสาลี เมื่อพระอานนทร์รับเรื่องจากพระนางงามมหาปชาบดีโคตมีมาช่วยกราบทูลขอ พระพุทธเจ้าก็ทรงยับยั้งพระอานนทร์อีก จนต่อเมื่อ

พระอานนท์ไม่ใช่เพียงขอๆ แต่กราบทูลให้เห็นเหตุผลปรากฏออกมา จึงทรงอนุญาตอย่างมีเงื่อนไข และเมื่อการรับเงื่อนไขผ่านไป การบวชภิกษุณีสำเร็จผลเกิดมีขึ้นแล้ว พระพุทธเจ้าก็ตรัสอธิบายเหตุผลในเรื่องนี้แก่พระอานนท์ให้เป็นหลักฐานไว้ที่จะระลึกตระหนักรู้ต่อไปอีก

ในพระไตรปิฎก ท่านกล่าวถึงวิธีปฏิบัติเป็นแนวคล้ายๆ กัน ในการลำทับหรือจุดที่จะให้ตระหนักรู้ถึงความสำคัญของเรื่องหรือเหตุการณ์นั้นๆ เพื่อกำกับใจไว้ให้ระลึกถึงคำเตือนที่จะให้ระมัดระวังไม่ประมาท ให้เอาใจใส่จริงจังกับเรื่องนั้นๆ

อย่างที่พูดไปแล้วว่า ตั้งแต่แรก หลังตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงพิจารณารธรรมว่ารู้ตามได้ยาก แล้วโน้มน้ำพระทัยที่จะไม่แสดงธรรม (ก็คือยับยั้งการที่จะแสดงธรรมนั้น) อันนี้ถือว่าเป็นการตั้งจุดเน้นไว้ในที่เด่นตั้งแต่เริ่มต้น ให้ทุกคนตระหนักถึงความยากของธรรมที่ตนจะเข้าไปศึกษาหรือสมาทานปฏิบัติ และจะได้จับจุดด้วยว่าธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนทรงเน้นคืออะไร และอรรถกถาก็อธิบายทำนองนี้ด้วย (เรื่องที่พระอานนท์กราบทูลว่าปฏิจจสมุปบาทที่ว่ายากนั้น ตัวท่านเข้าใจได้แล้ว และพระพุทธเจ้าตรัสยังพระอานนท์ไม่ให้คิดอย่างนั้น ก็เข้าใจทำนองนี้เหมือนกัน)

ในเรื่องการบวชภิกษุณีนี้ การยับยั้งไว้ก่อน ทั้งที่ทรงยับยั้งพระมหาปชาบดีเอง แล้วยับยั้งพระอานนท์ และการทำให้การบวชนั้นเป็นการได้มาโดยยาก ทั้งยากโดยระยะเวลา และยากโดยการทดสอบความเพียรพร้อมที่จะต่อสู้ทางกาย และความเข้มแข็งของจิตใจ ก็เป็นการตั้งจุดเน้นให้ตระหนักรู้ถึงความสำคัญขั้นที่เรียกได้ว่าเป็นความเป็นความตายของพระศาสนา และทำให้ตั้งสติที่จะไม่ประมาทระมัดระวังตั้งใจบวช เพื่อปฏิบัติให้จริงจังในทำนองเดียวกันนั้น

ส่วนที่ทำให้เป็นการได้มายากอย่างสำคัญ ก็คือการทรงตั้งการรับครุ

ธรรม ๘ ให้เป็นเงื่อนไข

ครุธรรม ๘ นั้น เป็นหลักยึดถือที่มีชีวิต คือใช้คู่มากับความมีอยู่ เป็นอยู่ของภิกษุณีสงฆ์ จึงต้องเป็นของที่ปฏิบัติได้กับสภาพที่เป็นจริงในเวลานั้นๆ อย่างเป็นปัจจุบัน จนตลอดพุทธกาล ด้วยเหตุนี้ จึงแน่ใจได้ว่า คุรุธรรมที่พระมหาปชาบดีได้รับนั้น เป็นแกนหรือเป็นโครง ที่มีการจัดปรับข้อความไปตามภาวะของสังฆะ ที่เปลี่ยนแปลงไป เช่นที่ได้มีสิกขาบท ทั้ง มุลบัญญัติ และอนุบัญญัติเพิ่มขึ้นๆ จนสิ้นพุทธกาล แล้วก็ลงตัวเต็มรูปอยู่แค่นั้น

ที่ว่าอย่างนี้ ดูได้จากครุธรรมข้อ ๖ ซึ่งเป็นข้อที่กินความกว้าง มีสาระ โยงไปหรือคลุมถึงบัญญัติต่อๆ มาหลายข้อ ดังความว่า “ภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย เพื่อสิกขมานาผู้มีสิกขาอันศึกษาแล้วในธรรม ๖ ประการ ครบ ๒ ปีแล้ว ...”

ทั้งข้อนี้ สาระก็คือวางกำหนดให้ภิกษุณีผู้ใหญ่ที่จะรับบุคคลใหม่มาเข้าสู่สังฆะและให้การศึกษา มีภาระที่จะต้องเอาใจใส่รับผิดชอบให้การปฏิบัติในการนี้ทั้งหมด ถูกต้องครบถ้วนตามหลักการและกระบวนการวิธีเท่าที่มีกำหนดไว้

ดังความในวินัยของภิกษุณีเอง (สิกขาบทที่ ๓ แห่งคัมภีร์วรรค, วินย. ๓/๓๗๒/๑๙๙) มีเรื่องเกิดขึ้นว่า ภิกษุณีหลายรูปบวชสิกขมานาผู้ยังมีได้ศึกษาสิกขาในธรรม ๖ ประการ ครบ ๒ ปี สิกขมานาพวกนั้นจึงเป็นคนเขลา ไม่ฉลาด ไม่รู้สิ่งที่ควรหรือไม่ควร ประดาภิกษุณีพากันติเตียน เรื่องมาถึงพระพุทธเจ้า จึงทรงอนุญาตให้สงฆ์ให้สิกขาสมมติในธรรม ๖ ประการ ตลอด ๒ ปี แก่สิกขมานา และทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุณีใด ยังสิกขมานาผู้ยังมีได้ศึกษาสิกขาในธรรม ๖ ประการ ตลอด ๒ ปี ให้บวช เป็นปาจิตตีย์

ตามเรื่องนี้ ลิกขมานามีอยู่แล้ว แต่ทั้งที่มีหน้าที่ศึกษา ๒ ปี ก็ไม่ได้ศึกษา ขาดความรู้ ผู้บวชให้จึงถูกติเตียน นี้ก็บอกในตัวเองว่า ธรรมเนียมการเป็นลิกขมานาก่อนบวชเป็นภิกษุณีนั้น มีอยู่ก่อน ซึ่งก็คือเป็นไปตามครุธรรม และการที่ลิกขมานาจะฟังศึกษาก็รู้กันอยู่ แต่เมื่อยังปฏิบัติกันไปโดยมีความสำนึกหน้าที่ ยังไม่มีปัญหา ก็ไม่ได้วางมาตรการกำกับแน่นแฟ้นลงไปให้มั่นใจว่าจะต้องทำอย่างนั้นแน่นอน

ครั้งเมื่อสังฆะขยายใหญ่ขึ้น มีคนหลากหลาย บางคนเฉไฉไม่เอาหลัก ก็จึงทรงทำการกระชับลงไป ทั้งโดยทรงกำหนดให้ทำสังฆกรรม (เรียกว่าให้ลิกขาสम्मติ) ขึ้นมากำกับ และในเมื่อยังไม่มีลิกขาบทบังคับว่า ถ้าฝ่าฝืน จะเป็นความผิดมีโทษอย่างไร ก็ทรงบัญญัติลิกขาบทนี้ขึ้น เอาโทษแก่ผู้ไม่รับผิดชอบ อีกทั้งการต้องบวชในสงฆ์สองฝ่ายก็เป็นความคับหน้าต่อมา

โดยนัยนี้ เพื่อให้หลักที่ใช้อยู่เข้ากับสภาพที่เป็นจริง ตัวบทในครุธรรมข้อนี้ ก็ต้องปรับข้อความและถ้อยคำ ให้สอดคล้องสมกันกับสถานการณ์ในสังฆะที่ได้มีข้อกำหนดอย่างนั้นๆ ขึ้นมาแล้ว

พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายแก่พระอานนที่ดังที่เคยพูดไปแล้ว ขอเอามาทวนอีกหน่อยว่า การที่สตรีออกจากเรือนมาบวช จะเป็นเหตุให้พรหมจริยะดำรงอยู่ไม่ได้นาน เหมือนครอบครัวที่มีสตรีมาก มีบุตรน้อย จะถูกใจผู้ร้าย ย่ำยีได้ง่าย และตรัสอุปมาอื่นๆ อีก รวมความก็คือ จะทำให้พรหมจริยะอ่อนแอลง ไม่สมบูรณ์ ไม่มั่นคง ก็จะไม่คงอยู่ได้ยืนยาว แทนที่สังฆกรรมจะคงอยู่ถึงพันปี ก็คงอยู่ได้แค่ ๕๐๐ ปี พระองค์จึงได้ทรงบัญญัติครุธรรม ๘ ขึ้นไว้ เหมือนกันทำนบของสระใหญ่ เป็นเขื่อนคั่นกันไว้ก่อน เพื่อไม่ให้น้ำไหลล้นออกไป จะได้มั่นคงยั่งยืนอยู่ต่อไป

ตรงนี้หมายความว่า เพื่อมิให้พรหมจริยะทลายหดสั้นลงไปตามเหตุที่

เกิดขึ้นนั้น จึงทรงบัญญัติครุธรรมขึ้นมาเหมือนเป็นทวนป้องกันไว้ เมื่อทรงป้องกันไว้แบบนี้แล้ว พรหมจริยะก็จะคงอยู่ได้ยืนยาวคล้ายอย่างเดิม

ตรงนี้ อรรถกถาก็อธิบายไว้ได้ความอย่างเดียวกันว่า การมีภิกษุณีที่จะทำให้พรหมจริยะอ่อนแออยู่ได้ไม่นาน หดจาก ๑,๐๐๐ ปี ลงมาเหลือ ๕๐๐ ปีนั้น เมื่อทรงตั้งครุธรรมมาคุม คู้มกัน หรือเป็นกรอบกันแล้ว พรหมจริยะก็จะยืนยาวไปได้ถึง ๑,๐๐๐ ปีดังเดิม

ครุธรรมนี้ ดูเพียงเนื้อหา ก็เป็นเรื่องหนักสำหรับภิกษุณี แต่มองกว้างออกไป ท่านคงมุ่งที่ความหมายสำคัญต่อสมมติของยุคสมัย ที่จะทำให้ไม่กระทบต่อความมั่นคงของพรหมจริยะในเวลานั้น คือ ในความสัมพันธ์กับสังฆะที่มีอยู่ก่อน อันได้แก่ภิกษุสงฆ์ ให้ภิกษุณียังมีสถานะปรากฏในสังคมาภายนอกอย่างสตรีทั่วไป

พูดง่าย ๆ ว่า ตอนนี้มีมุ่งรักษาสถานะและความมั่นคงของภิกษุสงฆ์เป็นหลัก อะไรที่ทำได้เดินหน้าไปแล้ว ก็ให้อย่างน้อยคงอยู่ ไม่ใช่กลายเป็นเอาส่วนใหม่ที่ยังไม่แน่นไปตั้งของเก่าให้พลอยถอยร่นหรือหล่นร่วงลงมาด้วยกัน แต่ควรเป็นจุดเริ่มสร้างตัว โดยมีโอกาสเริ่มขึ้นแล้วที่สตรีจะสร้างความยอมรับนับถือ แล้วจึงค่อย ๆ ขยับขึ้นไปในระยะยาว

ทำไมอย่างนั้น เคยบอกแล้วว่า เวลานั้น สังคมไม่ยอมรับฐานะของสตรีในกิจการทั่วไป ยิ่งในเรื่องทางศาสนาที่คนยุคนั้นเน้นความหมายแห่งศักดิ์สิทธิ์ สตรีค่อนข้างอยู่นอก ไม่เกี่ยว หรือหนักกว่านั้นว่าทำให้เสียความศักดิ์สิทธิ์ พุทธศาสนาเกิดขึ้นก็ทวนกระแสอย่างแรงในหลายเรื่องอื่น และในเรื่องเหล่านี้ด้วย อย่างกว้าง ๆ อยู่แล้ว ยังไม่ใช่เวลาที่จะก่อแรงตีกลับที่รุนแรงในเรื่องใหม่ที่ยังไม่พร้อม

เมื่อสตรีเข้ามาบวช ก็เน้นในแง่ให้โอกาสเข้ามารับประโยชน์ ไม่ใช่ให้

เป็นการทำอะไรเปลี่ยนแปลงหรือกระทบต่อสังคม เมื่อสังคมทั่วไปเขาไม่นับถือสตรีในฐานะเป็นนักบวช ครุธรรมก็ให้สตรีปรากฏแก่สังคมในฐานะอย่างเป็นผู้หญิงทั่วไป แม้จะเป็นกลุ่มสตรีที่จัดแล้วให้ตั้งมาอย่างพิเศษ

แต่ที่สำคัญแท้ อยู่ที่เรื่องของความสัมพันธ์และสถานะในหมู่ของนักบวชด้วยกัน ซึ่งเป็นตัวจริงที่มีผลต่อสังคมทั่วไป คือสังคมทั่วไปรับนับถือในเรื่องนี้ไปตามความหมายที่พวกนักบวชบอกให้ ดั่งเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึงสภาพสมมติอันนี้เป็นสำคัญ ถึงกับวางไว้เป็นครุธรรมข้อแรกทีเดียว กำหนดให้ภิกษุณีไม่ว่าบวชนานเท่าใด ก็เป็นฝ่ายแสดงความเคารพแก่ภิกษุ

อันนี้ยังเห็นได้ชัด เมื่อพระมหาปชาบดีโคตมี หลังอุปสมบทแล้วต่อมาราวหนึ่ง ได้ฝากพระอานนท์ทูลขอพรจากพระพุทธเจ้า ให้ภิกษุกับภิกษุณีแสดงความเคารพกันตามอ่อนแก่ พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงอนุญาต โดยตรัสเหตุผลว่า “อานนท์ ข้อที่ตถาคตจะอนุญาตการกราบไหว้ การลูกรับ การทำอัญชลีกรรม สามีจิกรรม แก่มาตุคามนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส เพราะประดาอัญชลีเถยนี้เหล่านี้ ที่เป็นพวกทุภักขาตธรรม (“มีธรรมที่กล่าวไว้ไม่ดี” ตรงข้ามกับสวากขาตธรรม) ก็ยังไม่ทำการกราบไหว้ ลูกรับ อัญชลีกรรม สามีจิกรรม แก่มาตุคาม ก็ไหนเล่า ตถาคตจักอนุญาตการกราบไหว้ การลูกรับ อัญชลีกรรม สามีจิกรรมแก่มาตุคาม” (วินัย.๗/๕๒๑/๗๒๙) และยังได้ทรงบัญญัติไม่ให้ภิกษุแสดงความเคารพแก่มาตุคาม คือแก่สตรี

ตรงนี้แหละที่ได้บอกไว้ให้ฟังสังเกตว่า ทรงใช้คำว่า “มาตุคาม” คือผู้หญิงคลุมทั่วไปเป็นกลางๆ ไม่ทรงใช้คำว่าภิกษุณี

บทที่ ๒

วงการนักบวช นอกวรรณะ ๔?

สังคมพราหมณ์ - สังคมพุทธ

ความต่างที่แสดงจุดหมาย

ฟังระลึกว่า เมื่อมองเชิงเปรียบเทียบ ตอนนั้น พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเพิ่งเกิดขึ้นใหม่ในชมพูทวีป ที่เขามีนักบวชหลากหลายอยู่กันมาก่อนนานนักหนาแล้ว เรียกได้ว่าเป็นน้องใหม่นั้นแล

พูดในแง่หนึ่งว่า พวกเดียรฉัตรคอยหาช่อง และเตรียมเยาะเย้ย ดูถูกจะลดเกียรติของพระสงฆ์อยู่ตลอดเวลา อย่างเรื่องที่เคยยกมาเล่าก่อนนี้แล้ว ทำนองเดียวกับที่ชาวบ้าน อย่างน้อยบางพวก ก็พร้อมที่จะให้ภิกษุณีเมื่อมีเรื่องอะไรที่ทำเสียหาย หรือแปลกตาพวกเขา

เรื่องนี้ ต้องมองในบรรยากาศของชมพูทวีปยุคนั้น ไม่ใช่มองที่สังคมไทยบัดนี้ ที่ต่างกันไกล (มองที่สภาพนักบวชอินเดียเวลานี้ก็ได้ ยังพอจะช่วยให้เข้าใจสภาพอะไรไม่น้อย)

บอกแล้วว่า อินเดียยุคนั้นมีนักบวชมากมายอยู่แล้วก่อนพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น เรียกได้ว่าเป็นคนศักดิ์สิทธิ์ แล้วก็เป็นที่มาของปัญหามากมายที่พระพุทธเจ้าทรงมุ่งจะแก้ไข

พร้อมกันนั่นเอง อีกด้านหนึ่ง สังคมก็อยู่ในระบอบวรรณะ ที่ว่านอกจากปัญหาการแบ่งแยกชนชั้นตามชาติกำเนิดที่เขาถือว่าแก้ไขไม่ได้แล้ว กลุ่มคนที่ถือว่าเป็นชั้นเลิศประเสริฐศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่เกิด โดยไม่ต้อง

บวช เป็นคนของพระพรหมเทพเจ้าสูงสุด คือพวกพราหมณ์ เป็นเจ้าพิธีบูชา
 ยัญ ก็เป็นที่มาของปัญหามากมาย ที่พระพุทเจ้ามุ่งจะทรงแก้ไขไปพร้อม
 กันด้วย

พวกพราหมณ์ นักบวชยัญ ไม่ต้องบวช ซึ่งถือตัวว่าเลิศล้ำโดยกำเนิด
 ที่พระพรหมสร้างมานี้ บางทีแรกพบพระพุทเจ้า พอเห็นเป็นนักบวช ก็ดูถูก
 พระองค์ทันที เรียกพระพุทเจ้าว่าเป็นสมณะโล้น หรือสมณะกระจอก
 หัวโล้น แสดงความรังเกียจ ต่อเมื่อได้สนทนาเกิดปัญญาจากวาตะของ
 พระองค์ จึงเปลี่ยนท่าทีที่มีศรัทธา เป็นเรื่องราวปรากฏอยู่ (เช่นเรื่อง
 อัคคิกภาร์ทวาชพราหมณ์, พุ.สุ.๒๕/๓๐๕/๓๔๗ และสุนทริกภาร์ทวาช
 พราหมณ์, ส.ส.๑๕/๖๕๗/๒๔๕)

พระพุทเจ้าตั้งพระพุทศาสนา ที่ท่านเรียกว่าประกาศธรรมนั้น ไม่
 เฉพาะทรงสอนเรื่องการพัฒนาจิตใจ และการลูอิสสภาพด้วยปัญญาเท่านั้น
 แต่ในด้านสังคม คือเรื่องศีลนั้น เป็นส่วนพื้นฐานใหญ่ที่ทรงเปลี่ยนแปลง
 อย่างจริงจังและชัดเจนอย่างยิ่งทีเดียว

ในสังฆะของพระองค์ ที่คนทุกวรรณะเข้ามาร่วมได้ ไม่ว่าจะสูงหรือต่ำ
 ตลอดจนแม้กระทั่งคนจัณฑาลนอกรวรรณะ โดยถือว่าคนใดก็ตามที่ได้ฝึก
 ศึกษาแล้ว เป็นผู้เลิศประเสริฐกว่าวรรณะใดๆ นั้น มิใช่แต่ด้านจิตใจและ
 ปัญญาเท่านั้นที่ให้พัฒนาอย่างเลิศ แม้ในด้านพฤติกรรมและการแสดงออก
 ทั่วไป ถึงจะมีความเป็นอยู่ที่ปราศไร้ทรัพย์สินสมบัติเครื่องมือเครื่องใช้
 เครื่องอำนวยความสะดวกสบายอันประณีตงามสง่า แต่ประดามีภิกษุใน
 ระเบียบวินัยของสังฆะนี้ ก็มีจรรยา มารยาทความประพฤติทั่วไป ตลอดจน
 กิริยามารยาทเล็กๆ น้อยๆ ที่ประณีตงดงามไม่ด้อยไม่ทรามกว่าคนวรรณะ
 สูงเลิศพวกไหน ทำให้เป็นที่ยำเกรงนับถือของคนที่ไม่ถือตัวว่าเป็นชั้นสูง

อย่างเรื่องพระเจ้าอชาตศัตรู หลังจากปลงพระชนม์พระราชบิดาทำ

ปีติขมาตแล้ว บรรทมไม่ค่อยได้ พอจะทรงหลับ ก็ทรงสะดุ้งเฮือกทุกที คราวหนึ่งยามราตรี วันเพ็ญ ฤดูแล้งบัวบาน พระจันทร์เต็มดวงแจ่มกระจ่าง บรรยากาศสดใสรุ่งปรารถนาจะไปสนทนากับนักบวชเพื่อให้สบายพระทัย ทรงปรารถนากับประดาราชาอำมาตย์ที่เฝ้าอยู่ว่าจะไปที่ใดดี

ในที่สุดทรงเห็นชอบตามคำกราบทูลเสนอของหมอชีวก จะไปทรงสนทนากับพระพุทธเจ้าที่ชิวกัมพวัน พอเสด็จเข้าไปในวัดนั้น ใกล้จะถึงที่เฝ้า มีแต่ความสงบเงียบ ให้รู้สึกวังเวง ทรงเกิดความหวาดหวั่นครั่นคร้ามเกรงภัย พระโลมชาติชูชัน หันไปทรงถามหมอชีวกว่าวางแผนลวงพระองค์มาให้แก่ศัตรูหรือเปล่า เพราะว่าพระภิกษุมามากมายถึง ๑,๒๕๐ รูปเฝ้าอยู่กับพระพุทธเจ้า ทำไมไม่มีแม้แต่เสียงพิมพ์อักขระแอมไอ จะสงบเงียบเช่นนั้นได้อย่างไร หมอชีวกต้องอธิบายพลอบให้คลายพระทัย

ครั้นได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ทรงกวาดพระเนตรดูภิกษุสงฆ์ประชุมกันอยู่พรึ่พร้อมอย่างสงบงามน่าเลื่อมใส ทำให้ประหวัดพระหฤทัย ทรงนึกถึงพระราชโอรส แล้วถึงกับทรงเปล่งอุทานออกมาว่า ขอให้อุทยภัทท์กุมารของเรา จงมีความสงบ (มั่นคงน่ายำเกรง) อย่างภิกษุสงฆ์ เบื้องหน้าเราบัดนี้เถิด (ที.สี.๙/๑๕/๙๑/๖๑, ต่อมาอุทยภัทท์กุมารได้ปลงพระชนม์พระเจ้าอชาตศัตรูแล้วขึ้นครองราชย์ อย่างที่พระองค์ได้ปลงพระชนม์พระราชบิดามาแล้ว)

หันไปดูบุคคลประเสริฐศักดิ์สิทธิ์ด้านที่เป็นนักบวชบ้าง นักบวชในชมพูทวีป ที่เรียกเป็นคำบาลี-สันสกฤตว่า “บรพชิต” (ปพพชิต/ปรวรชิต) ก็มีความหมายในทำนองที่พอจะรู้กันว่า เป็นผู้สละ ละบ้านเรือน ปลีกตัวออกจากสังคม เพื่อพ้นไปจากเครื่องผูกมัด จากพันธะของชีวิต จากระบบที่บีบคั้น ไปหาความเป็นอิสระ ไปหาโมกษะ ไปแสวงคุณค่าที่ประเสริฐ ไป

สืบเสาะความดีงามอันสูงส่งทางจิตใจ ไปดั้นด้นค้นคว้าหาความรู้ความเข้าใจที่จะเข้าถึงสังขารม ตลอดจนค้นหาตัวเอง หรือแม้เพียงแค่ว่าได้อยู่โล่งโปร่งเบาสบายๆ จนกระทั่งจะไปหาทางสร้างอำนาจพิเศษเหนือมนุษย์เหนือเทวดาก็มี

การเกิดขึ้นของนักบวชนี้ ถ้าจะมองเทียบจากยุคใกล้ปัจจุบันให้เห็นภาพง่ายขึ้น ก็คงคล้ายกับพวกฮิปปีที่เคย์เบ่งบานในอเมริกา พวกนี้ก็เกิดจากการเบื่อหน่ายสภาพชีวิตวัตถุนิยมในสังคมพัฒนาที่เป็นอยู่ แล้วสละทิ้งแบบแผนกฎกติกาสังคม ปลีกถิ่นหนีไปมีชีวิตร้างๆ ปล่อยตัวเรื่อยเปื่อยตามสบาย ให้ความสำคัญแก่จิตใจ อยู่ใกล้ชีวิตธรรมชาติ แต่พวกฮิปปีนั้นเป็นปรากฏการณ์แบบปฏิริยาสะท้อน เพื่อสนองกระแสสังคมอย่างแทบจะเป็นแบบเฉพาะกาลเฉพาะหน้า เกิดขึ้นมาแล้วก็ฮือฮาฮวบฮาบ วาบขึ้นมาแล้วก็วูบหายไป ไม่มีจุดหมายที่แน่นอนลึกยาวไกล แต่พวกฮิปปีนั้นก็ได้อยู่อย่างจากนักบวชชาวนูรพทิศ โดยเฉพาะพวกชมพู่ทวีปนี้แหละ

ที่นี่ พวกนักบวชในชมพู่ทวีปนั้น มีขึ้นแบบค่อนข้างค่อยเป็นค่อยไปตามสภาพสังคมที่คลี่คลายขยายตัวเจริญมา มีการปะทะขัดแย้งและประสมประสานทางความคิดทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งเรื่องเผ่าพันธุ์ เป็นต้น

ถ้าพูดรวบรัด ตามแนววิวัฒนาการของสังคม และพัฒนาการของบุคคล ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ตามความในอัครคัมภีร์สูตร (ที.ป.๑๑/๖๒/๑๐๐) ก็บอกว่า เมื่อมนุษย์แรกมีขึ้นแล้ว ต่อมามีการยึดถือคู่ครอง สร้างที่อยู่อาศัย และครอบครองปัจจัยสี่ มีการแบ่งเขตกรรมสิทธิ์ การหวงแหน แล้วก็มี การละเมิด การลักขโมย แย่งชิง การกล่าวโทษติเตียน การพูดเท็จ การทะเลาะวิวาท ทูบตี ทำให้มีการจัดระเบียบสังคม โดยเลือกตั้งผู้ปกครอง มีราชา มีการปกครองขึ้นมา แล้วก็กลายเป็นการเกิดมีกลุ่มชนที่เรียกว่า “กษัตริย์”

ระหว่างนั้น คนพวกหนึ่ง เมื่อเห็นความชั่วร้ายต่างๆ เกิดขึ้นในสังคม จึงคิดจะละเลิกลอยความชั่วร้ายเวศร้างห่างไปเสีย (จำนวนชมพูทวีปว่า “ลอยบาป”) ก็กลายเป็นพวกพราหมณ์ ออกไปพักอาศัยในป่าอยู่กับการคิด ฟินิจแนวทางจิตใจ ได้ชื่อว่าเป็นนักบำเพ็ญฌาน ไม่ทำมาหากิน เข้ามา บ้านเมืองแค่เวลาหาอาหาร (นี่ก็คือต้นวิถีทางของนักบวช)

แต่คนพวกนี้ เทียวเข้าบ้านเข้าเมืองไปมา ไม่เป็นนักบำเพ็ญฌานเสีย แล้ว แต่กลายเป็นท่อมนต์ เรียนมนต์ อยู่กับการแต่งคัมภีร์ เป็นนักร้ายมนต์ เป็นผู้ทรงเวท เป็นอาจารย์สอนพระเวท ไปๆ มาๆ กลับกลายเป็นคนบ้านคน เมืองไปเสียอีก นี่คือพวก “พราหมณ์”

ส่วนคนอื่นอีกพวกหนึ่งยังอยู่กับการมีคู่ครอง ก็ประกอบกิจการใน การทำมาหากิน แยกออกไปเป็นกิจการประเภทต่างๆ เรียกกันว่าพวก “แพศย์” (พ่อค้าวานิช)

ส่วนคนพวกนอกจากนั้น ที่อยู่กับการเรื่องหยาบทราม ใช้กำลังรุนแรง เช่น เป็นพราน หรืองานการต่ำต้อยด้อยค่า ที่เขารังเกียจ ก็ถูกเรียกว่าพวก “ศูทร”

นี่ก็คือความเป็นไปของสังคมมนุษย์ที่ดำเนินมาจนถึงขั้นที่คนแยก ออกเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ ที่เรียกว่า กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร ซึ่งพุทธ ศาสนาถือว่าเป็นไปตามธรรม คือตามธรรมดาของเหตุปัจจัย เฉพาะอย่าง ยิ่ง จากกรรมคือความคิด การพูด การกระทำ อาชีพการงานที่คนเหล่านั้น ทำ มิใช่เพราะมีเทพเจ้าผู้เป็นใหญ่มาจัดสรรบันดาลแต่ประการใด

เพราะฉะนั้น ทุกคนก็คือคน ที่กำหนดตัวเอง แก่ไขเปลี่ยผันตนเอง ได้ด้วยการปรุงแปรกรรมของตน อันเป็นไปตามธรรม

นี่คือจุดตัดแยกจากศาสนาพราหมณ์อันครอบงำวิถีของสังคมชมพู

ทวีปเวลานั้น ซึ่งสอนให้ยึดถือว่า คน ๔ พวกนี้ ถูกกำหนดเสร็จมาจากการจัดสรรบันดาลของเทพผู้เป็นใหญ่ เรียกว่า “วรรณะ ๔” อันแน่นอนตายตัวแก้ไขไม่ได้ เกิดมาในวรรณะไหน ก็อยู่ในวิถีชีวิตที่กำหนดของวรรณะนั้นไปจนตาย ตัดสินด้วยการเกิดเสร็จสิ้นไปจบที่เดียวเลย

ในคติพราหมณ์ ก็เป็นอันว่า คนมี ๔ ประเภท อยู่ใน ๔ วรรณะเท่านั้น ด้านนอกจากนี้ เช่น คนที่เกิดจากการสมรสของคนต่างวรรณะกัน ก็กลายเป็นคนนอกวรรณะ เป็นจัณฑาล ที่ตำทราวมเหมือนไม่อาจนับได้ว่าเป็นมนุษย์ ไม่อาจอยู่ร่วมในสังคมมนุษย์ เป็นเสนียดจัญไร และต้องไม่ได้ ที่ใช้คำฝรั่งว่า Untouchables แม้แต่เงาผ่านจวนข้าวของใคร ก็ต้องเทหรือขว้างทิ้ง กินต่อไม่ได้

ถึงแม้ว่าศาสนาพราหมณ์จะเป็นใหญ่มีอิทธิพลสูงอย่างยิ่ง สามารถคุมสังคมไว้ในระบบวรรณะอย่างที่เราเรียกว่าแนบสนิท แต่คนส่วนหนึ่งก็ยังหาช่องออกไปได้ในบางแง่จากแบบแผนและข้อจำกัดของวรรณะ โดยออกไปอยู่นอกสังคม และนี่ก็คือการสละโลก ละเหย้าเรือน ออกจากสังคมไปบวช ที่บอกว่าไปเป็นบรรพชิต เป็นนักบวช ไปเป็นบุคคลเสรี หรือแม้กระทั่งตั้งเป็นชุมชนอิสระ

พระพุทธเจ้าก็ทรงใช้สถาบันนักบวชนี้ เป็นเครื่องเปิดช่องทางให้ทุกคนที่ต้องการ สามารถพ้นออกไปจากระบบวรรณะที่บีบคั้นครอบงำนั้น

จะเห็นว่า ในอัครคัมภีร์สูตรนั้น นอกจากไม่ทรงเรียกคน ๔ กลุ่มนั้นว่า “วรรณะ” แต่ทรงใช้คำว่า “มณฑล” เป็นขัตติยมณฑล พราหมณมณฑล เวสสมณฑล และสุททมณฑล คือถือเป็นกลุ่มอาชีพ หรือกลุ่มงานการวิถีชีวิต กลุ่มคนที่มีชีวิตการทำงานแนบเหมือนกัน (แปลตามรูปศัพท์ คล้ายคำว่า “วงการ”) ยิ่งกว่านั้น ยังทรงจัดเอาพวกนักบวชนี้เป็นชนกลุ่มที่ ๕ เรียกว่า สมณมณฑล รวมเป็น กลุ่มคน ๕ มณฑล ไม่ใช่ ๔ วรรณะ

พวกนักบวช ที่เรียกรวมว่า สมณมณฑล นี้ ก็มาจาก ๔ มณฑลแรก
นั่นเอง ดังที่ตรัสไว้มีความว่า ถึงกาลบางสมัย กษัตริย์บ้าง พราหมณ์บ้าง
แพศย์บ้าง ศูทรบ้าง ไม่พอใจ รั้งเกียรจรรวม (คือวัฒนธรรม ธรรมเนียม แบบ
แผน ระบบชีวิตการงาน) ของตน ก็ปลีกตัวออกมาบวชเป็นสมณะ โดยนัยนี้
จากคน ๔ จำพวก หรือ ๔ มณฑลนั้น ก็เกิดมีสมณมณฑลขึ้น

อย่างไรก็ตาม ทั้งที่ละทิ้งสังคมาออกมาเป็นคนอิสระแล้ว แต่พวกคน
นอกสังคมนี้นั้น บ้างก็ยังยึดถือลัทธิตามระบบวรรณะติดตัวมาด้วย แล้วก็มา
ถูกดูหมิ่นมีเรื่องมีราวกันแม้แต่ในป่าดงพงไพรแดนหิมพานต์ กลายเป็น
เหมือนมีการแบ่งชนชั้นในหมู่่นักบวชอีกด้วย ดังเรื่องในมาตังคชาดก (ชา.อ.
๗/๑๘) เป็นต้น

พระพุทธเจ้าไม่ทรงยอมรับการแบ่งแยกเหล่านี้ ไม่ว่าจะไหนเมื่อใด ทั้ง
ในทั้งนอกสังคมา แต่ตรัสต่อไปในอัคคัณฺฑยสูตรนั้นแหละว่า คนทั้ง ๕ มณฑล
นั้น คือรวมทั้งพวกสมณะด้วย เสมอกันทั้งนั้น ต่อหน้าธรรม โดยธรรม ตาม
ความเป็นจริงของสภาวะ

ดังนั้น ต่อจากตรัสเรื่องการเกิดขึ้นของคน ๕ มณฑลเหล่านั้นแล้ว ก็
ตรัสต่อไปอีกยาวทีเดียวในเรื่องความเสมอภาคกันของทุกคนว่า ไม่ว่าจะ
เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ เป็นศูทร หรือเป็นสมณะ ถ้าทำชั่วร้าย
ทุจริต มีมิฉฉาทีฐิ ก็เลวร้ายตกอบายเหมือนกันทั้งหมด ถ้าประพฤติการ
สุจริต เป็นคนมีศีลมาทีฐิ ก็ดีงาม เข้าถึงสุคติทั้งนั้น

จนกระทั่งในที่สุด ไม่ว่าจะคนไหนรักษากาย วาจา ใจไว้ในความดี ได้
เจริญธรรมอันนำสู่โพธิปัญญาถึงอัสวัคชัยพ้นไปจากปวงกิเลส ก็เป็นผู้
ประเสริฐเลิศสูงสุดเหนือกว่าประดาวรรณะทั้งสิ้น (ตรงนี้จึงตรัสคำว่าวรรณะ)
ทั้งนี้ โดยธรรมเป็นเครื่องตัดสิน และธรรมนั้นแหละสูงสุดในสังคมาของมวล
มนุษย์ ไม่ว่าจะบัดนี้หรือเบื้องหน้า

ตั้งพระพุทธานุภาพ ป่าไม่แปลกแยกกับเมือง

ที่นี้ พวกนักบวช หรือสมณมณฑล ที่ว่าเป็นคนนอกระบบ เป็นชุมชนนอกสังคมนั้น พุทธได้ว่ามี ๒ แบบ คือ แบบแรก ที่พบทั่วไป เข้าใจกันมาก ได้ยินกันมา มักนึกถึงการไปอยู่นอกสังคมในทางรูปธรรมว่า คนที่ออกบวช ก็ออกจากบ้านเมือง ไปอยู่ป่าเขาลำเนาไพร ในหิมวันตประเทศ เป็นฤๅษี เป็นดาบส อยู่ในอาศรม มีบรรณศาลา อย่างเรื่องพระเวสสันดร เป็นต้น

แต่ที่จริง มีอีกแบบหนึ่ง คือ อยู่นอกสังคมเชิงนามธรรม อย่างที่นักบวชบางพวก ซึ่งก็ไม่ค่อยมีทีเดียว อยู่ในถิ่นบ้านเมือง ตั้งสำนักอยู่กลางเมืองกลางกรุง เทียบสังฆสนผู้คน มาชุมนุมกันถกเถียงปัญหาที่ภาษาศาสตร์นี้ เรียกว่าเรื่องทางศาสนาปรัชญา แต่เป็นคนนอกระบบแบบแผนของสังคมใหญ่ที่ล้อมรอบตัวอยู่นั้น

ยิ่งกว่านั้น มองลึกลงไป ในความหมายอย่างสูง เจริญอุดมคติ นักบวชไม่ใช่แค่อยู่นอกสังคม แต่อยู่เหนือสังคมอีกด้วย และที่เหนือสังคมนั้น ก็มีไม่ใช่แค่เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนมีฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์อย่างที่ชาวบ้านมักมองเห็น ไม่ใช่เพียงเหนือการบ้านเหนือการเมือง แต่หมายถึงเหนือในเรื่องคุณธรรม ภาวะทางจิตใจ ภูมิแห่งการเข้าถึงทางปัญญา ไปจนถึงโลกุตตรธรรม

ภิกษุสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้นมาเป็นสมมติสงฆ์แรกในพระพุทธศาสนา ก็เป็นชุมชนนักบวชในสมณมณฑล วงการสมณะ หรือสถาบันสมณะนี้ ตั้งที่คนทั่วไปภายนอก โดยเฉพาะพวกพราหมณ์และนักบวชต่างๆ อย่างพวกนิครนถ์ พวกปริพาชก เป็นต้น เรียกพระองค์ว่า พระสมณโคดม (สมโณ โคตโม) หรือบางที่เรียกว่ามหาสมณะ (อย่างอุรุ-

เวลกัสสขปฏิทเฐว) และคนทั่วไปทั้งหลายเรียกพระพุทธรเจ้าก็ตาม พระภิกษุอื่นๆ ก็ตาม ว่า “สมณะ” (อย่างพวกนางปริพาชิกาที่ได้รับแจกขนม จากพระอานนท์ เมื่อร้องประสานเสียงล้อท่านว่า “คู่รัก - ไม่ใช่คู่รัก” อย่างที่ เล่าแล้วข้างต้น ก็เรียกท่านว่าสมณะ)

ก่อนพุทธกาล ได้มีนักบวชมานานักแล้วและจำนวนมากมาย กระจายอยู่ทั่วไป ตั้งแต่สำนักเล็กๆ น้อยๆ กลุ่มย่อยๆ บ้างอยู่ในดงป่าแดน เขา บ้างอยู่ในใกล้เคียงหมู่บ้านย่านใกล้หมู่บ้าน บ้างอยู่ในเขตเมือง สำนัก ส่วนมากเป็นแบบใดแบบหนึ่ง คือ อยู่ในป่า หรืออยู่ในถิ่นบ้านชานเมือง

สำนักสำคัญที่มีชื่อเสียงรู้จักกันมาก คือพวกที่เรียกว่า ศาสดา หรือครู ทั้ง ๖ (“๖ สตถาโร”, แต่ในพระไตรปิฎก คำนี้ใช้กับศาสดา ๖ ในอดีตไกล ส่วนที่ใช้โดยหมายถึงศาสดา ๖ ในพุทธกาล เป็นคำขึ้นหลังจากพระไตร-ปิฎก มีในมิลินทปัญหา แล้วก็อรรถกถาทั้งหลาย เป็นต้นมา โดยอาจได้เค้า จากคำกล่าวของเทพบุตร, ส.ส.๑๕/๓๑๑๓/๙๔) ได้แก่ ปุรณกัสสป มักขลิโคศล อชิตเกสกัมพล ปกุกถัจจายนะ สัจจชัยเวฬุฐฐบุตร และนิครนถนาฏบุตร

นั่นเป็นเรื่องของวิวัฒนาการ ที่เป็นมายาวนาน กว่าจะปรากฏเป็น ภาพอย่างนั้นในพุทธกาล แต่ถึงอย่างไร ตามแบบแผนและความรู้สึกทั่วไป ที่สืบกันมา เมื่อพูดว่าออกบวช ก็มักนึกไปถึงการสละเหย้าเรือน ละทิ้งทรัพย์ สมบัติ สลัดความสัมพันธ์ในสังคม ออกจากบ้านเมือง ไปจำศีลบำเพ็ญพรต อยู่ในป่า อย่างที่เริ่มต้นกันมาแต่ครั้งพวกพราหมณ์ยุคแรก ก่อนมา กลายเป็นวรรณะพราหมณ์

พุทธศาสนาก็มีจุดเริ่มในป่า แต่ไม่ใช่ป่าลึกห่างไกล เป็นเพียงชายป่า ไม่ห่างไกลจากชานเมือง เพราะเจ้าชายสิทธัตถะสละวังออกผนวช ทรงเป็น นักบวชแบบที่เรียกว่า “ภิกษุ” ซึ่งฉันภัตตาหารที่รับจากชาวบ้านตาม บ้านเรือนร้านตลาดในย่านผู้คนใกล้บ้านใกล้เมือง มิใช่เป็นฤษีซีไพรอย่าง

พระเวสสันดร ที่อยู่ในป่าลึกกลับห่างไกลไม่มีผู้คนอยู่อาศัย มีเผือกมันผลไม้ป่าเป็นอาหาร ใครจะเยื่อนไปหาให้ถึงได้แสนยาก

ดั่งเห็นได้ว่า เจ้าชายสิทธัตถะผนวชที่ฝั่งแม่น้ำอโนมา แยกกับนายฉันนะซึ่งนำม้าและเครื่องทรงเดินทางกลับไปแล้ว ทรงจาริกทางไกล หลังล่วงไป ๑ สัปดาห์ เสด็จได้ประมาณ ๓๐ โยชน์ ผ่านตัวเมืองราชคฤห์ ซึ่งได้ทรงดำเนินบิณฑบาตด้วย เป็นเหตุให้พระเจ้าพิมพิสารบังเอิญทอดพระเนตรเห็น และได้เสด็จตามไปทรงพบปะสนทนาที่เขาบึงทวะ ก่อนที่พระโพธิสัตว์จะเสด็จต่อไปยังอาศรมของอาฬารดาบส และอุททกดาบส เพียรฝึกฝนจนจบมานสมาบัติแล้ว ทรงเห็นว่าไม่ใช่มรรคาแห่งโพธิญาณ จึงเสด็จไปหาสถานที่บำเพ็ญเพียรจนถึงอุรุเวลาเสนานิคม ทรงพบที่เหมาะสม ณ ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา

ดั่งที่ตรัสว่า “ถีนนี้ เป็นภูมิภาคี่นรมย์ มีไพร่สนทน์ร่มรื่นน่าขึ้นบาน ทั้งมีแม่น้ำไหลผ่าน น้ำไหลเย็นสบาย ชายฝั่งท่น้ำก็ราบเรียบ ทั้งโคจรคามาก็มีอยู่โดยรอบ เป็นสถานที่เหมาะจริงหนอที่จะบำเพ็ญเพียร” (ม.ญ.๑๒/๓๑๙/๓๒๒) จะเห็นว่า ทั้งมีไพร่สนทน์ (วนสนทน์ คือราวป่า ดงไม้) และใกล้โคจรคามา (คือหมู่บ้านที่จะไปหาบิณฑบาตได้)

แม้ว่าระหว่างที่ทรงบำเพ็ญเพียรทำทุกรกิริยา จะเสด็จลึกเข้าไปในป่าบ้าง ก็ไม่ไกลนัก และในที่สุด พุทธศาสนาก็ตั้งต้นด้วยการตรัสรู้ของพระพุทเจ้า ที่ชายป่าชานบ้านชานเมือง คือ ณ โพธิพฤกษ์ ไม่ไกลนักจากบ้านของนางสุชาดา

จากนั้นก็เสด็จไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในเขตเมืองพาราณสี และที่นั่นหลังจากโปรดเบญจวัคคีย์ ซึ่งได้บวชเป็นพระสงฆ์และเป็นพระอรหันต์ชุดแรกแล้ว ขณะประทับอยู่ที่ชายป่า บุตรเศรษฐีซึ่งยอสะตีนขึ้นมา กลางดึก รู้สึกเบื่อหน่ายสภาพชีวิตท่ามกลางกามสุข ลงจากปราสาทเดิน

เรื่อยเปื่อยออกนอกประตูเมืองจนมาถึงที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ได้ฟังธรรม เป็นอริยบุคคล เป็นเรื่องที่แสดงว่า ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ไม่ไกลเลยจาก ตัวเมือง เพียงแค่เดินถึง

ที่ป่าอิสิปตนะนั้น และที่นิเวศน์คหบดีบิดาของพระยสะ ในเมือง พาราณสี พระพุทธเจ้าได้โปรดบิดามารดาและอดีตภรรยาของพระยสะให้ บรรลุดุธรรมและได้เป็นปฐมอุบาสก ปฐมอุบาสิกา ที่ถึงไตรสรณะ แล้วก็ ได้โปรดเพื่อนเก่าของพระยสะให้บรรลุดุธรรมเป็นพระอรหันต์อีก ๕๔ องค์ รวม เป็นภิกษุที่เป็นพระอรหันต์ ทั้งพระองค์เองด้วย เกิดขึ้นในโลกแล้ว ๖๑ องค์

ในวาระนี้ ที่ชายป่าอิสิปตนะนั้นแหละ ก็ได้ตรัสส่งพระอรหันตสาวก หมดทั้ง ๖๐ รูปนั้น ไปประกาศพระศาสนา ดังพระดำรัสตอนสำคัญที่นำมา อ้างกันบ่อยว่า (วินย.๔/๓๒/๓๙) “จรถ ภิกขเว จาริก พุชชนิตาย พุชชนสุชาย โลกานุกมฺปาย ... มา เอเกน เทว อคฺมิตฺถ” (ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจง จาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่เหล่าพุชชน เพื่อเกื้อการุณย์แก่ ชาวโลก ... เธอทั้งหลายอย่าได้ไปทางเดียวกันสองรูป)

ไม่เพียงพระสาวกเท่านั้นที่จาริกเดี่ยว พระองค์เองก็เสด็จโดยลำพัง ไม่มีผู้ติดตามเลย ถ้ามองที่เรื่องในปีพหัชชาสูตร (ขุ.สุ.๒๕/๓๕๔/๔๐๕) ตาม รายละเอียดที่อรรถกถาบรรยายเพิ่มเติมไว้ (สุตต.อ.๒/๔๒๗/๒๐๖; ชา.อ.๑/๑๐๕; อป.อ.๑/๘๖; พุทฺธ.อ.๑๐; ๔๑๒) จุดมุ่งของพระองค์คือจะทรงเปลื้องปฏิกัญญาซึ่ง ทรงรับกับพระเจ้าพิมพิสาร ณ พระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ ที่ทรงขอไว้ว่า เมื่อตรัสรู้แล้ว ขอให้เสด็จมาที่แคว้นแคว้นของพระองค์เป็นปฐม

แต่ก่อนจะเสด็จไปพบกับชาวเมืองราชคฤห์ ทรงเห็นว่าจะต้องเสด็จ ไปปรับแก้ปฏิฐิในลัทธิบูชาไฟของพวกชฎิล ผู้เป็นที่เคารพนับถือของ ชาวเมืองราชคฤห์นั้น ให้เสร็จสิ้นเสียก่อน การสอนชาวกรุงราชคฤห์จึงจะ สำเร็จผลด้วยดี ดังนั้นจึงเสด็จย้อนกลับไปทีอุรุเวลา และในระหว่างทางได้

ทรงพบกับหนุ่มภักทวักคีย์ ๓๐ คน ซึ่งเมื่อฟังธรรมรู้เข้าใจได้ขอบวชแล้ว ก็ตรัสให้ไปจาริกประกาศธรรมในนานาทิศ

โดยลำพังพระองค์เดียว พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปในสำนักชฎิล ทรงผจญกับทิวฐิของชาวลัทธินี้ ที่บูชาไฟและวัดความเป็นพระอรหันต์ด้วยความเป็นผู้วิเศษทรงเดชแห่งอิทธิปาฏิหาริย์ กว่าจะปรับแก้ความคิดเปลี่ยนทิวฐิของนักบวชพวกนี้ได้ ต้องใช้เวลานานมาก รวมแล้วประทับที่นั่น ๓ เดือน ในที่สุด ชฎิลรวม ๓ สำนัก ก็ได้บวชเป็นพระภิกษุทั้งหมด

จากนั้น ในวันเพ็ญเดือน ๒ ท่ามกลางความหนาวเย็นแห่งเหมันตฤดู พระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จลำพังพระองค์เดียวมาจากพาราณสี ก็ได้เสด็จออกจากอุรุเวลาพร้อมด้วยภิกษุอดีตชฎิล (สำนวนบาลีว่าปุราณชฎิล) ๑,๐๐๐ รูป มาสู่เมืองราชคฤห์ อันเป็นที่พระพุทธศาสนาตั้งหลัก โดยจะเป็นศูนย์กลางของการประดิษฐานพระพุทธศาสนา

ที่ราชคฤห์นั้น พระพุทธเจ้าทรงแวะพักในสวนป่าชานเมืองซึ่งเป็นสถานที่อันเหมาะสำหรับนักบวช เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเดินทางมากันจำนวนมาก (คราวนั้นทรงพักที่ลัฏฐิวิน ซึ่งแปลกันมาว่าสวนตาลหนุ่ม) พระเจ้าพิมพิสาร เมื่อทรงทราบ ก็ได้เสด็จมาที่นั่นพร้อมด้วยชาวมคธมากมาย และเมื่อรู้กันว่าชฎิลที่พวกตนนับถือ ได้ยอมตัวเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าแล้ว ชาวมคธเหล่านั้นก็พร้อมที่จะรับฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า

พระเจ้าพิมพิสารทรงฟังธรรมแล้ว เข้าพระทัยชัดเจน ได้ธรรมจักขุ ทรงเลื่อมใสมาก ประารถนาจะถวายสถานที่ประทับพำนักแด่พระพุทธเจ้า หลังจากทรงพิจารณาแล้ว ก็ได้ตกลงพระทัยถวายพระราชอุทยานเวฬุวันแด่พระพุทธเจ้า ซึ่งได้ทรงรับเป็นอารามคือวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา และเป็นที่มาของพุทธานุญาตให้มีวัดที่พระจะอยู่ (อนุชานามิ ภิกขเว อารามิ,

ร่มรื่นในไพรสนธ์ ต้นต้นแดนอรัญ

จุดพึงสนใจและน่าสังเกต ก็คือคุณลักษณะของสถานที่ ที่พระเจ้าพิมพิสารทรงพิจารณาเลือกถวายเป็นที่ประทับ คือเป็นวัด ซึ่งมาลงที่อุทยานเวฬุวัน ลักษณะของสถานที่ที่เหมาะสมว่าไว้ดังนี้ (วินย.๔/๖๓/๗๑)

สถานที่อันพึงไม่ไกลเกินไป ไม่ใกล้เกินไป จากหมู่บ้าน สะดวกด้วยการคมนาคม เป็นที่ซึ่งประชาชนผู้มีความต้องการจะพึงเข้าไปหาได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนเงียบสงบ ปราศเสียงอึกทึกอ้ออิ่ง ไม่มีเสียงคนสัญจรเข้าออกจ้อกแจ้กจ้อแจจ ควรเป็นที่ทำการลับของคนทั้งหลาย เหมาะแก่การหลีกเร้น

คุณลักษณะเหล่านี้ ถือเหมือนเป็นเกณฑ์มาตรฐานสำหรับสถานที่ตั้งหรือสร้างวัด ดังที่เมื่อจะสร้างวัดพระเชตุวัน อนาคตปิณฑกเศรษฐีก็มองหาสถานที่ตามเกณฑ์นี้เหมือนกัน

เวฬุวัน และเชตุวันนี่ เป็นแบบอย่างของวัดในพระพุทธศาสนา

เวฬุวันอยู่ที่เมืองราชคฤห์ เมืองหลวงของมครรัฐ อันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนา ถือกันว่าเป็นศูนย์กลางของงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา เรียกได้ว่าพระพุทธศาสนาตั้งหลักที่นี่

ส่วนเชตุวัน อยู่ที่เมืองสาวัตถี ราชธานีของแคว้นโกศล เป็นแหล่งใหญ่แห่งคำสอนของพระพุทธเจ้า คือเมื่อพระพุทธศาสนาตั้งมั่นแล้ว เชตุวันก็เป็นศูนย์กลางของการสั่งสอน เป็นแหล่งกำเนิดของคำสอนส่วนใหญ่ที่สืบทอดต่อมา

วัดอื่นๆ ทั้งหลายในพุทธกาล ก็มีคุณลักษณะอย่างวัดทั้งสองนั้น ดังที่มีชื่อเป็น “วัน” คือเป็นวันะ เป็นป่าแทบทั้งสิ้น

ขอแทรกความรู้หน่อยหนึ่งว่า คำว่า “ป่า” ตรงกับคำบาลีที่พบบ่อย ๒ คำ คือ “วันะ” หรือ “วัน” นี้ กับ “อรัญ” (บาลีเป็น “อรญฺ”) คำทั้งสองนี้ว่า ตามหลักทั่วไป ถือว่าเป็นไวยากรณ์ ใช้แทนกันได้ ในคำร้อยกรอง (คาถา) ก็พบใช้แทนกันบ่อย แต่ในการใช้จริงตามนิยาม หาเหมือนกันไม่ คือมีนัยต่างกัน

ป่าแบบ “วันะ” (พนา-วัน) โดยทั่วไปหมายถึงดงไม้ในถิ่นผู้คน หรือป่าใกล้บ้านใกล้เมือง บางทีก็เป็นอุทยาน เป็นสวนป่า อย่างเวฬุวันก็เป็นอุทยานของพระเจ้าพิมพิสาร ในบาลีพระไตรปิฎกเรียกเป็นคำคู่มาด้วยกันเลยว่า “อิทฺ ไซ อมุหากํ เวฬุวันํ อุตฺตยานํ” (วินย.๔/๖๓/๗๑) ในอรรถกถา บางทีเรียกรวมเป็น “เวฬุวนุตฺตยานํ” (พูดอย่างไทยตามรูปสันสกฤต ก็เป็น “เวฬุวน-อุทยาน”) และเขตวันก็คือ “เขตสุส ราชกุมารสุส อุตฺตยานํ” (อุทยานของเจ้าเขต, วินย.๗/๒๕๖/๑๑๐) เมื่อมาเป็นวัด ก็กลายเป็น “อาราม” ที่เราแปลเป็นไทยว่าสวน (ที่มายินดี, ที่มารื่นรมย์)

ดังความในพระไตรปิฎกกล่าวถึงพระดำรัสของพระเจ้าพิมพิสารว่า “...หม่อมฉันถวายเวฬุวันอุทยานนั้นแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระพุทธเจ้าข้า’ พระผู้มีพระภาคทรงรับอารามแล้ว”

ส่วนอนาถปิณฑิกคฤหบดีก็ทูลเจ้าเขตว่า “ขอพระองค์ได้โปรดประทานพระอุทยานแก่เกล้ากระหม่อม เพื่อสร้างอารามเถิด พระเจ้าข้า”

ส่วนป่าที่เรียกว่า “อรัญ” มีความหมายอันให้นึกไปถึงพงไพรในแดนสัตว์ร้ายและอมนุษย์ มักจะเปลี่ยว อาจจะมีถ้ำและห่างไกล นำหวาดหวั่นพรันกลัว

ได้เขียนอธิบายไว้ใน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ว่า

วนะ ป่า, ป่าไม้, ดง, สวน (บาลี: วน); **วนะ** คือ ป่า ในความหมายที่เห็นความเป็นที่รวมอยู่ของต้นไม้ หรือพฤษชาติ ตลอดจนสัตว์ที่อาศัย ส่วน **อรัญญ** คือ ป่า ในความหมายที่เห็นความเปล่าเปลี่ยวห่างไกล หรือความเป็นต่างหากจากบ้าน หรือจากชุมชน; **เทียบ** อรัญญ

อรัญญอันมีลักษณะร่วมกับวัน โดยเป็นป่า เป็นดงไม้ เป็นแดนของชีวิตที่เป็นธรรมชาติ แต่มักสงบสงัดกว่า ห่างไกลจากเสียงผู้คน วังเวง ไร้ศัพทส์สำเนียง หรือมีแต่เสียงสัตว์ป่า ให้บรรยากาศที่เหมาะสมแก่การฝึกจิตเจริญภาวนา ก็จึงมีพระภิกษุนิยมออกไปอยู่ในป่าแบบอรัญญนี้กันไม่น้อย เรียกได้ว่าเป็นพัฒนาการด้านหนึ่งในการฝึกฝนเจริญไตรสิกขา ทำให้มีพระอยู่ป่า (อรัญญิกะ) มีเสนาสนะป่า (อรัญญิกเสนาสนะ) ตลอดจนมีการถืออุคคค์ชื่ออยู่ป่าเป็นวัตร (อรัญญิกังคะ)

ที่อยู่หรือวัดของพระป่า ที่จะเรียกว่าเป็นอรัญญิกเสนาสนะนั้น มีกำหนดไว้ว่าห่างจากเสาหลักเขตหมู่บ้านอย่างน้อย ๕๐๐ ธนุ คือ ๕๐๐ วา หรือ ๑ กิโลเมตรนั่นเอง (แต่ก็พึงไม่เกิน ๑ คาจตุ คือ ๑๐๐ เส้น เท่ากับ ๔ กม. เพื่อว่าจะได้ไปบิณฑบาตแล้วมาถึงวัดทันภัตตกาล)

เมื่อมีสตรีบวชและเกิดภิกษุณีสงฆ์ ก็เป็นธรรมดาที่ภิกษุณีก็อยู่ในวัดที่ตามปกติเป็นวนะต่างๆ ไป แต่เมื่อภิกษุณีอยู่ในป่าอรัญญ ก็ได้เกิดปัญหาถูกประทุษร้าย เป็นเหตุให้มีพุทธบัญญัติมิให้ภิกษุณีอยู่ป่า คือห้ามอยู่ในอรัญญ (คำบาลีพุทธบัญญัตินั้นว่า “น ภิกขเว ภิกขุณิยา อรญญเเว วตุลพฺพ”) ดังที่เคยบอกแล้ว

อนึ่ง อรัญญในกรณีของภิกษุณีนี้ มิใช่จะใช้ความหมายตามคำจำกัดความสำหรับเสนาสนะป่าของพระภิกษุ ที่ว่าห่างจากเขตบ้านอย่างน้อย ๑ กิโลเมตร แต่นักวินัยให้ถือเคร่งครัดตามคำจำกัดความในอทินนาทาน

สิกขาบทที่ว่า (วินย.๑/๘๕/๘๕) “ที่เว้นบ้าน (คาม) และอุปัชฌายบ้าน นอกนั้นชื่อว่า ป่า (อรัญ)” หรือตามนัยพระอภิธรรม (อภิ.วิ.๓๕/๖๑๖/ ๓๓๙; ซึ่งตรงกับพระสูตร, พุ.ปฏิ.๓๑/๓๘๘/๒๖๔) ว่า “คำว่า ป่า (อรัญ) คือ ออกนอกหลักเขตไปแล้ว ที่ทั้งหมดนั้นชื่อว่า ป่า” และการถืออุตุคงค์ชื่ออยู่ป่าเป็นวัตร (อารัญญิกอุตุคงค์) ก็เป็นอันต้องห้ามสำหรับภิกษุณีด้วย

ส่วนในฝ่ายภิกษุณีนั้น แม้จะอยู่ป่าอรัญได้ก็จริง แต่ก็มีข้อห้าม ต้องระวังเหมือนกัน ซึ่งอยู่ในศีล ๒๒๗ ด้วย สำหรับพระภิกษุณีนั้น ท่านไม่ให้อยู่อรัญเพื่อความปลอดภัยของตัวภิกษุณีเอง แต่สำหรับพระภิกษุ ตัวเองอยู่อรัญได้ แต่ต้องระวังมิให้ตนเองเป็นเหตุให้เกิดภัยอันตรายแก่ผู้อื่น

ดังสิกขาบทที่ ๑๔๕ (ในจำนวน ๒๒๗ นั้น) ว่า “ภิกษุอยู่ในเสนาสนะป่า อันรู้กันว่ามีอันตรายระวาง มีภัย เธอไม่เจ็บไข้ รับของเคี้ยวของตน ที่ไม่ได้แจ้งให้ทราบเรื่องกันก่อน ด้วยมือของตนมาบริโภค ต้องปฏิเทสนีเย”

ทั้งนี้ ท่านมีข้อกำกับว่า ถ้าจะได้รับการถวายของขบฉันนั้น จะต้องได้รับแจ้งจากคนของทนายกล่วงหน้า และถ้าอันตรายระวาง อาจจะมีภัย ต้องบอกให้เขารู้ ถ้าบอกแล้ว เขายังยืนยันจะมาถวาย ต้องห้ามปรามทางด้านคนร้าย (วินย.๒/๗๙๕/๕๒๗) และในการอยู่ป่าอรัญนั้น ถ้าอยู่ด้วยตั้งใจจะให้คนยกย่องนับถือ ก็ต้องอาบัติ มีความผิด (วินย.๑/๒๘๔/๒๐๒)

นอกจากนั้น ถึงจะเป็นพระผู้ชาย เมื่ออยู่ในอรัญ ก็มีใช้จะไม่มีภัย แต่ภัยนั้นไม่ใช่ฆ้องที่ตัวพระ หากจะเอาบริวาร ดังมีเรื่องราว ภิกษุอยู่ในเสนาสนะป่า หลังจำพรรษา พวกโจรคิดว่าพระได้ลาภแล้ว ก็มาปล้น เป็นเหตุทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อยู่ในเสนาสนะป่าจำพรรษาครบแล้ว เก็บไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่งไว้ในละแวกบ้าน โดยอยู่ปราศได้ไม่เกิน ๖ ราตรี (วินย.๒/๑๖๕/๑๔๖)

ภิกษุสงฆ์ ระบบจัดตั้งที่ทรงปาติโมกข์

นี่พูดออกนอกเรื่องยืดขยายออกไปไกลแล้ว แต่ที่พูดมา ก็เพราะเห็นว่า มีแง่มุมเล็กๆ น้อยๆ บางอย่างที่ควรสังเกต แต่ไม่ได้ลืมคำถามหรือ

ข้อสำคัญอย่างหนึ่งที่ยากชวนให้สังเกต คือ นักบวชในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งขึ้นที่เรียกว่า “ภิกษุสังฆะ” (และต่อมามีภิกษุนี้สังฆะด้วย) นี้ ทรงวางระบบการครองชีวิตไว้เป็นแบบแผนอย่างชัดเจน ลักษณะอย่างหนึ่งที่ต้องดูให้ชัด คือ ความสัมพันธ์ทางสังคม

ดังที่เคยพูดมาแล้ว พอพูดถึงนักบวช คนก็มักนึกถึงการปลีกตัวออกไปจากสังคม อย่างที่เรียกว่า หลบหนีสังคมนั้น หรือถึงกับตัดขาดจากสังคม แต่นักบวชหรือบรรพชิตในพุทธศาสนาไม่ใช่อย่างนั้น จะเรียกว่าเป็นสายกลางหรืออะไร ก็ดูเอา

พระภิกษุนั้น ตัดห่วงเปลื้องบ่วงแก้เครื่องผูกมัดวางสิ่งพะรุงพะรังในสังคม ออกไปหาความมีชีวิตที่เป็นอิสระเสรีก็จริง แต่จะออกไปอยู่เปล่าเปลี่ยวเดียวดายในป่าลึก เป็นดาบสหรือฤาษีซีไพร่ขูดเผือกมันเก็บผลไม้กินไม่ยุ่งเกี่ยวกับใคร (อย่างที่พระเวสสันดรเคยทำ) ก็ไม่ได้ และจะอยู่อย่างไรทำอะไร ตามใจฉัน ไม่รับผิดชอบต่อสังคมหรือต่อใครๆ อย่างนักบวชจำพวกปริพาชกบางพวก ก็ไม่ได้อีก

(พระเวสสันดร และพระโพธิสัตว์ในชาดกทั้งหลายนั้น เป็นผู้ยังแสงโพธิญาณ พยายามทำสิ่งที่ดีที่สุด หาทางออกที่ยอดเยี่ยม แต่ก็ดีที่สุดเท่าที่มนุษย์ตอนนั้นจะมองเห็นได้ และยังคงอยู่ในระยะล่องมิดล่องถูก)

ทำไมจึงทำอย่างนักบวชพวกอื่นที่เขาทำกันอยู่แล้วในชมพูทวีปไม่ได้
ตอบง่ายๆ ว่า มีพุทธบัญญัติจัดตั้งวางระบบไว้ให้ต้องเป็นอยู่ต้องทำอย่าง
นั้นๆ ในแนวทางที่ต่างออกไป เป็น “ข้อศึกษา” (สิกขาบท) ในวินัย

ทั้งนี้ ทางด้านความสัมพันธ์ในหมู่ภิกษุ (และภิกษุณี) ด้วยกันเอง
วินัยก็กำหนดให้ภิกษุ (และภิกษุณี) ที่เป็นบุคคล ต้องอยู่กันเป็น “สังฆะ” คือ
เป็นชุมชน มีระบบแบบแผนการครองชีวิตอันเดียวกัน มีข้อวินัยกำหนดให้
ต้องมาประชุมร่วมกันทำกิจพิจารณาการของส่วนรวม (สังฆกรรม) อย่าง
น้อยครั้งเดือน ต้องมาพบพร้อมกัน ๑ ครั้ง (อุโบสถ)

ส่วนในด้านความสัมพันธ์กับชาวบ้าน ก็ให้เอาชีวิตด้านวัตถุไปขึ้นต่อ
ศรัทธาของชาวบ้าน ต้องพบกับชาวบ้าน หรือคนในสังคมใหญ่ที่ล้อมรอบ
นั้น อย่างน้อยวันละหนึ่งครั้ง คือตอนเดินบิณฑบาต โดยได้รับอาหารจาก
เขา และมีธรรมที่จะให้แก่เขา (ปัจจัยสี่อย่างอื่นก็ต้องพึ่งชาวบ้านทั้งนั้น เช่น
ถ้าเขาไม่ถวายที่พักอาศัย ก็อยู่โคนไม้ เรียกว่ารุกขมูล) ข้อวินัยมีอีกมากมาย
กำกับวิถีการครองชีพให้เป็นอย่างนี้ ดังเช่นแม้แต่แค่จะฉันอาหารก็ต้องมีคน
ให้ (ได้รับประเคน) เก็บสะสมของฉัน มีบริวารเกินกำหนด ก็ไม่ได้ ฯลฯ

แล้วก็ตั้งหลักธรรมเป็นอุดมคติ แสดงจุดหมายทางสังคมของวินัยนี้ไว้
ในตัว เช่นว่า ชาวบ้านบำรุงพระด้วยปัจจัยสี่ พระก็แสดงธรรมแก่ชาวบ้าน
ประกาศหลักการครองชีวิตที่ประเสริฐแก่เขา (หลักอามิสทาน-ธรรมทาน)
ทั้งสองฝ่ายนี้ คือชาวบ้านและชาวไร่บ้าน อาศัยซึ่งกันและกัน (อญฺโฆญฺญ-
นินฺสูสิตา/อญฺโฆญฺญนินฺสิต) ก็จะมีสังฆกรรมให้สัมฤทธิ์ (ขุ.อิติ.๒๕/๒๘๗/๓๑๕)

เป็นอย่างนี้ไปจนถึงอุดมการณ์สูงสุดที่บอกแล้วว่า จงจาริกไปแสดง
ธรรม ประกาศพรหมจริยะ เพื่อประโยชน์สุขของพหุชน เพื่อเกื้อการุณย์แก่
ชาวโลก (วินย.๔/๓๒/๓๙)

แม้แต่การที่พระภิกษุไปอยู่ป่าอรัญ ก็มีใช้เป็นการไปโดยคิดจะแยกตัว ไม่ยุ่งเกี่ยวกับสังคมอย่างพวกนักพรตซีไพร แต่ไปอยู่เพื่อได้สภาพแวดล้อม และบรรยากาศวิเวกอันเอื้อต่อการฝึกตัวให้ก้าวไปในไตรสิกขาเจริญภาวนา คือจะได้ทำตนให้หมดตัว (ที่จะต้องมัวถือคานักไว้)

แล้วจะได้เป็นอิสระเสรีที่จะไปทำการเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลกได้อย่างเต็มที่ในที่สุดนั่นเอง

ระบบ “สังฆะ” ที่สมมติคือจัดตั้งขึ้นมาี้ มีรูปลักษณะและยืนยงคงรูปนั้นอยู่ได้ โดยมีข้อวินัย (สิกขาบท/ข้อฝึก/ข้อศึกษา) อันเป็นพุทธบัญญัติที่ยึดถือร่วมกัน ทำให้สังฆะนั้นเป็นระบบชุมชนที่มีแบบแผนการครองชีวิตเป็นอันหนึ่งอันเดียว มิใช่เป็นชุมชนทางภูมิศาสตร์ แต่เป็นชุมชนโดยระบบการครองชีวิตที่ขยายและกระจายไปได้ในกาละและเทศะต่างๆ คือไม่ว่าอยู่ในกาละไหน ในเทศะใด ก็เป็นสังฆะอันเดียวกันนี้เอง

ประมวลสิกขาบทหรือข้อวินัย ที่เป็นแก่นรักษาระบบสังฆะไว้นี้ เรียกว่า “ปาติโมกข์” (ปาฏิโมกข์ ก็เขียน) เป็นทำนองกติกาแม่บท หรืออย่าง ที่อารยชนรุ่นหลังจนถึงปัจจุบันนี้มีกฎหมายแม่บทเป็นธรรมนูญต่างๆ สำหรับจัดระเบียบองค์กร ตั้งแต่รัฐธรรมนูญ ที่จัดระเบียบรัฐหรือประเทศลงมา (แต่ปาติโมกข์จัดระเบียบการครองชีวิตของทุกคนคน เป็นทำนองธรรมนูญชีวิต ไม่ใช่จัดระเบียบองค์กรอย่างธรรมนูญทั่วไป การจัดระเบียบองค์กรนั้นของพระอยู่ในวินัยส่วนที่เรียกว่าอภิธมาจาร)

ระบบสังฆะที่มีปาติโมกข์เป็นแก่นนี้ น่าศึกษาว่ามีอะไรที่คล้ายกันในลัทธิศาสนาใดที่ร่วมสมัยหรือในยุคใกล้เคียงอย่างไรบ้างหรือไม่ ใครมีเวลาก็น่าจะค้นคว้าดู แต่เท่าที่ทราบ เป็นการเริ่มขึ้นในพระพุทธศาสนา

อรรถกถาบางแห่งกล่าวว่า การบัญญัติปาติโมกข์นี้เป็นพุทธวินัย และ อติศีลก็คือการครองตนอยู่ในปาติโมกข์นี้ (เช่น วินย.อ.๑/๒๙๐; วิภค.อ.๗๗๐/๔๔๑)

น่าสังเกตด้วยว่า คำว่า “สังฆะ” (สงฆ์) นี้ พระพุทธเจ้าทรงนำคำ สามัญนั้นเองมาใช้ คือเป็นคำที่ชาวบ้านใช้กันอยู่ทั่วไป เช่น สกุนสังฆะ หรือ ทิชสังฆะ (หมูนก) กากสังฆะ (ฝูงกา) มิคสังฆะ (หมุ่มฤค) มัจฉสังฆะ (ฝูงปลา) หัตถิสังฆะ (โขลงช้าง) สีหสังฆะ (หมู่ราชสีห์) ลงไปถึง กิมิสังฆะ (หมูหนอน) ขึ้นมายัง สหายสังฆะ (หมู่สหาย) สัตตุสังฆะ (หมู่สัตว์) และขึ้นไปถึง เทวสังฆะ (หมู่เทพ) และพรหมสังฆะ (หมู่พรหม)

แล้วก็มี “ภิกขุสังฆะ” และ “ภิกษุณีสังฆะ” ในพระพุทธศาสนา

แต่ไม่พบที่ใช้สังฆะกับนักบวชพวกอื่น (แม้กระทั่งพวกพราหมณ์) ดังนั้น จึงไม่มี ติตถียสังฆะ ปริพพาชกสังฆะ ตาปสสังฆะ ชฎิลสังฆะ ตลอดจนพราหมณ์สังฆะ

ที่แปลกบ้าง ก็มีแต่ “อิสิสังฆะ” (หมู่ฤาษี) ซึ่งพบเฉพาะในคำประพันธ์ ร้อยกรอง คือคาถา และตามปกติก็หมายถึงภิกขุสังฆะนั้นเอง แต่เป็นการใช้ เชนเปรียบเทียบ โดยเรียกพระภิกษุว่าฤาษี (ที่เด่นคือ “เซตวัน อีสิสงฺฆนิเสวิต” แปลตามตัวว่า พระเซตวันนี้ที่หมู่พระฤาษีอยู่อาศัย และเรียกพระพุทธเจ้า บ่อยว่า “มเหสี” หรือ “มเหสี” คือเป็นพระมหาฤาษี) บางที่ใช้ “อิสิสังฆะ” นั้น หมายถึงหมู่พระปัจเจกพุทธเจ้า มีแห่งเดียวที่พูดถึงฤาษีโพธิสัตว์ ว่าเป็นหัวหน้าฤาษี (คือฤาษีแบบทั่วไป, “อิสิสงฺฆปุรุกฺขตฺ”)

นี่หมายความว่า ตามปกติ เมื่อพูดถึงหมู่ฤาษี (หมายถึงฤาษีตาม แบบจริงๆ ไม่ใช่พูดเทียบเคียงหมายถึงพระในพุทธศาสนา) เขาไม่เรียกว่า อิสิสังฆะ แต่เขาเรียกว่า “อิสิดคณะ” ถ้าเป็นคำหลังคืออิสิดคณะนั้นละก็ จะพบ ในเรื่องราวมากมาย เกิน ๑๐๐ แห่ง (ตาปสคณะ และพราหมณ์คณะ ก็มี)

อีกคำหนึ่ง คือ “สมณสังฆะ” (หมู่สมณะ) พบมีใช้ในกรณีเดียว เมื่อเสลพราหมณ์กล่าวชมพระพุทธเจ้าว่าทรงรุ่งโรจน์อยู่ที่ท่ามกลางหมู่สมณะ (เรื่องมาฆบูชาหลายแห่ง เช่น ม.ม.๑๓/๖๐๙/๕๕๔; หมู่สมณะ หมายถึงภิกษุสงฆ์นั่นเอง พวกพราหมณ์และนักบวชนอกพุทธศาสนาเรียกพระพุทธเจ้าและพระภิกษุด้วยคำว่าสมณะ) เท่ากับว่า แม้แต่ “สมณสังฆะ” ก็ใช้เฉพาะกับภิกษุในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่กับสมณะนักบวชพวกอื่น

ชีวิตของบรรพชิตในพระพุทธศาสนา ที่ดำเนินตามธรรมวินัยนี้ เริ่มแต่มีศีลแห่งการครองตนตามปาติโมกข์ จะเป็นชีวิตชุมชนแบบสังฆะ ที่แต่ละบุคคลเป็นส่วนร่วมให้สังฆะนั้นนั้นมั่นคงสงบงาม เป็นแหล่งเกื้อหนุนการศึกษาพัฒนาชีวิตของบุคคลที่เป็นส่วนร่วมนั่นเอง และเป็นแหล่งอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในสังคมที่ล้อมรอบ

โดยที่ชีวิตชุมชน (สังฆะ) นั้น ไม่เป็นไปอย่างคลุกคลี (สังสัคคะ) แต่มีลักษณะสำคัญอยู่ที่พร้อมเพรียงสามัคคี (สมัคคะ)

พร้อมกันนั้น เพื่อให้บุคคลก้าวไปในภาวนา สังฆะก็เอื้ออำนวยวิเวกที่บุคคลนั้นจะมีความเป็นตัวของตัวเอง และสามารถใช้ศักยภาพส่วนตัวในการพัฒนาตนได้เต็มที่ มีโอกาสอยู่ลำพังผู้เดียว เป็น “เอกวิหารี” ได้อย่างแท้จริง

ทั้งนี้ การอยู่เดี่ยวตามหลักพุทธศาสนา มิใช่หมายถึงการหลบหลีกหนีสังคมออกไปอยู่โดดเดี่ยวไม่ยุ่งเกี่ยวกับใคร แต่มีความหมายเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิต ตั้งแต่การได้สภาพวิเวกที่เอื้อโอกาสแก่การเจริญจิตเจริญปัญญา ไปจนถึงความเป็นอิสระที่พึ่งตนได้ ไม่ต้องมัวพึ่งพา ไม่ติดขัดค้างคาอยู่กับอารมณ์ที่ขุ่นข้องหมองเหม็นเยว ไม่อ้างว้างว่าเหวเหงาเปล่าเปลี่ยว แต่มีความเต็มอิ่มในตัวทางจิตและปัญญา

นี่ก็คือการอยู่เดี่ยว โดยที่ตนเองมีอิสรภาพ อันทำให้พร้อมจะเป็นที่พึ่งแก่เหล่าชนคนผู้อื่นทั้งหลาย

ขอยกตัวอย่างเรื่องหนึ่งซึ่งจะช่วยให้เห็นความหมายนี้ เรื่องมาในพระสูตร (ส.นิ.๑๖/๗๑๖/๓๒๘) ว่า ครั้งหนึ่ง ภิกษุจำนวนมาก มาเฝ้าและกราบทูล พระพุทธเจ้าว่า มีภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่าเถระ มีปรกติดูอยู่คนเดียว (เอกวิหารี) และกล่าวสรรเสริญคุณของการอยู่คนเดียว

พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ไปตามเธอมา และตรัสถามว่า ที่เธอรว่าอยู่คนเดียว และสรรเสริญคุณของการอยู่คนเดียว นั้น คืออย่างไร

ภิกษุชื่อเถระกราบทูลว่า ตัวท่านเองนั้น เข้าไปสู่น้ำเพื่ออาบน้ำตักไปองค์เดียว เดินกลับก็มาองค์เดียว นั่งในที่ลับก็อยู่องค์เดียว อธิษฐานจงดมก็องค์เดียว

พระพุทธเจ้าตรัสว่า อย่างนั้นก็เป็นการอยู่คนเดียวได้ มิใช่ว่าจะไม่เป็น แต่การอยู่เดี่ยวจะบริบูรณ์โดยมีความหมายกว้างขวางกว่า ก็โดยที่ในอดีตก็ผ่านได้ อนาคตก็ไม่ติดข้องกังวล ปัจจุบันจะได้ตัวตนเป็นอะไรก็ไม่เอา ความติดใคร่ไปจัดการ อย่างนี้การอยู่เดี่ยวจึงจะเป็นอันบริบูรณ์โดยมีความหมายกว้างขวางยิ่งขึ้นไป

ความหมายของการอยู่เดี่ยวที่ลึกลงไปทางจิตใจและปัญญา ยังตรัสไว้ที่อื่นอีก ถ้าสนใจก็ดูได้เอง (ส.สพ.๑๘/๖๖/๔๓)

เล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อนักวิชาการ

ตรงนี้ ขอแทรกอีกนิด คือ ถึงตอนนี้ชักจะอ้างคัมภีร์ถี่ขึ้น พอมีการอ้างหลักฐานที่ไปที่มาากน้อย ก็ทำให้นึกถึงข้อปรารภของคุณมาริติน ที่เคยพูดถึงมาแล้ว ที่ว่าไปในงานประชุมหรืออ่านบทความทางวิชาการ มีนักวิชาการบางคนอ้างอิงคำพูดของอาตมา ฟังแล้วก็ไม่ค่อยสบายใจว่าเขาพูดไม่ตรงตามที่อาตมาว่า

คราวนี้ไม่ใช่กรณีนั้นโดยตรง แต่นึกไปถึงว่าอาตมาเองก็ได้ยินมานาน นัก สัก ๒๐ ปีแล้ว บางท่านเห็นหนังสือของอาตมา เช่น พุทธธรรม อ้างคัมภีร์ ทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อะไรต่างๆ มากมาย แล้วก็มีเสียงออกมาว่าอาตมายึดติดคัมภีร์ อาตมาก็แค่ได้ยิน เพราะเสียงมาถึงหลักหลบไปไม่ได้ แต่ไม่ได้ว่าอะไร เวลาผ่านไป

เมื่อมีการพูดทำนองนี้ขึ้นมาๆ คิดว่า พูดทำความเข้าใจไว้บ้าง ก็จะเป็นประโยชน์ ไม่ใช่เป็นการไปว่าใคร แต่เป็นการให้รู้เข้าใจกัน ท่านที่พูดว่านั้น ก็จะได้ฟังแง่มุมที่คนอื่นมอง และเข้าใจเรื่องซึ่งอาจจะไม่เหมือนอย่างที่ตนคิดก็ได้

เริ่มแรก อยากให้แยกแยะระหว่างความรู้ กับความคิด พวกความรู้ ซึ่งในที่นี้โดยทั่วไปก็หมายถึงข้อมูลทั้งหลาย เป็นอย่างไร ก็เป็นของมันอย่างนั้น ไม่ขึ้นต่อความคิดเห็นของเรา เราต้องไปหาไปค้นเอา

ต่างจากความคิด หรือความคิดเห็น ที่เป็นเรื่องของเรา บางที ถ้าไม่ระวัง ความคิดนั้นก็เป็นการมองอะไรตามความรู้สึก หรือแม้กระทั่งว่าไปตามความชอบใจหรือไม่ชอบใจของตัวเอง

ตรงนี้ ขออนุญาตพูดถึงตัวเองหน่อย (ตามสิทธิพาดพิง) ว่าไปตามนิสัยเดิม อาตมาชอบค้นหาความรู้ และไม่ชอบแสดงความคิดเห็น พอต้องการรู้เรื่องอะไร ก็ต้องค้นไปให้ถึงที่สุด ให้แน่ ให้ชัดให้ได้ ถ้ายังไม่แน่ ยังไม่ชัด ก็ไม่หยุด

บางเรื่องจนใจจริงๆ ค้นจนไม่มีที่จะค้น หรือเกินที่เราจะไปค้นไปหาแล้ว ยังไม่ชัดเจนพอที่จะให้แน่ใจ ทำอย่างไรดี ในที่สุดก็ต้องใช้วิธีฝากไว้ก่อน (รอถ้าได้โอกาสค่อยค้นต่อ หรือค่อยค้นกันใหม่ อย่างในหนังสือพุทธธรรม ต้องเจอแบบนี้ บางทีคำเดียว หรือข้อความเดียว ค้น ๗ วัน ก็ยังไม่ยุติ ก็ฝากไว้ก่อนแบบนี้ และเมื่อยังไม่ชัด ก็บอกกำกับไว้ว่ายังไม่ชัด)

เรื่องความรู้ การค้นหาข้อมูลนี้ ว่ากันชนิดที่ต้องให้ทั่วถึง ถูกต้อง ถ่องแท้ แน่ และชัด (เท่าที่จะทำได้)

อย่างเรื่องความจริงหรือสังฆกรรม ในพุทธศาสนาบอกว่า พระพุทธเจ้าจะอุบัติคือเกิดขึ้นหรือไม่ มันก็เป็นของมันอยู่อย่างนั้น คือเป็นความจริงตามธรรมดาของมัน แต่พอจะเอามาพูดกันว่าความจริงนั้นเป็นอย่างไร ก็ต้องบอกว่าเป็นความจริงตามที่ใครสอนใครบอกอย่างไร เช่นว่า ความจริงตามที่พระพุทธเจ้าสมณโคดมทรงแสดงไว้ ทรงสอนไว้ หรือความจริงตามที่เรารู้เราเห็นเข้าใจแล้วก็ว่าของเราไป (หรือตามที่คนนั้นคนนี้เขาว่า)

ในกรณีของเราก็คือ จะแสดงธรรมคือความจริงตามที่พระพุทธเจ้าสมณโคดมพระองค์นี้แหละได้ทรงแสดงไว้ เราก็จึงไปค้นเอามาให้ดูกัน เป็นเรื่องของท่าน เป็นเนื้อความที่ท่านว่าไว้ ไม่ใช่เราว่า

เพราะฉะนั้น คำความที่ท่านแสดงไว้ นั้น มีบันทึกบอกไว้ที่ไหนๆ บ้าง เราก็จึงต้องไปค้นหาตรวจสอบกันให้แน่ใจให้ชัดเจนว่าท่านว่าไว้อย่างไร เอามาให้ดูกัน

เหมือนที่บอกเมื่อีกว่า ตามค้นหาไปให้ถึงที่สุด ให้ได้ข้อมูลอย่างทั่วถึง ถูกต้อง ถ่องแท้ แน่ และชัด ก็เพื่อให้รู้จะแจ้งลงไปว่าท่านว่าไว้อย่างไร นั่นเอง ก็แค่นั้น ไม่เห็นจะต้องไปยึดติดคัมภีร์อะไรที่ไหน

ที่นี่ เราไปค้นหา ได้พบได้เห็นว่ามีว่าไว้ที่ไหนๆ บ้าง ที่นั่นว่า อย่างนี้ ที่นี้ว่าอย่างไร ก็เอาหลักฐานที่ไปที่มาเหล่านั้นมาบอกไว้

เมื่อทำอย่างนี้ ตัวเราเองก็มีที่ยืนยัน และบางทีก็อยากกลับไปดูใหม่ หรือจะไปอ่านเอารายละเอียดลึกลงไปอีก ก็ไปดูได้สะดวก แล้วก็จะได้เป็น ประโยชน์แก่คนอื่นด้วย คนที่อยากอ่านรายละเอียดเอง ก็ไม่ต้องไปหาอีกให้ เสียเวลา นี่ก็เป็นเรื่องธรรมดาๆ นี้เอง

แต่ก็ยอมรับว่า บางทีอาจจะแสดงหลักฐานมากไปบ้าง จนจะ กลายเป็นเหลือเฟือ หรือเกินจำเป็น อาจจะเสียตายว่า ไหนๆ ค้นหาแล้ว หรือได้พบแล้ว ก็บอกไว้เป็นของแถม ไม่ให้เสียเปล่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับ ความพอใจส่วนตัวสักหน่อย แต่บางท่านเห็นว่ารกตาเกินไป ตอนนั้นก็เลย พยายามเว้นหรือตัดออกไปเสียบ้าง และหลีกเลี่ยงการทำเชิงอรรถเพราะทำ ให้รู้สึกซับซ้อนและไม่คล่องตา

อย่างในการตอบคุณมารตินี่ บางแห่งคิดจะบอกหลักฐานที่มาไว้ แต่ดูแล้วเป็นเรื่องประกอบเล็กน้อย ก็เลยตัดใจ ไม่ใส่ลงไป แต่ก็อีกแหละ บางท่านกลับจะเสียตายว่า จะเล็กจะน้อย เมื่อเป็นหลักฐานแล้ว ก็ใส่ไว้ เถอะ นี่ก็เป็นเรื่องต่างจิตต่างใจ ก็เลยต้องยอมได้ยอมเสียกันไปบ้าง

ที่นี่ แม้แต่จะบอกเหมือนกับสรุปว่าท่านว่าอย่างนั้นอย่างนี้ หรือจะ เพียง จะแสดงความไม่เห็นด้วยกับท่าน ก็ต้องค้นหาตรวจสอบให้แน่ชัดว่า ท่านว่าอย่างนั้นอย่างนี้จริง มิฉะนั้นจะกลายเป็นการไปดูท่าน (ยิ่งท่านไม่อยู่ แล้ว ไม่มีโอกาสมาเถียง ก็ยังต้องแน่ชัดว่าเราได้ให้ความเป็นธรรมแก่ท่าน)

ที่นี้ พอแน่ชัดว่าท่านว่าอย่างนี้ๆ แล้ว ก็ถึงทีเราบ้างละ เราจะว่าอย่างไร
ก็ว่าไป แต่บอกให้ชัดด้วยนะ ว่านี่ฉันว่าอย่างนี้ เป็นเพียงความเห็นของฉัน
ทั้งหมดนี้ก็ไม่มีอะไร ก็แค่ตรงไปตรงมา แล้วก็มีความเป็นธรรมต่อกัน
เท่านั้นเอง

ควรจะย้ำไว้ด้วยว่า การค้นหาข้อมูลและแสดงหลักฐานไว้ให้ครบถ้วน
นั้น มิใช่เป็นการยึดติดคัมภีร์แต่อย่างใด เป็นคนละเรื่องกันเลย แถมนะจะตรง
ข้ามกันด้วยซ้ำ เพราะว่า ในทางที่ถูก การที่เราจะพิจารณาเรื่องอะไร
ตลอดจนว่าจะเอาอย่างไร ก็ควรรู้เรื่องนั้นให้ถูกต้องก่อนแท้ ให้เพียงพอ ให้
ชัดเจน และเอามาบอกมาอ้างให้ตรงตามที่เจ้าของเรื่องนั้นหรือตามที่
หลักฐานบอกไว้ ไม่ใช่แค่สรุปเอา กลายเป็นข้อมูลชั้นสอง หรือเป็นคำเขาว่า
(อย่างเรื่องภิกษุณีนี่ก็เป็นตัวอย่าง อาตมาว่าเรายังอยู่ในขั้นหาความรู้กัน
เท่านั้น บางทีจะรีบร้อนเกินไปที่จะว่าอย่างนั้น จะเอาอย่างนี้ จนกลายเป็น
ด่วนตัดสินใจ)

พึงให้เป็นการพิจารณาโดยรู้เรื่องที่พิจารณา พูดยกันโดยรู้ชัดในเรื่องที่
พูด พิจารณาด้วยความรู้ พูดด้วยความรู้ แต่ไม่ใช่หมายความว่าต้องเอา
สิ่งที่รู้ พูดยรู้แล้ว เราอาจจะไม่เอาสิ่งที่รู้นั้นก็ได้อีก แต่จะเอาหรือไม่เอา ก็พึงเอา
หรือไม่เอาด้วยความรู้ ไม่ใช่เอาหรือไม่เอาโดยไม่มีความรู้ ตลอดจนที่แย
ที่สุดคือ เอาหรือไม่เอาเพราะไม่รู้

คราวนี้ขอพูดถึงตัวเองมากสักหน่อย อย่างที่ว่าแล้ว อาตมาชอบ
ค้นหาความรู้ ไม่ชอบแสดงความคิดเห็น ที่จริงก็ไม่ใช่เรื่องว่าชอบหรือไม่
ชอบ แต่เป็นสำนวนพูดอย่างนั้น ที่จริงก็คือ เป็นลักษณะหรือความโน้มเอียง
ส่วนตัว เป็นการสะสมมาอย่างนั้น (ภาษาพระเรียกว่าวาสนา)

ลักษณะนั้นก็คือว่า พอมีเรื่องอะไรเกี่ยวข้องกับเข้ามา ใจก็นึกไปถึงการที่จะค้นหาความรู้ว่า อันนั้นคืออะไร เป็นอย่างไร เป็นมาอย่างไร ฯลฯ ไม่นึกที่จะแสดงความคิดเห็น ยิ่งจะไปถึงขั้นตัดสินว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ หรือสั่งว่าเอาอย่างนั้นอย่างนี้ ให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ละก็ ยิ่งไม่นึกไปถึงเลย

อย่างที่ว่าแล้ว อันนี้เป็นการสะสมที่เรียกว่าวาทนา เป็นเรื่องสืบต่อมานานอย่างนั้นเอง เช่น เมื่อราว ๒๐ ปีมาแล้ว ถูกคุณหมอบคนหนึ่งต่อว่า อุตส่าห์มาหาเท่ากับสมัครเป็นศิษย์มาตั้งหลายปี ท่านไม่สั่งสอนเลย คือไม่ว่ากล่าว ไม่เตือน ไม่บอกว่าจงทำอย่างนี้ อย่าทำอย่างนั้น อาตมาก็ไม่ทันได้นึกว่าจะสั่งสอน ไม่ได้นึกว่าเป็นอาจารย์ของใคร

ตามปกติ ก็ได้แต่จะไปตามหลักการ คือเอาข้อมูลความรู้ เช่นเอาคำสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องนั้นมาพูดมาบอกกัน ให้แต่ละท่านได้รู้ได้คิด จากความรู้นั้น หรือพิจารณาหลักการนั้นเอาเอง เรียกว่าบอกให้แต่ความรู้ ส่วนความคิด หรือความคิดเห็น จะมีก็แค่ให้แง่คิด แล้วก็ยกให้ไปคิดต่อเอง จะว่าให้คนฝึกคิดเองก็ได้ โดยเราไม่ไปบอกไปสั่งเขาว่า ต้องคิด ต้องทำ ต้องเอาอย่างนั้นอย่างนี้ ก็สะสมอย่างนั้นมาจนเป็นวาทนาไปเลย

ที่จริง ในแง่หนึ่ง ที่ทำอย่างนั้น ถึงจะไม่ได้ตั้งใจ ก็อาจจะมีข้อดีอย่างหนึ่ง คือ อาจจะช่วยให้เขารู้จักคิดได้เอง จากการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น หรือขยายกระจายจากหลักนั้น ไม่ใช่มีแต่คิดเอาเอง หรือได้แค่รอฟังคำสั่ง

ที่นี่ ที่อาตมาแนะนำด้วยการยกเอาหลักการหรือข้อมูลความรู้ขึ้นมาบอกเล่า โดยไม่ได้คิดจะว่ากล่าวสั่งสอน ปล่อยให้คนที่ฟังคิดพิจารณาเองนี้ ก็ทำไปตามธรรมดาของตัวเองอย่างนั้นเรื่อยมา ไม่ได้ตั้งใจอะไร

ปรากฏว่า โดยไม่รู้ตัว อันนี้กลายเป็นวิธีปฏิบัติคล้ายกับที่อรรถกถาบอกไว้เมื่อท่านอธิบายคหุธรรมข้อที่ว่าไม่ให้ภิกษุณีว่ากล่าวภิกษุ คือ อรรถกถาบอกว่า ภิกษุณีไม่ควรตั้งตัวเป็นใหญ่ ทำตัวเป็นหัวหน้าสั่งการแก่ภิกษุ

ว่า นี่ เธอจงนั่งอย่างนี้ จงหม่อมอย่างนี้ แต่เมื่อเห็นภิกษุบางรูปทำอะไรเสียหาย ก็บอกเป็นเชิงความรู้ว่า ตามที่พระมหาเถระท่านปฏิบัติกันมา ท่านนั่งอย่างนี้ ท่านหม่อมอย่างนี้ ฯลฯ

แต่ทั้งนี้ฟังทราบว่าเป็นคำที่อรรถกถาอธิบายในเรื่องครุธรรม แต่ในปาติโมกข์ พอถึงรายละเอียดในสิกขาบทวิภังค์ ก็บอกข้อยกเว้นให้ด้วยว่า ถ้าภิกษุณีด่าภิกษุ หากมุ่งอรรถ มุ่งธรรม มุ่งเพื่อการแนะนำสั่งสอน ภิกษุณีก็ไม่ต้องอาบัติ ไม่มีความผิด เรื่องนี้ยังจะพูดถึงอีก เดียวมาดูกันอีกที

เอาละ อันนั้นเป็นเรื่องค่อนข้างไปทางด้านจิตธัมมาคัยหรือวาสนา แต่ที่นี้ ในแง่ของเหตุผล การที่เน้นเรื่องการค้นหาข้อมูลความรู้ให้ทั่วถึง ถูกต้อง ถ่องแท้ แน่ และชัดนี้ ขอยังไปหาหลักที่พูดไปทีหนึ่งแล้ว คือ *แบบหนึ่ง* เอาความรู้มาตั้งเป็นหลัก ส่วนความคิดเห็นเพียงแสดงประกอบหรือพ่วงไว้ กับ *อีกแบบหนึ่ง* เอาความคิดเห็นเป็นหลัก ส่วนความรู้เพียงเอามาใช้ประกอบหรือเป็นตัวหนุนความคิดเห็น

ก็อย่างที่เปรียบเทียบไปแล้ว เรามุ่งที่ความรู้เป็นหลัก ค้นหาข้อมูลมาให้ครบที่สุด เหมือนว่าถ้าเอาภูเขามาตั้งให้ดูได้ทั้งลูก ก็เอามาตั้งให้ทุกคนเห็นด้วยตัวเอง ทั้งตัวเราเอง และคนอื่นๆ สามารถเห็นภูเขาทั้งหมดเท่ากัน (แต่จะให้เห็นเท่ากันโดยสมบูรณ์ย่อมไม่ได้ เพราะคนที่ไปเที่ยวดูมาเอง ได้เห็นได้สัมผัสทั้งถิ่นฐานทิศทางบรรยากาศและประดาสิ่งแวดล้อม อันนั้นเป็นธรรมดา แต่ตรงนี้ความสุจริตใจไว้เจตนาแอบแฝงช่วยได้อีกเยอะ)

เมื่อเอาภูเขาทั้งลูกมาตั้งให้ดูแล้ว ตัวเราเองมีความคิดเห็นอย่างไรต่อภูเขานั้น ว่าดีหรือไม่ดีตรงไหนอย่างไรก็ว่าไป ว่าฉันคิดเห็นอย่างนี้ คนอื่นทั้งหมดนั้นก็ฟังเราด้วย โดยทั้งเขาและเรามองดูภูเขานั้นอยู่ด้วยกัน และเขาก็เป็นอิสระของเขาอย่างเต็มที่ที่จะมีความคิดเห็นของเขาเองต่อภูเขานั้น และที่จะพิจารณาพิจารณาความคิดเห็นของเรา ซึ่งเป็นเพียงส่วนประกอบพ่วง

ติดตาม กับสิ่งที่เขาเห็นอยู่ต่อหน้า

เป็นอันว่า เราต้องระวังการเอาความคิดเห็นนำหน้า ที่เขาแสดงความ
คิดเห็น โดยเอาข้อมูลบางแง่บางส่วนมายืนยันหรือมาหนุนความคิดเห็นนั้น
ข้อมูลที่ยกมาอ้างเป็นเพียงส่วนประกอบ หรือถึงกับเป็นเครื่องปรุงแต่งของ
ความคิดเห็นของเขา คนที่ฟังไม่เป็นอิสระ ไม่เปิดโล่ง เหมือนถูกโปะหน้าปิด
ตาได้แต่ฟัง ได้รับฟังแล้วก็รู้ตามไปเฉพาะกับข้อมูลที่เขาหยิบยกขึ้นมาแสดง
ต้องถูกจำกัดความคิดให้ขึ้นต่อข้อมูลหนุนเสริมเพียงเท่าที่ได้รับรู้ตามที่เขา
เปิดช่องให้ฟังเหล่านั้น ข้อมูลไม่ทั่วถึง ไม่เพียงพอ ไม่ชัดเจน แกรมบางที่มี
ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง ไม่ตรง ไม่เป็นจริง หรือของเท็จนั่นเอง ใส่เสริมเข้ามาให้
ฟังสมจริง ก็เลยออกนอกกลุ่มนอกทางเตลิดไปด้วยกัน

นี่คือการทำที่จะต้องแยกได้ ระหว่างความรู้และข้อมูลซึ่งเป็นเรื่องของ
มันเองที่เราจะต้องไปค้นหา มาแสดง กับความคิดเห็นซึ่งเป็นเรื่องของตัวคน
นั่นเอง ที่จะแสดงออกไป โดยที่บางทีอยู่แค่ความรู้สึกแม้กระทั่งความชอบ
ใจไม่ชอบใจส่วนตัวของเขา

ในที่นี้ เรามุ่งที่ความรู้เป็นหลัก เน้นการหาและนำข้อมูลนั้นมาแสดง
ให้รู้เห็นด้วยกัน ให้ทั่วถึง ถูกต้อง ถ่องแท้ แน่ และชัด เท่าที่จะเป็นไปได้ และ
พยายามกลั่นกรองประมวลความคิดเห็นออกมา เป็นทางของการรู้ เข้าใจ
นำไปปฏิบัติ ให้ประโยชน์

ทั้งนี้ โดยที่ว่า แม้หากความคิดเห็นเท่าที่ประมวลได้คราวนี้ อาจยัง
พลาดหรือบกพร่อง ข้อมูลความรู้ที่สืบค้นได้ ก็ยังเป็นอิสระของมัน และจะ
เอื้อต่อการสืบขยายพัฒนาความเข้าใจได้ความคิดต่อไปอีก

ภิกษุสงฆ์ ในวงล้อมของนักบวชสารพัด ยืนหลักไว้ได้ จึงจะไม่เพี้ยน

เมื่อครั้ง พุทธถึงเรื่องนักบวช ที่จริงยังคงค้างอยู่ หันกลับไปดูกันอีกหน่อย ที่ว่าพระพุทธรเจ้าทรงจัดตั้ง “สังฆะ” ขึ้น โดยทรงจัดวางระบบระเบียบของหมู่บรรพชิตที่เรียกว่า “ภิกษุ” (และต่อมาภิกษุณีด้วย) นั้น ที่จริงมิใช่เป็นการจัดระบบระเบียบภายในสังฆะนี้เท่านั้น แต่มองกว้างออกไป เป็นการนำทางและสร้างแรงส่งออกไปในสมณมณฑล

อย่างไรก็ตาม แรงส่งนั้นกระทบมากต่อพราหมณมณฑล ที่จัดเป็นวรรณะพราหมณ์ อันเป็นแกนของระบบวรรณะ ทำให้ศาสนาพราหมณ์เองต้องปรับตัวขนานใหญ่ จนออกรูปเป็นศาสนาอันเรียกว่าฮินดู ที่มีนักบวชขึ้นมาบ้างในภายหลัง (แล้วพร้อมด้วยพลังอื่น ก็หันมาบีบขับล้างพุทธศาสนาให้หมดจากชมพูทวีป แล้วอินเดียปัจจุบันก็มีระบบวรรณะ ๔ และนักบวชสารพัดที่แทบจะเหมือนชมพูทวีปก่อนเกิดพระพุทธศาสนา)

ก่อนจะดูสมณมณฑลหรือวงการนักบวชกันต่อไป ลองทบทวนระบบของพุทธศาสนาสักหน่อย

อย่างที่พูดแล้วว่า พุทธศาสนาเกิดขึ้น ก็ย้ายจุดยืน เปลี่ยนฐานตั้งหลักใหม่ จากเดิมที่เขาถือเทพสูงสุด มาเป็นธรรมสูงสุด (ที.ปา.๑๑/๗๑/๑๐๗)

หลักการที่ถือธรรมเป็นใหญ่สูงสุด เป็นมาตรฐาน วัดคนด้วยกรรม ด้วยกรรม (การทำ-พูด-คิด-ดำเนินชีวิต) นี้ นอกจากล้างคุณค่าของการบูชา ยัญสังเวทเทพเจ้าแล้ว ก็เป็นการลบความหมายของระบบวรรณะที่พระพรหมบรมเทพสร้างและจัดสรรไปหมดสิ้น โดยมองคนในวรรณะเหล่านั้น เป็นมนุษย์ที่ต่างกันไปเพียงตามการงานอาชีพที่เลือกเปลี่ยนได้ ไม่เป็นชนชั้นวรรณะ แต่เป็นมณฑล คือวงการหรือหมู่ชนต่างๆ ไม่มีใครสูงต่ำกว่ากัน

พระพุทธเจ้าก็เคารพธรรมที่ตรัสรู้ (ส.ส.๑๕/๕๖๐/๒๐๕) ถือธรรมเป็นใหญ่ ชูธรรมสูงสุด เป็นธรรมาธิปไตย ยังธรรมจักรให้เป็นไป (อง.ติก.๒๐/๔๕๓/๑๓๘, อง.ติก.๒๒/๑๓๓/๑๖๙, พุ.ปฏิ.๓๑/๖๑๕/๕๒๕; ๖๑๙/๕๓๓, ผู้ปกครองรัฐก็ต้องถือหลักการแห่งธรรมาธิปไตยนี้เป็นคุณสมบัติประจำตัวกำกับการปกครองเป็นประการแรก, อ้างแล้ว; ที.ปว.๑๑/๓๕/๖๕) เมื่อทรงจัดตั้งสังฆะขึ้นดังเนตติของสังคมมนุษย์แล้ว ครั้นสังฆะเติบโตใหญ่ขึ้น ก็ตรัสว่าทรงเคารพสงฆ์ด้วย (อง.จตุกก.๒๑/๒๗/๑๖) ในวาระแห่งพุทธปรินิพพานก็ตรัสว่าเมื่อทรงล่วงลับไปก็ให้มีธรรมวินัยเป็นศาสดา (ที.ม.๑๐/๑๔๑/๑๗๘)

เพื่อให้ธรรมวินัยที่เป็นศาสดาแทนพระองค์ คงอยู่เป็นหลักที่ชัดเจนมั่นคง พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำไว้ให้พร้อมใจกันสังคายนาหลักธรรมทั้งหลายตรวจตราประมวลไว้ให้ลงตัว เพื่อให้พรหมจรรย์คงอยู่ยืนนานเพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชน เพื่อเกื้อการุณย์แก่ชาวโลก (ที.ปว.๑๑/๑๐๘/๑๓๙)

ทั้งนี้โดยทรงปรารภเรื่องที่ว่า หลังท่านนิครนถนาฏบุตรสิ้นชีพลง ประดานิครนถได้แตกแยกทะเลาะวิวาท ตกลงกันไม่ได้ว่าอะไรเป็นหลักธรรมหลักวินัย ว่าซำรู้ แก่ไม่รู้ ซำปฏิบัติถูก แก่ปฏิบัติผิด แทบจะฆ่ากันตาย วุ่นวายมาก พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงหลักไว้ในปาสาทิกสูตร (ที.ปว.๑๑/๙๔/๑๒๘) และพระสารีบุตรก็ได้แสดงสังคีตสูตร เหมือนทำสังคายนาไว้เป็นตัวอย่าง (ที.ปว.๑๑/๒๒๕/๒๒๕)

ครั้นพระพุทธเจ้าปรินิพพานล่วงแล้ว ๓ เดือน ก็ได้มีสังคายนาครั้งที่ ๑ (วินย.๗/๖๑๔/๓๗๙) เป็นอันมีพระธรรมวินัยที่เป็นองค์พระศาสดาแทนสืบมา

ธรรมนั้นเป็นหลักเป็นเกณฑ์เป็นมาตรฐานของมวลมนุษย์ ส่วนวินัยอันมีปาติโมกข์เป็นแกนเป็นขุม ก็เป็นหลักยึดเหนี่ยวคุมสังฆะให้ปกครองประดาภิกษุและภิกษุณีไว้โดยเรียบร้อยดงามอยู่ในสังฆสมาคมคือ เป็นระบบการปกครองโดยธรรมโดยวินัย ที่ไม่ต้องตั้งตัวบุคคลขึ้นมาสืบทอดตำแหน่ง

ตั้งเรื่องในโคปกโมคคัลลานสูตร (ม.จ.๑๔/๑๐๕/๘๙) ว่า

ครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วไม่นาน ที่เมืองราชคฤห์ พระเจ้าอชาตศัตรูทรงระวางพระเจ้าจันทรปัชโชตแห่งกรุงอุชเชนี อวันตีรัฐ จึงทรงดำเนินการซ่อมแซมพระนคร พระอานนท์จะเข้ามาบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ แต่ท่านแหวะที่ทำงานของพราหมณ์ชื่อว่าโคปกโมคคัลลานะก่อน พราหมณ์นั้นนิมนต์พระอานนท์เข้าไปนั่งบนอาสนะแล้ว พอเริ่มสนทนาไปได้หน่อยหนึ่ง วัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์แห่งมคธรัฐ (ผู้โค่นวัชชีรัฐ) เทียวตรวจงานมาถึงที่นั่น จึงเข้ามาร่วมสนทนาด้วย

วัสสการพราหมณ์ถามพระอานนท์ว่า มีไหม ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่ท่านพระโคตมทรงตั้งไว้ให้เป็นหัวหน้า (ปฏิสนธิ) แทน เมื่อพระองค์ทรงล่วงลับไป พระอานนท์ตอบว่าไม่มี วัสสการพราหมณ์ก็ถามต่อไปว่า แล้วมีไหม ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่สงฆ์เลือกตั้งหรือพระเถระสัมพหุลาพร้อมกันแต่งตั้งไว้ให้เป็นหัวหน้าแทนเมื่อพระพุทธเจ้าทรงล่วงลับไป พระอานนท์ก็ตอบว่าไม่มี

วัสสการพราหมณ์จึงกล่าวว่า เมื่อไม่มีหัวหน้าแล้ว จะมีอะไรเป็นเหตุให้เกิดสามัคคีอยู่ร่วมกันด้วยดีโดยธรรม (ธรรมสามัคคี) พระอานนท์ตอบกลับไปว่า พวกเรามีใช่ไม่มีหัวหน้า พวกเรามีธรรมเป็นหัวหน้า พราหมณ์ย่อนถามว่าท่านพูดอย่างนี้ หมายความว่าอย่างไร

พระอานนท์จึงอธิบายว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงแสดงปาติโมกข์ไว้ พอถึงวันอุโบสถ ภิกษุทั้งหลายผู้อาศัยคามเขตหนึ่งเท่าที่มีอยู่ทั้งหมด จะมาประชุมพร้อมเป็นอันเดียวกัน ครั้นแล้วจะขอให้ภิกษุรูปที่คล่อง สวดปาติโมกข์ ถ้าขณะที่สวดปาติโมกข์อยู่ ปรากฏภิกษุมีอาบัติมีโทษที่ล่วงละเมิด ภิกษุทั้งหลาย (ที่ประชุม) ก็จะให้เธอปฏิบัติตามธรรม ตามที่ทรงสอนไว้ โดยนัยนี้ มิใช่ว่าภิกษุทั้งหลายสั่งการให้ทำ แต่คือธรรมสั่งการให้ทำ

วิสสการพราหมณ์ก็ถามต่อไปว่า ขณะนี้เอง มีภิกษุสังฆรูปหนึ่งใหม่ ที่ภิกษุทั้งหลายเคารพ ถือเป็นหัวหน้า พระอานนทฺ์ตอบว่ามี

วิสสการพราหมณ์จึงย้อนว่า เมื่อก็ ถามว่ามีไหม ภิกษุสังฆรูปหนึ่งที่ท่านพระโคตมทรงแตั้งไว้ ที่สงฆ์เลือกตั้งไว้ หรือพระเถระทั้งหลายแต่งตั้งไว้ ให้เป็นหัวหน้าเมื่อพระองค์ล่วงลับไป ท่านตอบว่าไม่มี แต่มาเดี๋ยวนี้ ท่านกลับบอกว่ามี ที่ท่านพูดนี้ จะให้เข้าใจว่าอย่างไร

พระอานนทฺ์จึงชี้แจงว่า มีหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสบอกไว้ เป็นปสาทนิยมธรรม ๑๐ ประการ (ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส, คุณสมบัติที่ทำให้เรามั่นใจเชื่อถือ คือ ทรงศีล ทรงสุตะ สันโดษ ทรงฌาน ทรงอภิญญา) ในบรรดาภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่านั้นมีในรูปใด ประดาภิกษุก็เคารพนับถือเข้าไปอาศัยท่านรูปนั้นอยู่ (ถือเป็นหลักเป็นหัวหน้าหรือเป็นผู้นำ) วิสสการพราหมณ์ฟังแล้ว แสดงความยอมรับและสนทนาเรื่องอื่นต่อไป

พูดได้ว่า นี่คือความหมายแห่งหนึ่ง ของการมีพระธรรมวินัยเป็นศาสดา และเป็นเหตุผลอันทำให้ถือเป็นสำคัญ ที่จะต้องรักษาหลักการตลอดจนตัวบทของพุทธบัญญัติที่เป็นดุจกฎหมายไว้ให้แน่ชัดแม่นยำ เพราะเมื่อไม่ขึ้นต่อตัวบุคคล ก็ต้องรักษาหลักการนั้นไว้ ไม่ให้พระศาสดาหรือหัวหน้าหายไป และจึงควรระบบสังฆะไว้ได้ในท่ามกลางนักบวชสารพัด ดังจะเห็นต่อไป

จากที่กล่าวมา คงจะพอมองเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาอันมีสังฆะเป็นแกนนั้น สืบต่อ ขยายตัวกว้างใหญ่ และดำรงคงอยู่ยั่งยืนสืบมายาวนานถึงเพียงนี้ได้อย่างไร แม้ว่าจะถูกภัยทำลายหมดไปจากแผ่นดินถิ่นเดิม ก็ยังอยู่ในโลกกว้างอย่างยืนยงมั่นคง

(แต่มองอีกแง่หนึ่ง การมีรูปลักษณะที่ชัดเจนและเป็นกลุ่มก้อนที่แน่นอนหนา ก็เป็นเหตุให้ถูกกำจัดโดยภัยอีกแบบหนึ่งได้ง่าย ดังที่ได้เป็นเหตุให้หมดไปจากชมพูทวีปนั่นเอง)

พราหมณ์ ตั้งระบบวรรณะ ๔ ฤาษี ดาบส ต้นสายระบบสมณะ

ที่นี่ ก็ไปดูเรื่องนักบวชกันเสียที และเพื่อให้มีแนวในการพิจารณา ก็ขอเริ่มจากตั้งรูปเรื่องตามอัคคัญญสูตร ที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ จนเกิดเป็นกลุ่มคนผู้มีอาชีพการงานวิถีชีวิตต่างกันไปเป็น ๔ มณฑล หรือ ๔ วงการครองชีพ (กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร)

ทั้งนี้ ชัดตรงข้ามกับที่พวกพราหมณ์บอกไว้ว่า พระพรหมเป็นเจ้าของได้ทรงจัดสรรกำหนดไว้ให้เป็นอย่างนั้น ซึ่งเป็นเรื่องตายตัวตามชาติกำเนิดแก้ไขเปลี่ยนแปลงไม่ได้ เรียกว่า วรรณะ ๔

ที่จริง พราหมณ์นั่นแหละเรียกได้ว่าเป็นต้นกำเนิดของนักบวช อย่างที่เล่าแล้วว่า ตั้งแต่สังคมมนุษย์เกิดขึ้นมาไม่นาน คนพวกหนึ่งเห็นความชั่วร้ายการเบียดเบียนกันต่างๆ เกิดขึ้น คิดจะเลิกล้างลอยบาปห่างพ้นไปเสียจากความชั่วร้ายทั้งหลาย ก็เลยได้ชื่อว่าพราหมณ์ ออกจากสังคมไปสร้างบรรณกุฎีอยู่ห่างไกลในป่าอรัญ กลายเป็นนักเพ่งพินิจทางจิตใจ (ผู้บำเพ็ญฌาน) อย่างนี้ก็เข้าลักษณะเป็นนักบวช ทำนองพระฤาษี (อิสิ) แต่นักพินิจคิดค้นเหล่านี้ ซึ่งไม่ได้หุงต้มกิน ก็เข้ามาพึ่งพาหาอาหารในบ้านในเมือง

ที่นี่ ท่านว่า คนพวกนี้บางส่วนซึ่งบำเพ็ญฌานไม่สำเร็จ เข้ามาบ้านเมือง ก็มาผูกเรื่องแต่งคัมภีร์สอนมนต์อยู่ในบ้านเมืองไปเลย (อรรถกถาอธิบายว่าแต่งพระเวท ทรงมนต์สอนมนต์; คำว่า มนต์, มนตร์, มันตระ แปลว่าความคิด สิ่งทีกลั่นกรองจากความคิด ปัญญาที่คิด แล้วก็มาถึงการพูดจาออกจากความคิดหรือด้วยปัญญาที่คิด กลายเป็นความหมายว่าปริกษา เช่นในคำว่า องคมนตรี ราชมนตรี รัฐมนตรี)

พรหมมณีนั่น จากนักบวช ไปๆ มาๆ กลายเป็นคนบ้าน มีครอบครัว มีบุตรหลานสืบตระกูล แถมผูกเรื่องแต่งคัมภีร์มีพระเวทบอกว่ามาจากพระพรหม กลายเป็นจัดคนเข้าในวรรณะ ๔ ตามที่ว่าพระเจ้าสร้างมาตายตัว และพวกตนก็เป็นกลุ่มชนวรรณะพรหมมณี ที่เป็นแกนกำอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ ผูกขาดการศึกษาพระเวทและการสื่อสารกับเทพเจ้าที่แก้ผลร้ายให้ผลดีด้วยการบูชาัญญู สังคมทั้งสี่วรรณะก็เป็นอันต้องขึ้นต่อพรหมมณี

อย่างไรก็ตาม พวกคนที่ลี้สังคมออกไปอยู่ป่าบำเพ็ญฌาน ตั้งแต่ครั้งต้นกำเนิดพรหมมณีนั่น ก็คงมีสืบต่อมา ครั้นสังคมกลายเป็นระบบวรรณะสี่ไปแล้ว ก็อย่างที่ท่านเล่าต่อมาว่า คนในวรรณะทั้ง ๔ นั้นแหละ ที่เบื่อหน่ายไม่พอใจ รังเกียจขนบธรรมเนียมแบบแผนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของตน ก็สละบ้านเรือนออกมาบวช ทำให้วงการนักบวชขยายใหญ่ขึ้น ท่านจัดเป็นอีกมณฑลหนึ่งที่เรียกว่า “สมณมณฑล” ซึ่งทำให้ค่อนข้างเป็นอิสระจากระบบวรรณะที่กำกับสังคมอยู่

แต่ก็อย่างที่เคยยกตัวอย่างให้ฟังแล้วว่า บางทีมาบวชอยู่ป่ากันแล้ว ก็ยังมาทะเลาะวิวาทกันเพราะเรื่องการถือวรรณะนั้นอีก

พวกนักบวชแบบที่มีมาเก่าแก่แต่เดิม ที่ว่าอยู่ในป่าบำเพ็ญฌาน (ที่ส่วนหนึ่งมาเป็นผู้แต่งพระเวท เป็นบรรพบุรุษบูรพาจารย์ของประดาพรหมมณี – พุราหมณานัน ปุพุกา อีสโย มนุทานัน กตตะโร) เราได้ยินกันมาเรื่อย ก็คือพวกฤๅษี อย่างที่ว่าแล้ว (ภาษาบาลีว่า “อิสิ”) ซึ่งบางทีก็เรียกว่าดาบส คือใช้แทนกันได้ (เช่น พ.อ.๗/๑๙๗ หรือดูตัวอย่างง่ายๆ ในเวสต์สันดรชาดก เรียกอัชจตุฤๅษีบ้าง อัชจตดาบสบ้าง ตามควรแก่สำนวนความ) อยู่อาศรม ซึ่งอาจจะมีบรรณภูมิ บรรณศาลา ที่จงกรม เป็นต้น

ดาบสนั้นเกล้าผมเป็นมวย จัดแต่งเกลียวผมเป็นรูปทรง หรือจัดทำผมมุ่นขึ้นไป ที่เรียกว่าชฎา จึงเรียกว่า “ชฎิล” (ชฎา แปลว่า กระเชิง รก ชฎ)

เพราะฉะนั้น บรรพชิตคือนักบวชคนเดียวเท่านั้นเอง บางทีจึงเรียกทั้ง ว่า ฤาษี ว่า ดาบส และ ชฎิล (ดูตัวอย่างง่ายๆ ใน โสมนัสสชาดก, พุ.ชา.๒๗/ ๒๑๖๔/๔๔๓; ชา.อ.๗/๙๗; และอุททาลกชาดก, พุ.ชา.๒๗/๑๙๐๗/๓๗๔, ชา.อ.๖/ ๒๗๗; พระเวสสันดรก็บวชเป็นฤาษีและมุ่นผมเป็นชฎา)

ตอนนี้ก็บอกข้อน่าสังเกตอีกหน่อยว่า ใน ๓ คำนี้ “อิสิ” ที่ใช้ในความหมายว่าฤาษีในป่าดงแดนไพรนั้น ตามปกติมาในชาดก คือหมายถึง ฤาษีครั้งโบราณ

ถ้ามาในพระไตรปิฎกส่วนอื่น โดยเฉพาะในพระสูตรแท้ๆ ก็มักมีคำบอกกำกับว่า “ภูตปุพฺพ” คือเป็นการเล่าเรื่องในอดีต หรือมีคำนำหน้าเป็น “ปุพฺพกา อิสโย” (ฤาษีปางก่อน) ซึ่งหมายถึงบรรพชนของพวกเขาหมด

ถ้ามิฉะนั้น หากใช้ในความหมายปัจจุบันของสมัยนั้น ก็หมายถึง พระพุทธเจ้า หรือพระภิกษุในพระพุทธศาสนาตัวเอง (ถ้าหมายถึง พระพุทธเจ้า บางทีก็เติม มหา เข้าไปด้วย เป็น มหาอิสิ หรือมหาสิ) โดยที่ทั่วไปใช้แต่ในคำร้อยกรอง คือคาถา ทั้งเพราะเป็นคำสั้นเชื่อมต่อฉันท์ลักษณะ ในกรณีนั้นๆ และเป็นคำยืมใช้ในความหมายเทียบเคียง (ชาวชมพูทวีปคง พูดถึงอิสิ/ฤาษีปางก่อน ด้วยความเคารพขามเกรง อย่างที่เรียกว่า in awe)

คำที่สอง “ดาบส” มีใช้ในพระไตรปิฎกน้อย แม้กระทั่งในวินยชาดกก็มีไม่มากนัก (ชาดกในพระไตรปิฎก เป็นคาถา ใช้คำว่า “อิสิ” คือฤๅษี สะดวกกว่า) แต่ในอรรถกถาชาดก นิยมใช้ดาบสทั่วไปเป็นคำพื้น

ขอสันนิษฐานต่อไปว่า ที่เป็นอย่างนี้ เพราะ อิสิ เป็นคำที่นิยมสงวนไว้ กับความรู้สึกที่ตึงามศักดิ์สิทธิ์น่านับถือ ดังนั้น ในอรรถกถา แม้จะเริ่มเรื่องว่าบวชเป็นฤาษี แต่ต่อจากนั้น ดำเนินเรื่องราวไปทำอะไรๆ ก็ใช้คำว่าดาบส

ยิ่งถ้าเป็นความเสียหาย เช่น โกงหรือหลอกหลวง ก็ใช้แต่คำว่า กุหก- ตาปส กุฏตาปส หรือกุฏชฎิล

(กุหกพรหมณฺฑ์ และกุหกภิกขุ ก็มี แต่ยังไม่พบกุหกฤาษี นอกจากแห่งเดียวที่ถูกเรียกว่า “กุหก อัย อิติ” แต่เป็นการถูกผู้ริษยากล่าวหาว่าร้ายโดยไม่เป็นความจริง, อป.อ.๑/๘๒/๑๔๓)

ส่วน “ชฎิล” ในพระไตรปิฎกเอง มีในส่วนของพระสูตรบ่อยครั้งกว่าในชาดกเสียอีก โดยมักเป็นเรื่องปัจจุบันของพุทธกาล แต่ก็ไม่มากมาย คือแค่ในเรื่องชฎิล ๓ พี่น้อง มีอรุเวลกัศสป เป็นต้น และในเรื่องเกณียชฎิล (ในอุปทาน มีคาถากล่าวถึงสุเมธดาบสโดยมีคำว่าชฎิลเสริมในเชิงประพันธ์) แต่ในชั้นอรรถกถา เช่น อรรถกถาชาดก ใช้คำว่าชฎิลไม่น้อย

ว่าถึงในพระไตรปิฎก ตรงนี้ก็ขอเสนอข้อพิจารณาเชิงสันนิษฐานว่า ในยุคโบราณ นักบวชมีแค่จำพวกที่คล้ายๆ กันนี้ ก็ใช้คำเรียกว่า ฤาษีหรือดาบส ยืนพื้น

ส่วนชฎิล มักใช้เป็นเพียงคำคุณศัพท์ที่บอกลักษณะว่ามุ่นผมทรงชฎา (“ชฎิล” แปลว่า มีชฎา) แต่พอใกล้พุทธกาลเข้ามา มีนักบวชประเภทต่างๆ มากมาย ไว้ผม ปลงผม นุ่งห่มกันอย่างนั้นอย่างนี้ การมีผมมุ่นทรงชฎา กลายเป็นลักษณะพิเศษที่จะสังเกตแยกจากพวกอื่น คำว่า “ชฎิล” ก็เลยกลายเป็นคำเรียกชื่อนักบวชประเภทนี้ไป

ก่อนผ่านตรงนี้ ขอแทรกไว้เป็นที่สังเกตว่า คำเรียกในวงการบรรพชิตเดิม ที่พุทธศาสนารับมาใช้ นอกจาก อิติ (ฤๅษี) และสมณะ ก็มีอีกคำหนึ่ง คือ “มุนี” ซึ่งเป็นคำสูงในศาสนาเก่า แต่ทั้งนี้พระพุทเจ้าจะทรงย้ายอยู่เสมอถึงการใช้คำเหล่านี้ในความหมายแบบพุทธ ซึ่งกำหนดโดยคุณสมบัติที่ระบุ

“อิติ” นิยมใช้ในคำร้อยกรองโดยมุ่งที่ความรู้สึกสูงน่าน่าเคารพ “สมณะ” ใช้ค่อนข้างบ่อย จึงตรัสย้ำความหมายไว้มากแห่ง เช่นในคาถาธรรมบท ส่วน “มุนี” ตรัสไว้เป็นสำคัญ (ดูได้ใน มุนิสุตต, พุ.สุ.๒๕/๓๑๓/๓๖๓; แถมด้วยโมไนยสุตต, อภ.ติก.๒๐/๕๖๒/๓๕๒; พุ.อิตติ.๒๕/๒๔๕/๒๗๓ เป็นต้น)

นักบวชนานาสารพัด รายล้อมสกัดรอบภิกษุสงฆ์

นักบวชนอกพระพุทธศาสนาทั้งหมด มีคำรวมเรียกว่า อัญเดียรถีย์ แปลว่า ผู้ถือลัทธิอื่น (บาลี: อญฺเจตฺตติยิ ← อญฺเจ [อื่น] + ตติยิ [ผู้ถือลัทธิ] บางทีเรียกสั้นๆ เพียงว่า เดียรถีย์ ก็ให้รู้กันว่าหมายถึงอัญเดียรถีย์)

อัญเดียรถีย์ คือนักบวชลัทธิอื่นนั้น ถ้าเปลี่ยนใจจะเลิกลัทธิเดิม มาขอบวชเป็นพระภิกษุ จะต้องอยู่ตติยปริวาสก่อน เป็นการปรับตัวให้พร้อมเป็นเวลา ๔ เดือน หรือจนกว่าสงฆ์พอใจ จึงจะอุปสมบทได้

แต่ชฎิลบุชาไฟ (อย่างอุรุกเวลกัสสป) ได้รับการยกเว้น เพราะเป็นกรรมวาที เป็นกิริยวาที คือเป็นผู้ถือหลักกรรมอยู่แล้ว (วินย.๔/๑๐๐/๑๔๗; พึงสังเกตว่า อรรถกถาไขความคำว่า “ชฎิลกะ” ว่าคือดาบส, วินย.๑.๓/๕๙)

ในวงการนักบวชทั่วไปนั้น ผู้ที่ออกบวช อาจจะมาบวชอยู่กับฤาษีที่มีชื่อเสียง มีบริวารหมู่ใหญ่ก็ได้ แต่จำนวนมากที่เดี่ยวบวชเอง เช่น เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช ก็ทรงอธิษฐานเพศบรรพชิตเอง พระมหากัสสปะก่อนพบพระพุทธเจ้า ก็ถือเพศบรรพชิตบวชเองมาขั้นหนึ่งก่อนแล้ว พระเวสสันดรก็ถือเพศฤาษีเอง (พระปัจเจกพุทธเจ้าก็บวชด้วยตัวท่านเอง)

ฤาษีมีงานหลักที่รู้กันทั่วไป คือการบำเพ็ญฌาน และมีความสุขอยู่กับ*ฌานกัมภา* ท่านที่เก่งก็ได้สมาบัติ ๘ จนสูงสุดถึงอภิญญา ๕ เรื่องฤทธิ์ทรงญาณ บ้างก็บำเพ็ญตบะเผาบาปด้วยการทรมานตนต่างๆ บางที่มีตบะแก่กล้าจนเทวดาแม้แต่พระอินทร์เดือดร้อน บ้างก็บูชาไฟ ตามลัทธิในสายของพรหมณ์ อันถือว่าการบูชาไฟนี้ และการดำผุดอบน้ำศักดิ์สิทธิ์ จะทำให้บริสุทธิ์หมดจดจากบาปทั้งปวง

(การบูชาไฟเป็นมุข คือเป็นหัวหน้า หรือเป็นประธานของการบูชายัญ
ทั้งปวง - อคฺคิหุตฺตมุขา ยญฺญา)

อย่างพระเวสสันดรบวชเป็นฤาษี ก็อยู่กับการบูชาไฟแบบพราหมณ์
พระโพธิสัตว์ในหลายชาติก่อกบวชเป็นฤาษี เจริญฌานจนได้สมบัติ ได้
อภิญญา ๕ แล้วก็ไปจบแค่พรหมโลก (ยังเป็นพระโพธิสัตว์ คือยังแสวงหา
ยังไม่ได้บรรลุโพธิญาณ ยังลองผิดลองถูกอยู่)

ในลัทธิฤาษีชีไพรนี้ พระพุทธศาสนายอมรับเรื่องการเจริญฌาน
เฉพาะในแง่จะนำสมาธิที่ได้มาใช้พัฒนาคุณภาพของจิตใจ และเป็นฐานใน
การทำงานของปัญญา แต่ถ้าติดอยู่แค่ฌานสมาบัติจนถึงโลกียอภิญญา ก็
ถือว่าผิดทางและอาจกลายเป็นโทษ

ส่วนเรื่องตบะทรมานตน และการบูชาไฟ บูชายัญ ท่านให้เลิกหมด

อย่างไรก็ดี ในคำสอนแก่สังคมที่อยู่มาเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ พระพุทธเจ้า
บางครั้งก็ทรงใช้วิธีคงชื่อเดิมของเก่าไว้ แต่เปลี่ยนความหมายใหม่

ดังเช่น “ตบะ” ก็ให้ใช้ในความหมายว่าเป็นความเพียรทางจิตในการ
เผากิเลสคือทำกิเลสให้หมดสิ้นไป หรือความเข้มแข็งคงทนอยู่ได้ในความ
สุจริตชอบธรรม และการไม่ยอมปล่อยตัวไปตามกิเลสหรือการปรนเปรอ
บำรุงบำเรอ เริ่มตั้งแต่การรักษาศีลอุโบสถ

การบูชาบำเรอไฟ ก็เปลี่ยนเป็นให้ดับไฟกิเลสแห่งโลภะ โทสะ โมหะ
หรือจะบูชาไฟก็ได้ แต่ไฟนั้นให้หมายถึงบุคคลที่จะต้องดูแลเอาใจใส่บำรุง
ให้ดีมีฉะนั้นจะเกิดโทษ เหมือนต้องคอยดูแลบำเรอไฟ ได้แก่ บิดามารดา
บุตรภรรยา คนในปกครอง และสมณพราหมณ์ ทั้งนี้ท่านเปลี่ยนศัพท์ที่เป็นชื่อ
ไฟบูชายัญของพราหมณ์ คือ อาหุไนยคฺคิ คหปตฺตคฺคิ และทักขิณัยคฺคิ

ส่วนการบูชาัญญ พระพุทธเจ้าก็ทรงให้เปลี่ยนความหมายจากการบูชาเทพเจ้า มาเป็นการเกื้อกูลช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในสังคม

ควรทราบด้วยว่า ผู้ที่ออกบวชอย่างที่ว่านี้ มิใช่เลิกละครอบครัวเสมอไป บางรายก็มาบวชอยู่ด้วยกันทั้งสามีและภรรยา หรือทั้งครอบครัว พร้อมทั้งบุตรธิดา (เป็น “สปุตุตถกริยปพุพชชา”) แต่ทั้งสองฝ่ายอาจจะถือพรหมจรรย์ เช่น พระเวสสันดร กับพระนางมัทรี พร้อมด้วยชาติ และกัณหา-ชีนา ก็ถือพรหมจรรย์ เช่นเดียวกับบิดามารดาของสุวรรณสามโพธิสัตว์ คือ ทุกุลดาบส กับนางปาริกา

สตรีที่บวชเป็นดาบสหญิงเช่นนี้ เรียกว่า ตาปสี (คัมภีร์ภาษาบาลีชำระไว้ไม่ตรงกัน คัมภีร์บาลีอักษรไทยรุ่นเก่าเรียกว่า ตาปสีนี, น่าสังเกตด้วยว่าที่เรียกนักบวชหญิงในป่าว่า ตาปสี หรือตาปสีนี นี้ พบกรณีเดียวเท่านั้น คือปาริกตาปสี มารดาของพระสุวรรณสาม รายอื่น แม้แต่พระนางมัทรี เพียงบอกว่าถือเพศฤาษี แต่ไม่ใช่เป็นคำเรียกตัวบุคคล)

ที่บวชด้วยกันทั้งสามีภรรยา (หรือแม้แต่บวชฝ่ายเดียว) ก็มีใช้ถือพรหมจรรย์เสมอไป ตัวอย่างรายใหญ่ คือ เกณียชฎิล แห่งอาปถนิคม

ชฎิลผู้นี้เป็นพรานหมณัมมหาศาล คือ ยิงใหญ่ มั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมาก ต้องการรักษาทรัพย์สมบัติ จึงบวช เขาถวายเป็นบรรณาการแด่องค์ราชา และสร้างอาศรมบนที่ดินผืนใหญ่ที่ได้รับพระราชทาน มีกองเกวียนใหญ่ ประกอบการค้า มีบริวารมากมาย และมีนักบวชเด็กสาวรุ่นผสมจุก (พวกปริพาชิกา ที่จะพูดถึงต่อไป) ไว้คอยบำเรอกามคุณในตอนกลางคืน

เคยบอกแล้วว่า ฤาษีชีไพรที่อยู่ป่าลึกแสนไกลเช่นในแดนหิมพานต์นั้น ยังชีพด้วยเผือกมันผลไม้ป่าที่ไปเก็บไปหามากิน (วนมูลผลาหาร) หรือกินผลไม้ที่หล่นเอง (ปวัตตผลโภชน) นานๆ จึงจะเข้ามาในถิ่นบ้านชานเมืองหรือในเขตเมืองเพื่อได้เสพของเค็มของเปรี้ยวบ้าง

เมื่อเข้ามาในถิ่นบ้านเมืองอย่างนั้น พวกฤาษีดาบสก็พักตามโคนไม้ หรือบางที่มาเฉพาะตัว ก็อาจจะพักในโรงช่างหม้อซึ่งมีบริเวณกว้างขวาง แต่ถ้าเป็นคณะใหญ่ ซึ่งอาจจะมีจำนวนหลายร้อย ก็มักไปพักในอุทยาน

แต่ที่นี้ ก็มีฤาษีดาบสบางพวกอยู่ในป่าที่ไม่ไกลนัก หรือบางที่ออกจากป่าลึกมาพักอยู่ในป่าใกล้ถิ่นชาวบ้านนอก (อย่างในคันธารชาดก, ชุ.ชา. ๒๗/๑๐๔๓/๒๒๔; ชา.อ.๕/๑๘๑) จะมาพักชั่วคราว หรือมาแล้วมาเลยก็ตาม ก็อาจจะมารับภิกษาจากบ้านคนที่อยู่ในป่า หรือออกมาหารับภิกษาในหมู่บ้านชายแดน

ตรงนี้ก็ขอสันนิษฐานหน่อย เรื่องอาจจะมาด้วยกันหรือทำนองเดียวกับพวกฤาษีปางก่อนโน้นที่กลายมาเป็นต้นกำเนิดของคณวรรณะพราหมณ์ ที่เล่ามาแล้วว่า พวกพราหมณ์ยุคแรกที่ยังไม่เป็นวรรณะนั้น บางพวกเข้ามาอยู่ในเขตบ้านเมือง ละทิ้งการบำเพ็ญฌาน หันมาผูกมนต์แต่ง คัมภีร์ที่มาเป็นพระเวท แล้วไปๆ มาๆ เลยกลายเป็นคนอยู่บ้านมีครอบครัว ที่เรียกว่าคณวรรณะพราหมณ์

ที่นี้ อาจจะพร้อมกันนั่นเอง นักบวชที่เข้ามาในถิ่นใกล้บ้านชานเมืองนี้ บางพวกก็อาจจะยังคงวิถีชีวิตแบบอนาคาริกต่อมา โดยไม่กลายมาเป็นคนบ้านในวรรณะพราหมณ์

แล้วจากพวกนี้ ก็เกิดมีนักบวชที่อยู่ในถิ่นบ้านชานเมืองเพิ่มขึ้นๆ ซึ่งก็เป็นอันสืบเนื่องมาจากนักบวชพวกฤาษีชีไพรในป่านั้นเอง

แล้วนักบวชพวกอยู่ในเขตบ้านเมืองนี้ ซึ่งก็พัฒนาต่อมา ทั้งมีวิถีชีวิตต่างออกไป และมีลัทธิคำสอนของตนๆ ที่เกิดขึ้นตามกาลเวลา ก็เกิดมีชื่อเรียกเป็นนักบวชประเภทใหม่ๆ เพิ่มขึ้น

นักบวชในถิ่นบ้านเมืองที่ค่อนข้างคุ้นชื่อกันดี ได้แก่ “ปริพาชก” อาจจะเรียกเป็นไทยทำนองว่า นักบวชอิสระเร่ร่อน หรือนักบวชสังฆจรเสรี

(ปริพาชกบางคนยังอยู่อาศรมในป่าอรัญญิกก็มี เช่น ปริพาชกที่นาง กุณฑลเกสีไปขอบวชหลังจากผลัดสามีอดีตโจรตกเหวตายไปแล้ว ยิ่งกว่านั้น ในชาดกเรื่องหนึ่ง มีผู้เข้าไปบวชเป็นปริพาชกในหิมวันตประเทศ นับว่าแปลกมาก แต่พบกรณีเดียวเท่านั้น และปริพาชกผู้นี้ก็เข้ามาอยู่และมี กิจกรรมในเมืองมาก แม้กระทั่งช่วยตัดสินคดีความของบ้านเมือง, มหาโพธิชาดก, ชา.อ.๘/๕๓ ส่วนในเรื่องอื่นคงนับร้อย มีแต่อติปพพชุกา โดยมี ตาปสพพชุกา แทรกบ้างไม่มาก)

นักบวชทั้งหลายนั้น บางทีใช้คำเรียกรวมๆ ว่า “ตาปสปริพาชกา” (ตาปสและปริพาชก) และจาก ๒ คำนี้ พอจะช่วยโยงให้เห็นความสัมพันธ์ ระหว่างนักบวชป่ากับนักบวชบ้าน และต้นแหล่งเดียวกันของนักบวชทั้ง ๒ พวกนั้น โดยที่ตาปส (หรืออติสิ/ฤาษี) นั้นเองเป็นที่มาของปริพาชก และในที่สุดก็เรียกรวมปริพาชกเข้าในคำว่าตาปสได้ด้วย

ที่นี่ พวกนักบวชที่อาจจะเรียกว่าก้ำกึ่งหรือครึ่งกลาง เช่น อยุริมปายาขยบ้าน และอาจจะดำเนินชีวิตเป็นอยู่อย่างที่ยองได้ทั้งสองแบบ บางทีคนเดียวกันก็เรียกเป็นตาปสบ้าง เป็นปริพาชกบ้าง บางทีเรียกว่าตาปส แต่บวช ลูกศิษย์กลายเป็นเรียกว่าปริพาชก (ถ้าเป็นหญิง ก็เป็นปริพาชิกา, คำบาลีว่า “ปริพพาชิกา”) หรือจะเลือกเป็นตาปส หรือเป็นปริพาชก ก็ได้

นักบวชป่า-นักบวชบ้าน จุดร่วม-จุดแยก

ก็เลยจะยกตัวอย่างมาให้ดู จะได้พอมองเห็นจุดแบ่งหรือจุดแยก
ระหว่างนักบวชป่าหรือดาบส กับนักบวชเมืองหรือปริพาชก

ดังเรื่องในกุ่มภการชาดก (ชา.อ.๕/๑๙๖) สามีสอบภรรยาว่าจะไปบวช
แต่ภรรยาซึ่งหนีไปบวชก่อน โดยไปบวชในสำนักดาบสใกล้เมือง (ไม่ใช่ใน
ป่าลึกที่ไกล) เป็นปริพาชิกา ฝ่ายสามีจำใจต้องอยู่เลี้ยงลูกต่อไปก่อน พอลูก
รู้ความแล้วก็ไปบวชเป็นฤาษีอยู่ใกล้เมืองเหมือนกัน

ที่จริง เรื่องที่น่าจะช่วยให้ชัดมาก คือเรื่องของพระกุนทลเกสีเถรี แต่
พอดีมีข้อมูลขัดแย้งกัน จึงฟังได้ไม่เต็มที่ ถึงกระนั้นก็ขอนำมาเล่าไว้ เมื่อ
พิจารณาแล้ว ก็ได้ประโยชน์ จะช่วยให้เข้าใจชัดยิ่งขึ้น

เล่าตามอรรถกถาธรรมบท (ธ.อ.๔/๙๔) ว่า นางกุนทลเกสี หลังจาก
ผลัดสามีอดีตใจรตกเหวตตายไปแล้ว ได้ตัดสินใจจะบวช จึงเข้าป่าไปเรื่อยๆ
จนถึงอาศรมของพวกปริพาชกแห่งหนึ่ง (ตามปกติ ปริพาชกอยู่ในอาศรม
กรณีนี้อาจจะเป็นดาบสกำลังอย่างที่ว่าข้างบน หรือไม่กี่เขียนผลล คำว่า
อาศรมของปริพาชก พบแห่งเดียวเท่านั้นในคัมภีร์เท่าที่มี นอกนั้นมีแต่อาศรม
ของปริพาชกซึ่งพบมากมาย) จึงเข้าไปขอบวช

เมื่อบวชแล้ว ก็ถามทางสำนักว่า การบวชของที่นี่มีอะไรเป็น
ประโยชน์หรือจุดหมายสูงสุด ได้รับคำตอบว่าให้เลิกเอา จะทำสถิน
บริกรรมจนได้ฌาน หรือมิฉะนั้นก็เรียนวาทะมากมายตั้งพันให้ชำนาญ เอา
ไปเที่ยวทำโต้ตอบปัญหากับคนเก่งทั่วพื้นชมพูทวีป ใครตอบปัญหาของเธอ

ได้คือชนะ ถ้าเป็นคฤหัสถ์ ก็ให้ยอมตัวเป็นภรรยาของเขา ถ้าคนชนะเป็นนักบวช ก็ให้บวชเข้าสำนักของนักบวชนั้นไป

(ถ้าเลือกอย่างแรกคืออยู่เจริญญาน ก็คือเป็นดาบสหญิง ถ้าเอาอย่างหลัง คือเที่ยวได้วาทะ ก็เป็นปริพาชิกา)

กุนทลเกสียบอกว่าจะเจริญญานเธอคงไม่ไหว จึงเลือกอย่างหลังเป็นปริพาชิกา เรียนวาทะเจนจบแล้วเที่ยวจาริกไปในถิ่นแดนต่างๆ ทำคนไม่ว่าใครให้ได้วาทะตอบปัญหาของตน ไม่มีใครสู้ได้ จนมาพบกับพระสารีบุตรซึ่งตอบปัญหาของเธอได้หมด แต่เธอตอบปัญหาของท่านไม่ได้ จึงยอมแพ้และตามพระสารีบุตรมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ขอบวชเป็นภิกษุณี ต่อมาพระภิกษุกุนทลเกสียได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในบรรดาผู้ตรัสรู้ฉับไว

ที่ว่าข้อมูลขัดแย้งกัน คือ นี้เล่าตามอรรถกถาแห่งธรรมบทว่ากุนทลเกสียบวชในสำนักปริพาชก แต่ในอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย (อง.อ.๑/๒๔๓/๓๒๘) และอรรถกถาแห่งเถรีคาถา (เถรี.อ.๑๒๙) ว่าเธอบวชในสำนักนิครนถ์ ได้รู้คำสั่งสอนแล้วไม่พอแก้ไข จึงหาความรู้เองจนเก่งไม่มีใครสู้ แล้วเที่ยวทำได้วาทะมาจนพบพระสารีบุตรแล้วได้บวชเหมือนข้างต้น

เหตุหนึ่งที่ทำให้เรื่องผิดแผกกัน คงเป็นเพราะคำเล่าประวัติของพระเถรีเองในพระไตรปิฎก (สุ.อป.๓๓/๑๖๑/๓๒๘) บอกไว้รวบรัดและเป็นความร้อยกรอง ใช้ถ้อยคำที่ไม่ระบุลงไป แต่พุทธบริษัทเวลานั้นคงรู้กันดี คือท่านเล่าว่า “ฉันเข้าไปยังสำนักของพวกนุ่งขาว บวชแล้ว คราวนั้น เขาเอาแหนบถอนผมของฉันจนหมดสิ้น” (พระไตรปิฎกแปลภาษาไทยเดิมคำว่า “ปริพาชก” ลงไปในคำแปลเหมือนกันทั้ง ๓ ชุด แต่ในข้อความบาลีเดิมไม่มี) เมื่อดูตามข้อความที่ท่านเล่านี้ นักบวชนุ่งขาวใช้แหนบถอนผมจนหมด ก็ชวนให้เห็นว่าเป็นพวกนิครนถ์ตามอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย และเถรีคาถา

แล้วก็ในเถรีคาถา ท่านพูดถึงตัวเองเป็นคำร้อยกรองไม่ระบุ เช่นเดียวกัน (ช.เถรี.๒๖/๔๔๗/๔๕๗) ว่า “เมื่อก่อนนั้น เรานี้ ถอนผม อมขี้ฟัน มีผ้าปิดกันกายผืนเดียว เทียวไป” (สุนเฐสี ปงกฐรี เอกสาฎี ปุเร จรี) นี่แหละ อรรถกถาแห่งเถรีคาถาจึงบอกว่าเป็นไปตามจารีตของนิครนถ์

อย่างไรก็ตาม เมื่อมองในความหมายอย่างกว้างที่เคยบอกแล้วว่า บางทีใช้คำว่าปริพาชกเรียกนักบวชบ้านนักบวชเมืองคลุมทั้งหมด (นิครนถ์ เป็นนักบวชกลุ่มสำคัญที่ปกติเรียกตามชื่อลัทธิของพวกเขาเอง) ถ้าอย่างนั้นก็พูดได้ว่าบวชเป็นปริพาชกนั้นแหละ แต่เป็นประเภทนิครนถ์ แล้วอรรถกถา ทั้งสามก็เป็นอันไม่ขัดกันในเรื่องราวรวมๆ

ตรงนี้ก็เลยแถมอีกหน่อยให้เห็นว่า นิครนถ์ กับ ปริพาชก นี้ บางทีหิ้ง คำทั้งคนก็ปนเปกันไปได้ อย่างในประวัติของสังฆนิครนถ์ (ม.อ.๒/๓๓๕๓/๑๗๕) ว่า นิครนถ์ชาย (นิคณฺโจ) คนหนึ่ง กับนิครนถ์หญิง (นิคณฺจี) คนหนึ่ง อยู่คนละทิศคนละทาง ต่างก็เป็นผู้เจนจบวาทะ เทียวได้วาทะไปทั่ว (นี่ก็คือวิถีของ ปริพาชก) ในที่สุดมาบรรจบเจอกันที่เมืองเวสาลี พวกเขาเจ้าลิจจวีรู้เรื่องแล้ว ชอบใจ จัดให้สองคนนี้ได้วาทะแข่งกัน ในที่สุดผลปรากฏว่าเสมอกัน

พวกเขาเจ้าลิจจวีได้ฟังการได้วาทะนี้ตลอดแล้วชอบใจมาก คิดว่าสอง คนนี้เก่งต่อเก่ง ถ้ามีลูก ก็คงจะได้คนที่ทวีเก่ง จะฉลาดเฉียบแหลมมาก เลย ขอให้ทั้งสองนิครนถ์อยู่ที่เมืองเวสาลี และจัดการวิวาहींให้ พร้อมทั้งอุปถัมภ์ บำรุง

นิครนถ์หญิงชายคู่นี้ อยู่ด้วยกันจนมีธิดา ๔ คน คือ สังฆา โฉลา ปฎาจารย์ (คนละคนกับพระปะฎาจารย์เถรีที่เป็นอัครสาวิกาฝ่ายซ้าย, แต่ อรรถกถาขาดก ว่าชื่อ ปฎิจฉาทา) และ อาจารย์วดี (คนหลังนี้บางแห่งว่าชื่อ อวธาริกา บ้าง สิวาวติกา บ้าง สิวาวตกา บ้าง) และบุตร ๑ คน เป็นคน สุกต้องชื่อ ว่า สังฆกะ

ธิดาทั้งสี่เรียนวิชาวาทะจากพ่อแม่จนเก่งดีแล้ว นิครนถ์พ่อแม่ก็ให้ออกเที่ยวได้วาทะอย่างที่ตนเคยทำมา โดยใช้หลักที่ว่า ใครสามารถตีวาทะของฝ่ายตนตกไปได้ ถ้าเป็นคนบ้าน ก็ยอมตัวเป็นภรรยา ถ้าเป็นนักบวช ก็บวชเข้าสำนักของท่านผู้นั้นไป ทั้งสี่คนก็เป็นปริพาชิกาเที่ยวได้วาทะไป จนมาพบและแพ้พระสารีบุตร แล้วบวชเป็นภิกษุณีทั้งหมด

ส่วนบุตรคนเล็กคือสังจจะนั้น มีสติปัญญาอดเยี่ยม ได้อยู่ประจำที่เมืองเวสาลีนั้น (ในพระสูตรเรียกว่า สังจจะ นิครนถบุตร ในอรรถกถาบางที่เรียกสั้นๆ ว่าสังจจนิครนถ์) ได้เป็นอาจารย์สอนศิลปวิทยา แก่พวกลูกเจ้าลิจฉวี และด้วยความเก่งกาจเป็นเจ้าวาทะ ก็ล้าพองตนว่าสมณพราหมณ์ไม่ว่าผู้ใด ถึงจะเป็นพระพุทเจ้า ก็ไม่สามารถมาประวาทะกับตนได้ อย่างว่าแต่คนเลย แม้แต่เสาะเจอตัวเขาก็ยังสั่นสะท้าน

แล้ววันหนึ่ง เขาบอกว่าจะไปสนทนากับพระพุทเจ้า จะใช้วาทะพิศพาตชุดกระซากลากจูงพระพุทเจ้าตามชอบใจให้อับจนหมดทางไป และได้พาเจ้าลิจฉวีมากมายไปเฝ้าสนทนาถามปัญหาแก่พระพุทเจ้า แต่ในที่สุดปรากฏว่าเขาเองอับจนและยอมรับออกมาว่าตนกว้างกร้าวคะนองปากไม่สมจริง พระพุทเจ้าต่างหากที่ทรงปราบเขาได้ และได้นิมนต์พระพุทเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ไปฉันที่บ้าน (จุฬสังจกสูตร, ม.ม.๑๒/๓๙๒/๔๒๒)

เล่าโน่นเล่านี้ ไปๆ มาๆ เลยยืดยาวกันใหญ่ เอาเป็นว่า เรื่องพระกุนทลเกสี หรือพระภัททา กุนทลเกสาเถรีนี้ ถึงแม้อรรถกถาทั้งหลายจะเล่ารายละเอียดต่างกันไปบ้าง ไม่ว่าจะเรื่องของตัวท่านเองจะเป็นอย่างไร แต่เราก็ได้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องราวของนักบวชเพิ่มขึ้น

เข้าบ้านเข้าเมือง เจอนักบวชเร่ร่อน จนถึงซีเปลือย

ตอนนี้ อาจลองพูดทำนองสรุปให้เห็นภาพรวมของนักบวชบ้านนักบวชเมืองไว้ทีหนึ่ง ขอให้ช่วยพิจารณา อาจจะช่วยกันตรวจสอบและขัดเกลาให้ลงตัวแน่ชัดต่อไป คือคงจะเป็นทำนองนี้ว่า

“ปริพาชก” เป็นคำหลวมๆ เรียกนักบวชบ้านนักบวชเมืองได้อย่างครอบคลุม

แต่นักบวชพวกใดรวมตัวเป็นกลุ่มใหญ่ เช่นอาจจะมีอาจารย์หรือหัวหน้าที่มีชื่อเสียงมาก กลายเป็นลัทธิสำคัญอันมีชื่อเฉพาะที่รู้จักกันกว้างขวางออกไป ก็นิยมเรียกนักบวชในกลุ่มหรือลัทธินั้นตามชื่อเฉพาะของเขา เช่นพวกนิครนถ์

ส่วนนักบวชที่เป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย หรือเป็นส่วนตัวกระจัดกระจายกันไปต่างๆ มากมาย ก็เรียกสาดคลุมไปว่าปริพาชก (บาลีว่า “ปริพุพาชก”) และพวกทยอยย่อยเหล่านี้ก็จะมีลักษณะเด่นในแง่ที่เกี่ยวจรไปอย่างอิสระเสรี เช่น เทียบถกเถียงแลกเปลี่ยนความรู้ หรือไปเที่ยวหาคนที่จะได้วาทะด้วยอย่างทีพูดมาแล้ว จนเวลาพูดถึงปริพาชก ก็จะนึกถึงความหมายในแง่นี้

โดยลักษณะเด่นที่เป็นคนเสรี มีความรู้เชี่ยวชาญ เทียบถกเถียงได้วาทะไปเรื่อยนี้ ผู้รู้ชาวตะวันตกที่มาเป็นนักภารตวิทยา บางทีเรียกพวกปริพาชกว่า “sophist” เป็นเชิงเทียบเคียงกับกรีกโบราณ

เมื่อมีคณาสมัครเป็นศิษย์มากขึ้น ก็กลายเป็นสำนักเป็นวัด (เรียกว่า อารามเหมือนในพุทธศาสนา) บางรายเป็นสำนักย่อยจนถึงสำนักใหญ่ขึ้นมา ก็ยังเรียกว่าปริพาชก อย่างสำนักของท่านสญชัย ที่พระสารีบุตรและพระโมคคัลลาน์เคยอยู่ก่อนได้พบพุทธศาสนา

แม้แต่คนชั้นสูงวรรณะกษัตริย์ อยากให้ลูกสาวได้เล่าเรียนรู้ลัทธิต่างๆ ก็ยังพาลูกสาวมาส่งเข้าสำนักปริพาชก ดังในกรณีของปริพาชิกามารดาของพระสภิกษุเถระ แต่เมื่อเข้าอยู่ในสำนักแล้ว มีปริพาชกมามีความสัมพันธ์ที่ผิดทางเพศ พอพวกเขาเห็นตั้งครรรค์ก็ขับไล่ไสส่ง ไปคลอดลูกในสภาระหว่างทาง (ลูกจึงชื่อว่า “สภิกษุ”) อันนี้ก็อาจจะรวมอยู่ในบทบาทของสมณมณฑลในด้านที่เป็นทางออกจากสังคมาบรรณวรรณะเวลานั้น เป็นช่องทางได้เล่าเรียน แต่คงเป็นเพราะความเสรีที่ไร้ระเบียบ เมื่อมาอยู่ ก็ต้องยอมเสียภัยหน่อย

แล้วก็ สำหรับปริพาชิกานั้น เหมือนจะเป็นธรรมเนียมเลยว่า เมื่อไปได้วาทะกับใคร หากว่าแพ้เขา ถ้าฝ่ายที่ชนะเป็นคฤหัสถ์ ก็ให้ไปเป็นภรรยาอยู่กับเขา แต่ถ้าผู้ชนะนั้นเป็นบรรพชิต (ทั้งที่ตัวเองก็เป็นบรรพชิต) ก็ให้ไปบวชเข้าในสำนักหรือในลัทธิของเขา

แต่แปลกว่า ธรรมเนียมนี้เหมือนกับบอกว่า คนที่ไปได้ด้วยนี้มีแต่ผู้ชายอย่างเดียว และไม่บอกว่าถ้าปริพาชิกาเป็นฝ่ายชนะ จะทำอย่างไร มองง่ายๆ ในภาพรวม หรือโดยเทียบกัน ปริพาชิกาคงมีจำนวนน้อยนิดเท่านั้น

พอพูดมาถึงตรงนี้ ก็เลยแทรกเพิ่มอีกหน่อยว่า เท่าที่พูดมาแล้วจะเห็นว่า ทั้งนักบวชป่า ทั้งนักบวชบ้าน มีหลากหลายสารพัด มีทั้งที่อยู่โดดเดี่ยว ลำพังผู้เดียว มีทั้งที่พาครอบครัวออกมาบวชอยู่ด้วยกันกับบุตรภรรยา โดยทั่วไปก็ถือพรหมจรรย์ แต่ที่ไม่ถือก็ไม่น้อยเหมือนกัน หรือบ้างก็ถืออย่างหลวมๆ เพราะไม่มีวินัยที่แน่ชัด

แล้วก็มีกลุ่มย่อยๆ สำนักเล็ก สำนักน้อย ไปจนถึงสำนักของอาจารย์ใหญ่ที่มีชื่อเสียงมาก มีศิษย์ในสำนักหลายร้อยหลายพัน มีทั้งที่บวชเอง และที่ไปขอบวชในสำนักอาจารย์ อีกทั้งลัทธิและข้อปฏิบัติก็มีหลายอย่างต่างๆ กันไป

สำหรับนักบวชป่า พวกฤาษี ดาบส ชฎิล ได้พูดไปแล้วพอให้เห็นถึงหลักและข้อปฏิบัติในลัทธิว่าโดยทั่วไปเป็นอย่างไร คราวนี้จะหันไปดูทางพวกนักบวชบ้านบ้าง

พวกนักบวชบ้านที่ใช้คำกว้างว่า “ปริพาชก” นั้น จะรู้จักได้ดีขึ้นเมื่อจำแนกแยกประเภทออกดู มีคัมภีร์บางแห่งช่วยอธิบายเรื่องนี้ไว้บ้าง (คัมภีร์ที่ช่วยมาก พึงดู สารตถที่ปิณี-ฎีกา 3.241 และ สิลกขนธรวคคอกภินวฎีกา 2.368 แต่ทั้งสองที่บอกนี้เป็นฉบับอักษรพม่า, ของไทยมี สารตถที่ปิณี, วินย.ฎี.๔/๑๐๔/๑๖๔) ขอจับความทำนองสรุปมาให้ดูกันดังนี้

ปริพาชก มี ๒ ประเภท คือ ปริพาชกนุ่งผ้า กับปริพาชกไม่นุ่งผ้า

๑. ปริพาชกนุ่งผ้า (ฉนนปริพาชก) เช่น ปริพาชกในสำนักของท่านสญชัย (ฉบับอักษรพม่าเรียกสญชัย) มีอุปติสสะ และโกลิตะ เป็นตัวอย่าง ตามปกตินุ่งหม้อผ้าขาว

๒. ปริพาชกไม่นุ่งผ้า (นัคคปริพาชก หรืออัจฉนนปริพาชก) แยกออกไปอีกเป็น ๒ แบบ คือ

ก) *อเจลก* เป็นพวกซีเปลือย คือไม่นุ่งผ้าเลย

ข) *อาชีวก* เป็นนักบวชเปลือยครึ่งท่อน โดยท่อนบนหม้อผ้าผืนหนึ่ง สอดซอกรักแล้ว แต่ท่อนล่างเปลือยหมด

เนื่องจากพวกปริพาชกไม่นุ่งผ้านั้น เวลาพูดถึง มักออกชื่ออยู่แล้วว่า เป็นอเจลก หรืออาชีวก ดังนั้น เมื่อพูดเป็นกลางๆ ว่าปริพาชก จึงมักหมายถึงปริพาชกประเภทนุ่งผ้า

ส่วนพวกนิครนถ์ ก็เป็นนักบวชที่ถือสำคัญในเรื่องการนุ่งหม้อเช่นกัน นิครนถ์นั้นใช้ผ้าขาวผืนเดียวปกปิดกายครึ่งหนึ่ง

แต่ต่างกับพวกอาชีวก คือ พวก*อาชีวก* ปิดกายท่อนบน เปลือยท่อนล่าง ส่วนพวก*นิครนถ์* ปกปิดกายด้านหน้า ปล่อยเปลือยด้านหลัง

(อาชีวกเปลือยท่อนเดียว นิครนถ์เปลือยด้านเดียว)

มีเรื่องมาว่า (ธ.อ.๗/๑๓๒) ครั้งหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายสนทนากันว่า พวกนิครนถ์นี้ยังดีกว่าพวกอเจลก ยังรู้จักอายบ้าง จึงปิดกายด้านหน้าเสีย ด้านหนึ่ง ไม่เหมือนพวกอเจลกที่เปลือยหมดล่อนจ้อน ฝ่ายพวกนิครนถ์ได้ยินเข้า ก็เถียงว่า พวกเขาไม่ได้ห่มผ้าปิดเพราะเรื่องอายุอะไร แต่เขาปิดเพื่อ กันฝุ่นละอองซึ่งเขาถือว่าเป็นสิ่งมีชีวิต (เหมือนร่างกายที่เป็นชีวิตินทรีย์-ปฏิพัทธ์) ไม่ให้ตกลงไปในภาชนะที่ใช้ภิกษาจาร (เข้าในหลักอหิงสา)

ปัจจุบันนี้ พอพูดถึงนิครนถ์ในอินเดีย คือที่เรียกกันตามฝรั่งว่าศาสนา เซน ก็มักนึกกันว่าไม่นุ่งผ้า หรือถ้าใครรู้เรื่องมากหน่อย ก็บอกว่ามี ๒ นิกาย คือพวกนุ่งผ้า กับพวกเปลือย แต่ในคัมภีร์พุทธศาสนา ไม่พบว่านิครนถ์เปลือย มีแต่บอกว่านุ่งผ้าชาวพื้นเดียวยึดด้านหน้า อย่างที่ว่ามานี้ (ใน อ.อ. ๕๔/๓๖๒ พบคำว่า “นคฺคินคฺคณฺฐู” ดูเผินๆ อาจจะทำให้เข้าใจว่าเป็น “นิครนถ์เปลือย” แต่ที่จริงเป็น ๒ พวก คือ “นั้กบวชเปลือย และนิครนถ์”)

คำเรียกชื่อนิกายทั้งสองของนิครนถ์ (ทิคัมพร – นุ่งทิศคือเปลือย กับ เสตัมพร/เศวตามพร - นุ่งขาว) ก็ไม่ปรากฏในคัมภีร์บาลี จนกระทั่งมาพบ “ทิคมุพโร” ใน อภิธานัปปทีปิกา ซึ่งเป็นคัมภีร์ (พจนานุกรมนามศัพท์คำ พ้อง) สมัยหลังมากๆ (แต่งโดยพระโมคคัลลานะ ในลังกาทวีป ใกล้เคียง พ.ศ. ๑๗๐๐)

ตำราประวัติศาสตร์บอกว่า พวกนิครนถ์แตกแยกกันครั้งสำคัญในคราวอพยพลงใต้ในสมัยพระเจ้าจันทรคุปต์ (พระอัยกาของพระเจ้าอโศก มหาราช, พ.ศ. ๑๖๒-๑๘๖) ซึ่งนำมาสู่การเกิดเป็น ๒ นิกาย ใน พ.ศ. ๖๒๓ หรือ ๖๒๖ พวกอพยพลงใต้เอาจริงเอาจังกับการที่ต้องเปลือยกาย และถือว่ารูปสาดของตนจะต้องเปลือย (คงเพราะเหตุนี้ รูปนิครนถ์ในถ้ำของเซน ที่เอลโลรา จึงเป็นปฏิมาเปลือย)

ตะบะใหญ่-อหิงสาย่อย-ไม่บูชาสัตว สู่ความพอดี

การที่นิครนถ์ถือหลักอหิงสา เครื่องครัดมาก ก็น่าสังเกต อย่างเรื่องที่เขาตอบโต้พระภิกษุเมื่อครั้งนั้นว่า การที่เขาบ่มผ้าฝืนเดียวปิดกายด้านหน้านั้น ไม่ใช่เรื่องกันอายุ (ถ้ายังอายุ ก็แสดงว่ายังมีความยึดติดถือมั่นอยู่, นิครนถ์แปลว่า “ไม่มีความยึดมั่น”) แต่เขาถือภาชนะภิกษาจารย์อยู่ข้างหน้า (เทียบกับพระก็คือบาตร) เขาจึงบ่มผ้าปิดด้านหน้าบังภาชนะภิกษาจารย์นั้นไว้ เพื่อไม่ให้ฝุ่นละอองตกลงไป (หลายคนอาจจะบอกว่าทำไมไม่ทำฝาปิดภาชนะเสียแล้ว) ทั้งนี้เพราะเขาถือว่าฝุ่นละอองเป็นสิ่งมีชีวิต ตกลงไปในภาชนะภิกษาจารย์จะถูกทำลายหรือทำร้าย (คงจะแหลกลาญพิกลพิการย่อยยับเพราะเข้าไปปนเปื้อนในอาหาร หรืออะไรทำนองนี้)

นี่เป็นการถือที่ละเอียดอ่อนมาก ที่พอจะเห็นง่ายกว่านี้ก็เช่น เพราะเกรงจะทำให้สัตว์ตาย จึงเอาผ้าปิดปาก จึงไม่อาบน้ำ เวลาเดิน มือก็ถือไม้กวาดพิเศษ กวาดทางข้างหน้าก่อนก้าวไป ไม่จุดไฟ เป็นต้น

เมื่อมองในแง่ของนิครนถ์หรือเซนนี้ ก็ต้องเห็นว่าการประพฤติปฏิบัติของชาวพุทธ รวมทั้งพระภิกษุ นั้น ย่อหย่อนมาก แต่ชาวพุทธก็มองนิครนถ์ว่าสุดโต่ง ไม่สมเหตุผล ไม่ถูกต้อง อย่างเรื่องจุดไฟ ถ้าถืออย่างนี้ ไม่ต้องถึงจุดไฟที่มีเปลวมีควัน เอาแค่เปิดไฟฟ้าให้แสงสว่างในบ้านหรือที่พักอาศัย แผลงมาเล่นไฟ จึงจกมากินแมลง ดังนั้น การเปิดไฟฟ้านี้ก็เป็นเหตุให้แมลงตาย ก็ต้องไม่เปิดไม่ใช้ไฟฟ้า หรือถ้าจะเปิดไฟ ก็ต้องคอยเฝ้าคอยตามไล่ไม่ให้จิ้งจกกินแมลงอยู่ตรงนั้น เป็นอันไม่ต้องทำอะไร แถมอาจจะมีคนท้วงว่าที่ตามไล่จิ้งจกไม่ให้กินแมลงนั้น ก็เป็นการเบียดเบียนจิ้งจกอีก

ที่จริง ถ้าคิดสืบสาวลงไปให้ละเอียด ที่เรามีชีวิตอยู่แต่ละขณะนี้ ก็เป็นการช่วยสัตว์ช่วยชีวิตบางอย่างให้เป็นให้เจริญขึ้น พร้อมกันนั้นก็ เป็นเหตุให้สัตว์ให้ชีวิตบางตัวดับดับสิ้นไป ถ้าจะไม่ให้ตนเป็นเหตุให้ชีวิตใดๆ เป็นอันตรายเลย มีทางเดียว คือดับชีวิตของตนเสีย ไปๆ มาๆ จะถืออหิงสา ให้สมบูรณ์ เลยต้องฆ่าตัวตาย

ทางพุทธศาสนาสอนให้อหิงสา นี้แน่นอน แต่มีหลักที่เป็นจุดตัดสินใจ โดยให้อาเจตนาเป็นเกณฑ์ เมื่อการนั้นเป็นประโยชน์ที่ขอบธรรมเป็นธรรม เรามีเจตนาทำตรงตามความหมายและจุดมุ่งหมาย โดยไม่คิดจะเบียดเบียนทำให้เสียหายเป็นอันตรายแก่ใคร ก็ไม่ผิด

แต่พร้อมกันนั้น เพื่อไม่เปิดช่องแก่ความเรื่อยเฉื่อยปล่อยปละละเลย ไม่ใส่ใจ โดยถือว่าฉันไม่ได้เจตนาอะไร ซึ่งจะทำให้เกิดความเสียหายอีกด้านหนึ่ง ท่านก็ให้หลักความไม่ประมาทประกบไว้ ที่จะให้ทำการด้วยความระมัดระวังรอบคอบ โดยทำเมื่อได้พิจารณาอย่างเต็มที่ดีที่สุดแล้ว ที่จะปิดกั้นป้องกันไม่ให้เกิดความเสียหายกระทบกระเทือนโดยไม่ได้ตั้งใจ ทั้งผลข้างเคียง ผลพ่วง และผลพวงทั้งหลาย

เมื่อพร้อมด้วยเจตนาที่ตั้งงามบริสุทธิ์ และสติปัญญาที่ไตร่ตรองมองเห็นทะลุตลอดทั่วรอบแล้ว ก็ทำอย่างไม่ประมาททั้งในเวลาที่ทำนั้นด้วย ได้เท่าไรก็เท่านั้น

ครั้นทำแล้ว ก็ด้วยความไม่ประมาทนั้นแหละ ก็ตามตรวจสอบว่าผลที่ออกมาเป็นอย่างไร มีอะไรเสียหาย หย่อนไป บกพร่อง จะได้เตรียมปรับแก้ เพื่อให้การที่จะทำอีกต่อไปไร้โทษเต็มประโยชน์ เป็นความไม่ประมาทอีกชั้นหนึ่ง คือไม่ประมาทในการศึกษา อย่างนี้จึงจะมีการฝึกฝนปรับปรุงพัฒนาสู่ความสมบูรณ์ต่อไป ไม่ใช่ติดจมปลั่งให้ตันไม่ไปไหน

เรื่องเจตนา นี้ จะเห็นว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับบิณฑบาต แม้แต่ในเรื่องทั่วไปของชีวิตประจำวันต่างกันออกไป

ดังที่ในพระพุทธศาสนา แม้แต่พระภิกษุที่ต้องระวางเว้นห่างไกลการเบียดเบียน ก็ฉันเนื้อสัตว์ได้ เมื่อเจตนาที่จะฆ่าหรือให้ฆ่า นั้นไม่มี

พุทธวินัยจักษุก็มีเป็นตัวอย่างว่า พระภิกษุให้ลูกศิษย์นำเนื้อสัตว์ที่เสียสิ่งที่เป็นต้นกินเหลือทิ้งไว้ เอามาทำอาหารให้ฉัน ไม่เป็นอาบัติ ไม่มี ความผิด หรืออย่างเรื่องพระอุบลวรรณาเถรีที่เล่าแล้วข้างต้นว่า พวกโจรไปปฏิบัติกรรมของตนเสร็จแล้ว ฆ่าวัวเอาเนื้อมาในป่าจะกินกัน หัวหน้าโจร ขณะเดินผ่าน บังเอิญมองเห็นพระเถรีนั่งสมาธิอยู่ที่โคนไม้ต้นหนึ่ง จึงเดิน เลี้ยวไปทางอื่น แล้วด้วยความมีน้ำใจก็ได้เลือกเนื้อส่วนที่ดีห่อไปไม่มาแขวน หรือวางให้ที่ต้นไม้ใกล้ๆ แล้วกลับไปทำกิจของเขาต่อไป พระเถรีก็ไปหยิบเอา และยังนำไปฝากถวายพระพุทธเจ้าด้วย

ใครจะบอกว่า เพราะพระภิกษุฉันเนื้อสัตว์ จึงเป็นเหตุให้เสียสิ่งฆ่า กวาง หรือจะว่า เพราะพระเถรีฉันเนื้อสัตว์ จึงเป็นเหตุให้โจรฆ่าวัว ก็มองไม่ เห็นเหตุกับผลจะส่งมาถึงกัน

กรณีอย่างนี้แหละที่พึงพิจารณา เพื่อเข้าใจการไม่ห้ามพระภิกษุฉัน มังสะ แต่ที่จริงยังมีคนที่คิดลึกลงไปอีก คือ ซากสัตว์ที่เสียกินเหลือทิ้งอยู่นั้น เสือยังอาจจะหวงของกินของเขา เดี่ยวอาจจะมากินต่อ ถ้าเราเอามากิน ก็ จะเป็นการแย่งชิงหรือขโมยทรัพย์ของเสือ และก็เป็นการเบียดเบียนเสือด้วย อันนี้ท่านก็ไม่ให้มัดถือ

เดี่ยวจะเป็นอย่างพระคิดมาก รับประเคนอาหารไว้แล้ว หันไปทำ อะไรหน่อย พอจะฉัน มดมาขึ้นกินกันเยอะ มานึกว่าตอนนี้ อาหารเป็นของ มดแล้ว เขากินกันอยู่ จะไล่มด ก็จะเป็นการแย่งชิงสมบัติของมด และ เบียดเบียนมด นี้ก็เลยเถิดไป

อย่างที่เคยมักเล่า ในยุคเริ่มตื่นปัญหาสิ่งแวดล้อม เพื่อเรื่องนิเวศวิทยา โยงมาหาเรื่องสิทธิมนุษยชน (ขยายไปถึงสิทธิของสัตว์) ในอเมริกา นักศึกษาชั้นบัณฑิตศึกษาคนหนึ่ง ไปลอบปลอ่ยปลาโลมาออกจากสถานีทดลอง ก็ถูกจับฐานลักทรัพย์ เขาอ้างว่าปลาควรมีสิทธิในชีวิตของมัน เขาจึงปลอ่ยให้มันมีอิสรภาพ เขาไม่ได้ลักขโมยอะไร แต่เขาถูกตัดสินฐานลักทรัพย์ นี่ก็เป็นความขัดแย้งที่ต่างฝ่ายก็คิดไปได้ บางทีก็ถูกก็จริงทั้งสองฝ่าย แต่เป็นคนละแง่ จึงได้แค่ตกลงกันว่าเขาแค่ไหนอย่างไร

เมื่อเป็นผู้ปกครอง หรือผู้รับผิดชอบสังคม มีคุณธรรม ก็ต้องพิจารณาว่า ในเรื่องนั้น มนุษย์มีสิทธิใหม่ และควรมีสิทธิแค่ไหน แล้วจะให้สัตว์อยู่เป็นสุข ไม่ถูกเบียดเบียนแค่ไหน แล้วก็ต้องมาลงที่กฎหมาย คือวินัย ว่าเขาแค่ไหนอย่างไร โดยที่วินัยก็คือการจัดการกับสมมติ ที่เป็นเรื่องตกลงกัน

คนเข้าป่า จู่ๆ เจอเสือโผล่มา เสือจะกินคน ถึงคนจะอ้างสิทธิในชีวิตของตนอย่างไร เสือก็ไม่ฟัง มันก็จะกินคนนั้นอย่างเดียวนั่นแหละ คือเสือไม่ตกลงด้วย มันไม่ยอมรับสมมติ แต่คนทั้งหลายนั้นพอจะพูดจาตกลงกันได้ ก็วางวินัย ตั้งกฎขึ้นมา ให้มีสิทธิกันอย่างนี้ๆ ด้วยเหตุผลอย่างนี้ๆ เขาแค่นี้ๆ นะ

ที่สมมติกันขึ้นมา ก็เพราะว่า ตามจริงของธรรมชาติ ตามสภาวะแท้ๆ นั้น ก็ไม่มีอะไรเป็นของใครเลย ไร่นาข้าวไทยก็ยึดถือกันไป แต่ไม่เป็นของใครจริง มองไปให้ถึงที่สุด ก็เป็นแค่สภาวะของธรรมชาติเท่านั้น เขาเข้าจริง แม้แต่ตัวเราที่จะเป็นเจ้าของอะไร ก็ไม่มี จึงมาตั้งวินัยจัดการสมมติกันโดยมีเจตนามุ่งดี ด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจปัญหาเหตุผลและจุดหมายให้ดี

เมื่อจัดตั้งสมมติ มีวินัยเท่าที่คิดว่าดีแล้ว ถึงแม้วินัยนั้น ถึงแม้กฎบัตรกฎหมายนั้น จะเป็นสมมติตามตกลง ไม่มีสภาวะเป็นจริง แต่คนที่ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ มีเจตนา และทำหรือไม่ทำ ก็ด้วยเจตนา

แล้วเจตนาในใจคนนั้น เป็นสภาวะของธรรมชาติที่มีจริงเป็นจริง เราก็มาฝึกคนพัฒนาคนกัน ให้เขามี ให้เขาทำการด้วยเจตนาดี ที่ไม่เป็นโลภะ ไม่เป็นโทสะ ให้มีเมตตากรุณา แต่บางที่เขาไม่ได้มีเจตนาร้าย หากด้วยไม่รู้ไม่เข้าใจ ก็ทำเสียหาย ก็ต้องแก้โทษด้วย โดยพัฒนาปัญญากันขึ้นไปอย่างไม่ประมาท ได้แค่ไหน ก็จะได้ดีที่นั่นแค่นั้น

ดังนั้น เมื่อจัดสมมติแล้ว ก็ต้องมาว่ากันว่าที่เจตนา และวินัยก็มาบรรจบกับธรรมที่นี้

นี่ก็เป็นหลักทั่วไป ส่วนในกรณีของเรื่องกินหรือไม่กินเนื้อสัตว์ เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไป แตกต่างเป็นอย่างอื่นที่มีเหตุผลละเอียดอ่อนลึกลงไป เช่นเกี่ยวกับภาวะของยุคสมัย ก็ควรยกมาพูดกันด้วยเมตตาตามเหตุผล ไม่ควรต้องเหมือนเอาเป็นเอาตายจนจะกลายเป็นไม่มีอหิงสาแม้แต่แค่ในการพูดจากัน

อหิงสา นี้ ปัจจุบันมักมองกันว่า เป็นหลักการที่เด่นของศาสนาเซนคือของพวกนิครนถ์นั้น และของพระพุทธศาสนาด้วย

แต่ถ้ามองดูในพุทธกาลตามเรื่องที่ได้พบได้ทั่วไปในคัมภีร์ อหิงสาเป็นหลักธรรมสำคัญจริง แต่ไม่ได้ถือกันว่าเป็นจุดเด่น ไม่ใช่หลักใหญ่ของลัทธิหลักลัทธิของนิครนถ์คือการบำเพ็ญ “ตบะ” ตั้งแต่ปลงผมด้วยการถอนที่ละเส้น อย่างที่พระภิกษุทากุณทลเกสาได้เจอมาและเล่าไว้

ทั้งนี้ เป็นไปตามปฏิญญาของนิครนถ์ว่า ความสุขจะลู่ถึงด้วยความสุขไม่ได้ แต่ความสุขนั้นจะต้องลู่ถึงด้วยความทุกข์ และเขามีหลักการว่า สุขทุกข์อย่างหนึ่งอย่างใดก็ตาม ที่ใครๆ ได้ประสบนั้น ล้วนเป็นเพราะกรรมที่ทำไว้ปางก่อน ตามนัยฉะนี้ โดยทำกรรมเก่าให้สิ้นไปด้วยตบะ ไม่ทำกรรมใหม่ ก็จะสิ้นกรรม เพราะสิ้นกรรม ก็สิ้นทุกข์ เพราะสิ้นทุกข์ ก็สิ้นเวทนา เพราะสิ้นเวทนา ประดาทุกข์ก็จะโรยราหมดไป ดังนั้น นิครนถ์จึงบำเพ็ญตบะด้วยความเพียรอย่างแรงกล้ามีทุกขเวทนาเจ็บแสบ

ดังเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสสนทนากับนิครนถ์ในพระสูตรหนึ่ง และเป็นพระสูตรหนึ่ง (จุฬทุกขกัณฑ์ธสุตฺต, ม.ม.๑๒/๒๑๙-๒๒๐/๑๘๕-๖; เทวาทหสุตฺต, ม.อ.๑๔/๑/๑)

พระพุทธเจ้าตรัสแล้วว่า พระองค์เอง ก่อนตรัสรู้ ก็ทรงดำริว่า ความสุขจะลู่ถึงด้วยความสุขไม่ได้ แต่ความสุขนั้นจะต้องลู่ถึงด้วยความทุกข์ จึงได้เสด็จออกผนวชจนกระทั่งทำทุกรกิริยา บำเพ็ญตบะ ด้วยความเพียรอย่างแรงกล้า ได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส ก็ไม่เป็นผลอะไร ได้ทรงตระหนักว่านั่นไม่ใช่ทาง จึงทรงละเลิกเสีย และด้วยทรงระลึกถึงความสุขที่ปลอดกาม ปลอดอกุศล จึงทรงดำเนินในมรรคาแห่งความสุขอย่างนั้นสู่การตรัสรู้ (โพธิราชกุมารสูตร, ม.ม.๑๓/๔๘๙/๔๔๓, ๕๐๕/๔๕๙)

อหิงसान่าจะเป็นหลักการที่ถือกันค่อนข้างทั่วไปในวงการสมณะ ในพระพุทธศาสนาสอนย้ำไว้มาก และการที่เน้นหนักนี้มาก เหตุผลสำคัญก็เพราะไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของพราหมณ์ และสอนเพื่อให้ละเลิกการบูชา ยัญ อย่างในเรื่องจันทกุมารชาดก (ช.ชา.๒๘/๗๗๕/๒๗๒) ทั้งเรื่องก็คือการแสดงความเลวร้ายของลัทธิบูชา ยัญ ที่จะต้องให้เลิกเสีย

มีคาถาให้เอาอหิงसान่าสู่สวรรค์ แทนการบูชา ยัญ ว่า “ดูกรโกณฑัญญะ จงให้ทานเถิด อหิงสาต่อสรรพสัตว์นี้ จึงจะเป็นทางแห่งสุคติ มรรคาสวรรค์ จะมีด้วยการเอาบุตรบูชา ยัญ หาได้ไม่”

แม้แต่การใช้คำว่า “อริยะ” ในพระพุทธศาสนา ก็เป็นการสร้างแนวคิดใหม่ ออกจากการเป็นอริยะ หรืออารยะ (อารยัน) โดยชาติกำเนิด มาเป็นเรื่องของคุณธรรมหรือคุณสมบัติที่สร้างขึ้นในตัวตน

ว่าโดยชาติกำเนิด ก็พราหมณ์นี่แหละ ที่ถือตัวว่าเป็นอริยะหรืออารยัน เจ้าลัทธิบูชา ยัญ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้เปลี่ยนใหม่ ดังในคาถาธรรมบท (ช.ธ.๒๕/๒๙/๕๐) ที่ว่า “คนจะเป็นอริยะ/อารยะ ด้วยกระทำการที่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ก็หาไม่ คนนั้น เรียกว่าเป็นอริยะ/อารยะ ก็เพราะอหิงสา ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง”

ตบะเก่าของพราหมณ์ไม่หลากหลาย ตบะใหม่ขยายออกไปพิสดาร

ที่จริง การบำเพ็ญตบะก็เริ่มจากพวกพราหมณ์นั่นเอง ที่ใช้เป็นวิธีเผาบาป ทำให้บริสุทธิ์ และพราหมณ์ก็ผูกขาด โดยถือว่าพราหมณ์เป็นคนวรรณะเดียวที่จะบริสุทธิ์ได้ จึงบำเพ็ญตบะได้ (ส.ฎี.๑/๑๙๓/๒๗๔) ส่วนวรรณะอื่นทั้งหลายนั้นต่ำทราม ไม่มีสิทธิ์ และพราหมณ์ที่เคร่งครัดก็รังเกียจสมณะอย่างมาก จัดสมณะเป็นพวกที่ต่ำกว่าศูทร (คงถือว่าเป็นคนนอกวรรณะ, เรื่องที่พราหมณ์เคร่งแสดงอาการเหยียดหยามดูถูกพระพุทธรเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นสมณะนั้น ได้เล่าไว้ที่อื่นมากแล้ว จะไม่เล่าซ้ำที่นี่)

เราเคยได้ทราบกันถึงลัทธิของพราหมณ์ว่า พระพรหมสร้างคนสี่วรรณะจากส่วนต่างๆ ของพระวรกาย คือ ทรงสร้างพราหมณ์จากพระโอษฐ์ กษัตริย์จากพระพาหา แพศย์จากต้นขา และศูทรจากพระบาท

แต่มีคัมภีร์ (ส.อ.๓/๑๓๒/๔๙) กล่าวถึงลัทธิของพราหมณ์ที่แยกละเอียดกว่านี้ว่า ทรงสร้างพราหมณ์จากพระโอษฐ์ กษัตริย์จากพระอุระ แพศย์จากพระนาคี ศูทรจากพระขานู และสร้างพวกสมณะจากหลังพระบาท

พราหมณ์ถือตนว่าเป็นวรรณะสูงสุด เป็นผู้ประกาศโองการของพระพรหม (แทบเรียกได้ว่าเป็นตัวแทนของพระพรหม) สามารถทรงไตรเพท เป็นผู้บูชาไฟ เป็นเจ้าพิธีบูชาัญญ จึงมีโอกาสพร้อมที่สุด ที่จะชำระตนให้บริสุทธิ์พ้นบาป และไปรวมกับพระพรหม (พรหมสหายพิศพา) ข้อปฏิบัติอย่างอื่นจึงไม่สำคัญอะไรนัก แต่เมื่อออกบวชเป็นฤาษี ก็ได้มีข้อปฏิบัติบางอย่างเพิ่มขึ้นมา เรียกว่า “ตบะ” เป็นเครื่องเผาบาป

ตบะนี้ สำหรับพราหมณ์ น่าจะเป็นเพียงข้อปฏิบัติประกอบเพิ่มเสริม

จากการบูชาไฟ เป็นต้น ที่เป็นกิจประจำอยู่แล้ว หรือเพื่อให้มีอะไรเป็นลัทธิ พิธีสมเป็นลักษณะของนักบวช ตบะของพราหมณ์จึงไม่สู้รุนแรง ไม่ทำให้เกิดทุกข์เวทนาเผ็ดร้อนมากนัก เท่าที่พบเสมอก็มี การนอนบนพื้นดิน (เอาหญ้าคาสดปูรองได้) การถืออดอาหาร (โยงกับคำว่าอุโบสถ ที่ในพระพุทธานุศาสน์ปรับเปลี่ยนมาเป็นการรักษาอุโบสถ) การลงอาบน้ำลอยบาปวันละ ๓ ครั้ง (เช้า เที่ยงวัน และตอนเย็น) ปัญญาตปะ (ตบะด้วยไฟทั้ง ๕ มี ทักษิณาคณี และคารหปัตตยาคณี เป็นต้น) เพิ่มจากนี้ก็มี การนอนบนหนาม (จะเป็นหนามต้นไม้ หรือตะปูก็ได้) ความเพียรในการกระโหย่ง (ตั้งตัวอยู่บนสันเท้าติดพื้น ยกปลายเท้าขึ้น หรือปลายเท้าติดพื้น ยกสันเท้าขึ้น หรือทำนองอย่างเด็กในครุภ) อยู่แต่ในท่านั้น จะไปที่อื่นก็โดดไปในท่านั้น

ขอแทรกเรื่องอุโบสถว่า อุโบสถที่มีมาก่อนนอกพุทธศาสนานั้น หมายถึงการอดอาหารโดยตรง และอดเต็มทั้งวัน ต่างจากในพุทธศาสนา ที่ปรับเปลี่ยนเป็นว่า อุโบสถหมายถึงการรักษาองค์ ๘ ที่เรียกกันว่าศีล ๘ ซึ่งรวมทั้งงดอาหารหลังเที่ยงวัน เป็นตบะในความหมายว่าเผากิเลส โดยสามารถบังคับควบคุมตัวได้ ไม่เห็นแก่การปรนเปรอบำเรอความสุข ไม่ตามใจตัวเอง ไม่ปล่อยตัวตามอำนาจกิเลส แต่ให้อยู่ในความพอดี ที่รู้ได้ด้วยปัญญาว่าเป็นประโยชน์แท้จริง อยู่ในทางสายกลาง ไม่ใช่ตบะในความหมายเดิมที่เป็นการทรมานร่างกาย หรือเผาบาปด้วยการทรมานร่างกายตัวเอง

รวมแล้ว ฤาษีก็จะมีลักษณะดูขลังคล้ายอย่างอัศจรรย์ในเวทสันดรชาดกที่พราหมณ์เจตบุตรพรภณณาเมื่อบอกทางแก่ชูชกว่า “อัศจรรย์ฤาษีอยู่ในอาศรมนั้น พื้นเขลอะ ฝุ่นเกรอะกรังผม ดูวิเศษสมเป็นพราหมณ์ มีตะขอสวยผลไม้ มีทัพพีตักเครื่องบูชาไฟ มุ่นเกสาไว้เป็นชฎา นุ่งห่มหนังเสือ นอนเหนือพื้นดิน นบน์อมพระอัคนี” (ขุ.ชา.๒๘/๑๑๔๒/๔๐๕)

ที่นี้ ดูทางพวกสมณะ ซึ่งโดยพื้นฐาน ถูกเหยียดตั้งเป็นคนนอกวรรณะ นอกทางของพระเวท และสมณะบางพวกก็ปฏิเสธพระเวทเต็มที่ ไม่มีสิทธิในเรื่องการบูชาญ

สำหรับนักบวชพวกนี้ ตบะไม่เป็นเพียงข้อปฏิบัติเสริมเท่านั้น แต่เป็นหลักใหญ่อันแท้หรือแม่กระทั่งอันเดียว ที่จะให้บรรลุจุดหมาย เพราะฉะนั้น พวกสมณะเหล่านี้จึงได้พัฒนาหรือขยายข้อปฏิบัติแห่งตบะออกไป ทั้งให้มากมายและร้ายแรง ต้องใช้ความเพียรพยายามและความอดทนต่อทุกขเวทนาอย่างยวดยิ่ง พร้อมทั้ง*อหิงสา* ที่มักพูดถึงกันนั้น ก็รวมอยู่ในข้อปฏิบัติที่เรียกว่าตบะนี้ด้วย

ตามที่บอกแล้ว นิครนถ์ถือหลักว่าต้องไม่ทำกรรมใหม่ พร้อมกับทำกรรมเก่าให้สิ้นไปด้วยตบะ เมื่อสิ้นกรรม ก็จะสิ้นทุกข์ นิครนถ์จึงมุ่งมั่นในการบำเพ็ญตบะ แต่ไม่เฉพาะนิครนถ์เท่านั้น พวกอื่นๆ โดยเฉพาะพวกอเจลก และพวกอาชีวกก็บำเพ็ญตบะอย่างยวดยิ่ง

แต่ในแง่จุดหมาย ไม่เหมือนกันเสมอไป ตามปกติก็ถือหลักพื้นฐานซึ่งสืบมาแต่เดิมอย่างพวกฤาษีว่า ตบะเป็นการเผาบาป ชำระตัวให้บริสุทธิ์ และตบะก็ทำให้เกิดพลังเป็นเดชขึ้นในตัว (เดช คือเดช คำเดียวกับ เดโช ที่แปลว่าไฟ, คล้ายๆ กำลังภายใน) ดังที่ฤาษีบางตนบำเพ็ญตบะทำให้เทวดาเดือดร้อนกันหมดตลอดถึงพรหมโลก จนพระอินทร์ต้องลงมาหาทางแก้ไข มีเรื่องบ่อย และนักบวชบางพวกก็บำเพ็ญตบะเพื่อไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์

ตบะที่ทำกันนั้น ขอยกมาให้ดูเป็นตัวอย่าง มีทั้งด้านอาหาร ด้านเครื่องนุ่งห่ม ด้านที่อยู่อาศัย และด้านความเป็นอยู่ทั่วไป

อย่างนิครนถ์ตั้งต้นแต่มาบวช ก็ถูกถอนผมด้วยแหวนบจนหมดหัว ดังเรื่องของพระกุนทลเกสีเถรีที่ท่านเล่าเองข้างต้น

อาชีวกก็มีเรื่องเล่าให้ทราบว่ามีพิธีถอนผมตั้งแต่วัยเข้าบวช เป็นงานใหญ่ทีเดียว อย่างขัมพุกาชีวก ตอนบวช พวกอาชีวกเอาตัวเขาลงในหลุม โผล่แค่คอ เอาแผ่นกระดานพาดปากหลุมเหนือบ่าทั้งสองของเขา แล้วพวกอาชีวกก็นั่งบนแผ่นกระดานเหล่านั้น เอาเสี้ยนตาลช่วยกันถอนผมจนหมดหัว (ธ.ธ.๓/๑๔๖)

ขัมพุกาชีวกนี้ ต่อมาพบพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรม บรรลุอรหัตตผล บวชแล้วเป็นขัมพุกเถระ ได้เล่าเรื่องของท่านไว้ว่า “เราถือการเอาตัวทาน้ำมันและมะยมฝู้นลูสีชีโคล กินอาหารเดือนละครั้ง ถอนผมถอนหนวด ยืนด้วยเท้าข้างเดียว งดเว้นการนั่ง กินคูถแห้ง ไม่ยินดีอาหารที่เขาเชื้อเชิญ ทำอย่างนี้มาเป็นเวลา ๕๕ ปี ... จึงได้มาพบพระพุทธเจ้าเป็นที่พึง...” (ขุ.เถร.

๒๖/๓๒๗/๓๑๒)

พวกเรามักสนใจตะบะแปลกๆ ที่ได้ยินแล้วสะดุดหรือสะดุ้ง อย่างเรื่องพวกนิครนถ์บำเพ็ญตะบะยืนตั้งตัวตรงขึ้นไปด้วยขาเดียว ห้ามนั่ง ได้รับทุกขเวทนาเผ็ดร้อนแรงกล้า พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปสนทนาตนเอง (ม.มู.๑๒/๒๑๙/๑๘๔)

นักบวชไม่น้อยถือวัตรอยู่อย่างค้างคาว เอาสองเท้าเหยียดง้างไม่ไว้ปล่อยตัวห้อยหัวลงมาอยู่อย่างนั้น (ตัวอย่างเช่น เรื่องกุกกพรหมณ์ใน ธ.ธ. ๘/๑๑๕)

พวกอเจลกลือปฏิบัติในการกินอาหาร นอกจากยืนกินแล้ว ก็ไม่ใช้น้ำ แต่ทำความสะอาดด้วยการเสียมือ เวลาถ่ายอุจจาระ นอกจากยืนถ่ายแล้ว จะเซ็ด ก็ไม่ใช่ไม้ แต่เอามือเซ็ด (คนไทยเมื่อราว ๖๐ ปีก่อน ยังใช้ขี้้นไม้ชำระ เวลาพระลูกศิษย์มาทำวัตรอุปัชฌาย์อาจารย์ช่วงเข้าพรรษา มักนำไม้ชำระ เช่นนี้รวมมาด้วยในเครื่องสักการะ ต่อมาจึงใช้กระดาษฟาง)

อรรถกถาอธิบายว่า นักบวชพวกนี้ถือว่า ไม้ก็เป็นสัตว์ (เช่น ม.อ.๑/๑๕๕/๓๖๕) เขาจึงไม่ทำร้ายมัน (อหิงสาเหมือนนิครนถ์ที่ถือว่าฝุ่นธุลีก็มีชีวิต)

เล่าไปก็ยิ่งยืดยาว ขอเลือกยกรายชื่อตบะมาเป็นตัวอย่างให้ดูเอง เช่น ปล่อยัตถะทิ้งมารยาท เลียมมือ ถือรับอาหารในเรือนหลังเดียว ยังชีพด้วยข้าวคั่วเดียวบ้าง ถือรับอาหารในเรือน ๒ หลัง ยังชีพด้วยข้าว ๒ คำบ้าง ถือกินอาหารที่เก็บไว้ค้าง ๑ วันบ้าง ถือกินอาหารที่เก็บไว้ค้าง ๒ วันบ้าง ฯลฯ ถือกินอาหารที่เก็บไว้ค้าง ๗ วันบ้าง ถือบริโภคอาหารครึ่งเดือนมื้อหนึ่งบ้าง ถือกินผักดองเป็นอาหารบ้าง ถือกินหญ้าเป็นอาหารบ้าง ถือกินโคมัย (ชีว์ว) เป็นอาหารบ้าง ถือกินหัวเหง้าและผลไม้ป่าเป็นอาหารบ้าง ถือกินผลไม้ที่หล่นเองยังชีพบ้าง ... ถือนุ่งห่มผ้าเปลือกไม้บ้าง ถือนุ่งห่มหนังเสือบ้าง ถือนุ่งห่มผ้าคารองบ้าง ถือนุ่งห่มผ้าถักทอด้วยผมมนุษย์บ้าง ถือถอนผมและหนวดบ้าง ถือยืนอย่างเดียวหำมั่งบ้าง ถือท่ากระโหรงบ้าง ถือนอนบนหนามบ้าง ถือนอนบนเนินดินบ้าง ถือคลุกตัวกับฝุ่นและเห็บไคลบ้าง ถืออยู่กลางแจ้งบ้าง ถือบริโภคคุถบ้าง ถือห้ามน้ำเย็นบ้าง ถือลงน้ำวันละ ๓ ครั้งบ้าง ฯลฯ (ดูได้หลายแห่ง เหมือนบัญญัติเดียวกัน เช่น ที.ป.๑๑/๒๓๓/๔๒)

ตบะทั้งหลาย (บางที่เรียก ตโปกรรม หรือ ตโปปักกมะ) ดังตัวอย่างเหล่านี้ เป็นทุกกรการิกา หรือที่เรานิยมเรียกในรูปคำว่า **ทุกรกิริยา** (การทำสิ่งที่ทำได้ยาก) ซึ่งตามหลักพระพุทธศาสนาจัดเป็น “อัตตกิลมถานุโยค” คือ ทรมานตนให้ลำบากเปล่า

ตบะเหล่านี้ แต่ละอย่างเรียกได้ว่าเป็น “พรต” (บาลีว่า “วต”) ในชื่อนั้นๆ และในบางกรณีก็เรียกเป็นศีลด้วย

มีคำอธิบายว่า เป็น “ศีล” โดยความหมายว่า เป็นความประพฤติปกติของเขาย่างนั้น ในการงดเว้นจากสิ่งที่ถือว่าไม่ควรทำ ซึ่งจะต้องปฏิบัติหรือรักษาเป็นประจำ ไม่พึงล่วงละเมิด

เป็น “พรต” โดยความหมายว่า เป็นความประพฤติเข้มงวด หรือเป็นข้อปฏิบัติขัดฝืนสามัญ ที่มีรูปลักษณะวิธีการอันเป็นจำเพาะของแต่ละอย่าง ซึ่งรับเอามาหรือยกขึ้นมายึดถือปฏิบัติสำหรับชีวิตของตนเพื่อจะได้บรรลุผลที่มุ่งหมาย

(คำว่ารับเอามาหรือยกขึ้นมายึดถือปฏิบัตินี้ เป็นคำบาลีว่า “สมาทาน” และบางที่ท่านก็ใช้คำว่าสมาทานแทนคำว่าต/พรต เช่น ในพระไตรปิฎกบางแห่งเรียกตติยพรตว่า ตติยสมาทาน ดังจะเห็นต่อไป)

แล้วก็เป็น “ตบะ” โดยความหมายว่า เป็นข้อปฏิบัติที่ต้องใช้ความเพียรพยายามอย่างยิ่งในการทรมานร่างกาย เพื่อเผาบาป ชำระตนให้บริสุทธิ์

จะเห็นว่า ทั้งสามคำแล้งไปยังข้อปฏิบัติที่เนื่องกันหรือมีความหมายโยงถึงกัน จัดเข้าได้เป็นชุดเดียวกัน แต่จะเห็นว่า ตบะมีความหมายซึ่งให้ความรู้สึกที่รุนแรง ยากลำบาก ซึ่งศีลโดยทั่วไปจะไม่ทำให้รู้สึกถึงอย่างนั้น (แต่กระนั้น ก็มีการตีความหมายให้ศีลทั่วไปเป็นตบะได้ด้วย ซึ่งจะได้พูดต่อไป)

มีพรตหลายอย่างที่ถือกันแปลกๆ เช่น หัตถิพรต อัสสพรต โคพรต กุกุรพรต และกากพรต (ในพระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย, พุ.ม.๒๙/๖๑๗/๓๗๓๓ เป็นต้น ใช้คำว่า “หตุถิตตติ อสฺสวตตติ” เป็นต้น จึงแปลกกันมาว่า หัตถิวัตร และอัสสวัตร เป็นต้น ซึ่งจะได้พูดถึงข้างหน้า) ผู้ที่ถือมีความเชื่อเป็นทิวาฐิวาด้วยการบำเพ็ญพรตนั้นๆ แล้ว เขาจะบริสุทธิ์ หรือได้ไปเกิดในสวรรค์

ที่พอจะยกเป็นตัวอย่าง ได้แก่ โคพรต และกุกุรพรต โคพรต คือประพฤติตัวและมีความเป็นอยู่อย่างโค เช่น เอาเขาไว้สวมหัว เอาหางมาต่อกัน เดินสี่ขา ทำท่าไปเที่ยวเล็มหญ้ากินกับวัว

กุกกุรพรด ก็คือประพฤติตัวและมีความเป็นอยู่อย่างสุนัข เช่น คู้มือคู้ขาเข้ามานั่งอย่างสุนัข เอาสองเท้าเขี่ยตะกุกดิน ส่งเสียงหอน ดังเช่นครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จไปที่อุตตรกานิคม มีชีเปลือยถือกุกกุรพรด ประพฤติตัวอย่างสุนัข เอาศอกและเข่าเดินสี่ขา ใช้ปากคาบกัดกินอาหารที่กองอยู่บนพื้นดิน ก็มีคนเชื่อว่าเขาเป็นพระอรหันต์

อีกคราวหนึ่ง เสด็จไปที่หลิททวสนนิคม ทรงพบกับบุคคล ๒ คนที่ถือโคพรด และกุกกุรพรด (คนหลังเป็นชีเปลือย) เขาเข้ามาทูลถามว่า เขาบำเพ็ญตนอย่างนี้จนพรตของเขาสมบูรณ์แล้ว ถ้าตาย จะมีคติเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าทรงยับยั้งเขา ๒ ครั้ง

เมื่อยังทูลถามอีก จึงตรัสอธิบายว่า คนบำเพ็ญกุกกุรพรด ทำความประพฤติอย่างสุนัขให้เป็นให้มีให้เจริญขึ้นจนเต็มทีต่อเนื่อง ทำจิตใจอย่างสุนัข ทำอากัปกริยาอย่างสุนัข ให้เป็นให้มีให้เจริญขึ้นจนเต็มทีต่อเนื่อง เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว พอตายลง ก็ไปเกิดเป็นพวกสุนัข ที่นี้ ถ้าเขามีปฏิญญาเชื่อว่าการประพฤติอย่างนี้ จะได้ไปเกิดเป็นเทพ ก็เป็นมัจฉาปฏิญญา ซึ่งมีคติ ๒ อย่าง คือ นรก หรือกำเนิดดิรัจฉาน

เป็นอันว่า ถ้าพรตของเขาสำเร็จผล ก็จะได้ไปเกิดเป็นสุนัข ถ้าไม่สำเร็จ ก็ไปนรก แล้วตรัสเรื่องกรรม ๔ อย่าง

ในที่สุด สองคนนี้เลิกประพฤติโคพรดและกุกกุรพรด คนแรกขอถึงไตรสรณะเป็นอุบาสก คนหลังขอบวช (ดูเรื่องใน ที.ป.๑๑/๔/๖; ม.ม.๑๓/๘๔/๗๙; การจะเปลี่ยนเพศเป็นหญิงเป็นชาย ก็อยู่ที่การสะสมอบรมสร้างภาวะที่จะเป็นภพอย่างนั้นขึ้นมาทำนองนี้, ดู ที.ม.๑๐/๒๕๒/๓๐๕; อง.สตุตทก.๒๓/๔๘/๕๘)

ระบบที่ไร้ระเบียบ นักบวชในชมพูทวีปถึงพุทธกาล

ได้บอกแล้วว่า นักบวชในชมพูทวีปที่มีสืบมาจนถึงพุทธกาลนั้น หลากหลายสารพัด ทั้งพวกอยู่ป่า และอยู่ใกล้บ้าน จนถึงในเมือง บ้างอยู่เดี่ยวเดี่ยวโดด บ้างอยู่กับบุตรภรรยาที่มาบวชกันทั้งครอบครัว ที่อยู่กันเป็นคณะเล็กคณะน้อยก็มาก จนถึงเป็นสำนักใหญ่โตโด่งดังอยู่กันหลายร้อย หรือเป็นจำนวนพัน

ในบรรดานักบวชเหล่านี้ พวกที่อยู่ป่า โดยเฉพาะป่าลึกห่างไกล คือพวกฤาษีหรือดาบส (เรียกขงูก็ได้ แต่ในยุคเก่าไม่นิยมใช้คำนี้ ขงูขึ้นมาเป็นคำเด่นขึ้นในช่วงจะถึงพุทธกาล และตัวนักบวชเองก็ซักจะขยับใกล้บ้านเมืองเข้ามา)

ฤาษีหรือดาบสส่วนใหญ่มีลัทธิพิธีและแนวทางปฏิบัติใกล้เคียงหรือคล้ายคลึงกัน อย่างที่ว่าเจริญฌาน บูชาไฟ และบำเพ็ญตบะที่ยังนับว่าไม่รุนแรงนัก เป็นนักบวชที่มาในสายของพรามณ์ หรือได้รับอิทธิพลจากพรามณ์มาก (พระเวสสันดรอยู่ในวงศ์กษัตริย์ เมื่อออกไปบวชเป็นฤาษีเป็นดาบส ก็ขัดว่าปฏิบัติตามลัทธิของพรามณ์) แม้จะมีบุตรภรรยา มาบวชอยู่ด้วย ก็มักอยู่กันแบบถือพรหมจรรย์

อย่างไรก็ตาม ที่กล่าวนี้ ก็ว่าไปเพียงตามที่ทราบ เพราะเรื่องฤาษีในป่าลึกตามปกติเป็นเรื่องราวในรุ่นชาดก และรายชื่อที่บวชมีบุตรภรรยาอยู่ด้วย ที่ปรากฏเรื่องขึ้นมา ก็พอดีเป็นฤาษีโพธิสัตว์ หรือเป็นบิดามารดาของพระโพธิสัตว์ ซึ่งตามปกติก็มักจะเป็นผู้ที่อยู่ในแบบแผนอันดีงามเป็นธรรมดา

ตรงนี้ก็น่าสังเกต คือ ที่ว่าเรื่องราวเกี่ยวกับฤาษี (เวลาแสดงบทบาทอะไร มักเรียกว่าดาบส) ซึ่งอยู่ป่าลึกแดนไกลจนถึงหิมพานต์ มักเล่าไว้ใน

คัมภีร์รุ่นชาดก ก็คือเป็นเรื่องเก่าๆ ก่อนพุทธกาล

ดาบสเหล่านี้แม้จะมามีบทบาทอะไร ดีบ้าง ร้ายบ้าง ในเมืองตามปกติก็มาจากป่าไกลๆ นั้น แต่เข้ามาในบ้านเมืองโดยพัก ณ สถานที่อันพอพักได้ใกล้บ้านใกล้เมือง เฉพาะอย่างยิ่งในอุทยาน ซึ่งก็น่าสังเกตว่าในยุคนั้นคงเป็นที่นิยม กล่าวถึงทั่วไปบ่อยมาก

ที่ว่าน่าสังเกตก็คือ ประการแรก ในแง่ของพระพุทธรศาสนาเอง เรามีคัมภีร์รุ่นชาดกที่เล่าเรื่องราวให้ทราบสภาพของศาสนาและสังคมรวมทั้งวัฒนธรรมยุคก่อนพุทธกาล ที่ส่งต่อสืบเนื่องมาถึงพุทธกาล กับทั้งคัมภีร์ทั่วไปส่วนอื่น ซึ่งแสดงเรื่องราวในพุทธกาลเอง และประการที่สอง วิวัฒนาการทางศาสนาในสังคมชมพูทวีปเอง ซึ่งอาศัยชาดกเป็นต้นนั้น ทำให้ทราบความเป็นไปของลัทธิศาสนา ซึ่งเวลาศึกษา ก็พึงรู้เข้าใจสภาพทั้งก่อนพุทธกาล และในพุทธกาล พร้อมทั้งความสัมพันธ์เชื่อมโยงด้วย

ที่นี่ ในยุคพุทธกาล เรื่องราวของนักบวชมักจะเป็นเรื่องของพวกในเมือง ทั้งนี้ พระพุทธรศาสนาเองก็เจริญแพร่หลายออกไปจากถิ่นบ้านแดนเมือง แล้วก็คงเป็นเรื่องของความเจริญของบ้านเมืองเองด้วย ที่เวลานั้น ลัทธิศาสนาทั้งหลาย ก็เจริญขึ้นมาที่นั่น เพื่อสนองความต้องการของคนในเมือง พระภิกษุทั้งหลายในพระพุทธรศาสนาเอง ก็พบกับนักบวชแห่งลัทธิศาสนาอื่นที่ในถิ่นบ้านถิ่นเมือง ส่วนพระภิกษุที่ไปอยู่ในป่าดงแดนอรัญ กลับกลายเป็นผู้ห่างไกลจากลัทธิศาสนาอื่น

ในพุทธกาล เรื่องราวเกี่ยวกับดาบสฤๅษีในปามีน้อย พระไปอยู่อรัญ นอกจากพบกับชาวบ้าน ก็มักมีเรื่องที่เจอกับใจและเทวดา

นักบวชในเมืองที่เรียกรวมๆ ได้ว่าปริพาชกนั้น พวกที่เปลือยหมดหรือเปลือยครึ่งเปลือยค่อน ก็มักเรียกตามชื่อเฉพาะพวกไปแล้ว

ที่นี้ ก็เหลือพวกปริพาชกนุ่งผ้า คือพวกนอกจากที่ว่าแล้วนั้น ซึ่งมีหลากหลาย ดังได้บอกว่าเป็นทำนองนักบวชอิสระเร่ร่อน หรือพวกสังฆจรเสรี ทั้งกลุ่มใหญ่ กลุ่มย่อย กลุ่มเล็ก กลุ่มน้อย และที่อยู่คนเดียบบ้าง อยู่กินกันเป็นคู่ก็มี อยู่เป็นชุมชนอย่างวัดบ้าง อยู่บ้านบ้าง เร่ร่อนไปเรื่อยๆ บ้าง มีความแตกต่างหลากหลายทั้งในลัทธิ ทัศนคติความเชื่อ ความเป็นอยู่ และการประพฤติปฏิบัติ จึงพูดได้ว่าเป็นอิสระเสรี และคงถึงขั้นเป็นเสรีที่ไร้ระเบียบ

เมื่อเทียบกับยุคอยู่ป่า พวกที่บวชแม่แสนไกลอยู่ถึงแดนหิมพานต์ ก็ออกไปหาความเป็นอิสระเสรี แต่สภาพป่าและธรรมชาติช่วยให้ความเป็นอิสระเสรีนั้นนับว่ามีระเบียบในระดับที่ค่อนข้างชัดเจนทีเดียว แต่ครั้งมาอยู่ในเมืองที่เป็นเรื่องของคนแล้วแต่ใจอยากใจพอ คราวนี้ เลยเป็นเสรีที่หาระเบียบไม่ได้ หรือเป็นอิสระไร้แบบแผน ที่กลายเป็นยุ่งนุงนังสับสนวุ่นวาย

ขอยกตัวอย่าง คนมักเข้าใจว่าบวชก็คือถือพรหมจรรย์ แต่ที่จริงไม่ใช่ ที่ถือตรงข้ามก็มี เช่น พวกหนึ่งเรียกว่าภิกษุธรรมนิพพานวาท (ลัทธินิพพานทันตา) ถือว่าอัตตาคะบรรลุนิพพานสูงสุดเมื่อเอากามคุณทั้ง ๕ บำเรออัตตานั้นให้เพียงพร้อมเต็มที (เช่น ที.สี.๙/๕๐/๔๖)

พระพุทธเจ้าเคยตรัสถึงธรรมสมาทาน (การถือปฏิบัติหลักการ) ๔ อย่าง (ม.ม.๑๒/๕๑๕/๕๕๖) และใน ๔ อย่างนี้ ข้อที่ ๒ คือ ธรรมสมาทานที่มีสุขในปัจจุบัน แต่มีทุกข์เป็นวิบากต่อไป ซึ่งเป็นลัทธิของสมณพราหมณ์บางพวกที่ถือว่า ในกามทั้งหลายไม่มีโทษ

นักบวชพวกนี้บำเรอตัวด้วยเหล่าปริพาชิกาเด็กธนูสาวที่ยังไว้ผมจุก มีสัมผัสมือแขนอ่อนละมุนขนนุ่มพาให้มีความสุข พวกนี้ปล่อยตัวตีเมียอยู่ในกาม มีตัวอย่างคือเกณียชฎิล ผู้มั่งคั่ง ที่เคยพูดถึงแล้ว

ปริพาชกคนหนึ่งมีภรรยาเป็นปริพาชิกาสาว (ช.อุ.๒๕/๕๖/๙๐) นางมีกรรมไถ่เวลาตลอด

วันหนึ่ง เธอบอกปริพาชกสามีให้ไปหาน้ำมันที่จะใช้เมื่อคลอดแล้ว ปริพาชกก็ไม่รู้จะไปได้มาจากที่ไหน (ไม่มีเงินซื้อ) ปริพาชกาผู้ภรรยาได้ คาดคั้นถึง ๓ ครั้ง

เขานึกได้ว่า ในพระคลังหลวงของพระเจ้าปเสนทิโกศล มีพระบรม-
ราชานุญาตพิเศษไว้ ให้สมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม เข้าไปตีมนะยใสหรือน้ำมันได้เท่าที่ปรารถนา แต่ห้ามนำออกมา

เขาจึงไปยังพระคลังหลวงนั้น และตีมน้ำมันจนเต็มที่ต้องการ
กะว่าเมื่อกลับมาถึงบ้าน ก็จะทำน้ำมันนั้นออกมาให้แก่นางปริพาชกา
แต่เมื่อกลับมาถึงเรือน ปรากฏว่า น้ำมันนั้น จะขย้อนก็ไม่ขึ้น จะกลั่นก็ไม่ลง
อึดอึดคับตันแน่นท้อง ได้รับทุกข์เวทนาแสนสาหัส นอนกลิ้งเกลือกไปมา

ถึงตอนเช้า พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี ได้
ทอดพระเนตรเห็นปริพาชกนั้นทุกข์หนักหนา นอนกลิ้งไปกลิ้งมา ได้ทรง
เปล่งอุทานธรรมตรัสถึงความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนที่ยังติดข้องห่วง
กังวล อันต่างจากผู้ที่มีปัญญารู้เจเนจบจะแจ้ง ไม่มีอะไรค้างคาใจ เป็นอิสระ

คงมีปริพาชกและปริพาชกาไม่น้อยที่อยู่เป็นสามีภรรยากันทำนองนี้
เพราะเพียงเท่าที่มีเรื่องปรากฏก็ทำให้มองเห็นได้เช่นนั้น ดูง่าย ๆ พระวังคิสิ-
เถระ มหาสาวกสำคัญผู้เป็นเอตทัคคะในบรรดาผู้มีปฏิภาณ ก็เป็นบุตรของ
ปริพาชกกับปริพาชกา (สุตต.อ.๒/๓๔๕/๑๖๒)

พระสภียเถระ พระมหาสาวกอีกองค์หนึ่ง ก็เป็นบุตรของปริพาชกกับ
ปริพาชกา โดยตัวท่านได้กำเนิดจากบิดากับมารดาที่มีความสัมพันธ์ทางเพศ
ที่ไม่ถูกต้อง และท่านเองก็เป็นปริพาชกอยู่นาน จนได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้าทูล
ถามปัญหาด้วยคำร้อยกรอง และพระองค์ก็ทรงตอบเป็นคาถาล้วน ตาม
ความในสภียสูตร

ทั้งนี้ รวมทั้งคำถามว่า ทำอย่างไรจึงจะชื่อว่าเป็นปริพาชก และ พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงความเป็นปริพาชกในความหมายที่ควรจะเป็น ท่านฟังแล้วเกิดความเลื่อมใสอย่างมาก ขอบวช เมื่อทราบว่าผู้เป็นอัญ-
เดียรถีย์จะมาบวช ต้องอยู่ติดตึยปริวาสก่อน ๔ เดือน ท่านบอกว่าท่านจะ
อยู่ปริวาสนั้น ๔ ปีเลย (ช.สุ.๒๕/๓๖๔/๔๒๖; สุตต.อ.๒/๕๑๕/๒๔๕)

ปริพาชกและปริพาชิกาผู้ที่เล่าเรื่องข้างบนเมื่อกันี้ ชัดเจนว่าอยู่บ้าน
แต่ปริพาชกและปริพาชิกาจำนวนมากอยู่กันเป็นชุมชน

สำนักของปริพาชกก็เรียกเหมือนในพุทธศาสนาว่า “อาราม” คือเป็น
ปริพาชการาม และปริพาชการามก็คงมีไม่น้อย มีกล่าวถึงในพระไตรปิฎก
เช่น เอกบุณฺฑริกปริพาชการาม ที่เมืองเวสาลี อุทุมพริกปริพาชการาม และ
ไมรณิวาปะปริพาชการาม ที่เมืองราชคฤห์

แต่สำนักของปริพาชิกาไม่ปรากฏชัดว่ามีอยู่ต่างหาก ตามที่พบใน
เรื่องราวต่างๆ ปริพาชิกาก็อยู่ในสำนักของปริพาชกนั่นเอง

ในคัมภีร์ทั้งหลาย มีแปลกอยู่แห่งเดียวที่มีคำว่า “ปริพาชการาม”
(อง.อ.๑/๒๔๔/๓๓๑) คือในตอนเล่าประวัติของพระมหากัสสปะว่า พระ
มหากัสสปะและพระภิกทกาปิลานี ภรรยาของท่าน ออกบวชพร้อมกัน โดย
ออกจากบ้านมา เมื่อถึงจุดแยก ท่านไปทางขวา (ถือเพศบรรพชิตเอง) แล้ว
ได้พบพระพุทธเจ้าที่โคนต้นไทรพหุบุตร

ส่วนพระภิกทกาปิลานีไปทางซ้าย เวลานั้นยังไม่มีภิกษุณี ท่านจึง “ได้
ไปยังปริพาชการาม” จนกระทั่งเมื่อพระมหาปชาบดีโคตมีบวชแล้ว จึงได้มา
บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระมหาปชาบดีโคตมี

คำที่กล่าวถึงปริพาชการามมีที่เดียวนี้ และเพียงแค่นี้ ไม่มีอะไรชัด
และในเมื่อไม่ปรากฏมีปริพาชการามที่ไหนเลย ทั้งที่อื่นก็มีปริพาชิกาอยู่ใน

สำนักของปริพาชก (เช่นในประวัติของพระสภียเถระ, สุตต.อ.๒/๕๑๕/๒๔๕) จึงชวนให้สงสัยว่า อาจจะเป็นปริพาชกากรามนั่นเอง แต่คัดลอกหรือชำระมาผิด และเมื่อจะตรวจสอบ ก็ไม่มีเครื่องยืนยัน จึงได้แค่นี้

ดูกันต่อไป ทางราชการบ้านเมืองเอง ก็มีการอาศัยรูปแบบของนักบวชเป็นเครื่องมือทางการเมือง อย่างเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงรู้ทันนักบวชที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงไหว้ ว่าเป็นคนปลอมตัว คือเป็นคนของราชการที่ใช้รูปแบบของนักบวชไปทำงานจารบุรุษ

ดังเรื่องว่า (ส.ส.๓๕๔/๑๑๓) ครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ บุพพาราม เมืองสาวัตถี ในเวลาเย็น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปเฝ้าประทับนั่งอยู่ ขณะนั้น มีชฎิล ๗ คน นิครนถ์ ๗ คน อเจลก ๗ คน นักบวชเอกสาฎก (นุ่งผ้าฝืนเดียวคล้ายนิครนถ์) ๗ คน ปริพาชก ๗ คน วัชชนรักแร้เล็บ และชนตัวยาว ถือเครื่องใช้ต่างๆ ของนักบวช เดินผ่านไปไม่ไกลจากพระพุทธเจ้า

ทันใดนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จลุกจากอาสนะ ทรงกระทำพระภุชญาเจียงพระอังสาข้างหนึ่ง ทรงจุดพระชานุมณฑลเบื้องขวาลงบนพื้นดิน และประนมอัญชลีไปทางนักบวชเหล่านั้น แล้วทรงประกาศพระนาม ๓ ครั้ง

ครั้นนักบวชเหล่านั้นเดินผ่านไปแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลก็เสด็จเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ครั้นถวายอภิวาทและประทับนั่งแล้ว ก็ได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า นักบวชเหล่านั้นคงอยู่ในบรรดาท่านที่เป็นพระอรหันต์ หรือบรรลู่อรหัตมรรคแล้ว

พระพุทธเจ้าตรัสว่า มหาบพิตร พระองค์เป็นคฤหัสถ์ บริโภคคามยากที่จะรู้ว่า บุคคลเหล่านี้เป็นพระอรหันต์ หรือบุคคลเหล่านี้บรรลู่อรหัตมรรคแล้ว และได้ตรัสหลักความจริงในการที่จะรู้จักคนตามที่เขาเป็น

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสดับแล้ว ตรัสแสดงความอัศจรรย์พระทัยที่ พระพุทธเจ้าทรงทราบ และตรัสยอมรับว่า นักบวชเหล่านั้นที่จริงเป็นคนของ พระองค์เอง เป็นจารบุรุษ เป็นคนสืบข่าวลับ ลงไปชนบทเที่ยวสอดแนมแล้ว พากันมา และพระองค์ก็จะได้ทรงทราบเรื่องราวที่คนเหล่านั้นสืบได้ บัดนี้ คนเหล่านั้น อาบน้ำชำระล้างฝุ่นธุลีขี้โคลแล้ว แต่งหน้าทาผิว โคนผมโคน หนวดเรียบร้อย นุ่งห่มผ้าขาว มีเบญจกามคุณเพียบพร้อม ก็มาเฝ้ารับใช้ พระองค์ต่อไป

จากข้อมูลที่เราได้มาในตอนนี้น่าจะประมวลความมาสรุปไว้ทีหนึ่ง ให้ เห็นว่า สภาพของวงการนักบวช หรือสมณมณฑลในชมพูทวีป เมื่อมาถึง พุทธกาล เป็นอย่างไร อะไรที่พระพุทธเจ้าทรงละเลิกมา ทรงปฏิเสธ และ ทรงเพียรแก้ไข พร้อมด้วยเหตุผลที่ทรงทำอย่างนั้น กับทั้งผลที่มีต่อ การ บริหารสังฆะให้ดำรงมั่นคงและเจริญงอกงามมาได้ด้วยดี

ที่จริง ข้อที่ว่านี้ ยังไม่อยากสรุปทีเดียวนัก เพราะถ้าเป็นไปได้ ก็ อยากรจะสืบสอบข้อมูลข้อเท็จจริงของสภาพที่มีมาจนถึงปัจจุบันในอินเดีย เองให้ชัดที่สุดเสียก่อน แต่มีข้อจำกัดที่รอไม่ได้ และตัวเองก็ไม่ไหว ก็คง ได้แค่ฝากไว้ว่า ท่านใดสนใจและมีโอกาส ก็ช่วยกันทำให้แจ่มชัดยิ่งขึ้นต่อไป

แต่อย่างน้อย ท่านที่ไปอยู่ในอินเดียมานานๆ และท่านที่ไปมาบ่อย ก็ บอกให้รู้กันว่า สภาพของนักบวชในอินเดียปัจจุบัน ยังคงเป็นอย่างไรใน ยุคโบราณ แทบไม่ต่างจากที่ท่านเล่าไว้ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทั้งหลาย และเป็นสภาพที่ถ้าไม่ได้ไปเห็นประจักษ์กับตัว ก็อาจจะไม่เชื่อว่ามีอยู่จริงได้ ณ ที่ใดในโลกนี้

เริ่มแรก คนที่บวชจำนวนมากก็ไปถือพรตบำเพ็ญตบะแบบนั้นๆ โดย มุ่งไปตามความเชื่อหรือความตกลงใจของตน แล้วข้อปฏิบัติอันนั้นก็ทำให้

พวกเขามีความเป็นอยู่อย่างหนึ่งอย่างเดียวกัน มีแบบแผนเป็นระเบียบขึ้นมาเองโดยอัตโนมัติ เหมือนกับเป็นวินัยในระดับหนึ่ง และในภาวะที่เป็นบุคคลในศาสนา ก็เป็นไปตามวิถีแห่งวัฒนธรรมประเพณีตามปกติของสังคม ที่ถือว่าจะต้องเป็นผู้อยู่ในหลักศีลธรรมต่างๆ ไป พูดย่างๆ ว่าอย่างน้อยก็ควรมีศีล ๕ ดังที่บอกกันในพุทธศาสนาว่า ศีล ๕ ศีล ๑๐ นั้น พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นหรือไม่ ก็ย่อมเป็นไปได้อยู่ในโลก (เช่น วินย.อ.๑/๒๘๙)

อย่างไรก็ตาม ความเป็นระเบียบแบบแผนที่ว่านี้ ดังที่ว่าแล้ว เป็นเพียงความเป็นไปเองแค่ระดับหนึ่ง โดยที่ผู้ปฏิบัติไม่ได้มีความคิดที่มุ่งทำเพื่อประโยชน์แก่สังคมหรือโดยเหตุผลทางสังคม เขาทำเพื่อตัวเขาที่จะเผาบาปของตน หรือเพื่ออะไร ที่เป็นจุดหมายของตนเท่านั้น

ยิ่งกว่านั้น นอกจากไม่คำนึงถึงผลทางสังคมแล้ว ข้อปฏิบัติของเขาเองก็เป็นความไม่ใส่ใจรับผิดชอบ และไม่เอื้อต่อความดีงามและประโยชน์สุขของสังคมด้วย เช่น ตบะต่างๆ ที่เริ่มต้นก็ละทิ้งมารยาท เป็นอยู่สกปรกรูปร่าง เป็นต้น สารพัด

นักบวชเหล่านี้ เมื่ออยู่กันเป็นสำนักหรือเป็นหมู่คณะ ก็คงต้องมีข้อบังคับ ข้อตกลง ข้อกำหนด กฎ กติกาบางอย่าง ในการที่จะอยู่ร่วมกันมากบ้าง น้อยบ้าง อย่างน้อยก็อาจจะเป็นคำสั่งที่รอฟังจากหัวหน้า ซึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดาที่จะให้ชีวิตร่วมกันดำเนินไปได้ ซึ่งเป็นเรื่องของกลุ่มนั้น ของคณะนั้นจะจัดกันไป ไม่เป็นแกนร่วมที่ยึดกันทั่วทั้งหมด ไม่ชัดเจนหนักแน่น และไม่ยั่งยืน ไม่ต้องพูดถึงพวกที่บวชแบบนักแสวงหาส่วนตัว ที่ว่าเร่ร่อนหรือสัญจรไปอย่างเสรี และอยู่อย่างเป็นอิสระ ซึ่งลำบากไม่น้อย

รวมแล้ว ถ้าพูดสั้นๆ ก็คือว่า ไม่มีปาติโมกข์ ที่เป็นแกนของวินัย และรักษาวินัยไว้นั่นเอง

บทที่ ๓

พุทธวินัย

จัดตั้งปาติโมกข์ขึ้นไว้ ให้เป็นวินัยแม่บทของสังฆะ

ตรงนี้ ก็ขอแทรกข้อนำสังเกตไว้หน่อยหนึ่ง ใน *A Sanskrit-English Dictionary* ของ Sir Monier Monier-Williams ซึ่งเป็นหนังสือค้นคว้าอ้างอิงเล่มสำคัญในเรื่องภาษาสันสกฤตและภารตวิทยา ให้ความหมายของปาติโมกข์ในรูปสันสกฤตคือ “ปรกติโมกษ” บอกว่าเป็นคำในพุทธศาสนา ให้ดู ปรกติโมกษ

พอว่าอย่างนี้ ก็ได้ข้อสังเกตมาเป็นประการแรกว่า ปาติโมกข์ นี้ อย่างน้อยเท่าที่ปรากฏท่านนี้รู้ ไม่มีในลัทธิศาสนาและกิจการทั้งหลายอื่นใดในชมพูทวีป (ถ้าจะมีอะไรที่คล้ายกัน แต่เรียกชื่ออย่างอื่น ก็พึงสืบค้นกันต่อไป)

การที่บอกข้อสังเกตนี้ไว้ก็เพราะว่า พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในชมพูทวีป ซึ่งมีภาววิวัฒนาการที่พัฒนาสะสมมาแน่นอนหาชัดเจนเป็นลักษณะเป็นวิถีของสังคมแล้ว เมื่อจะแสดงออกอะไร โดยทั่วไปก็ใช้ภาษาศัพท์แสงที่เขาใช้กันอยู่แล้วนั่นเอง

แต่พร้อมกันนั้น ความรู้ความคิดที่ต่างที่ใหม่ที่แปลกออกไป ก็สือออกไปในถ้อยคำนั้นด้วย เป็นเหตุให้ถ้อยคำที่ใช้กันมา หรือใช้ในต่างลัทธิศาสนา แม้เป็นคำเดียวกัน ก็มีนัยที่ต่างกันออกไป และอาจจะต่างกันอย่างห่างไกล

ดั่งที่คำศัพท์มากมายในพระพุทธศาสนา ก็เป็นคำเดียวกับที่ใช้กันทั่วไปเวลานั้น เฉพาะอย่างยิ่งในศาสนาพราหมณ์ที่เป็นใหญ่อยู่ในสังคม แต่ความหมายเป็นคนละอย่าง ซึ่งจะต้องศึกษากันเอา แล้วถ้าเกิดมีคำใหม่ขึ้นมาอย่างปาติโมกข์นี้ ก็ยิ่งควรแก่การสังเกตและศึกษาให้โยงสู่ความเข้าใจที่ขยายกว้างออกไป

ที่นี้ก็ไปดู “ปติโมกษ” ท่านให้ความหมายว่า liberation, deliverance; (with Buddh.) emancipation, L.; ความหมายตามคำทั้งสามที่ท่านบอกนี้ ถึงแม้ท่านจะเขียนกำกับไว้เป็นพิเศษที่ emancipation ว่าเป็นเรื่องของวรรณกรรมในพุทธศาสนาที่มีผู้ให้ความหมายไว้ แต่ทั้งหมดก็คือคำที่วงการชาวพุทธใช้สำหรับศัพท์ว่า วิมุตติ วิโมกข์ หรือแม้แต่โมกข์ (ตรงกับ โมกษ ในภาษาสันสกฤต) ที่เราแปลกันว่าความหลุดพ้น

แล้วท่านยังให้ความหมายตามคัมภีร์กัณฑ์ชวญะปิณฑทำยอีกว่า the formulary for releasing monks by penances ท่านถือว่าเป็นสูตรสำหรับปลดปล่อยพระภิกษุให้หลุดพ้นด้วยการไถ่ถอนบาป (หรือจะอนุโลมให้เป็นอย่างนี้ว่าด้วยการปลงอาบัติ ก็แล้วแต่)

การให้ความหมายนี้ ก็ต้องเห็นใจท่านผู้ทำพจนานุกรม เพราะมีข้อจำกัดทางภาษาที่เนื่องด้วยสภาพแวดล้อมและพื้นฐานความรู้ความคิดที่แตกต่างกัน ยากที่จะหาคำมาบอกความหมายให้เข้าใจได้ตรงและชัดเจน แต่ก็น่าเกรงว่าคนอ่านจะเข้าใจเขว แล้วมองพุทธศาสนาในแนวของลัทธิบ๋าเพี้ยนตบะไปเสีย (นอกจากนั้น ถึงแม้ยอมให้ใช้ถ้อยคำอย่างนี้ แต่ข้อความแทนที่จะเป็นอย่างนี้ ความจริงควรจะเป็นว่า เป็นสูตรบอกข้อบัญญัติที่ผู้ละเมิดจะมีความผิดซึ่งทำให้ต้องไปปลดปล่อยตนให้พ้นโทษ)

อย่างไรก็ตาม แง่สำคัญที่ต้องการพูดในที่นี้ อยู่ที่ความหมายซึ่งบอกว่าเป็นความหลุดพ้น

นี่ก็คือ ท่าน Sir Monier Monier-Williams มอง “โมกข์/โมกษ” ใน ปาติโมกข์/ปติโมกข์ นี้ เป็นตัวเดียวกับในวิโมกข์/วิโมกษ ที่แปลว่าความหลุดพ้น อันนี้แหละเป็นข้อสังเกตอย่างที่สอง

ในพระไตรปิฎกเอง พอมีพุทธานุญาตให้สวดปาติโมกข์ (อนุชานามิ ภิกขเว ปาติโมกข์ อุกุทิสิตฺตํ, วินย.๑/๑๔๙๗/๒๐๓) ก็มีคำไขความตามมาด้วยเลย ว่า “คำว่า ปาติโมกข์ หมายความว่า นี่เป็นเบื้องต้น นี่เป็นหัวหน้า (मुख คือผู้นำ หรือปากทาง) นี่เป็นประมุขแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะเหตุนี้จึง เรียกว่า ปาติโมกข์” (วินย.๑/๑๕๐/๒๐๔)

ความนี้บอกชัดว่า ตามต้นเรื่องในพระไตรปิฎกเอง ท่านมองโมกข์ที่นี้ ในความหมายอย่างไร “ปาโมกข์” ไม่ใช่อย่างไร “วิโมกข์” คือปาโมกข์นั้น แปลว่า เป็นใหญ่ เป็นประมุข เป็นประธาน หรือเป็นผู้นำ

เหมือนที่บอกตามตำราทำนายมหาบุรุษลักษณะว่า ผู้มีลักษณะเหล่านี้ ถ้าอยู่ครองฆราวาส จะเป็นจักรพรรดิราชา เป็นปาโมกข์ของบรรดากาม โภคิชน ถ้าออกบวรพชา จะเป็นพระพุทธเจ้า เป็นปาโมกข์ของสรรพสัตว์ หรืออย่างอุรุเวลกัสสปเป็นปาโมกข์ของชฎิล ๕๐๐

ตามความหมายของท่านก็คือ ปาติโมกข์นี้เป็นแบบแผนใหญ่ เป็นแม่บท ซึ่งวางระบบระเบียบวิธีชีวิตของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา และเป็นพื้นฐาน เป็น मुख หรือเป็นปากทางพาไปหาไปสร้างเสริมกุศลธรรมทั้งหลาย ช่วยให้ก้าวหน้าต่อไปสู่การปฏิบัติเพื่อบรรลุผลที่สูงขึ้นไป จนถึงจุดหมายสูงสุด

พูดง่าย ๆ ว่า ปาติโมกข์เป็นแกนของศีล ที่จะให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง (ตั้งแต่ในจิตใจของบุคคล จนถึงสังฆสามัคคี) ที่จะช่วยให้ก้าวไปด้วยดี ในสมาธิ และปัญญา จนถึงวิมุตติ พร้อมกันนั้น ก็ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าเป็น เอกลักษณะ หรืออัตลักษณ์ของระบบที่เรียกว่าพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตาม พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษเล่มนั้นก็ก็มีเพื่อน เหมือนกัน คือว่า คัมภีร์ชั้นอรรถกถาและฎีกาทั้งหลาย เมื่ออธิบายคำศัพท์ อะไรที่สำคัญ ท่านมักแยกแยะละเอียดลออ แยกแยะออกไปมากมาย เหมือน จะให้เกิดคำสอนธรรมขึ้นมาจากการอธิบายศัพท์นั้นๆ อย่างในคำว่า ปาติโมกข์นี้ ท่านก็อธิบายยืดยาวประมาณ ๓ หน้า (เช่น *วิสุทธิ.ฎี.๑/๕๘-๖๐* และคัมภีร์อื่นอีกมาก ซึ่งคัดกันต่อๆ มา ต่อๆ ไป)

เริ่มต้นท่านก็ขยายความตามแนวความหมายแบบปาโมกข์ ที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎก แต่ว่าไปนิดเดียว ต่อจากนั้นท่านก็หันไปอธิบายในความหมายแบบวิโมกข์ ว่าให้หลุดพ้นจากโน้นจากนี้ อย่างนั้นอย่างนี้

แต่ถึงอย่างไรก็ไม่ใช่แนวเดียวกับของพจนานุกรมนั้นอยู่ดี เพราะท่าน ไม่ได้พูดถึงความหมายว่าจะมาไถ่ถอนให้พ้นความผิดอะไร แต่เป็นเชิง อานิสงส์มากกว่า เช่นว่า ให้พ้นจากการตกอบาย ให้พ้นจากสังสารทุกข์ ให้ จิตหลุดพ้นจากอาสวะ จากกิเลส เป็นต้น ท่านอธิบายซับซ้อนและลึกซึ้ง แต่ ไม่ใช่โอกาสที่จะยกมาดูกันตอนนี้

รวมความเพียงว่า คนภายนอกยากที่จะเข้าใจความหมายของ ถ้อยคำทางพุทธศาสนา ท่ามกลางลัทธิศาสนาล้อมรอบที่ร่วมยุคสมัย ว่ามี นัยแตกต่างกันออกไปเป็นอย่างไร

หันกลับมาดูแง่อื่นต่อไป ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสตอบพระสารีบุตร (*วินย.๑/๗/๑๒*) ถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้พรหมจริยะ คือศาสนาของพระพุทธเจ้าใน อดีตบางพระองค์ตั้งอยู่ได้ยืนยาว และบางพระองค์ไม่ยืนยาวว่า

ศาสนาของพระวิปัสสี พระสิขี และพระเวสสภู ไม่ยืนยาว เพราะไม่ ทรงชวนชวายในการแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวกทั้งหลาย นวังคสัตถุ- ศาสน์มีน้อย มิได้ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวก มิได้ทรงแสดงปาติโมกข์ไว้ ครั้นสิ้นองค์พระพุทธเจ้าและเหล่าอนุพุทธสาวกแล้ว สาวกชั้นหลังที่

แตกต่างกันหลากหลายมาวชกัน ก็ทำพระศาสนานั้นให้อันตรธานไปอย่างรวดเร็ว เหมือนดอกไม้ไม่นานาพรรณที่เขาไม่ได้เอาด้ายร้อยไว้ สักว่าวางลงไปบนแผ่นกระดาน ลมพัดมาก็พากระจัดกระจายหายหมดไป

แต่ศาสนาของพระกุกุสันธะ พระโกนาคมน์ และพระกัสสปะ ดำรงอยู่ได้ยืนนาน เพราะทรงหมั่นแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวกทั้งหลาย นวัคส์ตฤศาสน์จึงมีมาก กับทั้งได้ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย และทรงแสดงปาติโมกข์ไว้ ครั้นสิ้นองค์พระพุทธเจ้าและเหล่าอนุพุทธสาวกแล้ว สาวกชั้นหลังที่แตกต่างหลากหลายมาวช ก็ช่วยกันดำรงพระศาสนา นั้นให้ยืนยงคงอยู่นาน เหมือนดอกไม้ไม่นานาพรรณที่เขาวางไว้บนแผ่นไม้ แต่เอาด้ายร้อยไว้แล้วอย่างดี ลมพัดมาก็อยู่ในที่ ไม่กระจัดกระจายหายไป

เมื่อพระสารีบุตรได้สดับพระดำรัสตั้งนั้น จึงกราบทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงแสดงปาติโมกข์ เพื่อว่าพระศาสนา จะได้ดำรงอยู่ยืนนาน แต่พระพุทธเจ้าตรัสยังว่าให้รอก่อน พระองค์เองจะทรงทราบเวลาว่าเมื่อไรควรบัญญัติสิกขาบท

ทั้งนี้ มีหลักว่า พระศาสดาจะไม่ทรงบัญญัติสิกขาบท ไม่ทรงแสดงปาติโมกข์ จนกว่าเมื่อใดมีเรื่องเสียหายไม่ดีไม่งาม (อาสวัฏฐานิยธรรม - ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ) บางอย่างปรากฏขึ้นในสังฆะ จึงจะทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงแสดงปาติโมกข์ เพื่อป้องกันแก้ไขอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น

อนึ่งแล อาสวัฏฐานิยธรรมบางอย่างนั้น ก็จะไม่ปรากฏขึ้นในสังฆะ จนกว่า สังฆะจะใหญ่โตขึ้น โดยความล่วงกาลผ่านเวลายาวนาน โดยความแผ่ขยายกว้างขวางออกไป และโดยความมีลาภเฟื่องฟูขึ้นมา

แต่ในเวลาที่ตรัสอยู่กับพระสารีบุตรนั้น ภิกษุสังฆะยังบริสุทธิ์ดี ไม่มีข้อเสียหาย ตั้งอยู่ในสภาวะ บรรดาภิกษุที่อยู่กับพระองค์ ๕๐๐ รูปยามนั้น อย่างน้อยด้อยที่สุดก็เป็นพระโสดาบัน

คราวที่ตรัสเรื่องนี้กับพระสารีบุตรนั้น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เมืองเวรัญชา ซึ่งเมื่อว่าตามอรรถกถา ก็เป็นพรรษาที่ ๑๒ แห่งพุทธกิจ โดยมีพระอานนท์เป็นพุทธอุปัฏฐาก แต่ยังไม่ได้เป็นพระนิพัทธอุปัฏฐาก คือยังไม่ได้เป็นพระอุปัฏฐากประจำพระองค์

(อรรถกถาว่า พระอานนท์ได้รับเลือกเป็นพระนิพัทธอุปัฏฐากในพรรษาที่ ๒๐, เช่น วินย.อ.๑/๒๐๒; ที.อ.๒/๑๑/๑๕) และตามอรรถกถานั้นเช่นกัน พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงเลิกแสดงโอวาทปาติโมกข์ และโปรดให้พระสงฆ์สาวกเริ่มสวดอาณานาปาติโมกข์ประมาณพรรษาที่ ๒๐ แห่งพุทธกิจ เป็นต้นมา (วินย.อ.๑/๒๑๔, โยงกับความในพระไตรปิฎกที่ วินย.๑/๑๔๖/๒๐๑; วินย.๗/๔๖๖/๒๙๓; ชุ.อุ.๒๕/๑๑๖/๑๕๐)

ตรงนี้มีเรื่องขอแทรกอีกนิดหนึ่ง คือคัมภีร์ สวรรคตที่ปณี (วินย.ฎี.๑/๒๖๐/๖๘๒) อธิบายเพิ่มเติมว่า ที่พระสารีบุตรทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทแสดงปาติโมกข์นั้น มิใช่หมายความว่าพระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทมาก่อนเลย ไม่ใช่อย่างนั้น ที่จริง มีสิกขาบทอยู่บ้างแล้ว (ในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ) แต่ยังไม่ได้จัดตั้งเต็มรูปแสดงเป็นปาติโมกข์

ที่นี่ เมื่อพระองค์ตรัสให้เห็นแล้วว่า พระศาสนาจะมั่นคงยืนยาวเมื่อองค์พระศาสดาบัญญัติสิกขาบทแสดงปาติโมกข์ตั้งแบบไว้ พระสารีบุตรก็จึงทูลขอให้พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทที่ควรบัญญัติจัดแสดงปาติโมกข์ให้เต็มรูปพร้อมไว้เสียเลย เรื่องเป็นอย่างนี้

ในคำอธิบายนี้ พระภูิกาจารย์นั้นยังได้ยกพุทธพจน์ในภททาลิสสูตร (ม.ม.๑๓/๑๗๑/๑๗๔) มาอ้างอิงยืนยันด้วย คือ ในพระสูตรดังกล่าว พระภททาลิได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยในการที่ว่า แต่ก่อนนั้นสิกขาบทมีน้อยกว่านักเที่ยว แต่ภิกษุผู้ดำรงในอภัตผลมีมากกว่า แล้วมาบัดนี้ สิกขาบทมีมากกว่า แต่ภิกษุผู้ดำรงในอภัตผลกลับมีน้อยกว่า

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า เรื่องเป็นอย่างนั้น เมื่อสัตว์ทั้งหลายกำลังเสื่อม พระสังฆกรรมกำลังอันตรายาน ลิกขาบทมีมากขึ้นไป แต่ภิกษุผู้ดำรงในอรรถผลมีน้อยลงมา พระศาสดาจะไม่ทรงบัญญัติลิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย ตราบเท่าที่เรื่องเสียหายไม่ดีไม่งาม (อาสวัฏฐานิยธรรม) บางอย่าง ยังไม่ปรากฏในสงฆ์ และมีรายละเอียดต่างๆ ที่ตรัสต่อไปอีก ทำนองเดียวกับที่ตรัสแก่พระสาวรีบุตร

เมื่อเรื่องเป็นมาถึงตอนนี้ ก็รวบรวมเข้ากับเรื่องอุโบสถ ที่เรารู้กันอยู่ว่า พระสงฆ์สวดปาติโมกข์ในวันอุโบสถ ก็ขอรวบรัดพูดพอให้เรื่องต่อกันว่า

การถืออุโบสถนั้น ดังได้กล่าวแล้วว่า มีมาแต่โบราณนานก่อน พุทธกาลในลัทธิภายนอก (ถือเป็น วัต คือพรตอย่างหนึ่ง) แต่อุโบสถของเขา หมายถึงการถืออดอาหารและมุ่งอยู่ที่การถืออดนั้น

ครั้นมาถึงพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าให้ชาวพุทธรักษาองค์ ๘ ที่เราเรียกกันง่ายๆ ว่าศีล ๘ เป็นอุโบสถ จะได้เป็นทางให้เจริญต่อขึ้นไปในกุศลภาวนา ความหมายของอุโบสถก็ขยายออกไป แต่ก็เป็นอุโบสถที่เป็นเรื่องของคุณุหัตถ์ ของอุบาสกอุบาสิกา

เรื่องมีมาในพระไตรปิฎกว่า (วินย.๑/๑๔๖/๒๐๑) ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เมืองราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารได้เสด็จมาเฝ้าและกราบทูลเสนอว่าพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก เมื่อถึงวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ ก็ประชุมพูดธรรมกัน ประชาชนมาได้ฟัง ก็พอใจเลื่อมใส ได้พวกได้ฝ่าย จึงมีพระทัยปรารถนาให้พระสงฆ์ประชุมพูดธรรมกันในวันเหล่านั้นบ้าง

พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงมีพุทธานุญาตให้พระสงฆ์ประชุมกันในวันดังกล่าว แต่ก็มีจุดอ่อนจุดพร่องว่า มีพระประชุมกันในวันทีว่านั้นแล้วนั่งนิ่งเฉย ทำให้ชาวบ้านติเตียนว่าพระเหล่านั้นไม่ได้เรื่องเหมือนสุกรไ้ เป็นเหตุให้ทรงอนุญาตล้าทับว่าให้พระประชุมกันพูดธรรมเพื่อชาวบ้านจะได้ฟัง

เรื่องเป็นมาๆ เวลาจะผ่านไปเท่าไรไม่ชัด แล้วก็เกิดเหตุการณ์ในคราว
ประทับที่บุพพาราม ณ พระนครสารวัตถิ (วินย.๗/๔๖๖/๒๙๓; ชุ.อุ.๒๕/๑๑๖/๑๕๐)
อันเป็นเหตุให้ถึงวาระที่พระพุทธเจ้าทรงหยุดทรงเลิกแสดงปาติโมกข์ด้วย
พระองค์เอง และโปรดให้ภิกษุทั้งหลายสวดแสดงปาติโมกข์กันเองต่อมา

ตอนนี้ก็มีความในพระไตรปิฎกเล่าเรื่องสืบต่อจากเหตุการณ์ที่เมือง
ราชคฤห์มาบรรจบกันว่า ต่อมา พระพุทธเจ้า ขณะประทับในที่สงัดหลีกเร้น
ได้ทรงพระดำริเห็นควรอนุญาตสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแล้วแก่ภิกษุทั้งหลาย
ให้เป็นบทสวดปาติโมกข์ อันจักเป็นอุโบสถกรรมของภิกษุทั้งหลายต่อไป

ก็จึงได้มีพุทธานุญาตให้สวดแสดงปาติโมกข์ (อนุชานามิ ภิกฺขเว
ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิตฺตุ, วินย.๔/๑๔๙/๒๐๓) และตรงนี้แหละคือที่เคยบอกแล้วว่า
อรรถกถาได้กล่าวถึงการที่พระพุทธเจ้าทรงเลิกแสดง*โอวาทปาติโมกข์* และ
โปรดให้ภิกษุสงฆ์สวดแสดง*อาณปาติโมกข์* สืบมา

แล้วก็สอดคล้องกับที่สารัตถทีปนีบอกว่า มิใช่ว่ายังไม่ได้ทรงบัญญัติ
สิกขาบทมาก่อนเลย สิกขาบทมีอยู่บ้างแล้ว แต่ยังไม่ได้ประมวลตั้งเป็น
ปาติโมกข์ให้สวดกัน และการบัญญัติสิกขาบทยังไม่เป็นเรื่องเด่นขึ้นมา
เพราะสังฆะยังไม่ใหญ่โตมาก ยังไม่ค่อยมีเรื่องเสียหาย

ดังคำตรัสของพระพุทธเจ้าเอง ที่ทรงเล่าพระดำรินเรื่องนี้ ซึ่งเมื่อก็
เล่าแล้ว ยกมาดูให้ชัดอีกทีว่า (วินย.๔/๑๔๙/๒๐๓) “ถ้ากระไร เราพึงอนุญาต
สิกขาบทที่เราบัญญัติแล้วแก่ภิกษุทั้งหลาย ให้เป็นปาติโมกข์เทศของพวก
เธอ ปาติโมกข์เทศนั้นจักเป็นอุโบสถกรรมของพวกเธอ”

ต่อมา การบัญญัติสิกขาบทคงเป็นงานใหญ่ขึ้นมา จนเหมือนว่าพระ
พุทธเจ้าตั้งพระทัยว่าคราวนี้ มีเรื่องที่จะพึงทรงวางข้อวินัยหรือไม่

ตั้งข้อความในพระไตรปิฎกเองบอกไว้ เวลาที่พระเดินทางจากที่ต่างๆ มาเฝ้า ทรงสอบถามสุขทุกข์ ความเป็นอยู่เป็นไป แล้วถ้ามีปัญหาอะไรอัน ฟังแก้ไข ก็ทรงบัญญัติสิกขาบท ตั้งความในพระไตรปิฎกบอกไว้เองว่า
(เช่น วินย.๑/๒๒๗/๑๖๗)

เป็นประเพณีที่ภิกษุทั้งหลายออกพรรษาแล้ว มาเข้าเฝ้า เยี่ยมพระผู้มีพระภาคเจ้า ... แล เป็นประเพณีที่พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงปราศรัยกับเหล่าพระอัครคันตุกะ

...

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมทรงสอบถาม ภิกษุทั้งหลายด้วยอาการ ๒ อย่าง คือ จักทรงแสดงธรรม หรือจักทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกทั้งหลาย”

ที่นี้ ลองโยงเรื่องนี้มาดูความเป็นไปของภิกษุณีสงฆ์กันหน่อย ถ้าการ บวชภิกษุณีเริ่มต้นในปีที่ ๕ แห่งพุทธกิจตามประมาณของอรรถกถา เมื่อถึง พรรษาที่ ๑๒ นี้ สังฆะก็ยังไมขยายใหญ่โตมาก ยังไม่มีการบัญญัติสิกขาบท (อย่างมากมายจริงจัง) ยังมีได้ทรงอนุญาตสิกขาบทที่ได้บัญญัติจัดตั้งเป็น บทสวดปาติโมกข์

โดยนัยดังกล่าวมา ช่วงเวลาที่สังฆะตั้งมานับว่าบริสุทธิ์ดีนี้ ก็จะมี ดำเนินต่อไปหลังจากเริ่มมีภิกษุณีแล้ว ๑๕ ปี หรือจากนี้อีก ๘ ปี จึงจะมี ปาติโมกข์ให้ต้องสวด ให้ต้องใช้ตรวจสอบ ตลอดจนมีการลงโทษผู้ทำ ความผิดละเมิดสิกขาบทอย่างเต็มระบบ

พูดเรื่องปาติโมกข์มายาวเกินไปแล้ว แต่ก็ช่วยโยงไปถึงแง่มุมอื่นๆ ต่อไป ที่จะช่วยให้เข้าใจอะไรๆ ได้ชัดเจนขึ้น

ซ้ายตบะ ขวาบุญชายัญ ละเลิกทั้งสองนั้น สู่ทางสายกลางแห่งสุขวิถิ

เรารู้กันมาว่า พระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ เมื่อเสด็จออกผนวชแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๖ ปี เริ่มด้วยไปศึกษาในอาศรมของอาฬารดาบส แล้วก็อาศรมของอุทกดาบส จากนั้นก็ได้ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาต่างๆ จนกระทั่งเมื่อทรงเห็นชัดว่าไม่ใช่ทางแห่งโพธิ จึงได้ทรงดำเนินต่อเข้าสู่สมาธิ และสำเร็จด้วยปัญญา จบที่วิมุตติ

เรื่องที่ทรงเล่าไว้เองในช่วงนี้ มีเหมือนๆ กันในหลายพระสูตร เช่น มหาสังจกสูตร (ม.ม.๑๒/๔๑๑/๔๔๒) และโพธิราชกุมารสูตร (ม.ม.๑๓/๔๘๙/๔๔๓)

แต่ที่จริง เรื่องราวการปฏิบัติของพระองค์ในเวลา ๖ ปี มิใช่มีแค่นั้น อันนั้นอาจจะเรียกว่าเป็นตัวอย่าง หรือจุดสำคัญในการลำดับเหตุการณ์ ยังมีเรื่องในแง่อื่นที่พระองค์เล่าไว้ในพระสูตรอื่นอีก เช่น เทวธาวิตกสูตร (ม.ม.๑๒/๒๕๑/๒๓๒)

ที่เป็นอย่างนั้น ก็เพราะว่า พระพุทธเจ้าทรงมุ่งแสดงธรรมเพื่อประโยชน์แก่ผู้ฟัง ซึ่งมักเป็นรายๆ เป็นกรณีๆ เมื่อธรรมที่จะตรัสเกี่ยวโยงไปถึงเรื่องใดที่จะช่วยให้เข้าใจธรรมนั้น ก็ทรงยกเรื่องนั้นมาแสดงหรือเล่าประกอบ หรือเป็นเครื่องช่วยเครื่องย้ำทำให้ชัด ดังนั้น พระประวัติของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกจึงกระจายอยู่ในต่างแห่งต่างที่

รวมความตามที่เราเข้าใจกันกว้างๆ ว่า ที่สำนักของสองดาบสนั้น พระองค์ขบถนสมาบัติครบทั้ง ๘ คือได้ผลสำเร็จด้านจิตเต็มสมบูรณ์เท่าที่มีกันมาอย่างเช่นในลัทธิฤๅษีชีไพรสืบแต่เก่าก่อนจนถึงยุคสมัยนั้น

ครั้นแล้วทรงทำทุกรกิริยา คือประพตติพรตบำเพ็ญตบะที่นักบวชทั่วไปในยุคนั้นยึดถือกันจนถึงที่สุด

ทรงประจักษ์ปลงพระทัยว่า ทั้งสองระบบวิธีนั้นไม่เป็นไปเพื่อโพธิทางแห่งโพธิคงจะมีเป็นอย่างอื่น (สียา นู โข อดฺโณ มคฺโค โพธิยา)

ทั้งนี้ ที่ทรงบำเพ็ญเพียรมาทั้งหมด ก็เริ่มต้นจากที่ทรงดำริว่า ความสุขจะลู่ถึงด้วยความสุขไม่ได้ แต่ความสุขนั้นจะต้องลู่ถึงด้วยความทุกข์ (ม.ม.๑๓/๔๘๙/๔๔๓, เหมือนอย่างลัทธิบำเพ็ญตบะทั้งหลาย โดยเฉพาะนิกครณถ์)

จากนั้น ทรงระลึกได้ถึงเหตุการณ์ครั้งทรงพระเยาว์ คราวที่พระพุทฺธบิดาทรงประกอบพิธีแรกนา พระองค์ประทับอยู่พระองค์เดียวได้ร่มไม้หว่าอันสงบเย็นสบาย ได้ทรงเข้าถึงประสบการณ์ทางจิตแห่งปฐมฌานอันมีปีติและสุข (องค์ทั้งหมดมี ๕) ทรงสว่างพระทัยว่า นี่แหละทางแห่งโพธิ แล้วจึงทรงดำเนินในทางแห่งการลู่ถึงสุขด้วยสุขนี้ จนได้ตรัสรู้

แต่ต้องพูดให้ชัดอีกหน่อยว่า ความสุขที่ว่านี้มีลักษณะที่พูดให้เต็มความว่า “สุขที่ปลอดอกาม ปราศอกุศลธรรม” ตรงนี้สำคัญ คือไม่ใช่แค่กามสุข แต่เป็นความสุขที่ไม่ต้องอาศัยกาม ไม่ขึ้นต่อกาม เป็นอิสระจากกาม

เมื่อระลึกขึ้นได้แล้ว ยังทรงถามพระองค์เองอีกว่า เรากลับใหม่ ต่อความสุขที่ปลอดอกามปราศอกุศลธรรมนั้น ทำนองตรวจสอบว่าเป็นความสุขที่จะมีพิษภัยอะไรใหม่ ก็ทรงมีคำตอบเป็นทำนองมันพระทัยว่าเรามีได้แล้ว

แล้วเหนือขึ้นไป ยังมีปัญญาที่ทำให้จิตใจเป็นอิสระ ซึ่งความสุขอย่างประณีตนั้น เกิดมีขึ้นแล้ว ก็ครอบงำจิตใจไม่ได้ด้วย เช่น ไม่อาจทำให้ติดเพลินหลงมัวเมาเหลือล้าพองสยบตัวตกอยู่ในความประมาท เป็นต้น

ตรงนี้ก็แทรกอีกหน่อย คนทั่วไป พอพูดถึงความสุข ก็มักนึกถึงกามสุขอันนั้นท่านก็ไม่ได้ว่า แต่ท่านบอกให้รู้ทันมัน คือ กามสุขนั้นก็สุขละ แต่มีโทษหรือมีข้อด้อยข้อเสียพ่วงอยู่ด้วยมาก เช่น เป็นความสุขอย่างพึ่งพาเป็นไปกับด้วยความกระวนกระวายห่วงกังวล ถูกคุกคามด้วยความ

หว่าดระวางผิดหวังคับแค้น ล้อให้ก่อการแย่งชิงเบียดเบียน แล้วก็มีความทุกข์ความเศร้าร้อช้ำอยู่ข้างหน้า

นอกจากรู้ทันเพื่อเสวยกามสุขโดยไม่ประมาท ไม่ให้เพิ่มขยายกระจายโทษแล้ว ก็ให้มีความสุขแบบปลอดกามปราศอกุศลธรรมนั้นมาเป็นพื้นฐานรองรับคุณความดี เพื่อจะได้มีชีวิตที่งดงามครองความสุขอยู่กันได้ยืนยาว และเป็นหลักประกันกันทุกข์ภัยให้ด้วย

คนที่ยังเสพกามสุขอยู่ ต้องมีสุขแบบปลอดกามเป็นฐานรองไว้ กามสุขของเขาจึงจะมีคุณภาพ ลดทุกข์ลงไป เพิ่มสุขขึ้นมา และมีสุขได้ตลอดเวลา

คนที่มีความสุขทั้งสองอย่างนี้เป็นคู่คลอกันอยู่ คือมีสุขปลอดกามเป็นพื้นใจและได้กามสุขที่ยังปรารถนา มีตัวอย่างเป็นหลักฐาน คืออริยสาวกอริยสาวิกาที่เป็นโสดาบัน ซึ่งมีครอบครัว อยู่กับภรรยาสามีบุตรธิดาอย่างดีงามมีความสุข พระพุทธเจ้าตรัสเทียบกันไว้ว่า ถ้าทุกข์ของปุถุชนทั่วไปมากมายใหญ่โตอย่างขุนเขาหิมาลัย ทุกข์ของบุคคลโสดาบันก็เหลือนิดเดียวเพียงแค้ก้อนกรวดขนาดเมล็ดผักกาด ๗ เม็ด (ส.ม.๑๙/๑๗๕๕/๕๗๖)

มีอริยสาวกอริยสาวิกาโสดาบันคู่หนึ่ง ไกลชิดพระพุทธเจ้ามาก (คือท่านพอนกุล กับท่านแม่ณกุล เป็นเอตทัคคะในบรรดาผู้สนิทสนมกับพระพุทธเจ้า) เป็นสามีภรรยาที่ครองรักภักดีต่อกันมั่นคงจนแก่เฒ่า แถมยังกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า ปรารถนาจะเกิดพบกันตลอดไป พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสหลักสมชีวิตธรรม ๔ ประการ ที่จะให้คู่ครองได้พบกันทั้งในปัจจุบันและเบื้องหน้า คือ สมศรัทธา สมศีลา สมจาคา สมปัญญา (อง.จตุกก.๒๑/๕๕/๘๐)

คงจำกันได้ดีถึงพุทธพจน์ที่ว่า “นิพพานํ ปรมํ สุขํ” (นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง หรือสุขอย่างสูงสุด, ม.ม.๑๓/๒๘๘/๒๘๓; พุ.ธ.๒๕/๒๕/๔๒) พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าใครมองเห็นนิพพานเป็นทุกข์ ก็เป็นอันไม่มีทางบรรลุมรรคผลขั้น

ใดได้เลย ต่อเมื่อมองเห็นนิพพานเป็นสุข จึงจะเป็นไปได้ที่จะบรรลुโสคา-
ปัตติผล จนถึงอรหัตตผล (ม.ม.๑๓/๒๔๘/๒๔๓)

เคยมีพระใหม่ถามว่า จะอธิบายอย่างไรพอให้ชาวบ้านเข้าใจนิพพาน
ได้ง่ายสักหน่อย ก็บอกว่าเอาแบบเทียบเคียงพอให้เห็นเค้าณะ สมมุติว่าคุณ
เป็นพ่อเป็นแม่ มีลูกคนเดียว รักเขามาก ลูกคนนี้โตขึ้นเป็นเด็กวัยรุ่น แล้วแ
ไปติดสิ่งเสพติดและมั่วสุมกับเพื่อนที่ไม่ดี ได้แต่เที่ยวเหลวไหล ไม่เอาใจใส่
การเล่าเรียน พูดอย่างไรก็ไม่ฟัง แก่ไขไม่ได้ คุณซึ่งเป็นพ่อแม่ทุกข์มากหนัก
หนาจนพูดไม่ถูก

อยู่มาวันหนึ่ง ลูกมาบอกว่าเขาคิดได้เข้าใจแล้วว่าที่เขาทำไปอย่าง
นั้นเสียหายไม่ใช่อะไร เขาเลิกได้เด็ดขาดแล้ว ต่อไปนี้จะอยู่กับพ่อแม่ตั้งใจ
ทำดีและเล่าเรียนจริงจัง พอได้ยินลูกบอกอย่างนี้ คุณเป็นอย่างไร ใจไป
เลย ทุกข์ที่ค้างคากดดันใจหายไปหมด มีความสุขอย่างบอกไม่ถูกเลยใช่
ไหม นี่ก็นิพพานระดับหนึ่ง ที่ชาวบ้านพอเห็นรูปเค้าเข้าใจได้บ้าง

พูดมายืดยาว ในเรื่องบ้าง นอกเรื่องบ้าง เป็นการคุยกันไป ก็ตอบ
คำถามนี้ ไม่ใช่เป็นวิชาการโดยตรง เดี่ยวก็มีข้อสังเกต เดี่ยวก็มีเรื่องแทรก
เลยไม่ไปไหนสักที แล้วที่ว่าจะพยายามไม่อ้างหลักฐานที่มาคัมภีร์ พอเอา
จริง ก็อดไม่ได้ ขอให้เห็นแก่บางคนที่ชอบค้นคว้าก็แล้วกัน เขาจะได้
ประโยชน์ และที่ว่าพยายามหลีกเลี่ยงการทำเชิงอรรถ ก็ยังเกรงอยู่ว่าคงต้อง
มีบ้างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ถ้าเรื่องจะซับซ้อนนัก ก็คงต้องลงเชิงอรรถช่วยกัน
ความสับสนบ้าง

แล้วอีกอย่างหนึ่ง เกือบลืมไป ก็มีข้อสังเกตตามเคย คือ เมื่อ
พระพุทเจ้า (ตอนนั้นยังเป็นพระโพธิสัตว์) เข้าศึกษาในสำนักของ ๒ ดาบส
นั้น ตรัสเล่าสั้นๆ ว่า ดาบสประกาศอากิญจัญญายตนะ และเนวสัจญยานา-
สัจญญายตนะ ตามลำดับ แล้วทรงมองเห็นว่าการปฏิบัติของที่นั่นไม่เป็นไป

เพื่อโพธิ (น สมุโพธาย น นิพพานาย สํวตฺตติ) จึงได้เสด็จออกจากอาศรมของ ๒ ดาบสนั่น ต่อมา เมื่อทรงตระหนักพระทัยว่าทุกรกิริยาไม่ใช่การปฏิบัติที่จะให้ลู่ถึงจุดหมาย จึงทรงระลึกได้ถึงสิ่งที่ได้ทรงเข้าถึงปฐมฌาน ณ ไตรัมเงานั้นเห็นว่าแต่ครั้งทรงพระเยาว์ และทรงสว่างชัดว่านั่นคือทาง

ข้อสังเกตก็คือ เราพูดกันแบบสรุปความว่า ดาบสองท่านนั้นได้ฌานสมาบัติ ๗ และ ๘ ตามลำดับ แล้วสมาบัติถึงขั้นนั้น ก็คือได้ผ่านปฐมฌานขึ้นไปแล้ว แต่ทำไม นอกจากตอนแรกตรัสว่าวิธีของสองดาบสไม่ใช่ทางแล้ว มาถึงตอนทรงระลึกความเก่า กลับทรงระลึกถึงการทรงได้ปฐมฌาน ไม่ระลึกถึงฌานสมาบัติที่สูงกว่าในสำนักของสองดาบสนั้น

ข้อที่น่าพิจารณาก็คือ จะมีความแตกต่างอะไร ระหว่างปฐมฌานที่ทรงเข้าถึง ณ ไตรัมต้นหญ้า กับฌานในระบบของสองดาบสนั้น ข้อทิ้งไว้เป็นข้อสังเกตแค่นี้

ข้อที่ควรระลึกไว้อีกอย่างหนึ่งก็คือ ระหว่างเวลายาวนาน ๖ ปีที่ทรงเป็นนักสืบค้นกุศลว่าคืออะไร (ก็กุศลคเวสึ) ใฝ่แสวงสันติวิมุตติอันสูงสุดนั้น พระโพธิสัตว์ นอกจากได้ทรงคุ้นอยู่คุ้นเห็นท่ามกลางสภาพชีวิตของประชาชนชาวบ้านทั่วไปแล้ว ก็ได้ทรงพบปะคุ้นเคยกับชีวิต แนวคิด ข้อปฏิบัติในวงกัณนิกบวชทั้งหมดอย่างชัดเจนด้วย

ตามที่พูดมา ก็เป็นอันลงข้อสรุปว่า พุทธศาสนานี้ตรงข้ามกันเลยกับลัทธิของพวกนักบวชมากมายในชมพูทวีปเวลานั้น โดยเฉพาะนิครนถ์หรือศาสนาเซน ที่ประกาศหลักการออกมาว่า สุขจะลู่ถึงด้วยสุขไม่ได้ จะลู่ถึงสุขต้องด้วยทุกข์ จึงบำเพ็ญตบะ ทำทุกรกิริยา แต่พุทธศาสนาบอกว่า สุขลู่ถึงได้ด้วยสุข จึงเลิกทำทุกรกิริยา ไม่ให้บำเพ็ญตบะ ตลอดจนพรตอะไรต่างๆ

แล้วในสังคมใหญ่ที่ล้อมรอบ ก็อย่างที่บอกแล้วว่า พุทธศาสนา

ปฏิเสธรระบบเบ็ดเสร็จที่ครอบคลุมทั้งหมดของศาสนาพราหมณ์ ดังที่ปรากฏชัดในระบวรวรรณะ การบูชาขัณฑ์ การขึ้นต่อพระเวท และในที่สุดคือการถือเทพสูงสุด

แม้แต่กับลัทธิฤาษีชีไพร ซึ่งมีอะไรบางอย่างที่คล้ายคลึงพอไปกันได้บ้างในการปฏิบัติทางจิต เกี่ยวกับสมาธิจนถึงฌานสมาบัติ (เคยบอกแล้วว่า เป็นพวกแยกตัวจากสังคม นานๆ จึงมาบ้านเมืองหาของเบริ้วของเค็ม มีชีวิตเป็นสุขอยู่กับฌานกีฬา) ดังมีอาฬารดาบสและอุททกดาบสเป็นตัวแทนพระองค์ก็ปฏิเสธออกมาแล้วอย่างชัดเจนว่า ไม่เป็นไปเพื่อโพธิ์

พอปฏิเสธแล้ว นอกจากสิ่งที่เลิกทิ้งไปไม่เอา แม้ในสิ่งที่ยังใช้อยู่ เกี่ยวข้องอยู่ ก็มีความแตกต่าง ปัญหาที่เกิดขึ้นทันที อย่างแรกคือในเรื่องภาษา ระบบถ้อยคำ พวก terminology

พุทธศาสนาอยู่ในสังคมชมพูทวีปที่เขามีภาษาพูดจากัน พร้อมทั้งความหมายที่รู้เข้าใจสืบกันมา เมื่อพุทธศาสนามีแนวคิดคำสอนที่แตกต่างออกไป ถ้อยคำบางอย่างอาจเลิกใช้ได้ แต่จะเลิกทั้งหมดและใช้คำใหม่ล้วนเป็นไปไม่ได้ แล้วตามเรื่องทีดำเนินต่อไป ก็มีคำใหม่ที่ใช้เป็นพิเศษในพุทธศาสนาบ้าง คำเก่าแต่ใช้ในความหมายใหม่บ้าง

พอดีว่าพุทธศาสนาเหมือนกับว่ามีอะไรๆ ที่จัดตั้งเป็นระบบ ก็จึงมีระบบความคิด ระบบคำสอน และระบบปฏิบัติการ ลงมาถึงระบบถ้อยคำที่ชัดเจน

เคยยกตัวอย่างให้ดูง่ายๆ ชาวชมพูทวีปอยู่กันมากับการบูชาขัณฑ์ และเขาก็มอบให้ข้าวของค่าตอบแทนในการประกอบพิธีบูชาขัณฑ์แก่พราหมณ์ผู้ทำพิธี เรียกว่าทักษิณา (บาลีว่า ทักขิณา) เขามอบให้ด้วยความเคารพ และแสดงออกเคยชินจนไม่นึกถึงว่า ที่แท้ก็คือค่าทำพิธีบูชาขัณฑ์

ต่อมาเขาเกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา เลื่อมใสในพระสงฆ์ เขาอยากจะทำอุปัชฌาย์บ้าง เขาเคยให้ทักษิณาแก่พรหมณ์ ที่นี้เขาถวายของแก่พระ แล้วด้วยความเคารพ เขาจะเรียกของถวายนั่นว่าอะไร เขาก็เรียกว่าถวายทักษิณานั่นเอง

แต่คราวนี้ แม้เขาจะใช้ถ้อยคำนั้น เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังไม่เหมือนกันแล้ว คราวนี้ไม่ใช่คำทำพิธีบูชาแล้ว จะทำอย่างไร ถ้อยคำก็ใช้กันต่อไปแล้วพระก็ต้องบอกต้องอธิบายให้ความหมายใหม่แก่ทักษิณาไปเอง ไปๆ มาๆ ทักษิณาก็คือแค่ของถวายพระ แล้วถ้าจำเป็นต้องชี้แจง ก็อธิบายลึกลงไปว่าของที่ถวายแก่พระสงฆ์โดยเชื่อกรรมและผลของกรรม ดั้งนี้เป็นต้น แต่ตามปกติก็ใช้แค่คำว่า “ทาน” ที่มีอยู่แล้วเป็นคำกลางๆ ก็เป็นอันพอ

ที่นี้ ไม่จบแค่นั้น มาในด้านคำสอนธรรม เมื่อทักษิณาเป็นคำพูดสำคัญ มีความหมายลึกลงไปในจิตใจ โยงไปถึงหลักความคิดความเชื่อถือ และความเข้าใจ ก็เป็นเรื่องของการพัฒนาจิตใจและพัฒนาปัญญา ถ้าถวายทักษิณาด้วยความเชื่อถือที่ผิด หลงงมงาย ก็เกิดผลเสียต่อชีวิต แล้วก็เลยต่อไปถึงความเสื่อมของสังคม

ตอนนี้ คำศัพท์ที่มีความสำคัญขึ้นมาในเรื่องของการแก้ปัญหาชีวิตและปัญหาสังคมมนุษย์ พระพุทธเจ้ามีพระประสงค์ให้คนเลิกหลงติดการบูชaxyัญ อันเป็นทั้งการเบียดเบียนสัตว์และความลุ่มหลงรอผลดลบันดาล ก็ทรงนำคำว่าทักษิณานี้มาากเป็นเรื่องที่จะต้องชี้แจงสั่งสอน มาทำความเข้าใจกันว่า ใครกันแน่ที่ควรแก่ทักษิณา ที่เรียกว่าทักษิณาย พราหมณ์ที่ทำพิธีบูชาขยัญนะหรือ ต้องไม่ใช่

แล้วก็ปรากฏชัดออกมา คำว่า “ทักษิณาย” ก็มาเป็นคุณสมบัติของพระสงฆ์ ที่เราเรียกเป็นอย่างหนึ่งในสังฆคุณ ๙ ประการ ผู้มีคุณสมบัติ มีความดีงามอย่างนี้ จึงจะเป็นผู้ควรแก่ทักษิณา

นี่เป็นตัวอย่งการปฏิบัติต่อด้อยคำที่มีใช้กันอยู่ในสังคม เพื่อให้เป็นสื่อถ่ายทอดความเข้าใจในการแก้ปัญหาทางจิตปัญญา นำหลักการหลักความคิดใหม่เข้าสู่ชีวิตและสังคม อย่างสู้กันต่อหน้า ว่ากันตรงๆ

ว่ากันไป สังคมชมพูทวีปยุคนั้น อย่างน้อยในสมณมณฑล หรือวงการศาสนา มีความเปิดกว้างของเวทีความรู้ความคิด ให้โอกาสแก่การใช้เสรีภาพทางปัญญาอย่างน่าจะนับว่าเต็มที่ และคงจะพอดีด้วยว่า ในยุคนั้นพวกพราหมณ์เองก็กำลังเปลี่ยนแปลง ได้มาเป็นนักแสวงปัญญากันมาก ดังที่พระสาวกล้ำค่าๆ ของพระพุทธเจ้า ส่วนใหญ่ก็คือเหล่าพราหมณ์นักแสวงหาเหล่านี้นั่นเอง มาได้ฟังธรรมแล้วก็ละเลิกลัทธิบูชาอัยวรณะ มาช่วยกันพัฒนาจิตปัญญาของประชาชน เพื่อประโยชน์สุขแก่มวลชาวโลก

ความเปิดกว้างทางปัญญาในสังคมชมพูทวีปครั้งนั้น น่าจะมาพร้อมด้วยการแสวงปัญญาอย่างจริงจังมากกว่าในสังคมยุคปัจจุบันนี้ (ต่อมาเลยพุทธกาลมานาน หลังสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว การปิดกั้นทางความคิด และการกำจัดกวาดล้างทางศาสนาในอินเดีย จึงเริ่มเกิดขึ้น)

พูดมาตรงนี้แล้ว ก็เลยอยากจะเสนอข้อนำพิจารณาไว้ โดยขอให้ช่วยกันศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลประมวลมาสรุปกันดู ใครมีโอกาสก็ช่วยกันทำต่อไป คืออาจจะเป็นการงานนี้ว่า

ในยุคใกล้พุทธกาลเข้ามานั้น สังคมชมพูทวีปกำลังเจริญขยายตัวทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง กองคาราวานพาการค้าขายไปถึงกันระหว่างรัฐทั้งหลาย เศรษฐกิจเฟื่องฟู ตามมาด้วยความฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ การบำรุงบำเรอกามสุข

มีตำแหน่งเศรษฐีประจำเมืองที่ราชาแต่งตั้ง และต่างรัฐก็ปรารถนามีเศรษฐีประจำพระนครของตน (ภริยาของเศรษฐีใหญ่ ก็เรียกว่าอัคกรมเหสี)

มีโสภณีนีแห่งพระนคร (นครโสภณีนี) เป็นที่เชิดหน้าชูตาของแคว้นแคว้นที่แม้แต่ราชาต่างรัฐก็ขอมาชมความงาม (ดังเช่นเจ้าชายอภัยหรืออภัยราชกุมาร ที่เป็นผู้พบและเลี้ยงหมอชิวโกมารภัก ก็ประสูติจากการที่พระเจ้าพิมพิสารทรงได้ยินกิตติศัพท์ของปทุมวดี นครโสภณีนีกรุงอุชเชนี แห่งแคว้นอวันตี แล้วเสด็จไปร่วมอภิรมย์, เกร็.๒.๔๘)

แต่พร้อมกับความเฟ้อของกามสุข คนไม่น้อยก็เบื่อหน่าย ถึงกับละทิ้งทรัพย์สมบัติบ้านเรือนออกไปเป็นนักค้นหาความหมาย (ก็กุศลเคลือบ) แล้วก็มักมีปฏิภิกขุไปจนสุดโต่งตรงข้าม

ในยุคนี้อเอง ความนิยมในการบำเพ็ญตบะก็ได้เฟื่องฟูหรือฟูฟุ้งขึ้นมา ตบะที่พวกพราหมณ์เริ่มไว้ อย่างที่ฤาษีดาบสทำกันมา กลายเป็นเรื่องเล็กน้อย พวกนักบวชอย่างอลเจลล อาชีวก และนิครนถ์ ได้พัฒนารูปแบบวิธีบำเพ็ญตบะก้าวหน้าเลยไปไกล ตอนนี้ก็เกิดความตื่นนิยมตบะ

อาจจะเทียบคล้ายอย่างในอเมริกา ยุคบุบผาชนแบ่งบาน ตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 1960s หนุ่มสาวอเมริกันในชนชั้นกลาง พวกกันละทิ้งพ่อแม่เหี่ยวเรือนออกไปเป็นปริพาชกปริพาชิกาในชื่อวาลีปี ตามมาด้วยการตื่นสมรภิกันเป็นแฟชั่นในยุคที่เพิ่งผ่านมา

สำหรับในชมพูทวีปยุคนั้น พวกคนชั้นสูงรุ่นใหม่สมัยนั้น โดยเฉพาะก็พวกพราหมณ์ทั้งหลายนี้แหละ ได้ออกมาบวชในสมณมณฑลกันมาก

พระพุทธเจ้าเองก็ได้ทดลองตบะเป็นการสำคัญ ดังที่เรียกว่าทุกรกิริยา จนเห็นความไม่เป็นสาระ แล้วทรงดำเนินเข้าไปในมัชฌิมาปฏิปทา บรรลุจุดหมายแล้ว ทรงตั้งระบบใหม่อันปฏิเสททั้งยัญพิธีของพราหมณ์และตบะของสมณะเหล่านั้น ทั้งกามสุขัลลิกานุโยคและอัตตทิลกมณานุโยค โดยมีสังฆะที่ปราศจากวรรณะแพรวชยายธรรมวินัยที่ทรงแสดงและจัดตั้งวางขึ้นใหม่สืบไป

ศีล พรต ตบะ คำเก่าที่ยังมีใช้ แต่ความหมายต่างกันแสนห่างไกล

ตบะ เป็นเรื่องใหญ่เด่นนำของยุคสมัย เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทดลองและละเลิกมาแล้ว ครั้นประกาศพุทธศาสนาผ่านเวลาหลังตรัสรู้มาได้เพียง ๙ เดือน มีพระสาวกเกินพัน เฉพาะมาประชุมกันที่เวฬุวนารามในราตรีเพ็ญมาชบฏนี้มี ๑,๒๕๐ รูป รวมทั้งท่านที่จะเป็นอัครสาวกสืบมา คือ พระสารีบุตร และพระโมคคัลลาน์

ณ ที่ประชุมนั้น อันเป็นจาคตุรงค์สันนิบาต พระพุทธเจ้าทรงแสดง **โอวาทปาติโมกข์** (ที.ม.๑๐/๕๔/๕๗) คือโอวาทอันบอกหลักการใหญ่ที่เป็นแม่บทของพระธรรมวินัย ซึ่งบรรดาสาวกจะได้ยึดถือไว้เป็นแกนกลางร่วมกัน ทั้งหมดสั้นๆ เพียง ๓ คาถาครึ่ง

โอวาทปาติโมกข์นั้น เริ่มด้วยหลักการอันแสดงเอกลักษณ์ของพระพุทธศาสนาในท่ามกลางสภาพแวดล้อมของยุคสมัย อันจะให้เห็นภาวะแท้จริงที่จะแยกชัดออกได้จากลัทธิศาสนาเป็นต้น ที่ดูเหมือนคล้ายคลึงกันอันร่วมสมัย ให้รู้ว่าอะไรใช่หรือมิใช่พระศาสนา

คาถาแรกของโอวาทปาติโมกข์จึงบอกว่า

ขनुตี ปรมํ ตโป ตีติกา
 นิพพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา
 น หิ ปพฺพชฺชิตो ปรุปฺชาตี
 สมฺโณ โหติ ปรี วิหฺเรยฺยนฺโต ๕

ขันติ (ความอดทน) ตีติกา (ความทานทน) เป็นบรมตบะ, พุทธะทั้งหลายกล่าวนิพพานว่าเป็นบรมธรรม, ผู้ทำร้ายคนอื่น มิใช่บรรพชิต, ผู้เบียดเบียนคนอื่น มิใช่สมณะ

พอขึ้นต้นก็เริ่มด้วยตบะ เป็นการปฏิเสธตัดขาดไปแต่แรกทีเดียวเลยว่า ที่นี้ไม่มีนะ ไม่มีการบำเพ็ญตบะพยายามเผาบาปด้วยการทรมานร่างกาย และบอกด้วยว่า เลิกเสียเถิดลัทธิทรมานตัวเผาบาปที่ตื้นเขินมกกันอยู่นั้น ไม่ว่าจะนอนบนหนาม อดอาหาร กลั้นลมหายใจ ยืนขาเดียว เอาเท้าเหนี่ยวกิ่งไม้ ห้อยหัวอย่างคางคาว ฯลฯ นั้นไม่ใช่วิธีการที่จะทำให้หมดบาปบริสุทธิ์ หลุดพ้นบรรลุดุจดหมาย แต่ขอให้รู้ว่า ความเข้มแข็งอดทนทานทนเพียรพยายามก้าวไปให้ถึงจุดหมายแห่งพรหมจริยะ นี้ต่างหากคือตบะแท้ที่สูงที่สุด

แทรกนิตหนึ่งว่า มีคำแสดงความอดทน ๒ คำ คือ ขันติ และ ตีติกา ซึ่งอธิบายกันต่างๆ ในที่นี้ขอจับสาระมาบอกกันเป็นแนวว่า ขันติ (อดทน) หมายถึงความอดทนในด้านบุกฝ่าไปข้างหน้า ทำการโดยไม่ย่อท้อ ไม่ก่อความเสียหาย ไม่เบียดเบียนทำร้าย พร้อมกับเดินหน้าไปไม่ยอมให้เสียการ จนกว่าจะถึงความสำเร็จ ส่วนตีติกา (ทานทน) หมายถึงอดทนในด้านตั้งรับ มีกำลังทานไว้ได้ ทนต่อการยั่วชวน ต่อการยั่วยุ ยับยั้งตัวได้ รักษาธรรมรักษาคุณค่าความดีให้คงอยู่ได้ ไม่ทำลาย ไม่ให้ย่อยยับเสียหาย

อีกนัยหนึ่ง ขันติ เป็นคำกว้าง แปลว่า อดทน ไม่ว่าจะทนแดดฝนทนคนทนงาน ใช้ได้ทั่วไป (บางที่จำใจทนเพราะสู้ไม่ได้) ส่วนตีติกา ใช้จำเพาะกว่า แปลว่า อดกลั้น คือยับยั้งระงับใจได้ต่อคนอื่น โดยเฉพาะต่อผู้ที่อ่อนแอกว่าด้อยกว่า ทำเขาได้ ก็ไม่ทำ แต่รักษาธรรมไว้ ถือเป็นยอดขันติ (ดู ส.ส.๑๕/๘๗๕/๓๒๕) จึงนิยมแปลกันมาว่า ความอดทนคือความอดกลั้น เป็นยอดตบะ

จากนั้นก็บอกให้รู้ว่าจุดหมายที่จะอดทนทานทนเพียรพยายามศึกษาไปให้ถึงนั้น คือ นิพพาน พุทธะทั้งหลายว่าอย่างนี้ มิใช่ออย่างอื่น

สุดท้าย บุคคลที่เป็นแบบในการเพียรศึกษาสู่จุดหมายนั้น ที่เรียกกันว่านักบวช เป็นบรรพชิต เป็นสมณะ มีลักษณะสำคัญที่ไม่ทำร้าย ไม่เบียดเบียน ไม่เป็นภัยอันตรายแก่ใคร (จะเรียกว่า อหิงสา ก็ได้) เป็นผู้มึศีล มีเป้าหมายถึงคนที่มาเป็นเจ้าพิธี เป็นคนขลัง เป็นผู้มีฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ เป็นคนศักดิ์สิทธิ์ เป็นคนกลางผู้สื่อสวรรค์ หรืออะไรอื่นทั้งนั้น

ดังที่บอกแล้วว่า นักบวชเหล่านี้ มีจุดมุ่งไปที่พรตซึ่งจะต้องประพฤติในการบำเพ็ญตบะของตน แล้วข้อปฏิบัติที่ตนยึดถือตนเอง ก็เป็นระเบียบแบบแผนไปในตัวของมันเอง เป็นปกติแห่งพฤติกรรมของเขา ซึ่งเป็นลักษณะแห่งชีวิตความเป็นอยู่ประจำตัวประจำคณะ (คือเป็นศีลไปเอง) เช่น เขาเป็นอเจลก เขาบำเพ็ญตบะที่นุ่งผ้าอย่างนี้ๆ กินอาหารสามวันมื้อหนึ่งนอนบนหนาม ฯลฯ อย่างนี้ นี่ก็แบบแผน ซึ่งดูเผินๆ ก็เหมือนเป็นวินัยไปด้วยในตัว แต่นี่แหละคือสิ่งที่พุทธศาสนาไม่ยอมรับ เพราะอะไร มาดูกันต่อไป

นักบวชเหล่านั้นยึดถือข้อปฏิบัติอย่างนั้นๆ โดยเขาเชื่อและเขามุ่งเพื่อจุดหมายของตัวเองเอง เพื่อการเผาบาป เพื่อความหลุดพ้นของตนเอง เขาไม่ได้เอาใจใส่หรือคำนึงถึงความรับผิดชอบต่อสังคม เช่น เขาปล่อยตัว ละทิ้งมารยาท เลียมือ ยืนถ่ายอุจจาระ ไม่ล้างปาก ใครจะว่าอย่างไรก็ช่าง บางทีก็ถือเป็นการเคร่งความขลัง ให้น่าเลื่อมใสด้วยซ้ำ นั่นก็แห่งหนึ่ง

แต่ที่สำคัญที่สุดคือ เขายึดถือเอาพรตเอาตบะที่ปฏิบัติว่าเป็นตัวให้บรรลุมูลฐาน คือถือเอา พรตนั้น ตบะนั้น จะชำระบาป ทำให้เขาบริสุทธิ์หลุดพ้นถึงจุดหมาย ถึงโมกษะ ถึงไภวัญญู หรืออะไรก็ว่าไป

เรื่องนี้จะชัดขึ้นต่อเมื่อมาดูว่าพุทธศาสนามองการประพฤติพรตบำเพ็ญตบะเหล่านี้อย่างไร

การประพฤติพรต บำเพ็ญตบะนั้น พระพุทธเจ้าทรงผ่านมาและละเลิกไปแล้ว คำพวกนี้จึงไม่เป็นคำนิยมใช้ในพุทธศาสนา คำที่ใช้เป็นหลักใน

พระพุทธศาสนา คือ “ศีล/ศีล” เพราะสื่อตรงนัยหรือแง่ความหมายที่ต้องการ เป็นความประพฤติ เป็นข้อปฏิบัติที่แสดงออกทางกายวาจา ต่อสังคม ต่อสิ่งแวดล้อม เป็นการฝึกตนด้านพฤติกรรม แต่ฝึกด้วยเจตนาซึ่งมุ่งไปที่ ความสัมพันธ์ในสังคม และการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมโดยตรง เริ่มแต่การไม่เบียดเบียนกัน การเกื้อกูลกัน

(ในบางลัทธิอย่างนิครนถ์ที่ถืออหิงสาอย่างเข้มงวด การถืออย่างนั้น เป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบแห่งการทรมานตน เข้มงวดกับตัวเองในการที่จะไม่ทำกรรมใหม่ แต่ในศีลของพุทธศาสนา การไม่เบียดเบียนและการเกื้อกูลเป็นความหมายของตัวระบบที่เรียกว่าศีลนั่นเอง)

พุทธศาสนาบอกว่า ศีล พรต (วต) และข้อยึดถือบำเพ็ญในการทรมานตนทั้งหลาย รวมแล้วก็เป็นข้อปฏิบัติในระดับศีลแค่เรื่องพฤติกรรมทั้งนั้น แล้วโดยหลักการสำคัญหรือตามความหมายที่แท้ของผู้บำเพ็ญตบะก็คือ เขาถือว่า ด้วยการปฏิบัติอย่างนั้น จะทำให้เขาบริสุทธิ์หลุดพ้น คือ ศีล พรต ตบะ นั้นจะทำให้เขาบริสุทธิ์หลุดพ้น นี่เป็นความเข้าใจผิด เป็นการยึดถือผิด เรียกว่าเป็นศีลผิดพลาดปราคาส (การยึดถือว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยศีลและพรต) เป็นการปฏิบัติผิด ยึดถือผิด

ข้อปฏิบัติในระดับศีล หรือพูดรวมว่าศีลนั้น พุดได้เพียงว่าเป็นส่วนหนึ่งในระบบการทำให้บริสุทธิ์หลุดพ้น คือ เป็นระบบพฤติกรรม การครองตัว ในการอยู่ร่วมกัน ที่จะไม่ให้มีการเบียดเบียน แต่ให้เกื้อกูลหนุนกัน เป็นการจัดระบบพฤติกรรมและความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยดีงามคือให้พร้อม จะได้เป็นพื้นฐานที่ตั้งตัว หรือเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อ ในการที่จะทำการ หรือจะก้าวต่อไปในเรื่องที่จะทำ ก็คือก้าวไปในการฝึกตนหรือในการศึกษานั้นเอง

พูดง่ายๆ ว่า ศีล เป็นการศึกษาระดับหนึ่ง เป็นขั้นต้น หรือขั้นพื้นฐาน เพื่อเตรียมพื้นฐานของตนให้พร้อมที่จะก้าวขึ้นสู่การศึกษาขั้นสูงขึ้นไป ในระบบที่เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ กายวาจา จิตใจ และปัญญา เหมือนกับพูดว่าเป็น requirement หรือเป็น prerequisite นั้นเอง

ก็คือว่า ศีลนั้น เพื่อสมาธิ ที่จะไปสู่อปัญญา ให้ถึงวิมุตติ ไม่ใช่สำเร็จด้วยศีล หรือด้วยศีลพรวต (แต่ก็ขาดศีลไม่ได้ ถ้าไม่ได้ requirement ก็เข้า ก็ขึ้น ก็ต่อไปไม่ได้)

พูดในแง่หนึ่ง ก็เป็นการให้มีความรับผิดชอบทางสังคมและต่อสิ่งแวดล้อม แต่ไม่ใช่เท่านั้น มันเป็นเรื่องของความเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน ตามหลักไม่เบียดตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทำประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) ทำประโยชน์แก่ผู้อื่น (ปรัตถะ) และประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย (อุภยัตถะ) โดยจัดระบบพฤติกรรม การเป็นอยู่ การแสดงออกทางกายวาจา ให้ไม่มีการเบียดเบียน แต่ให้เกื้อกูล

มองในด้านของตัวเอง ก็ทำให้เกิดความเคยชินที่ดี เกิดมีสภาพชีวิตสภาพความเป็นอยู่ทั่วไป ภาวะร่างกาย รวมทั้งสุขภาพ ที่เอื้อเกื้อหนุนน้อมนำให้เกิดความเจริญงอกงามของจิตใจและปัญญาของตน

พร้อมกันนั้น ระบบพฤติกรรมการเป็นอยู่ของตนที่เกื้อกูลต่อคนสัตว์ สิ่งสรรพโดยรอบ ก็ส่งผลสะท้อนกลับมาเป็นสภาพที่เกื้อหนุนความเจริญงอกงามของชีวิตตนเองสูงขึ้นไปในทางจิตใจและปัญญานั้นด้วย

ศีลเมื่อปฏิบัติเข้าที่ ก็กลายเป็นลักษณะตามปกติของการดำเนินชีวิต อย่างที่ท่านพูดถึงพระโสดาบันว่า เหมือนแม่โคเล็มหญ้าหากิน ก็คอยเลียवलแลดูลูก โดยมั่นใจสบายใจว่าลูกก็เดินไปดีมีกินด้วย และศีลที่เป็นการดูแลกายวาจาไว้ดีนั้น ก็เหนี่ยวนำชักจูงหรือเรียกร้องเองให้ธรรมในระดับจิตและปัญญาเข้ามาช่วยหนุนกันให้เจริญงอกงาม ทั้งในตนและในชุมชน

พูดอีกแบบหนึ่ง ก็อย่างที่เคยพูดแล้ว คือสำเร็จด้วยวินัย และวินัยก็เน้นชีวิตชุมชนของสังฆะ และสังฆะก็ดำรงอยู่ด้วยสามัคคี ดังที่ในพระวินัยปิฎกมีบทบัญญัติมากมาย เพื่อรักษาและประกันสามัคคีนี้

พร้อมกันนั้น วินัยก็โยงไปเชื่อมกับธรรม ให้ตระหนักถึงสาระที่ต้องการ ดังปรากฏชัดในหลักธรรมชุดที่เรียกว่าสาราณียธรรม ๖ ที่ว่า เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณโกศิ (ได้มาแบ่งกันกินใช้) สีสสามัญญตา ทิฏฐีสามัญญตา (วินย.๘/๘๕๖/๒๓๗)

รวมแล้ว วินัยก็นับว่ามี ๒ ชั้นไปในตัว คือ ชั้นต้นหรือชั้นใน จัดระบบการดำเนินชีวิตของบุคคล และชั้นนอกหรือชั้นเหนือขึ้นไป จัดระเบียบระบบชุมชน

ที่นี้ ตบะ คือตปะ หรือตโป แปลว่า ความร้อน การทำให้ร้อน การเผา ที่เขาเอามาใช้ในความหมายว่าเผาบาปนั้น จะแปลว่าทำให้เดือดร้อนก็ได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงแบ่งคนเป็น ๔ ประเภท (เช่น อภ.จตุกก.๒๑/๑๙๘/๒๗๙) คือ

- **อัตตันทโป** (คนเผาตัว, ผู้ทำตนเองให้เดือดร้อน) ได้แก่ พวกอเจลก เป็นต้น ที่บำเพ็ญตบะ เช่น นอนบนหนาม ถอนผม กินหญ้า กินมูลโค บริโภคอุจจาระ ยืนอย่างเดียวย้ำหนัก อะไรมากมาย อย่างที่ว่าแล้ว
- **ปรินตโป** (คนเผาผู้อื่น, ผู้ทำคนอื่นให้เดือดร้อน) เช่น พวกพรานเนื้อ พรานนก พวกโจร คนที่ทำการหยาบซ้ำต่างๆ
- **อัตตันทปะปรินตโป** (คนที่ทั้งเผาตัวเองและเผาคนอื่น, ผู้ทำทั้งตนเองและคนอื่นให้เดือดร้อน) ได้แก่ คนใหญ่โตมีอำนาจร้ายแรงคั่ง เช่น เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์มหาศาล ทำพิธีบูชายัญ ตัวเองก็ต้องเข้าพิธี โกงหน้โกงหนวด นุ่งหนังสัตว์มีเล็บ เอาเนยและน้ำมันขลิบตัว ใช้เขากวางเกาหลัง นอนบนพื้นดินที่ไ้ด้วยมูลโคสด ดูคนมาจากเต้านมของ

แม่โค เอาน้ำนมบูชาไฟ แถมผู้ใหญ่ใกล้ชีวิตก็ต้องทำตาม แล้วก็สั่งการว่าให้ฆ่าสัตว์ชนิดนั้นเท่านั้น ชนิดนี้เท่านั้น มาบูชาด้วย ข้ำทาสกกรรมกรก็เดือดร้อนจนวายไปหมด

- *อนัตตตันตปะอปรันตโป* (คนที่ไม่เผาตัวเองไม่เผาคนอื่น, ผู้ไม่ทำทั้งตนเองและคนอื่นให้เดือดร้อน แต่เป็นผู้อิ่มเต็มแล้ว หายหิว สงบ เย็น มีความสุข เป็นพรหมด้วยตัวเองตั้งแต่เดี๋ยวนี้เลย) ได้แก่ การที่เมื่อมีพระพุทธรูปเกิดขึ้นแล้วในโลก ผู้ที่ได้สดับฟังธรรมที่พระองค์สอนแสดงแล้ว มาดำเนินในมรรคาที่ถูกต้อง ออกบวช มีศีลด้วยกายวาจาที่เกื้อกูล ไม่เบียดเบียน เลี้ยงชีวิตโดยบริสุทธิ์ เจริญพรหมวิหาร มีเมตตาเป็นต้นแล้วทำสมาธิ และปัญญาให้บริบูรณ์ ประจักษ์แจ้งอริยสัจ มีจิตอันวิมุตหลุดพ้นเป็นอิสระแท้จริง

นี่ก็คือ พระพุทธเจ้าประกาศทั้งโทษแห่ง*ลัทธิบำเพ็ญตบะ* ของเหล่านักบวชมากหลายในสมณมณฑล และทุกขภัยแห่ง*ลัทธิบูชาบุญ* ของพวกพราหมณ์ พร้อมไปด้วยกันทั้งสองด้านทีเดียว

เริ่มด้วยตรัสว่า พวกบำเพ็ญตบะนี้ ไม่ใช่เผาบาปหรอก แต่เขาเผาตัวเขาเอง แล้วก็ทรงชี้ว่า พวกบูชาบุญโน้น เผาตัวเองแล้วยังเผาคนอื่นอีกด้วย ก็คือเป็นนักเบียดเบียนทำการร้ายคล้ายอย่างนายพรานนายโจรนั่นแหละ

ที่นี่ เมื่อสาระของศีลอยู่ที่การจัดระบบความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางสังคมและทางวัตถุ (ทั้งธรรมชาติและของมนุษย์) ให้ประสานเสริมกัน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างดีงามเกื้อกูล ความหมายและจุดมุ่งอันนี้ ก็จะนำไปสู่การปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไปๆ ชัดเจนยิ่งขึ้นๆ

รู้จักตัวเองให้ดี

พรหมณ์ เดียรธีย์ กามโกศิ มิให้แทรกเข้ามา

ตรงนี้ ขอทบทวนความเข้าใจก่อน เป็นอันว่า เมื่อพูดถึงพวกนักบวช
ข้างต้นนั้น ตบะ หรือตโปกรรม เท่ากับเป็นคำรวม

เวลาปฏิบัติ ก็มีพรต (บาลีเป็น “วต”) ที่จะบำเพ็ญเป็นอย่างๆ เป็น
ข้อๆ

ส่วนคำว่าศีล มักใช้หลวมๆ เป็นคำประกอบ หมายถึงความประพฤติ
ปกติที่ยอมรับกัน และพรตที่ถือขึ้นเองเป็นศีลของเขาในความหมายว่า เป็น
สิ่งที่จะต้องรักษาเป็นประจำ เป็นลักษณะตามปกติแห่งชีวิตของเขา อันจะ
ไม่พึงล่วงละเมิด

ดังนั้น จึงพูดถึงการปฏิบัติของเขาจริงๆ ไปว่า “ศีลพรต” (ศีลวต และ
แปลลงเป็น สีลัพพต)

ที่นี้มาถึงพุทธศาสนา แทบจะตัดพรต หรือวต/วัด ทิ้งไปเลย ใช้คำว่า
ศีล/ศีลเป็นคำหลัก มีความหมายสำคัญมากอย่างที่ว่าแล้ว

ศีล นี้ก็มาจากการปฏิบัติตามสิกขาบท (ข้อฝึก, ข้อศึกษา) ถ้าพูด
อย่างหลวมๆ ก็คือ ข้อบัญญัติแต่ละข้อ เช่น ไม่ลักทรัพย์ เป็นสิกขาบทหนึ่ง
ไม่ฆ่ามนุษย์ เป็นสิกขาบทหนึ่ง ไม่พูดเท็จ เป็นสิกขาบทหนึ่ง ฯลฯ นี้พูดแบบ
เอาง่ายเข้าว่านะ แต่ละสิกขาบท ถ้าละเมิด ก็มีโทษ เรียกว่าอาบัติ มีอาบัติ
หนัก-เบาลดหลั่นลงมาตามลำดับ

ที่นี่ สิกขาบทสำคัญสำหรับพระภิกษุณี ๒๒๗ ข้อ ถือเป็นพื้นฐาน จัดรวมเป็นวินัยแม่บทเรียกว่า(ภิกษุ)ปาติโมกข์ ที่ว่ามาแล้ว เวลาพูดกัน หลวมๆ ก็ว่า ศีล ๒๒๗ (ว่าอย่างเคร่งครัด ศีลไม่ใช่ข้อบัญญัติ แต่เป็นคุณสมบัติในตัวบุคคล ซึ่งเกิดจากการปฏิบัติตามโดยไม่ละเมิดสิกขาบทนั้น)

แต่สิกขาบทมิใช่มีเพียง ๒๒๗ ข้อ นั้นเป็นสิกขาบทในปาติโมกข์ อันเป็นขั้นพื้นฐาน

นอกจากนั้น ยังมีสิกขาบทนอกปาติโมกข์อีกมากมาย มากกว่าในปาติโมกข์ เพื่อความมีศีลที่ประณีต ให้ดีงามและงดงามยิ่งขึ้นไป ซึ่งส่วนมากมีโทษไม่แรง เช่น ให้จำพรรษาในฤดูฝน จำพรรษาแล้วถึงวันเพ็ญอุโบสถสุดท้ายให้ปวารณา จำพรรษาต้นครบสามเดือนแล้วให้กรานกฐิน ไม่ให้สวมสร้อยคอ ไม่ให้ใส่แหวน ไม่ให้แต่งหน้า ไม่ให้ใช้บาตรเงิน บาตรทอง บาตรแก้ว บาตรทองแดง ฯลฯ

เมื่อกันั้นบอกว่า ศีลและพรตเมื่อมาถึงพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งศีลให้มีความหมายชัดเจนเด่นขึ้นเป็นหลัก วางเป็นระบบ แต่พรต/วต/วัตที่เป็นเนื้อตัวของลัทธิบำเพ็ญตบะทั้งหลาย ทรงปฏิเสธหรือยกทิ้งไปเลย

ตามปกติ คนสมัยนั้นที่เข้ามาบวชในพุทธศาสนาควรจะรู้ว่าอะไรเป็นพรตของเดียรถีย์ แต่ก็เคยมีภิกษุบางรูปกราบทูลเสนอให้พระถือพรตบางอย่างที่ท่านคิดว่าน่าจะเข้ากับหลักการแห่งความมักน้อย สันโดษ เป็นต้น เป็นเหตุให้มีพุทธบัญญัติห้าม เช่น

ครั้งหนึ่ง (วินย.๕/๑๖๘/๒๓๒) ภิกษุรูปหนึ่งเปลือยกายเข้ามากราบทูลขอให้ทรงอนุญาต นคคิยพรต (การถือเปลือยกาย) พระพุทธเจ้าทรงตำหนิและตรัสว่า ไม่พึงถือปฏิบัติเป็นชีเปลือย อันเป็นตติยสมათาน (พรตของเดียรถีย์) ผู้ใดถือ ต้องอาบัติอุลลัจจัย (เป็นอาบัติหนักทีเดียว)

อีกตัวอย่างหนึ่ง (วินย.๔/๒๒๔/๓๐๙) ภิกษุจำนวนมากจะเข้าพรรษาด้วยกันที่วัดหนึ่งในแคว้นโกศล ได้ตั้งกติกาว่าจะไม่พูดคุยกันตลอดพรรษา จะได้สามัคคีมีความสุข (ไม่พูดเลย ปฏิบัติอย่างเดียว) ครั้นออกพรรษาแล้วไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อตรัสถาม ก็กราบทูลเล่าถวาย

พระพุทธเจ้าทรงตำหนิว่า พวกเธออยู่กันอย่างปศุสัตว์ อยู่กันอย่างแพะ อยู่กันอย่างผู้ประมาท แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุไม่พึงถือมุคพุด (ถือไม่พูดกัน หรือถือปฏิบัติอย่างคนใบ้) อันเป็นตติยสมาทาน (พรตของเดียรฉัตร) รูปใดถือ ต้องอาบัติทุกกฏ

ขอแทรกนิดหนึ่งว่า ตรงนี้พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ ใช้คำว่า มุคพุดุต (คือมุควัตต) และทำเชิงอรรถว่า ฉบับพม่าเป็น มุคพุด (คือมุคพุด) ที่จริงชัดอยู่แล้วว่าเป็นมุคพุด ไม่ใช่มุควัตต เพราะว่าทั้งมีคำว่าตติยสมาทานกำกับอยู่ และในคัมภีร์บาลีอักษรไทยเองที่อื่นๆ ที่มีคำนี้ก็ เป็น มุคพุด (มุคพุด) ทั้งนั้น อันนี้เกิดจากความบกพร่องในการตรวจชำระสอบทาน

(ที่จริง เรื่องยังซับซ้อนกว่านี้ เพราะไม่เฉพาะในรูป มุคพุดุต หรือ มุคพุด เท่านั้น คำนี้ยังมาในรูป มุควัตต หรือ มุควัต อีกด้วย ซึ่งคัมภีร์ฉบับไทยมีทั้งสองอย่าง ที่นี้ มุควัตต ที่โน่น มุควัต ทำให้สับสน แต่ฉบับพม่ามีรูป มุควัต อย่างเดียว)

นอกจากทรงบัญญัติไม่ให้ถือมุคพุดแล้ว คราวนี้ยังทรงใช้ปัญหาเป็นโอกาสบัญญัติสังฆกรรมขึ้นใหม่อีกอย่างหนึ่ง คือ ให้ภิกษุผู้จำพรรษาแล้ว “ปวารณา” (แทนที่จะอยู่กันอย่างคนใบ้ ก็ให้ฝึกตนในเรื่องวาจาอันนั้นแหละ แล้วก็ใช้วาจาสนองปัญญาให้เป็นประโยชน์ในชีวิตชุมชน เพื่อการแก้ไขปรับปรุงพัฒนายิ่งขึ้นไป)

นอกจากพระที่เสนาอนันต์คิยพรต (ถือเปลือยกาย) แล้ว ยังมีภิกษุที่นุ่งผ้าคารอง เป็นต้น (ที่มา ดูต่อจากเรื่องพระที่เสนาเปลือยกาย) เข้าไปกราบทูลเสนอขอให้ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่นุ่งผ้าคารอง ผ้าเปลือกไม้กรอง ผ้ามกมพล ทำด้วยผมคน ฯลฯ ตลอดจนนุ่งหนังเสือ อย่างพวกนักถือพรตบำเพ็ญตบะที่เคยพูดมาแล้ว พระองค์ก็ทรงดำหนิ และทรงบัญญัติว่า ภิกษุไม่พึงนุ่งห่มผ้าเหล่านั้น อันเป็นธงชัยของเดียรฉัตร รูปใดนุ่งห่ม ต้องอาบัติถุลลัจจัย

มองในแง่หนึ่ง พุทธบัญญัติในเรื่องเหล่านี้ ช่วยให้เรามองเห็นลักษณะที่เป็นสายกลางของพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าทรงดูแลให้สังฆะอยู่ในความพอดี

ดังจะเห็นว่า นอกจากทรงป้องกันไม่ให้พระภิกษุกล้าเลยเข้าไปในทางของพวกเดียรฉัตรผู้ถือพรตบำเพ็ญตบะที่จัดเป็นอัตตกิลมถานุโยคแล้ว อีกด้านหนึ่ง ก็ทรงรักษาพระสงฆ์ไว้ไม่ให้ถลาลงไปในความฟุ้งเฟ้อหรูหราฟุ่มเฟือยหรือการบำรุงบำเรออย่างชาวบ้านที่เป็นกามโภคี ซึ่งมีวหมกมุ่นวุ่นวายกับกามสุขในทางของกามสุขัลลิกานุโยค

อย่างในเรื่องเครื่องนุ่งห่มนี้ ก็มีภิกษุอีกพวกหนึ่งเผลอไปในทางตรงข้าม จะเอาสวยงามโก้เก๋ ก็จึงมีพุทธบัญญัติ ดังเรื่องที่ว่า (วินัย.๕/๑๖๘/๒๓๒)

พระฉัพพัคคีย์ครองจีวรมีสีล้วนเจดจ้าและแต่งให้สวยงาม ประชาชนติเตียนว่าเหมือนชาวบ้านผู้บริโภคมกาม ก็ได้ทรงบัญญัติมิให้ภิกษุใช้จีวรสีล้วนต่างๆ เช่น เหลือง แดง บานเย็น ดำ ชมพูล้วน มิให้ใช้จีวรที่ไม่ตัดชาย มีชายยาว มีชายลายดอกไม้ มิให้สวมเสื้อ สวมหมวก ใช้ผ้าโพก รูปใดใช้ ต้องอาบัติทุกกฏ

ที่นี้ อีกด้านหนึ่ง ก็นำมามองด้วยว่า ในขณะที่พวกนิยมสายตบะมีข้อเสนออย่างที่ว่าไปนั้น ทางสายพราหมณ์มีความเคลื่อนไหวอะไรไหม และในลักษณะใด ก็จึงขอยกมาให้ดู (วินย.๗/๑๘๐/๖๙)

ตามเรื่องว่า มีพี่น้องตระกูลพราหมณ์สองคนมาบวช วันหนึ่ง ทั้งสองได้มากลางคอกเสนอว่า ภิกษุทั้งหลายออกบวชจากชาติตระกูลต่างๆ กันแล้วก็มาใช้ภาษาของตนๆ เป็นการประทุษร้าย ทำพุทธพจน์ให้เสียหาย จึงขออาสายกพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาพระเวท (ที่พัฒนามาเป็นภาษาสันสกฤต)

ภาษาพระเวทนั้นจำกัดอยู่ในคนชั้นสูง โดยเฉพาะพราหมณ์ ถ้าให้พุทธพจน์อยู่ในภาษาพระเวท หรือสันสกฤต ตามความหวังดีของพระ ๒ รูปนี้ ประชาชนก็จะเข้าไม่ถึงพระธรรมคำสอน เท่ากับผูกขาดจำกัดการศึกษาตามแบบพวกพราหมณ์ที่กันคนวรรณะต่างๆ ไม่ให้เข้าถึงพระเวท

แต่พระพุทเจ้าไม่ทรงประสงค์เช่นนั้น มีแต่จะให้ทุกคน ทุกวรรณะเข้าถึงการศึกษาแห่งไตรสิกขาเสมอกัน

ดังนั้น จึงทรงดำนิพระ ๒ รูปนั้น และทรงบัญญัติมิให้ยกพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาพระเวท ผู้ใดยก ต้องอาบัติ ทุกกฎ

แล้วก็ตรัสสัพทว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เรียนพุทธพจน์ด้วยภาษาของตน”

พรต ที่เด่นบดบังศีล ลับหาย วัตร เข้ามาแหวดล้อมศีล แพรวพรายแทนที่

หันไปเรื่องพรตอีก เรื่องไม่ใช่แค่นี้ พอยกพรตทิ้งไป (ทิ้ง แต่มีแง่ที่จะทำอย่างเรื่องทักษิณาที่ว่าแล้ว เดียวดูกันต่อไป) ก็มีอีกอย่างหนึ่งขึ้นมา ซึ่งมีชื่อคุณคล้ายๆ กัน คือ “วัตร” (บาลีว่า วตฺต)

แล้วคราวนี้ เหมือนกับแทนที่ ศีลและพรต ก็มี ศีลและวัตร (ศีลวตฺต/ศีลวัตร vs. สีลวต/ศีลัพท์ต)

เรื่องนี้ต้องพูดยาวหน่อย และตอนท้ายซับซ้อนหน่อย อาจจะได้สำหรับผู้ที่ชอบวิชาการ แต่ถ้าเห็นว่ายาก ก็อ่านหรือฟังเฉพาะท่อนต้นก็ได้

“วัตร” นี้ พูดรวมๆ ว่า คือ ข้อปฏิบัติปลีกย่อยเพื่อความเรียบร้อยดีงาม ที่พึงทำเป็นประจำ หรือทำเป็นหน้าที่ในเรื่องนั้นๆ วิถีปฏิบัติในการดูแลเอาใจใส่ทำหน้าที่ต่อบุคคลและสถานที่ เป็นต้น ตลอดจนมารยาทในโอกาสและสถานการณ์ต่างๆ

บางที่ท่านก็แปลง่ายๆ ว่า “วัตร” คือแค่กิริยาอาการที่พึงทำ

“วัตร” เป็นข้อปฏิบัติเสริมศีล เพื่อให้ศีลหนักแน่นมั่นคงละเมียดละไมงดงาม และได้ผลเต็มความหมายและความมุ่งหมายยิ่งขึ้น

ตัวอย่าง เช่น ทางด้านศีล ในปาติโมกข์ มีสิกขาบทบัญญัติไว้แล้วว่า ภิกษุมีบาตรใช้ประจำได้ใบเดียว ถ้ามีอดิเรกบาตรเกิดขึ้น เก็บไว้ได้ไม่เกิน ๑๐ วัน (วินย.๒/๑๑๗-๘/๑๐๒) ที่นี้ นอกปาติโมกข์ ก็ทรงบัญญัติวัตรในการใช้ในการเก็บรักษาบาตรหนุนเข้ามาอีก เรื่องอาหาร จีวร ที่อยู่อาศัย เป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน

หรืออย่างในปาติโมกข์ มีบัญญัติว่า ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้ว จะออกจากอาบัติ ต้องประพฤติมานัต และถ้ามีการปกปิด ต้องอยู่ปริวาส ก่อนด้วย (วินย.๑/๖๓๒/๔๒๙)

ที่นี่ ปริวาสนั้นจะอยู่อย่างไร มานัตจะประพฤติอย่างไร นอก ปาติโมกข์ก็ทรงกำหนดวัตร เป็นข้อปฏิบัติต่างๆ ในการอยู่ปริวาสและ ประพฤติมานัตนั้น เหมือนลงโทษตัวเองชดใช้ความผิด เช่น งดใช้อำนาจทำ การในสถานะที่ดำรงอยู่ งดใช้สิทธิของภิกษุผู้เป็นปกติ งดสิทธิตามพรรษา ลดสถานะ เช่น ไปนั่งปลายแถว นั่งอาสนะต่ำกว่าภิกษุผู้เป็นปกติ และคอย บอกระจจานตัว (เช่น วินย.๑/๓๒๒/๑๒๙)

แล้วทุกๆ ไป ก็ยังมีเรื่องมารยาทต่างๆ เช่น เวลาเข้าไปในละแวกบ้าน ในบ้านของญาติโยม จะนั่งหม้อย่างไร จะนั่งอย่างไร จะพูดอย่างไร เวลาฉัน อาหาร ควรจะรักษามารยาทและไม่ทำกิริยาอาการอย่างไร ตลอดจนการ รู้จัก “อาปุจฉา” (บอกกล่าว เชิงขออนุญาต ให้เกียรติกัน หรือมอบหมาย เป็นต้น)

ตัวอย่างเช่น ภิกษุจะไปจากวัด จัดเก็บสิ่งของเข้าที่ ปิดประตูหน้าต่าง แล้ว ก็อาปุจฉา ทำนองมอบหมายเสนาสนะแก่พระ ถ้าพระไม่มี ก็แก่ สามเณร ถ้าสามเณรไม่มี ก็แก่คนวัด ถ้าคนวัดไม่มี ก็แก่อุบาสก ถ้าอุบาสก ไม่มี ก็ให้จัดการอย่างนั้นๆ แล้วจึงไป, อยู่ด้วยกับพระผู้ใหญ่กว่าในกุฏิวิหาร ที่เดียวกัน จะแสดงธรรม จะสวดสาธยาย จะเปิดปิดหน้าต่าง ควรอาปุจฉา ทำนก่อน ดังนี้ เป็นต้น

ในเรื่องความเป็นอยู่ การแสดงออก ความประพฤติ ความสัมพันธ์ ทางสังคมนี้ เหมือนว่า ศีลและวัตร เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีที่งามที่เกื้อกูล จะทำให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา มีแนวทางที่ตรงข้ามกับนักบวชทั่วไป สมัยนั้น ที่ถือศีลและพรต เป็นเครื่องเผาบาปอย่างที่ได้พูดถึงมาแล้ว

ดั่งเช่น พวกถือพรต เลี้ยงมือ (ยืนกินอาหารแล้วเลี้ยงมือ ยืนถ่ายอุจจาระ แล้วใช้มือเช็ด) แต่พระภิกษุผู้มีวัตร ที่ต้องนั่งฉันและทำความสะอาดสำเหนียกว่าจะไม่ฉันอาหารเลี้ยงมือ ถ้าไม่เอื้อเพื่อฝ่าฝืน ต้องอาบัติทุกกฏ จะถ่ายอุจจาระ ก็เข้าไปนั่งถ่ายในวัจกุฎี ใช้ไม้ชำระและมีน้ำล้าง

คุณลักษณะที่เด่นสักข้อหนึ่ง ประดานักบวชทั่วไป ตั้งแต่พระฤาษีในป่า หิมพานต์ มาจนกระทั่งนิครนถ์ อย่างเรื่องพระกุนทลเกสีที่เล่ามาแล้ว ถ้าบรรยายลักษณะ เทพจะฉายไหนรายนั้น จะเป็นเอกลักษณ์ของนักบวช ทำให้ดูขลัง หรืออย่างไรก็ดีแล้วแต่ จะบอกเหมือนๆ กันว่า “พินเชลอะ” หรืออมขี้พิน (ปงุกทนต์, บางที่ยักเยื้องเป็น ปงุกรฐี)

แต่สำหรับพระภิกษุ มีพุทธบัญญัติเลยทีเดียวว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตไม่สีพิน” (วินย.๗/๑๖๓/๖๗; เมื่อราวครึ่งศตวรรษมาแล้ว พระลูกศิษย์ จะทำวัตรอุปัชฌาย์อาจารย์ช่วงเข้าพรรษา ก็อาจจะนำไม้สีพินเช่นนี้รวมมาด้วยในเครื่องสักการะ)

คำว่า “อนุญาต” นี้รู้กันว่าเป็นพุทธบัญญัติให้ทำอย่างนั้น เช่นว่า อนุญาตให้จำพรรษา อนุญาตให้ปวารณา อนุญาตให้กรานกฐิน

เนื่องจากวัตรที่มีมากมายนั้น ช่วยแสดงลักษณะของพระในพระพุทธศาสนาได้ดี พร้อมกับให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่แยกต่างออกมาจากระบบนักบวชในยุคนั้น จึงจะให้ดูวัตรสักชุดหนึ่ง โดยนึกไปด้วยถึงตัวอย่างพรตที่เคยยกมาให้ดูแล้ว

ต่อไปนี้ เก็บความพอให้เข้าใจได้ง่ายจากปิณฑจาริกวัตร (วัตรของภิกษุผู้เที่ยวไปบิณฑบาต, วินย.๗/๔๒๗/๒๓๐)

ภิกษุผู้จาริกบิณฑบาต คิดว่า บัดนี้เราจักเข้าไปหมู่บ้าน
พึงนั่งให้เป็นปริมณฑล คาคประคตเอด ห่มผ้าซ้อนชั้น กัด
ลูกคุม ล้างบาตรแล้ว ถือเข้าบ้านโดยเรียบร้อย ไม่รีบร้อน

พึงไปในละแวกบ้าน โดยปกปิดกายด้วยดี สำรวมเป็นอัน
ดี มีตาทอดลง ไม่เวิกผ้า ไม่ส่งเสียงห้าวเราะดัง พึงมีเสียงน้อย
ไม่โยกกาย ไม่ไกวแขน ไม่โคลงศีรษะ ไม่เท้าสะเอว ไม่คคุม
ศีรษะ ไม่เดินกระหย่ง

เมื่อเข้าสู่เรือน พึงกำหนดว่า จักเข้าทางนี้ จักออกทางนี้
ไม่พึงรีบร้อนเข้าไป ไม่พึงรีบร้อนออกมา ไม่ควรยืนไกลนัก
ไม่ควรยืนใกล้นัก ไม่ควรยืนนานนัก ไม่ควรกลับเร็วนัก

ยืนอยู่ พึงกำหนดว่าเขาประสงค์จะถวายภิกษาหรือไม่
ถ้าเขาพักการงาน ลูกจากที่นั่ง จับทัพพี หรือจับภาชนะ หรือ
ตั้งไว้ พึงยืนด้วยคิดว่า เขาประสงค์จะถวาย เมื่อเขาถวาย
ภิกษา พึงแหวกผ้าซ้อนนอกด้วยมือซ้าย พึงน้อมบาตรเข้าไป
ด้วยมือขวา แล้วใช้มือทั้งสองประคองบาตรรับภิกษา และไม่
พึงมองดูหน้าทายิกาผู้ถวายภิกษา พึงกำหนดว่าเขาประสงค์
จะถวายกับแกงหรือไม่ ถ้าเขาจับทัพพี จับภาชนะ หรือตั้งไว้
พึงยืนอยู่ด้วยคิดว่า เขาประสงค์จะถวาย

เมื่อเขาถวายภิกษาแล้ว พึงคคุมบาตรด้วยผ้าซ้อนนอก
แล้วกลับออกมาโดยเรียบร้อย ไม่รีบร้อน ฯลฯ

ภิกษุที่บิณฑบาตกลับจากบ้านก่อน พึงปุอาสนะไว้ พึง
จัดตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ล้างภาชนะ
รองของฉันตั้งไว้ พึงตั้งน้ำฉันน้ำใช้ไว้

ภิกษุที่บิณฑบาตกลับจากบ้านที่หลัง ถ้าอาหารที่ฉันแล้วยังเหลืออยู่ ถ้าจำนงก็พึงฉัน ถ้าไม่จำนงก็พึงเททิ้ง ในที่ปราศจากของเขียวสด หรือพึงเทลงในน้ำที่ไม่มีตัวสัตว์

ภิกษุฉันพึงยกขนอาสนะ เก็บน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ล้างภาชนะรองของฉัน เก็บไว้ เก็บน้ำฉันน้ำใช้ กวาดหอนฉัน

ภิกษุใดเห็นหม้อน้ำฉัน หม้อน้ำใช้ หรือหม้อน้ำชำระ วางเปล่า ภิกษุฉันพึงจัดหาไปตั้งไว้ ถ้าเหลือกำลัง พึงกวักมือเรียกเพื่อนมาช่วยกันจัดตั้ง แต่ไม่พึงเปล่งวาจาเพราะช้อนนั้นเป็นเหตุ

นี้แลเป็นวัตรของภิกษุผู้จาริกบิณฑบาต ซึ่งภิกษุผู้จาริกบิณฑบาต พึงประพฤติโดยชอบ

เรื่องวัตรนี้ ไหนๆ ก็พูดมาถึงนี้แล้ว ก็ว่าต่อไปให้เห็นโล่งอีกหน่อย คราวนี้ประมวลให้เห็นโครงร่างทั้งหมด จะได้ผ่านไปเสียที

วัตร นั้น ในที่นี้จัดให้เห็นเป็น ๒ แล้วแยกย่อย เท่ากับเป็น ๓ ชุด คือ

๑. **เสขียวัตร** วัตรอันจะต้องศึกษา ซึ่งมาในปาติโมกข์ (ในมหาวิภังค์, วินย.๒/๘๐๐/๕๓๑) คือข้อศึกษาหรือข้อพึงสำเหนียก ทำนองมารยาท ในการไปในบ้าน ในการรับบิณฑบาต ในการฉันอาหาร และในการแสดงธรรม ที่เป็นขั้นพื้นฐาน รวม ๗๕ ข้อ (ยังมีข้อปลีกในชุดต่อไป)
๒. **ขันธกวัตร** วัตรในขันธกะ (ขันธกะ=หมวดตอนแห่งวินัยบัญญัติ) คือวัตรที่มานอกปาติโมกข์ แยกได้เป็น ๒ ชุด

ก) มหาวัตร วัตรใหญ่ วัตรสำคัญ (เป็นชื่อที่ตั้งโดยอรรถกถา-ฎีกา) หมายถึงข้อปฏิบัติในด้านความประพฤติ มารยาท และหน้าที่ข้อควรทำต่อบุคคลและสิ่งที่เกี่ยวข้อง (ตั้งแต่ วินย.๗/๔๑๕/๒๑๔ เป็นต้นไป, แต่ชุดอุปัชฌาย์-อาจารย์ มีใน ๔/๘๑/๘๓ เป็นต้นไป ด้วย) มี ๑๔ ชุดย่อย (จะยกตัวอย่างในข้อแรกพอให้เห็นแนวเท่านั้น) คือ

- ๑) อาคันตุกวัตร ข้อปฏิบัติของพระอาคันตุกะเมื่อไปวัดอื่น เช่น พอจะเข้าเขตวัด ถอดรองเท้า ลดร่ม ลดจีวรเฉยียงบ่า ไหว้ เจ้าของถิ่นผู้แก่กว่าตน ฯลฯ
- ๒) อาวาสิกวัตร วัตรของพระเจ้าถิ่นในการต้อนรับพระอาคันตุกะ
- ๓) คมิกวัตร วัตรของภิกษุผู้จะไปอยู่ที่อื่น
- ๔) อนุโมทณวัตร วัตรในการอนุโมทนาในหอนั้น
- ๕) ภัตตคควัตร วัตรของภิกษุผู้ไปฉันอาหาร
- ๖) ปิณฑจาริกวัตร วัตรของภิกษุผู้ไปรับปิณฑบาตในละแวกบ้าน
- ๗) อารัญญิกวัตร วัตรของภิกษุผู้ออยู่ป่า
- ๘) เสนาสนวัตร วัตรในการรักษาที่อยู่อาศัย
- ๙) ชันตามรวัตร วัตรในเรือนไฟ
- ๑๐) วัจกุฎีวัตร วัตรในการเข้าใช้วัจกุฎี
- ๑๑) อุปัชฌายวัตร วัตรที่สัทธิวิหาริกพึงปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์
- ๑๒) สัทธิวิหาริกวัตร วัตรที่อุปัชฌาย์พึงปฏิบัติต่อสัทธิวิหาริก
- ๑๓) อาจารย์วัตร วัตรที่อันตเววสิกพึงปฏิบัติต่ออาจารย์
- ๑๔) อันตเววสิกวัตร วัตรที่อาจารย์พึงปฏิบัติต่ออันตเววสิก

ข) ขุททกวัตร วัตรย่อย วัตรเล็กน้อย (เป็นชื่อที่ตั้งโดยอรรถกถา-ฎีกา โดยบางที่อธิบายว่า จัดเป็นวัตรย่อยก็เพราะเป็นวัตรเฉพาะกาลเฉพาะกรณี ที่มีใช้พระทุกรูปจะต้องปฏิบัติเสมอกันเป็น

ประจำอย่างมหาวัตร) หมายถึงข้อปฏิบัติในการยอมรับลงโทษตนเอง เพื่อให้พ้นจากโทษ กลับเป็นที่ยอมรับของสงฆ์ ๘๒ ข้อ (บางทีนับรวมเป็น ๘๐) แยกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

- ๑) วัตรของภิกษุผู้ประพฤติกฎฐานวิธีเพื่อออกจากอาบัติสังฆาทิเสส ได้แก่ ปาริวาสิกวัตร และมานัตตจาริกวัตร ๗๑ ข้อ (ตั้งแต่ วินย.๖/๓๒๒/๑๒๙ เป็นต้นไป) เช่น ไม่พึงยินดีการไหว้กราบแสดงความเคารพของภิกษุผู้ปกติไม่เดินหน้า ไม่นั่งหน้า ไม่อยู่ในที่มุงเดียวกัน ไม่นั่งอาสนะเดียวกันกับภิกษุผู้ปกติ ฯลฯ
- ๒) วัตรของภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงโทษอย่างหนึ่งอย่างใดในนิคหกรรม ๕ อย่าง (เริ่มตั้งแต่ วินย.๖/๓๔/๑๔) คือ ตัชชเนยยกรรม (ตำหนิโทษ) นิยัสกรรม (ถอดยศ) ปัพพาชเนยยกรรม (ขับไล่) ปฏิสารถเนยยกรรม (ให้กลับไปขอขมาภคฤหัสถ์ที่ตนได้รุกรานตัดรอน) อุคเขปนเนยยกรรม (เพิกถอนสถานะ, ยกออกจากการร่วมสงฆ์) ท่านนับรวมเป็น ๑๑ ข้อ

อย่างไรก็ตาม ในที่สุด ท่านก็บอกว่า วัตรทั้งหลายทั้งปวงนั้น ที่จริง ก็รวมอยู่ในคำว่า “เสขิยะ” เป็นเสขิยวัตรทั้งนั้น เพราะเป็นข้อที่จะต้องศึกษาด้วยกันทั้งหมด (วิสุทฺธิ.ฎี.๑/๒๔/๖๘)

ในหนังสือ *วินัยมุข* เล่ม ๒ สำหรับนักรธรรมชั้นโท หรือมัชฌิมภุมิสมเด็จพะระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมุ่งประโยชน์ในทางปฏิบัติหรือใช้การในปัจจุบัน ทรงนำวัตรบางส่วนข้างบนนั้น และข้อปฏิบัติอีกบางอย่างที่เข้ากับวัตถุประสงค์จากบาลีสถนอื่น มาจัดเป็นวัตร ๓ ประเภท ดังที่ทรงไว้ว่า (หน้า ๕๒) “ในที่นี้จักกล่าวเพียงวัตร อันยังจะพึงใช้ในกาลนี้แต่โดยใจความ เพื่อสะดวกแก่การถือเอาอย่างปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์จริง ๆ ในที่นี้ จักจำแนกวัตรเป็น ๓ คือ กิจวัตร ว่าด้วยกิจอันควร

ทำ ๑ จริยาวัตร ว่าด้วยมารยาทอันควรประพฤติ ๑ วิถีวัตร ว่าด้วยแบบอย่าง ๑” (กิจวัตร เช่น อุปัชฌายวัตร, จริยาวัตร เช่น ไม่เหยียบผ้าขาวในที่นิมนต์, วิถีวัตร เช่น วิธีครองผ้า วิธีพับจีวร วิธีเก็บบาตร) ผู้สนใจพึงอ่านรายละเอียดเอง

ตอนนี้ก็มีเกร็ดความรู้แทรกซ้อนเข้ามาอีก คือ ในการจัดหมวดหมู่ของวัตรทั้งหลายนั้น บอกแล้วว่า ในอรรถกถา-ฎีกา ท่านตั้งชื่อหัวข้อขึ้นมาเรียก แต่ที่นี้ ในคัมภีร์ที่มีมากมายนั้น บางแห่งเรียกชื่อไม่ตรงกัน ที่ลำบากมากก็คือ บางที่เรียกตรงข้ามกันเลย

ตอนแรกคิดว่า ในบางคัมภีร์อาจจะพิมพ์ผิด แต่เมื่อตรวจสอบแล้วปรากฏว่าเรียกต่างกันจริงๆ เป็นทำนองแยกเป็นต่างค่ายต่างฝ่าย (แต่ในคัมภีร์เล่มเดียวกัน สองแห่งกลับตรงข้ามกันเองก็มี) เช่น วัตรที่ฝ่ายข้างบนนี้เรียกขุททกวัตร อีกฝ่ายหนึ่งเรียกตรงข้ามเป็นมหาวัตร แล้วเรียกชุดซึ่งที่นี้เรียกมหาวัตร เป็นชั้นธกวัตร แล้วอีกพวกหนึ่งเรียกมหาวัตรตรงกับที่นี้ แต่เรียกขุททกวัตรของที่นี้เป็นชั้นธกวัตร

เมื่อดูหมดหรือเกือบทั้งหมดแล้ว นับได้ ๓ พวก คือ

- ๖ คัมภีร์ จัดเป็น มหาวัตร ๑๔ และขุททกวัตร ๘๒ หรือ ๘๐
- ๘ คัมภีร์ จัดเป็น มหาวัตร ๑๔ และชั้นธกวัตร ๘๒ หรือ ๘๐
- ๗ คัมภีร์ จัดเป็น ชั้นธกวัตร ๑๔ และมหาวัตร ๘๒ หรือ ๘๐

สรุปให้คุณเป็นเกร็ดความรู้แค่นี้ ถ้าแยกแยะบอกชื่อคัมภีร์ด้วย เดี่ยวจะซับซ้อน แล้วก็เลยจะสับสน จะลงเชิงอรรถให้ค้น ก็จะมีรอกตาอีก เขาเป็นเท่านี้

พรต – วต - วัตร

ดูความแตกต่างให้ชัด

ที่นี้ก็แทรกอีก เป็นเรื่องทีพูดทิ้งไว้ข้างบนเมื่อก็ อันนี้สำคัญเหมือนกัน คือที่บอกว่าพุทธศาสนานี้พูดได้ว่า ยกพรต ของนักบวชสมัยนั้นทิ้งไปเลย ตรงนี้มีแง่ที่จะพูด ๒ อย่าง

อย่างแรก เป็นความสับสนของถ้อยคำในคัมภีร์ต่างเล่มต่างฉบับ ผิดเพี้ยนกันไป ซึ่งบางแห่งคงตรวจชำระสอบทานไม่แม่นยำ บางแห่งคัดมาคลาดเคลื่อน

ดังที่ในเมืองไทยเราถือกันมาอย่างคร่ำวๆ หรือค่อนข้างคลุมเครือว่า พรต (วต) กับวัตร บางทีใช้แทนกันได้ หรือบางคำเราใช้ชักจะชินจนไม่ได้ตรวจสอบให้แน่ว่าในคัมภีร์ทั้งหลายเขียนกันอย่างไร

ตัวอย่างง่ายๆ คือ “อุตุงควัตร” ซึ่งใช้กันจนแทบลงตัวเป็นคำไทยไปแล้ว แต่พอเอาจริง เป็นปัญหาว่า ที่ถูกแท้เป็น อุตุงควตฺต (อุตุงควตฺต) หรือ อุตุงคพรต (อุตุงควต) กันแน่ หรือใช้ได้ทั้งสองอย่าง

เท่าที่คุ้นดู คัมภีร์บาลีฉบับที่พิมพ์ใช้กันในเมืองไทยปัจจุบัน พบใน อรรถกถา ๒ แห่ง เป็น อุตุงควตฺต (อุตุงควัตร) และในอรรถกถา ๓ แห่ง เป็น อุตุงควต (อุตุงคพรต) นี่ชวนให้คิดว่าคงใช้แทนกันได้

แต่ก็นำพิจารณาว่า ในคัมภีร์บาลีฉบับอักษรพม่าทั้งหมด มีแต่ อุตุงควต (อุตุงคพรต) อย่างเดียวเหมือนกันหมด ไม่มี อุตุงควตฺต (อุตุงควัตร) แม้แต่แห่งเดียวเลย

อีกคำหนึ่งที่เพิ่งผ่านมาก็คือ ตอนที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไม่ให้ภิกษุถือข้อปฏิบัติไม่พูดกัน เป็นวัตร หรือเป็นพรต หรือจะเรียกอย่างไรก็ได้

ดูในพระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ ใช้คำว่า มุคพุดต (คือมุควัตถ) และทำเชิงอรรถว่า ฉบับพม่าเป็น มุคพุดต (คือมุคพรต) แต่ในคัมภีร์บาลีอักษรไทยเองที่อื่นๆ ที่มีคำนี้ เป็น มุคพุดต (มุคพรต) ทั้งนั้น

ที่นี้ มุคพุดต หรือ มุคพุดต นี้ยังมาในรูป มุควุดต หรือ มุควต อีกด้วย ซึ่งคัมภีร์ฉบับไทยมีทั้งสองอย่าง ที่นี้ มุควุดต ที่เน้น มุควต ทำให้สับสน แต่คัมภีร์ฉบับอักษรพม่ามีรูป มุควต อย่างเดียว

แล้วอีกแห่งหนึ่งที่ฉบับอักษรไทยก้ำกึ่งเช่นกัน คือ ในมหานิทเทศ กล่าวถึง หตฺถิตฺต โควตฺต กุกฺกุรวตฺต ฯลฯ (คือวัตร) พร้อมทั้งทำเชิงอรรถไว้ด้วยว่า ฉบับโบราณ คือฉบับเก่าฉบับเดิม ของไทยเอง ก็ดี ฉบับอักษรพม่าก็ดี เป็น หตฺถิตฺต โควต กุกฺกุรวต ฯลฯ (คือพรต) [พ.ม.๒๙/๑๒๙/๑๑๐; ทำนองเดียวกับทั้งที่นี้ และใน ม.ม.๑๓/๘๔/๗๙ มี โควตฺติก กุกฺกุรวตฺติก ที่พม่าเป็น โควติก กุกฺกุรวติก]

แล้วที่นี้ ในคัมภีร์ของไทยเอง แห่งอื่น เล่มอื่น ที่มีคำชุดนี้ ปรากฏว่าเป็น โควตฺต กุกฺกุรวตฺต (คือวัตร) ประมาณ ๒๖ แห่ง และเป็น โควต กุกฺกุรวต (คือพรต) ประมาณ ๓๔ แห่ง

ส่วนฉบับอักษรพม่า เป็น โควต กุกฺกุรวต (คือพรต) อย่างเดียวเหมือนกันหมด ๖๙ แห่ง ไม่มีเป็น วตฺต ที่ไหนเลย

สำหรับฉบับไทย เมื่อพบว่าคำเดียวกันมีทั้ง ๒ รูปอย่างนี้ ในแง่หนึ่งก็ชวนให้ตกลงว่า ทั้ง ๒ อย่างคงใช้แทนกันได้ แต่อีกแง่หนึ่ง ก็น่าจะแยกกันเด็ดขาดแบบฉบับอักษรพม่า คือ พรตก็เป็นพรต วัตรก็เป็นวัตร

นำคิดด้วยว่า วัตรที่พระพุทธรเจ้าตรัสเอง ที่เอามาให้ดูข้างบนมากมาย ทั้ง เสด็จวัตร ชันธวัตร มหาวัตร ชุกทกวัตร นั้น มีแต่เขียนว่า “วตุต” คือวัตร อย่างเดียว ไม่ต้องมาสงสัยกันเลย

แล้วพร้อมกันนั้น รูดงค์ ก็ไม่มีในรายการเป็นวตุต/วัตร ณ ที่ใด แต่ถ้าจะเป็นพรต เดียวจะมีเหตุผลมาบรรจบ

ทีนี้มาดูของจริงต่อไปนี่ว่า ถ้าอย่างไหนจริง อย่างนั้นก็น่าจะชัดเจน อยู่ในตัว ไม่ต้องคลุมเครือกันต่อไป

มาถึงตรงนี้ ก็พอเห็นความน่าจะเป็น แม้จะยังค้นได้ว่าอาจจะเรียกได้ทั้งสองอย่าง ว่ารูดงค์พรตก็ได้ รูดงค์วัตรก็ได้ มุคพรตก็ได้ มุควัตรก็ได้ หรือ โคพรตก็ได้ โควัตรก็ได้ ส่วนของพมานั้นเขาถึงจะลงตัวแน่นอนอย่างเดียวแล้ว ก็ช่างเขา

แต่ทีนี้จะมาถึงตัวบังคับล่ะ ว่าต้องเอาอย่างใดอย่างหนึ่งให้แน่ลงไปอย่างเดียว จะดันไปอีกไม่ได้ อันนี้ก็ถือว่า ขอทวนย้อนกลับไปหน่อย

เมื่อกี้พูดถึงพระต้องอาบัติหนัก ต้องอยู่ปริวาส และในการอยู่ปริวาสนั้น ก็ต้องประพฤติวัตรต่างๆ มากมายหลายอย่าง เช่น ไม่นั่งร่วมอาสนะกับพระปกติ เป็นต้น

แล้วก็ได้บอกไปแล้วเหมือนกันว่า เมื่อมีเดียรถีย์มาเลื่อมใสขอบวชในพระพุทธศาสนา พระพุทธรเจ้าก็ได้บัญญัติให้อยู่ปริวาสก่อน เรียกว่าตัตถียปริวาส เพื่ออบรมบ่มตัวให้พร้อมและเป็นการทดสอบไปด้วย

ทีนี้ ในการอยู่ตัตถียปริวาสนั้น เเดียรถีย์ก็ต้องประพฤติข้อวัตรต่างๆ เช่นว่าไม่ไปเที่ยวโสเภณี และอันนี้เรียกว่าตัตถียวัตร

เป็นอันว่า มีตัตถียวัตร ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติในพุทธศาสนา แต่ผู้ปฏิบัติเป็นเดียรถีย์ คือเดียรถีย์ที่อยู่ตัตถียปริวาสเตรียมจะบวชในพุทธศาสนา

ตอนนี้ คัมภีร์บาลีทั้งหมด ไม่ว่าจะพม่าหรือไทย ก็เป็นตติยวัตร (ตติยิวตฺต) เหมือนกันหมด ไม่มีใครว่าตติยพรต (ตติยิวต) ใหม่

ที่นี้ดูต่อไป ถามว่า แล้วเมื่อเป็นอย่างนี้ ตติยพรต (ตติยิวต) ยังมีใหม่ ตอบว่ามี ก็คือพรตที่เป็นข้อปฏิบัติของเดียรถีย์เขาเอง

ถึงตอนนี้ คำว่า ตติยวัตร (ตติยิวตฺต) กับตติยพรต (ตติยิวต) ต้องแยกกันเด็ดขาดแล้ว จะมาพูดว่าอย่างนั้นก็ได้ อย่างนี้ก็ได้ คงไม่สำเร็จแล้ว นี่ก็คือว่าไปตามคัมภีร์บาลี

- ตติยวัตร (ตติยิวตฺต) ได้แก่ วัตรที่เดียรถีย์ผู้มาขอพรในพระพุทธศาสนาจะต้องประพฤติในการอยู่ตติยปริวาส เช่น ไม่เข้าบ้านล่วงกาลกลับเลยเวลา ไม่ไปเที่ยวที่อโคจร เช่น ไปหาโสเภณี รวมทั้งไม่ไปเที่ยววุ่นวายกับภิกษุณี เพื่อนสหพรหมจารีมีกิจธุระก็เอาใจใส่ช่วยจัดช่วยทำ มีฉันทะจริงจังใส่ใจเรียนสอบถามหาความรู้ในไตรสิกขา เป็นต้น
- ตติยพรต (ตติยิวต) ได้แก่ พรตของเดียรถีย์เขาเอง ที่เขาปฏิบัติกันมาข้างนอก เช่น นคคิยพรต (ถือเปลือยกาย) เกสลัญจนพรต (ถือถอนผม) วัคคฺคิยพรต (ถืออยู่อย่างค้ำคางเอาเท้าเหนียวกิ่งไม้ห้อยหัวลง) รโหชัลลกพรต (ถือเอาตัวทาน้ำมันและอมฝู่นวลี่ขี้โคล)

ในอย่างที ๒ คือตติยพรต คัมภีร์ไทยยังพบ ๑ แห่ง ใช้ตติยวัตร (บอกว่า “ตติยวัตร มีมุคฺวตฺร เป็นต้น”, วินย.อ.๓/๔๙๓) ส่วนคัมภีร์บาลีพม่าซึ่งไม่เคยมีที่ไหนใช้ปนกันเลย ก็มาจำเพาะตรงนี้ พบแห่งหนึ่งใช้ตติยวัตรในความหมายแบบตติยพรต (ปริวาร-อภฺจกถา 160) แต่ข้อความฟ้องตัวเองว่าผิดพลาด เพราะบอกว่า “ตติยวัตร มีมุคฺพรต เป็นต้น” คือจะยกตัวอย่าง

พรต และตัวอย่างนั้นก็ว่าพรต แต่ไปขึ้นต้นว่าวัตร (ในเล่มเดียวกันนี้ ท่านพูดถึงตติยวัตรสำหรับตติยปริวาสด้วย อาจจะมีแง่มุมๆ เพลินๆ หรือเผลอไปเลยใช้คำเดียวกันที่นี้ด้วย)

ในคัมภีร์บาลีอักษรพม่า ก็ยังพบที่ชำระพลังเผลออีกบ้าง แต่น้อยแห่งนัก และคัมภีร์ต่างๆ ฟ้องกันเองว่ามีการชำระผิดพลาด คือ ข้อความอันเดียวกัน คัมภีร์หนึ่งพิมพ์เป็น “วตานิ” อีกคัมภีร์หนึ่งเป็น “วตุตานิ” หรือในอรรถกถาเป็น “วตุตานิ” แต่ฎีกาซึ่งอ้างข้อความนั้นแหละ กลับเป็น “วตานิ” (เท่าที่พบคือ “อุกุกฎิกปุปธานาทินิ วตานิ” กับ “อุกุกฎิกปุปธานาทินิ วตุตานิ”) แต่ในคัมภีร์บาลีอักษรไทย ยังลึกลับมาก

น่าเห็นใจว่า สองอย่างนี้ ในภาษาบาลี ต่างกันแค่ “ต” เดียว กับ ๒ “ต” คือ ตติยวัต กับ ตติยวตุต ชวนให้เผลอ จึงต้องระลึกไว้ให้ดี

เป็นอันว่า ถ้าแยกกันออกมาอย่างนี้ ก็จะช่วยให้อะไรๆ ชัดเจนขึ้นไม่น้อย

- วต/พรต เป็นข้อถือ เป็นข้อปฏิบัติหลักของเดียรฉัตร
- ส่วน วตุต/วัตร เป็นข้อทำ เป็นข้อปฏิบัติเสริมประกอบศีลของพระภิกษุ

พอเข้าใจมาถึงจุดนี้แล้ว เดียวพูดต่อไป จะยิ่งชัดขึ้นอีก นี่แง่แรกว่ามายืดยาว พอเสียที

ธุดงค์พรต – ธุดงค์วัตร จะช่วยให้ชัดเต็มที

ที่นี้มาถึงแง่พูดอย่างที่สอง ก็นึกถึง “ทักษิณา” ที่เคยยกเป็นตัวอย่างไว้นานแล้ว ว่าเป็นคำสำคัญที่เข่าใช้กันมานาน พอพุทธศาสนาเกิดขึ้น ก็ต้องเจอ ต้องร่วมใช้ด้วย แต่ไปด้วยกันไม่ได้ ก็ต้องใช้ในความหมายใหม่ แล้วก็เกิดความหมายใหม่อีกอย่างที่ว่าไปแล้ว

“ตบะ” ก็เหมือนกัน เป็นคำใหญ่ยิ่งกว่าทักษิณาก็ว่าได้ และพระพุทธเจ้าก็ทรงประกาศไปแล้วว่า ชันติ เป็นปรมตบะ แล้วในพุทธศาสนา ก็ใช้คำว่าตบะไม่น้อยเหมือนกัน แต่เป็นอันรู้กันว่านี่ตบะในความหมายของฉันแบบพุทธนะ ไม่ใช่ไปทรมานร่างกายนอนบนหนามหรืออะไรๆ ทำนองนั้น แต่เป็นคุณสมบัติในตัวเราที่สร้างขึ้นมา ก็คือความเพียรพยายามนั่นเอง

ชันติก็คือความเข้มแข็งที่จะยืนหยัดอยู่ในความเพียรพยายามจนบรรลุจุดหมาย ทั้งอดทนและทานทนอย่างที่ว่าแล้ว ทั้งย่างไปและยังไว้

เขาถามว่า *ตบะ* คือทำให้ร้อน คือเผา แล้วท่านเผาอะไร เราก็บอกว่าเป็นเผากิเลสใจละ เพราะฉะนั้น นักเรียนบาลีก็จะแปลกันมาว่า ตบะคือความเพียรเผากิเลส

อย่างไรในทศพิธราชธรรม มีตบะ หมายความว่า พระราชา รวมทั้งนักปกครอง ท่านผู้มียศศักดิ์อำนาจ มีโอกาสจะทำอะไรก็ได้ ช่มเหล่งแก รวบผลประโยชน์เอามา หาแต่ความสุขบำรุงบำเรอตัว ก็มีความเพียรพยายามยังตัวเอง ไม่ตามใจตัวเอง ไม่เห็นแก่การปรนเปรอ อดได้ทนได้ เอาพลังไปใช้เพียรพยายามบำรุงความสุขของประชาชน ชันติก็มา ตบะก็มา เกิดมีเดชะ เป็นอำนาจที่แท้จริง ที่คนยอมให้ได้

นี้แหละ โดยทั่วไปในคัมภีร์ทั้งหลาย ก็จึงว่า ตบะ ได้แก่ วิริยะ คือ ความเพียร

ที่นี่ เมื่อตบะ มาแล้ว วต คือพรต ที่เป็นเนื้อตัวของตบะ ก็ต้องมาด้วย ลี นี้แหละคือจุดที่พรตปรากฏตัวในพระพุทธศาสนา

เมื่อไม่ยอมให้ทรนรกว่างกาย ท่านก็ให้ใช้ “พรต” ในแง่ความหมาย ที่ว่าเป็นการเข้มงวดกวดขันเอากับตัวเอง ขูดเกลากหรือขัดเกลากิเลส เพราะฉะนั้น ในพุทธศาสนาก็มีพรต ก็คือจุดงคี่นั้นนั่นเอง ดังนั้น ในคัมภีร์ พุทธศาสนา พอพูดถึงพรต ก็บอกว่าจุดงคี่ เป็นบาลีว่า “จุดงคฺวต”

ได้บอกก่อนนี้แล้วว่า ไทยเราใช้คำว่าจุดงคฺวตร่วมกันมาจนติดเป็นคำ ไทยไปแล้ว แต่ได้บอกข้างต้นว่า ในคัมภีร์บาลีฉบับอักษรไทย เท่าที่ค้นดู พบในอรรถกถา ๒ แห่ง เป็น จุดงคฺวตต (จุดงคฺวต) และในอรรถกถา ๓ แห่ง เป็น จุดงคฺวต (จุดงคฺพรต) และได้บอกด้วยแล้วว่า ในคัมภีร์บาลีฉบับ อักษรพม่าทั้งหมด มีแต่ จุดงคฺวต (จุดงคฺพรต) อย่างเดียวเหมือนกันหมด ไม่มี จุดงคฺวตต (จุดงคฺวต) แม้แต่แห่งเดียวเลย

ส่วนในพระไตรปิฎกบาลี ไม่มีโดยตรง ทั้งจุดงคฺวต และ จุดงคฺวตต แต่มีต้นแหล่งคำอธิบาย และตรงนี้แหละที่จะขัดขึ้นมาว่าอะไรเป็นอะไร

ในพระไตรปิฎกนั้น คัมภีร์ที่มีคำอธิบายว่า วต/พรต คืออะไร ได้แก่ มหานิทเทส (พระไตรปิฎกเล่ม ๒๙) และมหานิทเทสนี้เป็นคัมภีร์อธิบายพระ สูตรจำนวนหนึ่งในสุตตนิบาต

ถือกันว่า มหานิทเทสนั้น เป็นคำของพระสารีบุตรอัครสาวก หมายความว่า มหานิทเทสของพระสารีบุตร อธิบายคำสอนของ พระพุทธเจ้าในสุตตนิบาต

ที่นี้ ในที่สุดตนิบาต พระพุทธเจ้าตรัสคำว่า สีสวด/ศีลพรต ไว้ (พุทธพจน์ว่า “ผู้ใดอันเรามีได้ตามเลย กล่าวอวดอ้างศีลและพรตของตนแก่ผู้อื่น กุศลชนทั้งหลายกล่าวผู้นั้นว่าไม่มีอริยธรรม”, พุ.สุ.๒๕/๔๑๐/๔๘๗)

แล้วพุทธพจน์นี้ก็ไปเป็นบทตั้งในมหานิทเทศ แล้วท่านก็อธิบายไขความ (พ.ม.๒๙/๘๐-๘๔/๗๗-๘๑) ตามนัยแห่งหลักพระพุทธศาสนาว่า **ศีล** คือ ภิกษุสำรวมในปาติโมกข์ ฯลฯ **วต/พรต** คือ รูดงค์ ๘ แล้วขยายความต่อไปอีกว่า วิริยสมาทาน คือการตั้งความเพียรอย่างนั้นๆ เป็นพรต

สาระเป็นอันจับตรงที่ว่า ในพุทธศาสนา พรตก็อยู่ที่สมาทานความเพียร เขาเป็นเนื้อตัวชัดๆ ท่านก็ระบุเลยว่า คือรูดงค์

ที่นี้ก็มีความน่าสังเกตว่า “พรต” (ในพระพุทธศาสนา) ที่ในมหานิทเทศว่า ได้แก่ รูดงค์นั้น เหตุใด ในเมื่อรูดงค์มี ๑๓ ข้อ แต่ท่านว่า ได้แก่รูดงค์ ๘ ถ้าอย่างนั้นก็หมายความว่า ในรูดงค์ ๑๓ ข้อนั้น จัดเป็นพรตเพียง ๘ ข้อ ส่วนอีก ๕ ข้อ เป็นรูดงค์ แต่ไม่เป็นพรต อย่างนั้นหรือ ตรงนี้ก็ต้องการคำตอบ

ตอนแรกก็มองในแง่ว่า ในเวลาที่ท่านอธิบายเรื่องนี้ในมหานิทเทศนั้น รูดงค์ยังมีเพียง ๘ ข้อ ยังไม่เป็น ๑๓ ข้อ แต่พอดูรายชื่อรูดงค์ที่ท่านระบุว่าเป็นพรต ๘ ข้อ คือ อารัญญิกังคะ ปิณฑปาติกังคะ ปังสุกุลิกังคะ เตจวิริกังคะ สप्तทานจาริกังคะ ขลุปัจฉามัตติกังคะ เนสัชชิกังคะ ยถาสันถติกังคะ ก็เป็นอันว่า ๕ ข้อที่ท่านไม่จัดว่าเป็นพรต คือ เอกาสนิกังคะ ปัตตปิณฑิกังคะ รุกขมุลิกังคะ อัปโภกาสิกังคะ โสสานิกังคะ

เมื่อเห็นชื่อ ๕ ข้อซึ่งไม่เข้าในรายการที่จัดว่าเป็นพรตแล้ว ก็บอกได้ว่า การไม่จัดนั้นไม่ใช่เพราะเหตุผลที่คิดคาดเอาเมื่อกี้ เพราะอะไร? เพราะใน ๕ ข้อนั้น มีรูดงค์ข้อสามัญขึ้นพื้นฐานเลยทีเดียว เช่น อยู่โคนไม้ ฉันทนิบาตร ซึ่งมีมาแต่แรกเริ่ม จึงต้องหาเหตุผลต่อไปว่า เพราะเหตุใด?

ขอรวบรัดว่า คำตัดสินก็คงอยู่ที่คำอธิบายในมหานิทเทศนั่นเอง ที่ท่านว่า ความเป็นพรตอยู่ที่ เป็นวิริยสมาทาน คือการสมาทานความเพียร

ขออธิบายเพิ่มเติมว่า รูดงค์เป็นข้อปฏิบัติในการขัดเกลาภิกษุ คุณธรรมแกนกลางหรือธรรมพื้นฐานที่ต้องการ คือ ความมักน้อย สันโดษ ในแง่นี้ รูดงค์ทั้ง ๑๓ ข้อ สอนตรงกัน ได้ผลอย่างนี้ทุกข้อ แต่รูดงค์ ๘ ข้อ เป็นการถือปฏิบัติที่ต้องใช้ความเพียรมาก เป็นวิริยสมาทาน จึงจัดเป็นพรต ส่วนอีก ๕ ข้อ ไม่เป็นวิริยสมาทาน จึงไม่จัดเป็นพรต (ไม่ต้องใช้ความเพียร มากอย่างไร ขอให้พิจารณาได้เอง และให้สังเกตด้วยว่า ตรงนี้เป็นเกณฑ์ สำคัญที่ทำให้แยกได้ ระหว่างพรตหรือวตนี้ กับวัตรทั้งหลาย)

เอาละ หันกลับไปดูปัญหาด้านเอกสารกันต่ออีกหน่อย ปัญหาที่ไม่มีอะไร ทั้งพุทธพจน์ในสุดตนิบาต ที่เป็นต้นเรื่องก็ “สีลวต” บาลีบทตั้งในมหานิทเทศก็ “สีลวต” แต่พอเริ่มอธิบาย มหานิทเทศฉบับไทยก็เอา “วต” เป็น “วตฺต” อย่างเห็นๆ ต่อหน้าเลย

ตามตัวจริงว่า “สีลวตานิติ อตฺถิ สีลญฺเจว วตฺตญฺจ” อตฺถิ วตฺตํ น สีลํ ฯ” คือตัวตั้งชัดอยู่ต่อหน้าว่า สีล+วต แต่ท่านแยกศัพท์เป็น สีล+วตฺต ยังดีที่ทำเชิงอรรถบอกไว้ว่า “๓๔ ไป. ม. วตญฺจ ฯ สพุพฺตฺถ อีทิสเมว ฯ” คือบอกว่าที่ไขออกมาเป็น “วตฺต” นี้ พระไตรปิฎกของไทยเองฉบับโบราณ ก็ดี ฉบับพม่า ก็ดี เป็น “วต” และว่า “เป็นอย่างนี้หมดทุกแห่ง”

ที่นี้ พอไข “วต” ตัวตั้งตัวแรกเป็น “วตฺต” แล้ว ในคำอธิบายช่วงนี้ที่ต่อจากนั้น ตรงไหนมี “วต” ก็เอาเป็น “วตฺต” หมด (เช่น วตสมฺปนฺโน ก็เป็น วตฺตสมฺปนฺโน)

เพื่อดูหลักฐานมายืนยันกัน ก็ดูอรรถกถาฉบับของไทยที่อธิบายตรงนี้ อย่างน้อยจะได้เห็นว่า บาลีเดิมที่ท่านยกเอาไปตั้งอธิบายตั้งแต่วราว ๑๕๐๐ ปีก่อนนั้น ตอนนั้นเป็นอย่างไร (ของพม่าไม่ต้องดู ตรงกันหมดทุกแห่งทุกที่) ก็ปรากฏว่า อรรถกถาฉบับไทยก็ขัดกันเองอีก (ปัญหาการตรวจชำระสอบทาน)

บอกแล้วว่า พุทธพจน์นี้เริ่มตั้งแต่ในสุดตนิบาต และยกมาตั้งในมหานิทเทศ ก็เลยมีคำอธิบาย ทั้งในอรรถกถาของสุดตนิบาต และอรรถกถาของมหานิทเทศ และคำอธิบายก็เป็นข้อความเดียวกัน ก็ลอกมาให้ดูอีก

อรรถกถาแห่งสุดตนิบาต: ตตฺถ สีลวตานิติ ปาติโมกฺขาทีนิ สีลานิ อารญญกาทีนิ ฐตฺถกฺวตานิ ฯ (สุดต.อ.๒/๗๘๙/๓๕๖)

อรรถกถาแห่งมหานิทเทศ: ตตฺถ สีลวตานิติ ปาติโมกฺขาทีนิ สีลานิ, อารญญิกาทีนิ ฐตฺถกฺวตฺตฺตานิ ฯ. (นิท.อ.๑๗/๑๙๑)

ข้อความเดียวกัน ผิดกันนิด แต่ต่างกันที่สำคัญ

- แหล่งบนบอกว่า “สีลวต ได้แก่ ศीलทั้งหลายมีปาติโมกข์เป็นต้น และฐตฺถกฺวต/ฐตฺถกฺพต มีถ้อยอยู่ป่า เป็นต้น”
- แต่แหล่งล่าง ต่างตัวท้ายไปเป็นว่า “... และฐตฺถกฺวตฺร มีถ้อยอยู่ป่า เป็นต้น”

ที่ว่ามานี้ ก็ไม่ต้องสงสัยอะไรหรอก เป็นการประกอบความรู้ไว้ ก็แน่ชัดอยู่แล้วว่า คำว่า วต/พต เก่าของเขานั้น มาถึงพุทธศาสนาท่านใช้กับ ฐตฺถกฺ ซึ่งอยู่นอกวงของวัตรทั้งหมดที่นำมาให้ดูแล้ว (นอกแม้แต่ตติยวัตร สำหรับตติยปริวาส ซึ่งไม่อยู่ในชุดข้างบน)

ฐตฺถกฺนี้ ภิกษุรูปไหนจะสมทานจะถือ ท่านก็แล้วแต่สมัครใจ ไม่ได้มีพุทธบัญญัติกำหนดไว้ (ไม่เหมือนวัตร ที่เป็นพุทธบัญญัติ อยู่ในพระวินัยโดยตรง)

(ตติยวัตรไม่จัดเข้าในวัตรชุดใหญ่ข้างบน เพราะไม่ใช่วัตรสำหรับพระภิกษุ แต่เป็นวัตรสำหรับเดียรถีย์ที่เตรียมตัวจะบวช คือ เขายังไม่ได้บวช ยังไม่เป็นภิกษุ)

ในอุตงคพต มองเห็นพรตเดิมของนักตบะ “จะถือพรต ก็ให้หมั่นทำวัตร”

พอเทียบกับพรตของนักบ่าเพ็ญตบะ ก็ชัดว่าอุตงคนี้แหละเข้าแง่ความหมายในแนวแห่งพรตของเขา แต่เป็นพรตของพระภิกษุในพุทธศาสนา พอจะใกล้กันเข้าไป เพียงแต่ยังไม่หลุดจากทางสายกลาง ไม่กลายเป็นทรมานร่างกายอย่างเขา แล้วแต่ใครสมัครใจ และไม่มีข้อมากมาย ไม่มัวยุ่งอยู่กับเรื่องเหล่านี้

ลองดูอุตงคเทียบกับรายการบัญญัติพรตของตโปกรรมสี่ ตั้งแต่เรื่องการรับประทานอาหาร กินอาหาร เขามีพรตข้อ เอกาหิกะ (กินอาหารที่เก็บค้างวันเดียว) ของพระภิกษุมี เอกาสนิกะ (ฉันอาหาร ณ ที่นั่งเดียว คือฉันมื้อเดียว) แล้วอุตงคข้อ เนสัชชิกะ ถือนั่ง ไม่นอน ก็ไม่ใช่เบาแล้ว เหมือนผ่อนจากพรตข้อว่ายืนอย่างเดียว ไม่นั่งไม่นอน และของนิครนถ์ที่ถือนั่งขาเดียว

แล้วที่ข้อเดียวกันเลย ก็มี ดูชื่ออุตงค ข้อ ๑๐ อัปโภกาสิกข ถืออยู่กลางแจ้ง และข้อ ๑๒ ยถาสันถติกข อยู่ในที่แล้วแต่เขาจัดให้ (ใส่องค์เข้าไปเป็น อัปโภกาสิกงคคะ และยถาสันถติกงคคะ) นี่ชัด ชื่อเดียวกัน ตรงกันเลย เป็นชื่อพรตของนักตบะที่เขาถืออยู่ก่อนแล้ว (ที.สี.๙/๒๖๖/๒๑๑; ถ้าดูแต่คำแปลก็อาจจะไม่นึกถึงตัวจริง)

นี่ก็คือ ท่านให้โอกาสแก่ผู้ที่ชอบเคร่งครัดเข้มงวด และพอจะปรับใช้ให้เหมาะกับการฝึกของบางคน อันไหนพอรับได้ ก็ยอมปล่อยให้เข้ามา แต่ปรับให้ไม่เกินไป อย่างข้อ ๑๒ ยถาสันถติกข นั้น ของเดิมนักตบะเขาถือได้ที่นั่งตรงไหนก็ไม่ขยับนั่งอยู่นั้น มาเป็นอุตงคเอาจึงถือนั่งอยู่ในเสนาสนะตามแต่เขาจัดให้

รวมแล้วก็คือ ให้เชื่อมเข้าไตรสิกขาได้ ไม่เลยไปจากมัชฌิมาปฏิปทา ไม่ได้ถือว่าทำอย่างนั้นแล้วจะบริสุทธิ์หลุดพ้น

(แม้แต่การถืออยู่รูกขมมูล คือโคนไม้ เรียกว่า “รูกขมุลิกะ” ก็เป็นพรตอย่างหนึ่งของนักบวชนอกศาสนามาก่อน, ม.ม. ๑๒/๔๘๑/๕๑๓; ม.อ. ๒/๔๓๗/๒๓๓)

เมื่อมองตามความหมายเทียบเคียงอย่างนี้ บางครั้งท่านบอกว่า การออกบิณฑบาตประจำวัน เป็นวิถีชีวิตของพระภิกษุนี้แหละ ก็เป็นพรตของพระภิกษุอยู่แล้ว คือพระภิกษุประพตติพรตเป็นปกติอยู่แล้ว (ม.อ. ๒/๔๒๒/๑๓๖; การถือบิณฑบาตประจำ ก็เป็นจุดประสงค์ข้อบิณฑบาตที่กัณฑ์เสริมเข้าไปอีก)

ตามปกติ พระภิกษุที่จะสมათานจุดงค์ (จุดงค์สมათาน) ย่อมเป็นผู้มีความตั้งใจจริงจริงในการฝึกตน ทำสิ่งที่ทำได้ยากภายในขอบเขตที่ตึงาม พระพุทธเจ้าจึงทรงประทานสาธุการ

ครั้งหนึ่ง (วินย. ๒/๙๒/๗๘) พระพุทธองค์ทรงปลีกเร้นอยู่พระองค์เดียว ๓ เดือน ระหว่างนั้น มิให้ผู้ใดไปเฝ้า เว้นผู้เดียวที่นำบิณฑบาตไปถวาย แต่ก็ยังทรงอนุญาตพิเศษให้ภิกษุที่ถือจุดงค์ ๓ ข้อ เข้าเฝ้าได้ตามสะดวก คือ พระผู้เป็น อารัญญิกะ (ถืออยู่ป่า, บางทีนิยมเต็มทำยว่าเป็นวัตร จนชักติดแล้ว แต่ที่ถูกต้องไม่ต้องเต็ม, เตียวดูต่อไป) บิณฑบาติกะ (ถือบิณฑบาตประจำ) และ ปังสุกุลิกะ (ถือทรงผ้าบังสุกุล)

ต่อทำให้ชัดขึ้นอีกหน่อย จุดงค์นี้ (ใน ๘ ข้อ) แต่ละข้อเทียบเป็นพรตคือเป็นพรตอย่างหนึ่งๆ ทำนองเดียวกับ อัมภิกาสิกะ (ข้อนี้ชื่อเดียวกัน แต่ของเขาแรง ของเราแค่เบาๆ ไม่จัดเป็นพรต) และยถาสันถติกะ ของพวกนักตบะที่ยกมาให้ดูเมื่อกี้

ที่นี่ พอถืออุคตคพรตข้อนั้นๆ แล้ว คราวนี้แหละ ผู้ถือพรต ถ้ามีพุทธบัญญัติไว้ ก็จะต้องทำ *วัตรสำหรับพรต* ข้อนั้น

ตัวอย่างก็เช่น จะเป็นพระอารัญญิกะ ถืออยู่ป่า ก็ต้องทำคือปฏิบัติวัตรของพระอยู่ป่า ตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เรียกว่า *อารัญญิกวัตร* (แปลว่า “วัตรของพระอยู่ป่า” บางที่เรียก *อารัญญิกวัตร*)

ตรงนี้ไม่ต้องสับสน ไม่ใช่ว่าอารัญญิกะเป็นวัตร แต่มีวัตรสำหรับอารัญญิกะจะต้องปฏิบัติ

ถืออารัญญิกอุคตค (อารัญญิกพรต) ข้อเดียว ต้องทำอารัญญิกวัตร เป็นสิบๆ ข้อ (วินย.๗/๔๒๙/๒๓๔)

เริ่มตั้งแต่ว่า ตื่นลุกขึ้นแต่เช้า ไปบิณฑบาต ทำอย่างนั้นๆ กลับมาแล้ว ทำอันนั้นๆ จนถึงว่าตั่งน้ำฉันน้ำใช้ ตัดไฟ เตรียมไม้สีไฟ เตรียมไม้เท้า เรียงทางเดินของดวงดาว และให้ฉลาดดูทิศเป็น นีคืออารัญญิกวัตร คือวัตรสำหรับพระภิกษุผู้ถืออารัญญิกอุคตค หรือวัตรที่พระอยู่ป่าจะต้องทำ

ภิกษุใดจะถือพรตเป็นอารัญญิกหรือไม่ ก็ได้ ท่านไม่บังคับ แต่ถ้าเมื่อใดไปเป็นอารัญญิก ก็ต้องทำวัตรของพระอารัญญิก จึงบอกว่า เมื่อถือพรตเป็นอารัญญิก ก็ต้องทำวัตรของพระอารัญญิก

เป็นอันว่า วต/พรต กับวัตรก็มาด้วยกันได้ แต่ต่างกันอย่างไรว่ามานี้

พูดให้เป็นสำนวนที่ชวนให้เข้าใจง่ายขึ้นว่า ภิกษุผู้ถืออารัญญิกพรต ต้องทำอารัญญิกวัตร หรือว่า เมื่อถือพรตอยู่ป่า ก็ต้องทำวัตรของพระอยู่ป่า

ศีล-พรต-วัตร กลายเป็นศีลัพตปรามาส เมื่อออกนอกทางมัชฌิมา

พูดมายืดยาวก็ด้วยอยากให้แยกได้ชัดระหว่างพรตหรือวัตร กับวัตร จะขัดหรือไม่ ก็ควรจบเสียที แต่ก่อนจบก็จับเนื้อหาสาระในตอนนี้นักสักนิด

อย่างที่บอกแล้วว่า ลัทธิเหล่านี้ยึดว่าศีลพรตที่เขาถือ ตบะที่เขา บำเพ็ญนี้แหละ เป็นเครื่องทำให้บริสุทธิ์หลุดพ้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าการ ปฏิบัติของพวกนักบวชเหล่านี้ เป็นศีลัพตปรามาส เป็นการถือผิด

นอกจากผิดแล้ว ด้วยการทำมืองศีลพรตในความหมายอย่างนี้ แล้วก็ มุ่งแต่ทำศีลพรต ทำตบะของตัวเองให้สำเร็จ พวกเขาก็ไม่ใส่ใจในเรื่องการอยู่ ร่วมกันของมนุษย์ การที่จะทำสังคมให้ดีงาม มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อยู่ กันเป็นสุข พร้อมทั้งความเป็นปัจเจกต่อกันระหว่างพฤติกรรมความเป็นอยู่ ของเขากับความอยู่ดีของสังคม ที่ว่าตัวเองประพฤติชอบ ก็เกื้อหนุนสังคม ให้อยู่ดี สังคมดีงามเป็นสุข ก็เกื้อหนุนความเจริญของงานของตัวเอง

บางทีเขาก็ปฏิบัติในทางตรงข้ามไปเลย คือทำแต่เรื่องของตัวเอง มุ่ง ศีลพรตของตัวเองให้สำเร็จ ก็ไม่คำนึงว่า พฤติกรรมของตนจะกระทบหรือส่งผล เสียหายต่อสังคมหรือระบบการอยู่ร่วมกันอย่างไร

นอกจากนั้น ข้อปฏิบัติที่เน้นการทรมานร่างกาย การเอาใจใส่ที่จะทำ การต่างๆ ต่อร่างกาย โดยมีพฤติกรรมแปลกๆ ทำให้ไปๆมาๆ ก็เน้นที่ รูปแบบ ติดรูปแบบ ยึดรูปแบบเป็นสำคัญ ถือสำคัญมั่นหมายเหมือนว่ารูปแบบอย่างนั้นๆ เป็นตัวทำให้สำเร็จ แล้วก็เลยออกไปทางขลัง ทางศักดิ์สิทธิ์ จนกระทั่งมีผลส่งต่อขับช้อนออกไป กลายเป็นจุดเจตนาในการล่อให้ศรัทธา ให้เลื่อมใส เลยไปจนถึงเกิดการใช้รูปแบบเหล่านี้ในทางหลอกลวง

พอเรื่องนี้มาสัมพันธ์กับสภาพสังคม ก็ยิ่งซับซ้อน รูปแบบกลายเป็นเครื่องชักจูงให้เกิดลามกสักการะ พวกได้ลามกก็ยิ่งหาวิธีหลอกหลวง คนที่ศรัทธา ก็ยิ่งลุ่มหลง กลายเป็นการปลุกโลภมันลาม พร้อมกับเพิ่มพูนผลเสียหายต่อชีวิตและสังคม พวกกันเดินไปในวงจรแห่งความเสื่อม

เรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์กลายเป็นผลสำเร็จสำคัญ ถึงกับใช้เป็นเครื่องวัดความสำเร็จบรรลุผลของการเป็นนักบวช ดังที่ชฎิลพวกอูรูเวล-กัสสปียึดถือ ที่พระพุทธเจ้าต้องทรงใช้เวลาช้านานในการแก้ภิกษุณี

แต่ไม่เฉพาะเป็นความยึดถือของนักบวช เรื่องนี้กลายเป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านมาก เป็นจุดชักจูงความเลื่อมใสศรัทธา แล้วก็เส้นทางมาของลามกสักการะ ย้อนกลับไปล่อนักบวชบางส่วนให้มาหมกมุ่นในเรื่องนี้ แล้วก็กระตุ้นกิเลสในทางโลภะ และมานะเป็นต้น ส่งผลให้นักบวชที่ติดลามกสักการะนั้น กลับมีกิเลสฟูยิ่งขึ้น

แล้วผลก็มาตกอยู่กับชาวบ้านที่ถูกหลอกหลวงหรือชักจูงให้มาลุ่มหลง และฝากความหวังไว้กับเรื่องฤทธิ์และความศักดิ์สิทธิ์ เข้าแนวทางเก่าของพวกฤาษียุคที่บำเพ็ญตบะถึงกับทำให้เทวดาเดือดร้อนไปทั่ว ตัวเองก็ยิ่งເລີง กลายเป็นเรื่องของอำนาจไปอีกด้วย

ที่นี่ นอกจากโลภะแล้ว โทสะก็มาด้วย มีความโกรธที่จะทำร้ายด้วยฤทธิ์ เช่น มีการสาปแช่งกัน

พอเอาฤทธิ์เดชเป็นหลัก เรื่องศาสนาก็เลยแยกไม่ออกจากแนวทางของกิเลส ทั้งโลภ โกรธ หลง ที่ทั้งหลงเอง และพาประชาชนให้จมอยู่ในความลุ่มหลง

พระพุทธเจ้าทรงตั้งสังฆะที่พยายามจัดด้วยวินัยเป็นต้น ทั้งจะให้ปลอดพ้นจากลักษณะที่ก่อโทษภัยอย่างที่ว่านั้น และวางระบบที่จะให้เกื้อกูลต่อกันกับสังคม

แม้แต่ที่นิยมฤทธิ์กัน ก็ให้เข้าสู่หลักว่า ถ้าจะมีฤทธิ์ ก็ให้มากับหมดกิเลส และต้องมุ่งอนุศาสนีเพื่อปัญญาเป็นสูงสุด ต้องให้อิทธิปาฏิหาริย์เป็นเครื่องมือของอนุศาสนีปาฏิหาริย์

แต่เมื่อวางระเบียบจัดระบบขึ้นมา ก็ทำให้มีรูปแบบขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแม้จะเป็นไปในลักษณะที่ประณีต แต่เมื่อไปสัมพันธ์กับสังคมที่มีมนุษย์อยู่ในต่างระดับของการพัฒนา ก็มีการติดรูปแบบได้อีก และในหมู่ชนที่ยังพัฒนาไม่พอ ก็ยังมีผู้ใช้รูปแบบที่ประณีตนี้ในทางอกุศล

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสเตือนรวมหมด ทั้งทั่วไป และทั้งพระสงฆ์ในสังฆะนี้ด้วย ให้ตระหนักถึงภัย ให้ตื่นขึ้น และให้ไม่ประมาทในเรื่องนี้ ไม่ให้ติดอยู่เพียงแค่วิธีแบบ ดังเช่นพุทธพจน์ที่ว่า (ขุ.ภ.๒๕/๒๐/๓๓; ๒๙/

๕๐; และพินธุ ม.สุ.๑๒/๔๘๑/๕๑๓; ม.ช.๒/๔๓๗/๒๓๓)

คนยังไม่สิ้นสงสัย จะให้บำเพ็ญพรตเป็นซีเป็ลื้อย จะมุ่น ผมทรวงชฎา จะปล่อยชีพื้นคาจนเขลอะ จะถือพรตอดอาหาร จะถือนอนบนพื้นดิน จะหมักหมมฝุ่นธุลีมอมตัว หรือจะถือพรตตั้งท่ากระโหยงไป ก็ทำให้บริสุทธิ์ไม่ได้ ...

คนจะเป็นสมณะด้วยการมีศีระชะโล้น ก็หาไม่ คนไม่ระวัง ความประพฤติ พุดจาเหลวไหล เต็มไปด้วยความอยากได้ใคร่เอา จักเป็นสมณะอย่างไรได้

ส่วนผู้ใด ถึงจะตกแต่งกาย สวมใส่อาภรณ์ แต่หากประพฤติชอบ เป็นผู้สงบ ฝึกอินทรีย์แล้ว แน่วในธรรม ดำเนินชีวิตอันประเสริฐ เลิกละการเบียดเบียนสัตว์ทั้งมวล แล้ว ผู้นั้นแล จะเรียกว่าเป็นพราหมณ์ เป็นสมณะ หรือเป็นพระภิกษุ ก็ได้ทั้งนั้น

ผู้พร้อมด้วยศีลวัตร

จะก้าวไปในมัชฌิมมรรคา อย่างสง่างดงาม

พระพุทธเจ้าทรงแสวงมรรคาแห่งโพธิญาณ โดยทรงละทิ้งวิถีชีวิตแห่งกามสุข แล้วต่อมาก็ทรงละเลิกวิถีแห่งตบะอันเป็นทวารกิริยา ดำเนินเข้าสู่มัชฌิมาปฏิปทา ได้ตรัสรู้ และทรงประกาศพรหมจรรย์ะ ตั้งสังฆะขึ้นมา นำธรรมะสู่ประชาชน

พุทธจริยานี้เป็นปรากฏการณ์ใหม่ในชมพูทวีป ทั้งแนวคิดและวิถีชีวิตอย่างใหม่ อันให้ลูถึงสุขด้วยสุข โดยเป็นความสุขที่ปลอดกาม ปราศอกุศลธรรม พร้อมกันก็มีปัญญาารู้แจ้งทำจิตใจให้เป็นอิสระ ที่แม้แต่ความสุขอย่างสูงก็ครอบงำไม่ได้ ให้เป็นอยู่ง่าย เป็นสุขได้ง่าย และไม่เอาทุกข์มาใส่ตน

ในแนวทางใหม่นี้ ก็ได้เกิดมีชุมชนพุทธที่ประกอบด้วยทั้งชาวบ้านและบรรพชิต เป็นพุทธบริษัท ๔ ซึ่งดำเนินชีวิตด้วยความประพฤติปฏิบัติที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดี แม้มิให้คลุกคลี แต่ให้พร้อมเพรียงสามัคคี โดยใส่ใจเกื้อกูลกัน เป็นสังคมที่บุคคลมีอิสรภาพภายในแห่งจิตใจและปัญญา และหันออกมาพึ่งพาอาศัยร่วมมือกัน คฤหัสถ์เชื้ออามิส บรรพชิตอวยธรรมให้ปัญญา

วิถีชีวิตและระบบสัมพันธ์อันจัดตั้งใหม่นี้ เป็นที่สังเกตให้ผู้ร่วมยุคสมัยเกิดความรู้สึกเห็นความผิดแผกแตกต่างออกไป จนกระทั่งนักบวชที่ร่วมสมัยนั้นมองเทียบกับวิถีทางของพวกเขาแล้ว พุดจาแสดงความรู้สึกผิดแปลกนั้นออกมา

ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ท่านพระจุนทะว่า (ที.ปา.๑๑/๑๑๔/๑๔๓) เป็นไปได้ที่เหล่าอัญเดียรถีย์บริพาชกจะพุดว่า พวกสมณะศากยบุตรเป็นผู้หมั่นประกอบสุขัลลิกานุโยค (ไม่ใช่กามสุขัลลิกานุโยค)

แล้วพระองค์ก็ตรัสแนะนำให้บอกแก่นักบวชเหล่านั้นว่า สุขัลลิกานุโยคมีมากหลากหลาย ต้องแยกแยะก่อนว่าเป็นสุขัลลิกานุโยคแบบไหน แล้วก็ตรัสบอกสุขัลลิกานุโยคเนื่องด้วยฉนวนทั้งสี่ แบบที่เป็นพุทธศาสนา ซึ่งถ้าอัญญเดียรฉัตรให้ตรงตามความหมายนั้นแล้ว ก็เป็นจริงอย่างที่เข่าว่าบอกได้ว่า เขาว่าถูกต้องแล้ว เป็นการประกอบความสุขที่มีผลดี นำไปสู่ความเป็นอริยชนจนสมบูรณ์

พระเจ้าปเสนทิโกศล เมื่อมาเฝ้าพระพุทธเจ้าคราวหนึ่ง ได้ตรัสแสดงความเลื่อมใส และบรรยายลักษณะของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ที่พระองค์ได้ทรงสังเกตเห็นแปลกจากนักบวชบางพวกที่ได้ทรงผ่านพบมา เป็นความแตกต่างกันอย่างมาก ดังปรากฏในธรรมเจติยสูตร (ม.ม.๑๓/๕๖๔/๕๑๐) ตอนหนึ่งว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง หม่อมฉันมักเที่ยวไปตามอารามต่างๆ ตามอุทยานต่างๆ ในที่นั้นๆ หม่อมฉันได้เห็นเหล่าสมณพราหมณ์ ผู้ชูปหอม เสร้าหมอง มีผิวพรรณไม่น่าดู ผอมเหลือง ตามตัวสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น ไม่ชวนตาให้อยากมอง

หม่อมฉันได้เกิดความคิดว่า ท่านเหล่านี้คงไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ เป็นแน่ หรือจะมีบาปกรรมอะไรที่ทำแล้วปกปิดไว้ ... หม่อมฉันเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้น แล้วถามว่า พระคุณเจ้าทั้งหลาย เหตุไรหนอ ท่านทั้งหลายจึงชูปหอม เสร้าหมอง มีผิวพรรณไม่น่าดู ผอมเหลือง ตามตัวสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น ไม่ชวนตาให้อยากมอง? สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้ตอบอย่างนี้ว่า ดูกรรมหาบพิตร อาตมภาพทั้งหลายเป็นโรคสืบกันมาตามพวกตามเผ่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แต่หม่อมฉันได้เห็นภิกษุทั้งหลาย ในธรรมวินัยนี้ สดใสร่าเริง ชื่นบาน มีอาการอันน่ายินดี มีอินทรีย์เอิบอím ไม้วุ่นวาย ผ่อนคลาย ยังชีพด้วยของถวาย มีใจตั้งมฤคอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้มีความคิดว่า ท่านเหล่านี้ คงรู้คุณวิเศษอันยิ่งใหญ่สูงขึ้นไปๆ ในพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเป็นแน่ ...

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อนี้ ก็เป็นความรู้เข้าใจเลื่อมใส อันเป็นไปตามธรรม ในพระผู้มีพระภาค ของหม่อมฉัน ...

ทั้งหมดที่พูดตอนนี้ ดังที่ว่าแล้ว เป็นเรื่องในระดับศีล ซึ่งปรากฏทางกายวาจา ในการฝึกตนให้ดีงาม ให้ประณีต ให้พร้อมสำหรับการศึกษา พัฒนาตนเองสูงขึ้นไป และในความสัมพันธ์อยู่ร่วมสังคม ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทั่วไป ที่รวมเรียกว่าโลก ที่จะให้ชีวิตของบุคคล และโลกที่แวดล้อมนั้น เกื้อกูลกัน เชื้อต่อการศึกษาพัฒนาตนของแต่ละคนยิ่งขึ้นไป ในระดับแห่งอธิจิตและอธิปัญญา สู่ความมอกงามเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์ จนสามารถบำเพ็ญอุคฺคจริยาเพื่อประโยชน์สุขของมวลประชาทั่วทั้งโลก

ศีลที่เป็นฐานแก่สมาธิและปัญญา นั้น เมื่อมองใกล้เข้าไปดูถึงรายละเอียด ก็มองเห็นส่วนที่รายล้อมอันคอยค้ำกันและหนุนเสริมศีลให้แข็งแกร่งชัดเจนมั่นคงสมบูรณ์ เรียกว่า วัตร เมื่อมีวัตรรองรับรายล้อมอยู่ ก็มั่นใจได้ว่าศีลจะพาบุคคลดำเนินก้าวหน้าไปได้ในไตรสิกขา สู่วิมุตติธรรม

นอกจากวัตรที่เป็นข้อปลีกย่อย รวมทั้งส่วนหยาบหยาบและส่วนที่ละเอียดละไมรายล้อมศีลแล้ว ยังมีของแถมชิ้นใหญ่สำหรับผู้สมัครใจจะฝึกตนอย่างกวดขันเคร่งครัดเข้มงวด เพื่อปฏิบัติชนิดครอบศีลอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า พรต (วต/วัด) อันได้แก่ ฤตวงศ์ ที่คลุมไป ๑๓ ข้อ

ทั้งศีล วัตร และพรต หรือเรียงตามขนาดเป็นพรต ศีล และวัตรนี้ เมื่อพูดรวมๆ เข้าในระบบไตรสิกขา ก็อยู่ในระดับศีล จึงเรียกรวมว่า “ศีล”

ในพระไตรปิฎก เคยได้พบกรณีหนึ่ง ที่พรต ศีล และวัตร มาด้วยกัน พร้อมครบในคำเดียว โดยมาในคาถา ๔ คาถาเป็นชุดเดียวกันว่า “วตสีลวตฺตํ” คาถาชุดนี้ปรากฏ ๒ แห่ง (ส.ส.๑๕/๕๗๑/๒๑๐; พุ.ชา.๒๗/๑๐๓๗/๒๒๒) คือเป็นเรื่องเดียวกันซ้ำกันใน ๒ แห่งนั้น ก็แปลว่า “พรต ศีล และวัตร” นั้นเอง

ขอแทรกเรื่องจุกจิกด้านเอกสาร เป็นความรู้ประกอบหน่อยหนึ่งว่า ในพระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ เกิดความคลาดเคลื่อน คือในเล่ม ๒๗ เป็น “วตสีลวตฺตํ” ตรงตามที่ว่านี้ แต่ในเล่ม ๑๕ ทั้งที่ข้อความทั้งหมดเหมือนกัน แต่พิมพ์แยกออกเป็น “วต สีลวตฺตํ” เป็นเหตุให้พระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทย แปลพลาดไปด้วย กลายเป็นแปลว่า “ศีลวัตร...หนอ” คือเมื่อแยก “วต” ออกไปต่างหาก ก็กลายเป็นนิบาตว่าหนอ

แต่พอดูอรรถกถาของที่นี่เอง ที่ยกไปเป็นตัวตั้งจะอธิบาย ฉบับอักษรไทย ของมหาจุฬารัตน์ ก็ไปอย่างหนึ่ง ของมหามกุฏฯ ก็ไปอย่างหนึ่ง เลยต้องยุติที่ฉบับอักษรพม่า ซึ่งติดกันเป็น “วตสีลวตฺตํ” เหมือนในเล่ม ๒๗ และคำนี้ยังปรากฏในอรรถกถาแห่งมัชฌิมนิกายด้วย, ม.อ.๒/๕๐๔/๓๑๖ ซึ่งของฉบับไทยเอง ก็ตรงกับในพระไตรปิฎก เล่ม ๒๗

เป็นอันพอเห็นได้ว่า ครั้งพระอรรถกถาจารย์อ่านพระไตรปิฎกตรงนี้เมื่อประมาณ ๑๕๐๐ ปีก่อนโน้น ยังติดกันเป็นคำเดียวเหมือนกันทุกที นี่คือประโยชน์อีกอย่างหนึ่งของอรรถกถา ที่เอาไว้ใช้ตรวจสอบหลักฐาน

สำคัญแต่ท่านที่ตรวจชำระสอบทานคัมภีร์สมัยนี้ จะต้องช่วยทำเชิงอรรถและบันทึกหมายเหตุต่างๆ ให้สมบูรณ์

ท่านที่ทำงานด้านนี้ ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม แก่มหาชนมาก และก็
เป็นงานอันละเอียดซึ่งยากนักหนา น่าอนุโมทนา และน่าเห็นใจ แต่ก็ต้อง
เข้มแข็งต่อไปว่ายังมีอะไรต้องทำกันอีกมาก

สำหรับในที่นี้ ก็เป็นอันหลักฐานยืนยันกันชัดเจนว่าเป็นคำเดียวแน่นอน
คือ “วตสีลวตฺตํ”

แล้วลองดูอรรถกถาว่าท่านจะอธิบายอย่างไร เอาตามที่อยู่ติของฉบับ
อักษรพม่า ก็พบท่านไขความว่า “วตสีลวตฺตุนฺติ สีลเมว วุจฺจติ.” แปลเอา
ความให้เข้าใจง่าย ๆ ว่า “พรต สีล และวัตร ก็คือเอ็งนั่นแหละ” ตรงกับที่ว่า
มานั้น

(ที่จริง ถึงไม่อ้าง ก็เป็นไปตามหลักอย่างนั้นอยู่แล้ว ยกเอามาให้ดู
เพื่อให้ได้แง่ความรู้อย่างอื่นไปด้วย)

ในที่สุด เรื่องระบบศีลทั้งหมด ซึ่งเป็นส่วนล่างสุดของไตรสิกขาอยู่แล้ว
ก็มาลงสุดปลายที่ “วัตร”

ในพระวินัยปิฎก จึงมีคาถาสรุบท้ายในเรื่องวัตรเหล่านี้ แสดงให้เห็น
ความเจริญก้าวหน้าในระบบแห่งไตรสิกขาที่สืบเนื่องกันไปตลอดทั้งหมด
โดยท่านแสดงไว้ทั้งฝ่ายลบ และฝ่ายบวก ขอยกมาให้ดูเฉพาะด้านบวก หรือ
ด้านหนุน ดังนี้ (วินย.๗/๔๔๖/๒๘๒)

เมื่อบำเพ็ญวัตรให้บริบูรณ์ ก็จะทำศีลให้บริบูรณ์ด้วย
ผู้มีศีลบริสุทธิ์ ประกอบด้วยปัญญา ก็จะมีเอกัคคตาจิตได้
ครั้นใจไม่ฟุ้งซ่าน มีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว ก็จะมีแจ้ง
ธรรมโดยชอบ เมื่อเห็นชัดพระสัทธรรม ย่อมพ้นไปจาก
ความทุกข์

มองวินัยพระให้ถึง จึงจะเห็นพระพุทธศาสนาเต็มตาชัดดี

คราวนี้พูดเรื่องศีลมายืดยาวมาก เป็นอันว่าพอเสียที แต่เมื่อจะผ่านไป ก็ขอย้ำอีกว่า เรื่องถ้อยคำ ควรจะเข้าใจให้ชัด

เวลาพูดถึง “ศีล” เรามักใช้ในความหมายแบบหลวมๆ คลุมๆ คือพูด ศีลคำเดียว คลุมคำเฉพาะไว้หลายคำ

ครั้งจะใช้คำย่อเฉพาะลงไป ซึ่งมีหลายคำ ก็ซับซ้อน แล้วก็ทำให้ ยากและสับสน แค่ว่าสนใจและเข้าใจศีลแบบคลุมๆ หลวมๆ เท่านั้น ก็ยังไม่ค่อยไหว เลยต้องปล่อยให้ง่ายๆ สบายๆ ไม่ว่าจะคำไหนในพวกนี้ ก็ใช้ศีล แทนหมด

แต่เมื่อจะศึกษาหาความรู้ ก็ต้องแยกแยะให้ชัด มิฉะนั้นก็จะศึกษา ไม่ได้ผลดี เพราะตัวผู้ศึกษาไปสับสนเสียเอง

ขั้นต้น คำที่ควรเข้าใจและแยกกันให้ได้ คือ ศีล วินัย ลิกขาบท เวลาพูดแบบหลวมๆ คลุมๆ พูดกันทั่วไป เราใช้ศีลแทนหมด แต่ที่จริง ศีลไม่ใช่ตัว ข้อปฏิบัติ ไม่ใช่ข้อบัญญัติ ไม่ใช่พุทธบัญญัติที่เป็นข้อๆ แต่อันนั้นคือ ลิกขาบท

อย่างเช่น เราบอกว่าไปรักษาศีล แล้วพระก็ให้ศีล นี่คือคำพูดหลวมๆ แบบภาษาชาวบ้าน

แต่ที่จริง ที่ว่าพระให้ศีลนั้น ดูคำที่ท่านกล่าวออกมา และเราจับทีละ ข้อๆ ไม่มีคำว่าศีลเลย แล้วรับอะไร อ้อ แต่ละข้อนั้นชัดเลย บอกว่า “ลิกขาบท” คือลิกขาบททั้งนั้น

เป็นอันว่า ข้อสำหรับปฏิบัติ ข้อบัญญัติ และพุทธบัญญัติ เป็นข้อๆ ที่เราจะปฏิบัติจะทำจะรักษานั้น เรียกว่า “สิกขาบท”

ทีนี้ พอเราทำเราปฏิบัติตามสิกขาบทนั้น มันก็เกิดเป็นความประพฤติของเราขึ้นมา คือการที่เราทำมันนั่นเอง นี่ก็เกิดเป็นคุณสมบัติขึ้นมาในตัวเราที่เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติอย่างนั้น อันนี้แหละคือ “ศีล”

จะเห็นว่าสิกขาบทอยู่ข้างนอก แต่ศีลอยู่ที่ตัวเรา กลายเป็นว่า เรามีศีล ไม่ใช่เรามีสิกขาบท แต่ถ้าไม่ได้สิกขาบทมา เราอดปฏิบัติ เราก็ไม่ได้มีศีลนั้น ก็อาศัยกัน ว่าเป็นขั้นๆ ไป

เพราะฉะนั้น ถ้าสังเกต ก็ให้เห็นชัดเจนเลยว่า เราขอศีล หรืออาราธนาศีล แต่พระไม่ได้ให้ศีล พระบอกสิกขาบทให้ เราก็รับกับท่านว่าจะเอาสิกขาบทนั้นไปปฏิบัติ

เพราะฉะนั้น ท่านจึงลงท้ายว่า “สีเลน สุคตฺติ ยนฺติ ...” บอกว่า นั่นแหละที่คุณรับไปนี่แหละ คุณปฏิบัติ ก็จะเป็นศีลขึ้นมา คุณจะมีศีล และด้วยศีลคือที่คุณปฏิบัติ คุณก็จะถึงสุคตได้ เป็นต้น

ส่วน “วินัย” ก็เป็นคำรวม คือ สิกขาบทมีมากมาย เช่น นับเฉพาะในขั้นพื้นฐาน พระต้องปฏิบัติสิกขาบท ๒๒๗ ข้อ (ภาษาหลวมๆ ว่า ศีล ๒๒๗) ชาวบ้านทำตามสิกขาบทหลัก ๕ ข้อ (เรียกหลวมๆ ว่า ศีล ๕) เวลาพูดรวมก็พูดทีเดียว เรียกสิกขาบท ๒๒๗ ข้อของพระว่า วินัยพระ นี่ก็คือบอกว่า วินัยของพระมีสิกขาบท ๒๒๗ ข้อ

ทีนี้ เมื่อพระปฏิบัติตามวินัยพระนั้น จะเรียกว่าตั้งอยู่ในวินัย รักษา วินัย หรือคนไทยชอบพูดว่ามีวินัย การประพฤติปฏิบัติตามวินัย หรือตั้งอยู่ในวินัยนั้น ก็เป็นศีล พระที่ปฏิบัตินั้น ก็เป็นผู้มีศีล (ภาษาพระเรียกว่ามีศีล ไม่เรียกว่ามีวินัย)

ทำไมจึงว่า โยมขอศีล แต่พระเจ้าให้ศีลไม่ได้ พระเพียงบอกสิกขาบทให้ โยมรับเอาไปปฏิบัติ จะได้เป็นศีลขึ้นมา เพราะศีลเป็นคุณสมบัติในตัวคน จึงให้กันไม่ได้ เราต้องทำขึ้นมาด้วยการปฏิบัติ คือ ศีลอยู่ในชุดไตรสิกขา ที่ รู้จักกันดี ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้งสามอย่างเป็นคุณสมบัติในตัวคน ใคร ก็ยกให้กันไม่ได้ ศีลก็ให้ไม่ได้ สมาธิก็ให้ไม่ได้ ปัญญา也给ไม่ได้

โยมขอศีล พระบอกสิกขาบทให้เอาไปรักษา จะได้มีศีล

โยมขอสมาธิ พระบอกกรรมฐานให้เอาไปปฏิบัติ จะได้มีสมาธิ

โยมขอปัญญา พระบอกสูตรข้อมูลความรู้ให้เอาไปวิจัย จะได้มีปัญญา

เมื่อคำว่า วินัยพระมีสิกขาบท ๒๒๗ ข้อ นั้นหมายถึงวินัยของพระภิกษุ ที่จริง ยังมีวินัยของพระภิกษุณีอีก ซึ่งมีสิกขาบท ๓๑๑ ข้อ (คำหลวมว่า ศีล ๓๑๑)

ไหนๆ พูดมาถึงนี้แล้ว ก็บอกให้เห็นรูปร่างหรือภาพรวมของวินัยพระ สักหน่อย

วินัยพระในที่นี้ พูดให้ครบ หมายถึงทั้งวินัยของพระภิกษุ และวินัยของพระภิกษุณี มีตัวจริงอยู่ในพระไตรปิฎก ที่จัดแบบไทยเป็น ๔๕ เล่ม อยู่ในส่วนของพระวินัยปิฎก ซึ่งมี ๘ เล่ม (พระวินัยปิฎก ๘ + พระสูตรตันตปิฎก ๒๕ + พระอภิธรรมปิฎก ๑๒ เล่ม)

บอกแล้วว่า วินัยพระมีทั้งในปาติโมกข์ และนอกปาติโมกข์ ที่ว่า สิกขาบทของพระภิกษุ ๒๒๗ และสิกขาบทของพระภิกษุณี ๓๑๑ ข้อ ก็คือ สิกขาบทในปาติโมกข์

พูดง่าย ๆ ว่า ภิกษุปาติโมกข์มีสิกขาบท ๒๒๗ ข้อ และภิกษุณีปาติโมกข์ มีสิกขาบท ๓๑๑ ข้อ ทั้งหมดนี้อยู่ในวินัยปิฎก ๓ เล่มแรก มีชื่อรวมว่า “วิภังค์”

ถามว่า ทำไมไม่เรียกตรงๆ ว่า ปาติโมกข์ ตอบว่า เพราะว่าปาติโมกข์รวมเฉพาะตัวสิกขาบทล้วนๆ ที่เป็นตัวพุทธบัญญัติแต่ละข้อ ที่จะใช้ตรวจสอบการปฏิบัติและทวนทานหลักของพระวินัยได้พร้อมทีเดียว

ปาติโมกข์ ทั้งสอง รวมกันแล้วเป็นเล่มหนังสือก็แค่ราว ๑๐๐ หน้า แต่วิภังค์ มีตั้ง ๓ เล่ม เป็นหนังสือรวมราว ๑,๒๘๒ หน้า

ถามว่า วิภังค์ทำไมมากมายนัก มีอะไรอีก ตอบว่า เพราะมิใช่มีเฉพาะตัวสิกขาบท แต่มีสิกขาบทวิภังค์ด้วย

“วิภังค์” แปลว่า แจกแจง คือปาติโมกข์รวมเฉพาะตัวสิกขาบท อันได้แก่พุทธบัญญัติ ที่จะต้องปฏิบัติล้วนๆ แต่คัมภีร์วิภังค์นี้มีสิกขาบทวิภังค์ได้แก่คำอธิบายแจกแจงสิกขาบทนั้นๆ ด้วย ตั้งแต่ว่ามีเรื่องเป็นมาอย่างไร มีพระทำอะไรเสียหาย ที่เรียกกันว่าต้นบัญญัติ จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนั้นขึ้น

บางสิกขาบทมีมูลบัญญัติ แล้วก็มีอนุบัญญัติอีก แล้วก็อธิบายตั้งแต่ให้คำจำกัดความคำศัพท์ในพุทธบัญญัติ เช่นว่า ภิกษุ หมายถึงใคร ภิกษุณีคือใคร ทำอันนั้นๆ คือทำอะไร ถ้าเป็นสิกขาบทที่สำคัญ มีแง่มุมต่างๆ ก็มีกรณีคำวินิจฉัยที่ใช้เป็นแบบได้ จนกระทั่งถึงข้อยกเว้นในแต่ละสิกขาบท นี้แหละบางสิกขาบทมีสิกขาบทวิภังค์ยาวมาก รวมแล้วจึงมากมาย

เมื่อสิกขาบทมีทั้งของภิกษุ และของภิกษุณี วิภังค์ ๓ เล่ม ก็แยกเป็น ๒ ตอน เป็นมหาวิภังค์ ๒ เล่ม และภิกษุณีวิภังค์ ๑ เล่ม

มหาวิภังค์ นั้น บางที่เรียกว่าภิกษุวิภังค์ ก็ง่ายๆ ว่าอธิบายสิกขาบทในปาติโมกข์ของภิกษุ แต่นิยมเรียกว่ามหาวิภังค์ เป็นวิภังค์ใหญ่ คือโดยตรงก็ว่าด้วยสิกขาบท ๒๒๗ ข้อของภิกษุ แต่ภิกษุณีก็ใช้ร่วมกันด้วย เพราะสิกขาบทที่มีสำหรับภิกษุแล้ว ภิกษุณีใช้ได้ด้วย ก็ไม่ต้องบัญญัติอีก เช่นภิกษุขโมยของเขา เป็นปาราชิก มีคำอธิบายพร้อมอยู่แล้ว ก็ไม่ต้องบัญญัติใหม่แก่ภิกษุณี ไม่ต้องอธิบายต่างหากอีก

เป็นอันว่า ทั้งภิกษุและภิกษุณีใช้ได้ด้วยกัน นี่แหละจึงควรเรียกว่า มหาวิภังค์ เหมาะกว่าเรียกให้แคบว่าภิกขุวิภังค์

ภิกขุณีวิภังค์ ก็ขัดอยู่แล้ว คือ อธิบายสิกขาบทในปาติโมกข์ของ ภิกษุณี แต่ใน ๓๑๑ ข้อนั้น ข้อที่ใช้ตรงกับภิกษุ ก็ได้ในมหาวิภังค์ จึง อธิบายเฉพาะข้อที่ไม่ซ้ำ ระบุชื่อไว้ หรือเพียงแสดงตัวอย่าง รวมแค่ ประมาณ ๑๓๙ ข้อ ก็เลยจบในพระไตรปิฎกเล่ม ๓ ที่ค่อนข้างบางเล่มเดียว

วินัยปิฎก ๔ เล่มต่อไป (เล่ม ๔-๕-๖-๗) บรรจุนิสัยของนอกปาติโมกข์ คือ เมื่อภิกษุ ภิกษุณี แต่ละรูป มีศีลพื้นฐานตามปาติโมกข์แล้ว (ท่านนิยม จัดส่วนปาติโมกข์เป็นอาทิพรหมจริยะ คือเบื้องต้นของพรหมจริยะ) เหนือ ขึ้นไปก็มีวินัยนอกปาติโมกข์นี้เสริมให้ตั้งงามประณีตยิ่งขึ้น มีชีวิตชุมชน แห่งสังฆะที่มั่นคงสามัคคีเรียบร้อยอยู่ดี เกื้อหนุนการเจริญไตรสิกขาของ บุคคล และเกื้อกูลแก่ประโยชน์สุขของประชาชนได้เต็มที่ (พวกวัตรทั้งหลาย ในส่วนนี้ ก็เป็นอภิธมาจาร คือความประพฤติตั้งงามประณีตยิ่งขึ้นไป) จึงมี สิกขาบทมากมาย

สิกขาบทเกี่ยวกับเรื่องหนึ่งๆ ก็จัดเป็นหมวดหนึ่งๆ เรียกว่า ชั้นธกะ มี ทั้งหมด ๒๒ ชั้นธกะ ก็เลยเรียกวินัยปิฎกทั้ง ๔ เล่มนี้ด้วยชื่อว่า “ชั้นธกะ” เช่น หมวดว่าด้วยจีวร เรียกว่าจีวรชั้นธกะ ว่าด้วยยา เรียกว่าเภสัชชั้นธกะ

รวมความว่า นอกจากวัตรมากมายที่พูดถึงไปแล้ว ก็มีสิกขาบทใน เรื่องที่สำคัญๆ ทั้งเรื่องการจัดการใช้ปัจจัย ๔ และชีวิตประจำวัน เช่น เรื่อง จีวร เครื่องหนัง เสนาสนะ เภสัช เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องการจัดกิจกรรมงานของ สังฆ์ เช่น การอุปสมบท อุโบสถ (เรื่องปาติโมกข์, สีมา) จำพรรษา ปวารณา กฐิน ภูฏฐานวิธี นิคหกรรม การระงับอธิกรณ์ วิวาท-สามัคคี สังฆเภท เรื่อง ภิกษุณี จบลงด้วยเรื่องการสังคายนาครั้งที่ ๑ และที่ ๒

จบชั้นธกะแล้ว ก็มีเล่ม ๘ พ่วงท้าย ชื่อว่า “ปริวาร” เป็นคัมภีร์ ประกอบหรือคู่มือ บรรจุนิยามคำตอบสำหรับข้อสงสัยพระวินัย

พอเข้าใจดีแล้ว ทีนี้ ก็ประมวลเป็นโครงรูปให้ดูและทวนง่าย ดังนี้

พระวินัยปิฎก คือ คัมภีร์ที่รวมวินัยของภิกษุ และภิกษุณี แยกเป็น ๓ ส่วน (จัดเล่มแบบไทยเป็น ๘ เล่ม) คือ

ก. **วิภังค์** (๓ เล่ม) แจกแจงสิกขาบทในปาติโมกข์ ได้แก่

๑) **มหาวิภังค์** (เล่ม ๑-๒) แจกแจงสิกขาบทในปาติโมกข์ของภิกษุ ๒๒๗ ข้อ [ปาราชิก ๔, สังฆาทิเสส ๑๓, นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐, ปาจิตติย ๗๒, ปาฏิเทสนียะ ๔, เสขียะ ๗๕, อธิกรณสมณะ ๗]

๒) **ภิกษุณีวิภังค์** (เล่ม ๓) แจกแจงสิกขาบทในปาติโมกข์ของภิกษุณี เฉพาะข้อพิเศษของภิกษุณี ประมาณ ๑๓๙ ข้อในจำนวนเต็ม ๓๑๑ ข้อ [ปาราชิก ๔ ใน ๘, สังฆาทิเสส ๑๐ ใน ๑๗, นิสสัคคียปาจิตติย ๑๒ ใน ๓๐, ปาจิตติย ๗๖ ใน ๑๖๖, ปาฏิเทสนียะ ๘, เสขียะ แสดงตัวอย่าง ๒ ใน ๗๕, อธิกรณสมณะ ๗]

ข. **ชั้นธกะ** (๔ เล่ม) สิกขาบทนอกปาติโมกข์รวมเป็นหมวด มี ๒๒ คือ

๑) **มหาวัคค์** (เล่ม ๔-๕) หมวดแห่งสิกขาบทนอกปาติโมกข์ กลุ่มใหญ่ ๑๐ หมวด [มหาชั้นธกะ (การเกิดขึ้นของภิกษุสังฆะ อุบาสก อุบาสิกา และการบวช), อุโปสถชั้นธกะ, วัสสูปนายิกชั้นธกะ, ปวารณชั้นธกะ, จัมมชั้นธกะ, เกลัซชชั้นธกะ, กฐินชั้นธกะ, จีวรชั้นธกะ, จัมเปยยชั้นธกะ, โกลัมพิกชั้นธกะ]

๒) **จุลลวัคค์** (เล่ม ๖-๗) หมวดแห่งสิกขาบทนอกปาติโมกข์ กลุ่มเล็ก ๑๒ หมวด [กัมมชั้นธกะ, ปาริวาลิกชั้นธกะ, สมุจจยชั้นธกะ, สมถชั้นธกะ, พุททกชั้นธกะ, เสนาสนชั้นธกะ, สังฆเภทชั้นธกะ, วัตตชั้นธกะ, ปาติโมกข์ภูฐานชั้นธกะ, ภิกษุณีชนชั้นธกะ, ปัญจสติกชั้นธกะ, สัตตสติกชั้นธกะ]

ค. **ปริวาร** (เล่ม ๘) คัมภีร์โอบรอบ คือเป็นคู่มือทวนสอบความรู้วินัย

แค่นี้ เป็นอันเห็นรูปร่าง ได้ภาพรวมของวินัยพระพอแล้ว คงช่วยให้เข้าใจเรื่องศีลชัดขึ้นอีก

ก็สรุปอีกทีว่า ระบบศีล บนฐานแห่งวินัย ทั้งในและนอกปาติโมกข์นี้ นอกจากเป็นการพยายามแก้ปัญหาสังคมส่วนรวม ที่เนื่องจากวงการนักบวชแล้ว เป้าหมายที่แท้ ก็คือจะรักษาสังฆะนี้ไว้ในไตรสิกขา ไม่ให้เขว ไม่ให้หลุดออกไปจากมัชฌิมาปฏิปทา จะได้ทำประโยชน์แก่ตน และช่วยนำพาประชาชนไปในอริยมรรคาได้อย่างมั่นใจ โดยอย่างน้อย

- ป้องกันมิให้เกิดการยึดถือผิดเป็นสัจจะพดปรามาสว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยศีลพรวต
- ไม่ให้ถือศีลพรวตโดยมองแค่จะให้ตัวเองหลุดพ้น แต่ให้การปฏิบัติของตนเป็นปัจจัยเกื้อหนุนชาวบ้าน พร้อมไปกับการร่วมทำให้สังคมมีสภาพดีงามที่เกื้อกูลแก่ความเจริญของงามของบุคคล
- ไม่ยึดติดและให้ความหมายแก่รูปแบบเกินไปกว่าการรู้จักใช้สมมติให้เป็นประโยชน์ในการเจริญกุศล
- ไม่หลงเหลือไปกับผลพิเศษในทางความศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดช ที่จะกลายเป็นโลภหลงมัวเมาด้วยตนเอง และใช้ความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนพาเขาเสื่อมถอยจมลงในความลุ่มหลงและความประมาท
- ทำให้วิถีชีวิตแห่งความเป็นอิสระเสรี มีความดีงาม เป็นไปพร้อมด้วยอิสระภาพทางจิตใจและทางปัญญา มิใช่เป็นเพียงภาวะเสรีไร้ระเบียบ อันเกิดจากสภาพจิตที่ฟุ้งซ่านอ่อนแอ จนไปมาจะทำให้เกิดภาวะสับสน และบางทีเลยไปเป็นลำสอน
- เมื่อให้พระสงฆ์เข้ามา มีวิถีชีวิตสัมพันธ์อิงกันกับชาวบ้าน ชาวเมืองแล้ว ก็ให้มีเครื่องคุ้มครองป้องกันมิให้พระสงฆ์นั้น กลายเป็นคนครองเมือง หรือตกลงไปได้กระแสนของเมือง อย่างที่พวกพราหมณ์ได้เคยเป็นมาแล้วในอดีต

บทที่ ๘

ภิกษุณี มากับครุธรรม หรือไม่

ภิกษุณีมาแล้ว ก็มาบวชเรียนนี่แหละ

เมื่อมีความเข้าใจในระบบสังฆะ ในเรื่องพระวินัย รู้จักสิกขาบท และ ปาติโมกข์ ตลอดจนมองเห็นสภาพของนักบวชในชมพูทวีปยุคพุทธกาล เป็นพื้นไว้บ้าง ก็จะช่วยให้เข้าใจเรื่องภิกษุณีง่ายและชัดขึ้นด้วย

ที่จริง เรื่องเหล่านั้นก็ไม่จำเป็นต้องพูดยืดยาวนักหนา แต่พอพูดขึ้นมา ก็เรื่อยเปื่อยไปกันใหญ่

อย่างไรก็ตาม คงยอมรับกันว่า เอาเข้าจริง เรื่องสิกขาบท เรื่อง ปาติโมกข์อะไรเหล่านี้ เราก็ไม่ค่อยรู้ ไม่ค่อยชัดกันสักเท่าไร และพอพูดเรื่อง เหล่านี้ยาวแล้ว ไปๆ มาๆ เรื่องภิกษุณีจะกลับกลายเป็นเรื่องสั้นไปเสียเลย

ที่นี้มาดูเรื่องภิกษุณีกันต่อ ตอนนั้นดูเหมือนจะมาถึงเรื่องครุธรรม แล้วจึงเตลิดออกไปเรื่องอะไรต่างๆ มากมาย จนถึงพุทธวินัย เลยทิ้งเรื่องไป เสียนาน

ได้ยินว่า มีบางท่านบอกว่า ได้พบครุธรรมบางข้อไปเป็นพุทธบัญญัติ อยู่ในพระวินัยของภิกษุณี (พูดให้ชัดก็คือไปเป็นสิกขาบทอยู่ในภิกษุณี-ปาติโมกข์นั่นเอง) ก็เลยตั้งข้อสงสัยว่า ครุธรรมนี้ น่าจะไม่ใช่เป็นพุทธพจน์ มาแต่เดิม แต่คงจะเป็นของพระเถระบางท่านแต่งขึ้นภายหลัง

เพราะอะไร? ก็พุทธบัญญัติในวินัยมีขึ้นภายหลัง ถ้าครุธรรมเป็นพุทธพจน์จริง ก็ต้องมีตั้งแต่ต้น ก่อนที่สุด คือ ตามเรื่องที่ว่ามาแล้ว ครุธรรมมีมาตั้งแต่เกิดมีภิกษุณี เพราะเป็นเงื่อนไขในการที่ภิกษุณีองค์แรก คือพระมหาปชาบดีโคตมีจะได้บวช และถ้ามีครุธรรมอยู่จริงก่อนแล้ว พระพุทธเจ้าจะต้องทรงบัญญัติวินัยข้อนั้นอีกทำไม

เมื่อมีพุทธบัญญัติในวินัย ก็แสดงว่า กฎข้อนั้นคงไม่เคยมีมาก่อน นั่นก็คือ ครุธรรมอย่างน้อยข้อนั้นไม่เคยมี จึงสงสัยว่า ครุธรรมเป็นของที่พระภิกษุเถระบางท่านแต่งขึ้นภายหลัง อะไรทำนองนี้

ก็สงสัยกันไว้นั้นแหละดี แล้วก็ไม่ต้องพยายามหาความรู้กันให้ถึงให้พอ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าสงสัยนั้นดี แต่อย่าด่วนวินิจฉัย ดูกันให้ทั่วรอบ จึงจะดี

ที่ว่าครุธรรมบางข้อซ้ำกับสิกขาบทในพระวินัยนั้น ก็จริง แต่ที่จริงๆ ก็ไม่ใช่แค่บางข้อ แต่ครุธรรมทั้งหมดเลย เว้น ๒ ข้อ หรือเว้นข้อครึ่งเท่านั้นที่ไม่ซ้ำ คือไม่มีเป็นสิกขาบทในพระวินัย

แต่ที่น่าสงสัยมากกว่า ก็คือข้อที่ไม่ซ้ำ คือน่าจะสงสัยว่า ทำไมครุธรรม ๒ ข้อ จึงไม่มีเป็นพุทธบัญญัติในพระวินัย คือไม่มีเป็นสิกขาบทในปาติโมกข์ของภิกษุณี

ขอแทรกหน่อยว่า ครุธรรม ๘ ประการนั้น มาเป็นสิกขาบทในปาติโมกข์มากหลายสิกขาบท และมีเข้ามาเป็นสิกขาบทในปาติโมกข์ของภิกษุณีเท่านั้น ยังไปเป็นสิกขาบทสำหรับภิกษุทั้งหลายในภิกษุปาติโมกข์อีกหลายสิกขาบททีเดียวด้วย

เดี๋ยวก็น่าจะมีคนที่สงสัยในทางตรงกันข้ามกับท่านเมื่อกี้ คือสงสัยว่า ครุธรรมสำคัญอะไรกันนักหนา จึงต้องมามีสิกขาบทช่วยหนุนอีกมากมายนัก

เอาละ อย่าเพิ่งเถียงกันเลย ดูที่เนื้อตัวของข้อมูลตามที่มันเป็นกันดีกว่า ช่วยกันดู ช่วยกันตรวจสอบ

อาตมาจะลองลำดับความจากข้อมูลที่ประมวลได้ ไม่จำเป็นต้องเชื่อหรือเห็นด้วย แต่อย่างน้อยจะได้มีข้อพิจารณา แล้วก็ช่วยกันตรวจสอบอย่างที่ว่านั้น

ถึงตอนนี้ เรื่องที่พูดมาเมื่อก็มีประโยชน์ ว่าตามที่เล่ามานั้น เมื่อเริ่มมีภิกษุณี ถือตามทีอรรถกถาว่า ก็เป็นพรรษาที่ ๕ แห่งพุทธกิจ อยู่ในช่วงต้นพุทธกาล

ตอนนั้น สังฆะยังไม่ใหญ่โต พระสาวนใหญ่บวชเข้ามาด้วยความเลื่อมใสศรัทธา มีความตั้งใจจริง อยู่กับหลักการ ประพฤติปฏิบัติชอบ ในระดับที่เรียกว่ายังไม่มีการวเสี่ยหาย พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทจริงจัง

ที่สำคัญคือ ยังไม่ได้ประมวลจัดตั้งเป็นปาติโมกข์ ยังไม่ได้ทรงบัญญัติให้พระสงฆ์ทำอุโบสถกรรมกันเองด้วยการสวดอาณานาปาติโมกข์ (พระพุทธเจ้ายังทรงทำอุโบสถร่วมด้วย โดยทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์)

เมื่อจะมีภิกษุณี เป็นสมมติสงฆ์ใหม่ขึ้นมา ในขณะที่มีภิกษุสงฆ์อยู่ก่อนแล้ว ถึงจะไม่ต้องบัญญัติกฎข้อบังคับอะไรขึ้นมาอีก (บทบัญญัติข้อปฏิบัติใดๆ เท่าที่มีอยู่แล้วสำหรับพระภิกษุ ที่ใช้กันได้ พระภิกษุณีก็ปฏิบัติอย่างเดียวกันไปเลย) แต่ก็ควรมีหลักบางอย่างที่จะยึดถือ

โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์ ๒ ฝ่ายนั้น จุดที่ภิกษุกับภิกษุณีจะมาถึงกันได้ ควรจะแค่ไหน จะปรากฏตัวเป็นภาพในสายตาของประชาชนที่มีวัฒนธรรมประเพณีตามแบบของเขานั้นอย่างไร เฉพาะอย่างยิ่งในการที่สงฆ์ทั้งสองจะอยู่ดีมีความมั่นคงเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาท่ามกลางสภาพสังคมที่พูดถึงมาแล้วนั้น

เป็นอันว่า โดยไม่ต้องมีกฎข้อบังคับอะไร พระพุทธเจ้าเพียงให้สตรีที่จะบวชเวลานั้นปฏิบัติตามเงื่อนไขที่เรียกว่า “ครุธรรม” (หลักที่ต้องถือเป็นสำคัญหนักแน่น, ข้อที่ต้องเคารพถือจริงจัง) ๘ ประการ ก็เป็นอันยอมรับการบวช

จะเห็นว่า คุรุธรรมทั้ง ๘ ข้อ เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์ทั้งสอง คือภิกษุสงฆ์กับภิกษุณีสงฆ์ และการปฏิบัติต่อกันระหว่างภิกษุกับภิกษุณี โดยเฉพาะที่สำคัญก็คือเพื่อการศึกษาของภิกษุณีเอง

ที่ว่าเพื่อการศึกษาของภิกษุณีเองนั้น ขอให้สังเกตง่ายๆ รู้กันอยู่แล้วว่า พระพุทธศาสนานั้นเรื่องการศึกษาคือไตรสิกขา หรือให้ชัดกว่านั้น การศึกษาเป็นเนื้อเป็นตัวของชีวิตชาวพุทธ เฉพาะอย่างยิ่งชีวิตการบวช (แม้แต่ในเมืองไทยที่มีประเพณีการบวช ก็เรียกว่าประเพณีบวชเรียน คือบวชเพื่อเรียน) ดังที่เรียกบุคคลผู้เจริญพัฒนาขึ้นไปในระบบนี้ทั้งหมดว่า เสาะ และอเสาะ

ตามหลักพระธรรมวินัย พอมีคนบวชเข้ามาเป็นพระใหม่ ก็ต้องศึกษาอยู่กับอุปัชฌาย์อาจารย์ เรียกว่าถือ “นิสสัย” เป็นนิตินิเทศ เเล่เรียนโอวาทานุศาสน์ และศึกษาอบรมจากชีวิตจริงในการร่วมอยู่ดูแลกัน ปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตรและสัทธวิหารีวัตร หรืออาจารย์วัตรและอันเตวาสิกวัตร ต่อกัน เป็นเวลาอย่างน้อย ๕ ปี จึงจะพ้นความเป็นนิตินิเทศ

หันไปดูพระสาวกยุคแรก กว่าจะบวช ก็ผ่านประสบการณ์แห่งการศึกษาและการทดสอบกันมาต่างๆ เร็วบ้าง ช้าบ้าง ในรูปแบบที่หลากหลาย การเกิดขึ้นของภิกษุสงฆ์จึงมีความหมายเป็นอันเดียวกับความเจริญงอกงามแก่กล้าสูงงอมพร้อมบวรณแห่งชีวิตในพระธรรมวินัยของตัวพระภิกษุทั้งหลายนั่นเอง

แล้วสังฆะก็เจริญเติบโตต่อมา ด้วยระบบการศึกษาแบบเป็นนิตินิเทศถือ นิสสัย มีอุปัชฌาย์กับสัทธวิหารี และอาจารย์กับอันเตวาสิก ดังที่ว่านั้น (ระเบียนแบบแผนหรือวินัยในระบบนี้พัฒนาขึ้นมาด้วยพุทธานุญาต ที่เราถือว่าเป็นพุทธบัญญัตินอกปาติโมกข์)

แต่ในกรณีของภิกษุณีสงฆ์นี้ เห็นชัดว่า ง่ายๆ ก็มีภิกษุณีเกิดขึ้นมาพร้อมๆ ในบัดดลจำนวนเป็นร้อยๆ

ท่านเหล่านี้ นอกจากไม่มีความรู้ ไม่มีประสบการณ์ในพระธรรมวินัย นี้แล้ว แม้แต่ประสบการณ์ความรู้การบ่มตัวทั่วไปทางศาสนาก็พูดได้ว่าไม่มี เป็นพื้นฐานมาเลย การที่จะมีชีวิตแบบภิกษาจารท่ามกลางประชาชน ชาวบ้าน ก็เป็นสภาพที่อาจจะปรับตัวได้มิใช่่างาย

พวกเจ้าหญิงศากยะที่ตรงออกมาจากชีวิตในวัง พอบวชพรีบเข้ามา เป็นภิกษุณีหมู่ใหญ่ ภิกษุณีเก่าๆ ก่อนๆ ที่จะมาสอนมาบอกเล่าอะไรให้ ความรู้ ก็ไม่มีเลยแม้แต่บุคคลเดียว

ไม่ต้องพูดถึงหลักธรรมอะไรมากมาย แคบทบัญญัติที่มีอยู่บ้างแล้ว และข้อปฏิบัติทั่วไปในสังฆะ ที่จะดำเนินตามภิกษุผู้มาก่อน ก็ต้องเล่า เรียนกันมากและใช้เวลาไม่น้อยแล้ว ถ้าอยู่ด้วยกันก็ค่อยเป็นค่อยไปเองได้ พอสมควร แต่ไม่พบกันเลย จะเรียนจะบอกกันอย่างไร

แน่นอนว่า เรื่องที่พระพุทเจ้าทรงพระดำริเตรียมรับก็คือ การจัดให้มี ช่องทางแห่งการศึกษา จะแจกจ่ายภิกษุณีเหล่านั้นไปอยู่กับพระภิกษุองค์ ละรูป ๒ รูป อย่างที่ทำกับภิกษุด้วยกัน ก็ไม่ได้ ก็ต้องจัดวางระบบหรือสร้าง ช่องทางขึ้นมาใหม่ให้เหมาะกับภิกษุณี

นี่น่าจะเป็นเหตุผลพื้นฐานประการแรก ในการทรงวางข้อตกลงตั้ง เงื่อนไขที่เรียกว่า ครุกรรม ๘ ประการ

เมื่อจัดวางระบบวิธีหรือช่องทางการศึกษานี้ โดยผู้เรียนคือภิกษุณี เป็นสตรี มีผู้สอนคือภิกษุเป็นบุรุษ ยิ่งเป็นชีวิตในวิถีแห่งพรหมจรรย์อีกด้วย ปัญหาในทางความเกี่ยวข้องของสัมพันธ์ก็ตามมาว่า จะจัดการอย่างไรให้ เป็นไปโดยเรียบร้อยด้วยดี

ดังนั้น พร้อมกับจัดช่องทางการศึกษา ก็ต้องวางแนวทาง ความสัมพันธ์ประกอบไปด้วย

ในสภาพเงื่อนไข ครุธรรมข้อไหนเป็นหัวใจ เพื่อการศึกษาของภิกษุณี

ครุธรรม ๘ ประการ เริ่มด้วย ข้อ ๑ ภิกษุณีผู้บวชหรือยพรรษา ฟังโอวาททำอัญชลีแก่ภิกษุที่บวชในวันนั้น ข้อนี้เป็นเรื่องของความสัมพันธ์พื้นฐาน จะวิจารณ์อย่างไร ก็ขอผ่านไปก่อน แต่ข้อแรกนี้แหละที่ไม่ไปเป็นบัญญัติ ไม่เกิดเป็นสิกขาบทในปาติโมกข์ของภิกษุณี

ตามมาด้วย ข้อ ๒ ว่า ภิกษุณีไม่พึงอยู่ในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ ข้อนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับความปลอดภัยด้วย แต่สาระนั้นจะมุ่งที่ประโยชน์ในการศึกษาเป็นหลัก ดังที่ตามมาด้วย ข้อ ๓ ว่า ภิกษุณีพึงหวังธรรม ๒ ประการ คือ การตามอุโบสถ และการเข้าไปเพื่อโอวาท จากภิกษุสงฆ์ ทุกกึ่งเดือน

เรื่องโอวาทแก่ภิกษุณีนี้ นอกจากเพื่อการศึกษาในระยะแรกเมื่อภิกษุณีสงฆ์เพิ่งเริ่มต้นแล้ว การมีช่องทางสื่อถึงกันก็เป็นองค์ประกอบสำคัญในระบบใหญ่ที่มีหน่วยย่อยแยกออกไป อันนี้เป็นหลักธรรมดา

ยิ่งกว่านั้นมองได้ว่า ในระยะยาว อันนี้เป็นช่องทางของการสื่อสารระหว่างภิกษุสงฆ์กับภิกษุณีสงฆ์ ทำให้ได้รู้เรื่องราวข่าวคราวความเป็นไปของกันและกัน ถึงกันอยู่เสมอ ไม่แปลกแยกจากกันไป ไม่รู้สี่ห่างไกลจากกัน และเมื่อมาแบบนี้ ถึงจะใกล้ชิดกัน ก็เป็นไปในทางกุศลคือการศึกษา ไม่ใช่ใกล้ชิดในทางที่จะทำให้วุ่นวาย

ที่จริง ตามกำหนดของครุธรรมข้อ ๒ นี้ ครึ่งเดือนจึงจะมาพบกันครั้งหนึ่ง นับว่ายังห่าง อย่างในยุคแรกที่ว่านั้น พบกัน ๑๕ วันที่หนึ่ง จะเรียนได้แค่ไหน จะทันใช้การหรือ ในเมื่อในชีวิตจริงต้องเป็นอยู่และปฏิบัติทุกวัน

ตรงนี้ อรรถกถา-ฎีกา (วินย.อ.๒/๓๖๑; วินย.ฎี.๓/๑๘๖/๓๐๐) บอกว่า ตามหลักข้อนี้ ภิกษุณีไปเพื่อโอวาทในวันอุโบสถ แล้วจากนั้น ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ ก็ไปเพื่อฟังธรรม (คือไปเรียนนั่นเอง) ทั้งนี้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้ภิกษุณีไปหาภิกษุติดต่อกันต่อเนื่องไปเลย ทรงไม่ให้โอกาสที่จะทำการอย่างอื่น

(ฎีกาขยายความว่า ที่ว่าไปเพื่อโอวาทนั้น คือไปเพื่อขอโอวาทในวันอุโบสถ แล้วจึงไปรับโอวาทในวันแรม ๑ ค่ำ จากนั้น ตั้งแต่ ๒ ค่ำ ก็ไปฟังธรรมเรื่อย ๆ)

นี่ก็คือ ตั้งวาระครึ่งเดือนไว้เป็นหลัก เพื่อมีจุดกำหนดให้ต้องทำแน่นอน แล้วก็ไปเรียนเป็นประจำ พอถึงวันสิ้นปักข์ ก็เป็นรายการใหญ่หน่อย ถึงวาระคึกคักตื่นตัวใหม่ก่อนเข้าวงจรต่อไป

แล้วอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญคือ เพราะความต่างเพศนี้ เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่ภิกษุณีจะไม่ได้อยู่ใกล้ชิดติดตามพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะในเมื่อเสด็จจาริกอยู่เสมอ อย่างที่วานูกปาฬาดัง ไปประทับที่โนนที่นี้ เดียวเมืองโนนเดียวเมืองนี้ ภิกษุณีจึงมีโอกาสน้อยในการที่จะเข้าถึงพุทธพจน์โดยตรง เพราะฉะนั้น การพบปะสื่อสารกับพระภิกษุในเวลาโอวาทวันอุโบสถที่เป็นกิจประจำ ตลอดจนการฟังธรรมในวันต่อๆ มา จึงอาจเป็นช่องทางหลักที่จะขยายโอกาสนี้

(เคยมีเรื่องว่า ภิกษุณีรูปหนึ่งติดตามพระพุทธเจ้าเรียนวินัยอยู่ ๗ ปี หลงๆ ลืมๆ ในที่สุดบอกว่าไม่ไหว เป็นเหตุทรงมีพุทธานุญาตให้พวกภิกษุสอนวินัยแก่ภิกษุณี, วินย.๗/๕๓๒/๓๓๕)

ใช้ภาษาชาวบ้านว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่เรื่องโอวาทภิกษุณีนี้มาก เพื่อจะให้ได้ผลดีทางการศึกษาจริง จึงทรงวางหลักนี้ไว้แต่ต้น เป็นครุธรรมข้อสำคัญ น่าจะบอกว่าสำคัญที่สุด สำคัญอย่างไร

หลักนี้ ไม่มีเป็นพุทธบัญญัติไว้ที่ไหนในพระวินัย ไม่ว่าจะในหรือนอก ปาติโมกข์ ที่เป็นจุดเริ่มต้นกำหนดขึ้นมาว่าให้ภิกษุให้อิโฉวาทแก่ภิกษุณี หรือให้ภิกษุณีรับอิโฉวาทจากภิกษุ นี่ก็คือ การให้และการรับอิโฉวาทนั้น มีการปฏิบัติกันมาตามหลักครุธรรมนี้ ตั้งแต่แรกเริ่ม

อย่างไรก็ตาม ครุธรรมนั้นเป็นหลักกว้างๆ บอกไว้แค่ว่า ให้เข้าไปเพื่ออิโฉวาททุกกึ่งเดือน ไม่มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติ

ที่นี่ พอปฏิบัติจริง ทำไปๆ เดียวก็มีภิกษุทำไม่เหมาะสมบ้าง ภิกษุณีทำไม่ควรบ้าง ก็จึงทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมากำกับบ้าง แก้ปัญหาบ้าง จนกลายเป็นว่า สิกขาบทเกี่ยวกับการให้อิโฉวาทภิกษุณีนี้ มีทั้งในปาติโมกข์ของภิกษุ ทั้งในปาติโมกข์ของภิกษุณี และทั้งนอกปาติโมกข์ หลายๆ ข้อ

ในปาติโมกข์ของภิกษุ ก็สำคัญถึงกับเป็นอิโฉวาทวรรค ซึ่งข้อแรก (วินย. ๒/๔๐๖/๒๖๕) เริ่มขึ้นมาก็บอกว่า พระเถระทั้งหลายกล่าวอิโฉวาทภิกษุณีก็เป็นผู้มีลาภ (แสดงว่าการให้อิโฉวาททำกันมาอยู่แล้ว) พวกพระฉัพพัคคีย์อยากได้ลาภ ก็จึงเข้าไปหาภิกษุณีเองเลย เหมือนกับอาสาว่าฉันจะให้อิโฉวาทนะ แล้วพุทธธรรมะชนิดเดียวก็คุยแต่เรื่องไร้สาระ (ติรัจฉานกถา)

พระพุทธเจ้าตรัสตามภิกษุณีว่า อิโฉวาทสัมฤทธิ์ผลใหม่ ภิกษุณีก็กราบทูลให้ทรงทราบ จึงทรงบัญญัติให้ภิกษุที่จะให้อิโฉวาทภิกษุณีต้องเป็นผู้ได้รับการแต่งตั้งจากที่ประชุมสงฆ์ ต่อมาก็มีเรื่องให้ทรงบัญญัติสิกขาบทอื่นๆ อีก

ส่วนในปาติโมกข์ของภิกษุณี มีพุทธบัญญัติเกี่ยวกับอิโฉวาทภิกษุณีขึ้นมา ก็คือเรื่องว่า พวกพระฉัพพัคคีย์เข้ามาอิโฉวาทภิกษุณีฉัพพัคคีย์ถึงในสำนักภิกษุณี (วินย. ๓/๓๕๕/๑๙๒) ที่นี่ ภิกษุณีทั้งหลายก็มาบอกภิกษุณีฉัพพัคคีย์ว่าจะพากันไปฟังอิโฉวาท (แสดงว่าการให้อิโฉวาททำกันมาอยู่แล้ว) ภิกษุณีฉัพพัคคีย์ก็บอกว่าฉันจะต้องไปทำไม พระคุณเจ้าภิกษุฉัพพัคคีย์ ท่านมาอิโฉวาทให้ถึงที่นี่แล้ว ภิกษุณีทั้งหลายจึงพากันตีเตียน

เรื่องไปถึงพระพุทธเจ้า เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบทว่า “ภิกษุณีใด ไม่ไปเพื่อโอวาท กิติ เพื่อธรรมเครื่องอยู่ร่วม กิติ เป็นปาจิตตีย์” ต่อมาภิกษุณีทำไม่ได้ไม่ถูกไม่เหมาะในเรื่องนี้อีก ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทเพิ่มขึ้นอีก

ส่วนนอกปาติโมกข์ ก็มีเรื่องที่ว่า มีภิกษุณีบางรูปไปแสดงอาการยั่ววนภิกษุต่างๆ นานา (วินย.๗/๕๓๖/๓๓๘) ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทให้ลงโทษตามลำดับ จนถึงงดโอวาท นี่ก็คือนำมาให้โอวาทกันมาอยู่แล้ว

รวมความว่า เมื่อมีครุธรรมเป็นหลักยึดข้อนี้แล้ว ต่อมาก็อย่างที่ว่าคือ สังฆะก็ขยายใหญ่ขึ้น ทั้งภิกษุและภิกษุณีที่ชนๆ แผลงๆ ก็ชักจะเผลอเดียวเรื่องนั้น เดียวเรื่องนี้ มีพระโกลภอยากได้ลาภบ้าง บางองค์คงอยากใกล้ชิดภิกษุณีบ้าง หาโอกาสไปเป็นผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุณี หรือแม้แต่พระดี แต่ทำผิดกาลเวลา เป็นเหตุให้เกิดพุทธบัญญัติ เป็นสิกขาบทในปาติโมกข์ของพระภิกษุถึง ๔ ข้อ มาหนุนครุธรรมเฉพาะข้อนี้

สิกขาบทที่มาหนุนนั้น มีสาระสำคัญเช่นว่า ภิกษุที่จะให้โอวาทภิกษุณีได้ ต้องได้รับสมมติคือแต่งตั้งจากสังฆะ ต้องเลิกก่อนตะวันตกดิน และต้องมีคุณสมบัติ ๘ ประการ (วินย.๒/๔๐๗/๒๖๙) คือ มีศีล เป็นพหูสูต คล่องทั้งสองปาติโมกข์ มีกัลยาณพจน์ เป็นที่รักที่นิยมชมชอบของภิกษุณี โดยมาก เป็นผู้สามารถโอวาทภิกษุณี ไม่เคยต้องอับตีหนักกับภิกษุณี สิกขมานา หรือสามเณรี และมีพรรษา ๒๐ ขึ้นไป

ส่วนในปาติโมกข์ของภิกษุณี และนอกปาติโมกข์ ก็มีพุทธบัญญัติอีกตามควรแก่เรื่องราวและสถานการณ์

ด้านหนึ่งที่ต้องระมัดระวังอยู่เสมอ คือ ภาพของสังฆะ ตามเสียงเล่าลือโจทขานของชาวบ้าน ซึ่งจะมีผลกระทบต่อสังฆะเองไม่น้อย

ดังในเรื่องโอวาทนี้ พอภิกษุณีพร้อมกันไปเพื่อฟังธรรม ชาวบ้านก็โพนทะนาว่า (วินย.๗/๕๔๓/๓๔๐) พวกนี้เป็นเมีย เป็นขู้ของพวกนี้ บัดนี้เขาจะ

อภิมรณกัน จึงทรงบัญญัติมิให้ภิกษุณีสงฆ์ไปพร้อมกันหมด แต่ให้ไปทำนองเป็นตัวแทน ๔-๕ รูป ชาวบ้านก็ยังไม่พอใจนะ จึงทรงให้ไปเพียง ๒-๓ รูป

ในความเป็นไปของภิกษุณีสงฆ์ที่มีความสัมพันธ์ไปมาหาสู่กับภิกษุทั้งหลาย ได้มีกรณีที่เกิดปัญหาอย่างนี้มาเรื่อยๆ

ในแง่หนึ่งอาจจะมีเรื่องความเคยชินทางความรู้สึกและการแสดงออกที่เป็นลักษณะของคนในสังคมนั้นเป็นปัจจัยอย่างหนึ่ง แต่ภาพที่ปรากฏก็มีความเสี่ยงอยู่ในตัว เมื่อกลุ่มภิกษุณี คือสตรีล้วนๆ เดินเป็นแถวเข้าไปในวัดซึ่งสมัยนั้นก็คือนระ เป็นป่า เป็นดงไม้ใหญ่ เดินมาแล้วก็หายเข้าไป และชีวิตนักบวชแบบปริพาชกปริพาชกาที่บ้างเป็นสามีภรรยา กัน ก็มีอยู่ ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์จึงต้องเผชิญปัญหาในลักษณะนี้อยู่ไม่ค้อย่างง่วน

สังฆะนั้น อยู่กับประชาชน และเพื่อประชาชน จึงเป็นธรรมดาที่ว่ากรณีเสี่ยงใจจะจับบ่นว่าของชาวบ้านแบบนี้ พระพุทธเจ้าทรงถือเป็นเรื่องสำคัญ ดังที่ได้เป็นเหตุแห่งการทรงบัญญัติสิกขาบทจำนวนไม่น้อย

กรณีอย่างข้อนี้ ที่ทำให้เกิดพุทธบัญญัติ (เฉพาะกรณีนี้เป็นสิกขาบทนอกปาติโมกข์) เห็นได้ว่า มิได้เกิดจากเจตนาร้ายจะทำความเสียหายเลย แต่เมื่อเรื่องเกิดขึ้น ก็เป็นความเสียหาย จึงมีสิกขาบทบางส่วนที่มิใช่เกิดจากความเลวทรามของภิกษุหรือภิกษุณี และสิกขาบทจำพวกนี้ก็คงมีเพิ่มขึ้นตามลำดับแม้ในยุคต้นพุทธกาล เมื่อยังไม่ได้ทรงจัดตั้งปาติโมกข์

รวมแล้ว โอวาทนี้ เป็นกิจกรรมสำคัญทางการศึกษาในสังฆะ ซึ่งทางด้านภิกษุมืออยู่เป็นสามัญ แต่ด้านภิกษุณี เรื่องนี้เด่นขึ้นมาเพราะเกี่ยวกับการที่ต้องจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างเพศ

จะเห็นความสำคัญของโอวาทได้ ดังที่มีตำแหน่งเอตทัคคะในเรื่องนี้ที่ว่า พระนันทกะเป็นเอตทัคคะในบรรดาพระผู้โอวาทภิกษุณี และพระมหา กปปีนะเป็นเอตทัคคะในบรรดาพระผู้โอวาทภิกษุ

ครุธรรมคือแค่สัญญา จะศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา ก็ต้องเข้าไปตราไว้ในปาติโมกข์

หันกลับไปดูภาพรวมอีก เมื่อกี้นี้บอกว่ ครุธรรม ๘ ประการนี้ทั้งหมด เว้นเพียง ๒ ข้อ ได้มาเป็นสิกขาบทในปาติโมกข์

ก็อย่างที่กล่าวแล้วว่า ปาติโมกข์เป็นแกนของพระวินัย หรือพระวินัยอยู่ได้ด้วยปาติโมกข์ แต่เมื่อเกิดภิกษุณีสงฆ์ ยังไม่มีปาติโมกข์ และพระพุทเจ้าก็จะไม่ทรงบัญญัติสิกขาบท ถ้าไม่มีเรื่องเสียหายเกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีภิกษุณีเกิดขึ้นมามากมายอย่างปุปบับ โดยไม่มีหลักเกณฑ์อะไรแม้แต่ที่สืบเนื่องมาจากประสบการณ์ให้ยึดถือ ก็ทรงวางครุธรรม ๘ นี้เป็นหลักให้ยึดไว้ก่อน

แต่ต้องไม่ลืมว่า ครุธรรม นี้เป็นเพียงข้อตกลงที่รู้ร่วมกัน ยึดถือทำตามด้วยความเคารพ ไม่ใช่บทบัญญัติทางวินัย พูดสั้นๆว่า เป็นหลักยึดถือ ไม่ใช่ข้อวินัย ไม่ใช่ข้อกฎหมาย ถ้าภิกษุณีรูปใดฝ่าฝืนหรือละเมิด ก็ไม่มีความผิดอะไร เอาผิดเอาโทษอะไรไม่ได้ อาจจะมีเรียกทำนองว่าเป็นสัญญาอารยชน

ต่างจากปาติโมกข์ ที่ถ้าเทียบปัจจุบัน ก็คือกฎหมาย ซึ่งใครละเมิด ก็มีความผิด ต้องถูกลงโทษ

ในระยะต้น เมื่อสังฆะยังไม่ใหญ่โตนัก ก็อย่างที่ว่าแล้ว เอาแค่ข้อตกลง หรือสัญญาอารยชน พอให้มีหลักที่รู้ร่วมกันว่าเราจะอยู่กันอย่างไร เเท่านี้สังฆะก็ดำเนินไปได้

แต่พอมีพระมากมาย และมีผู้มาบวชแบบต่างๆ พระสาวกกระจายกันไป บางที่บางแห่งก็หละหลวมละเลย การคัดกรองก็ไม่มี ภิกษุเพี้ยนๆ ภิกษุณีແผลงๆ ก็โผล่มาทำอะไรแปลกๆ

คราวนี้ ไม่ต้องพูดถึงสัญญาอารยชนแล้ว แม้แต่สิกขาบทในปาติโมกข์ที่ระบุโทษเอาผิดชัดเจน ก็ยังละเมิดกัน บางองค์ถูกลงโทษแล้ว ก็ละเมิดอีกๆ

ถึงตอนนี้ ถ้าจะให้ครุธรรมมีผลจริง และอยู่ยั่งยืนต่อไป ก็ต้องไปเป็นสิกขาบทในปาติโมกข์

ที่จริง ถ้าจะสงสัย น่าจะตั้งคำถามใหม่ว่า แม้แต่บางเรื่องที่เล็กน้อย พระพุทธเจ้าก็ยังทรงบัญญัติเป็นสิกขาบทในปาติโมกข์ ถ้าถือว่าครุธรรมนี้สำคัญ ทำไมไม่ทรงรืบนามาบัญญัติเข้าในปาติโมกข์ ที่เป็นอย่างนี้ ก็เพราะทรงปฏิบัติตามหลัก คือ ทรงรอกจนกระทั่งมีการกระทำเสียหายโดยมีผู้ละเมิด ผ่าฝืน หรือไม่ปฏิบัติตาม จึงทรงบัญญัติไปตามกรณีของเหตุการณ์

แล้วในที่สุด ถึงแม้พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงบัญญัติเป็นสิกขาบท ถ้าไม่มีเหตุเกิดขึ้น แต่แล้วก็มีเรื่องราวมากมายที่เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบทจนกระทั่ง บางทีครุธรรมข้อเดียว เกิดเป็นสิกขาบทมากมายหลายข้อ

พูดอย่างชาวบ้านว่า ไม่ต้องห่วง ไม่ต้องกลัวหรอกว่าครุธรรมจะไม่ได้ไปเป็นสิกขาบท เป็นจนครบ และที่ไม่เป็น ก็ด้วยมีเหตุผลไปทางอื่น และข้อไหนละที่ไม่มาเป็นสิกขาบท

เดี๋ยวก่อน เรามาดูตัวอย่างครุธรรมที่มาเป็นสิกขาบทในปาติโมกข์สักหน่อย เองง่ายๆ ข้อเมื่อกันี้แหละ ได้แก่ ครุธรรม ข้อ ๓ ว่า “ภิกษุณีพึงหวังธรรม ๒ ประการ คือ การถามอุโบสถ และการเข้าไปเพื่อโอวาท จากภิกษุสงฆ์ ทุกกึ่งเดือน” ก็มีเรื่องราวเกิดขึ้นว่า (สิกขาบทที่ ๙ แห่งอารามวรรค, วินย.๓/๓๕๘/๑๙๓) “โดยสมัยนั้นแล ภิกษุณีหลายรูป อุโบสถก็ไม่ถาม โอวาทก็ไม่ขอ ภิกษุทั้งหลายพากันกล่าวโทษ ตีเตียน โพนทะนา ...” ความทราบถึงพระพุทธเจ้า ทรงสอบถาม รับว่าเป็นความจริง

จึงทรงบัญญัติสิกขาบทเอาโทษแก่ผู้ฝ่าฝืนว่า “ภิกษุณีพึงหวังธรรม ๒ ประการ คือ การตามอุโบสถ และการเข้าไปเพื่อโอวาท จากภิกษุสงฆ์ ทุกกึ่งเดือน, เมื่อละเมิดข้อนั้น เป็นปาจิตติย”

ต้นเรื่องที่ว่า ภิกษุณีไม่ตามอุโบสถ ไม่เข้าไปเพื่อโอวาท แล้วพวกภิกษุติเตียน แสดงว่าหลักในครุธรรมข้อนี้เป็นที่รู้จักกันอยู่ แต่มีภิกษุณีไม่ปฏิบัติตาม จึงมีการติเตียน หรือไว้วางขึ้น แล้วเป็นเหตุให้ทรงบัญญัติเป็นสิกขาบทซึ่งตัวหลักก็เหมือนครุธรรม แต่ต่อท้ายว่า “เมื่อละเมิดเป็นปาจิตติย”

นี่คือ ถึงตอนนี้ ไม่ใช่แค่เป็นหลักยึดถือ ไม่ใช่แค่ข้อตกลงแล้ว แต่เป็นข้อวินัยที่กำหนดโทษแก่ผู้ละเมิดด้วย

อีกตัวอย่างหนึ่ง ย้อนขึ้นไปครุธรรม ข้อ ๒ ที่ว่า “ภิกษุณีไม่พึงอยู่ในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ” ก็มีเรื่องอีกว่า (สิกขาบทที่ ๖ แห่งอารามวรรค, วินย.๓/๓๓๔๙/๑๘๙) “โดยสมัยนั้นแล ภิกษุณีหลายรูปจำพรรษาในอาวาสใกล้หมู่บ้าน แล้วได้พากันไปสู่พระนครสาวตถิ ภิกษุณีทั้งหลายถามภิกษุณีพวกนั้นว่า แม่เจ้าทั้งหลาย จำพรรษาที่ไหน โอวาทสัมฤทธิ์ผลเป็นประโยชน์ดีหรือ? ภิกษุณีเหล่านั้นตอบว่า แม่เจ้า ในอาวาสที่พวกดิฉันจำพรรษาอยู่นั้นไม่มีภิกษุเลย โอวาทจักสัมฤทธิ์ผลมาจากที่ไหน บรรดาภิกษุณี ... ต่างก็กล่าวโทษ ติเตียนว่า ไฉนภิกษุณีทั้งหลาย จึงได้จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุเล่า...”

ความทราบถึงพระพุทธเจ้า ทรงสอบถาม ได้ความว่าเป็นจริง จึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า “ภิกษุณีใด จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ เป็นปาจิตติย”

เรื่องในข้อนี้ก็โยงไปหาหลัก ข้อ ๓ ด้วย ภิกษุณีพบกันก็ถามถึงโอวาท แสดงว่าเป็นหลักที่รู้และปฏิบัติกันอยู่เป็นเรื่องสำคัญ (อาจจะเห็นจุดเด่นที่จะอวดกันด้วยกรรมัง เพราะอะไรจะเป็นผลที่ปรารถนาสำหรับการบวชเรียนยิ่งไปกว่าความเจริญปัญญาก้าวหน้าในการศึกษา)

ที่นี่ จุดสำคัญของเรื่องก็คือ เหล่าภิกษุณีที่ดี พอได้ยินว่าภิกษุณีคณะนั้นอยู่ในวัดที่ไม่มีภิกษุ ก็ดีเถียนทันที แสดงว่ารู้กันอยู่ว่าภิกษุณีต้องอยู่ในวัดที่มีภิกษุ และก็จะจึงเป็นเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบท กำหนดความผิดขึ้นมา

เป็นอันว่า ครุธรรมข้อ ๒ ก็มาเข้าปาติโมกข์ มีกำหนดโทษแก่ผู้ไม่ปฏิบัติตามด้วยว่า เป็นปาจิตตีย์ ไม่ลอยอยู่เฉยๆ อีกต่อไป

ต่อไปครุธรรม ข้อ ๔ (สิกขาบทที่ ๗ แห่งอารามวรรค, วินย.๓/๓๕๒/๑๙๑) ก็ทำนองเดียวกันอีกว่า “โดยสมัยนั้นแล ภิกษุณีหลายรูปจำพรรษาในอาวาสใกล้หมู่บ้านแล้วได้พากันไปสู่พระนครสาวัตถี ภิกษุณีทั้งหลายพากันถามภิกษุณีพวกนั้นว่า แม่เจ้าทั้งหลาย จำพรรษาที่ไหน ได้ปวารณาต่อภิกษุสงฆ์แล้วหรือ?” เมื่อภิกษุณีเหล่านั้นตอบว่า มิได้ปวารณาต่อภิกษุสงฆ์ เหล่าภิกษุณีที่ดีก็ดีเถียนทันที แสดงว่ารู้กันอยู่ว่า ภิกษุณีจำพรรษาแล้ว นอกจากปวารณาต่อภิกษุณีด้วยกันแล้ว ต้องปวารณาต่อภิกษุสงฆ์ด้วย

โดยนัยนี้ ก็จึงเป็นเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบท ครุธรรมข้อ ๔ ก็มาเข้าปาติโมกข์ โดยมีกำหนดโทษแก่ผู้ไม่ปฏิบัติตามด้วยว่า เป็นปาจิตตีย์

ส่วนครุธรรม ข้อ ๕ ไม่ต้องมีใครละเมิด เพราะเป็นวิธีปฏิบัติในการออกจากอาบัติ ก็มาเป็นข้อกำหนดกำกับท้ายตอนสังฆาติเสส ในภิกษุณี-ปาติโมกข์ (วินย.๓/๙๒/๖๓) ว่า ภิกษุณีล่วงละเมิดครุธรรมแล้ว ต้องประพฤติปักขมานัตในสงฆ์ ๒ ฝ่าย (คำว่า “ครุธรรม” ในข้อนี้ คืออาบัติสังฆาติเสส ซึ่งภิกษุก็มีเช่นเดียวกัน คือภิกษุก็มีการละเมิดครุธรรม แต่เป็นคนละความหมาย ไม่ใช่คำเดียวกับครุธรรม ๘ คำหรือชื่อตรงกัน แต่เป็นคนละเรื่องกันเลย, สำหรับครุธรรม ๘ ใครละเมิด ก็ไม่มีโทษ ไม่มีกำหนดไว้ให้เป็นอาบัติ จึงได้บอกว่าเป็นแค่สัญญาอารยชน)

ครุธรรมข้อ ๖ กิจการศึกษาอีก สิกขมานาจึงมากมายในปาติโมกข์

ครุธรรม ข้อ ๖ เกี่ยวกับการศึกษาของผู้จะเป็นภิกษุณี ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมากในระยะยาว (สิกขาบทที่ ๓ แห่งคัมภีร์วินัย, วินย.๓/๓๗๒/๑๙๙) ก็มีเหตุเกิดขึ้นว่า “โดยสมัยนั้นแล ภิกษุณีทั้งหลายบวชสิกขมานาผู้ยังมีได้ศึกษาศึกษาในธรรม ๖ ประการ ตลอด ๒ ปี สิกขมานาพวกนั้นจึงโง่เขลา ไม่ฉลาดไม่รู้สิ่งที่ควรหรือไม่ควร ...” เหล่าภิกษุณีที่ดีก็ตีตีเนียน

ความทราบถึงพระพุทธเจ้า ทรงสอบถาม ได้ความว่าเป็นจริง แล้วสำหรับกรณีนี้ ทรงทำ ๒ อย่าง คือ

๑. ทรงอนุญาตให้ภิกษุณีสงฆ์ให้ศึกษาสมมติ (ข้อตกลงกำหนดการศึกษาน่ากับตั้งให้เป็นสิกขมานาอย่างเป็นทางการ โดยจะต้องเริ่มปฏิบัติตามข้อตกลงอย่างจริงจังตามกำหนดเวลา) ในธรรม ๖ ประการ ตลอด ๒ ปี แก่สิกขมานา (ข้อนี้ สำหรับผู้จะรับบวช)

๒. ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมา กำหนดโทษปาจิตตีย์ แก่ภิกษุณีที่ให้การบวชแก่สิกขมานาที่มีได้ปฏิบัติตามสิกขาสมมตินี้ (ข้อนี้ สำหรับผู้บวชให้)

ข้อสังเกตสำคัญในการทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ คือ ตามเรื่องบอกว่า สิกขมานาไม่ได้ศึกษาครบตามกำหนด แต่ภิกษุณีนั่นก็ให้อุปสมบทแก่เธอเท่ากับเกิดปัญหาที่ทำให้ทรงแก้ไข ๒ อย่าง

ก) แสดงว่าสิกขมานามีอยู่แล้ว ตามที่ทรงมอบไว้แก่พระมหาปชาบดีโคตมี ผู้ต้นวงศ์ของภิกษุณี ที่จะดูแลให้มีให้เป็นไป แต่สิกขมานาที่มีขึ้นแล้ว บางทีก็ไม่ทำหน้าที่ของตน ภิกษุณีที่จะพึงรับผิดชอบก็ไม่เอาใจใส่ เพราะไม่มีบทบัญญัติบังคับชัดเจนไปที่จะเอาผิดเอาโทษได้ จึงทรงวางวิธีปฏิบัติที่จะ

ให้นักแน่น เกิดผลจริงจัง โดยให้สงฆ์ประชุมกันตั้งด้วยสิกขาสมมติเป็นทางการ เป็นจุดกำหนดโดยส่วนรวม เป็นการแน่นอนลงไป

ข) ในเวลานั้น ภิกษุณีบางส่วนคงไม่เอาใจใส่การศึกษา ปล่อยปละละเลย สักว่าเขาเป็นสิกขมานา จะศึกษาหรือไม่ จะครบเวลาไหม ไม่คำนึงก็บวชให้เลย จึงทรงบัญญัติให้มีสิกขาบทในปาติโมกข์ขึ้นมากำกับ โดยเอาโทษกับภิกษุณีที่บวชให้ เพื่อจะได้ระมัดระวังเอาจริงเอาจัง (ส่วนสิกขมานาไม่ถือว่าทำผิด ไม่ได้เอาโทษ แต่ให้รับสิกขาสมมติให้ชัด ตามข้อ ก)

แต่มีใช้แค่นี้ ยังทรงบัญญัติสิกขาบทกำกับเพิ่มขึ้นอีกข้อหนึ่ง คือเมื่อภิกษุณีนี้ ตอนจะเริ่มชีวิตของสิกขมานา ให้สงฆ์ให้สิกขาสมมติแล้ว ที่นี้ ก็มีอีกสิกขาบทหนึ่งขึ้นมากำหนดว่า เมื่อศึกษาครบ ๒ ปีแล้ว สงฆ์ คือภิกษุณีสงฆ์ต้องประชุมกัน ให้ภูฐานสมมติ ให้เป็นที่รู้กันว่าจบการศึกษา ๒ ปีนั้นแล้ว

ถ้าภิกษุณีใดบวชให้แก่สิกขมานาที่ศึกษาครบ ๒ ปีแล้ว แต่สงฆ์ยังไม่ได้ให้ความยอมรับ ภิกษุณีนั้นมีความผิด เป็นปาจิตติย (วินย.๓/๓๗๖/๒๐๔)

แล้วยังเกิดสิกขาบทแบบเดียวกันนี้ ซึ่งเพิ่มขึ้นมาเนื่องจากประเภทของสตรีผู้บวชที่ต่างกัน อีก ๖ สิกขาบท (วินย.๓/๓๘๐-๓๙๑/๒๐๕-๒๑๓; ๔๐๑-๔๑๒/๒๑๘-๒๒๖)

กับทั้งเมื่อบวชแล้ว ก็ทรงบัญญัติให้ภิกษุณีที่เป็นปวัตตินี (= อุปัชฌาย์) ต้องดูแลอนุเคราะห์หรือมอบหมายผู้มีคุณสมบัติให้ดูแลลูกศิษย์ คือสหชวีณี (= สัททวิหริก) ตลอดเวลา ๒ ปี ถ้าไม่ดูแล เป็นปาจิตติย

ฝ่ายสหชวีณี ก็ต้องติดตามปวัตตินีตลอด ๒ ปีนั้น มิฉะนั้นก็เป็นปาจิตติย (วินย.๓/๓๙๒-๓๙๗/๒๑๔-๒๑๖) เท่ากับให้มั่นใจว่าการบวชและการศึกษาจะได้ผลดี

เพราะฉะนั้น ครุธรรมข้อ ๖ นี้ ตอนมามีสิกขาบทในปาติโมกข์ จึงขยายแง่มุมความหมายและการปฏิบัติออกไป เหมือนกับว่า ตัวครุธรรมข้อ

๖ ก็คงอยู่อย่างเดิม แต่มีสิกขาบทในปาติโมกข์ขึ้นมาหนูนัย้ากำกับกำกับอีกหลายข้อ และแต่ละข้อจึงมีข้อความต่างๆ กันไป (ข้อที่ผ่านมา ข้อความที่เป็นครุธรรม กับที่เป็นสิกขาบท เหมือนหรือเกือบเหมือนกัน เพียงแต่เพิ่มบทกำหนดโทษ เอาความผิด) ลองเอามาเทียบให้ดู

ครุธรรมข้อ ๖: ภิกษุณีพึงแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย เพื่อศึกษาจากผู้ศึกษาสิกขาในธรรม ๖ ประการครบ ๒ ปีแล้ว (วินย.๒/๔๑๐/๒๗๑)

สิกขาบทในปาติโมกข์: ภิกษุณีใด ยังศึกษามาจากผู้ยังมีได้ศึกษาสิกขาในธรรม ๖ ประการ ครบ ๒ ปี ให้บวช เป็นปาจิตติย (วินย.๓/๓๗๒/๒๐๑)

ตั้งนี้เป็นต้น (ข้ออื่นๆ ดังกล่าวข้างบน)

นี้จะยืดยาดยาวกันไปใหญ่แล้ว พุดไป เรื่องก็มากมาย ไม่รู้จักจบ ตรงนี้ก็ได้รับความเป็นอันว่า เรื่องราวในการที่จะบัญญัติสิกขาบทในปาติโมกข์ตอนนี้ บอกให้รู้ว่า ตอนที่บัญญัติขึ้น มี "สิกขามาณา" อยู่แล้ว และก็ไม่มีสิกขาบทที่ไหนบัญญัติให้กำเนิดแก่สิกขามาณา

เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็พุดได้แต่เพียงว่า สิกขามาณาก็มาจากครุธรรมข้อ ๖ นั้นแหละ แต่เมื่ออยู่กันมาๆ มีการละเลยหรือฝ่าฝืน ครุธรรมซึ่งเป็นการลงสัตถุญญาอารยชนอย่างที่ว่าแล้วนั้น ก็ทำอะไรไม่ได้ และรายละเอียดในการแก้ปัญหาที่มากขึ้น ก็จึงเกิดสิกขาบทในปาติโมกข์ขึ้นมาบังคับให้ได้ผลจริงจังและตรงเรื่องตรงปัญหาของกาละนั้น

ว่ากันไป ที่จริงไม่แค่นั้นหรอก ภิกษุณีเหลวไหล ก็ไม่ค่อยเบากว่าภิกษุเลอะเทอะ ภิกษุณีที่บวชให้แก่สิกขามาณาซึ่งไม่ได้ศึกษาจริง นั้นก็ชั้นหนึ่งแล้ว ที่หนักกว่านั้นก็คือ มีภิกษุณีที่บวชให้แก่สตรีที่ไม่ได้เป็นสิกขามาณาเลย แม้แต่หญิงมีครรภ์ และหญิงแม่ลูกอ่อนกำลังให้นมอยู่ ก็ยังบวชให้ คงจะต้องมาเลี้ยงลูกต่อในวัด สิกขาบทจึงเพิ่มจำนวนขึ้นมาอีก (วินย.๓/๓๖๔/

เอาละ มาถึงนี่ น่าจะรวมความไว้เป็นที่สังเกตสักหน่อย จะเห็นชัดว่า ที่ผ่านมามีครุธรรม ๒ ข้อ ที่เป็นเรื่องของการศึกษาโดยตรง คือ ข้อ ๓ ว่า ด้วยการไปเพื่อโอวาท กับข้อ ๖ ว่าด้วยสิกขมานานี้

ข้อ ๓ เป็นเรื่องการศึกษาของภิกษุณี คือตอนบวชแล้ว โดยผู้สอนเป็นภิกษุที่มีคุณสมบัติเพียงพอ ซึ่งที่ประชุมสงฆ์แต่งตั้ง

ส่วน ข้อ ๖ นี้ เป็นการศึกษาสำหรับผู้ที่จะบวชเป็นภิกษุณี คือตอนเตรียมตัวก่อนบวช และผู้สอนคือภิกษุณีที่ได้มีการศึกษาแล้วตามเกณฑ์

ข้อสังเกตทั่วไปก็คือ ครุธรรม ๒ ข้อนี้ มีลักษณะทั้งในปาติโมกข์และนอกปาติโมกข์ขึ้นมากำกับให้มีผลจริงในทางปฏิบัติบ้าง มาหนุบบ้าง มากำหนดวิธีปฏิบัติปลีกย่อยต่างๆ บ้าง ข้อละมากหลาย นับได้ใกล้หรืออาจจะเกินสิบสิกขาบท ต่างกับครุธรรมข้ออื่นๆ ที่เข้ามาในปาติโมกข์เพียงแทบจะเฉพาะข้อต่อข้อ และมีตัวบทที่มักจะตรงกันไปตรงกันมา เพียงแต่มีบทกำหนดโทษขึ้นมาต่อท้ายเท่านั้น

นอกจากนั้น สังเกตต่อไปอีก จะเป็นทำนองนี้ใหม่ว่า แม้แต่ครุธรรมด้วยตนเอง ข้ออื่นๆ ก็มุ่งเพื่อมาหนุบหรือประกอบการศึกษาที่ตั้งอยู่บนฐานของ ๒ ข้อนี้ โดยเฉพาะในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุและภิกษุณี ซึ่งนอกจากความสัมพันธ์ในสถานการณ์ทั่วไปแล้ว ก็เน้นที่ความใกล้ชิดกันในการบรรพชาการศึกษา ที่สตรีส่วนใหญ่มาบวชโดยไม่มีการศึกษามาก่อน ซึ่งเงื่อนไขแห่งสภาพสังคมของยุคสมัย ส่งผลมาทั้งก่อนบวช และเมื่อบวชแล้ว

ข้อสังเกตนี้ ใครสนใจและมีเวลา ก็พึงค้นคว้าลงลึกและเข้าสู่รายละเอียดสืบต่อไป

ครุธรรมข้อ ๗ หนีไม่ได้ ต้องมาบัญญัติไว้ในปาติโมกข์

ผ่านไป ๖ ข้อแล้ว ก็มาถึงครุธรรม ข้อ ๗ ว่า “ภิกษุณีไม่พึงดำ ไม่พึง
บริภาษภิกษุ โดยปริยายใดๆ” นี้ก็เช่นเดียวกัน ก็มีลักษณะในปาติโมกข์
ขึ้นมาเอาโทษกับผู้ละเมิด (วินย.๓/๓๓๔/๑๘๑) เรื่องนี้รุนแรงหน่อย

คราวนี้มาถึงบทบาทของภิกษุณีฉัพคดีย์ผู้ดูแล

เรื่องมีว่า พระกัปปิตกะ ซึ่งเป็นอุปัชฌาย์ของพระอุบาลี (ผู้วิสันหาพระ
วินัยในปฐมสังคายนา) อาศัยอยู่ในป่าช้า อยู่มา ภิกษุณีรูปหนึ่งรุ่นผู้ใหญ่กว่า
พวกภิกษุณีฉัพคดีย์ถึงมรณภาพ ภิกษุณีฉัพคดีย์ช่วยกันนำศพออกไป
เผาไม่ห่างที่อยู่ของพระกัปปิตกะ แล้วก่อกองสุมไฟไว้ และพากันไปร้องให้ที่สุมไฟ
นั้น ท่านพระกัปปิตกะถูกเสียงร้องให้รบกวน ก็เลยร้องสุมไฟนั้นพังกระจาย

ภิกษุณีฉัพคดีย์ปรึกษากันเป็นความลับว่า พระกัปปิตกะนี้ทำลาย
สุมไฟแม่เจ้าของเรา เอาเลย พวกเราช่วยกันฆ่าพระกัปปิตกะเสียเถิด
ฝ่ายภิกษุณีรูปหนึ่งนำความนั้นไปเล่าแก่ท่านพระอุบาลี และพระอุบาลีก็ไป
บอกให้พระกัปปิตกะทราบ พระกัปปิตกะจึงได้ออกจากที่อยู่ไปหลบซ่อนตัว

ครั้งนั้น ภิกษุณีฉัพคดีย์พากันไปที่วิหารของพระกัปปิตกะแล้ว
ช่วยกันชนก้อนหินก้อนดินมาถล่มวิหารของท่าน เสร็จแล้วหลีกไปด้วย
เข้าใจว่า พระกัปปิตกะถึงมรณภาพแล้ว

ตรงนี้แทรกหน่อย บางท่านจะสงสัยว่า เอ พระอุบาลีนี้พระพุทเจ้าทรง
บวชให้เองไม่ใช่หรือ ทำไมที่นี้ว่าท่านมีอุปัชฌาย์ชื่อว่าพระกัปปิตกะ ก็ขอ
ชี้แจงว่า พระอุบาลีก็บวชคราวเดียวกับพระอานนท์ โดยพระพุทเจ้าทรงรับ
บวรพาให้ แล้วก็อุปสมบทโดยมีพระรับหน้าที่ดูแลแนะนำให้การศึกษา

เบื้องต้นในการที่จะครองตนอยู่ในพระธรรมวินัย นี่คืออุปัชฌาย์ พระอาณนท์ ก็มีอุปัชฌาย์ชื่อพระเพ็ญฐิสีสะ (เวฬุฐิสีสะ หรือเวฬุฐิสีสะ ก็ว่า)

ขนาดบวชอยู่ใกล้ชิดพระพุทธเจ้า ก็ยังมีพระดูแลเป็นรายองค์ นี่คือการศึกษาในธรรมวินัย แล้วลองคิดดู ภิกษุณีบวชเข้ามาที่เดียวหลายร้อยรูป อยู่กันเองต่างหากห่างจากพระพุทธเจ้า บุคคลเก่าที่จะดูแลบออะไรก็ไม่มีความสำคัญแล้ว จะไม่ให้มีอะไรอย่างครุธรรมนี้เป็นหลักไว้บ้างได้อย่างไร

กลับมาต่อเรื่องที่ค้างไว้ เมื่อภิกษุณีฉัพพัคคีย์ไปแล้ว พระกัปปิตกะ ออกจากที่ซ่อนกลับเข้าที่อยู่ พอขึ้นวันใหม่ ท่านก็เข้าไปบิณฑบาตในเมืองเวสาลีแต่เช้า ภิกษุณีฉัพพัคคีย์เห็นท่านยังเที่ยวเดินบิณฑบาตอยู่ ก็หารู้กันว่า พระกัปปิตกะนี่ยังมีชีวิตอยู่ ใครหนอเอาความลับของเราไปบอก

ครั้นทราบเรื่องว่าพระอุบาลีนำความไปบอก ก็จึงพากันด่าพระอุบาลีว่า คนสกุลต่ำคนนี้ ที่คอยรับใช้เวลาเขาอาบน้ำ เป็นคนเซ็ดถูล้างของสกปรก ทำไมเอาคำปรึกษากันของพวกเราไปบอกเขา (พระอุบาลี ก่อนบวชเป็นกัลมชของเจ้าศากยะ)

ฝ่ายภิกษุณีทั้งหลายที่มักน้อยสันโดษ ได้ยินการด่าว่านั้น ก็พากันดิเตียน ความทราบถึงพระพุทธเจ้า ทรงสอบถาม ได้ความว่าเป็นจริง จึงทรงตำหนิและบัญญัติสิกขาบทว่า “ภิกษุณีใด ด่า บริภาษภิกษุ เป็นปาจิตติย”

เป็นอันว่า ครุธรรมข้อ ๗ ก็มามีผลบังคับจริงในสิกขาบทนี้ ต่างกันนิดหนึ่งคือ ในครุธรรมบอกด้วยว่า “โดยปริยายใดๆ” แต่ในสิกขาบทนี้ไม่มีค่านั้น และลงท้ายสิกขาบทวิภังค์บอกข้อยกเว้นว่า “ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุณีผู้ (ด่า บริภาษ) มุ่งอรรด มุ่งธรรม มุ่งสอน (ของภิกษุก็มีสิกขาบทว่า ภิกษุดา ช่มชู้ พุดกตเขา เป็นปาจิตติย, วินย.๒/๒๕๔/๑๘๒ ยกเว้นมุ่งอรรด มุ่งธรรม มุ่งสอน) พอแค่นี้ก่อน ไม่ต้องอธิบายยาว

เป็นอันครบครุธรรม ๖ ข้อ ที่ได้มาเป็นสิกขาบทในปาติโมกข์ เหลือ

อีกเพียง ๒ ข้อ คือข้อแรก กับข้อสุดท้าย (ข้อ ๑ และ ๘) ที่ได้บอกไว้ว่าไม่เข้ามาในปาติโมกข์ และกลายเป็นว่าน่าสนใจหรือน่าสงสัยว่าทำไมจึงไม่เข้ามา

ข้อ ๑ ก็คือที่บอกว่า ภิกษุณีบวชร้อยพรรษา ฟังอภิวาททำอัญชลีแก่ภิกษุที่บวชในวันนั้น ข้อนี้ไม่มาเป็นสิกขาบทในปาติโมกข์ เรื่องเป็นอย่างไร

แต่เดี๋ยวก่อน นี่พูดมายืดยาวมากแล้ว จบตอนเสียทีหนึ่งก่อน และพักสักหน่อยก็ดี แล้วค่อยว่าต่อให้จบ

ก็ขออนุโมทนาคุณมาร์ตินมาก ต้องบอกว่าหนังสือนี้เกิดขึ้นมาเพราะคุณมาร์ตินแท้ๆ ตั้งแต่มาถาม แล้วด้วยความตั้งใจหวังดีอยากให้มีการเผยแพร่ และมีมิตรที่ร่วมมือช่วยจัดเตรียมข้อมูล ก็รวบรวมส่งมาให้ตรวจชำระ และได้ยินบอกต่อกันมาว่าอยากให้ออกเร็วหน่อย อันนี้ก็ไม่ใช่ทวง แต่บอกความน่าจะเป็น

เรื่องนี้ ถ้าฟังอาตมาคงไม่เดินหน้า เพราะไม่มีเวลาเอาใจใส่ มัวยุ่งกับเรื่องอื่น และที่ว่าอยากให้ออก ก็ไม่เร็วแล้ว ตั้งแต่ฝากต้นฉบับถอดเทปไปให้อาตมาครั้งแรก ก็เกินครึ่งปีแล้ว ถ้านับตั้งแต่คุณมาร์ตินมาถามครั้งแรก ปี ๒๕๔๗ ก็ ๖ ปีแล้ว มาถึงตอนนี้ ก็มีเรื่องเพิ่มขึ้น คือที่คุยกับคณะท่านเจ้าคุณพระราชสุเมธจารย์ คราวท่านมาเยี่ยม อีกครั้งหนึ่ง

ขออ้ออีกว่า เรื่องภิกษุณีนี้ ขนาดอาตมาห่างไกลชาวสาร ก็ยังทราบว่ามีกรพูดกันนักหนาว่า น่าจะเป็นอย่างนั้น น่าจะเอาอย่างนี้

แต่ที่จริง ขอเน้นอีกว่า เราทั้งหลายยังอยู่ในขั้นหาความรู้เท่านั้นเอง พูดๆ กันไปมากมาย ได้แค่คิดเห็นกันไป หรือที่จริงคือคิดโดยไม่เห็นหมายความว่า ไม่เห็นข้อมูลข้อเท็จจริง คือขาดความรู้นั่นเอง

ถึงเวลาต้องพูดให้บ่อยว่า ให้มาเน้นด้านการหาความรู้กันให้จริงจัง

ไม่หลงเพลินไปกับการแสดงความคิดเห็นมากเกินไป ด้านความคิดเห็นนั้น ถ้าขาดความรู้เสียแล้ว ก็จะเลือนลอยเอาง่ายๆ

ขอให้หาความรู้กันให้ชัดเจน ให้ถูกต้อง ให้ถ่องแท้ ให้แน่น ให้ชัด แล้วก็ให้การแสดงความคิดเห็นตั้งอยู่บนฐานของความรู้

ช่วยกันได้ อย่าให้ห่างการหาความรู้ จนกลายเป็นแยกไม่ออกระหว่าง ความรู้กับความคิดเห็น บางทีมีการพูดเหมือนจะตีตราว่าคนนั้นเป็นอย่าง นั้น คนนี้เป็นอย่างนี้ พอดูให้ชัด กลายเป็นว่า ผู้ที่วิจารณ์หรือเที่ยวตีตราคน อื่นนั้นเอง มองอะไรไปตามความคิดเห็นของตน ไม่ได้มองด้วยความรู้ และ ที่มองคนอื่นนั้น ตัวเองก็แยกไม่ออกระหว่างความรู้กับความคิดเห็น เช่นว่า นั้นเขากำลังแสดงข้อมูลความรู้ หรือแสดงความคิดเห็น

ขอแยกงานทางความรู้ความคิดออกเป็น ๓ ชั้น คือ

ชั้นที่ ๑ หาความรู้ให้แน่น อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า หาความรู้ให้ชัดเจน ถูกต้อง ถ่องแท้ ให้แน่น ให้ชัด ว่ากันให้ถึงที่สุด ให้ได้ข้อมูลที่แท้ตามที่มันเป็น เน้นที่ว่า ข้อมูล ข้อเท็จจริง หลักฐาน ตลอดจนตัวหลักการนั้นเป็นอย่างไร ว่าอย่างไร ตามที่มันเป็นของมัน

ชั้นที่ ๒ เรื่องที่กำลังพิจารณากันอยู่ขณะนี้ เมื่อมองตามข้อมูล ตาม หลักฐาน ตามหลักการนั้นแล้ว จะเป็นอย่างไร จะออกไปทางไหน เป็นการ สรุปลความเป็นไปได้ หรือความน่าจะเป็น ที่สืบเนื่องจากข้อมูลหลักฐาน หรือ ที่เป็นไปตามหลักการเท่านั้น

ชั้นที่ ๓ เรื่องที่พิจารณานั้น เราจะเอาอย่างไร จะให้เป็นอย่างไร ตอนนี้เป็นเรื่องของความคิดเห็น และมักอยู่ที่ทางแยกระหว่างความคิดเห็น ตามความรู้ หรือตามวัตถุประสงค์ที่เป็นของกลาง กับความคิดเห็นตาม ความรู้สึก ซึ่งอาจจะเอาความชอบใจ หรือไม่ชอบใจ เป็นเกณฑ์ตัดสิน หรือ

ตัดสินใจตามความต้องการของตัวเอง

ที่นี้ ขอโอกาสพูดถึงตัวเองอีกหน่อย ถ้าตามใจตัวเอง อาตมาตามปกติอยู่แค่ขั้นที่ ๑ ชอบหาความรู้ไปเรื่อยว่าจะไร้มันเป็นอะไรกันแน่ แค่นี้ก็ไม่จบแล้ว ก็เลยยังไม่ได้ไปถึงไหน โดยมากก็อยู่กับการหาความรู้นี้เอง เลยกลายเป็นว่าไม่ชอบแสดงความคิดเห็น

ถ้าเป็นเรื่องต้องการให้แสดงความคิดเห็น หรือใครถามขอความเห็น ก็จะมาแค่ขั้นที่ ๒ คือบอกว่า เรื่องนี้ ค้นหาข้อมูล ยกหลักฐานมาให้ดู ว่ามันมีมันเป็นของมันอย่างนี้ๆ นะ แล้วถ้าว่าตามหลักการ ตามหลักฐาน ตามข้อมูลนั้น มันจะเป็นอย่างนี้ๆ นะ อันนี้เป็นของกลางๆ ไม่เข้าใครออกใคร แล้วก็ไม่มีข้อผูกพัน ฉันไม่ได้บอกว่าจะต้องเอาอย่างไร ใครฟังแล้วจะเอาอย่างไร ก็ว่ากันเอา แต่ถ้าว่าตามหลักการและหลักฐานแล้ว มันเป็นอย่างนี้

อย่างไรในการตอบคุณมาร์ตินคราวนี้ ก็มีถึงขั้นนี้ด้วย เพราะเมื่อหาข้อมูลให้แล้ว ก็มีการเชื่อมโยง และมีการสรุปความบ้าง

แต่สำหรับขั้นที่ ๓ จะเอาอย่างไร อย่างที่ว่า ฉันจะเอาอย่างนี้ มันจะต้องเป็นอย่างนี้ ขั้นนี้ อาตมาไปไม่ถึง ไม่ตัดสินใจ ให้ดูเถิด ในหนังสือของอาตมา หรือเรื่องทีพูดๆ ไป ไม่มีในขั้นนี้ ถ้าจะเร่งรัดให้แสดงความคิดเห็น ก็จะมีแค่เสนอทางเลือกให้ไปตกลงกันเอง หรือไปตัดสินใจเอง

ที่เขาแค่ขั้นที่ ๒ ก็คือ พอบอกว่า ถ้าว่าตามหลักฐาน ตามหลักการ ตามข้อมูล มันเป็นอย่างนี้ คุณจะเห็นด้วยหรือไม่ ก็ว่าไป ให้ข้อมูลหลักฐาน ยืนยันตัวมันเอง แล้วต่อไปขั้นที่ ๓ ว่าจะเอาอย่างไร คุณก็ไปคิดเองสิ เราถือว่าคนมีความคิดของเขา และเขาจะได้ฝึกคิด ถ้าเป็นเรื่องของส่วนรวม ก็มาช่วยกันคิดช่วยกันพิจารณาด้วยกันให้มันชัดให้มันดี ตรงนี้เป็นจุดที่เปิดไว้

ครุธรรมข้อภิกษุณีไหว้ ไปเป็นบัญญัติห้ามภิกษุ ไม่มาบรรจฺในปาติโมกข์ ไม่เป็นความผิดแก่ภิกษุณี

ครุธรรมที่เข้ามาในปาติโมกข์ ๖ ข้อ เป็นอันพอแค่นั้นก่อน ที่นี้ก็มาว่ากันถึง ๒ ข้อที่ไม่เข้าในปาติโมกข์ คือข้อ ๑ กับข้อ ๘

เริ่มด้วยข้อ ๑ ขอทวนตัวบทอีกที่ว่า

“ภิกษุณีอุปสมบทแล้วร้อยพรรษา พึงทำการอภิเวท ลูกรับ ทำอัญชลีสามีจิกรวม แก่ภิกษุที่อุปสมบทในวันนั้น” (วินย.๗/๕๑๗/๓๒๔)

ข้อนี้ได้พูดถึงไปบ้างแล้วไม่น้อยข้างต้น ในตอนที่มีเรื่องเกี่ยวโยง ถ้าพูดมากก็จะซ้ำซาก จึงจะแค่จับจุดจับแง่ที่น่าสนใจมาให้พิจารณากันเอาตามเพียงเอาข้อมูลมาให้ดู และเสนอแง่คิด แล้วก็อาจจะเดาเชิงเหตุผลบ้าง ก็เอาไปคิดต่อสบายๆ

ว่าตามเรื่องที่มีมาถึงเราว่า หลังจากพระมหาปชาบดีโคตมีทรงรับครุธรรม ๘ ประการ เป็นอันได้อุปสมบท และสาิกยานี ๕๐๐ ก็ได้รับอุปสัมปทาโดยภิกษุสงฆ์แล้ว เวลาจะล่วงมานานเท่าใดไม่ทราบ

คงเป็นด้วยว่า เมื่อจะบวชขึ้น ครุธรรมข้อ ๑ ยังไม่ทำให้รู้สึกสำคัญอะไร เพราะท่านเป็นผู้ใหม่ แต่เมื่อกาลล่วงไปได้บวชชอยู่ชานาน ท่านเป็นผู้ใหญ่ขึ้น เชื่อนหรือคั่นกันน้ำที่พระพุทธรเจ้าทรงตั้งไว้ ก็เริ่มให้เกิดความรู้สึกปะทะ

ครั้นแล้วคราวหนึ่ง (วินย.๗/๕๒๑/๓๒๕) พระมหาปชาบดีโคตมีได้มาหาพระอานนท์ ฝากทูลขอพรจากพระพุทธรเจ้าว่า ขอให้ทรงอนุญาตให้ภิกษุและภิกษุณีแสดงความเคารพกันตามอ่อนแก่

แต่เมื่อพระอานนท์นำความนั้นไปกราบทูล พระองค์ไม่ทรงอนุญาตโดยตรัสเหตุผลว่า “อานนท์ ... มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส เพราะประดาอัญ-

เดียรฉัตรเหล่านี้ ก็ยังไม่ทำการกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลี สามีจิกรรรม แก่ มาตุคาม ก็ไหนแล้ว ตถาคตจักอนุญาตการกราบไหว้ การลูกรับ อัญชลี กรรรม สามีจิกรรรมแก่มาตุคาม”

ก่อนหน้านี้นี้ ได้บอกให้สังเกตด้วยว่า ทรงใช้คำว่า “มาตุคาม” คือ ผู้หญิงคลุมทั่วไปเป็นกลางๆ ไม่ทรงใช้คำว่าภิกษุณี

การที่คำว่าสตรีในที่นี้มีความหมายมาคลุมถึงภิกษุณีด้วย น่าจะเป็น เพราะสังคมเวลานั้นยังไม่รู้จักหรือไม่ยอมรับฐานะความเป็นนักบวชของ สตรีแยกออกต่างหากจากสตรีทั่วไป ดังนั้น ในสายตาของชาวบ้านหรือ สังคมสมัยนั้น เวลาเมื่อมีเรื่องอะไรระหว่างภิกษุกับภิกษุณี คนไม่ได้มองเป็น เรื่องภิกษุกับภิกษุณี แต่มองเป็นเรื่องของภิกษุกับสตรี

เอาเป็นว่า เหตุการณ์ที่พาดพิงครุธรรมข้อที่ ๑ อันแสดงถึงความไม่ เรียบร้อยอย่างน้อยในด้านความรู้สึกที่จะปฏิบัติตาม ได้เกิดขึ้นแล้ว (และไม่ ช้าก็เร็ว ก็คงได้มีภิกษุณีที่ไม่ปฏิบัติตามหลักนี้ เพราะแม้แต่ดาพระภิกษุผู้ เก่าอย่างรุนแรง ซึ่งหนักหนากว่านี้ และละเมิดครุธรรมข้อที่ ๗ ก็ยังทำ ดังมี ตัวอย่างในเรื่องภิกษุณีฉัพพัคคีย์ ที่ดาพระกับปิตกะ และเป็นต้นบัญญัติ แห่งสิกขาบทในปาติโมกข์ว่ามีให้ภิกษุณีด่าภิกษุ ซึ่งเล่าไปแล้ว)

ที่นี้ก็มาดูว่า พระพุทธเจ้าจะทรงปฏิบัติอย่างไร

ขอใช้วิธีสรุปเรื่องน่าสนใจเป็นข้อๆ ดังนี้

๑. เมื่อมีเหตุการณ์นี้ขึ้น ปรากฏว่า มิได้ทรงปฏิบัติหรือตรัสแสดงอะไร ให้มีผลไปทางด้านภิกษุณีเลย เช่น มิได้ทรงย้ำสั่งให้ปฏิบัติตามครุธรรม ข้อ ๑ นั้นให้จริงจัง แต่ตรัสแก่พระอานนที่โดยทรงแสดงเหตุผลที่ไม่ทรง ประทานพรตามคำขอ อันจะทำให้ภิกษุต้องกราบไหว้ภิกษุณี (ซึ่งในกรณีนี้ ทรงใช้คำกลางว่ามาตุคาม คือผู้หญิง) เหตุผลนั้นคือ วงการนักบวช เหล่าอัญเดียรฉัตร ไม่ยอมรับการปฏิบัติอันนี้

ครั้งแล้ว ณ โอกาสนี้เอง ทั้งที่เป็นเรื่องทางด้านภิกษุณี แต่พระองค์มิได้ทรงดำเนินการอันใดทางด้านภิกษุณีนั่น กลับทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระภิกษุทั้งหลาย (วินย.๗/๕๒๑/๓๓๐) มิให้ภิกษุกราบไหว้สตรี ถ้าทำ ต้องอาบัติทุกกฏ เป็นสิกขาบทนอกปาติโมกข์ และเป็นอาบัติอย่างเบา

ถ้าพูดอีกสำนวนหนึ่งก็บอกว่า ครุธรรมข้อ ๑ ก็ไปเป็นพุทธบัญญัติแล้วเหมือนกัน แต่เอาส่วนสำคัญออกไปเป็นสิกขาบทนอกปาติโมกข์ของฝ่ายพระภิกษุ ก็เป็นการดำเนินการที่รวมอยู่ในเรื่องของสังฆะนี่แหละ

ลองคิดดู ก็น่าจะมองได้ว่า สาระที่ต้องการของครุธรรมข้อ ๑ นี้อยู่ตรงที่มีให้มีภาพภิกษุกราบไหว้สตรี ไม่ว่าจะสตรีทั่วไปหรือสตรีที่เป็นภิกษุณีก็ตาม ที่พวกเดียรถีย์ผู้คอยจ้องจะเหยียดและกดขี่ทำลายความเชื่อถือของสังฆะ จะนำเอาไปโพนทะนาได้

เมื่อมิให้ภิกษุกราบไหว้สตรีแล้ว ก็เป็นอันตัดที่ตัวแกนของปัญหา ส่วนว่าภิกษุณีทั้งหลายจะกราบไหว้ภิกษุหรือไม่ ก็ไม่กระทบกระเทือนสังฆะโดยตรง จะเสียก็ในระดับวินัยทั่วไป คือความเป็นระเบียบเรียบร้อยงดงาม น่าเลื่อมใส เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ถักถักเคอะเขิน ก็เป็นอันว่า ไม่ต้องมีสิกขาบทที่จะมาบังคับภิกษุณี

๒. ในเรื่องการกราบไหว้ ยังมีวิธีปฏิบัติเป็นรายละเอียดที่ควรทราบ เช่น อย่างที่กล่าวแล้ว เมื่อสังฆะเติบโตใหญ่มากขึ้น ก็มีเรื่องเสียหายไม่งามบ่อยขึ้น พระไม่ดี ทั้งฝ่ายภิกษุ และฝ่ายภิกษุณี ก็ปรากฏตัวมากขึ้น คราวหนึ่ง (เช่น วินย.๗/๕๓๓/๓๓๖) พวกภิกษุฉัพพัคคีย์อยากให้ภิกษุณีรัก ได้เอาน้ำโคลนมารดตัวภิกษุณี ตลอดจนแสดงกิริยาอาการต่างๆ ที่ไม่เหมาะสม พระพุทธเจ้าทรงให้รับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุรูปใดก็ตามที่ทำเช่นนั้น และให้ภิกษุณีสงฆ์ทำโทษลงทัณฑ์กรรมแก่ภิกษุณั้่น โดยจัดภิกษุณั้่นเป็นบุคคลที่ไม่

พึงไหว้ คือห้ามภิกษุณีไหว้ (พระอุบาลีได้รับพุทธดำรัสเพิ่มอีกว่า ภิกษุณีประพฤติมิชอบอย่างอื่น ๆ ต่อภิกษุณี เช่น ขวนขวายเพื่อมิให้ได้ลาภ ค่าบริภาษภิกษุณี ก็ให้ลงทัณฑ์กรรมเช่นเดียวกันนี้, วินย.๘/๑๒๐๒/๔๘๐)

ภิกษุณีที่ถูกภิกษุณีสงฆ์ลงโทษด้วยทัณฑ์กรรมนี้ อรรถกถาบอกว่า ภิกษุณีพบก็ถือเหมือนพบเณร และภิกษุณีนั้นจะต้องไปหาภิกษุณีสงฆ์ กล่าวคำขมา เมื่อภิกษุณีสงฆ์ให้อภัยแล้ว จึงจะได้สถานะที่จะพึงไหว้ได้คืนมา

ในทำนองเดียวกัน พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์อยากให้อภิกษุรัก ก็ทำอย่างนั้นอย่างนี้แก่ภิกษุ ก็โปรดให้อภิกษุสงฆ์ลงทัณฑ์กรรมด้วยการห้ามเข้าในเขตที่อยู่ของภิกษุ เมื่อห้ามแล้ว ไม่เชื่อฟัง ก็ให้ลงโทษขั้นสุดทำยด้วยการงดโอวาท (ในข้อ ๒. นี้ทั้งหมด ก็เป็นสิกขาบทนอกปาติโมกข์)

นี่แสดงว่า ท่านถือการไม่ได้รับโอวาทเป็นการลงโทษอย่างแรง คือถือเรื่องการศึกษาเป็นสำคัญนั่นเอง

๓. ไม่ว่าจะเกิดมีเรื่องราวเหตุการณ์ใดขึ้นอีกหรือไม่ ก็เป็นอันว่า หลักปฏิบัติในครุธรรมข้อ ๑ นี้ มิได้เกิดเป็นข้อบัญญัติแห่งสิกขาบทในปาติโมกข์ (แม้แต่นอกปาติโมกข์ ก็ไม่มีบัญญัติแก่ภิกษุณี) ยุติแค่ทรงบัญญัติมิให้ภิกษุกราบไหว้สตรี

นี่ก็หมายความว่า ภิกษุณีจะไหว้หรือไม่ไหว้ภิกษุ ก็ไม่มีความผิดอะไร ไม่มีโทษทางพระวินัย เป็นเพียงการละเมิดฝ่าฝืนไม่เคารพครุธรรมเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเมื่อละเมิดครุธรรมข้อนี้ จะไม่มีโทษทางวินัย เขาผิดไม่ได้ แต่แง่หลังที่เป็นการละเมิดฝ่าฝืนครุธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ และตรัสกำกับไว้ให้เคารพจริงจังนี้ จะทำให้เกิดปัญหาตนเองในพุทธบริษัทหรือไม่ ในแง่นี้ ก็อาจจะเสี่ยงอยู่บ้าง

ในโลกแห่งสมมติ จะลดหรือถือนานะกันแค่ไหน ให้เกิดความพอดี

ถ้ามองแง่ว่า เหตุใดพระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทให้มีผลเป็นโทษแก่ภิกษุณีที่จะเมิดหลักปฏิบัตินี้ นอกจากเหตุผลที่กล่าวในข้อ ๑ แล้ว ก็อาจจะมองว่า คุรุธรรมข้อ ๑ นี้ เป็นเรื่องเนื่องด้วยสมมติเชิงสังคม คือ สมมติซ้อนสมมติเท่านั้น มิได้มีผลโดยตรงลึกลงไปต่อการปฏิบัติที่จะให้เกิดความเจริญของงามที่เป็นสภาวะของชีวิตจิตใจและปัญญา

พูดง่าย ๆ ว่า เป็นเรื่องของการยึดถือเปลือกผิวทางสังคมเท่านั้น ผู้รู้เข้าใจเท่าทัน ไม่หมายมั่น ก็ปฏิบัติด้วยความตระหนักที่จะมิให้อกุศลเจริญขึ้น และกุศลเสื่อมลงไป แล้วก็ให้หลักนี้อยู่ด้วยจิตสำนึกและปัญญาของผู้ปฏิบัติเอง

เมื่อเป็นเช่นนั้น ในแง่นี้ จึงเป็นดุลยพินิจของภิกษุณีเอง ทำนองว่ามีเหตุผลอะไรที่จะพึงยึดถือเคารพหลักคุรุธรรมนี้ ที่จะพึงรักษาสิ่งที่ได้ขอเรียกว่าสัญญาอารยชนนั้น เหตุผลตามปกติก็คือ ความเคารพต่อพระศาสดา ต่อพระธรรมวินัย รวมทั้งประโยชน์ส่วนรวมของสังฆะและของพระศาสนา

ถ้าเป็นสมัยพุทธกาลก็ชัดว่า เพื่อรักษาความมั่นคงของสังฆะในท่ามกลางสังคมแห่งยุคสมัยนั้น ที่มีลัทธิศาสนาต่างๆ ซึ่งบางพวกก็จ้องปรารภนาร้าย และเพื่อความเรียบร้อยดีงามของสังฆะที่มีข้อยุติในการอยู่ร่วมกันให้เป็นเอกภาพ

ยังมองได้อีกอย่างหนึ่งว่า การวางหลักการแสดงความเคารพแบบนี้ เป็นวิธีป้องกันมิให้ภิกษุกับภิกษุณีมีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดเกินไป คือแม้

จะเข้ามาเป็นบรรพชิตใกล้กันมากแล้ว ก็ยังให้ชัดว่าเป็นคนละหมู่คนละคณะต่างหากกัน เวลาสัมพันธ์กัน ก็เน้นให้เป็นการสัมพันธ์อย่างเป็นกลุ่มเป็นหมู่ พยายามไม่ให้เข้าถึงกันเป็นส่วนตัว ไม่ให้กลายเป็นการคลุกคลีไปได้ง่ายๆ เวลาพบกัน ไม่ต้องมาแยกถามรายตัวว่าท่านพรรษาเท่าไร

ในแง่ที่ว่านี้ ก็เป็นการจัดระบบความสัมพันธ์แบบป้องกันปัญหา โดยขีดช่องคั่นระหว่างไว้เป็นเขตกันชนให้ชัดเจน แล้วแทนที่จะต้องกลัวว่าจะเกิดปัญหามากขึ้นเนื่องจากการคลุกคลีใกล้ชิดกัน ก็จะกลายเป็นว่า ภิกษุณีสังฆะมาช่วยกำกับภิกษุทั้งหลายให้มีสติที่จะสำรวจระวังให้มัน เป็นการใช้สมมติให้เป็นประโยชน์วิธีหนึ่ง

ถ้าว่ากันไป สมมติเกี่ยวกับเรื่องนี้ ในสังคมของชาวโลก กับในพระธรรมวินัยหรือในสังฆะนั้น ตั้งอยู่ต่างฐานกัน หรืออยู่บนฐานคนละอย่าง

ในสังคมชาวบ้าน แม้จะมีวัตถุประสงค์บางอย่างที่ดั่งามบอกไว้ แต่หนีไม่พ้นที่จะมีกิเลสกำกับ โดยเฉพาะก็คือมานะ อันได้แก่ความถือตัว การวัดสูงต่ำ ความอยากใหญ่ใฝ่อำนาจ การถือยศ ถือศักดิ์

แต่ในสังฆะหรือในพระธรรมวินัยนี้ การจัดสมมติในเรื่องนี้ ด้านหนึ่งเป็นเรื่องของประโยชน์ในความเรียบร้อยดีงามของสังฆะ ที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดีดำรงในสามัคคีธรรม มีบรรยากาศเกื้อหนุนการพัฒนาชีวิตของแต่ละบุคคลที่มาอยู่ร่วมกัน รวมทั้งที่จะให้สังฆะนั้นเป็นทั้งสัญลักษณ์ของธรรมและเป็นที่รองรับเชิดชูธรรม

พร้อมกันนั้น ตรงข้ามกับการสนองรับใช้มานะ สมมตินี้ก็กลับเป็นเครื่องมือในการฝึกตนเพื่อสลายและให้พ้นไปได้จากมานะนั้น แล้วด้วยความหมายอย่างนี้ สมมติในเรื่องการเคารพกราบไหว้จึงช่วยให้บุคคลฝึกตัวจนหมดความยึดถือในตน เห็นสมมติในอิตตา รู้เท่าทันทั้งว่าตัวตนเป็นสมมติ และรู้ทันสมมติในการกราบไหว้ตัวตนนั่นเองด้วยหมดทั้งสิ้น

หลักการนี้ ซึ่งหมายถึงความมีจิตใจเต็มเปี่ยมอยู่กับธรรมและมุ่งเชิดชู
บุชาธรรม โดยถือธรรมเป็นใหญ่ ซึ่งไม่มีมานะเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่เป็นการ
ฝึกลดกิเลส ลดมานะไปในตัวนั้น แสดงออกมาในระบบการแสดงความ
เคารพของพุทธบริษัท เริ่มด้วยคฤหัสถ์กราบไหว้พระสมมติสงฆ์ โดยไม่
เกี่ยวกับอายุวัย เจื่อนไขทางสังคม หรือภูมิธรรมภูมิปัญญา แม้แต่คุณ
วิเศษที่ได้บรรลุในอริยธรรม คฤหัสถ์เป็นพระอริยบุคคล เป็นพระโสดาบันขึ้นไป
ไปแล้ว ก็กราบไหว้ภิกษุภิกษุณีที่เป็นปุถุชน

เมื่อตัดปัญหาจากมานะออกไปแล้ว การที่คฤหัสถ์ผู้ใหญ่ จะเป็น
ผู้ใหญ่โดยวัย หรือผู้ใหญ่โดยภูมิธรรมภูมิปัญญา ก็ตาม กราบไหว้พระภิกษุ
แม้แต่เด็ก ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ กลับกลายเป็นกรอบที่มากขึ้นมากขึ้น ทำให้พระ
เหล่านั้นยังต้องสำรวมระวัง ต้องวางตัวให้ดี ไม่เกลเกล มีสำนึก และตั้งสติ
ได้ดีขึ้น สมมติกลับเป็นประโยชน์ในทางตรงข้าม

ในภิกษุสงฆ์ขณะ เมื่อตกลงกันโดยสมมติที่บัญญัติ (วินย.๗/๒๖๓/๑๑๗) ให้
ภิกษุกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลี สามีจิกรรม เป็นต้น ตามอ่อนแก่บวชก่อน
บวชหลังแล้ว ก็เป็นวินัยอย่างนั้นขึ้นมา เป็นเกณฑ์เครื่องอยู่ร่วมกัน ให้สังฆะ
เรียบร้อยงดงามสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียว

ตามสมมตินี้ ข้อติดขัดในตัวคน คือมานะ ความถือตัว การวัดสูงต่ำ
อันอิงอยู่กับเงื่อนไขหลายด้าน จะต้องสลายไป เริ่มด้วยอายุโดยกำเนิดเกิด
ก่อนเกิดหลัง คนอายุ ๖๐ ปี บวชทีหลัง ต้องกราบไหว้พระเด็กที่บวชก่อน ก็
สำเร็จด้วยความเคารพในธรรมวินัยและสำนึกในการฝึกตน

ต่อมา โดยภูมิธรรมภูมิปัญญาและคุณวิเศษที่ได้บรรลุ แม้เป็นพระ
อรหันต์แต่อ่อนพรรษา ก็กราบไหว้ภิกษุปุถุชนที่บวชก่อน อันนี้ไม่ยาก
สำหรับอริยบุคคล เพราะสิ้นหรือเบาบางจากกิเลสที่เป็นเหตุให้ถือตัวตน

ที่ยากที่สุด คงจะเป็นเรื่องชาติชั้นวรรณะ จะให้กษัตริย์หรือพราหมณ์ที่บวชทีหลัง กราบไหว้ภิกษุจากวรรณะศูทรและคนแดนต่ำนอกวรรณะคือ จัณฑาล นี่คือการฝึกตนอย่างสูง แต่ก็ทำได้สำเร็จ

กรณีตัวอย่างที่แสดงถึงความตั้งใจจริงและความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว ก็ เช่น เมื่อเจ้าศากยะ ๖ องค์ มีเจ้าชายอานนท์ เป็นต้น ออกบวชโดยมีกัลลภ ชื่ออุบาลีตามไปด้วยเป็นบุคคฺลที่ ๗

พอจะบวชก็ทำลายมานะกันบัดนั้นเลย โดยตกลงให้อุบาลีที่เป็นคนรับใช้บวชก่อน แล้วเจ้าศากยะทั้ง ๖ จึงบวชต่อ คือต้องกราบไหว้พระอุบาลี สืบต่อไป แต่อันนี้คือความสำเร็จในพระธรรมวินัย

ที่นำเรื่องนี้มาพูด มิใช่หมายความว่า เป็นอันเดียวกับเรื่องภิกษุณี แต่เป็นหลักการที่รู้ตระหนักไว้เป็นพื้นฐานก่อน อันจะช่วยประกอบการพิจารณาได้อย่างดี ส่วนเรื่องเฉพาะของกรณีนี้ เมื่อรู้ข้อมูลดี เข้าใจเรื่องราวชัดเจน ก็จะช่วยให้เห็นทางเลือก ทางออก และความเป็นไปได้แยกเยื้อง ออกไปหลายทางขึ้น

พูดง่าย ๆ ว่า ความรู้ช่วยให้เห็นทางเลือก และการคิดบนฐานของความรู้ที่ถ่องแท้ จะช่วยให้เลือกได้ทางที่ดีที่สุด

ต่อไปครุธรรมข้อสุดท้าย ข้อที่ ๘ ขอแปลว่า “ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ปลดตรงทางแห่งถ้อยคำของเหล่าภิกษุณีในภิกษุทั้งหลาย ไม่ปลดตรงทางแห่งถ้อยคำของภิกษุทั้งหลายในเหล่าภิกษุณี” (คำบาลีว่า: “อชชตคเค โอรโฆ ภิกษุณีเน ภิกษุสุ วจนปโต อนโนวโฆ ภิกษุณฺ ภิกษุณิสฺ วจนปโต”, วินย.๗/๕๑๗/๓๒๕)

ในข้อนี้ มีคำสำคัญที่ยาก คือ “โอรโฆ” ซึ่งพบว่ามิใช่ในกรณีเดียวเท่านั้น ไม่พบในเรื่องอื่นใดเลย ค้นหารากศัพท์ ก็ไม่อาจจะแน่ใจว่ามาจากอะไร ได้แค่เดา

ถ้าแยกศัพท์เป็น โอ+วฏ ก็พบว่า “วฏ” แปลได้หลายอย่าง ซึ่งไม่เข้ากับข้อความและเรื่องราวในที่นี้ ความหมายหนึ่งที่คุณเข้าที่ คือแปลว่า “ธง” ถ้าอย่างนั้น ก็แปลได้ในทำนองว่า เอาจธงลง หรือลดปลดธง ซึ่งเข้ากับ ความหมายของมานะ ที่ตามปกติท่านอธิบายว่า อยากเด่นเหมือนธง ชูธง คือแสดงความเป็นใหญ่ หรือแสดงอำนาจ ก็ดูเข้าที่อยู่ จึงแปลไว้อย่างนั้น

หันไปดูพจนานุกรมของอรรถกถา (วินย.อ.๒/๓๖๙) ท่านให้ความหมายของ “โอรโฏ” นี้ว่า ปิด ห้าม ปฏิเสธ (ปิดทางแห่งถ้อยคำ คือมิให้ว่ากล่าวสั่งสอน) โดยท่านอธิบายว่า ภิกษุณีไม่พึงตั้งตัวในฐานะเป็นนาย เป็นใหญ่ แล้วว่า กล่าวสั่งสอนภิกษุ เช่นว่า จงก้าวไปข้างหน้าอย่างนี้ จงถอยหลังอย่างนี้ จงนั่งอย่างนี้ จงหม่ออย่างนี้ แต่ไม่ห้ามภิกษุที่จะว่ากล่าวสั่งสอนภิกษุณี

ถ้ามองตรงไปที่เหตุการณ์คราวเกิดภิกษุณีสงฆ์ ก็คือผู้บวชที่มากมาย นั้นเป็นพวกเจ้าหญิงศากยะ ก็คงมีมานะของเจ้านายอย่างสูง ตอนนี้หมดฐานะนั้นแล้ว จะต้องรับฟังคำสั่งสอนด้วยดีเต็มที ก็ให้วางธงแห่งมานะนั้นเสีย นี่ก็เป็นแง่หนึ่ง

ขอแทรกอีกนิด ถ้าเป็นเรื่องของเจ้าศากยะ ก็มีข้อสังเกตเป็นพิเศษ คือ เจ้าศากยะนั้นเป็นที่รู้กันว่า ถือชาติ ชั้น วรรณะ แรงขนาดไหน แคว้นโกศล มหาอำนาจหนึ่งของยุคนั้น ขอราชธิดา ก็ยังกล้าตบตา ส่งลูกที่เกิดจากทาสไปให้ จนกระทั่งในที่สุด ถูกพระเจ้าวิฑูฑกะยกทัพไปล้างเผ่า ก็เพราะมานะตัวนี้

คัมภีร์ชั้นฎีกาแห่งหนึ่ง (วชิรพุทธฎีกา ๔๒๘/๖๘๕) ให้ข้อคิดว่า เรื่องราวที่เกิดขึ้นเมื่อมีภิกษุณีทำการงดอุโบสถของภิกษุ งดบวาระณา ทำการไต่สวนภิกษุ เป็นต้น และพระพุทธานุญาตให้มีทำเช่นนั้นโดยให้ปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุณีที่ละเมิด ตามที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก (วินย.๗/๕๙๐/๓๖๓)

นั่นคือการบัญญัติอาบัติในการละเมิดครุธรรมข้อนี้ (ท่านแสดงความเห็นแรงถึงกับบอกว่า ทรงอนุญาตการบวชของภิกษุณีด้วยการรับครุธรรม เมื่อละเมิดก็ควรสงสัยว่าจะกลายเป็นอนุปสัมบันไปเลย)

อย่างไรก็ตาม เรื่องนั้นก็ไม่ได้แค่ตัวอย่าง คือเป็นกรณีที่เข้ากับความเป็นครุธรรม ไม่ใช่เป็นตัวเนื้อความเอง และก็เป็นสิกขาบทนอกปาติโมกข์

รวมแล้วก็คือ เนื้อความใน ครุธรรม ข้อที่ ๘ นี้ เพียงบอกไว้กว้างๆ จึงไม่เกิดเป็นบัญญัติ ไม่ว่าจะ เป็นสิกขาบทในปาติโมกข์ หรือนอกปาติโมกข์

ปาติโมกข์ของภิกษุณี มีขึ้นมา ต้องพาดการศึกษาฝ่ากระแสสังคม

เรื่องครุธรรม ๘ ประการ เห็นจะจบได้ แต่ไหนๆ ครุธรรมก็มาโยงกับปาติโมกข์ สัญญาได้เข้ามาอาศัยกฎหมาย จึงขอแถมท้ายเรื่องครุธรรมด้วยเรื่องปาติโมกข์

เบื้องต้นมาก็ไม่มีวินัยฉบับของภิกษุณีเป็นหลักเป็นฐาน มีเพียงครุธรรมเป็นหลักใหญ่ให้ยึดกันไว้ ที่นี้ต่อมาก็จะมีปาติโมกข์กันเสียที

พอมีปาติโมกข์ ก็เป็นอันว่าระบบวินัยของภิกษุณีเกิดขึ้นแล้ว ไม่ใช่อยู่แค่ครุธรรม แต่มีวินัยค้ำยันค้ำกันเป็นประกันแก่ครุธรรมนั้นด้วย

เรื่องมีมาในพระไตรปิฎกว่า (วินย.๗/๕๒๔/๓๓๑; ในที่นี้ปรับตามฉบับฉัฐรสังคีติ, จุฬาคุศปาที 450)

ก็โดยสมัยนั้นแล ปาติโมกข์ยังไม่มีการแสดงแก่ภิกษุณี ... ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาค ... ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้แสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุณีทั้งหลาย

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายคิดว่า ใครหนอ ควรแสดง ปาติโมกข์แก่ภิกษุณีทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลเรื่องนั้น ... ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุณีทั้งหลาย

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายเข้าไปยังสำนักภิกษุณี แล้วแสดง ปาติโมกข์แก่ภิกษุณีทั้งหลาย

คนทั้งหลายพากันกล่าวโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า พวกนี้เป็นเมีย เป็นชู้ของพวกนี้ บัดนี้เขาจะอธิมย์กัน

ภิกษุทั้งหลายได้ยินคนพวกนั้นกล่าวโทษ ตีเตียน โพนทะนาอยู่ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาค ... ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุณี รูปใดแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ เราอนุญาตให้ภิกษุณีแสดง ปาติโมกข์แก่ภิกษุณีด้วยกัน

ภิกษุณีทั้งหลายไม่รู้ว่ปาติโมกข์จะพึงแสดงอย่างนี้ๆ ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาค ... ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุบอก (สอน) แก่ภิกษุณีทั้งหลายว่า พวกเธอพึงแสดงปาติโมกข์อย่างนี้

เมื่อเรื่องครุฑธรรมมาบรรจบกับปาติโมกข์ ก็เป็นอันว่าจบเรื่องได้ แต่ก็มีข้อสังเกตนิดหนึ่ง

ข้อแรก จะเห็นจากเรื่องนี้ว่า พอมีการเคลื่อนไหวไปมาหากันระหว่าง ภิกษุกับภิกษุณี ก็มักตามมาด้วยเสียงโจษจันโพนทะนาของชาวบ้านทันที

เป็นอย่างนี้เรื่อย จึงมีปัญหาด้านนี้ตลอดมา และก็มีผลกระทบต่อความเป็นไปของสังฆะชัดเจนด้วย ดังในเรื่องนี้ ก็เป็นเหตุให้พระพุทธรเจ้าทรงห้ามไม่ให้ภิกษุไปแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุณี โดยให้ภิกษุณีแสดงกันเอง

ข้อสอง เมื่อจะให้ภิกษุณีแสดงปาติโมกข์ ทำไมจะต้องให้ภิกษุบอกชี้แจง หรือสอนให้ด้วย เมื่ออ่านความตรงนี้ ตอนแรกก็สงสัย แล้วก็ทำให้นึกไปถึงสภาพชีวิตและสังคมที่นั่นสมัยนั้น

ถ้ามองที่จุดนี้ ก็พอจะเห็นว่า ภิกษุณีโดยทั่วไปมีพื้นฐานการศึกษาน้อย คือสตรีสมัยนั้นตามปกติก็ไม่ต้องมีการเล่าเรียน อยู่กับบ้าน พออายุ ๑๕-๑๖ ก็แต่งงานไป บางทีก็แต่งงานแต่เด็กแค่อายุ ๑๒ (พวกที่บาลีเรียก “คิหิตดา”) แล้วก็ไม่มีเรื่องที่จะต้องใช้วิชาความรู้ ไม่ได้บริหารกิจการอะไร

ต่างจากเด็กผู้ชาย ถ้าเกิดในวรรณะพราหมณ์ เดียวก็ต้องเรียนพระเวทที่พราหมณ์เรียกได้ว่าผูกขาด

ส่วนพวกลูกกษัตริย์ ลูกเศรษฐี พอโตหน่อย ถ้าใครต่อการศึกษา ก็อาจจะไปเมืองตักสิลา โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่ออกเดินทางบุงป่าฝาดงผจญภัย

อย่างพระเจ้าปเสนทิโกศล แต่ครั้งยังเป็นเจ้าชาย แล้วก็พันธุเสนาบดี มหาลิจจวี ก็จบจากตักสิลา หรือเอาที่เราคุ้นชื่อคือหมอชิวก เดินทางจากเมืองราชคฤห์ถึงตักสิลา ตัดตรงเป็นเส้นไม้บรรทัดก็กว่า ๑,๕๐๐ กิโลเมตร แต่เดินทางจริงต้องไกลกว่านั้นมาก พอได้อาศัยพอค้าไปกับเขา ไปอยู่กับอาจารย์ทศปาโมกข์ ขนาดเรียนไว้อย่างถึง ๗ ปี จึงได้เดินทางกลับบ้านกลับเมือง

การศึกษาสมัยนั้นจึงอยู่กับผู้ชาย และการเกิดขึ้นของภิกษุณีสงฆ์จึงเป็นส่วนที่มาเสริมภิกษุสงฆ์ ให้ขยายการศึกษาสู่มวลชนกว้างออกไปถึงสตรีทั้งหลาย รวมทั้งเหล่าชาวบ้านสามัญชน

กรรม กับพุทธทายาท

ถามแทรก: ที่มีคนสงสัยว่ากรรม ๘ นี้ คงแต่งขึ้นทีหลัง ไม่ใช่พุทธพจน์ ก็ไม่ต้องสงสัยแล้วสิ

พระพรหมคุณาภรณ์: แล้วที่สงสัยนั้น เขาว่าใครแต่ง

ถามแทรก: เขาว่าพุทธทายาทคงแต่งมั้ง

พระพรหมคุณาภรณ์: พุทธทายาทเฉพาะที่ออกชื่อในพระไตรปิฎกก็เยอะ ตั้ง ๓๐-๔๐ องค์ แล้วองค์ไหนแต่งล่ะ

ถามแทรก: พระมหากัสสปะ

พระพรหมคุณาภรณ์: แล้วใครตั้งพระมหากัสสปะเป็นพุทธทายาท?

ถามแทรก: พระมโนว่า พระพุทธเจ้าตั้ง หรือพระมหากัสสปะตั้งตัวท่านเอง เอ จำไม่แม่น แต่อ่านหนังสือของเขาแล้วเข้าใจอย่างนั้น

พระพรหมคุณาภรณ์: ไม่ใช่หรอก ภิกษุณีตั้ง

ถามแทรก: ตั้งโดยภิกษุณีสงฆ์นะหรือครับ?

พระพรหมคุณาภรณ์: เปล่า ภิกษุณีชื่อว่าภิกษุณีก็จริงก็จริงในอดีตของพระมหากัสสปะนั้นแหละตั้ง อันนี้พูดเชิงล้อกันนะ ที่จริง ไม่ต้องมีใครตั้งหรอก พระมหาโมคคัลลานะพูดถึงทั้งตัวท่านเองและพระมหากัสสปะว่าเป็นพุทธทายาท พระมหากัสสปะก็พูดถึงตัวท่านเองว่าเป็นพุทธทายาท เช่นเดียวกับพระองค์อื่นก็พูดถึงตัวเองบ้าง พูดถึงผู้อื่นบ้างว่าเป็นพุทธทายาท

ไม่ต้องมีใครตั้งหрок จะไปตั้งทำไม เป็นเองเลย พอบวชเข้ามาเป็นภิกษุเป็นภิกษุณี ก็เป็นพุทธบุตร เป็นพุทธโอรส หรือชินโอรส แล้วก็ปฏิบัติธรรมเจริญไตรสิกขาไปเสีย พอบรรลุอรหัตตผล ก็เป็นพุทธทายาททันที เรื่องก็เท่านั้น

พระบางองค์นั่งอยู่องค์เดียว เกิดสว่างแจ้งขึ้นมา บรรลุธรรม ก็พูดขึ้นมาเลย พูดกับตัวเองว่า เราได้เป็นพุทธทายาทแล้ว ไปอ่านเองสิ ในพระไตรปิฎก จะได้เข้าใจว่าพุทธทายาทคือใคร หมายความว่าอย่างไร ของมันง่าย ๆ ซัด ๆ

สำหรับพระภิกษุทกาศิลานี ที่ว่าตั้งพระมหากัสสปเป็นพุทธทายาทนั้นก็คือว่า ท่านนึกถึงชีวิตของท่าน ที่ผ่านความเป็นมาในอดีตจนได้มาบวช และได้บรรลุอรหัตตผล ประวัติชีวิตของท่านก็ย่อมมีพระมหากัสสปอยู่ในนั้นด้วย และการที่ท่านได้บรรลุอรหัตตผล ท่านก็บอกว่าท่านได้พระมหากัสสปเป็นกัลยาณมิตร

แล้วท่านก็นึกถึงพระมหากัสสปที่ได้เป็นพระอรหันต์ เป็นพุทธทายาทแล้ว ก็เหมือนกับตัวท่านเองนั่นแหละ พระภิกษุทกาศิลานีก็เป็นพุทธทายาทเป็นพระอรหันต์เหมือนกัน แต่ตอนนั้นท่านพูดถึงพระมหากัสสป แล้วก็ป็นคาถา คือคำประพันธ์ คำร้อยกรอง พูดในทางดีงาม ชื่นชม ซาบซึ้งใจ คำว่าพุทธทายาทก็ออกมา เรื่องก็เท่านั้น

พระเถระพระเถรียงค์อื่น ๆ ก็พูดถึงตัวท่านเองบ้าง พูดถึงท่านผู้อื่นบ้าง ว่าเป็นพุทธทายาท จึงบอกว่าเฉพาะที่ออกชื่อ มีพุทธทายาทในพระไตรปิฎก ๓๐-๔๐ องค์

ที่จริงก็พระอรหันต์ทุกองค์นั่นแหละเป็นพุทธทายาททั้งนั้น ไม่มีอะไรน่าตื่นเต้น

ถามแทรก: สงสัยจะตื่นเต้นจนสับสนกันไปไกลแล้ว

พระพรหมคุณาภรณ์: การศึกษาที่ไม่หาความรู้กันให้ถ่องแท้แน่ชัด มีแต่ข้อมูลที่ผิดพลาด เป็นเรื่องน่าเป็นห่วง

ทีนี้ จุดน่าสนใจได้เรื่องของพุทธทายาท จะน่าตื่นเต้นหรือไม่ก็แล้วแต่ อยู่ตรงนี้ คือการที่พระพุทธรเจ้าทรงปฏิเสธความคิดของพราหมณ์ และทรงตั้งแนวคิดใหม่ขึ้นมา จะเรียกว่าตรงข้าม หรือคู่ขนานก็แล้วแต่

ขอให้ดูหลักการของพราหมณ์ที่ว่าตัวเขาเป็นพรหมทายาท ซึ่งพระพุทธรเจ้าทรงปฏิเสธ แล้วก็มีพุทธทายาท ธรรมทายาทขึ้นมาแทน

ดูหลักของพราหมณ์ตรงนี้ ก็ให้เห็นทันทีเลย ขอยกมาจากพระไตรปิฎก (ที.ป.๑๑/๕๑/๘๘) ยกบาลีตรงที่สำคัญมาให้ดูก่อน ดังนี้

พฺราหฺมณา พฺรหฺมโน ปุตฺตา โอรสา มุขโต ชาตา พฺรหฺมชา
พฺรหฺมนิมิตฺตา พฺรหฺมทายาทา

ง่ายใช่ไหม คนไม่รู้บาลีก็แทบจะแปลได้เลย ทีนี้แปลให้เต็มความหน่อยว่า

พราหมณ์ทั้งหลายจำความเก่าไม่ได้ จึงได้กล่าวว่าพราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ วรรณะทั้งหลายอื่นต่ำทราม ... พราหมณ์เป็นบุตร เป็นโอรสของพระพรหม เกิดจากโอษฐ์ของพระพรหม ได้กำเนิดจากพระพรหม พระพรหมเนรมิตขึ้นมา เป็นพรหมทายาท

แล้วก็วัดต่อไปจนถึงตอนของพระภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ซึ่งเรียกตัวเองได้ว่า

เราเป็นบุตร เป็นโอรสของพระผู้มีพระภาค เกิดจากพระโอษฐ์ ได้กำเนิดจากธรรม อันธรรมเนรมิต เป็นธรรมทายาท (ภควโตมหิ ปุตฺโต โอรโส มุขโต ชาโต ธรรมชो ธรรมนิมิตโต ธรรมทายาโท)

นี่คือเรื่อง พุทธบุตร พุทธโอรส พุทธทายาท ธรรมทายาท เป็นเรื่องแนวคิดที่ขึ้นมาปฏิเสธรพรมทายาทของพราหมณ์ ไม่ใช่จับแพะชนแกะเอา มาสืบทอดตำแหน่งผู้บริหารปกครองคณะสงฆ์อะไร ที่เทียบระบบของชาวบ้าน

เพราะฉะนั้น กำเนิดของพุทธทายาทจึงปรากฏขึ้นดังนี้ (ตัวอย่างจาก พุ.เถร.๒๖/๑๕๕/๒๖๔)

อนุ พุทธสุส ทายาทโท ภิกขุ เกสกพาวเน

เกวล์ อญฺิสิสญฺาย อฟรี ปจฺวี อิมํ

เป็นคำกล่าวถึงพระสังคาลปิตาเถระ แปลได้ดังนี้

ภิกษุในป่าเกสกวาน สำคัญหมายร่างกายทั้งผืนนี้
พิจารณาเห็นเป็นร่างกระดูกหมดทั้งสิ้น จะได้เป็นพุทธ
ทายาท

เอาตัวอย่างอื่นก็ได้ แต่อันนี้ง่ายดี ถ้าจะยกมาอีก ก็จะมีคล้ายกัน
ใหญ่ พอเสียที่

ที่จริง คิดง่าย ๆ จะเป็นพุทธทายาท หรือใครที่ไหน มาแต่งครุธรรมขึ้น
ภายหลัง ก็ไม่เห็นว่าจะทำอย่างไรให้เป็นไปได้ ตอนแรกที่ฟัง นี้ว่าคุณจะชอบ
กล น่าศึกษาดี แต่มองอีกที ไม่ต้องเสียเวลาไปสงสัยแบบนั้น

ที่ว่าคิดง่าย ๆ ก็คือว่า สังฆะนี้ ทั้งภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ ก็อยู่กัน
มา ก็เฝ้ารักษารักษปฏิบัติตามพระพุทธรบัตถบัญญัติ ทั้งที่เป็นวินัยส่วนใน
ปาติโมกข์และนอกปาติโมกข์กันมาจนพระพุทธรเจ้าปรีนัพพาน แด่ภิกษุณี
สงฆ์อย่างเดียวกั้ไม่ใช่ ๑๐-๒๐ รูป แต่เป็นที่ร้อยก็พันรูป ถ้าครุธรรมยังไม่มี
แล้วใครมาแต่งขึ้นใหม่ เขารักษาวินัยที่เต็มสมบูรณ์อยู่แล้ว จะมายอมรับ
ของแต่งใหม่นิดๆ หน่อยๆ ไปทำไม

ยิ่งกว่านั้น ถ้ามีอำนาจจริง จะมาแต่งกรรมที่ไม่มีผลบังคับจริง เอาโทษใครไม่ได้ จะเสียเวลาแต่งไปทำไม มีอำนาจจริง ก็แก้ก็เพิ่มสิกขาบทในปาติโมกข์เสียเลย แค่นั้นก็จบก็พอแล้ว ไม่ยากกว่าและได้ผลสมใจปรารถนา แน่แน่นอนกว่าละหรือ

ยิ่งไปกว่านั้นอีก ถ้าเรื่องนั้นๆ มีสิกขาบทในปาติโมกข์กำหนดไว้แล้ว มีผลบังคับเอาโทษได้สมบูรณ์แล้ว ใครยังขึ้นมาคิดสร้างกรรมที่บังคับเอาโทษอะไรไม่ได้ซ้อนขึ้นมาอีก ถ้าไม่เหลวไหล ก็คงจะไม่ฉลาด ไม่รู้ว่าจะทำไปทำไม

พอนะ ผ่านไปได้แล้ว

บทที่ ๕

สังคายนามิไม่มีภิกษุณี ถึงนานาสังวาส

ทำไมไม่มีภิกษุณี ร่วมในปฐมสังคายนา

พูดมานานยาวนานนี้ ยังตอบคำถามของคุณมาร์ตินไปได้ไม่เท่าไรเลย ทำยที่สุดค้างอยู่ที่คำถามว่า ทำไมไม่มีพระภิกษุณีร่วมในปฐมสังคายนา ขอยกคำถามของคุณมาร์ตินเมื่อก็ มาตั้งไว้ดูอีกที

ทวนคำถาม อ.มาร์ติน: อันนี้ขอย้อนอีกทีหนึ่งนะครับ มีคำถามก่อนนั้นเรื่องปฐมสังคายนา ... ทำไมไม่มีพระภิกษุณีมีส่วนร่วมในปฐมสังคายนาทั้งๆ ที่ในเวลานั้นมีพระอรหันต์ที่เป็นภิกษุณีหลายรูปนะครับ ...

พระพรหมคุณาภรณ์: ในตอนก่อน ได้ตอบคำถามนี้ไปหน่อยหนึ่งว่า การที่จะพิจารณาเรื่องนี้ เราควรมองดูสภาพสังคมสมัยนั้นในถิ่นแดนนั้นด้วย

ถ้าตอบสั้นๆ ก็บอกว่า ในสังคมทั่วไป ในกิจการบ้านเมืองของชมพูทวีปยุคนั้น ไม่ปรากฏว่ามีสตรีเข้าร่วมทำงาน ทำการค้าวาณิชย์ ประกอบกิจการต่างๆ โดยเฉพาะในการประชุมทั้งหลาย เรียกว่าไม่ได้นั่งในสภา

ที่จริง ไม่ต้องดูไกล แค่ในยุคสมัยใหม่ไม่นานนี้ ในอเมริกา ผู้หญิงเพิ่งออกมาทำงานนอกบ้าน เข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรมในคราวเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ (ค.ศ. 1939-45) นี้เอง เพราะสถานการณ์บังคับ คือ พวกผู้ชายเป็นทหารไปรบในสมรภูมิ ตั้งแต่ยุโรปจดเอเชีย ทางบ้านต้องผลิตไม่เฉพาะ

ของกินของใช้ แต่ต้องระดมเร่งส่งอาวุธยุทโธปกรณ์ รวมตลอดถึงเครื่องบินทิ้งระเบิด ผู้ชายไปรบใช้อาวุธ ผู้หญิงจึงต้องออกมาเข้าโรงงานเร่งผลิตอาวุธส่งไปให้ทั้งแก่อเมริกันเองและแก่สัมพันธมิตร

หลังสงครามโลกแล้ว มาถึงช่วงจะขึ้น ค.ศ. 1960 ในอเมริกา ผู้หญิงจึงเริ่มทำงานในสำนักงาน ในตำแหน่งอย่างดีคือเลขานุการ ยังไม่มีผู้หญิงเป็นผู้จัดการ

ยิ่งกว่านั้น สตรีก็ไม่มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ทั้งในยุโรปและอเมริกา (ในตะวันตกเป็นอย่างนี้มาตั้งแต่ยุคกรีกโบราณและโรมัน) เป็นเรื่องใหญ่ที่สตรีต้องตั้งขบวนการรณรงค์เรียกร้องสิทธิเลือกตั้งถึงล้มตาย กว่าจะได้มา (นักเรียกร้องสิทธิสตรีในการเลือกตั้งชื่อว่า Emily Davison ถูกขังคุกหลายครั้ง และสิ้นชีพเมื่อวิ่งเข้าใส่ม้าแข่งของพระเจ้ากรุงอังกฤษ เมื่อ 4 มิ.ย. 1913)

ในอเมริกา สตรีเพิ่งได้สิทธินี้ถนัดหน้าในปี 1920 (ในยุโรปส่วนมากได้ในช่วงปี 1906-1928 สตรีไทยได้ในปี 1932 สหประชาชาติกำหนดให้สตรีมีสิทธิเลือกตั้งเสมอเท่ากับบุรุษในปี 1952 ในสวีตเซอร์แลนด์ เพิ่งได้ในชั้นเรียบริ่อยเมื่อปี 1971)

แต่ในสังฆะ สตรีในฐานะแห่งภิกษุณีมีสิทธินี้มาแต่แรกตั้งนานนักแล้ว

ที่นี่ เมื่อตั้งภิกษุณีสงฆ์ขึ้นแล้ว สตรีในฐานะของภิกษุณี ก็ได้มีการศึกษาตามพระธรรมวินัย มีการประชุมพิจารณาดำเนินกิจการส่วนรวมของสังฆะ ตามพุทธบัญญัติ เรียกว่า “สังฆกรรม” ต่างๆ รวมทั้งการวินิจฉัยอธิกรณ์ทั้งหลาย ซึ่งก็คืองานที่ชาวบ้านทำในสถานที่ซึ่งเรียกกันว่าสภา แต่ของพระเป็นโรงอุโบสถ อันนี้ควรจะนับว่าเป็นความริเริ่มที่ทั้งใหม่และแปลก

ดังที่พูดมามากแล้วว่า ภิกษุและภิกษุณีอยู่กันในระบบชุมชน เป็นสังฆะ แยกเป็นภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ แล้วสองชุมชนแห่งสังฆะนี้ต้องมีระบบความสัมพันธ์เพื่อให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดี ทั้งสามัคคีมีความสุขเป็นระเบียบเรียบร้อยภายใน และเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนภายนอก

ปรากฏว่า ในระบบนี้ ที่เป็นของแปลกใหม่นั้น สังฆะยังประสบปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ ในการพบปะและไปมาหาสู่กันอย่างมาก ทำนองว่า วัฒนธรรมประเพณีและความรู้สึกของชาวบ้านไม่เอื้อ

เมื่อใดมีหมู่ภิกษุไปสู่อำนาจภิกษุณี หรือหมู่ภิกษุณีไปพบในเขตของภิกษุ ประชาชนมักเพ่งเล็ง เกิดเป็นเสียงเล่าลือโจษจันในทางที่ไม่ดี เป็นเหตุให้กิจของสังฆะติดขัด แม้แต่การไปสวดปาติโมกข์อย่างที่เล่าไปแล้ว

จะอย่างไรก็ตาม ข้อเท็จจริงก็ออกมาว่า ไม่มีสังฆกรรมที่ภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์มาประชุมร่วมกันทำ ต่างฝ่ายต่างก็ทำสังฆกรรมของตน

มีพุทธบัญญัติให้กิจบางอย่างของภิกษุณีต้องทำในสงฆ์ทั้งสอง คือ ครบ ๒ สังฆะ (อุภาโตสงฆ์) แต่คงจะไม่สะดวกด้วยเหตุต่างๆ อันอาจจะรวมทั้งปัญหาที่ว่ามานั้น จึงไม่มีการประชุมร่วมกันพร้อมกัน แต่ทำในภิกษุณีสงฆ์ให้เสร็จไปก่อน แล้วจึงไปดำเนินการในชั้นของภิกษุสงฆ์ทีหลัง

งานที่ชัดว่าทำในอุภาโตสงฆ์ คือ ๒ สงฆ์ ได้แก่การบวชภิกษุณี เนื่องจากเมื่อเริ่มแรก มีแต่ภิกษุสงฆ์ ยังไม่มีภิกษุณีเลย ภิกษุณีรุ่นแรกจึงต้องอาศัยภิกษุสงฆ์บวชให้

ต่อมา การที่สตรีบวชในภิกษุสงฆ์ไม่สะดวกในการสอบถามคุณสมบัติ (เรียกว่าสอบถามอันตราภิกขธรรม) พระพุทธเจ้าจึงทรง

เปลี่ยนแปลง โดยให้อุปสมบทให้เสร็จในภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียวกันก่อน แล้วจึง
อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ (อนุชานามิ ภิกขเว เอกโตอุปสมุปนุนาย ภิกขุณีสงฺฆเม
วิสุทฺถาย ภิกขุสงฺฆเม อุปสมฺปาเทตุ, วินย.๗/๕๗๔/๓๕๔)

ถึงตอนนี้ ความสำเร็จในการบวชขึ้นอยู่กับภิกษุณีสงฆ์แทบจะสิ้นเชิง
ส่วนในขั้นของภิกษุสงฆ์ เหมือนกับเพียงไปขอการรับรอง

ยิ่งต่อมา ภิกษุณีที่บวชกับภิกษุณีสงฆ์แล้ว ต้องการไปบวชกับภิกษุ
สงฆ์ต่างเมือง แล้วเกิดมีข่าวว่าการเดินทางจะไม่ปลอดภัย ยังทรงอนุญาต
ว่า ถ้าเกรงจะไม่ปลอดภัย ก็ให้ภิกษุณีที่เฉลียวฉลาดมีความสามารถทำ
หน้าที่เป็นทูต คือเป็นตัวแทน ไปบอกแจ้งความประสงค์ในที่ประชุมภิกษุ
สงฆ์ที่เมืองโน้นแทนตัวได้ (วินย.๗/๕๗๕/๓๖๕)

ในข้อที่ภิกษุณีต้องปวารณาในอุกโตสงฆ์ ท่านให้ปวารณากันเองแล้ว
ก็ให้ปวารณาต่อภิกษุสงฆ์ด้วย ก็มีกรณี que ไปปวารณาพร้อมด้วยกัน เกิด
โกลาหล เมื่อทรงทราบก็ไม่ให้ปวารณาพร้อมด้วยกัน

เมื่อจัดปรับจนลงตัว ก็เป็นหลักสืบมาว่า ภิกษุณีสงฆ์ปวารณากันวัน
นี้ให้เสร็จแล้ว วันรุ่งขึ้นจึงไปปวารณาต่อภิกษุสงฆ์ และในการปวารณา ก็ไม่
ใช้ภิกษุณีสงฆ์ทั้งหมดปวารณา ซึ่งเป็นการโกลาหล ท่านให้ภิกษุณีสงฆ์แต่ง
ตั้ง (สมมติ) ภิกษุณีรูปหนึ่งที่เฉลียวฉลาดมีความสามารถ ทำการปวารณา
ต่อภิกษุสงฆ์ในนามของภิกษุณีสงฆ์ โดยภิกษุณีที่ได้รับการแต่งตั้งนั้น พา
ภิกษุณีสงฆ์ไปหาภิกษุสงฆ์ แล้วตนเองทำหน้าที่แจ้งให้ภิกษุสงฆ์ทราบการ
ปวารณาของภิกษุณีสงฆ์ (รายละเอียดพึงดู วินย.๗/๕๘๔-๘/๓๖๑-๓)

ส่วนเรื่องการประพุดิปักขมานัตต์ของภิกษุณีในอุกโตสงฆ์ ก็มีวิธี
ปฏิบัติในการแยกขั้นตอน ซึ่งเริ่มในภิกษุณีสงฆ์ แล้วจึงติดต่อกับทางภิกษุ
สงฆ์ ให้เสร็จไปเป็นขั้นๆ ส่วนๆ (รายละเอียดพึงดู วินย.๘/๓๑๓๓-๓๑๓๗)

รวมความเป็นอันว่า ตั้งแต่ในพุทธกาลสืบมา เรื่องได้ลงตัวแล้วในการที่ภิกษุสงฆ์กับภิกษุณีสงฆ์ไม่ได้เข้าร่วมประชุมพร้อมด้วยกันในการทำสังฆกรรม โดยเป็นพุทธประสงค์และพุทธบัญญัติเช่นนั้น แต่มีกระบวนการวิธีติดต่อสืบต่อหรือส่งต่องานตามที่ได้จัดวางไว้ในแต่ละเรื่องนั้นๆ แล้วก็ปฏิบัติมาเป็นแบบแผน

ที่นี้มาดูเรื่องการสังคายนา ก็อย่างที่เคยบอกแล้วว่าเป็นสังฆกรรมดั่งที่บันทึกไว้ในวินัยปิฎกเป็นส่วนพ่วงท้าย เรียกว่า ปัญจสตติกขันธกะ (วินย. ๗/๖๑๔/๓๗๙) เมื่อพูดในเบื้องต้นแรก ก็บอกไปได้ขั้นหนึ่งก่อนว่า ในที่ประชุมนั้นเป็นธรรมดาอยู่เอง ที่จะไม่มีการอื่นอยู่ร่วมในตัวสังฆกรรม ไม่เฉพาะภิกษุณีเท่านั้น พุทธบริษัทอื่นก็ไม่มาเข้าหัดตบาสด้วย

แล้วก็มองต่อไปว่า ท่านมีกระบวนการวิธีอะไรในการติดต่อส่งต่อมอบหมายเรื่องราวให้มาเชื่อมประสานกันอย่างไรบ้างไหม ตรงนี้ ถ้าพูดตามที่บันทึกไว้ ก็ไม่มีรายละเอียดอะไรที่จะช่วยให้เรามองเรื่องราวขยายออกไปได้ เพราะอะไร ก็เพราะไม่มีรายละเอียดนั้นแหละ ขอให้ไปดูข้อมูลด้วยตัวเอง

ในปัญจสตติกขันธกะที่มีความยาวรวมทั้งหมด ๑๖ หน้าของฉบับสยามรัฐ ภาษบาลีสัทอักษรไทย (ฉบับฉัฐรังษ์สังคีติ อักษรพม่า ๑๑ หน้า) ท่านเล่าถึงเหตุการณ์และกิจกรรมต่างๆ ทำนองที่เพียงให้รู้ว่ามิอะไรเกิดขึ้นบ้าง ไม่ได้แจกแจงเนื้อหา

เริ่มด้วยข้อปรารภของพระมหากัสสปเมื่อท่านกำลังเดินทางอยู่ ได้ทราบข่าวพุทธปรินิพพาน แล้วมีศิษย์องค์หนึ่งในคณะของท่านพูดจาในลักษณะที่ทำให้ท่านคิดจะชวนพระภิกษุทั้งหลายให้ทำสังคายนา

แล้วก็เล่าถึงการเตรียมการ กล่าวถึงการคัดเลือกพระ เลือกสถานที่จัดเตรียมเสนาสนะ

พอถึงวาระของการสังคายนา ทำสังฆกรรมโดยตั้งญัตติ แล้ว ดำเนินการประชุม โดยถามวินัยกะพระอุบาลี มีตัวอย่างคำถามซึ่งยกเพียง ปาราชิก ๔ เป็นตัวอย่าง แล้วก็ถามธรรมกะพระอานนท์ เพียงตัวอย่างหัวข้อ คำถามในพระสูตรที่ ๑ และเริ่มสูตรที่ ๒ แล้วก็ผ่านไปสู่เรื่องและกิจการอื่น มีเนื้อตัวของ การสังคายนาพระธรรมวินัย ที่มาเป็นพระไตรปิฎก เล่าไว้รวม ทั้งหมดแค่ไม่ถึง ๒ หน้าครึ่ง (ฉบับฉันทวิสุทธิสังคีติ ไม่ถึง ๒ หน้า)

นี่คือส่วนที่เป็นเนื้อตัวแท้ๆ ของการสังคายนา ที่ว่าใช้เวลา ๗ เดือน ท่านบอกไว้สั้นๆ แค่นี้ คือบอกให้เห็นตัวอย่างเป็นแนวว่า ท่านถามกันอย่างไร ทำนองเดียวกันทั้งหมด

ต่อจากนี้ ก็เป็นเรื่องถามว่าที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตว่าถ้าสงฆ์ จำนงหมาย จะถอนสิกขาบทเล็กๆ น้อยๆ บ้างก็ได้ นั่น สิกขาบทเล็กๆ น้อยๆ นั่นคือแค่ไหน เมื่อหาข้อยุติชัดเจนไม่ได้ ก็ขอมติว่าไม่เพิ่มไม่ถอน จะปฏิบัติ ตามที่ได้ทรงบัญญัติไว้ ก็เป็นอันเสร็จสังฆกรรม

ต่อจากนี้ก็ไม่กล่าวถึงพระมหากัสสปอีกเลย มีแต่เรื่องพระอานนท์กับ พระเถระทั้งหลายที่ว่าท่านทำนั่นทำนี่ไม่ถูก พระอานนท์ก็ไม่ว่าอะไร ก็ยอมรับความบกพร่องเล็กๆ น้อยๆ เหล่านั้น

แล้วพระอานนท์ก็หาหรือกับพระเถระทั้งหลายที่ไม่ทราบว่ามีใครบ้างนั้นแหละ ในการที่จะดำเนินการกับพระฉันนะตามที่รับเรื่องไว้จากพระพุทธเจ้า แล้วท่านก็เดินทางไปจัดเรื่องจนเสร็จ ก็เป็นอันจบเรื่อง

มองในแง่หนึ่ง เมื่อไม่ลงในรายละเอียด เรื่องใหญ่ยาวที่สุดซึ่งมี ลักษณะรวมอันเดียว ก็ย่อมกลายเป็นเรื่องที่เล่าผ่านได้อย่างสั้นที่สุด

เป็นอันว่า ถ้าต้องการสังเกต ตอนนี้ก็บอกได้ตามข้อมูลต่อหน้าเพียง ว่า เรื่องราวที่เป็นตัวจริงของการสังคายนา ๗ เดือน ท่านเล่าไว้ใช้เนื้อที่เพียง ๒ หน้า เพื่อแสดงตัวอย่างวิธีถาม-ตอบ เท่านั้น

แล้วในบันทึกทั้งหมด ๑๖ หน้า มีนามของพระมหากัสสปปรากฏไปถึงหน้าที่ ๙ และมีนามของพระอานนท์ตั้งแต่หน้าที่ ๒ ไปจนจบเรื่องในหน้าที่ ๑๖ รวมเกือบ ๑๕ หน้า

ที่นี้กระบวนการวิธีในการทำงานระหว่างเวลา ๗ เดือนนี้ นอกจากในที่ประชุมนั้นแล้ว จะมีการติดต่อพบปะพูดคุยสอบถามมอหมายอะไรต่างๆ ใช้อีก เราก็เป็นอันไม่อาจจะทราบ

รู้อีกหน่อยว่า ในการจัดเสนาสนะ ตกกลางว่า นอกจากพระผู้เข้าประชุม ๕๐๐ นี้แล้ว พระอื่นไม่พึงจำพรรษาในเมืองราชคฤห์ แต่นอกจากภิกษุด้วยกันแล้ว ไม่ได้พูดถึงใครอีก

แต่ถึงไม่บอก ก็รู้กันเป็นธรรมดาว่า อย่างน้อยอุบาสกอุบาสิกา ก็จะต้องมาอุปถัมภ์บำรุง เอาเข้าจริง บรรยากาศจะเป็นอย่างไร ก็หนีไม่พ้นว่า ก็คือกิจแห่งความสัมพันธ์ในพุทธบริษัททั้ง ๔

แล้วถ้าคิดเรื่อยเปื่อยต่อไป เมื่อกี้ในคัมภีร์บอกไว้ชัดๆ ว่า ไม่ให้พระภิกษุอื่นจำพรรษาในเมืองนี้ ถ้าอย่างนั้นภิกษุณีก็ไม่อยู่ในขายนั้น และในเมืองใหญ่เมืองหลักที่เป็นศูนย์กลางนี้ ก็ย่อมมีภิกษุณีอยู่กันมากเป็นปกติธรรมดาของท่านอยู่แล้ว ถ้าอย่างนั้น ภิกษุณีก็คงอยู่กันมากนะสิ

นี่ถ้าคิดคาดคิดหมายเอาแบบนี้ ก็คงมีเรื่องพูดไปเรื่อยๆ หันไปคิดอย่างอิงหลักฐานกันดีกว่า

ภิกษุณีและอุบาสิกา ถึงจะไม่ใกล้ชิดพระศาสดา ก็เป็นแหล่งที่มาสำคัญของพระสูตร

เรื่องส่วนร่วมของภิกษุณีในปฐมสังคายนา จะมีหรือไม่ อย่างไร เป็นอันว่าเราไม่อาจรู้ได้แน่ชัดลงไป แต่เราพูดได้ว่า สิ่งที่ต้องการคือเนื้อหาของพระธรรมวินัยที่เป็นผลออกมาจากการสังคายนา

เมื่อดูส่วนร่วมของภิกษุณีในตัวกิจกรรมของการสังคายนาไม่ได้ ก็มาดูเนื้อตัวของพระธรรมวินัยที่เป็นผลผลิตของการสังคายนานั้น เราก็ลองนำเอาผลจากการสังคายนามาวิเคราะห์กันดู

ขอทำความเข้าใจแทรกไว้ก่อนเพื่อให้มองเห็นภาพชีวิตความเป็นอยู่เป็นไปในสังฆะ ที่จะมีผลต่อเนื้อหาพระธรรมวินัยซึ่งปรากฏแก่เรา

อย่างที่เคยบอกแล้วว่า เนื่องจากสภาวะทางเพศ โดยเฉพาะในชีวิตพรหมจรรย์ของบรรพชิต จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่ภิกษุณีทั้งหลายจะไม่ได้ใกล้ชิดมากนักกับภิกษุทั้งหลาย แล้วก็เลยรวมทั้งไม่ได้ใกล้ชิดกับพระพุทธรูปด้วย

ดูภาพในชีวิตประจำวัน เอาที่พระเชตวันเป็นตัวอย่าง ที่นั่นพระพุทธรูปประทับนานที่สุด และเป็นแหล่งใหญ่ที่สุดของพุทธพจน์แสดงหลักพระธรรมวินัย แม้ว่าภิกษุณีจะอยู่ในวัดเดียวกับภิกษุ แต่ก็มีเขตที่อยู่แยกกันชัดเจนเป็นสัดส่วนห่างจากกัน

ก็เป็นธรรมดาว่า ที่ประทับของพระพุทธรูปเจ้า (ในพระสูตรเรียกสามัญ เพียงว่าวิหาร แต่ในอรรถกถาเรียกเป็นพิเศษให้ออกชื่อแล้วรู้กันเลยว่า หมายถึงที่ประทับของพระพุทธรูปเจ้าว่า พระคันธกุฎี) อยู่ท่ามกลางหมู่ภิกษุ

นอกจากเมื่อภิกษุบางรูปสงสัยอยากรู้อะไร หรือหลายรูปถกเถียงกันไม่แน่ใจ จะเข้าเฝ้าทูลถามได้ง่ายแล้ว เราได้จากเรื่องราวในพระไตรปิฎกว่า

ในบริเวณใกล้พระวิหารหรือพระคันธกุฎีนั้น มีโรงกลมหรือศาลาที่นั่งพัก ซึ่งภิกษุทั้งหลายมักมานั่งถกถ้อยสนทนากัน หรือไม่กี่ที่อุปัฏฐานศาลา

ในบางโอกาส พระพุทธเจ้าก็เสด็จออกมาทรงไต่ถาม อย่างที่นักเรียนบาลีมักจำกันแม่นยำว่า “กาย นุตถ ภิกขเว เอตริหิ กถาย สนนินสิณฺหา?” แล้วทรงอธิบายหรือแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น เป็นที่มาของพระสูตรบางส่วน

พระสาวกบางองค์เดินทางมาจากแดนไกลมาก อย่างพระโสณะกุฎิกัณณะ บางที่ทรงให้พักในพระคันธกุฎีด้วย บางครั้งกษัตริย์บ้าง พราหมณ์บ้าง ก็เข้าไปเฝ้าถึงในพระคันธกุฎี บางทีตอนเย็นก็เสด็จออกมาประทับนั่งในร่มเงาพระคันธกุฎี พระภิกษุบ้าง คนภายนอกบ้างก็เข้าไปเฝ้า เมื่อตรัสตอบคำถามหรือทรงสนทนา ก็เกิดเป็นพระสูตรขึ้น

ในกรณีอย่างนี้ จึงยากที่ภิกษุณีจะรู้เห็นความเป็นไป ก็ได้รู้ต่อจากพระภิกษุ และอย่างที่ว่าแล้ว การพบกับภิกษุอย่างน้อยในวาระแห่งโอวาทเป็นประจำ จึงเป็นช่องทางสำคัญของการสื่อสารและทราบข่าวสารสำหรับพระภิกษุณี

ในด้านวินัย แม้แต่เมื่อทรงบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุณี เรื่องก็ดำเนินไปตามลำดับดังนี้ คือ มีภิกษุณีก่อเรื่องขึ้น ภิกษุณีทั้งหลายติเตียน หรือประชานติเตียนจนเรื่องมาถึงภิกษุณี ทำให้ภิกษุณีทั้งหลายติเตียน แล้วภิกษุณีทั้งหลายก็นำเรื่องราวแจ้งแก่พระภิกษุ จากนั้นภิกษุทั้งหลายก็นำเรื่องกราบทูลให้ทรงทราบ เมื่อทรงซักถามความจริงแล้ว ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทในที่ประชุมภิกษุสงฆ์

ดังนั้น ภิกษุสงฆ์จึงเหมือนเป็นตัวแทนของภิกษุณีสงฆ์ในการรับพุทธาณัติและพุทธานุศาสน์ โดยมีวิธีปฏิบัติที่เป็นการทำให้เรื่องที่เกิดขึ้นถึงกันและทั่วกันในสังฆะ

อีกแห่งหนึ่ง เมื่อมองว่าควรจะมีแหล่งหนึ่งที่เป็นเหมือนศูนย์กลางที่รวมเรื่องทั้งหมดของสังฆะไว้ เห็นชัดว่าภิกษุสงฆ์ไม่สามารถทำหน้าที่นี้ได้ วิธีปฏิบัติดังว่าข้างบนนั้น จึงเหมือนเป็นการทำให้ภิกษุสงฆ์สามารถเป็นแหล่งที่วางนี้ และในแง่นี้ ก็จึงไม่มีเรื่องใดในทางพระธรรมวินัยของภิกษุสงฆ์ที่ภิกษุสงฆ์จะไม่รู้ถึง

เมื่อมองเห็นภาพชีวิตและกิจการในสังฆะอย่างนี้แล้ว ก็ลองมาดูเนื้อหาพระธรรมวินัยที่จะช่วยให้มองเห็นความมีส่วนร่วมของภิกษุสงฆ์พอเป็นตัวอย่างต่อไป

พระธรรมวินัยที่รักษากันมาในรูปลักษณะที่เรียกว่าพระไตรปิฎกนี้ โดยสาระก็มุ่งไปที่พุทธพจน์ คือคำตรัสของพระพุทธเจ้า ถือพุทธพจน์เป็นหลัก เป็นแกนจนกระทั่งว่า แม้จะมีคำสอนของพระสาวก ของผู้อื่น และเรื่องราวประกอบอยู่ด้วย ก็พูดคลุ่รวมว่าพระไตรปิฎกเป็นพุทธพจน์

โดยเฉพาะส่วนที่เป็นตัวพระสูตร แม้หลายสูตรจะเป็นคำสอนของพระสาวก ก็เป็นพระอรหันตสาวก ถือว่ากล่าวตามพุทธดำรัส บางสูตรก็ชัดว่าท่านแสดงตามพระดำรัสมอบหมาย บางที่ก็มีคำตรัสรับรองหรืออนุโมทนาต่อท้ายด้วย แต่ทั้งหมดรวมแล้ว เมื่อเทียบกับพระสูตรที่เป็นพุทธพจน์แล้ว สูตรของพระสาวกก็มีจำนวนน้อย

ในจำนวนพระสูตรของพระสาวกที่ว่ามีน้อยนี้ ส่วนมากก็เป็นของพระสาวกผู้ใหญ่ โดยเฉพาะพระสารีบุตรที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าสามารถหมุนธรรมจักรตามพระองค์ได้จริงแท้

ที่นี่ ที่เราจะพูดถึง ก็คือพระสูตรของพระสาวกทั่วไป

พระปุณณมันตานีบุตร ผู้เป็นเอตทัคคะในบรรดาธรรมกถึกฝ่ายพระภิกษุ มีพระสูตรใหญ่สูตรหนึ่ง ชื่อวารณีนีตสูตร (ม.จ. ๑๒/๒๙๒/๒๘๗) ซึ่งเป็นคำสนทนาตอบคำถามของพระสารีบุตร แสดงหลักการพัฒนาในไตรสิกขาตามขั้นตอนของวิสุทธิ ๗ ที่มาเป็นโครงเรื่องของวิสุทธิมัคค์

ทางฝ่ายพระภิกษุณี พระธรรมทินนาเถรี ผู้เป็นเอตทัคคะในบรรดาธรรมกถึก ก็มีพระสูตรใหญ่สูตรหนึ่ง ชื่อว่าจุฬเวทัลลสูตร (ม.ญ. ๑๒/๕๐๕/๕๔๗) ซึ่งเป็นคำสนทนาตอบคำถามของวิสาขอุบาสก เมื่อตอบคำถามจบแล้ว ท่านแนะวิสาขอุบาสกให้ไปทูลถามพระพุทธเจ้าเพิ่มเติม เมื่อวิสาขอุบาสกไปกราบทูล ตรัสว่าพระธรรมทินนาเป็นบัณฑิต มีปัญญายิ่งใหญ่ ถึงแม้ถ้าวิสาขะมาทูลถามคำถามเหล่านั้นกะพระองค์ ก็จะทรงตอบเหมือนที่พระธรรมทินนาตอบไปแล้วนั่นแหละ

เลยถือโอกาสพุดถึงพระสาวกฝ่ายอุบาสกอุบาสิกาด้วย จิตตคหบดีผู้เป็นเอตทัคคะในบรรดาธรรมกถึกฝ่ายอุบาสก มีพระสูตรเล็กๆ หลายสูตร (ประมาณ ๑๐ สูตร) โดยมากเป็นการอธิบายธรรมแก่พระภิกษุ

ส่วนในฝ่ายอุบาสิกา ไม่มีเอตทัคคะด้านธรรมกถึก มีแต่เอตทัคคะด้านพหูสูตร ซึ่งฝ่ายอุบาสกไม่มี อุบาสิกาที่เป็นเอตทัคคะด้านพหูสูตรนั้น คือ ชุชชุตรา ซึ่งบางที่เรียกเป็นอัครอุบาสิกา เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นตราชูของอุบาสิกาบริษัท และเรื่องของอุบาสิกาท่านนี้ก็น่าสนใจมาก

เรารู้กันว่า ตามปกติพระสูตรทั้งหลายมีคำขึ้นต้นนำก่อนว่า “เอวมุเมสุตฺติ ...” ซึ่งเป็นคำกล่าวของพระอานนท์

แต่ถ้าสังเกต จะเห็นว่า มีพระสูตรชุดหนึ่ง ไม่ขึ้นต้นอย่างนี้ แต่ขึ้นคำนำว่า “วุตฺติ เหติ ...” ได้แก่พระสูตรทั้งหมดในอิตติวุตตะกะ ๑๑๒ สูตร (ช.อิตติ. ๒๕/๑๗๗-๒๙๓/๒๒๙-๓๒๒) ซึ่งหลายสูตรแสดงหลักธรรมที่สำคัญมาก และเป็นหลักอ้างอิงใหญ่ด้วย (เช่นพุทธพจน์แสดงนิพพานธาตุ ๒, ช.อิตติ. ๒๕/๒๒๒/๒๕๔)

พระสูตรชุดนี้ อริยสาวิกาชุชชุตรานี้แหละรักษาไว้ จึงมีคำขึ้นต้นแปลกไปว่า “วุตฺติ เหติ ...” ซึ่งเป็นคำของชุชชุตราอุบาสิกา ที่พระอานนท์นำมากล่าวในที่ประชุมสังคายนา โดยรักษาคำเดิมของท่านไว้ (ดู อิตติ. อ. ๓๔)

ภิกษุณีทรงปัญญา กล่าวออกมาเป็นพระสูตรสำคัญ

กลับไปเรื่องภิกษุณีต่อ พอดีมีกลุ่มพระสูตร ๒ ชุด ซึ่งมีชื่อที่บอกให้รู้ทันทีว่า เป็นของภิกษุชุดหนึ่ง และของภิกษุณีชุดหนึ่ง อยู่ในส่วนเดียวกันของพระไตรปิฎก ก็เลยลองนำมาเทียบกันดูพอเห็นลักษณะ คือ

ในสังยุตตนิกาย มีพระสูตรเกี่ยวกับภิกษุ เรียกรวมว่า ภิกษุสังยุตต์ อยู่ในพระไตรปิฎก เล่ม ๑๖ และพระสูตรเกี่ยวกับภิกษุณี เรียกรวมว่า ภิกษุณีสังยุตต์ อยู่ในพระไตรปิฎก เล่ม ๑๕

เหตุที่ภิกษุสังยุตต์อยู่ในเล่ม ๑๖ เพราะเล่ม ๑๕ (เรียกว่า สคาถวรรค) มีเฉพาะพระสูตรที่เป็นคาถา คือคำร้อยกรอง แต่พระสูตรในภิกษุสังยุตต์เป็นร้อยแก้วทั้งหมด จึงอยู่ไม่ได้ในเล่ม ๑๕ ต้องเลื่อนไปอยู่ในเล่ม ๑๖ (เรียกว่า นิทานวรรค) ส่วนพระสูตรในภิกษุณีสังยุตต์เป็นคาถา จึงอยู่ในเล่ม ๑๕

ดูภิกษุสังยุตต์ก่อน (ส.น. ๑๖/๖๘๖-๗๒๗/๓๑๘-๓๓๒) มี ๑๒ สูตร ก็เป็นพระธรรมคำสอนน่าสนใจทั้งนั้น แต่พระภิกษุทั้งหลายเป็นผู้ฟัง ไม่ใช่เป็นคำของพระภิกษุเอง คือ นอกจากพระสูตรเดียว ที่เป็นคำสนทนาระหว่างพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะแล้ว นอกนั้นเป็นคำตรัสของพระพุทธเจ้า ๙ พระสูตร ซึ่งทรงยกย่องภิกษุตั้งงามรูปนั้นรูปนี้ ทำนองให้ภิกษุทั้งหลายฟังไว้เป็นแบบอย่าง และทรงเตือนบางรูป นอกนั้นก็ ๒ สูตรก็เป็นคำสอนของพระสารีบุตรแก่ภิกษุทั้งหลายสูตรหนึ่ง และของพระมหาโมคคัลลานะสูตรหนึ่ง

แล้วดูภิกษุณีสังยุตต์บ้าง (ส.ส. ๑๕/๕๒๒-๕๕๔/๑๘๘-๑๙๘) ชุดนี้มี ๑๐ สูตรของภิกษุณี ๑๐ องค์ นอกจากเป็นคาถาแล้ว ก็เป็นคำสอนของภิกษุณีท่านนั้นๆ เอง เรื่องราวเป็นทำนองเดียวกันหมด คือภิกษุณีท่านนั้นๆ เข้าไปพัก

วิเวกกลางวันในป่า และมารเข้ามารังควาญ ท่านเหล่านั้นรู้ทัน และกล่าวคติธรรมหรือหลักธรรม จบลงด้วยมารเสียใจจากไป

ข้อสำคัญอยู่ที่คติและหลักธรรมที่ภิกษุณีนั้นๆ กล่าว ซึ่งเป็นคำสอนที่มีสาระลึกซึ้ง ขอบยกตัวอย่าง ในสูตรหนึ่งว่า โสมาภิกษุณีเข้าไปในป่า นั่งพักที่โคนไม้ต้นหนึ่ง มารจะแก้งให้เกิดความหวาดกลัวหลุดจากสมาธิ จึงเข้ามากล่าวความเป็นคาถาว่า

“สถานะที่ยากนักหนาจะฝ่าไปได้ อันท่านผู้แสวง
ทั้งหลายจะพึงเข้าถึง สตรีมีปัญญาแค่สองนิ้ว ไม่ได้พาน
พบหรอก”

โสมาภิกษุณีรู้ทัน กล่าวตอบว่า

ความเป็นหญิงจะเป็นปัญหาอะไร ในเมื่อจิตตั้งมั่นดี
มีปัญญาหยั่งรู้ มองเห็นสังขธรรมแจ่มชัด ผู้ใดยังจะมี
ความคิดเข้าใจว่า เราเป็นสตรี หรือว่าเราเป็นบุรุษ หรือยัง
จะมีความคิดเอือมเยื่อว่าเป็นตัวเราตัวข้า มารจึงควรจะกล่าว
วากะผู้นั้น

อีกสูตรหนึ่งเป็นของวชิราภิกษุณี เป็นสูตรที่เด่นมาก ตามเรื่องนั้น
มารกล่าวว่า

“สัตว์นี้ใครสร้าง ผู้สร้างสัตว์อยู่ที่ไหน สัตว์เกิดที่ไหน
สัตว์ดับไปที่ไหน”

วชิราภิกษุณีกล่าวตอบว่า

ณะมารเอ๋ย โฉนเลยจึงไปเชื่อว่ามีสัตว์ เป็นทิวฎฐิที่ยึด
ติดของท่าน นี่คือนอกแห่งสังขารล้วนๆ จะหาตัวสัตว์ในนี้
มิได้

เหมือนดังว่า เพราะคุณสมบัติของทั้งหลายเข้าด้วยกัน จึงมีศัพท์ว่ารถ ฉันทะ เมื่อขั้นทั้งหลายยังเป็นไป จึงมีสมมติว่าสัตว์ ฉันทันั้น แท้ที่จริง ทุกข์ (สภาวะที่ต้องแปรสลายคงอยู่มิได้) เท่านั้นเกิดมี ทุกข์ตั้งอยู่ และเสื่อมสิ้นไป นอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรดับ

วชิราสูตรนี้ได้รับความนับถือมาก ใช้เป็นหลักอ้างอิงกันทั่วไป ในการอธิบายความเป็นอนัตตาของสัตว์บุคคล

แม้แต่ในพระไตรปิฎกเอง คัมภีร์ส่วนอื่นก็นำไปอ้าง อย่างในมหา-
นิทเทส ซึ่งตาม tradition ถือว่าเป็นเทศนาของพระสารีบุตรอัครสาวก ก็ยกไปอ้าง (ขุ.ม.๒๙/๘๖๕/๕๓๖) ท่านว่า “วชิราภิกษุนี้ ได้กล่าวคำนี้ว่า ...” และพระโมคคัลลิตุตรติสสเถระ ประธานการสังคายนาครั้งที่ ๓ ก็ยกไปอ้างในคัมภีร์กถาวัตถุ (อภิ.ภ.๓๗/๑๘๕/๘๐) ที่นิพนธ์ขึ้นเพื่อแก้ความเห็นผิดของนิกายต่างๆ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ในยุคหลังก็อ้างกันต่อๆ มา ตั้งแต่ในวิสุทธิ-
มัคค์ (วิสุทธิ.๓/๒๑๔) ของพระพุทธโฆสะจารย์

พระสูตรในเล่ม ๑๕ ซึ่งเป็นคานันั้น ที่เกี่ยวกับภิกษุก็มี แต่ไม่ชื่อว่าภิกษุสังยุตต์ เพราะว่า ถึงแม้ภิกษุเป็นเจ้าของเรื่องก็จริง แต่คำสอนในนั้นไม่ใช่ของภิกษุ กลายเป็นตรงข้ามว่าภิกษุถูกสอน คือ ภิกษุอยู่ในป่า แต่มัวเพลิน มัวหลับ ประมาทอยู่บ้าง เหลวไหล หรือวุ่นวายเรื่องอื่นบ้าง เลยถูกเทวดามากล่าวคาถาธรรมเตือนสติ รวมเรียกว่า วนสังยุตต์ (ส.ส.๑๕/๗๖๑-๕๕๔/๘๐๐-๓๐๑) มีมากถึง ๑๔ สูตร

พระถูกเทวดาเตือนทั้งนั้น ยกเว้น ๒ สูตร คือในสูตรหนึ่ง พระอนุรุทธท่านอยู่เดี่ยว เทวดามาชักชวนทางกาม ท่านเลยสอนเทวดากลับไป และอีกสูตรหนึ่ง เทวดาเอ่ยคาถาพูดถึงป่าด้วยความรู้สึกอย่างปลุกชน พระภิกษุกล่าวคาถานั้นใหม่แก้ไขให้แสดงความรู้สึกของอริยชน

ยกคาถาเทวดาเตือนสติพระมาให้ดูสูตรหนึ่ง (ส.ส.๑๕/๗๘๔/๒๙๖) ดังนี้

สมัยหนึ่ง ภิกษุวัชชีบุตรรูปหนึ่ง พำนักอยู่ในไพรสณฑ์แห่งหนึ่ง ใกล้เมืองเวสาลี เวลานั้น ในเมืองเวสาลี เป็นคราวมีการเที่ยวสนุกสนานตลอดราตรี ภิกษุณัั้นได้ยินเสียงดนตรี ที่เขาบรรเลงครึกครื้นดังก้องกระหึ่มเมืองเวสาลี ก็เที่ยวใจรำพึงรำพัน ได้ภาสิตคาถานี้ในเวลานั้นว่า

เราคนเดียวอยู่ในป่า เหมือนท่อนไม้ที่เขาทิ้งไปแล้วใน
พงไพร ในราตรีเช่นนี้ มีใครไหนเล่าจะแย่งไปกว่าเรา

ฝ่ายเทวดาที่สิงสถิตในไพรสณฑ์นั้น มีความเอ็นดู ปรรารถนาประโยชน์แก่เธอ ประสงค์จะให้เธอสลัดใจได้คิด จึงเข้าไปหา ครั้นแล้วได้กล่าวกะเธอด้วยคาถาว่า

ท่านอยู่ผู้เดียวในป่า เหมือนท่อนไม้ที่เขาทิ้งไปแล้วใน
พงไพร เหล่าคนมากหลายกระหายอยากได้เป็นอย่างดีท่าน
ราวกะสัตว์นรกกระหายอยากได้เป็นอย่างดีคนไปสวรรค์

ลำดับนั้น ภิกษุณัั้น ผู้อันเทวดาให้สังเวช ถึงซึ่งความสลัดจิตคิดได้
แล้วแล

พูดให้เข้าใจง่ายแบบชาวบ้าน ก็บอกว่า ภิกษุณีสังยุตต์เป็นพระสูตร
ชุดภิกษุณีโล่मार และวนสังยุตต์เป็นชุดภิกษุถูกเทวดาเตือนสติ

เดี่ยวจะไปกันใหญ่ แต่นี่ก็อาจจะพอเป็นแนวให้ไปคิดพิจารณา
อนุমানได้บ้าง แต่เรื่องราวจริงแท้เป็นอย่างไรแน่ อาตมาก็รู้ให้เด็ดขาดไม่ได้
เหมือนกัน เพราะข้อมูลที่มีไม่ชัดเจนที่ และอาตมาก็เกิดไม่ทัน

แต่ที่สำคัญก็คือว่า ข้อมูลที่มีให้ จะหาได้เท่าไร ก็มาสืบค้นดูกัน ดูให้
แน่ ให้ต้องแท้ ตรวจสอบให้ดี ไม่ควรลวกๆ ผลีผลาม ถ้านำเสนอผิดพลาด
ทำให้ความเข้าใจผิดแพร่ขยายไป จะกลายเป็นการประทุษร้ายทำลาย
ประโยชน์ทางปัญญาของมหาชน ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ

มหากัสสปะพระสันโดษ มหาสาวกอันดับ ๓ เป็นประธานสังคายนา หาพระสูตรได้นิดเดียว

ตั้งที่ว่าแล้ว อาตมาขอเอาจริงเอาจัง เฉพาะในด้านข้อมูลความรู้ พยายามให้ทั่วถึงต่อแม่ แม่และซัด แล้วถ้ามีโอกาส ก็เอามาบอกให้รู้กัน แต่ในชั้นความคิดเห็น เอาแค่ว่า ตามข้อมูล ตามหลักฐาน ตามหลักการที่พบที่มี เรื่องจะเป็นอย่างไรเท่านั้น ส่วนว่าแล้วจะเอาอย่างไร หรือจะให้เป็นอย่างไร ก็ปล่อยให้เขาไปว่า เขาไปคิดกัน ไม่มีเวลาและเรี่ยวแรงที่จะไปยุ่งด้วย ถ้าจะให้บอก ก็จะแค่เสนอทางเลือก ซึ่งอาจมีได้หลายอย่าง แล้วก็ลงทำงายให้ไปคิดพิจารณา หรือถ้าจะให้ดีกว่านั้น ก็คือมาร่วมด้วยช่วยคิดกัน

เป็นอันว่า ที่นำมาให้ฟังให้อ่าน ก็มองเอาเอง แล้วก็ลองคิดคาดหมายกันดู คงพอเท่านี้ก่อน

บอกอีกนิดเพียงว่า ในพระไตรปิฎก ส่วนที่เห็นชัดออกมาก็คือ ที่แยกเป็นคัมภีร์ย่อยต่างๆ และในเรื่องภิกษุ-ภิกษุณี ก็มีคัมภีร์ที่แยกเป็นส่วนได้แก่เถรคาถา กับเถรีคาถา ซึ่งเป็นคาถาประพันธ์ ที่กล่าวถึงประสพการณ์ชีวิตและแสดงความรู้สึกสงบประณีตปีติปราโมทย์ในการบรรลุนิพพาน โดยแสดงหลักธรรมและคติธรรมพร้อมไปด้วย ของพระเถระ ๒๖๔ รูป และพระเถรี ๗๓ รูป จำนวนที่ต่างกันมากนี้ คงไม่แปลก เพราะน่าจะรู้กันอยู่ถึงอัตราส่วนของจำนวนภิกษุและภิกษุณีที่มากกว่ากัน

แล้วก็ไปโน่น คัมภีร์พวงท้ายพระไตรปิฎก เป็นประเภทคาถาเล่าประวัติเจ็ดอุททาปาฏิหาริย์ ที่จะจรรโลงศรัทธา โดยมีความงดงามของถ้อยคำ ซึ่งขึ้นต่อการแปลมาก หากไม่ถึงอรรถรส ก็จะไม่ซาบซึ้งประทับใจ คนก็จะไม่เห็นสำคัญ ได้แก่อปทาน เป็นเถราปทาน ว่าด้วยประวัติของพระ

เถระ ๕๕๐ รูป และเถรีอุปทาน ว่าด้วยประวัติของพระเถรี ๔๐ รูป เป็นเพียง คัมภีร์ประกอบ คงปิดใกล้สมัยสังคายนาครั้งที่ ๓ สมัยพระเจ้าอโศก มหาราช (พ.ศ. ๒๓๕) ไม่สู้สำคัญ

อย่างไรก็ตาม อุปทานนี้ ถ้ารู้จักค้นคว้า ก็จะได้ข้อมูลเชิงวิชาการบ้าง อย่างชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม สิ่งของเครื่องใช้ ชมเมือง ชมป่า ชื่อ ต้นไม้ ชื่อนก ชื่อสัตว์ป่า เผ่าชน ชื่อเมืองและแคว้นแคว้นในประวัติศาสตร์ เช่น โยนก จีน อเล็กซานเดรีย สุวรรณภูมิ ทมิฬ บัลลวะ กระทั่งอปร์นต์

ดังกล่าวแล้วว่า พระสูตรของพระสาวกเมื่อเทียบกับพุทธพจน์โดยตรง ก็นับว่าน้อย เพราะเฉพาะพุทธพจน์อย่างเดียวก็มากมาย และการสังคายนาที่มุ่งที่การรวบรวมพุทธพจน์ แม้แต่พระสูตรของพระสาวกที่มีอยู่บ้างนั้น บางทีก็เป็นการนำเอาพุทธพจน์ที่ท่านสดับรับจากพระพุทเจ้ามา กล่าวซ้ำย้ำให้แน่น

ด้วยเหตุนี้ แม้จะมีพระมหาสาวกมากถึง ๔๐ องค์ และในจำนวนนั้น เป็นเอตทัคคะก็ไม่่น้อย แต่น้อยองค์อย่างนี้ที่จะมีพระสูตรแสดงไว้ ส่วนมากเพียงมีนามปรากฏอยู่กับคาถาที่กล่าวจากประสบการณ์ชีวิตของแต่ละท่านเองในเถรคาถา และเถรีคาถา กับประวัติในอุปทาน (มากหลายท่านคงหาประวัติได้ยาก จึงหนักไปทางคำพรรณนาบรรยายภาคและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งเรื่องราวประกอบที่ใจจะน้อมใจไปในทางกุศล)

ด้วยเหตุนี้ พระมหาสาวกที่มีพระสูตรมากหน่อย ก็เฉพาะท่านที่สนองพุทธกิจอยู่ใกล้ชีวิตจริงๆ ซึ่งบอกได้ว่ามี ๓ ท่าน คือ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ แล้วก็พระอานนท์ มี ๓ ท่านนี้เท่านั้นที่พบว่าพระพุทเจ้าทรงมอบหมายให้แสดงธรรมต่อจากพระองค์ ในที่พร้อมพระพักตร์ เหมือนแทนพระองค์ขณะที่ทรงเมื่อยล้าจะทรงพัก

สำหรับพระสารีบุตรนั้นไม่แปลก เพราะไม่เพียงเป็นพระอัครสาวก แต่ดังที่เรียกท่านอย่างยกย่องกันว่าเป็นพระธรรมเสนาบดี เป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นเอกบุคคฺล ที่ประกาศอนุตรธรรมจักรให้เป็นไปตามอย่างพระองค์ได้ (เช่น อภ.เอก.๒๐/๑๔๕/๓๐)

ต่อจากนั้นก็คือ พระมหาโมคคัลลานะ ซึ่งเป็นอัครสาวกรองลงมา

ส่วนพระอานนท์ แม้ว่าเมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ จะยังไม่บรรลุนิพพาน ยังเป็นพระโสดาบันอยู่ แต่ก็เป็นที่เคารพศรัทธาของพุทธเจ้าและเหล่าสาวก เพราะท่านเป็นผู้ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นผู้ที่มีศีลสมาธิปัญญาบริบูรณ์ เป็นที่พึ่งพาอาศัยของพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวก โดยทำหน้าที่อุปัฏฐากได้ดีเยี่ยม จนพระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในด้านนี้ด้วย และคงเป็นเพราะทำหน้าที่นี้ได้ดีนั่นเอง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพระชราลง จะให้มีพระอุปัฏฐากประจำในพรรษาที่ ๒๐ ดังที่อรรถกถาว่า ท่านจึงได้รับฐานะนั้น

พระสารีบุตรมีพระสูตรทั้งขนาดใหญ่ ขนาดเล็ก กระจายอยู่ในพระไตรปิฎก รวมแล้วนับเป็นหน้าหนังสือขนาดพระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เกิน ๒๒๐ หน้า พระมหาโมคคัลลานะก็มีไม่น้อย เกิน ๑๖๐ หน้า

ส่วนพระอานนท์ ซึ่งแม้ขณะแสดงพระสูตรเหล่านั้น จะยังเป็นพระโสดาบัน ก็มีพระสูตรมากกว่าพระมหาสาวกทั่วไปที่เป็นพระอรหันต์ ยกเว้นองค์เดียว คือพระมหากัจจายนะ (มหากัจจายนะ ก็เรียก, คือองค์ที่มีรูปร่างผิวดำพรรณงามมาก จนบุตรเศรษฐีคนหนึ่งเห็นแล้วใฝ่ฝันปรารถนาอยากได้อย่างท่านเป็นภรรยา หรือให้ภรรยาของเขาสวยงามอย่างท่าน)

เรื่องของพระมหากัจจายนะนั้นน่าสนใจ ท่านเป็นพระมหาสาวกแดนไกล เมืองบ้านนอก อยู่ถึงวันดีทักขิณภท เข้าเขตภาคใต้ นอกส่วนกลาง อันเป็นเขตแห่งความเจริญที่เรียกว่ามัธยมประเทศ ที่นั่นหาพระได้ยาก ท่านมีลูกศิษย์อยากอุปสมบท กว่าจะรวมพระให้ครบ ๑๐ รูปบวชได้ ต้องใช้เวลา ๓ ปี สภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ของประชาชนก็แตกต่างออกไปมาก เช่น ที่นั่นผืนดินขรุขระแตกกระแจะเดินลำบาก

ต่อมาศิษย์ที่ได้บวชนั้น คือพระโสณะภิกษุณีขออนุญาตท่านเดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตวัน ท่านพระมหากัจจानะได้ฝากพระโสณะให้กราบทูลพระพุทธเจ้าถึงปัญหาในถิ่นแดนห่างไกลนั้น & อย่างเพื่อขอพุทธานุญาตท่านเองเป็นข้อยกเว้นพระบัญญัติบางประการ

จึงเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ในถิ่นห่างไกลปลายแดนคือปัจฉิมตชนบท อุปสมบทได้โดยสงฆ์ & รูป ไม่ต้องเป็นทศวรรคอย่างในมัชฌิมชนบท ทรงอนุญาตให้ใช้รองเท้าหลายชั้นได้

คนในวันตีสยามอาบน้ำ ก็ทรงอนุญาตให้พระในถิ่นปัจฉิมตอาบน้ำได้ทุกเวลา และในถิ่นนั้น คนใช้เครื่องลาดทำด้วยหนังกันเป็นปกติ เหมือนที่คนในมัธยมประเทศใช้เครื่องลาดที่ถักทอจากพืช จึงทรงอนุญาตให้ใช้เครื่องลาดหนังตามนิยมของถิ่น เป็นต้น

พระมหากัจจานะเป็นเอตทัคคะในด้านที่สามารถแจกแจงอรรถแห่งความย่อให้พิสดาร เมื่ออยู่ในส่วนกลาง ท่านก็แสดงธรรมไว้เป็นพระสูตรที่สำคัญซึ่งพระพุทธเจ้าทรงยกย่อง ครั้นเมื่อไปอยู่ในแดนไกลถิ่นเดิม ท่านคงแสดงธรรมเผยแผ่ได้ผลเป็นที่นิยมนับถือมาก จึงมีพระสูตรของท่านที่แสดงในปัจฉิมตชนบทแถบวันตีและใกล้เคียง อยู่ในพระไตรปิฎกถึง ๘ สูตร รวมแล้ว พระสูตรของท่านมีเนื้อที่ในพระไตรปิฎกบาลีถึงประมาณ ๘๒ หน้า

ด้วยเหตุนี้ นอกจากจะนับต่อจากพระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะแล้ว ก็ต้องยกเว้นพระมหากัจจานะแห่งแดนไกลนี้อีกองค์หนึ่ง แล้วจึงถึงพระอานนท์ ในฐานะที่มีพระสูตรอยู่ในพระไตรปิฎกมากที่สุด

(แม้แต่หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ก่อนสังคายนา พระอานนท์ก็ยังได้แสดงธรรมมีพระสูตรของท่านเข้ามาอยู่ในพระไตรปิฎกอีก ๒ สูตรที่มีขนาดใหญ่ ๑ ปานกลาง ๑ คือ สุกสุตร และโคปกโมคคัลลานสูตร แต่ถึงจะนับ ๒ สูตรนี้ด้วยแล้ว ก็ยังน้อยกว่าของพระมหากัจจานะห่างที่เดียว)

ว่ามาถึงนี้ ก็พูดถึงพระมหากัสสปะเสียด้วย ท่านเป็นพระมหาสาวกในยุคแรกๆ ตามปกตินามของท่านมาในลำดับเป็นที่สาม คือ ในพระไตรปิฎก บางครั้งกล่าวถึงพระมหาสาวกอยู่พร้อมกัน บางทีไปเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยกัน ก็จะกล่าวนามเรียงไปว่า พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ และรูปอื่นๆ จนถึงพระอานนท์ เป็นองค์สุดท้าย เป็นที่ ๑๑ หรือเลขใกล้เคียงๆ นั้น แล้วแต่ว่าคราวนั้นบางท่านอาจจะอยู่หรือไม่อยู่ นี่ก็คือ พระมหากัสสปะเป็นผู้ใหญ่มาก ต่อจากพระอัครสาวกทั้งสอง

แต่ในแง่ของพระสูตรในพระไตรปิฎก พระมหากัสสปะมีน้อยอย่างยิ่ง เทียบไม่ได้เลยกับพระอานนท์ ไม่ต้องพูดถึงพระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะไม่มีสูตรขนาดใหญ่ หรือแม้แต่ขนาดกลางสักสูตรเดียว

พระสูตรที่เป็นเรื่องของท่าน รวมอยู่ด้วยกันเป็นชุดหนึ่ง เรียกว่า กัสสปสังยุตต์ แปลว่าพระสูตรเกี่ยวเนื่องกับพระมหากัสสป อยู่ไม่ห่างจากภิกขุสังยุตต์ที่พูดไปแล้วนั่นแหละ

กัสสปสังยุตต์มีทั้งหมด ๑๓ สูตร แต่มีคำสอนหรือคำกล่าวของท่านเองเพียง ๕ สูตร นอกนั้นเป็นพระสูตรเกี่ยวกับท่าน

โดยเฉพาะ ๔ สูตรเป็นพุทธดำรัสยกย่องท่านให้ภิกษุทั้งหลายฟัง เพื่อให้ถือเป็นแบบอย่าง (ขอให้นึกถึงภิกขุสังยุตต์ ที่ตรัสยกย่องพระดีรูปนั้น รูปนี้เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายได้เห็นตัวอย่าง) เริ่มด้วยความเป็นผู้สันโดษ การวางตัวเหมาะสมในการเข้าไปสู่สกุล จนถึงการบรรพชธรรมชั้นสูงอย่างพระองค์

อีก ๕ สูตรกล่าวถึงการที่ท่านมาเฝ้าพระพุทธเจ้า และโดยมากจะทรงย้าให้ท่านสอนภิกษุทั้งหลาย (ท่านคงจะไม่ค่อยสอนพระทั่วไป ดังที่ท่าน

กราบทูลว่าพระเวลานี้ว่ายาก ไม่อดทน ไม่ตั้งใจรับฟัง) ตลอดจนทูลถามว่า เหตุใด ในกาลก่อนมีสิกขาบทน้อย แต่ผู้ตั้งอยู่ในอภัตตผลมีมากกว่า แต่บัดนี้ สิกขาบทมากขึ้น แต่ผู้ดำรงในอภัตตผลน้อยลง และพระพุทธานุเจ้าก็ตรัสชี้แจง ส่วนอีก ๒ สูตรท่านตอบคำถามธรรมของพระสารีบุตร

นอกจากนี้ ในกัถสปปสังยุตต์นั้นแหละ ยังเหลืออีก ๒ สูตร เป็นเรื่องของท่านกับพระอานนท์

เราจะได้จากพระวินัยปิฎกที่มีเหตุการณ์บ่งบอกว่าพระอานนท์นับถือพระมหากัสสปมาก และทั้งสองท่านก็ระลึกถึงกัน เช่นพระมหากัสสปมีคนจะบวช ก็ส่งข่าวไปนิมนต์พระอานนท์มาเป็นผู้สวด พระอานนท์เคารพท่านมาก จะรับก็ไม่สะดวกใจที่จะต้องเรียกชื่อท่าน เป็นเหตุให้พระพุทธานุเจ้าทรงอนุญาตว่าให้เรียกนามสกุล (โคตรตระกูล) แทนได้ อะไรอย่างนี้

ที่นี่ เพราะความนับถือสนิทกันนั้น ในกัถสปปสังยุตต์นี้ ก็มีเรื่องว่าพระอานนท์มาชวนท่านไปสำนักภิกษุณี (ถ้าไม่สนิทใจไม่ชอบใจ ก็คงไม่มาชวน) ท่านจะไม่ไป พระอานนท์ก็ชวนแล้วชวนอีกถึง ๓ ครั้ง ท่านจึงตกลงไปด้วย และคงในฐานะผู้ใหญ่ ก็แสดงธรรมแก่ภิกษุณีทั้งหลาย และอีกครั้งหนึ่ง ท่านเตือนพระอานนท์แรงหน่อยแบบเอ็นดูหรือสนิทกันก็แล้วแต่ ในเรื่องที่ถูกศิษย์พระอานนท์ลาสิกขาไปมาก ให้พระอานนท์ระมัดระวังตั้งตัวให้ดี

ใน ๒ เหตุการณ์ที่ว่่านั้น สำหรับพระอานนท์ เรื่องก็เป็นไปด้วยดี ตามปกติ ส่วนทางด้านภิกษุณีซึ่งนิยมนับถือพระอานนท์ แม่วาก็ไม่ได้มีรูปใดว่าอะไร แต่มีภิกษุณีคราวละรูปรู้สึกไม่พอใจว่าเหมือนกับชมพระที่เธอนับถือ ก็พูดจาไม่ดี ถึงขั้นที่เรียกได้ว่าด่าท่าน จึงเกิดเรื่องเดือดร้อนกันบ้างในระดับปัญหาบุคคล ไม่ใช่เรื่องปัญหาส่วนรวม แล้วก็ยุติไป พระอานนท์กับพระมหากัสสปก็สัมพันธ์กันปกติตามเดิม เรื่องก็เท่านั้น

นอกจากในกัถสปปสังยุตต์นี้แล้ว พระมหากัถสปปมีพระสูตรในแหล่งอื่นเท่าที่พบอีกสูตรเดียว ในพระไตรปิฎก เล่ม ๒๔ เรียกว่าอัณฺณสูตร เป็นสูตรสั้นๆ ยาวเพียง ๓ หน้า

รวมแล้วก็อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัส คือลักษณะที่รู้จักของท่าน เรียกว่าเป็นผู้มักน้อยสันโดษ ใครจะมาอุปถัมภ์บำรุงถวายของดีๆ ท่านก็หลีกเลี่ยง เวลาไปบิณฑบาต ก็มุ่งไปตามตรอกซอกซอยในย่านคนยากคนจน ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงสังเกตและตรัสชม

(พระสูตรที่พระพุทธเจ้าทอพระเนตรเห็นพระมหากัถสปปไปบิณฑบาตอย่างนี้ หรือเห็นท่านนั่งสมาธิ เป็นต้น แล้วตรัสศดัตถกรรม ไม่นับรวมในพระสูตรของพระมหากัถสปป เพราะถือเป็นพระสูตรที่แสดงพุทธพจน์ตามปกติ)

โดยทั่วไปท่านก็อยู่ในความเจียม แทบไม่มีบทบาทอะไร มาปรากฏเรื่องราวตอนพุทธปรินิพพานที่ว่าเมื่อเหตุการณ์อันทำให้ท่านคิดจะชวนให้ทำสังคายนา (ไม่ใช่สังคายนาในความหมายที่คนไทยเข้าใจเพี้ยนกันไปว่าจะชำระสะสางอะไร) คือรวบรวมพุทธพจน์มาตั้งเป็นหลักไว้ ก่อนที่จะค่อยๆ ลืมเลือนไปเสีย แล้วก็เลยมีการสังคายนาขึ้นมา

ก่อนการสังคายนาที่คัมภีร์เล่าเรื่องไว้สั้นๆ นั้น ท่านก็อยู่เจียมๆ ไม่มีบทบาทเด่นอะไร พอสังคายนาเสร็จ แค่ว่าสังฆกรรม ทั้งที่เรื่องอื่นยังมีต่ออีก แต่นามของพระมหากัถสปปก็จบแค่นั้นเอง คือท่านหมดบทบาทไปตั้งแต่ก่อนจบบันทึกเรื่องสังคายนา และหลังจากนั้นท่านก็เจียมไปอย่างเดิม ไม่พบว่า มีเรื่องราวอะไรอีกเลย นอกจากบอกกันว่าท่านปรินิพพานเมื่ออายุ ๑๒๐ ปี

บางคนอาจจะพูดว่า ถ้าไม่มีพระมหาสาวกเจียบๆ องค์นี้ ยกเรื่องขึ้นมาชวนสังคายนา ตามความหมายพื้นฐานที่ว่า จะรวบรวมรักษาพุทธพจน์ไว้ไม่ให้เลือนลပ်ไปกับการปรินิพพาน แล้วหลังพระพุทธรเจ้าปรินิพพาน เวลาที่ผ่านไปๆ จะมีพุทธพจน์มาถึงเราหรือไม่แค่นั้นในลักษณะอย่างไร

สรุปอีกทีว่า การที่ไม่พูดถึงภิกษุณีในการสังคายนานั้น เราไม่มีข้อมูลรายละเอียดที่จะให้รู้เรื่องราวได้ชัดเจน แต่ว่าถึงเฉพาะตัวการประชุมที่เล่าไว้สั้นๆ การที่ไม่มีภิกษุณีเข้าร่วมด้วยนั้น ในเมื่อสังคายนาเป็นสังฆกรรม ก็เป็นเรื่องตามปกติของสังฆกรรมเอง เพราะไม่มีสังฆกรรมใดๆ ที่ภิกษุและภิกษุณีเข้าประชุมทำพร้อมด้วยกัน

ทั้งนี้ เท่าที่เราู้ได้ ในสังคัมสมัยนั้น ไม่มีสตรีเข้าร่วมประชุมพิจารณาดำเนินกิจการสาธารณะ

เมื่อสังฆะเกิดขึ้นแล้ว ก็ได้ให้สตรีซึ่งบวชเป็นภิกษุณีร่วมกันพิจารณาดำเนินกิจการของส่วนรวมด้วยการประชุมที่เรียกว่าสังฆกรรม เช่นเดียวกับบุรุษที่บวชเป็นภิกษุ

แต่ตามสภาพของสังคัมที่ไม่อำนวย ข้าต้องระมัดระวังเกี่ยวกับพรหมจรรย์ทางเพศ จึงต่างฝ่ายต่างประชุม เมื่อเรื่องเกี่ยวเนื่องกัน ก็มีกระบวนการวิธในการส่งต่อเรื่องเป็นขั้นตอนต่างหาก

สำหรับการสังคายนานี้ ที่เล่าไว้สั้นนิดเดียวนั้น เราไม่ทราบว่าได้มีกระบวนการวิธในการประสานหรือส่งต่อกันอย่างไรหรือไม่ ก็ได้แค่ดูจากพระไตรปิฎกที่เป็นผลออกมาสืบเนื่องจากการสังคายนานั้น โดยพิจารณาประกอบไปกับบทบาทและเรื่องราวความเป็นไปของภิกษุและภิกษุณีในสังคัมทั่วไป และในสังฆะที่อยู่ท่ามกลางสังคัมที่มีสภาพอย่างนั้น และในที่นี้ก็ได้ลองดูไปบ้างเพียงเป็นเค้าเป็นแนว

ว่าพระมหากัสสปะ บริหารคณะสงฆ์ ไม่รู้ไปหลงบริหารอยู่ที่ไหน

พูดไปพูดมา ออกแ่งนั้นแ่งนี้ จนไม่รู้คำตอบคำถามไปถึงตรงไหน ข้อไหนตอบแล้วหรือยัง

ถามแทรก: เรื่องพระมหากัสสปะนี่ ฟังตรงข้ามกับพระมนโ

พระพรหมคุณาภรณ์: ก็ว่าไปตามข้อมูลนั้นแหละ ที่พูดมานี้เป็นการนำเสนอ ทั้งนำข้อมูลมาให้ดู แล้วก็สรุปเรื่องตามข้อมูลนั้น ไม่ใช่ตัดสิน แต่ให้พิจารณากันดู

พระมนโนั้น อาตมาเรียกในหนังสือว่าท่านเมตตาศ เพราะที่จริงไม่อยากจะออกชื่อท่าน คือไม่อยากให้กระทบถึงใครให้ไม่สบายใจเลย แต่จำเป็น เพราะเป็นเรื่องของส่วนรวม อย่างที่บอกแล้วว่า เป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับประชาชน ถ้าเอาข้อมูลผิดๆ หรือตัวเองไม่รู้ ตัวเองเข้าใจผิด แล้วเผยแพร่ความรู้ที่ไม่จริง ผิดๆ พลาดๆ จะกลายเป็นการประทุษร้ายทำลายประโยชน์ทางปัญญาของมหาชน ต้องถือเป็นเรื่องใหญ่ ควรถือว่า การทำให้มหาชนเข้าใจผิด เป็นการทำความร้ายที่รุนแรง

ที่จริงก็ไม่ได้ว่าอะไรมาก แคขอให้พูดให้พอดีกับความจริง ถ้ามีแง่สงสัย ก็บอกไปซื่อๆ ตามตรงว่า อันนี้ฉันสงสัยนะ และว่าตามข้อมูลตรงนี้น่าจะเป็นอย่างนี้ๆ แล้วก็ค้นคว้าศึกษาให้ชัด ไม่ควรด่วนสรุปตัดสิน

ไม่ใช่ว่าเห็นข้อมูลนิดๆ หน่อยๆ และยังดูไม่ชัด เห็นคำๆ หนึ่ง ก็คิดความหมายไปตามพื้นความรู้เข้าใจเดิมของตัว ไม่พิจารณาก่อนว่าความหมายที่นั่นคืออย่างไร ก็ว่าไปตามที่ตัวนึกเอา แถมเอาข้อมูลผิดๆ เช่นที่คนอื่นแปลผิดไว้ ไม่ตรวจจสอบเลย ก็คิดเอาเป็นเรื่องเป็นราว แล้วก็สรุป

ทำนองตัดสินหรือวินิจฉัยว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้

หนังสือ *เหตุเกิดเมื่อ พ.ศ. ๑* ของท่านเมตตาทาน นั้น แค่เรื่องพุทธทายาท กับเรื่องพระสูตรของพระมหากัสสป ก็เลื่อนลอยหมดความหมายแล้ว แต่ไม่ต้องถึงเรื่องพระสูตรของพระมหากัสสปด้วยซ้ำ แค่พุทธทายาทเรื่องเดียว ก็มองเห็นชัดว่าผิดพลาดขนาดไหน

แล้วคนที่อ่านหนังสือของเขา ก็น่าจะไปดูตัวข้อมูลจริงที่แหล่งเดิมบ้าง แค่ไปอ่านคำกล่าวในพระไตรปิฎกของผู้ที่บอกว่าตนหรือว่าคนนั้นคนนี้ได้เป็นพุทธทายาทแล้วสัก ๓ ท่าน ได้เห็นข้อมูลตรงๆ จริงๆ ที่เรียกกันว่าปฐมภูมิ ก็จะเข้าใจว่าพุทธทายาทคืออะไร

เรื่องพุทธทายาทนี้ (และเรื่องพระสูตรของพระมหากัสสปด้วย) ท่านเมตตาทาน ยกขึ้นมาให้มีความหมายนี้เพื่ออะไร ตรงนี้ก็คือแก่นแท้ หรือสาระสำคัญของหนังสือของท่าน (*เหตุเกิดเมื่อ พ.ศ. ๑*) คือท่านโยงพระมหากัสสปไปที่การมีอำนาจบริหารคณะสงฆ์สืบต่อจากพระพุทธเจ้า แล้วพระมหากัสสปก็มีโอกาสใช้อำนาจนั้นหันเบนหลักพระพุทธศาสนาให้เข้าอยู่ใต้แนวคิดของศาสนาพราหมณ์ ไซ้ใหม่

ถ้าเป็นไปตามนี้ พระมหากัสสปก็ทั้งเป็นบุคคลที่ต้องการอำนาจ ได้อำนาจ และใช้อำนาจนั้นทำการตามที่มุ่งหมาย

แต่ทีนี้ แม้จะไม่ต้องมองที่คำว่าพุทธทายาท ซึ่งหมดความหมายที่ท่านเมตตาทาน ต้องการไปแล้วนั้น ไม่เอาแก่นั้นเลยก็ได้ มามองโดยตรงที่ตำแหน่งและอำนาจบริหารคณะสงฆ์เลยทีเดียวทีเดียวว่า พระมหากัสสปมีฐานะและอำนาจนั้น กับทั้งได้ใช้อำนาจนั้นหรือไม่

ได้เล่าไปแล้วว่า หลังจากพุทธปรินิพพานแล้ว พระอานนทียังมีพระสูตรขนาดใหญ่และขนาดย่อยอีก ๒ สูตร มาเข้าสู่สังคายนา ดังที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกจนบัดนี้

ใน ๒ สุตรนี้ อาตมาได้เล่าไปแล้วถึงโคปกโมคคัลลานสูตร ก็ขอเข้าใจความที่เกี่ยวข้องมาอีกอีกครั้งว่า หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว มีเวลาอีก ๓ เดือนจะสังคายนาที่เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ พระอานนท์เดินทางไปยังพระเชตวัน เมืองสาวัตถี ในแคว้นโกศลก่อน ในฐานะเป็นพระอุปัฏฐากเพื่อจัดเก็บพระมหาคัมภีร์ที่ประทับยาวนานที่สุด

เสร็จกิจที่เมืองสาวัตถีแล้ว พระอานนท์จึงเดินทางประมาณ ๕๐๐ กิโลเมตรมายังเมืองราชคฤห์ เพื่อเข้าร่วมสังฆกรรมในการสังคายนา

ท่านมาถึงเมืองราชคฤห์ก็คงใกล้เวลาที่จะเริ่มสังคายนาแล้ว แต่กระนั้น วันหนึ่ง ก็ยังได้พบกับวัสสการพราหมณ์ (โดยค่อนข้างบังเอิญ) มหาอำมาตย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งแคว้นมคธ ซึ่งได้เข้ามาสนทนา และตอนหนึ่งถามท่านว่า พระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน ได้ตั้งพระรูปใดเป็นหัวหน้าที่จะสืบแทนพระองค์ใหม่

พระอานนท์ตอบว่าไม่ได้ตั้งใครทั้งนั้น

วัสสการพราหมณ์เป็นนักปกครองที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่ง ก็แปลกใจ ถามต่ออีกว่า พระภิกษุทั้งหลายไม่มีหัวหน้า จะรวมกันอยู่ได้อย่างไร

พระอานนท์จึงได้อธิบายว่า ไม่ใช่ไม่มีหัวหน้า พระพุทธเจ้าไม่ได้ตั้งบุคคล แต่ทรงวางหลักไว้ พระทั้งหลายรู้หลักนั้นกันดี เมื่อภิกษุรูปใดมีคุณสมบัติตามหลักนั้น ภิกษุทั้งหลายก็เคารพยอมรับนับถือท่านผู้นั้นเป็นหลัก (ไม่ต้องตั้งอย่างเป็นทางการบ้านเมืองหรือแบบชาวบ้าน) และพระอานนท์ก็ไม่ได้พูดถึงพระมหากัสสปแต่ประการใดเลย

ถ้าพระมหากัสสปได้รับการแต่งตั้ง หรือได้ตำแหน่งที่ว่านั้น แล้วก็มีอำนาจ และถืออำนาจนั้นอยู่ พระอานนท์จะตอบแก่วัสสการพราหมณ์ดังกล่าวตั้งต้นนั้นได้อย่างไร หรือถ้าตอบไปแล้ว ไม่ตรงตามเป็นจริง หรือขัดความประสงค์ของประธานสังคายนา (ที่ท่านเมตตาฯ บอกท่านเองว่าต้องการ

อำนาจ) พระสูตรนี้จะผ่านการสังคายนามาได้อย่างไร พระมหากัสสปหรือคนของท่านจะไม่ขัดใจหรือ แต่นี่ก็มาเป็นพระสูตรที่สำคัญสูตรหนึ่ง

ตามพระสูตรของพระอานนทนี่ ก็เป็นอันชัดเจนแจ่มแจ้ง ขนาดว่าหลังปรินิพพานแล้ว และกำลังจะสังคายนา ที่เป็นจุดตัดสินเลยว่า สถานการณ์ช่วงนั้นเป็นอย่างไร เรื่องในพระสูตรนี้ ก็ออกมาตามหลักการที่แท้ของพระพุทธศาสนา และชัดเจนว่าพระมหากัสสปมิได้มีสถานะพิเศษอะไรเลย แถมว่า ยิ่งสืบสวนพระมหากัสสป บทบาทของพระอานนทก็ยิ่งเด่นชัดขึ้นมา

แล้วย้อนไปดูเหตุการณ์สืบเนื่องในช่วงนั้น เมื่อใกล้ปรินิพพาน พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาสุดท้ายที่เมืองเวสาลี ทรงประชวรหนัก ทรงระงับทุกขเวทนาไว้ว่าจะทรงลาสังขมก่อน และเสด็จไปทรงทำกิจต่างๆ จนกระทั่งเมื่อปลงพระชนมายุสังขาร ก็โปรดให้ประชุมพระสงฆ์ในเมืองเวสาลีทั้งหมด เพื่อตรัสแจ้งเรื่อง เป็นการลาและตรัสสอน

ดูตลอดเหตุการณ์ทั้งหมดที่ว่ามา ไม่มีพระมหากัสสปปรากฏที่ไหนเลย จนกระทั่งปรินิพพานผ่านไปแล้ว ๗ วัน พระมหากัสสปเดินทางอยู่กับหมู่ภิกษุศิษย์ของท่าน ตัวท่านก็ยังไม่ทราบเหตุการณ์ แล้วบังเอิญเจออาชีวกที่มาจากกุสินารา จึงได้ทราบว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว

ดูความเป็นไปนี้แล้ว มองไม่เห็นความเป็นไปได้ ที่พระผู้บริหารคณะสงฆ์สืบต่อจากพระพุทธเจ้า จะอยู่ห่างเหินจากองค์พระประมุข และห่างไกลคณะสงฆ์ที่ตนบริหาร ห่างไกลเหตุการณ์ขนาดนั้น แถมไม่รู้ว่ามีอะไรเกิดขึ้น แล้วจะมาบริหารคณะสงฆ์อย่างไร แต่ที่ชัดก็คือตอนที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน ท่านไม่ได้บริหารอยู่แล้ว

พูดให้เต็มความก็คือ พระมหากัสสปจะไม่เคยได้บริหารคณะสงฆ์มาก่อนนั้น ไม่ใช่บริหารอยู่ในเวลานั้น และไม่ได้บริหารในเวลาต่อมาจากนั้น ก็เลยหมด ไม่มีอะไรจะว่ากัน

กล่าวโทษพระมหากัสสปไปมา กลายเป็นโทษาของนักวิชาการ

ยิ่งดูไป ก็ยิ่งเห็นความเป็นพระเจี๊ยบๆ ของพระมหากัสสป และไม่เห็นว่าท่านมีบทบาทอะไร พร้อมกับเห็นว่าเรื่องราวที่ท่านเมตตาทาย ว่าไปต่างๆ นั้น ไม่มีเค้ามูลอะไร แถมยังเห็นความผิดพลาดไม่ถูกต้องของข้อมูลที่ท่านเอามาใช้ตั้งเรื่อง สรุปเรื่อง นัวเนียไปหมด

แต่ไม่ควรมองแค่นั้น อันนี้ควรเป็นตัวอย่างที่ดีอนให้มีความระมัดระวังและรับผิดชอบในการทำงานที่เขาเรียกว่าวิชาการ (ที่จริง ไม่ว่าจะ วิชาการ บัญชาการ หรืออะไรก็ตาม ก็ควรระมัดระวังและรับผิดชอบทั้งนั้น) ทั้งรับผิดชอบต่อความถูกต้อง และรับผิดชอบต่อประชาชน (ในที่นี้คือ ด้านผลประโยชน์ทางปัญญา)

มองในแง่ประโยชน์ของส่วนรวมแล้ว เป็นเรื่องน่าห่วงใยมาก ท่านเมตตาทายเอง ถ้าท่านรู้ตัวแล้ว ก็ควรจะหวนหันกลับมาแก้ไขความผิดพลาดของตัวเอง ขอให้นึกถึงความจริง ความถูกต้อง และประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ

ลักษณะการทำงานของท่านที่ผ่านมา น่าเป็นห่วงมาก แล้วคนที่ไม่มีความรู้มาอ่านงานของท่านเข้า เกิดตื่นเต้นขึ้นมา แล้วก็ไม่มีพื้นความรู้ที่จะมอง ที่จะตรวจสอบ ก็จะเตลิดเปิดเปิงกันไปไกลจนเกินที่จะแล

ยกตัวอย่าง ตอนท่านเมตตาทาย เขียนเรื่อง พระพุทธเจ้าบริณีพพานด้วยโรคอะไร ท่านยกข้อมูลมาบอกเป็นเรื่องเป็นราวว่า มีหลักฐาน (จากพระไตรปิฎก) แสดงว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้บริณีพพานที่อุทยานสาละวัน แต่ “บริณีพพานไปในห้องพักเล็ก ในอาคารแห่งหนึ่งในเมืองกุสินารา”

ท่านเมตตาคฯ ให้เหตุผลว่า “เมื่อพระอานนทฺทราบว่พระพุทธองค์จะ
ปรินิพพานแน่แล้ว ได้เกิดความเสียใจจนกระทั่งจะเป็นลม ไม่อาจประคอง
ตนไว้ได้ ต้องยื่นเหนี่ยวกลอนประตูลงหวั้สิงห์อยู่ กลอนประตุนี้อยู่ในป่า
ตามลำพังไม่ได้แน่นอน นอกเสียจากว่พระพุทธองค์กำลังประทับอยู่ใน
ห้องของอาคารที่อยู่ในเมืองกุสินารานั้นเอง”

ตัวการที่ทำให้ท่านเมตตาคฯ ลงความเห็นว่เป็น “ห้องของอาคารใน
เมือง” ก็คือ “กลอนประตูลงหวั้สิงห์” ซึ่งท่านบอกว่า “อยู่ในป่าตามลำพัง
ไม่ได้แน่นอน”

แต่ที่จริง “กลอนประตูลงหวั้สิงห์” ไม่ได้บอกว่าพระพุทธเจ้า
ปรินิพพานที่ไหน หากเป็นตัวอย่างที่บอกว่า ท่านเมตตาคฯ ทำงานอย่างไร
เท่านั้นเอง

ใครก็ได้ ให้ไปหาดูเถิด มีบอกที่ไหนดว่พระอานนทฺยื่นเหนี่ยว “กลอน
ประตูลงหวั้สิงห์” จะหาในพระไตรปิฎก หรือในคัมภีร์อะไร ก็หาไปเถิด ไม่มี
ทั้งนั้น แล้วท่านเมตตาคฯ เอา “กลอนประตูลงหวั้สิงห์” มาจากไหน

เมื่อตามหลักฐานไม่มีที่ไหน เราก็ใช้วิธีของท่านเมตตาคฯ ดูบ้าง คือ
ท่านสันนิษฐานว่อย่างนั้นอย่างนี้ เราก็ลองสันนิษฐานบ้าง (ที่จริงก็เดานี้
แหละ) ว่ ท่านเมตตาคฯ เอา “กลอนประตูลงหวั้สิงห์” มาจากไหน แต่พูดให้
ตรงกว่านั้นว่ ท่านเมตตาคฯ เอา “หวั้สิงห์” มาจากที่ไหน

ที่นี้ก็เดาให้ตลอด (เดาเพราะเป็นการทำงานการคิดส่วนตัวของท่านที่
เราไม่สามารถไปรู้เห็น ถ้าไม่จริง ท่านก็จะได้สามารถชี้แจง หรือมาเล่าให้รู้
กันแบบชื่ๆ แล้วประชาชนก็ให้อภัยแก่ท่าน ไม่ถือสา กัน ตามหลักอริยวินัย
ที่ว่ ยอมรับความผิดพลาด แล้วก็แก้ไข และสังวรต่อไป เป็นความเจริญ
งอกงามในอริยวินัย) แต่เราเดาหรือคาดคะเนมีเหตุมีผล สมตามหลักฐาน

ที่จะสันนิษฐานหรือเดานี้ คงไม่ผิดแน่ คืออย่างนี้ ในพระไตรปิฎก บอกไว้ชัดเจนว่า พระอานนท์ “กปิสีล อาลมพิตุวา” (ที.ม.๑๐/๑๓๕/๑๖๖, = เหนี่ยวกลอนประตุรูปห้วง) ยืนร้องให้อยู่

“กปิสีละ” คือไม้ที่เขาทำเป็นรูปห้วงกปิ แล้วกปิ คืออะไร ก็ง่าย ๆ กปิ คนไทยแผลงเป็นกระบี่ เช่น ชูกระบี่ (หนูมาณ) ก็คือลึงนั่นเอง ส่วนสีละ ก็คือศิระะ แปลกันว่าห้วง เพราะฉะนั้น กปิสีละ จึงแปลว่า (ไม้ที่เขาทำเป็นรูป) ห้วง

“ห้วง” ในพระไตรปิฎก มาเป็น ห้วงสิงห์ ในหนังสือของท่านเมตตาค ได้อย่างไร ตรงนี้แหละที่เราต้องสันนิษฐาน เอาแค่เดาว่า ท่านไปอ่านเจอใน หนังสือที่เขาแปลหรือเล่าเรื่องในพุทธประวัติตอนนี้ จะเห็นว่า เขาพิมพ์ผิด เอาห้วง เป็นห้วงสิงห์ หรือเขาพิมพ์ไว้เป็นห้วงสิงห์นั่นแหละ แต่พอดีว่าท่านมี ใจให้แก่สิงห์ เลยอ่านลึงเป็นสิงห์ไป

พออ่านผิดมาอย่างนี้แล้ว จินตนาการก็พาไปได้ต่างๆ อย่างที่ท่าน มองเห็นเป็นเรื่องเป็นราวอย่างนั้น

ไม้กลอนรูปห้วง “กปิสีละ” นี้ ส่วนมากเขียนเป็น “กปิสีลกะ” (อาจจะขนาดย่อมกว่ากันบ้าง) เป็นส่วนประกอบของที่พักอาศัย เช่น ในวัด พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้ให้ใช้แม้แต่ใน “ถาน” หรือวัจฎฐี คือห้องส้วมของพระ ไม่ใช่ของมีราคาแพงอะไร และเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานที่สาลวันของ เจ้ามัลละ สอนหลวงหรืออุทยานนั้น เวลาเจ้ามาพักผ่อนกัน จะไม่ให้มีเรือน พัก ไม่มีห้องหับลับตา ไม่มีแม้แต่ส้วมเลยเชียวนะ

(บางคนอาจจะพูดขึ้นมาว่า ในอุทยานของเจ้า อัยยว่าแต่ไม้กลอน ห้วงเลย ยิ่งกว่าไม้กลอนห้วงสิงห์ก็ต้องมีได้ หรือถ้าในพุทธกาล ที่นั่นเขาไม่ มีการทำไม้กลอนเป็นรูปห้วงสิงห์ ก็กลายเป็นว่าท่านทำให้เกิดความเข้าใจผิด ในเรื่องประวัติศาสตร์เชิงวัฒนธรรม)

เอาละ เป็นอันว่า หลักฐานชัดอยู่แล้วว่าเป็นไม้รูปหัวกระปี่วนร แต่ที่สำคัญอยู่ที่การทำงาน ตรงนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับข้อมูลความรู้ ซึ่งกลายเป็นเรื่องที่น่ากลัว

ไม่เฉพาะในกรณีของท่านเมตตาฯ แต่ปัญหาดังกล่าวนั้น มีกันในสังคมเวลานี้ ชักจะเกร่อมากไปหน่อย ควรเตือนกันให้มากๆ อย่างที่ว่าแล้ว นี่คือประโยชน์ทางปัญญาของมหาชน ใครทำเสียหาย ฟังถือว่าเป็นการประทุษร้ายที่รุนแรง จะว่าเป็นการก่อการร้ายทางปัญญา ก็คงไม่ผิด

การทำงานของท่านเมตตาฯ ในกรณีนี้ เป็นตัวอย่างให้เห็นความลวกๆ สุกเอาเผากิน ตลอดทุกชั้นตอนไปเลย คือเท่าที่เราจะเดาได้อย่างระมัดระวังตามเหตุผลโดยสุจริตใจนั้น

๑. นี่ท่านจับเอาแค่อ่านคำที่เขาแปลมา หรือคำเล่าในภาษาไทย เอาแค่ข้อมูลชั้นรอง

๒. แม้แต่ข้อมูลคำแปลนั้น ท่านก็ยังจับมาไม่ตรง เผอเรอ ผิดพลาดไปอีก (อ่านหัวลิง จับมาเป็นหัวสิงห์)

๓. การใช้ข้อมูลฉบับแปลนั้น ถ้าเป็นเรื่องประกอบ ก็อาจจะปล่อยผ่านได้ แต่เมื่อเป็นตัวประเด็นที่จะวินิจฉัย หรือตัดสิน ก็ต้องตรวจสอบกับข้อมูลชั้นต้น หรือตัวจริงในแหล่งเดิม คือในพระไตรปิฎกบาลี ให้ชัดเจนแน่นอนลงไป

ความถูกต้องของข้อมูล ข้อเท็จจริง หลักฐาน ที่มาที่ไป อันนี้ ขอให้ถือเป็นสำคัญ เรียกว่าให้เคร่งครัดเลยทีเดียว

ส่วนเรื่องความคิดเห็น เราไม่ว่า ตั้งแต่จะสงสัยอะไร คุณก็ว่าไปตรงๆ อย่างที่พูดไปแล้ว แต่ก็อย่าด่วนสรุป

เมื่อยังไม่เด็ดขาด ยังไม่ชัดเจน ยังตัดสินใจไม่ได้ ก็บอกไปตรงๆ ให้พอดีกับความจริงว่า จากข้อมูลนั้นๆ หรือด้วยเหตุผลอย่างนั้นๆ ข้าพเจ้าสงสัย หรือน่าสงสัย หรืออาจจะ หรือน่าจะเป็นอย่างนั้นๆ

งานด้านข้อมูลความรู้นี้ ขอบข่ายได้ประมาณ ขนาดค้นคว้าตรวจสอบกันนักหนา บางทีก็ยิ่งหลุดที่ผิดพลาดโผล่ออกมาบ้าง

แต่ถ้าใส่ใจจริงจังแล้ว แม้จะมีพลังเหลือบ้าง ก็จะเป็นส่วนเล็กๆ น้อยๆ พอดูออกว่าไม่ได้ตั้งใจ และไม่ใช่ว่าขาดความใส่ใจ เป็นเรื่องควรอภัย แล้วก็ไปเป็นเครื่องเตือนให้สังวรต่อไป

ขอให้รู้จักแยก เรื่องข้อมูล ข้อเท็จจริง ให้คุณเป็นอิสระในการสืบค้น แต่ต้องให้ถูกต้องถ่องแท้ แน่ ชัด

ส่วนเรื่องความคิดเห็น ให้คุณเป็นอิสระในการแสดงออกของตัวอย่างมีความรับผิดชอบ ให้คนกาย ได้เหตุได้ผล เจริญปัญญา ช่วยพัฒนาความเป็นคน

ถ้าจะล้อศัพท์หรือเล่นคำก็ได้ว่า อย่ามาเป็นหัวก้าวหน้า หรือว่า progressive กับข้อมูล ข้อเท็จจริง เช่นว่า นาย ก. พุดไว้ จะยกคำของเขา มาเอ่ยอ้างให้คนทั้งหลายฟัง บอกว่านาย ก. พุดไม่ดี ฉันก็เลยตัดแปลงแต่งแก้คำพุดของเขาใหม่ ให้เขาพุดว่าดังนี้ - อย่างนี้ไม่ถูก

ถ้าคุณว่าเขาพุดไม่ดี ก็บอกตรงไปตามถ้อยคำของเขา เป็น conservative อนุรักษ์ถ้อยคำของเขาไว้โดยตรงเยียบก่อนว่า เขาพุดดังนี้

แล้วทีนี้ ขึ้นต่อไป คุณก็เป็นหัวก้าวหน้าได้ จะเป็น progressive ก็ไม่ ว่า ก็วิจารณ์แสดงความเห็นไปว่า เขาพุดตรงนั้นๆ ไม่ดี น่าจะแก้ไข น่าจะพุดว่าอย่างนี้ๆ

นี่กลายเป็นพูดถึงบุคคล คือท่านเมตตาค แต่ก็เพราะเรื่องเกี่ยวข้องกับ และจำเป็น อย่างที่บอกแล้วว่า ที่จริง ไม่ต้องการให้ท่านผู้ใดไม่สบายใจ แม้แต่น้อยนิด แต่แน่ชัดว่าต้องพูดไว้ และต้องพูดให้ชัด เพราะเป็นเรื่องของ ส่วนรวมด้วย ในระยะยาวด้วย ถ้าทิ้งไว้ค้างคา ปล่อยให้ความเข้าใจผิดแผ่ ขยาย จะเป็นความเสียหายอย่างมหันต์

เอาละ สำหรับคนทั่วไป ก็ยังน่าเห็นใจ แต่ท่านที่เป็นอาจารย์ผู้ใหญ่ นั้นสำคัญ บางทีท่านอาจจะถูกระบบเครดิตทำร้าย จึงไม่ได้เฉลียวใจที่จะ ตรวจสอบให้ชัดเจนก่อนแสดงออกสู่มหาชน เลยเหมือนกับว่าท่านตื่นเต้น ตามเขาไปด้วย แล้วในเมื่อเป็นเรื่องขาดสาระ ห่างไกลจากความเป็นจริง ก็ กลายเป็นโทษที่พาให้คนจำนวนมากพลอยเขวปะปะกันไป

ก็น่าเห็นใจท่านเมตตาค อยู่บ้าง เพราะอาจารย์ผู้ใหญ่ไปหนุน ท่านก็ เลยยังไม่รู้ตัว เพราะฉะนั้น ตอนเขียนหนังสือ *ตื่นกันเสียที* จึงได้บอกไว้ใน หนังสือฉบับนั้นว่า ตั้งใจเขียนให้แรง โดยบอกว่าขออภัยท่านเมตตาค นะ ที่พูด แรงนั้น เพื่อให้ไปถึงอาจารย์ผู้ใหญ่ที่มัวหนุนอยู่

อาจารย์ผู้ใหญ่บางท่านก็เก่ง ท่านได้สติไว ตอนแรกท่านอาจจะนอน ใจไว้ใจ จึงไม่ทันนึกว่า จะมีการทำเรื่องเหลวไหลได้ถึงขนาดนั้น พอรู้ตัว ท่านก็หยุด

แต่บางท่าน จนเดี๋ยวนี้ ก็คงยังไม่หาความรู้ที่จะตรวจสอบให้แน่ชัดว่า พุทธทายาทในความหมายแบบพุทธคืออะไร (กลับไปอ่านเรื่องเห็นโครง กระตุก จะได้เป็นพุทธทายาท ที่แปลจากพระไตรปิฎกมาใส่ไว้ในหนังสือนี้ ก็ คงพอเข้าใจ)

จึงขอให้ช่วยกันย้ำว่า เวลานี้ ควรหันมาเน้นการหาและการให้ความรู้ ที่แน่ชัด ไม่ใช่มัวหัดกันอยู่แค่ว่าให้ชอบแสดงความคิดเห็น

พุทธทายาท ใครก็ตั้งไม่ได้ แต่ทุกคน ไม่ว่าพระมหากัสสป หรือใครๆ ก็เป็นได้

ในหนังสือ *ตื่นกันเสียที* นั้น ได้บอกแล้วว่า บุคคลที่กล่าวถึงพระมหากัสสปโดยยกย่องว่าเป็นพุทธทายาทนั้นมี ๓ ท่าน คือ ตัวพระมหากัสสปเอง แล้วก็พระมหาโมคคัลลานะซึ่งกล่าวถึงทั้งตัวท่านเองและพระมหากัสสปว่าเป็นพุทธทายาท และบุคคลที่สาม คือพระภิกษุทกาทิลาณี ซึ่งเป็นภรรยาของท่านเองเมื่อครั้งยังไม่ได้ออกบวช โดยเฉพาะพระภิกษุทกาทิลาณีนั้นกล่าวไว้ถึง ๒ แห่ง ทั้งในเถรีคาถา และในอปทาน

ที่นี่ ถ้าเอาความหมายของพุทธทายาทแบบท่านเมตตาค คือหมายถึงผู้ที่สืบต่อตำแหน่งเป็นผู้บริหารคณะสงฆ์แทนพระพุทธเจ้า คนอื่นก็สามารถคิดขยายไปได้อีก ทั้งในแง่ต่อเรื่องจากท่านเมตตาค หรือขัดแย้งกับท่านเมตตาค เช่น บอกว่า เห็นไหม พระมหาโมคคัลลานะบอกว่าท่านนี่แหละเป็นพุทธทายาท แต่พระมหากัสสปกำลังอ้างตัวให้คนเข้าใจผิด หรือจะมาแย้งตำแหน่งพุทธทายาทนั้นไปจากท่าน

แล้วอีกคนหนึ่งก็อาจจะบอกว่า ไม่ใช่อย่างนั้น แต่พระโมคคัลลาน์บอกให้ทราบว่ พระมหากัสสปเป็นพุทธทายาทในลำดับต่อจากท่าน

แล้วอีกคนหนึ่งก็มาเถียง บอกว่า ไม่ใช่ทั้งสองอย่างนั้น แต่ที่จริง พระมหาโมคคัลลานะและพระมหากัสสปนี้ มาแย่งตำแหน่งพุทธทายาทไปจากพระสารีบุตร แล้วแถมยังล่ำทับอีกว่า เห็นไหมละ พระสารีบุตรไม่ได้มีชื่อเป็นพุทธทายาทเลย ฯลฯ

ที่นี่ ในเรื่องของพระภิกษุทกาทิลาณี บางคนก็อาจจะคิดขยายความว่า ไม่ใช่อย่างที่ท่านเมตตาค ว่าหรือ พระมหากัสสปไม่ได้คิดจะตัดภิกษุณี

ออกไปหรรษา เห็นไหม พระภททกาปิลานีนั่นไง ในอดีตเคยเป็นภรรยาของท่าน พระมหากัสสปจะให้พระภททกาปิลานีนี้เป็นประธานฝ่ายภิกษุณีในการสังคายนานั้น พระภททกาปิลานีจึงได้พุดย่าในพระไตรปิฎกถึง ๒ แห่งให้เห็นว่า พระมหากัสสปเป็นพุทธทายาทมีอำนาจทำอย่างนั้นได้ แต่พระภททกาปิลานีไม่ค่อยเป็นที่นิยมของบรรดาภิกษุณี ดังนั้น ภิกษุณีทั้งหลายจึงไม่ยอม และพระมหากัสสปก็บังคับภิกษุณีเหล่านั้นไม่ได้ เมื่อแผนของท่านที่จะให้ภรรยาเก่าเป็นประธานฝ่ายภิกษุณีนั่นไม่สำเร็จ ท่านก็เลยตัดภิกษุณีออกไปเสียเลย ฯลฯ

นี่เป็นตัวอย่าง สารพัดจะคิดไปได้ จะใช้วิธีคิดแบบของท่านเมตตาฯ หรือไม่ ก็ขอให้พิจารณาตนเอง

แต่ที่เท่านั้น เรื่องจริงไม่มีอะไรเลย คำกล่าวเหล่านั้นมาในคาถาหมดทั้งสิ้น ไม่ใช่เป็นเรื่องงานเรื่องการอะไร เป็นเรื่องของความรู้สึกซาบซึ้งใจ และใช้ถ้อยคำที่ไพเราะ ในการพุดถึงประสบการณ์ชีวิตของตน หรือแสดงความชื่นชมต่อบุคคลอื่นที่นึกถึงในขณะนั้น

คำกล่าวของพระภททกาปิลานีที่ว่า มีถึง ๒ แห่งนั้น ก็คือคาถาเดียวกันนั่นเอง ข้อความเหมือนกันทุกตัวอักษร ไปอยู่ในเถรีคาถาในแง่ที่เป็นคำกล่าวถึงประสบการณ์ชีวิตและความรู้สึกในการบรรลุธรรม แล้วก็ไปอยู่ในอปทาน ในฐานะเป็นส่วนที่เด่นในประวัติของท่าน

ท่านพุดถึงว่า ท่านได้พระมหากัสสปเป็นกัลยาณมิตร ตัวท่านเองได้บรรลุไตรวิชาแล้ว เช่นเดียวกับพระมหากัสสปพุทธทายาทที่ได้เป็นพราหมณ์ทรงไตรวิชา (พระพุทเจ้าทรงใช้คำแบบลัทธิศัพทอยู่เสมอ โดยทรงเรียกพระอรหันต์ว่าเป็นพราหมณ์ แต่พราหมณ์อรหันต์นั้นทรงไตรวิชา ลัทธิศัพทไตรเพท อันนี้เป็นความนิยมในด้านคำประพันธ์หรือกรอง)

ทั้งนี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องฐานะตำแหน่งที่จะมารู้สึกภูมิจิตพอใจอะไร แต่เป็นความรู้สึกมีปีติปราโมทย์ในการบรรลุนิพพาน ได้รับโลกุตตรธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงมอบให้ มาเป็นสมบัติของตนได้สำเร็จ เพราะฉะนั้นก็ไม่ต้องมีใครมาตั้ง พระพุทธเจ้าก็ไม่ต้องมาทรงตั้ง

ไปนั่งอยู่คนเดียวในป่า อย่างที่ว่า นึกถึงชีวิตร่างกายของตน มองเห็นความจริงที่มันก็แค่ร่างกาย ที่มีอวัยวะเลือดเนื้อภายใต้หนังหุ้มและเส้นเอ็นคุมไว้ เป็นไปตามอนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา เกิดปัญญาารู้แจ้งธรรม ก็เป็นพุทธทายาทขึ้นมาที่นั่นเดี๋ยวนั้นทันที

แล้วพระมหากัสสปละ พูดถึงตัวท่านเองเป็นพุทธทายาท กำลังไปทำอะไร อยู่ที่ไหน ก็บอกว่าเราเป็นพุทธทายาท กลับจากบิณฑบาต มาเดินขึ้นเขา เยื้องข้างเดินกลางหมู่มั้ ไปอยู่ในที่สงัดวิเวก ได้ชื่นชมธรรมชาติ อยู่กับนก ละมั่ง กวาง ฟังเสียงช้างและเสือ ไม่มีที่ที่ว่าพุทธทายาทจะคิดจะพูดถึงการบริหารกิจการคณะสงฆ์ แต่พุทธทายาทกล่าวคำประพันธ์มากกว่า ๑๐ คาถา ด้วยจิตใจที่รื่นรมย์ยามชื่นชมความงามของธรรมชาติ

อย่างนี้ ถ้าใครมีเวลา มีโอกาส ก็ไปคุย ไปสอบถามท่านเมตตาฯ หน่อย ว่าท่านพบคำว่าพุทธทายาทตรงนี้แล้ว ได้อ่านข้อความท้องเรื่องต่อไปจนจบเรื่อง หรือสักครึ่งเรื่องใหม่ ว่า มีเนื้อหาสาระว่าด้วยอะไร หรือว่าท่านเอาแค่นี้ได้ศัพท์ได้คำแล้วก็คิดของท่านไป

นี่ก็อย่าถือกันเลย พูดกันให้บรรยายกาศสบายๆ ไม่ต้องไปเครียด แต่รวมแล้ว ว่าตรงๆ ก็คือ การตีเรื่องพุทธทายาทนี้ หาสาระอะไรไม่ได้ ใครต้องการรู้ให้ชัด ก็ขอให้ไปค้นกันให้เต็มที่

เรื่องก็อยู่ที่ผู้ศึกษาทั้งหลายนี้แหละ จะต้องไม่ประมาท พึงหาข้อมูลสืบค้น ดูให้เห็นจริง ตรวจสอบให้ถูกต้อง ถ่องแท้ แน่ และชัด แล้วนำเสนอ

โดยมีความรู้สึกรับผิดชอบต่องานวิชาการ และรับผิดชอบต่อผลประโยชน์ทางปัญญาของประชาชน อย่างที่ได้ว่ามา

รวมความแล้ว ตามข้อมูลที่พบได้ ก็มองเห็นแล้วว่า พระมหากัสสปะนั้นแทบไม่มีบทบาทอะไรเลยในคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล เพราะฉะนั้น ถึงได้สงสัยว่า ท่านเมตตาค่ะ นี่ท่านแค่ทำงานลวกๆ เท่านั้น หรือท่านมีเจตนาอะไรตั้งไว้อีกหรือเปล่า เพราะว่า สิ่งที่ท่านทำให้พระมหากัสสปะดูเหมือนมีอิทธิพลนี้ ก็คือของไม่จริงทั้งนั้น เช่นที่บอกว่าเป็นพุทธทายาทนี้แหละ พระตั้งสามสิบสี่สิบ ทั้งหญิงทั้งชาย ทั้งเถระเถรี เป็นพุทธทายาท

ถามท่านเมตตาค่ะ ยังบอกอีกว่า พระมหากัสสปะมีรูปแบบการนำเสนอพระสูตรที่เทียบเคียงพระพุทธรเจ้า (อย่างกับจะมาแทนพระพุทธรเจ้า) แล้วก็มีพระสูตรมากที่สุด แต่ความจริงกลายเป็นว่า พระมหากัสสปะมีสูตรน้อยเหลือเกิน เทียบกับพระมหาสาวกท่านอื่น พระมหากัสสปะแทบหมดความหมายเลย แล้วการนำเสนอรูปแบบพระสูตรก็ไม่มีความต่างกัน

ดูแล้ว พระมหากัสสปะในสมัยพุทธกาลนั้น บทบาทน้อยจังเลย เพียงมาปรากฏองค์ขึ้นตอนพระพุทธรเจ้าปรินิพพาน เนื่องจากพอดีว่าในคณะของท่านมีผู้พูดไม่ดี ท่านก็เลยเห็นว่าน่าจะชวนกันทำสังคายนา และสังคายนาจึงมีแบบอยู่แล้ว

พระพุทธรเจ้าก็เคยสอนไว้ว่า ควรจะสังคายนา เพื่อพระธรรมวินัย เพื่อพระมหัจฉริยะจะได้อยู่ยั่งยืน เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน และพระสาวกก็เคยทำตัวอย่างไว้

แล้วพระมหากัสสปะก็มาเสนอแก่ที่ประชุมพระสงฆ์ และเมื่อท่านเป็นพระสังฆเถระ พูดง่ายๆ ว่ามีพรรษาสูงกว่าเขา ก็ได้เป็นประธาน แล้วพอ

ประชุมจบ ท่านก็หายเจ็บไป พระสูตรของพระมหากัสสปะหลังพุทธปรินิพพานก็ไม่มีเลย มีแต่ที่ไปอยู่ร่วมกับพระอานนท์ ส่วนพระอานนท์ที่มีสูตรสำคัญๆ หลังพุทธปรินิพพานด้วย อย่างที่เล่าไปแล้ว

ตกลงเราตั้งข้อสงสัยเกิดขึ้นมาว่า พระมหากัสสปะนี้ท่านอยู่เจ็บๆ ของท่านแล้ว พอตีมีเรื่องให้ท่านปรากฏตัวมาเสนอและร่วมสังคายนา เพราะท่านอยากให้พระศาสนาอยู่มั่นคง พอสังคายนาเสร็จ ท่านก็หายเจ็บไปเท่าที่ดู เราเห็นแค่นี้

ที่นี่ เมื่อใครมีข้อสงสัยอะไร ก็บอกมาตรงๆ ว่าสงสัยอันนี้ๆ แล้วก็ศึกษาเพิ่มไปสิว่ามันเป็นอย่างไรจริงไหม เราอาจจะไม่เคยสนใจเรื่องนี้มาก่อน แต่ในเมื่อมีแง่มุมสงสัย เราก็มาค้นหาให้ละเอียด และก็ให้ความยุติธรรมแก่ทุกฝ่าย ก็เท่าที่นั่นแหละ เราไม่ว่าอะไร แต่ขอให้ตรงไปตรงมา และว่าไปตามความจริง

แต่เท่าที่ดูแล้ว เราพูดได้ว่า พระมหากัสสปะไม่ได้มีบทบาทอะไรมาก

แล้วที่ว่ามีการตำหนิพระอานนท์อย่างนั้นอย่างนี้ ก็เป็นเรื่องของพระเถระทั้งหลาย ซึ่งไม่ได้ระบุว่าเป็นใคร แต่ไม่ใช่พระมหากัสสปะ เพราะเวลากล่าวถึงพระมหากัสสปะ ก็จะระบุชื่อท่านชัดเจนไป แล้วก็เหตุการณ์หลังจบสังฆกรรมในการสังคายนาไปแล้ว ซึ่งพระมหากัสสปะเจ็บไปแล้ว

นี่ นี่ขึ้นมาได้ว่า ดูเหมือนท่านเมตตาคฯ จะคล้ายๆ วางรูปให้พระมหากัสสปะ กับพระอานนท์ เป็นคนละฝ่ายกันใช่ไหม

แล้วตรงนี้ ก็คือท่านเมตตาคฯ จะบอกว่า พระเถระที่ตำหนิพระอานนท์เหล่านั้นเป็นพวกเป็นฝ่ายของพระมหากัสสปะ และพระมหากัสสปะก็รวมอยู่ในพระเถระเหล่านั้นด้วย ใช่ไหม

ตรงนี้ ก็เป็นอันว่าท่านเมตตาคฯ ก็ผิดพลาดอีก ตอนตำหนิกันนี้ พระ

มหากัสสปะก็เจียบไปแล้ว ถ้าท่านอยู่ ท่านก็ต้องนั่งเป็นประธานแบบไม่เป็นทางการ มีเรื่องราวพูดกัน ก็ต้องกล่าวถึงท่าน และก็ต้องออกนามท่านในฐานะเป็นผู้ใหญ่ของที่นั่ง ไม่ใช่พูดข้ามท่านไป (วินัยมีหลักให้อาปุจฉาด้วย)

ที่นี่ ถ้าจะจัดแยกพระเถระที่ดำหนิพระอานนท์ว่าเป็นฝ่ายไหน ก็เป็นฝ่ายพระอานนท์นั่นแหละ คือพูดตามภาษาชาวบ้านว่าท่านจะพูดกันให้เคลียร์ แล้วพระเถระเหล่านั้นแหละก็ประชุมแบบหารืออยู่กับพระอานนท์ต่อไป โดยมีพระอานนท์เป็นแกนกลาง (พระมหากัสสปะไม่อยู่แล้ว) ท่านก็ร่วมกันพิจารณาเรื่องที่จะดำเนินการกับพระฉันนะตามที่ทรงมอบหมายเรื่องไว้กับพระอานนท์ต่อไป

นี่เอาตามไม่ต้องเข้าข้างฝ่ายไหน ไม่ได้อยู่ฝ่ายพระมหากัสสปะ แล้วก็ไม่ได้อยู่ฝ่ายพระอานนท์ และที่จริง ทั้งสององค์นั้น ท่านก็ไม่ได้มีฝ่ายอะไรกัน แต่ตรงข้าม ท่านสนิทกันมาก อย่างที่เคยเล่าแล้ว พระมหากัสสปะมีกิจก็ส่งข่าวตามพระอานนท์มาร่วม พระอานนท์จะไปสำนักภิกษุณี ก็ยังขอชวนพระมหากัสสปะไปด้วย

พูดแบบไม่เป็นทางการว่า ในลำดับพระมหาสาวก พระอานนท์เป็นน้องต่อลงไปจากพระมหากัสสปะ ประมาณ ๘ อันดับ ท่านสนิทกันมาก เวลาเดือน พระมหากัสสปะยังเรียกพระอานนท์แบบนี้สนิทด้วยกุมารกวาทะ (เรียกเป็นเด็ก) แล้วพระอานนท์ก็ต้องยอมรับกับท่านแบบนี้นั่นแหละ

ฝ่ายที่ตรงข้ามกับท่านเมตตาคฯ ก็จะบอกว่า เพราะทั้งสองท่านสนิทสบายใจต่อกันมาก ในช่วงสังคายนา เมื่อพระมหากัสสปะมาแล้ว ก็จึงแค่ทำหน้าที่ประธานตามฐานะ แล้วท่านก็มอบหรือปล่อยให้เรื่องราวทั่วไปทั้งหมดอยู่ในความดูแลของพระอานนท์ เรื่องจริงก็มีเท่านั้นเอง

พระเถระอดีตใหม่ ที่ตีพระอานนท์ ว่าทำให้มีภิกษุณี

ถามแทรก: สงสัยกันว่าพระเถระทั้งหลายมีอคติต่อภิกษุณี จึงต่อว่าพระอานนท์ที่ทูลขอให้ภิกษุณีได้บวช

พระพรหมคุณาภรณ์: ข้อสงสัยนี้ ดูเหมือนว่าได้ตอบหรือได้อธิบายไปทีหนึ่งแล้ว คงต้องย้ำในจุดที่ว่า เราต้องมองกว้างๆ ว่า พระเถระเหล่านี้ ท่านอยู่ในสถานการณ์ยุคนั้นเวลานั้น ไม่ใช่เราเวลานี้ เรานี้ไม่รู้สถานการณ์นั้นชัดกับตัว ก็มองก็คิดเอาจากแง่ของเรา ลองคิดเผื่อใจมองให้เป็นกลางๆ ว่าตามข้อมูลของเหตุการณ์นี้

หนึ่ง ตอนที่ตั้งภิกษุณีสงฆ์นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงยับยั้งก่อน และทรงอนุญาตด้วยความระมัดระวังมาก ถ้าเรามองในแง่นี้ก็หมายความว่า พระเถระเหล่านี้ ก็มองไปตามเหตุการณ์นี้ว่า พระอานนท์นี้เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าต้องทรงมาทำสิ่งที่พระองค์ไม่ได้ตั้งพระทัยให้มี หรือแม้แต่แค่ว่าพระอานนท์ได้ทำให้พระองค์ต้องทรงยากลำบาก ก็เลยถือว่า พระอานนท์ทำไว้ไม่ดีในแง่นี้ ก็ได้ พุทธภาษาชาวบ้านว่าทำเรื่องรบกวนพระทัย

สอง และเราก็ไม่รู้ว่าจะสถานการณ์ต่อ่นั้นมา เมื่อมีภิกษุณีสงฆ์เกิดขึ้นแล้ว การพระศาสนาอ่อนแอลงหรือแข็งแรงขึ้นอย่างไร เราไม่ได้รู้ว่าโดยเทียบกันเป็นอย่างไร เรายังไม่ได้ศึกษาเพียงพอ ว่ามีผลกระทบอะไรแค่ไหน

ในแง่ดีนั้น ดีแน่ ดีหลายอย่าง แต่มองแบบเปรียบเทียบว่าในแง่ส่วนรวมของการพระศาสนา เช่น ในแง่ของการอยู่ในสังคมที่พราหมณ์ยังมีอิทธิพลมาก และมีลัทธิอื่นๆ ที่อาจจะเบียดเบียนอยู่ นี่ มันกระทบกระเทือนต่อสถานะของพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง

แล้วก็เป็นแง่การภายในของสังฆะเอง ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุและภิกษุณี เป็นต้น ทำให้อ่อนแอลง ชัดถ่วงให้เสียความคล่องตัวอย่างไรใหม่ ด้านได้กับด้านเสีย บวกลบกันแล้ว เป็นอย่างไร แม้แต่เป็นส่วนเสียที่จำยอม หรือจำเป็นต้องยอมรับในเมื่อส่วนที่พึงได้นั้นเป็นจุดหมายสำคัญ แต่ก็ต้องพยายามกันให้เหลือผลเสียให้น้อยที่สุด

ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องที่เราจะพึงศึกษาถ้ามีโอกาส

พระเถระเหล่านั้นอาจจะมองสถานการณ์นั้น แล้วก็พูดโดยเปรียบเทียบว่า สถานการณ์นี้ที่เกิดมีผลเสียต่อส่วนรวมแม้แต่บางแง่ บางอย่างนั้น ก็เป็นเพราะเหตุที่พระอานนที่ไดริเริ่มขึ้นมา ก็เลยต่อว่าพระอานนที่ไปตามนั้น เรียกว่าไปตามเหตุการณ์

เราก็วางใจเป็นกลาง เมื่อเราไม่รู้แน่ชัด เราก็บอกที่เราไม่รู้แน่ เราพูดได้แบบเผื่อในแง่ที่ว่า สถานการณ์จริงนี้ มันอาจจะมีได้แบบนี้ อาจจะมีได้เช่นนั้น ซึ่งเราไม่ได้ไปเห็นมาเอง แต่รวมแล้ว เราจะเอาแง่มุมเดียวไปวินิจฉัยไม่ได้ เรายังพูดไม่ได้ว่าท่านอคติใหม่ ในเมื่อเรายังรู้เรื่องไม่ชัด

อาจารย์มาร์ติน: ครับ อาจหมายถึงว่า นอกสังคายนาใช่ใหมครับ

พระธรรมปิฎก: อ้อ หลังตัวสังคายนาเสร็จไปแล้ว ก็คือพระเถระที่มาร่วมนั้นแหละ แต่หมายความว่า ไม่ใช่เป็นมติที่ประชุม ไม่ใช่ตัวการสังคายนา เรื่องชัดอยู่แล้วว่าจบการลงมติต่างๆ ในสังฆกรรมไปแล้ว หลังสังคายนาเสร็จสิ้นแล้ว ก็คือนอกสังคายนานั้นแหละ

อาจารย์มาร์ติน: แต่อย่างน้อยที่พูดนั้นก็ต้องเป็น พระอรหันต์ เพราะว่าทุกองค์ก็เป็น...

พระธรรมปิฎก: อ้อ ใช่ ตามเรื่องก็เป็นพระอรหันต์

อาจารย์มาร์ติน: แสดงว่า เราบอกได้ใหม่ว่า เราเชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ เพราะฉะนั้นพูดในทางอคติไม่ได้ เป็นไปไม่ได้อยู่แล้ว

พระธรรมปิฎก: ถ้าเป็นพระอรหันต์ก็มีอคติไม่ได้ ได้พูดเมื่อก็ว่า เราไม่สามารถจะไปบอกว่าพระเถระเหล่านี้ท่านมีอคติหรืออะไร เพราะเราไม่ได้ไปรู้เหตุการณ์กับท่านด้วยว่า หลังการตั้งคณะสงฆ์ภิกษุณีขึ้นมาแล้ว เหตุการณ์เป็นอย่างไร มีอะไรอีก อันนี้ท่านก็ว่าไปตามที่ท่านมอง หรือตามที่ต่างๆ ไปเวลานั้นมองกันในสถานการณ์นั้นว่า เมื่อเกิดภิกษุณีสงฆ์แล้ว มันเกิดผลกระทบต่อส่วนรวมอย่างนี้ๆ แล้วท่านก็อาจจะมาตีว่าพระอานนที่ไปตามเหตุการณ์ที่มองเห็นนั้น

แต่ใครจะมาตีพระเถระเหล่านั้น ก็แล้วแต่เขา ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า พยายามศึกษาให้ชัด ไม่ใช่พูดด้านเดียวเองง่ายๆ

อาจารย์มาร์ติน: ครับ ถ้าผมเชื่อมโยงอันนี้กับสิ่งที่ท่านเข้าคุณอาจารย์เขียนไว้ ผมไม่ทราบว่าคุณเข้าใจถูกหรือเปล่า ที่ผมอ้างอิงถึงหนังสือเงื่อนงำนะครับ (หมายถึงหนังสือ *กรณีเงื่อนงำ: พระพุทธเจ้าปรินิพพานด้วยโรคอะไร?, พ.ศ. ๒๕๔๔*) ที่เราเชื่อในเถรวาทด้วย โดยเฉพาะผมก็เชื่อว่า อันนี้เป็นพระอรหันต์ ไม่มีอคติ ผมก็ต้องตีความเข้าข้างท่านไว้ก่อน ไซ้ใหม่ครับ

พระธรรมปิฎก: อ้อ จะเข้าข้าง หรือไม่เข้าข้าง ไม่เกี่ยวสิ หมายความว่า เรามองว่า เราไม่รู้ว่าในพุทธกาลมีอะไรเกิดขึ้นบ้าง

ถ้าพูดถึงพระอรหันต์ ท่านก็ยอมไม่ว่าใครอยู่แล้ว ใครจะวิจารณ์ท่านว่ามีอคติ หรือไม่มีอคติ ท่านก็ยอมไม่ถือสา ก็แค่ชี้แจงไปตามที่มันเป็น แล้วสำหรับอาตมาเอง ในเหตุการณ์นี้ อาตมาก็ไม่ค่อยสนใจเรื่องที่ว่าใครมีอคติ หรือไม่มีอคติ อาตมามีแง่ที่จะมองเรื่องนี้ต่างออกไป เดี่ยวค่อยบอก

เอาแง่ที่ค้างเมื่อกี้ก่อน ถ้าตามนั้น เรื่องมันก็คือว่า การตั้งภิกษุณี

สงฆ์นี้ มีผลกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอย่างน้อย ในยุคนั้น พุทไปตามตรงของข้อเท็จจริงเฉพาะในแง่ที่นั่นก่อน ว่ามันมีไหม หรือมีบ้างไหม ส่วนในแง่ผลดีจะมีหรือไม่มีอย่างไร ตอนนี้อยู่ไม่พุดถึง พุทไปตามที่เรื่องที่แง่ที่นั่นมันมีของมัน (ยังไม่หักลบกัน) นี่หนึ่งแล้วนะ

อันนี้ พระเถระท่านอาจจะเอาที่จุดนี้ว่า พระอานนทนี่ได้ทำให้เกิด สถานการณ์ที่ทำให้พระพุทเจ้าต้องมาทำในสิ่งที่พระองค์เห็นอยู่ว่าจะ กระเทือนต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา แม้แต่อย่างแค่นี้ ก็อาจจะ ถือเป็นจุดที่จะมาตีว่าพระอานนทนี่ได้ ก็หมายความว่า เป็นเรื่องที่ได้เกิดขึ้น ก็มาว่ากันไป นี่คือตอนเกิดกรณีเริ่มแรก

แล้วต่อจากนั้นเราก็ไม่รู้ว่าจะเมื่อภิกษุณีสงฆ์เกิดขึ้นแล้วนี้ มีผลกระทบ ต่อพระพุทธศาสนาอย่างไร อันนี้เราไม่รู้แน่ แยกออกไปก่อน แต่เฉพาะ ตอนที่เกิดที่ต้งขึ้นนะ เราเห็นได้ว่า พระพุทเจ้าทรงคำนึงเรื่องนี้ ถูกไหม เราเห็นตรงนั้น ชั้นนี้ก็ว่าไปตอนหนึ่ง

ที่นี้ ถ้าคิดต่อไปก็คือว่า อ้าวแล้วหลังจากเกิดแล้ว มันกระทบจริง ตามนั้นไหม ถ้าเป็นอย่างที่พระพุทเจ้าว่า ก็ต้องมีผล เพราะพระองค์ทรง เห็นอยู่แล้วว่า เมื่อภิกษุณีสงฆ์เกิดขึ้นนี้ จะต้องกระทบต่อความมั่นคงของ พระพุทธศาสนา พระองค์จึงได้ทรงเตรียมป้องกันโดยทำขอบคันทำเชือกกัน กันน้ำรั่วไหล และพระองค์ก็ได้ทำไปแล้ว เราก็ไม่รู้ว่าจะที่ว่ากระทบนั้นนะ ถ้าเราว่าตามพุทธพจน์ ที่ว่าต้องมีนั้น มีอย่างไรบ้าง เราไม่รู้แน่ชัดลงไป ไม่ เห็นรายละเอียด ไซ้ไหม

อย่างเรื่องที่ภิกษุและภิกษุณีไปมาระหว่างกัน แล้วชาวบ้านโจษจัน โพนทะนา แล้วก็อาจจะมีคนพวกที่คอยจ้องหาเรื่อง ทำให้พระทั้งสองฝ่าย ต้องคอยระวังกัน แล้วก็เรื่องไฉ่ระหว่างภิกษุกับภิกษุณีมากมายกรณี ที่เรา

พลอยได้รู้จากต้นบัญญัติต่างๆ ในพระวินัย เหล่านี้จะสื่อถึงปัญหาการสูญเสียความเข้มแข็งมั่นคง อย่างน้อยความไม่ราบรื่นที่เกิดขึ้นมาหรือไม่เราก็พูดได้แค่นี้ แต่ก็อย่าลืมด้วยเรื่องที่ว่าทำเชื่อนแล้วนะ

คำถามแทรก: (ฟังไม่ชัด)

พระธรรมปิฎก: นี่เรายังมาวนอยู่ตรงนี้เองใช่ไหมว่า ในแง่มุมที่ภิกษุณีสงฆ์เกิดขึ้นนี้ มันมีเรื่องเป็นข้อที่ต้องไม่ประมาทให้ติมาแล้วตั้งแต่ตอนที่พระพุทธเจ้าตั้ง เพราะตามเรื่องเล่ามาในพระไตรปิฎกก็คือว่าพระพุทธเจ้าทรงดำเนิน หรือพูดอย่างภาษาสมัยนี้ก็เหมือนกับว่า ทรงเป็นห่วงความมั่นคงของคณะสงฆ์ ก็เท่ากับเตือนไว้แล้ว

ไม่ใช่หมายความว่าพระพุทธเจ้าจะไม่ให้ตั้ง แต่หมายความว่าพระองค์ให้รู้เลยว่า การตั้งภิกษุณีสงฆ์นี้จะกระทบต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา แค่นี้ก็เป็นจุดที่เอามาว่าพระอานนท์ได้ถูกใหม่ (ครับ) ก็หมายความว่า พระอานนท์นี่แหละที่ทำให้พระพุทธเจ้าต้องทรงทำสิ่งนี้ คือทำการที่ทรงเป็นห่วงและทรงบอกไว้ว่าให้ระวังนะ ซึ่งเป็นการเตือนไว้ชั้นที่หนึ่งละ แล้วก็โยงต่อไปสู่การเตรียมการป้องกัน คือการกระทำที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเหมือนเป็นการทำคั้นทำเชื่อนกัน นี่ก็เหมือนกับเป็นวิธีการบอกหรือเตือนให้รู้ไว้ อันนี้เป็นเรื่องที่ต้องไม่ประมาทใช่ไหม

เรื่องการตั้งภิกษุณีสงฆ์ที่มีอะไรยุ่งยากลำบาก ก็เป็นอันว่า ตามเหตุการณ์นั้น ตัวเหตุมาจากพระอานนท์ และท่านก็เอาจุดนี้มาตีว่าพระอานนท์ได้ นี่คือแง่ที่มีหลักฐาน

ที่นี้ ส่วนที่ต่อจากนั้น คือว่า สืบเนื่องจากการตั้งนั้น พอตั้งขึ้นจริงแล้วกระทบกระเทือนอย่างไรบ้าง อันนี้เราไม่รู้ชัด เราก็บอกว่า ถ้าเป็นไปตามที่พระพุทธเจ้าตรัส แสดงว่าคงมีการกระทบกระเทือนต่อความมั่นคง

แต่มีนะมีแน่ คืออย่างน้อย ตามพุทธบัญญัติในพระวินัยก็เห็นได้ชัด เช่นที่ว่า ภิกษุณีเดินทาง พอไปตามลำพัง ก็ถูกพวกโจรพวกคนร้ายข่มขืน ทำให้พระพุทธเจ้าต้องทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุณีจะเดินทางไกลลำพังไม่ได้ ต้องมีภิกษุไปด้วย

ที่นี่ พอมีภิกษุไปด้วย ก็ปรากฏว่า พอเดินทางไป พระผู้หญิงผู้ชาย เดินทางด้วยกัน ชาวบ้านบางพวกที่ไม่เลื่อมใส ก็ให้เอา บอกว่า นี่ดูสิ ผัวเมียกัน ก็ต้องบัญญัติข้อจำกัดระมัดระวังในการเดินทางด้วยกันอีก

แล้วภิกษุณีไปอยู่ป่า ก็ถูกข่มขืน พระพุทธเจ้าบัญญัติไม่ให้ภิกษุณี อยู่ในวัดที่ไม่มีภิกษุแล้วก็ต้องบัญญัติไม่ให้อยู่ป่าอีกด้วย แล้วภิกษุก็ต้องมี ภาระเพิ่มอีกใช่ไหม ก็ต้องระวังตัวด้วย ทั้งต้องเป็นห่วงภิกษุณี แล้วก็ระวัง ความสัมพันธ์ระหว่างกันเองด้วย

เราต้องมองว่า สภาพในครั้งพุทธกาลไม่เหมือนสมัยนี้ พระไม่ได้อยู่ประจำที่ พระจาริกตลอด หรือจาริกมาก ออกป่า ออกดง บุกเดี่ยว ตอนนั้น ต้องระวัง ต้องคอยดูแลภิกษุณีด้วย

ถ้าดูจากบัญญัติเรื่องที่เป็นมานี้ ก็พอเห็นว่า มีภาระเกิดขึ้น คือ อย่างน้อยพระทำงานแบบบุกเดี่ยวไม่ได้เต็มที่แล้ว ขนาดพระอุบลวรรณาเถรียัง ถูกข่มขืนเลย ชีวิตของภิกษุณี จะไปบุกป่าฝ่าดงอย่างพระภิกษุก็ไม่ได้ แต่ชีวิตพระตามแบบเดิมนี่ เป็นชีวิตที่ไปไหนไปได้ใช่ไหม ต้องคล้องตัวที่สุด มันก็เลยมีร่องรอยของปัญหาเหล่านี้อยู่ ซึ่งเราก็ต้องเอามาพิจารณา คือว่ากันไปตามความเป็นจริง เดี่ยวจะย้อนมาพูดอีกที

แต่ในแง่ของการที่จะพึงเอื้อเพื่อต่อผู้หญิงก็ต้องคิด แล้วก็มาถึงจุดที่ว่าทำไมเราจะต้องไปติดตันอยู่ ไม่มี alternative (ทางเลือก) หรือ ความเป็นไปได้อย่างอื่นไม่มีหรือ หรืออะไรอย่างนี้ มันน่าจะคิดอะไรกันหลายๆ อย่าง แต่อยากให้คุณมาร์ตินถามต่อดีกว่า เรื่องยังค้างกันอยู่

พระอานนทอุปัฏฐากไม่ดีตรงไหน จบหน้าที่ ก็มาปิดบัญชีให้เคลียร์กันที

อาจารย์มาร์ติน: ครับ จะขอถามอีกทีหนึ่ง ถ้าเป็นภิกษุบวชเข้ามาแล้ว ต้องพูดถึงที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์เมื่อตะกี้ออกว่าอีกระดับหนึ่งนะ สะ ถ้าผมเป็นบุคคลภายนอก ผมก็ดูตามเหตุผลที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์อธิบายเมื่อตะกี้นี้ แต่ถ้าผมบวชเข้ามาแล้ว ผมก็ต้องเชื่อใช่ไหมหะ อย่างเช่นว่าในกรณีนี้ที่ว่า เอ เป็นพระอรหันต์ ออกติไม่ได้ เพราะฉะนั้น ผมก็ต้องเข้าข้างท่านไว้ก่อน เหมือนเข้ากลุ่มแล้ว ผมก็ต้อง loyal (จงรักภักดี) ต่อเขาใช่ไหมหะ

พระธรรมปิฎก: อ้อ มันไม่ใช่เข้ากลุ่มแล้วต้อง loyal หรือก อันนั้นเป็นเรื่องของจิตสำนึกพื้นฐาน มาประสานกับความสมเหตุผล การที่เขาถือกันว่าเข้ากลุ่มแล้วก็ต้อง loyal นั้น ก็มีเหตุผล คือ คนที่จะมารวมกลุ่มเข้ากลุ่มกัน ก็คือเขาเห็นชอบตรงกันอย่างนั้นๆ แล้ว จึงมาเข้ากลุ่มกัน ดังนั้น การที่จะ loyal จึงเป็นไปตามเหตุผลตามธรรมดานั้น แต่จะเข้าข้างกัน ก็ไม่ใช่ให้ไปทำแบบอคติ ถ้าว่าตามหลัก ก็คือว่าไปตามธรรม อันนี้ก็แยกแยะได้

แต่ประเด็นตรงนี้นั้นอยู่ที่ว่า การที่ตัวจะบวชเข้ามา ก็คือ ตัวได้ใช้ปัญญาพิจารณาเห็นด้วยกับหลักการนี้แล้ว ใช่ไหม เพราะมิฉะนั้น มันก็กลายเป็นการแสดงว่า ตัวเข้ามาด้วยโมหะ โดยไม่รู้เรื่อง ยังไม่ได้ศึกษา ก็เข้ามา ทำไม่ไม่ศึกษาให้ชัดเจนก่อนละ เออ ถ้าสถาบันนี้มันไม่ดี เราก็ไม่เอาด้วย เราก็ไม่เข้าตั้งแต่ต้นแล้ว

เมื่อเราศึกษาแล้ว เราเห็นด้วยว่า หลักการนี้ดี เราพอใจ อย่างนี้ก็หมายความว่า เป็นไปตามหลักการที่ควรจะเป็นแท้ๆ ก็หมายความว่า ตกกลงเห็นด้วยว่า ชุมชนนี้ดี หลักการนี้ถูกต้อง ฉันทเอาด้วย ก็สมัครเข้ามา ก็เข้าสู่การยอมรับกติกาใช่ไหม

ทีนี้ ถ้าหากว่า ในระดับพื้นฐานนี้ ตัวเข้ามาแล้วกลับไม่เห็นด้วย อ้าว ก็ทำไมไม่ศึกษาเสียก่อนละ สมัครงเข้ามาทำไม ไซ้ใหม่ มันก็ผิดแล้ว กลายเป็นคนชนิดที่ว่าเข้ามาด้วยโมหะ เออ สิ่งที่ตัวเองจะทำ ทำไมไม่ศึกษาเสียก่อน การที่ตัวเข้าไปยอมรับอะไร ก็คือตกลงแล้ว ได้ศึกษาแล้ว เห็นด้วยแล้ว อันนี้ก็ระดับหนึ่ง

แต่ตอนที่ศึกษานี้ เราก็มีการพูดได้ในแง่ต่างๆ ว่า เออ มันจะเป็นไป อย่างนี้ได้หรือเปล่า หรืออะไรอย่างนั้น แต่ก็ต้องว่ากันเป็นกลางๆ ไม่ใช่ว่า เอาอะไร อย่างที่เขาเรียกว่าตั้งสมมติฐานไปแล้ว ก็ต้องพิสูจน์ให้เป็นอย่าง นั้นให้ได้ หรือเอาความคิดของตัวตั้งเป็นเป้าไว้ก่อนว่าจะให้มันเป็นอย่างนั้น แล้วก็จะดึงอะไรๆ เข้ามาอันนี้ ให้เป็นอย่างนี้ ข้อสำคัญมันอยู่ตรงนี้

ส่วนการจะวิจารณ์อะไรๆ ไม่เห็นเป็นเรื่องที่ท่านจะต้องถือสา ถ้าจะ วิจารณ์ท่าน ก็วิจารณ์ไป ข้อสำคัญอยู่ที่ตัวเรามีความเป็นธรรมหรือเปล่า เช่นแน่ใจว่าเราทำด้วยความรู้จริง การกระทำจะสื่อในตัวเองว่า ตัวผู้วิจารณ์ นั้นเป็นอย่างไร

เอาละ ถ้าไม่มีอะไรอีกในเรื่องนี้ ก็ขอย้อนไปในจุดที่พูดค้างไว้เมื่อ กี้ คือ เรื่องที่ว่าพระเถระมีอคติหรือเปล่า ที่มาว่าพระอานนท์ทำไมดีอย่างนั้น อย่างนี้ (เรื่องที่เข้าใจวนวายกันไปถึงกับว่าเป็นการปรับอบัติพระอานนท์) รวมทั้งหมด ๕ ข้อ อันนี้ดูรวมด้วยกันทั้งหมด ว่าที่ท่านเล่าไว้ มีสาระอยู่ที่ไหน มีจุดมุ่งอะไร หรือตัวประเด็นคืออะไร

ขอให้ระลึกว่า การทำสังคายนาเป็นเรื่องสืบเนื่องจากการปรินิพพาน ของพระพุทธเจ้า เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้านั่นเอง คือปรารภพุทธ ปรินิพพาน จึงมารวบรวมคำสอนของพระองค์ไว้ไม่ให้ลับเลือนสูญหาย

ทีนี้ พอทำสังคายนาเสร็จ (ในเรื่องชัดเจนว่าจบสังฆกรรม การลงมติ เสร็จไปแล้ว และไม่มีญัตติอื่นใดอีก) พระมหาสาวก เช่น พระมหากัสสป

คงออกจากที่ประชุมไปแล้ว เพราะหมดหน้าที่แล้ว หรือพระเถระทั้งหมด อาจจะออกไปจากที่ประชุมนั้นแล้ว

ต่อมา ก็มีอีกเหตุการณ์หนึ่งที่สืบเนื่อง (อด ไซ) คือพระเถระทั้งหลาย ไม่ทราบว่าเป็นเหตุใดและท่านใดบ้าง อยู่พร้อมหน้ากับพระอานนท์ จะในที่เดิม หรือย้ายที่ไปแล้ว ก็ไม่ทราบแน่ แต่คราวนี้มีพระอานนท์เป็นจุดรวม

พระเถระทั้งหลายก็มาพูดกันถึงการทำหน้าที่ของพระอานนท์ในการ เป็นอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า แล้วก็ยกเอาเรื่องที่พระอานนท์เองนั้นแหละ เล่าในที่ประชุมสังคายนา ซึ่งทุกรูปได้ฟังด้วยกันในตอนสังคายนานั้น (มี เรื่องเดียวที่ไม่พบชัดเจกลงไป คือเรื่องที่ว่าพระอานนท์ขณะเย็บผ้าสงฆ์ น้ำฝนของพระพุทธเจ้าได้เหยียบผ้านั้น)

พระอานนท์เล่าว่า ตอนนั้นท่านทำอย่างนั้นๆ แล้วพระพุทธเจ้าตรัส ว่าดังนั้นๆ เช่น ตรัสว่าอานนท์ เธอพลาดไปเอง ฟังแล้ว ก็มองได้ว่าเป็น ข้อบกพร่อง โดยเฉพาะด้วยความเคารพในพระพุทธเจ้า ก็มุ่งไปที่เรื่องซึ่ง เป็นการรบกวนพระองค์ ว่าพระอานนท์ได้ทำให้เกิดความไม่คล่องไม่สะดวก อะไร ที่เป็นความไม่เหมาะสมไม่ควรหรือบกพร่องในการทำหน้าที่อุปัฏฐากนั้น

นี่ก็คือ เป็นการพิจารณาเรื่องเฉพาะระหว่างพระอุปัฏฐากต่อ พระพุทธเจ้า คือมองที่การกระทำต่อพระพุทธเจ้า ไม่ใช่พิจารณาเรื่องนั้นๆ เมื่อเห็นว่าเป็นการทำงานบกพร่อง ก็ยกขึ้นมาบอกให้พระอานนท์รับว่าได้ ทำไม่เหมาะสม ทำไม่ได้ดี ไม่เรียบร้อย หรือไม่สมบูรณ์ในกรณีนั้นๆ

พระอานนท์บอกว่าท่านไม่เห็นว่าจะได้ทำบกพร่องอะไร แต่เพื่อเห็น แก่ท่านเหล่านั้น ก็ยอมเชื่อ ยอมรับ แล้วก็จบเรื่องไป

รวมแล้ว ข้อที่เล่าพระเถระว่าพระอานนท์ทำหน้าที่ไม่เรียบร้อย ท่าน พบกันแค่ ๕ ข้อ และเป็นการกระทำเล็กๆ น้อยๆ ทั้งนั้น (ในเรื่องที่ใหญ่ก็ได้)

เรื่องนี้ สรุปลงแล้ว ก็กลายเป็นการแสดงให้เห็นว่า พระสาวกทั้งหลาย เคารพพระพุทธเจ้ามากเพียงไร เอาใจใส่คำหนึ่งไม่ต้องการให้มีอะไรบกพร่อง แม้แต่นิดเดียว และพร้อมกันนั้นก็เป็นการเชิดชูคุณความดีของพระอานนท์ ว่า ท่านปฏิบัติหน้าที่อุปัฏฐากมาแสนนาน ไม่มีอะไรบกพร่องเป็นเรื่องเป็นราวเลย เพิ่งหา ก็ได้แค่เรื่องหยุมหยิมนิดเดียว

เมื่อทำเรื่องที่เหมาะสมอย่างค้ำๆ แคลงๆ อยู่บ้าง ให้ไปร้องโลงไปแล้ว ก็เหลือแต่ความดีที่เต็มเปี่ยมของพระอานนท์ให้ทุกท่านสบายจิตสนิทใจ

แล้ว “อถ โข” พระอานนท์ก็หารือกับพระเถระเหล่านั้นในการทำการกิจเรื่องต่อไป คือการลงพรหมทัณฑ์พระฉนนะ แล้วก็จบ

(ถ้าใครบอกว่า พระมหากัสสปบริหารการคณะสงฆ์ต่อจากพุทธปรินิพพาน ก็มองไม่เห็น นอกจากทำหน้าที่ประธานการสังคายนาเท่านั้น แต่เหตุการณ์ตอนนี้ที่เพิ่งจบสังคายนา กลับทำให้เห็นว่า พระอานนท์นี่เอง เป็นหัวหน้าองค์จริงที่ดำเนินกิจการของสังฆะต่อมา)

แทรกนิดหนึ่ง ถ้ามองเป็นเรื่องอคติกันอย่างที่บางท่านว่า เดียวพวกว่าอคติ ก็อาจจะต้องมาเถียงกันเองต่ออีก เช่น ที่ว่าพระเถระทั้งหลายไม่พอใจที่มีการบวชภิกษุณี ทีนี้ ถ้าพระมหากัสสปมาอยู่ในที่นั้นด้วย หรือท่านได้ทราบข่าว ท่านก็คงอยู่ข้างพระภททกาปิลานี และพระมหากัสสปก็อาจจะคัดค้านหรือตำหนิพระเถระเหล่านั้น

พระภททกาปิลานีคือใคร ขอทบทวนอีกทีว่า พระภททกาปิลานีคือภรรยาของปิปผลิมาณพก่อนออกมาบวชเป็นพระมหากัสสป

สองสามีภรรยา นี้ ปรึกษาคถาออกบวชพร้อมกัน โดยมาแยกจากกันระหว่างทาง เพื่อต่างคนต่างไปเข้าสู่วิถีชีวิตพรหมจรรย์ของนักบวช และเมื่อบวชเป็นภิกษุณีและบรรลุนิพพานแล้ว พระภททกาปิลานี กล่าวชื่นชมว่า

ท่านได้พระมหาภิกษุสงฆ์เป็นภักษยานมิตรในการบรรลุลุทธิธรรมนั้น และกล่าวคำ
ว่าพระมหาภิกษุสงฆ์เป็นพุทธทายาท

นี่ก็คือเครื่องเตือนสติว่า ถ้าสรุปอะไรง่าย ๆ ถ้าแค่คิดเอา คิดเดากันไป
เรื่องที่ดีก็นัวเนีย เริ่มต้น ควรค้นหาข้อมูลให้พร้อมพอ ให้ชัดเสียก่อน ไม่
ควรเอาแค่จับโน้นชนนี้ ได้ตรงนั้นนิด ตรงนี้หน่อย แล้วก็ผูกเป็นเรื่องเป็นราว
ขึ้นมา ทำให้สับสน เวลาสร้างปัญหานั้น ทำง่าย แต่เวลาแก้ไข ต้องใช้เวลา
ยาวนาน

อาจารย์มาร์ติน: ครับ อีกสองข้อนะครับ

พระธรรมปิฎก: เจริญพร

เถรวาทจากศรีลังกา ไปเมืองจีนสืบกันมา พอจะยอมรับว่ายังเป็นเถรวาทใหม่

อาจารย์มาร์ติน: ในพระวินัยไม่ได้บอกไว้ว่า ภิกษุณีที่ทำพิธีอุปสมบทให้
ผู้หญิง ต้องเป็นภิกษุณีเถรวาทล้วน เพราะว่าในสมัยพุทธกาลยังไม่ได้
แตกแยกเป็นนิกายหรือเป็นสาวกยานกัมมหายาน ไซ้ใหม่ครับ แล้วก็ตามที่
อาจารย์ท่านหนึ่งเสนอเหตุผลว่า มีหลักฐานว่า มีภิกษุณีจากศรีลังกาไปที่จีน
เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๐ และสืบทอดสายอุปสมบทต่อเนื่องมาจนกระทั่ง
ปัจจุบันนี้ และอาจารย์ท่านนี้ก็บอกว่า ปาติโมกข์ธรรมคูปต์ของสาย
อุปสมบทนี้มีความคล้ายคลึงมากกับเถรวาทใน ๓๑๑ ข้อ ยิ่งไปกว่านั้น
นิกายธรรมคูปต์ ก็มีข้อมากกว่าด้วยซ้ำ

คำถามที่มีอยู่ที่มันขัด มันเป็นเรื่องนานาสังวาสหรือเปล่า หมายถึงว่า
เท่าที่เห็น สมมติว่าเป็นเรื่องจริงที่เขาสืบทอดมาได้แบบนี้ และก็สมมติว่า

ปาติโมกข์ธรรมคูปต์ค่อนข้างตรงกับปาติโมกข์ของเถรวาทใน ๓๑๑ ข้อนั้น หมายถึงว่า สัตถ์มันตรงกัน หมายถึง มันเป็นศีลสามัญญตา ก็น่าจะขัดกับทฎฐิ-สามัญญตาหรือเปล่าครับ หรือเป็นคนละเรื่อง อันนี้ผมยังไม่เข้าใจนะครับ เรื่องนานาสังวาสนะครับ

พระธรรมปิฎก: เจริญพร ก็ไม่เป็นไร คือ คำถามของอาจารย์ท่าน นั้นขัดตัวเอง ขัดตัวเองอย่างไร ก็ท่านบอกว่า สมัยพุทธกาลไม่มีเถรวาท มหายานนะ จึงไม่ควรจะต้องมาจำกัดเฉพาะเถรวาท ถ้าอย่างนี้ จะต้องไปถามตอนที่สองทำไม จะต้องไปรอภิกษุณีที่ไปจากลังกาทำไม ก็ไม่ต้อง คำนึงแล้วเรื่องเถรวาท เพราะตอนแรกอาจารย์ท่านนั้นบอกว่า ในสมัย พุทธกาลไม่มีเถรวาทมหายานใช้ใหม่ (ใช้) เพราะฉะนั้นภิกษุณีมหายานก็ได้ อ้าวแล้วจะไปพูดถึงภิกษุณีลังกาไปเมืองจีนทำไม ไม่ต้องแล้ว

ถ้าเอาตามคำถามตอนแรก อ้าว ก็ภิกษุณีมหายานที่ไหนก็ได้ดี ถ้าอย่างนั้น จะต้องไปถามตอนที่สองทำไม

การที่ท่านถามตอนที่สอง ก็แสดงว่าท่านยังคำนึงถึงการเป็นเถรวาท อยู่อีก ถูกไหม (ครับ) จึงบอกว่ามีภิกษุณีเถรวาทจากศรีลังกาไปจีนโนนอีก ถ้าถามอย่างนี้ก็จะกลายเป็นว่ายังมีความสับสน ทีนี้เราก็ตอบเป็นขั้นๆ

ขั้นที่ ๑ ก็คือว่า เถรวาท และมหายาน จะมีได้อย่างไรในสมัย พุทธกาล เราต้องมองอะไรตามเป็นจริง คือ ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้า ยังอยู่ มีอะไรเกิดขึ้น พระองค์ก็วินิจฉัย แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังเกือบจะแตก เลย เพราะพระเทวทัตเกือบจะไปตั้งใหม่เลยใช้ใหม่ (ครับ) มันก็เกือบจะมี นิกาย แต่มันมีไม่ได้ มันก็ยุติไป เพราะแก้ปัญหาดก

ทีนี้ เรื่องแตกนิกายนั้น ก็เป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เพราะว่า เมื่อพระสงฆ์วัชรธรรมวินัยไว้แบบนี้ และมีอีกกลุ่มหนึ่งไม่เอาด้วย ก็แยก

ความเห็นแยกข้อปฏิบัติไป มันก็ต่างกันไป เกิดเป็นนิกาย มันก็เป็นเรื่องของความเป็นจริงตามเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ก็แยกออกไปๆ จะให้เป็นเหมือนในพุทธกาลได้อย่างไร แต่สิ่งที่เกิดแล้ว มันก็เกิดแล้ว เราถอยกลับไปอยู่ในพุทธกาลไม่ได้

ขั้นที่ ๒ ลึกลงไปอีก ว่ากันที่สาระ คำว่า “เถรวาท” คืออะไร เราไม่ต้องไปติดตัวถ้อยคำ มันเป็นเพียงถ้อยคำที่เรียกกระบวน หรือ tradition อันหนึ่ง บอกว่าการรักษาแบบแผนอย่างนี้ เรียกว่า เถรวาท ก็เท่านั้นเอง เป็นเพียงคำสื่อความหมาย

ที่นี่ คำสื่อความหมายก็สื่อไปถึงตัวสภาวะความเป็นจริง ในขั้นนี้ เถรวาทก็เป็นชื่อที่ใช้เรียกกระบวนที่รักษาพระธรรมวินัยดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด หรือตรงตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้และบัญญัติไว้ โดยไม่ยอมแก้ไขเปลี่ยนแปลง

โดยเฉพาะในกรณีนี้ คือรักษาวินัยแท้ของเดิม นี้ ตัวแท้ของเถรวาทอยู่ตรงนี้ หมายความว่าวินัยเดิมที่พระพุทธเจ้าวางไว้ ๓๑๑ ข้อ ก็ ๓๑๑ ข้อ จะลดหรือจะเพิ่ม จะลงเป็น ๓๑๐ หรือขึ้นเป็น ๓๑๒ ข้อ ก็คือไม่เป็นอย่างเดิมแล้ว ไซ้ใหม่ เป็นอันว่า สาระอยู่ที่วินัยที่เถรวาทนั้นรักษาไว้

ที่นี่ก็มาบรรจบกับระบบที่มีชื่อเถรวาทอีกทีหนึ่ง ก็หมายความว่าตามหลักการนั้น ถ้าวินัยนั้นมีการเปลี่ยนแปลงผิดแปลกไป จะที่ข้อก็ตาม ก็คือต่างไปจากเถรวาท หรือว่าตามคำจำกัดความ ก็คืออันนั้นกลายเป็นไม่ใช่เถรวาทไปแล้ว ไซ้ใหม่ หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็ได้ว่า กลายเป็นไม่ใช่วินัยเดิมที่ทรงบัญญัติไว้นั่นเอง

ขั้นที่ ๓ ว่าโดยข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ (เท่าที่เรารู้หรือมีมาถึงเรา) ที่บอกว่า สงฆ์สายนี้ ที่เป็นเถรวาทคือถือหลักการนี้ ยึดถือหลักปฏิบัติอย่างนี้ อันนี้ก็โยงกับขั้นที่ ๒

อ่านดูประวัติความเป็นมาในอดีต ก็เห็นชัดถึงการแตกแยกเกิดเป็นนิกายต่างๆ แค่อิวินัยมีทิวฐิในข้อบัญญัติต่างกันนิดเดียว ถือทิวฐิในหลักธรรมต่างกันเล็กน้อย แต่เป็นเรื่องสำคัญ ก็แยกนิกายกันแล้ว ไม่รวมอุโบสถสังฆกรรมกันแล้ว

อย่างเรื่องที่มีสังคายนาครั้งที่ ๒ (วินย.๗/๖๓๐/๖๙๗) ใน พ.ศ. ๑๐๐ ภิกษุวัชชีบุตรถือข้อปฏิบัติทางวินัยต่างไป ๑๐ ข้อ เรียกว่าวัตถุ ๑๐ ประการ ก็แยกกันแล้ว ดังที่ถือกันว่า เป็นจุดเริ่มที่มาเป็นเถรวาท กับมหายาน และข้อวินัยที่เกิดเป็นปัญหานั้น ถ้ามองในสายตาของคนไม่น้อย ก็เห็นว่าเป็นเรื่องในระดับของสิกขาบทเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้นเอง แต่เถรวาทก็คือเถรวาท คือถือตรงตามพุทธบัญญัติ และก็เพราะเหตุนี้แหละ จึงเป็นเถรวาท

แล้วต่อมา ก็มีการแยกออกไปอีกๆ อย่างที่ว่า ถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ตอนสังคายนาครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๐ มีถึง ๑๘ นิกาย บางนิกายที่แตกออกไป มีความต่างน้อยช้อยกว่าในสมัยสังคายนาครั้งที่ ๒ เสียอีก

เราไม่ควรไปคิดมองคิดแยกว่านั่นฝ่ายไหน พวกไหน มาช่วยกันมองไปตามข้อมูลข้อเท็จจริงที่เป็นหลักฐาน จะตามประวัติศาสตร์ ตามคัมภีร์ หรืออะไร ก็ว่าไปตามนั้น (ไม่ใช่ฉันว่า)

อย่างธรรมคูปตกนี้ ที่ทางบาลีเรียกว่าธัมมคุตติกะ ก็ชัดเจนว่าเป็น อัจฉริยวาทหนึ่ง ไม่ใช่เป็นนิกายย่อยของเถรวาท และไม่ได้แยกตรงออกไปจากเถรวาทด้วยซ้ำ คือ ในพุทธศตวรรษที่ ๒ มีสองอัจฉริยวาทแยกออกไปจากเถรวาท คือ วัชชีปุตตกวาท กับมหิสาสกวาท แล้วจากมหิสาสกวาทนั้น จึงแตกออกไปอีก ๒ อัจฉริยวาท เป็น สัพพัตตติกวาท (สรวาสติวาท) และธัมมคุตติกะ (ธรรมคูปตก) ที่ว่านี้

นี่แหละ ก็เป็นธรรมดาสิ เมื่อเขาถือหลักการอย่างนี้ เขาก็ต้องปฏิบัติไปตามหลักการของเขา ธรรมศุภตฺก์เขาก็ไม่ยอมรับเถรวาท เขาถึงได้ไม่มาอยู่ด้วย และเขาจึงได้แยกออกไป แล้วจะให้เถรวาทไปรับอาจริยวาทโนนนี่ จนกระทั่งมหายานได้อย่างไรละ ถ้าเขาไปรับอาจริยวาทโนนนี่หรือรับมหายาน เขาก็ถูกถามว่า คุณเป็นเถรวาทหรือเป็นอะไรแน่ ใช่ไหม เออ อันนี้เป็นการอ้างที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง

แล้วนี่ก็เป็นตัวอย่างของวิธีปฏิบัติที่อาตมาว่า ตอนนี่เรากำลังพูดถึงว่า **หนึ่ง** หลักการเป็นอย่างไร **สอง** เมื่อว่าตามหลักการนั้น เรื่องหรือกรณีที่กำลังพิจารณาจะเป็นอย่างไร นี่เรามาถึงขั้นนี้

ส่วนตอน **สาม** ที่ว่า แล้วเราจะเอาอย่างไร ตอนนี่ อาตมาไม่เกี่ยวแล้ว เมื่อได้ความรู้แล้ว ก็ไปว่ากันเอาสิ หรือถ้าเอาตามที่อาตมาเคยเสนอไว้ ก็บอกว่าให้มาพร้อมใจพิจารณาร่วมกัน

นี่แหละที่ว่า พอดีถามความคิดเห็น อาตมาเหมือนกับไม่มี คือบอกว่า คุณก็ไปคิดเอาสิ หรือไปพร้อมเพรียงสามัคคีกันคิด ก็ยิ่งดี

อ้อ ตรงนี้มีข้อสังเกตนะ คุณคล้ายๆ ว่าเถรวาทนี้มีท่าทีลักษณะจิตใจแบบนักกฎหมาย ส่วนมหายานมีท่าทีลักษณะจิตใจแบบนักปรัชญา อะไรทำนองนั้น คุณมาร์ตินจะว่าอย่างไร ลองพิจารณาดู

แล้วที่คุณมาร์ตินถามในแง่ศีลสามัญญุตตา และทิวฐิสสามัญญุตานี ก็เป็นคำถามที่แยบคาย แสดงว่าท่านผู้ถามรู้แง่มุมในเรื่องนี้ไม่น้อยเลย

เมื่อให้ตอบ ก็ต้องบอกไปตามหลักว่า ถ้าถือสิกขาบทไม่เท่าไม่ตรงกัน แล้วก็ยึดถือความเห็นของตัวในการปฏิบัติอย่างนั้น ก็คือขัดกัน ไม่ลงกันทั้งศีลสามัญญุตตา และทิวฐิสสามัญญุตานันแหละ

จะตกลงอะไร หาความรู้กันให้แน่ให้ชัด ไม่มัวมาขัดกันอยู่แค่ความคิดเห็น

อาจารย์มาร์ติน: เชื่อมโยงกับนานาสังวาสได้หรือเปล่าครับ ตามหลักเถรวาท

พระธรรมปิฎก: อ้อ ได้สิ แล้วอันนี้เอาตมาว่าซับซ้อนกว่านั้น อันนั้นเป็นการพูดกันง่าย ๆ ไป เรื่องมันเยอะ คือ เป็นเรื่องซ้อนๆ ต่อกันแบบที่ว่า พออันนี้มาแล้ว อันโน้นก็มาต่ออีก จึงต้องพูดหลายชั้น ก็เป็นอันว่า ท่านอาจารย์นี้ก็ยังคงติดใจเรื่องจะเป็นเถรวาทอยู่ เพราะยังต้องการโยงไปถึงเรื่องที่ว่า ภิกษุณีมาจากศรีลังกา ยังต้องการสืบต่ออยู่ใช่ไหม

แต่ที่นี้คำถามของเขาไม่สอดคล้องกัน ต้องแยกให้ชัด

ขั้นที่ ๑ ว่า ไม่ต้องมีนิกายเลย เอาอย่างนี้ใหม่

ขั้นที่ ๒ ว่า ถ้าเมื่อยังเอานิกาย จะเป็นนิกายไหน จะเป็นเถรวาทใช่ไหม

ขั้นที่ ๓ ว่า ถ้าตกลงเอาเถรวาท ภิกษุณีเถรวาทยังมียังเป็นได้ไหม

ก็ต้องว่าเป็นขั้นๆ อย่างนี้ นี่ปนกันไปหมด

ที่นี้ในแง่ของต่างนิกาย ว่าเถรวาท หรือมหานิกาย ก็อย่าไปติดข้อดี ต้องรู้ว่า ชื่อหรือศัพท์เป็นเพียงสื่อความหมาย เป็นตัวแทนของระบบ ของเหตุการณ์ หรืออะไรอย่างหนึ่ง หมายความว่า สายนี้ tradition นี้ เขาถือหลักการ มีระเบียบข้อปฏิบัติอย่างนี้ เขาก็เลยทำอย่างนี้ และเขาก็มีชื่อว่าเป็นเถรวาท ถ้าเขาไม่ทำอย่างนี้ เขาก็ไม่เป็นเถรวาท ก็เท่านั้นเอง คุณจะไปปรับเรื่อยเปื่อยได้อย่างไร

ชื่อเถรวาทนั้น เขาใช้สำหรับเรียกระบบหรือการถือหลักการอย่างนั้นๆ แล้วเราจะเอาแต่ชื่อว่าเถรวาท แต่ไม่ทำตามหลักการอย่างนั้น จะเรียกว่า

เป็นเถรวาทได้อย่างไร ใช้ใหม่

แล้วถ้ามหายานแบบนี้ๆ ทำอย่างเถรวาท แล้วจะเป็นมหายานแบบนี้ได้อย่างไร

ที่นี้ การที่มีมหายาน มีเถรวาท ก็รู้กันอยู่ และก็ยังสามารถพูดได้ว่าต่างกันอย่างไร เราก็ต้องรู้ความจริงตามที่มันเป็น จะไปอ้างว่าสมัยพุทธกาลไม่เห็นมีเถรวาท-มหายาน อ้าว ก็เดี๋ยวนี้มันมีแล้วนี่ แล้วถ้าอีกคนหนึ่งมาพูดว่า ก่อนพุทธกาลไม่เห็นต้องมีวินัยเลยนี่ จะบอกเขาว่าอย่างไร เออ นี่จะกลายเป็นว่าไม่อยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง

คุณนริศ: ท่านเจ้าคุณอาจารย์ครับ แต่ถ้าเกิดว่ากันตามสถานะสังคมนะ ถ้าเป็นพระยี่ห้อเถรวาทในสังคมในราชอาณาจักร มันก็จะมีเรื่องของอาณาจักร เรื่องของกฎหมาย เรื่องของการปกครอง มาครอบคลุม มากระทบกับสถานภาพที่เขาจะได้ เช่นความเป็นแม่จิวอะไรอย่างนี้ ตรงนั้นมันอาจเป็นเหตุผลได้ไหมครับว่า พระยี่ห้อเถรวาทอย่างน้อยก็มีสถานภาพอันหนึ่ง ที่สามารถเผยแพร่อะไรได้ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

พระธรรมปิฎก: อ้อ อันนั้นเป็นอีกประเด็นหนึ่งแล้ว หมายความว่า ถ้ามีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นแล้ว จะมีประโยชน์ดีขึ้นมาใหม่ ในแง่การเผยแพร่เป็นต้น อันนั้นอีกประเด็นหนึ่งเลยนะ ต้องแยกไปเลย

คุณนริศ: คือ ผมกำลังมองว่า มันเป็นสถานภาพของเถรวาท เพราะถ้าเกิดราชอาณาจักรนี้ ที่คนยอมรับเถรวาทนี้ พระยี่ห้ออย่างนี้???

พระธรรมปิฎก: เอาละ ที่นี้เข้าใจคำถามของคุณนริศแล้ว เมื่อกี้ฟังไม่ถนัด เลยว่าไปคนละเรื่อง พุดง่ายๆ ก็คือสถานภาพตามกฎหมาย แล้วก็อาจจะมีสิทธิอะไรต่างๆ ฟวงตามมาด้วย อย่างน้อยก็ไม่เกิดปัญหาที่บ้านเมืองในแง่ที่อาจจะไม่ถูกต้องตามกฎหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะทำให้เป็นปัญหาขึ้นมา

เรื่องนี้คงเป็นไปได้ในลักษณะที่ว่า ทางการปกครองคณะสงฆ์รับรอง แล้วอีกด้านหนึ่งทางรัฐก็อาจจะเข้ามาสนับสนุนกิจการอะไรต่างๆ แ่งนี้ก็เป็นไปได้ แต่คิดว่าอยู่นอกขอบเขตที่อาตมาจะพูด อาตมาไม่ได้อยู่ในวงการปกครองของคณะสงฆ์ นอกจากเป็นเพียงเจ้าอาวาสวัดเล็กๆ วัดหนึ่ง แล้วก็นอกวงราชการ จะพูดไป ก็จะไม่ชัดเจนพอ ขอผ่านไปดีกว่า

คุณนริศ: คือ ผมมองในเชิงว่า ถ้าเป็นอาจารย์คนนี้ และเข้ามาในพระยี่ห้อนี้ ก็จะมาสู่ประเด็นที่ว่า ทำไมยังต้องมีเป็นนิกาย เพราะตราบใด ถ้าสมมติว่า ผมบอกว่า โอเค ผมบวชมาขาน แต่ผมจะสอนแบบเถรวาทนี้ ถ้าอย่างนี้จะได้ไหม ทางเถรวาทจะยอมไหมว่า สมมติว่า ผมบวชมาจากมหายาน แต่ผมศรัทธาในเถรวาท แต่ในตัวศีล ผมไม่สามารถเข้ามาในนี้ได้ แต่ผมจะดึงคำสอนมาทั้งหมดนี้ เพื่อที่จะสืบทอดต่อไปนี้

พระธรรมปิฎก: อ้อ อันนี้ใครจะไปห้าม ไม่มีปัญหาหรอก แม้แต่คุณหัสถ์ ก็ยังสอนได้ ท่านเลื่อมใส ท่านก็สอนไปสิ ท่านก็บอกไปตามตรงว่า ตัวท่านนั้น ในรูปแบบท่านเป็นมหายาน แต่ท่านเลื่อมใสในคำสอนของเถรวาท ท่านก็สอนไป ไม่มีปัญหา

ถึงท่านจะไม่บอกอย่างเมื่อก็ก็ได้ คือไม่บอกว่ามีเลื่อมใสเถรวาท ก็ไปตรงๆ เท่านั้นว่า เถรวาทสอนเรื่องนี้ว่าอย่างนี้ๆ แล้วก็ไม่ต้องไปตำหนิติเตียนอะไรทางมหายาน อันนี้ไม่มีปัญหา ถ้าจะเป็นปัญหา ก็ทางด้านหมู่คณะของท่านเองนั่นแหละ คือไม่มาเข้าข่ายของปัญหาที่เรากำลังพิจารณา

ขณะนี้เรากำลังมีปัญหในเรื่องของการบวช ที่ตัวการบวช ก็เป็นอันว่า ถ้าหากว่าการบวชเป็นของมหายาน และถ้าท่านถือว่าคุณเป็นมหายาน ก็ไม่เป็นไร ก็เป็นมหายานเสียแล้ว ก็หมดเรื่อง และก็เป็นอย่างนี้เป็นมหายานก็ไม่มีปัญหาอะไร แล้วทำไมจะต้องมาดิ้นรนเป็นเถรวาทอีกล่ะ

จะเดินร่นไปทำไม เมื่อตัวเองบอกว่า ไม่แบ่งแยก จะเป็นอย่างไรก็ไม่สำคัญใช่ไหม คือ ไปๆ มาๆ ปัญหาอยู่ตรงไหน อยู่ที่ความไม่ชัดเจนหรือเปล่า ไม่ชัดเจนแม้แต่กับตัวเองใช่ไหม คำถามอะไรต่างๆ จึงได้ชัดกันเอง

ก็ต้องย้อนกลับมาที่แก่นั่นเอง คือ ต้องว่าไปตามความเป็นจริง คือว่า เมื่อจะเอาเถรวาท เราก็ต้องมองในแง่ของเถรวาท ว่ามี tradition มาอย่างนี้ ถือหลักการอย่างนี้ มีระบบการปฏิบัติอย่างนี้

ที่นี้มองโดยรวม tradition ของเถรวาทนี้ ก็อาจจะมีจุดอ่อนอยู่บ้าง แต่มันมีแง่ดีที่ว่า ถึงจะอย่างไรก็ตาม ก็ยังรักษาหลักเดิมไว้ได้ดีที่สุด ถ้าจะมีจุดอ่อนอยู่ เช่น ในด้านการปรับตัวเข้ากับยุคสมัย ท่านก็ยังเห็นในแง่ที่ว่า ก็เอาละ หักลบกันแล้ว ส่วนดีที่รักษาไว้สำคัญกว่าส่วนที่จะเสียไปบ้าง เรายอมสละตัวและเสียบางอย่างไปบ้าง ก็เพื่อรักษาอันที่สำคัญยิ่งใหญ่นี้ไว้ นี่เป็นการพิจารณาในแง่ที่ไม่ยึดตัวเอง ไม่เห็นแก่ตัวเลยนะ

ที่นี้ก็กลายเป็นว่า เราจะเอาเหตุผลไหน เราจะเอาประโยชน์ส่วนไหน แล้วก็ไม่ต้องมาว่ากัน ในแง่ที่ว่าลำเอียงหรือไม่ลำเอียง ก็ไม่รู้จะเอาใครมาลำเอียง เป็นเพียงความตรงไปตรงมา จึงไม่ต้องพูดถึง

พูดแต่เพียงว่า หลักการของเถรวาทเป็นอย่างนี้ เราจะเอาด้วยไหม ถ้าเราไม่เอา เราก็บอกว่าเราไม่เห็นด้วยกับหลักการของเถรวาท หลักการของเถรวาทคำนึงถึงประโยชน์ส่วนนี้ แต่เราเห็นว่า ประโยชน์ส่วนนี้ควรสละเสีย ควรเอาประโยชน์ส่วนนั้น อะไรทำนองนี้ เราก็ไม่เอาด้วย เราก็บอกว่า ถ้าอย่างนั้น ฉันเป็นมหายานดีกว่า ก็ไม่ว่าอะไรกัน ก็เป็นเรื่องของความตรงไปตรงมา และก็ไม่มีมาคิดเอาแต่ตัวเป็นหลัก

ที่นี้ก็มีการที่ต้องคิดหลายชั้น อย่างเรื่องที่ว่า มีภิกษุณีศรีลังกาไปเมืองจีนจึงมีเถรวาทสืบต่อมา อ้าว ท่านก็ยังไม่ได้ว่าอะไรนี้ อาจจะเป็น

เพราะตัวไปโวยวายก่อนก็ได้ คือ ไปทำให้เกิดปัญหา เขาก็ยังไม่ได้บอกว่า เขาจะไม่เอาหรืออะไร

ก็เอาหลักฐานมาแสดง บอกว่า ข้าพเจ้าได้ไปสืบทราบมานี้ มี พระสงฆ์เถรวาทจากศรีลังกาไปเมืองจีนและสืบต่อกันมา ก็แสดงประวัติให้ ชัด ว่าสืบต่อกันมาอย่างไร ยังมันคงดีอยู่หรือ มันกลายเป็นเสียแล้วหรือยัง ยังเป็นเถรวาทอยู่ไหม หรือว่าไปอยู่ในถิ่นมหายานก็เลยกลายเป็นมหายาน ไปแล้ว อะไรทำนองนี้

ที่ว่ามา ก็เป็นข้อที่ควรพิจารณาทั้งนั้น ซึ่งฝ่ายที่เราเรียกว่าเถรวาทก็ ย่อมมีสิทธิ์ที่จะพิจารณา เราก็ต้องให้ความเป็นธรรมแก่ท่าน และพระเถร วาทจำนวนมากก็ไม่ได้ปิดตัว ก็ยินดีที่จะรอรับฟังคุณ บอกว่าคุณก็เอา หลักฐานมาแสดงนะ เราจะได้มีความมั่นใจด้วยกันนะ ก็จะได้สบายใจ ไม่ใช่ไปฝันใจท่านว่า ตัวฉันว่าอย่างนี้ คุณต้องเห็นด้วยนะ

อาตมาว่า ต้องให้โอกาสแก่ท่านในการที่จะรักษาหลักการของระบบ ที่เขาเป็นอย่างนั้น แล้วที่นี้ ๑. เราก็แสดงข้อมูลให้ชัดเจน ๒. มาพิจารณา ร่วมกัน ค่อยๆ พุด ค่อยๆ จา คือ ท่านก็ไม่ได้ปิด แต่เป็นได้ว่า บางองค์ท่าน อาจะปิดโดยอคติอะไรก็ตาม ฉันทาคติ โทษาคติ โมหาคติ ภยาคติ มันมี ได้หลายอย่าง แต่ว่าท่านที่มองเป็นกลาง ๆ ก็มี และอีกอย่างหนึ่ง บางท่าน ก็อาจจะปะทะเสียก่อน ก็เลยเกิดความไม่ยอมรับ หรือทำให้เกิดอคติจาก การปะทะนั้น

เราค่อยๆ พุด ค่อยๆ จา ก็ให้เขารู้เข้าใจสิ เพราะเขาไม่ได้รู้เรื่องมา ด้วย ก็เขาอยู่เฉยๆ อยู่ๆ คุณก็จะเอา แล้วคุณจะมาบอกให้เขาทำอย่างที่คุณต้องการ คุณก็ต้องชี้แจงให้ท่านรู้ว่า เออ เรื่องมันเป็นมาอย่างนี้ๆ ใช่มั้ย หน้าของท่านเหล่านั้นก็คือ ต้องแสดงให้ชัดว่า มีภิกษุณีเถรวาทจาก

ศรีลังกาเน่ ได้เดินทางไปเมืองจีน และสืบทอดกันมาอย่างนี้ๆ ให้ท่านมั่นใจ และจะมีข้อติดขัดตรงไหน ก็มาพิจารณาด้วยกัน

ปัญหาที่จะขึ้นมาให้พิจารณาก็เช่นว่า เออ อาจจะเป็นได้ว่า ภิกษุณีเถรวาทที่สืบมาในเมืองจีนจากศรีลังกานั้น มันกลายเป็นเสียแล้ว มันไม่รักษาอยู่อย่างเดิม เช่นว่า ตัวสิกขาบทที่มีอยู่จริงในคัมภีร์ แต่ในการปฏิบัติที่เป็นอยู่ในส่วนสำคัญได้เปลี่ยนไปแล้ว แล้วยังไปอยู่ในหมู่มหายาน ก็มีทางผันแปรเยอะ ไซ้ใหม่

แล้วปัญหาที่จะมาอีก ก็เช่นว่า เอ ภิกษุณีต้องบวชในสงฆ์สองฝ่าย ที่นี้สงฆ์ที่บวชนี้ สงฆ์ฝ่ายภิกษุณีเป็นเถรวาท แต่สงฆ์ฝ่ายภิกษุเป็นสงฆ์มหายาน แล้วทางนี้จะยอมรับได้ไหม อะไรวางงี้ มันก็เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาทั้งนั้น ก็ยกมาให้พิจารณากันตามข้อมูลที่เป็นจริง เป็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้น ก็แสดงไป ไม่ต้องเอาอารมณ์ ไม่ต้องเอาความต้องการของเรา มาเรียกร่อง เราก็บอกว่าวัตถุประสงค์เป็นอย่างนี้ เป็นไปได้ไหมจากข้อมูลความเป็นจริง เหตุการณ์สถานการณ์ที่เป็นมามีว่าอย่างนี้ ก็แสดงไป

แล้วทีนี้ก็โยงมาที่คุณมารัตินว่า คือเรื่องทิวฐิ อ้อ เรื่องทิวฐิก็เป็นไปได้ อีก ท่านก็มีสิทธิที่จะพิจารณาว่า แนวคิดคำสอนที่คุณรับมา หรือยึดถืออยู่ จะเป็นอันตรายไหม ถ้ายอมรับเข้ามาแล้วก่อความยุ่งยาก ปัญหาเรื่องนี้ก็เป็นเรื่องใหญ่เหมือนกันนะ เช่น เกิดไปเอาหลักนิกายสุชาวดีมาสอนว่า ให้สวดมนต์อ้อนวอนต่อพระอมิตาภะวันละจำนวนเท่านี้เท่านี้ครั้ง มันก็เป็นปัญหาได้ ไซ้ใหม่ (ครับ) ท่านก็ต้องคิดเหมือนกันนะ ต้องให้สิทธิท่านนะ

ไปๆ มาๆ เรื่องเยอะเหมือนกัน ตั้งแต่เรื่องนานาสังวาสในทางวินัยไปเลย มีทั้งเรื่องศีลสามัญญตา และทิวฐิสามัญญตารวมอยู่ในนั้นด้วย

สิ่งที่มีอยู่ อย่าลืมหำให้ดี เรื่องเก่าจะฟื้นใหม่ อาจมีทางเลือกหลายวิธี

อาจารย์มาร์ติน: ขอดถามอีกครั้งหนึ่งนะครับ ไม่ทราบว่าจะเข้าใจผิดหรือเปล่า ถ้าสมมติว่า ที่อาจารย์ท่านนั้นอ้างถึงนั้นเป็นจริงนะครับ ในเรื่องของ การสืบทอด และสายเถรวาทเข้าไปอาศัยมหายานเพื่อบวช และที่บวชนั้น อาจารย์ท่านนั้นบอกว่า ๓๑๑ ข้อ มีความคล้ายคลึงกันมาก คือ สัตก่อนข้าง ตรงกัน และที่มีปัญหาก็คือ อุปัชฌาย์ฝ่ายสงฆ์ ก็คือ มหายานใช้ใหม่ครับ อันนี้เป็นปัญหาใช้ใหม่ครับ

พระธรรมปิฎก: เจริญพร ก็เป็นปัญหาได้ มันเป็นปัจจัยตัวหนึ่งที่จะต้องพิจารณา เพราะว่าสงฆ์แม้แต่ในเถรวาทด้วยกัน ก็ยังแยก อุปสัมปทาวงศ์ ดูที่พระภิกษุณีแหละ ไม่ต้องไปถึงภิกษุณีหรอก

อาจารย์มาร์ติน: หมายความว่า ธรรมยุติ กับมหานิกาย ใช้ใหม่ครับ

พระธรรมปิฎก: ใช้ นี่เป็นตัวอย่าง และอย่างในลังกาก็มีตั้ง ๓ นิกาย ใช้ใหม่ ถ้าถือเอาเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ ก็มีปัญหาคิดขัดอีก ซึ่งเราก็ต้องมองว่า มันเป็นปัญหาคิดขัดที่ส่วนไหนแน่ไหน ไม่ใช่พูดคลุมไป ก็คือว่าไป ตามความเป็นจริงของเรื่องนั้นแหละ มีข้อมูลความจริงอะไรก็เอามาแสดง กันไป คือ พูดกันตรงไปตรงมา ตามที่มันเป็น พอดีกับความจริง เอาแค่นี้

อาจารย์มาร์ติน: ครับ พอดี ผมเจอพระรูปหนึ่ง ท่านบอกว่า ท่านคุย สนทนากับท่านเจ้าคุณอาจารย์ว่า ท่านเจ้าคุณเสนอใช้คำว่า “ภาวิกา” อะไร อย่างนี้ จริงหรือเปล่าครับ

พระธรรมปิฎก: อ้อ อันนั้นนานแล้ว คือว่า พูดมาตั้งแต่สมัยก่อนโน้น เมื่อยังไม่มีการพูดถึงเรื่องภิกษุณี จนอาตมาเองก็ห่างไปแล้ว เอาละ เมื่อ

คุณมาริตินพูดขึ้นมาทีเดียวก็นึกได้ว่า เท่ากับช่วยสะกิด

ตอนนี้ เรื่องความเป็นไปได้ในการบวชภิกษุณีมีหรือไม่ นี่เรื่องหนึ่ง แต่สาระหรือตัวหลักการก็คือ เราอยากจะมีโอกาสแก่สตรี ที่นี้ความเป็นไปได้มีทางใดบ้าง เราก็มาช่วยกันคิด เจตนาก็คือเพื่อให้โอกาสแก่สตรี

ที่นี้การบวชเป็นภิกษุณีในเถรวาทมีทางเป็นไปได้ไหม ก็พิจารณา ถ้ามันเป็นไปไม่ได้ จะมีทางอื่นไหม หรือแม้ยังไม่รู้ว่าจะได้ไหม แต่อะไรที่ทำได้แน่ ไม่ต้องรอ ก็ควรจะได้ทำกันไปเลย ไม่ใช่เอาแต่รอสิ่งที่ยังไม่ได้ทำ แต่เรื่องที่ทำได้ ก็ไม่ทำ เอาแต่ทอดทิ้งละเลย

ที่นี้ เรื่องภิกษุณี อาตมาพูดมาตั้งแต่ครั้งที่มีเฉพาะเรื่องแม่ชีแล้ว ในสมัยก่อนนั้น ยังไม่มีการพูดถึงภิกษุณี หรือที่จริงเขาเคยพูดกันในยุคก่อนเรา เกิดโน้น แต่ตอนเรารู้เรื่องรู้ความกัน เรื่องภิกษุณีเงียบไปแล้ว ก็มีแต่แม่ชีคือ อาตมาอยากให้อุทธยานะของแม่ชี เพราะแม่ชีในสังคมไทยนี้ตกต่ำ แล้วก็ยุคสมัยหนึ่งถึงกับกลายเป็นว่ามีไม่น้อยไปนั่งขอทานตามข้างถนน มีขันหรืออะไรวางขอรับเงิน

รวมความก็คือ ไม่ว่าจะเรื่องภิกษุณีจะไปอย่างไร จะเป็นไปได้หรือไม่ เรื่องแม่ชีที่ทำได้อยู่แล้ว เป็นของมีอยู่แล้วนี่ อย่าทิ้ง แล้วก็ไม่ต้องมัวรอ ทำกันเลย ทำได้ทันที

เดี๋ยวเขาจะติเตียนนินทาได้ว่า พวกชาวพุทธไทย ก็แค่นี้แหละ จะไปถึงไหน นี่ก็ตื่นกันไปพักหนึ่งๆ เดี่ยวพอได้ พอมีจริงขึ้นมา ก็จะไม่ค่อยเฉื่อยไม่ได้เรื่องอีก ดูสิ แม่ชีที่มีอยู่แล้ว ก็ไม่เห็นเอาใจใส่ ไม่คิดจัดคิดทำให้ดี ไปไม่ถึงไหนหรอก ก็คงได้แค่นี้

เพราะฉะนั้น ของที่มีอยู่แล้ว ทำเสียให้ดี เมื่อจะมี ก็ให้มีอยู่อย่างดี ไม่ว่าจะเรื่องภิกษุณีจะเดินไปหรือไม่เดินอย่างไร เรื่องแม่ชีที่มีอยู่แล้ว และทำได้อยู่แล้วนี่ รีบหันมาใส่ใจ จัดทำให้ดีที่สุดทีละที

คุณนริศ: (เรื่องแม่ชีขอทานนั้น) ก็ยังเห็นอยู่

พระธรรมปิฎก: สมัยนี้ก็ยังมีใช่ไหม เอ้อ เห็นโยมแล้วว่า ที่ศูนย์การค้า หรืออะไรไม่รู้ มีชาวต่างประเทศมา มีแม่ชีไปขอทาน แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือ บางยุคสมัยคนก็มีทัศนคติไม่ดีต่อแม่ชี ในแง่เป็นคนนอกหักอะไรต่ออะไรมา หหมดทางไป ก็เลยจะทำอย่างไรจะยกฐานะแม่ชีขึ้นมา ให้มีการศึกษาดี พอมีการศึกษาดีแล้ว นอกจากตัวแม่ชีเองจะดี ก็ทำประโยชน์แก่สังคมได้

อีกอย่างหนึ่ง อาตมายังมองว่า แม่ชีนี้ มีโอกาสดีกว่าภิกษุเวยะในแง่ของการสื่อเข้าถึงสังคม เพราะภิกษุณีติดขัดมากในการเข้าสู่สังคมคลุหส์ถ์ แม่ชีนี้เหมือนกับมาเป็นคนที่ อะไรนะ ที่เขาเรียกว่า มาปิดช่องโหว่ ปิดช่องว่าง โดยเฉพาะในด้านที่จะไปบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม นำพระพุทธานุชาเข้าสู่สังคมได้อีกระดับหนึ่งเลย อันนี้เราต้องมาช่วยกัน ถ้ามองในแง่นี้ก็คือ เสริมกำลังกัน

ตอนนั้น ก็อยากให้แม่ชีมีฐานะดีขึ้น ได้รับการศึกษาและสามารถบำเพ็ญประโยชน์ แล้วก็นี่ถึงเรื่องซึ่งอะไรต่ออะไรไปด้วย และพอติดอนนั้นมันมีหลายเรื่องที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเรื่องที่ว่า เขาบวชชีพราหมณ์กัน เคยได้ยินไหม (ครับ)

บวชชีพราหมณ์นั้นก็หาชื่อกันว่าควรจะเรียกอย่างไร ไปเรียกชีพราหมณ์ มันไม่เข้าเรื่องนะ เรื่องอะไรเป็นชีพราหมณ์ สื่อความหมายก็ไม่ชัด ก็คงมุ่งเพียงให้รู้ว่า เป็นผู้ไม่โกนผม อะไรอย่างนี้ ก็เลยคิดว่าน่าจะหาชื่อที่มีความหมายถูกต้อง ก็ได้คิดชื่อขึ้นว่า เนกขัมมิกาบ้าง ภาวิกาบ้าง อะไรอย่างนี้

ทีนี้ ถ้าว่าแม่ชีจะชื่ออย่างไร อาตมาก็ไม่ได้ถือเป็นสำคัญมาก จุดสำคัญอยู่ที่ว่าให้มีสถานะที่ดี แล้วก็มีการศึกษา และสามารถทำประโยชน์อะไรต่ออะไร อันนี้จะดี

แล้วเราก็ต้องหาทางว่า ทำอย่างไรให้ภิกษุณีหรือว่าจะไม่ชื่อว่า ภิกษุณีก็ตามนี้ แต่เป็นผู้หญิงที่มีชีวิตความเป็นอยู่แบบภิกษุ แล้วให้ได้มีโอกาสแสงสว่างประโยชน์ในความสงัด

แต่อย่าลืมนะ ถ้าคิดอีกชั้นหนึ่งนะ ถ้าบวชเป็นภิกษุณีนี้ เป็นไปได้ใหม่จะมีข้อติดขัดมากกว่า เพราะว่า อ้าว พอเป็นภิกษุณีเถรวาทก็กลายเป็นว่าต้องยอมรับศีล ๓๑๑ อีกแล้ว ลองถือศีล ๓๑๑ ในยุคปัจจุบันในสังคมไทยเทศนี้ แล้วจะมีปัญหาอีกหรือเปล่า

แค่ศีล ๒๒๗ ของภิกษุ เมื่อกี้ก็ถามมาตั้งแต่ตอนต้น ว่าทำไมไม่ลดไม่แก้ ทำไมไม่ถอนตามที่พระพุทธเจ้าอนุญาตไว้ ทำไมไม่ปรับตามสภาพสังคม อะไรต่ออะไร อย่างนั้นอย่างนี้ แถมยังไปเล่นงานพระมหากัสสปและพระเถระที่ทาสังคายนา กันให้วุ่นวาย ว่าทำไมท่านมีสิทธิอะไรไปปิดโอกาสไม่ให้ถอนสิกขาบท ไปๆ มาๆ ก็คือเล่นงานเถรวาทยกใหญ่ แล้วตอนนี้จะมาเอาเถรวาทอีกแล้ว ก็ตัวเองไม่เห็นด้วย แล้วจะเอาทำไม

อ้าว แล้วที่นี้พอจะเอาเถรวาท ก็เหมือนจะมาคิดแก้เถรวาทอีก ก็ที่เขาก็กั้นไว้แล้ว มีอยู่นั้น อย่างมหายาน ไม่ต้องมาเสียเวลาคิดแก้ ก็ไม่เอา

ก็เถรวาทเขามีความหมายของเขาอย่างนั้น มันอยู่ที่เราเอง เรามีสิทธิว่าเราจะเอากับเถรวาทใหม่ แล้วไม่แค่นั้น เดี่ยวเจอเรื่องศีล ๓๑๑ เข้า ก็จะต้องวุ่นยิ่งกว่านั้น แก่เรื่องศีล ๒๒๗ ยังไม่เดินหน้า จะต้องมาคิดแก้ปัญหาศีล ๓๑๑ กันอีก ไม่จบ บางทีเพราะไม่พร้อมใจกันคิด ก็เลยจะสับสน

คิดให้ดี คิดให้ชัด ให้เป็นลำดับ ไม่ให้ยุ่งนังนวดเนีย เริ่มตั้งแต่สำรวจตรวจสอบว่า ในสภาพแวดล้อมของสังคมและวิถีชีวิตในยุคนี้ การรักษาศีล ๓๑๑ จะติดขัดมากน้อยแค่ไหน พอจะไปไหวไหม แน่ใจไหม ให้ชัดกันเสียก่อน ว่ากันให้โล่ง เราเห็นบทเรียนจากศีล ๒๒๗ ของภิกษุแล้ว ของภิกษุเหมือนต้นแล้ว เรามีโอกาสเริ่มต้นจัด ก็แก้ไขข้อติดขัด ทำให้ดีไปเลย

ที่จริง เรื่องภิกษุณีนี้ เป็นโอกาสยิ่งกว่าเรื่องภิกษุ ที่อยู่ตัวแล้ว กระตุกกระตักได้ยาก ถ้าตั้งภิกษุณีอีก ก็ต้องศีล ๓๑๑ อย่างเดิม พอเป็นชุมชนเป็นสังฆะขึ้นมา ลองเทียบกันดู กับการที่เราตั้งชุมชนใหม่ ซึ่งเราก็ตั้งของเราเองขึ้นใหม่เลยตอนนี้ได้ไหม แล้วเราก็จะได้ไม่ต้องไปรักษาศีล ๓๑๑ เต็มอย่างนั้น ไม่ต้องไปเจอปัญหาอย่างนั้น ปัญหาอย่างของภิกษุสังฆะที่พูดกันมานั้น ไม่ต้องวุ่นกันอีก

นี่ก็หมายความว่าคิดไว้หลายๆ แบบ แล้วก็มาช่วยกันเลือก แต่เจตนาที่เป็นจุดหมายก็คือว่า ให้โอกาสแก่สตรี แต่ส่วนว่าการได้มีโอกาสนั้นจะออกในรูปแบบไหนนี่ เรามาช่วยกันพิจารณา ทั้งในแง่ความเป็นไปได้ทางพระวินัย ทั้งในแง่สภาพแวดล้อมที่เป็นจริงในปัจจุบัน ทั้งในแง่โอกาสของประโยชน์ที่จะได้ และประโยชน์ที่จะทำและออกไปทำ

ก็มองและคิดไปให้กว้างๆ อย่างนี้ แล้วมาช่วยกันพิจารณา ไม่ใช่ไปตั้งตายตัวไว้อันหนึ่งอันเดียว ถ้าไม่สำเร็จ ก็หมดเลย ไม่มีอะไร และที่ทำได้ อยู่แล้ว ก็ปล่อยทิ้ง ละเลย ไม่ทำอะไร

คุณนริศ: ครับ จากส่วนตัวนี้ผมเห็นว่า เหมือนกับว่าเถรวาทมันมีมูลค่าเพิ่มของมันนะอะ จากประวัติศาสตร์จากอะไร ผมว่า ตรงนี้มันเป็นมูลค่า หมายความว่า การได้สถานภาพนี้มันมีอำนาจอันหนึ่ง ที่ผมคิดว่า..

พระธรรมปิฎก: อำนาจอะไรล่ะ

คุณนริศ: คือในแง่ของทัศนคติของคนนี่ ถ้าเกิดว่าการตั้งสถาบันใหม่ เหมือนกับเครดิตของยี่ห้ออันหนึ่งนี่ มันจะมีผลอย่างนั้นมากกว่าไหมอะ ถ้ามองในแง่การตั้งสถาบันใหม่ หมายความว่า การตั้งสถาบันใหม่ เหมือนกับว่าทุกอย่างต้อง marketing (ทำการตลาด หรือเดินตลาด) กันใหม่หมด

พระธรรมปิฎก: อ้อ อันนี้ก็ต้องไปถามตัวท่าน มันก็มีความเป็นไปได้อยู่ แต่ที่จริงเราก็อย่าไปคิดอะไรมาก คือ มองกว้างๆ แม้แต่ภิกษุสงฆ์เวลานี้ก็ เลื่อมเยอะ ไซ้ใหม่ แล้วเราก็มีปัญหากันเรื่องสิกขาบท จะรักษากันไว้ จะ ถอนหรือไม่ถอนอะไรนี้ อย่างที่ว่า จนกระทั่งไปเล่นงานพระที่ทำสังคายนา เรื่องเหตุผลก็ด้านหนึ่งละ แต่เอาง่ายๆ ว่า ก็อย่างนั้นแหละที่เป็นเถรวาท ทำอย่างนั้นจึงมีชื่อว่าเถรวาท คุณไม่เอาด้วย ก็ยกชื่อเถรวาททิ้งไป

เออ แค่นี้ก็เป็นปัญหาหนักแล้ว ถ้าตั้งภิกษุณีสงฆ์ไม่ยังมีปัญหาใหญ่ เหยอ ถูกไหม

เรื่องเถรวาทนี้ ก็กลับไปปัญหาเดิม ทำไมภิกษุณีสงฆ์จะกลับมารับ ปัญหาที่ภิกษุสงฆ์รับอยู่อีก คือ มันควรจะพิจารณาหลายๆ แง่ แล้วมี ทางเลือก มีความเป็นไปได้ต่างๆ ให้มาเป็นตัวเลือกกัน เราก็ดูว่าอันไหน เป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน อันไหนจะเป็นประโยชน์เป็นผลดีมากกว่ากัน ทั้ง แก่ตัวบุคคล และแก่สังคม ไม่ต้องมาแข่งกันอยู่

คุณนริศ: ท่านเจ้าคุณอาจารย์ครับ ถ้าอย่างนั้น ถ้าจะมองว่าเถรวาท มันมีลักษณะเป็นนามธรรมมากนี่อะ คือว่า ถ้าพูดถึงว่าสถาบันจริงๆ ในศรี ลิงกาหรือพม่า มันก็มีความเป็นนิกาย แยกนิกายในตัวมันเอง แต่ว่าในความ เป็นเถรวาทนี้ มันก็เหมือนกับว่ามีนิยามของมันเองว่า การรักษาวาทะของ พระเถระตรงลงมานี้

พระธรรมปิฎก: ก็ไซ้ ก็คือรักษาไว้คงเดิม ให้พระพุทธานุภาพ ทั้งรูปแบบ ทั้งเนื้อหานั้น มันคงเดิมที่สุด และการรักษารูปแบบก็คือ การเอาไว้เป็นที่ รองรับของเนื้อหาไซ้ใหม่

ในแง่หนึ่ง ก็คือพยายามรักษาเนื้อหาไว้ด้วยการรักษารูปแบบนั่นเอง แต่ก็ต้องระวัง อย่าเอาแค่รักษารูปแบบจนลืมนั่นไป ไม่รู้ว่าขวดใส่น้ำ กลายเป็น ขวดใสเหล้าไปเสียเมื่อไร อย่าให้เป็นอย่างนั้น

คุณนริศ: ครับ นั่นก็คือมันเป็นนามธรรมในเรื่องของนิยามของมันเองแล้ว ถ้าเกิดใครเดินตามจุดนี้ได้ ก็คือในแง่คำสอนมันก็ตกทอดตรงลงไป

พระธรรมปิฎก: รูปแบบเป็นของที่ต้องสืบต่อนะ รูปแบบไม่ใช่มีขึ้นมาเอง รูปแบบเกิดจากสมมติใช่ไหม คือจากมติร่วมกัน ใครเป็นผู้เริ่มสมมตินี้ก็คือพระพุทธเจ้า จึงต้องถือว่า ภิกษุสงฆ์นี้สืบต่อมาจากสังฆะที่พระพุทธเจ้าตั้ง และการที่จะสืบต่อนั้นทำอย่างไร เป็นมาอย่างไร ก็มีระบบอุปถัมภ์เป็นต้น มีอะไรๆ อย่างนี้ ก็เลยกลายเป็นว่า ต้องเป็นสายสืบกันมา

ที่นี้ ส่วนที่แตกแยกเป็นนิกายเล็กน้อยของเถรวาทนี้ ก็เกิดจากว่า แม้แต่เรื่องหุยมหิมก็ยังเป็นเหตุให้แยกกัน ก็จึงเกิดเป็นนิกายใหม่ เช่น แค่ในการบวชมีต่างกันอะไรนิดหน่อย ก็เป็นต่างนิกายขึ้นมา

แต่ที่นี้ ถ้ามองอีกอย่างหนึ่ง พลิกไปดูอีกด้านหนึ่ง ก็กลายเป็นว่า นี่ขนาดที่พยายามรักษาไว้แบบนี้ ก็ยังแตกได้เลย ถ้าไม่พยายามรักษาจะแตกแค่ไหน นี่คือเรื่องของมนุษย์

เราก็ต้องเข้าใจมนุษย์ตามเป็นจริง คนก็เป็นอย่างนี้ จะเอาให้ดี สมบูรณ์ มั่นดีไม่ได้

ก็คล้ายๆ ว่า บางทีก็ต้องมาเลือกเอาว่า ได้ประโยชน์มาก กับได้ประโยชน์น้อย ให้ส่วนดีมาก ส่วนเสียน้อย อันไหนเสียน้อย อันไหนเสียมาก อะไรอย่างนี้ ก็ได้แค่นี้แหละเรื่องของมนุษย์ และตอนนี้พระพุทธเจ้าก็ไม่อยู่แล้ว คิดในแง่หนึ่ง ก็ยังต้องระวังใหญ่

เรื่องนานาสังวาสขอไว้ข้างหน้า มาดูก่อนว่า จะบวชอย่างไรให้ถูกต้อง แถมเติมเต็มพุทธบริษัท

อาจารย์มาร์ติน: ขอโทษครับ นักวิชาการชอบ technical terms นะครับ
ขอลามอีกทีเรื่องนานาสังวาส ถ้าอุปัชฌาย์ของเขาของมหานานะครับ อัน
นี้มันตัดสินอย่างไรในสายตาของเถรวาท มันเป็นนานาสังวาสหรือไม่ครับ

พระธรรมปิฎก: เป็นนะ

อาจารย์มาร์ติน: ในฐานะเป็นสี่ลสามัญญตาหรือเปล่าครับ

พระธรรมปิฎก: ในทางวินัยก็เป็นเรื่องสี่ลสามัญญตาอยู่แล้ว ก็เสียอยู่
แล้วละ เพราะว่า ก็กลายเป็นมหานานไป ไม่รู้ว่าบวชมาอย่างไร รักษา
ศีลวินัยมาอย่างไร ก็คนละสายไปแล้ว

อาจารย์มาร์ติน: ก็ทีนี้ครับ บอกไว้ตรงไหนนะครับ ที่ต้องเป็นอย่างนี้ๆ
หมายถึงว่า การอุปสมบทนะอะ

พระธรรมปิฎก: อ้อ การอุปสมบทก็ต้องมาตามระบบ ตามวินัยของเถร
วาท มีอุปัชฌาย์ มีสงฆ์เป็นผู้บวช มีสีมา มีอะไรต่างๆ เหล่านี้ รวมแล้ว
ท่านเรียกว่า สมบัติ ๔ คือ ความครบถ้วนสมบูรณ์ ๔ ประการ ได้แก่

๑. ตัวบุคคลที่บวชมีคุณสมบัติถูกต้อง เช่น อายุครบ ๒๐ ปี เรียกว่า **วัตถุสมบัติ**
๒. ที่ประชุมสงฆ์ที่บวชครบถ้วนสมบูรณ์ เช่น พระครบองค์ประชุม
และไม่มีบุคคลแปลกปลอม เรียกว่า **ปริสสมบัติ**
๓. สีมา เขตที่ประชุมสงฆ์ถูกต้อง และประชุมทำในเขตสีมา เรียกว่า **สีมาสมบัติ** และ

๔. กรรมวาจา (คำสวดประกาศ, ถ้อยคำข้อความในการดำเนินการประชุม) ในการอุปสมบท ถูกต้องสมบูรณ์ มีการสวดประกาศถูกต้อง เริ่มแต่ตั้งญัตติ จนสวดประกาศมติ ครบถ้วน เรียกว่า **กรรมวาจาสมบัติ**

สมบัติ ๔ (ถ้าแยกข้อ ๔ เป็น ญัตติสมบัติ กับอนุสาวนสมบัติ ก็เป็น ๕, เช่น วินย.ฎ.๒/๓๖/๘๕) นี้คือความครบถ้วนที่ต้องมี ที่นี้ พอไปเป็นมหายาน ก็ลำบากว่าจะตรวจความพร้อมอย่างไร ก็รู้กันอยู่แล้วว่ามหายานเป็นคำรวมเท่านั้น ต้องบอกอีกว่าเป็นมหายานนิกายย่อยไหน มีกรรมวิธีในการบวชอย่างไร พอพูดถึงกรรมวาจาก็ไม่รู้จะเอาอย่างไรแล้ว ถึงมี ก็ไม่ได้ใช้อย่างนี้

อาจารย์มาร์ติน: เพราะเป็นคนละภาษา หรือคนละ...

พระธรรมปิฎก: คนละภาษาด้วย และเนื้อความเราก็ไม่รู้ว่าเขาใช้อย่างไร เรายังไม่ได้ไปตรวจสอบ

อาจารย์มาร์ติน: แต่ถ้าเป็นคนละภาษาก็หาคติศัพท์แล้ว

พระธรรมปิฎก: ถ้าคนละภาษา อันนี้ก็อาจจะต้องมาพิจารณากัน แต่ถ้าเป็นเถรวาทที่เคร่งก็จะไม่ยอมรับ

อาจารย์มาร์ติน: ถ้าผมบวชในภาษาอังกฤษก็ไม่ได้ ใช่มั้ยครับ

พระธรรมปิฎก: ก็มีหวังที่เถรวาทอย่างน้อยจำนวนหนึ่งจะไม่ยอมรับ

อาจารย์มาร์ติน: แล้วท่านเจ้าคุณอาจารย์ละครับ

พระธรรมปิฎก: อาตมาก็อยู่ที่สงฆ์แล้ว เพราะว่าสงฆ์เป็นใหญ่ในเรื่องนี้ แต่อย่าลืมว่า ความจริงของเราเองในเมืองไทยก็เสื่อมลงมากแล้วนะ คือว่า แม้แต่สวดบาลี ก็สวดไปอย่างนั้นเอง ไม่รู้เรื่อง มันกลายเป็นเพียงการรักษา

รูปแบบไป แต่ความเสื่อมอย่างนี้เอาไปเป็นข้ออ้างไม่ได้ ยกขึ้นมาอ้างได้ในแง่ที่จะแก้ไขปรับปรุงให้กลับมาถูกต้องขึ้นมาใหม่

แต่เราก็ต้องเห็นคุณค่าของรูปแบบ トラบใดที่รูปแบบยังอยู่ โอกาสที่จะฟื้นเนื้อมันง่ายกว่า ก็ง่ายขึ้น ไซ้ใหม่ ถ้ารูปแบบหายไปเสียแล้ว ต่อไปมันก็จะค่อยๆ กระจาย

ที่นี่ ทำไมเถรวาทมาเคร่งครัดในเรื่องรูปแบบ ทั้งๆ ที่ว่าไม่ได้ถือเป็นสำคัญ คือ เป็นเรื่องสมมติ สมมติสำคัญก็ตรงที่ว่าต้องทำให้ถูกต้องตามความเป็นสมมตินั้น คือตามความหมายและความมุ่งหมายของมัน ก็โดยคำนึงถึงว่า สมมติหรือรูปแบบนั้นมีขึ้นเพื่ออะไร ก็เพื่อรักษาเนื้อหา

ที่นี่ เมื่อไม่รักษารูปแบบ แล้วมันกระจาย เนื้อมันหลุดมันหล่นหายไปต่อไปมันก็เพี้ยนไปเรื่อย ๆ แล้วก็ไม่มีผู้จับ

ที่นี่ ในแง่การรักษารูปแบบนี้ ก็ต้องมีข้อยุติ มีกติกาคือ ระบบของสมมตินี้อาศัยกติกานั้นก็เลยต้องอาศัยเกณฑ์ ที่นี้คนที่เคร่งครัดตามเกณฑ์ก็อาจจะถูกกล่าวหาว่าใจแคบ แต่มองในแง่หนึ่ง ถ้าเขาเข้าใจความมุ่งหมายของมัน ก็คือ เขาพยายามรักษาไว้ให้เนื้ออยู่

ถ้ามองในแง่ปัญญา ก็บอกว่า ถ้าไม่รักษารูปแบบเคร่งครัดไว้ มันก็จะกระจาย ไซ้ใหม่ เขาเห็นแก่ส่วนรวม โดยมุ่งเพื่อรักษาไว้ในระยะยาว และก็ไต่ถามมองเห็นว่า เพราะการรักษารูปแบบไว้อย่างนี้ มันจึงอยู่ได้แค่นี้ ถ้าอย่างนั้นมันก็ไปหมดแล้ว นี่เขาก็มีเหตุผลของเขา เราก็ฟังเขาสิ

ที่นี่ ในเมื่อเขามีเหตุผลอย่างนี้ เขารักษารูปแบบมาอย่างนี้ เราเอาด้วยไหม ถ้าเอาด้วยก็เข้าไป ถ้าไม่เอา เราก็ไม่เข้าไป ก็จบ ไซ้ใหม่

ที่นี่ ก็ยังมีคำถามระยะยาวอีก อย่างเรื่องวินัยที่เถรวาทรักษาไว้ อย่างนี้ มันก็จะเป็นข้อจำกัดตัวเอง ถูกไหม ทำให้ทำอะไรได้จำกัด อย่าง

เดินทางไปต่างประเทศ จะไปเผยแพร่สั่งสอน ก็ลำบากตัวเอง มองในแง่หนึ่งก็เหมือนกับใจแคบ แต่มองอีกแง่หนึ่งก็คือใจกว้าง เพราะว่าต้องสละตัวเองเพื่อรักษาแบบแผนอันนี้ไว้ ซึ่งมีเหตุผลของมันอีกด้านหนึ่ง

ทีนี้เราจะทำอย่างไร มันก็มีทางที่จะพิจารณาเยอะ เรื่องนี้จะต้องพูดกันยาว เช่น อาจจะต้องมีการกลั่นกรองว่า ผู้ที่จะเป็นพระภิกษุในเถรวาทอย่างสมบูรณ์เต็มรูปแบบนี้ เราไม่ต้องการจำนวนมาก และเรามีบุคคลอีกกลุ่มหนึ่ง อีกชุดหนึ่ง อีกระดับหนึ่ง มาทำหน้าที่ในการเผยแพร่ทั่วไป หรือเข้าสู่สังคม และเราก็ต้องพิจารณาว่า อันนี้มีแง่ดีแง่เสียอย่างไร มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร รวมแล้วมีเรื่องที่ต้องพิจารณาเยอะแยะ

ลองคิดทบทวนกันว่า บางที่ท่านเหล่านั้นอาจจะเอาความต้องการของตัวเองตั้ง ก็เลยคิดไปในแง่เดียว และอาจจะไม่ค่อยได้คำนึงถึงพระศาสนาส่วนรวมอะไรนัก อาจจะเป็นอย่างนั้น อาจจะเป็นไม่ได้ตัดสินใจ หรืออย่างน้อยก็อาจจะคิดโดยไม่ได้พิจารณาองค์ประกอบต่างๆ ให้เพียงพอ

อันนี้ก็ไปเกี่ยวโยงกับหลักเรื่องพุทธบริษัท ที่จะมาช่วยเติมเสริมกันด้วยบทบาทด้านต่างๆ ในงานพระศาสนา ซึ่งมาโยงกับเรื่องของยุคสมัยนี้ เราพูดถึงเถรวาทนะ คือ บางสายอื่นท่านมุ่งว่าจะทำอย่างไรให้หนักบวชปรับตัวปรับชีวิตเข้ากับถิ่นฐานและยุคสมัย

แม้ในทางเถรวาทก็ต้องคิด แต่เมื่อเน้นด้านรักษาหลักเดิมไว้ ก็อาจจะเน้นไปทางด้านเสริมส่วนเติมเต็ม เช่นที่พูดเมื่อกี้ว่า เราพูดถึงทางฝ่ายวัดที่มีมาในสังคมไทย ได้แก่พระ กับแม่ชี จะเห็นว่า แม่ชีสามารถเข้าถึงและเข้าไปช่วยสังคมได้สะดวก ได้ดีกว่าพระในหลายด้าน จึงได้พูดเมื่อกี้ว่า เวลานี้สถานะของแม่ชีได้ตกต่ำลงมานานแล้ว ควรจะพยายามหาทางหนุนเสริมขึ้นไป

ในเรื่องนี้ก็น่าชื่นชม ที่มหาหมกฏฯ สมเด็จพระญาณวโรดม (ประยูร สนฺตงฺกุโร วัดเทพศิรินทร์) ตั้งแต่เป็นเลขาธิการที่นั่น ท่านส่งเสริมแม่ชีตลอดมานานแล้ว ทำให้มีการตั้งสถาบันแม่ชีไทยขึ้น มีการศึกษาที่ก้าวหน้า และมีสาขาขยายออกไป รวมทั้งมีมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย ที่ตั้งช่วงหลังก็มาสังกัด

ที่ผ่านมาก็ทราบแต่ว่ามุ่งไปทางการศึกษา คิดว่าถ้าพร้อม น่าจะออกไปทางเกื้อกูลสังคมให้มากสักหน่อยด้วย เขาอาจจะเดินหน้าไปแล้วก็ได้ แต่เอาตนเองไม่ค่อยรู้อะไร เพราะอยู่ห่างไกลแม้แต่จากวงการพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมด

แล้วที่คุณมาร์ตินทำวิจัยเรื่องแม่ชี ก็คิดว่าช่วยทั้งในทางส่งเสริมสถานะ และเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจ

เมื่อก็พูดถึงหลักบริษัทที่ค้างอยู่ คือแม่ชีนั้น มองชัดลงไปอีก ก็เป็นส่วนเติมเต็มของอุบาสิกาบริษัทเองด้วย

ขอให้มองหลักพุทธบริษัทให้ชัดขึ้นอีกนิดว่า ที่พระพุทธรเจ้าตรัสไว้ นั้น (ที่.ม.๑๐/๑๐๓-๔/๑๓๔-๗) ทรงแบ่งชอยลงไปอีก ภิกษุบริษัท ก็ทรงชอยเป็นระดับ เถระ มัชฌิมะ และนวกะ ภิกษุณีบริษัท ก็ทรงชอยเป็นระดับ เถรี มัชฌิมา และนวกา

ที่นี่ อุบาสิกาบริษัท ก็ทรงชอยเป็นระดับ พรหมจารี และกามโกคิ แล้วอุบาสิกาบริษัท ก็ทรงชอยเป็นระดับ พรหมจารีนี้ และกามโกคินี

เวลานี้ เป็นที่รู้กันว่า สังคมคฤหัสถ์ชาวพุทธนั้นอ่อนแอ ป้อแป้มาก เลื่อนกลางจนไม่รู้ว่าความเป็นชาวพุทธอยู่ที่ตรงไหน มีหลักความรู้ และหลักปฏิบัติอะไร นี่ก็คือพวกกามโกคิ และกามโกคินีนั่นเอง โทรม หรือผูกผ่อนมาก เต็มไปด้วยพวกชีเหล่าเมายา หาศีล ๕ แทบไม่พบ

จะทำได้ไหม ที่จะให้มีอุบาสกอุบาสิกาฝ่ายพรหมจารี-พรหมจารีนี้
ขึ้นมาช่วย มาเป็นหลักเป็นแกนให้

แม่ชีนี้แหละ ก็คืออุบาสิการะดับพรหมจารีนี้ แต่ถ้ามองอย่างที่ว่าเมื่อ
ก็จะต้องหันมามุ่งจุดเน้นไปที่การเป็นหลักเป็นแกนให้แก่สังฆมคคฤหัสถ์ชาว
พุทธทั่วไปหมด ทั้งนี้ หลักสูตรการศึกษาของแม่ชี ก็น่าจะมุ่งเตรียมแม่ชีเพื่อ
รับภารกิจนี้ด้วย

ส่วนอุบาสกในระดับพรหมจารี กลับเป็นส่วนที่เราขาดไป ก็ลองไปคิด
กันว่าจะทำอย่างไรให้มีขึ้นมาเป็นหลักเป็นแกนร่วมกับอุบาสิการะดับพรหม
จารีนี้ คือแม่ชีนั้นแหละ แล้วทำให้สังฆมคคฤหัสถ์ชาวพุทธมีเนื้อที่หนึ่ง และมี
กำลังวังชาขึ้นมาบ้างเสียที

อุบาสกอุบาสิกาฝ่ายพรหมจารี-พรหมจารีนี้ นอกจากควรมาเป็น
หลักเป็นแกนให้แก่สังฆมคคฤหัสถ์ชาวบ้านแล้ว ก็มาช่วยเสริมบทบาทด้าน
สังคมแห่งยุคสมัย ที่พระสงฆ์เถรวาทยังมีข้อติดขัดหรือไม่สะดวกบางอย่าง

อุบาสกอุบาสิกา โดยเฉพาะฝ่ายพรหมจารี-พรหมจารีนี้ จะต้อง
ตระหนักในความสำคัญของสถานะ บทบาท และหน้าที่ของตน แล้วจะทำ
ประโยชน์ได้มากมาย

ขอให้นึกถึงชาวพุทธในประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งในอดีตคืออาณาจักร
ศรีวิชัย ที่พุทธศาสนารุ่งเรืองอยู่หลายศตวรรษ เมื่อพุทธศาสนาที่นั่นหมด
หรือสูญสิ้นไป แต่ยังมีชาวพุทธเหลืออยู่บ้าง ก็ได้ทราบว่ามีพุทธบริษัทที่นั่น
รักษาพระพุทธศาสนาและสืบต่อพุทธิกวัฒนธรรมกันมาได้ถึงปัจจุบัน โดยมี
อุบาสกประเภทหนึ่งทำหน้าที่เหมือนแทนพระสงฆ์ จนกระทั่งมีพระภิกษุ
สงฆ์จากประเทศไทย เป็นต้น เดินทางไปช่วยฟื้นฟูพุทธศาสนาที่นั่นเริ่มแต่
เมื่อใกล้ พ.ศ. ๒๕๑๐ มาנייםเอง

นานาสังวาส ไม่ยอมให้ล้ม จึงหมั่นเตือน ก็มาตอบให้จบตอนที่นี้

อาจารย์มาร์ติน: ไม่ทราบว่าคุณเจ้าคุณอาจารย์ยังไหวอยู่หรือเปล่าครับ

พระธรรมปิฎก: ไหว เดี่ยว ก่อนจะต่อไปเรื่องอื่น อธิบายเรื่องใหญ่ที่ค้างมานานแล้ว ที่ทวงแล้วทวงอีกนั้น ให้เสร็จเสียที

คุณมาร์ตินถามมาหลายครั้งแล้ว เรื่อง “นานาสังวาส” ว่าคืออะไรถามแล้วถามอีก และก็คงแปลกใจว่าทำไมเอาตมาไม่ตอบสักที เมื่อก็ถึงกับพูดย้ำคำถามให้หนักแน่น ว่าในนะ ว่า

“ขอโทษครับ นักวิชาการชอบ technical terms นะครับ
ขอถามอีกทีเรื่องนานาสังวาส”

แล้วก็ยังไม่ได้ตอบ ถ้าทิ้งค้างไว้อีก คงไม่ดีแน่ แต่อันนี้เป็นเรื่องหลักที่อาจจะยากสำหรับบางคน เอามาตอบรวมไว้ท้ายๆ ก็ได้ ก่อนอธิบาย ขอยกข้อความบอกความหมายส่วนหนึ่งจากพจนานุกรมของเอาตมาเองมาดูหน่อยหนึ่งก่อน (พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์) ว่าดังนี้

นานาสังวาส มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วม (คืออุโบสถและสังฆกรรมเป็นต้น) ที่ต่างกัน, สงฆ์ผู้ไม่ร่วมสังวาส คือ ไม่ร่วมอุโบสถและสังฆกรรมด้วยกัน เรียกว่าเป็นนานาสังวาสของกันและกัน ...

แค่นี้คงพอเห็นเค้าแล้ว ทีนี้ก็อธิบายต่อ พระที่เป็นนานาสังวาส ก็คือแยกกันทำสังฆกรรม ไม่ทำสังฆกรรมร่วมกัน ซึ่งก็คือรวมทั้งอุปสมบทหรือ

บวชพระด้วย ต้องต่างพวกต่างทำ ถ้าพวกหนึ่งทำสังฆกรรม แต่มีพระที่เป็น นานาสังวาสมาร่วมสังฆกรรมนั้นด้วย ก็ทำให้กรรมนั้นเสีย คือวิบัติไป ถ้า เป็นการบวชที่ว่าข้างบนนั้น ก็คือขาดสมบัติข้อที่ ๒ ที่เรียกว่า ปริสสมบัติ พุด อย่างชาวบ้านว่ามีคนแปลกปลอม อย่างที่คุณมาร์ตินถามเรื่องอุปัชฌาย์ เมื่ออุปัชฌาย์เป็นนานาสังวาส ก็ทำให้สังฆกรรมนั้นเสียไป

ที่นี้ พระพวกไหนเป็นนานาสังวาส ทำไมจึงเป็นนานาสังวาส (เรื่องเดิม วินย.๕/๑๙๘/๒๗๐; ๒๔๐/๓๑๙; สรุปรู้ เช่น วินย.อ.๓/๒๖๓) ท่านแยกพระนานาสังวาส เป็น ๓ พวก คือ *กรรมนานาสังวาสกั* *ลัทธินานาสังวาสกั* และ*สีมานานาสังวาสกั* นี่คือบอกเหตุให้เป็นนานาสังวาสอยู่ในตัวแล้ว (เป็นบุคคล จึงมี “กั” เต็มท้าย ตามหลักไวยากรณ์)

พวกแรก *กรรมนานาสังวาสกั* คือเป็นนานาสังวาสเพราะถูกสงฆ์ ลงโทษด้วยอุกเขปนียกรรม (กรรม ในที่นี้หมายถึงอุกเขปนียกรรม) ภิกษุที่ ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมนั้น คือถูกยกออกจากการอยู่ร่วมสังฆะ ถูกเพิก ถอนหรือตัดสิทธิของภิกษุชั่วคราว จึงไม่สามารถเข้าร่วมสังฆกรรมได้ จนกว่าสงฆ์จะยอมรับกลับเข้ามา

เหตุที่สงฆ์จะลงอุกเขปนียกรรม ก็มี ๓ อย่าง คือ ทำความผิดแล้วไม่ เห็นความผิด คือไม่ยอมรับการต้องอาบัติ แล้วอย่างที่สอง ต้องอาบัติแล้ว ไม่ยอมแก้ไข เช่น ไม่ยอมปลงอาบัติ และอย่างที่ยี่สาม มีความเห็นชั่วร้าย ถูก ที่ประชุมสงฆ์ลงมติให้สละ ก็ไม่ยอมละเลิก

พวกที่สอง *ลัทธินานาสังวาสกั* ก็คือต่างลัทธิ ต่างปฏิญญา จึงแยกออกไป ตามปกติ พวกที่ ๒ นี้ ท่านอธิบายโดยหมายถึงเหล่าภิกษุที่ไปเห็นชอบเห็น ตามอย่างพระพวกแรกที่ถูกลงโทษนั้นแหละ แล้วไปเข้าพวกกับพระที่ ถูกยกออกจากสังฆะนั้น

ตามพุทธพจน์ซึ่งบอกที่มาไว้ (วินย.๕/๒๔๐/๓๑๙) ทรงใช้คำว่า นานาสังวาสกฺกมฺมี ๒ คือ ทำตนให้เป็นนานาสังวาสกฺ ด้วยตนเอง (ได้แก่ มีความเห็นคล้อยตามเข้ากับต่างพวกที่แยกกัน คือเป็นลัทธินานาสังวาสกฺ) อย่างหนึ่ง และถูกสงฆ์พร้อมกันยกออกไปเสีย (ได้แก่ ถูกลงอุกเขปนียกรรม คือเป็นกรรมนานาสังวาสกฺ) อย่างหนึ่ง

ที่นี่ พวกต่างทิฏฐิต่างนิกายอยู่แล้ว ถึงจะไม่ได้ถูกสังฆะนี้ลงโทษ (ไม่อยู่ในวิสัยที่จะไปลงโทษ) ก็ยิ่งกว่าพวกที่ถูกยกออกจากการร่วมสังฆะเสียอีก เพราะต่างพวกมาแต่เดิม และไม่อยู่ในวิสัยที่จะรับกลับเข้ามา

พูดง่ายๆ พระแบบนี้ จัดเป็นพระนอกสังฆะ ถือเป็นวัชชนียบุคคล คือ บุคคลที่ต้องเว้น ไม่ให้เข้าอยู่ในหัตถบาส ไม่อาจจะร่วมสังฆกรรม

ในทางวินัย หลักก็พอแค่นี้ เป็นอันรู้แล้วว่า จะปฏิบัติอย่างไร แต่ที่นี้ ในทางธรรม ก็มีหลักที่จะจัดได้อีก คือ เมื่อถือข้อวินัยต่างกัน หรือถูกสงฆ์ลงโทษอย่างที่ว่านั้น ก็คือเสียความเสมอกันโดยศีล ก็ไม่มีศีลสามัญญตา ที่นี้ เมื่อยึดถือความเห็นต่างออกไป อย่างเช่นว่า ไปเห็นด้วยเข้าพวกกับพระที่ถูกสงฆ์ลงโทษนั้น ก็เสียความเสมอกันโดยทิฏฐิ ก็ไม่มีทิฏฐิสามัญญตา

ส่วนพวกที่ ๓ สีมานานาสังวาสกฺ นั้นชัดอยู่แล้ว พระที่อยู่ในสีมา กับพระที่อยู่นอกสีมา เป็นต้น ถึงจะเป็นพวกเดียวกัน แต่ตอนนั้นก็ร่วมสังฆกรรมกันไม่ได้ อันนี้เป็นธรรมดาไม่เกี่ยวกับทั่วไป

นานาสังวาสกฺนี้ เป็นเรื่องหลักการโดยตรง จะว่าไป ก็เป็นเรื่องค่อนข้างลงลึก คนทั่วไปไม่ค่อยรู้ เป็นเรื่องมีอย่างหนึ่งในการรักษาสังฆสมาคมคือ ร่วมกันไปกับการรักษาพระธรรมวินัยไม่ให้ผิดเพี้ยน

การที่ถามเรื่องนี้ ก็แสดงว่าผู้ถามศึกษาพระพุทธศาสนาไม่น้อย ลึกเข้ามาในเรื่องสังฆะ แล้วก็เลยมาถึงเรื่องวินัยของพระสงฆ์ ที่จะทำให้มองเห็นเข้าใจว่า เถรวาทรักษาตัวเอง รักษาอะไรที่สมัยนี้เรียกว่าบูรณภาพ

หรือ integrity ของตนมาได้ และคงทนทั้งในเนื้อหาและรูปแบบอยู่ได้อย่างไร

เมื่อพูดมาถึงขั้นนี้ เราได้เห็นหลักอย่างเรื่องนानาสังวาสนี้แล้ว ก็กลายเป็นมาย้ำเรื่องความสำคัญของหลักการ โดยเฉพาะหลักวินัย ในความหมายของเถรวาท จนเหมือนกับว่า ถ้าจะให้จบเรื่องไว ไม่อธิบายมากมาย ก็รวบรัดตอบปัญหาลงไปง่ายๆ ที่เดียวเลย

นี่ก็คือ เมื่อว่ากันจริงจังกตามเนื้อแท้แล้ว ไม่ว่าจะเรื่องการบวชภิกษุณี หรือเรื่องอะไร ก็บอกแค่นี้เองว่า คุณจะเป็นเถรวาทหรือไม่ยากเลย ก็ทำให้ถูกต้อง ให้ตรงไปตรงมาตามหลักการ ตามธรรม ตามวินัย ก็เท่านั้นเอง

เราทำให้ถูกต้อง ให้ตรง ให้เต็มตามหลักการ ที่เป็นธรรม เป็นวินัย ที่เถรวาทรักษามา เมื่อเราทำถูกต้องแล้ว เราก็เป็นเถรวาทเอง แต่ถ้าเราไม่ทำ ถ้าเราทำเลี้ยวไปเลี้ยวมา ไม่ถูก ไม่ตรงตามหลักการนั้น เราก็ไม่เป็นเถรวาท ไม่มีใครมาสั่งให้เป็นหรือไม่ให้เป็นได้หรอก

ถ้าเราทำไม่ถูกไม่ตรงตามหลักการนั้น ถึงเราจะบอกว่าฉันเป็นภิกษุณีเถรวาทแล้ว หรือใครจะมารับรองให้เราว่าเราเป็นภิกษุณีเถรวาท เราก็กลายเป็นภิกษุณีอจารียวาท หรือมหายานไปเอง

มันเป็นไปด้วยการกระทำของเราเอง ที่ถูกต้องตามหลักการนั้นหรือไม่ ดังเรื่องนานาสังวาสนี้เป็นตัวอย่าง นี้ว่าตามหลักการ ไม่พูดถึงความคิดเห็น

ไปๆ มาๆ เอาเนื้อแท้กันจริงๆ ตอบชนิดเดียว ก็เลยจบเสียแล้ว

นี่แหละ อาตมาถึงได้มองว่า ในการบวชภิกษุณีนี้ น่าจะเสนอทางเลือกต่างๆ อาจจะหลายอย่าง ไว้มาช่วยกันพิจารณา ไม่ต้องไปติดตันอยู่ประตุเดียว

แต่คราวนี้เห็นจะพอละ เท่านี้ก่อนก็แล้วกัน

บทพิเศษ ๑

สัมภาษณ์ เรื่อง “การบวชภิกษุณี”^๑

ดร.มาร์ติน: คำถามบางอย่าง จริงๆ แล้วเป็นเรื่องเดียวกันในมุมมองต่างๆ
ต่อไปนี่ขอถาม

คำถามแรกก็คือ เรื่องที่เคยมีพระรูปหนึ่งเขียนจดหมายถึงท่านเจ้าคุณ
อาจารย์ จดหมายฉบับนั้น ท่านเขียนไว้ว่า ไม่มีพุทธบัญญัติยกเลิกให้ภิกษุ
ทั้งหลายบวชภิกษุณี เท่ากับว่า ภิกษุยังมีสิทธิ์บวชภิกษุณีอยู่เหมือนเดิม เท่าที่
อ่านมา มีนักวิชาการหลายคนที่ทำให้เหตุผลเดียวกันนี้ ท่านเจ้าคุณอาจารย์มอง
ปัญหานี้ว่าอย่างไร

ก่อนจะถกกันต่อไป

ทำจิตใจ ตั้งท่าที และเตรียมพื้นความรู้ไว้ให้พร้อมดี

พระพรหมคุณาภรณ์: ก่อนจะตอบ ก็ต้องขอทำความเข้าใจกันเป็น
เบื้องต้นนิดหน่อยก่อนนะ ว่าเรื่องที่เราพูดกัน ต้องวางท่าทีกันให้ถูก คือ ที่
เรามาพิจารณา มาตอบ มาถกกันต่างๆ นี้ เหมือนมาพิจารณาร่วมกัน
ช่วยกันนะ ไม่ใช่มาคิดหาจุด หาช่องอะไร คือมาร่วมกันพิจารณาเรื่องราว
ว่าเป็นปัญหาาร่วมกัน แล้วเราจะมีวิธีปฏิบัติอย่างไรให้ถูกต้อง

^๑ บทสัมภาษณ์ พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ณ วัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม
ครั้งที่ 2 เรื่อง “การบวชภิกษุณี” สัมภาษณ์ โดย ดร.มาร์ติน วันที่ 28 สิงหาคม 2551

การตั้งท่าทีให้ถูกต้อง เป็นเรื่องสำคัญมาก คือมาพิจารณาปัญหา ร่วมกันว่า เออ เรื่องนี้เกิดขึ้นอย่างนี้ เราจะมีทางช่วยกันแก้ไขอย่างไรบ้าง ที่นี้เวลาพูด ก็อาจจะแยกชั้นตอนให้ชัดได้เป็น ๓ อย่าง

๑. พูดโดยหลักการ ว่าหลักการเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือเรื่องภิกษุณี หลักที่ พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ มีอะไร ว่าอย่างไรบ้าง และได้ปฏิบัติตามหลักนั้นกัน มาอย่างไร ทั้งตัวหลักการ และประวัติการณ์ของหลักการนั้น ว่ากันไปตาม ข้อมูล ข้อเท็จจริง หลักฐาน เท่าที่เราจะหา จะสืบ จะค้นได้

เวลาพูดหลักการ ก็พยายามอย่าเพิ่งเอาความต้องการของตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้อง อย่าไปสืบสน

แล้วฟังก็ต้องเข้าใจว่า ขณะนี้พูดหลักการนะ บางคน เวลาเขาฟังเรา พูดหลักการ เขานึกว่าเรามีความเห็นอย่างนั้น นั่นคนละเรื่องแล้ว เรา ต้องการพูดหลักการว่า ตามหลักการ ตามพุทธบัญญัติ เรื่องมันเป็นอย่าง นั้นๆ พยายามไม่ให้มีความเห็น นอกจากบางอย่างมันไม่ชัด ก็อาจจะหา เหตุผลมาพูด ก็อาจจะมีความเห็นเชิงประกอบหลักการนั้น แต่ไม่ใช่ ความเห็นเชิงต้องการนะ อันนี้ก็คือ ๑ พูดในแง่หลักการ ก็ว่ากันไปให้ชัด

๒. บอกความต้องการของเรา อาจจะยกเอาความต้องการขึ้นมาก่อน คือเอาเป็นข้อ ๑ ก็ได้ ว่าเราต้องการอย่างนี้ เช่นว่า ต้องการให้ผู้หญิงบวช เป็นภิกษุณีได้ แต่เวลานี้ มีเพียงภิกษุณีมหายาน เราต้องการบวชเป็น ภิกษุณีเถรวาท จึงหาทางฟื้นฟูให้ภิกษุณีเถรวาทกลับมาอีก

ทีนี้ ความต้องการก็จะโยงไปหาหลักการว่ามันเป็นอย่างไร เราอยู่อู้อยู่ แล้วว่าเราต้องการให้มีการบวชผู้หญิงเป็นภิกษุณี ซึ่งก็บวชได้อยู่ แต่เป็น ภิกษุณีมหายาน เราต้องการเป็นภิกษุณีเถรวาท ซึ่งก็เคยมี แต่ได้สูญไปเสีย แล้ว ทีนี้ ตามหลักการนั้นนะ การบวชยังเป็นไปได้ไหม ก็ดูว่า ตามหลักการ นั้น เวลานี้บวชได้ หรือไม่ได้ เราก็มาพิจารณาตรวกับหลักการ

ก็ย่ำว่า ตอนพูดเรื่องหลักการ พยายามจะไม่ให้มีความเห็นในเชิงที่เป็นความต้องการของตัวเอง เอาหลักการกันล้วนๆ แล้วก็

๓. เราตัดสินใจหรือตกลงกันว่าอะไร พอพูดให้รู้ความต้องการว่า เป็นอย่างไร และหลักการเป็นอย่างไรแล้ว ทีนี้ ความต้องการนั้นมันเป็นไปได้หรือไม่ได้ตามหลักการนี้ แล้วเมื่อมันได้หรือไม่ได้ออย่างนั้น ไม่ว่าจะผลจะออกมาเป็นบวก หรือเป็นลบ เราจะเอาอย่างไร นี่แหละคือข้อ ๓

- ถึงตอนที่ว่าจะเอาอย่างไร ก็จะเป็นทางเลือกขึ้นมาต่างๆ เช่นว่า
- ตามความต้องการของเรานั้น หลักการเปิดให้ทำได้ ก็หมดปัญหา
 - ตามความต้องการของเรานั้น หลักการไม่ให้ เราขอมรับ เราเลิก
 - ถ้าหลักการไม่อำนวย แต่เราไม่ยอม เรายังจะเอา เราจะแก้ไข หลักการให้สนองความต้องการของเราใหม่
 - หรือถ้าเราไม่ยอมแก้ไขหลักการ แต่เรายังต้องการ จะมีทางออก ใช้อีกบ้างหรือไม่

ไม่ว่าจะเอาอย่างไรก็ได้แต่ อันนี้ก็คือข้อที่ ๓ ถ้าเป็นไปได้ แยกให้ชัดก็ดี เพราะว่า เวลาเอาไปพูด จะยุ่งกันตรงนี้ เวลาเขาพูดเรื่องหลักการ เราก็นึกว่าเขามีความเห็นอย่างนั้น มันไม่ใช่ นี่แหละจะสับสนมาก แล้วก็ ขอย้ำว่า พูดให้ชัดเป็นขั้นตอนไปว่า (เปลี่ยนลำดับใหม่ ก็ได้)

๑. ในเรื่องนี้ เราต้องการอะไร

๒. หลักการเป็นอย่างไร

๓. หลักการมันเข้ากับความต้องการ หรือไม่เข้ากับความต้องการ แล้วเราจะเอาอย่างไร

ทีนี้ก็เตรียมใจ เตรียมทำความเข้าใจเป็นพื้นฐานกันไว้หน่อยว่า

๑. แยกประเด็นที่จะพูดกันให้ชัดเจน

๒. วางใจและท่าทีเป็นกุศล การตั้งท่าทีในเรื่องนี้ ก็คือการมุ่งที่จะแก้ปัญหานั่นเอง ได้แก่ แก้ปัญหาว่า ถ้าต้องการจะบวชเป็นภิกษุณีเถรวาท จะให้ภิกษุณีสงฆ์เถรวาทที่หมดไปแล้ว กลับมีขึ้นใหม่ ว่าเป็นไปได้ไหม เราต้องตั้งท่าทีว่ามาร่วมมือกันแก้ปัญหามา ร่วมกันคิด

๓. รู้หลักวินัยบัญญัติ อย่างที่บัดนี้เรามีกฎหมาย ก็รู้กันอยู่ว่า ข้อบัญญัติในกฎหมายนั้น จะต้องแน่ ชัด รัดกุม เพราะถือปฏิบัติเสมอกันในหมู่ชนส่วนรวมระยะยาว ถ้าไม่แน่ ไม่ชัด ไม่รัดกุม ไม่ซำก็จะเกิดความระส่ำระสาย

เพื่อให้แน่ ชัด รัดกุม ดังว่านั้น เวลาบัญญัติ เขาจึงพยายามใช้ถ้อยคำ ตัวหนังสือ หรือตัวอักษร มากำกับเนื้อความให้ตรงตามสิ่งที่เรียกว่า เจตนารมณ์ให้แม่นยำพอดีที่สุด ไม่ให้เที่ยวตีความดิ้นไปอย่างโน้นอย่างนี้

ดังที่สิกขาบทในปาติโมกข์ของภิกษุ ก็ตาม ของภิกษุณี ก็ตาม แทบทุกสิกขาบทมีสิกขาบทวิภังค์ ซึ่งบอกความหมายและอธิบายแทบทุกอย่าง เพื่อให้เข้าใจชัดเจนแล้วปฏิบัติได้ถูกต้อง เริ่มตั้งแต่จำกัดความหมายของถ้อยคำในสิกขาบทนั้น แทบจะทุกคำไปเลย ตั้งแต่ว่าภิกษุ หมายถึงใคร ภิกษุณี คือใคร ต้องบอกไปทุกสิกขาบท บางคนอาจจะบ่นว่าก็รู้กันอยู่แล้วทำไมต้องบอกอีก นี่แหละวินัยบัญญัติละ

แล้วไม่ใช่แค่บอกความหมายขึ้นมาเฉยนะ เช่น คำว่า “ภิกษุ” ท่านบอกความหมายต่างๆ มากมายไปตามลำดับ ว่าภิกษุมีความหมายว่า ได้แก่ คนอย่างนั้นๆ (ซึ่งคนทั่วไปอาจจะเข้าใจหรือนึกหรืออ้างไปได้) ว่าไปๆ จนในที่สุดจึงบอกว่า “ในที่นี้” “ในสิกขาบทนี้” ภิกษุหมายถึงบุคคล...นี้ นี่ก็เพราะคนมีเยอะ ก็ต้องว่ากันชนิดที่ว่าคนหัวหมอกก็ไม่มีทางเฉไปได้

อย่างไรก็ตาม ในเรื่องวินัยหรือกฎหมายนี้ ถึงจะเคร่งครัดละเอียดรอบคอบที่สุดแล้ว ก็ทำได้ในขีดจำกัดของภาษาและสติปัญญาของคนที่เขียนบัญญัติ ดังนั้น เวลาใช้กฎหมายนั้น ก็จึงมักมีกรณีให้ต้องตีความ ที่นี้ตอนบัญญัติก็ระวางภาษา พิถีพิถันกับตัวอักษรกันเต็มที่แล้ว เวลาตีความก็จึงถือถ้อยคำ ตัวอักษร เป็นสำคัญ อย่างที่ว่าเคร่งครัดตามตัวอักษร แต่พร้อมกันนั้นก็ต้องเผื่อไว้ ในแง่ที่ว่าภาษาหรือผู้เขียนบัญญัติที่ใช้ภาษา ยังอาจกำกับความได้ไม่ตรงพอดีเต็มที่ ก็บอกว่าให้ดูเจตนารมณ์ของกฎหมาย

เมื่อพูดคร่าวๆ พระวินัยก็ทำนองนี้แหละ ไม่เอาตัวพวกเราเองเป็นเกณฑ์ ไม่เอาความต้องการของเราไปบีบไปเบนเจตนารมณ์ของพระวินัยว่าไปตรงๆ ตามพระบัญญัติก่อน เรียกว่าตรงตามวิถีของวินัย หรือวิถีของกฎหมาย ที่มีขึ้นตอนลำดับของเขา พร้อมทั้งความสอดคล้องกันของข้อบัญญัติต่างๆ แล้วเจตนารมณ์ก็คือของพระพุทธเจ้า

๔. รักษาสังฆสามัคคี วินัย หรือกฎหมายก็ตาม มุ่งเพื่อรักษาหมู่ชนเพื่อประโยชน์แก่สังคมให้อยู่ได้สงบเรียบร้อยมีความมั่นคง โดยเฉพาะพระวินัย พระพุทธเจ้าทรงเน้นอยู่เสมอให้รักษาสังฆสามัคคี การมาพิจารณาพระบัญญัติ ก็ไม่ใช่มามุ่งแต่จะหาช่องทางของเรา ต้องคำนึงถึงความประสานสอดคล้องไปด้วยกัน ให้สังฆะส่วนรวมดำรงอยู่ ไม่แตกแยกกันโดยมีความชอบธรรมเป็นธรรมที่ลงตัวที่สุด จึงได้บอกแต่ต้นว่า ให้ตั้งทำที่แบบร่วมกันช่วยกันแก้ปัญหา ไม่มีกรณีที่ว่าฉันถูก ฉันได้ ฉันชนะ อะไรทำนองนั้น

๕. ตั้งจิตเมตตาต่อเจ้าของกรณี ช่วยกันใช้สติปัญญาพิจารณาให้ดี ที่สุด ไม่ให้เสียหลักข้างบนนั้น แล้วก็มองความเป็นไปได้ในแง่ด้านต่างๆ หรือทางเลือกทางออกทั้งหลาย ที่จะให้เจ้าของกรณีได้รับผลที่ถูกต้องดีงามเป็นประโยชน์จริงๆ โดยเฉพาะในระยะยาว

ที่ว่าวางท่าที่เป็นกุศล ก็จะมาประสานกับความถูกต้องตามธรรม ไม่ใช่ว่าเป็นแบบหาช่อง ฝ่ายหนึ่งมุ่งจะปฏิเสธ ก็บอกแต่ว่าไม่ได้ๆ อะไรนิดหนึ่งก็เอามาอ้างเพื่อไม่ได้ อีกฝ่ายหนึ่งมีช่องว่างตรงไหน ก็จะมาอ้างเพื่อให้ได้ ไม่ใช่แบบนั้น

แต่ต้องร่วมกันแก้ปัญหาว่า ถ้าว่าโดยหลักการแล้ว เป็นไปไม่ได้แล้วมีช่องอื่นใหม่ ก็ค่อยดูกันไป แต่ถ้าเห็นช่องอันนี้ ก็ยึดเอามาเลย จะเอาให้ได้ ก็ยังไม่ถูก ต้องดูว่าช่องนั้นมันมีปัญหาอะไรแทรก-ซ่อนอยู่หรือเปล่า

ที่ต้องมาพิจารณากันก็เพราะว่า เราไม่พบพุทธบัญญัติที่จะเอามาตีที่เดียวเรื่องจบไปเลยใช้ใหม่ เวลาไปเจอช่องอะไรขึ้นมา ก็อย่าไปเที่ยวเอาแต่แงแต่ช่องนั้นยกขึ้นมา ต้องมาช่วยกันพิจารณาว่า ถ้าเป็นแบบนี้แล้วมันมีข้อเสียหายอะไรแก่ส่วนรวม หรือแก่ผู้หญิงที่ต้องการบวช ดูทุกส่วน ทุกแง่เป็นการร่วมกันพิจารณา มากกว่าที่จะมาเถียงกัน หรือมาหาช่องกัน

เริ่มต้น ให้ภิกษุบวชภิกษุณี สุดท้าย บวชเสรีที่ภิกษุณีสงฆ์ แล้วไปที่ภิกษุสงฆ์อีกที

ว่ามาเสียยาว ทีนี้ คำถามเมื่อกี้ ที่ว่าของพระรูปนั้น อาตมาก็จำชื่อท่านไม่ได้ ตัวอาตมาเองก็อยู่ไกลวัด ไม่มีที่คั้น ถ้าเรียกนามท่านผิด ก็ขออภัยท่านด้วย อาตมาเคยได้รับจดหมายนี้ แต่ไม่ได้สนใจมาก ก็เพราะว่าก่อนนั้น ได้มีพระที่ท่านมีความเห็นอย่างนี้ เสนอความเห็นอย่างนี้กันอยู่แล้ว (จะเริ่มมาจากพระฝรั่งหรือเปล่า ไม่แน่ใจ) และตัวเองก็ไม่มีเวลาเอาใจใส่เรื่องนี้ แม้แต่ได้ยินข่าวที่มีการประชุม ตอนท่านทะเลาะมาประชุมด้วย ก็มีผู้ยกเหตุผลนี้ขึ้นมาเหมือนกัน เป็นอันว่าได้ยินมานานพอสมควร

พูดคร่าวๆ ก่อนว่า อันนี้ก็เป็นการพิจารณาที่มีแง่มุมตามมามาก ข้อพิจารณาที่ท่านยกเป็นเรื่องขึ้นมา ก็คือพุทธานุญาตครั้งแรก ตอนนั้นยังไม่มีภิกษุณีเลย ก็ให้ภิกษุทั้งหลายบวชภิกษุณี

เอ คล้ายๆ ว่า เคยตอบเรื่องนี้ไปที่หนึ่งแล้วนะ แต่เอาละ เมื่อไม่แน่ใจ อย่างน้อยถือว่าเป็นการทบทวน ก็พูดอีกบ้าง แต่พูดทีไร ว่าจะให้สั้นๆ ก็ยืดยาดยาวออกไปทุกที

ทีนี้ ในเรื่องนี้ ก็มีข้อพิเศษอันหนึ่งก่อนพุทธานุญาตครั้งแรกที่ว่านั้น ก็คือว่า พระมหาปชาบดีโคตมี พระพุทธเจ้าทรงบวชให้เอง มีองค์เดียวที่พระพุทธเจ้าบวชให้

พร้อมกันนั้น เนื่องจากมีเจ้าหญิงศากยะอีกมากมายหลายร้อย ตามพระนางมหาปชาบดีโคตมีมา แล้วจะบวชอย่างไร พระพุทธเจ้าก็ทรงมีพุทธานุญาตว่า “อนุชานามิ ภิกขเว ภิกขุหิ ภิกขุณีโย อุปสมฺปาเทตุ” (วินย.๗/๕๑๙/๓๒๘) ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายอุปสมบทภิกษุณี ก็คือว่า สำหรับเจ้าหญิงศากยะองค์อื่น ทรงให้พระภิกษุสงฆ์บวช

ตอนนี้ ก็มีคำทักไว้ว่า จะให้ภิกษุณีบวชให้ได้อย่างไร ในเมื่อยังไม่มีภิกษุณีที่จะมาบวชให้ ก็จำเป็นอยู่เองว่าต้องให้พระภิกษุมาเป็นผู้ให้การบวช ในเมื่อภิกษุณียังไม่มี ถ้าไม่ให้ภิกษุบวช แล้วจะใช้ใครบวชล่ะ เรื่องก็เป็นอย่างนี้ นี่เป็นเพียงการเริ่มต้น ก็ต้องดูว่า เมื่อมีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นแล้ว จะทรงวางแบบแผนอย่างไรต่อไป

ขอแทรกนิดหนึ่ง ตรงนี้ก็ควรรู้ว่า ตอนที่บวชภิกษุณี ราวพรรษาที่ ๕ มีการบวชโดยที่ประชุมพระสงฆ์ ด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมวาจา หรือยัง เมื่อว่าตามอรรถกถาฎีกาบอกว่า การบวชด้วยไตรสรณคมณ์โดยพระสาวกบวชให้ โดยที่ว่าองค์เดียวกับบวชได้ แค่ให้ไตรสรณคมณ์ มีแค่พรรษาแรกเท่านั้น

วิธีดูง่าย ๆ ก็คือว่า เมื่อพระราหุลมาบวช ก็เอาวิธีบวชที่เคยให้บวชพระมาบวชเถร

ที่นี้พระราหุลบวชพรรษาไหน พระราหุลบวชตอนอายุ ๗ ขวบ พระพุทธเจ้าเสด็จออกบวรพชาแล้วบำเพ็ญเพียรอยู่ ๖ พรรษา ตอนนั้นราหุลเต็ม ๗ ขวบ ก็ล่วงไป ๗ ปี นี่แสดงว่าพระพุทธเจ้าเพิ่งตรัสรู้ได้ปีเดียว

เพราะฉะนั้น การบวชแบบไตรสรณคมน์อุปสัมปทาที่ให้สาวกแต่ละองค์บวชได้ ก็มีแค่พรรษาที่ ๑ จากนั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา ในที่ประชุมสงฆ์ แล้วต่อมาก็ทรงให้ใช้วิธีไตรสรณคมนะคือถึงไตรสรณะนั้น ในการบวชสามเถร

ตอนนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า (วินย.๔/๘๕/๑๐๓) ที่เคยทรงอนุญาตให้ใช้ไตรสรณคมนับวชนั้น ทรงห้าม ต่อไปนี้ ให้บวชด้วยญัตติจตุตถกรรม ให้เป็นการบวชโดยสงฆ์

ที่นี้ พอบวชพระราหุล ก็เลยเอาวิธีบวชแบบไตรสรณคมนับมาบวชเถร เพราะตอนนั้นพระสารีบุตรทูลถามว่า พระพุทธเจ้าตรัสให้บวชสามเถรราหุลซึ่งอายุเพียง ๗ ขวบ จะบวชอย่างไร พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า ให้เอาวิธีไตรสรณคมน์ (ที่ยกเลิกจากการบวชพระภิกษุในพรรษาแรกของพุทธภิกษุ) มาใช้ในการบวชสามเถร ก็ถือยุติกันว่าอย่างนี้

ที่นี้เรื่องมาเกี่ยวกันอย่างไร ก็คือว่า ถ้าหากว่าตอนนั้นทรงอนุญาตให้ใช้ญัตติจตุตถกรรมบวชภิกษุแล้ว การบวชภิกษุณีก็ย่อมใช้อย่างนั้นด้วยคือ สิกขาบทฝ่ายภิกษุณีสงฆ์นั้น ถ้าไม่มีข้อต่างหรือแปลกพิเศษอะไร เมื่อเป็นเรื่องที่ภิกษุเคยมีบัญญัติแล้ว ก็ให้ใช้อย่างเดียวกันได้เลย ไม่ต้องบัญญัติใหม่ แม้ของภิกษุณีก็เช่นเดียวกัน ก็ใช้กับภิกษุได้เหมือนกัน

ที่นี้ สำหรับภิกษุณีสงฆ์ที่เกิดทีหลัง ตอนนั้นก็มีสิกขาบท มีวินัยสำหรับภิกษุอยู่บ้างแล้ว ก็ใช้ตาม นี้ก็ว่าตามสันนิษฐาน ไม่ถึงกับต้อง

วินิจฉัยก็ได้ วินิจฉัยอาจจะแรงไป

ก็เป็นอันสันนิษฐานว่า ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ให้ภิกษุทั้งหลายบวชภิกษุณี ก็แสดงว่าคงใช้แบบภิกษุสงฆ์นั่นเอง เพราะเข้ามาตั้งพรรษาที่ ๕ แล้ว ตอนนั้นภิกษุทั้งหลายก็บวชด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา ซึ่งเป็นการบวชโดยสงฆ์แล้ว ก็ถือว่าอย่างนี้

ที่ว่าสันนิษฐาน ก็เพราะตอนที่ทรงอนุญาตว่า “อนุชานามิ ภิกฺขเว ภิกฺขุณี ภิกฺขุณีโย อุปสมฺปาเทตุ” นั้น ถ้าดูแค่ตามตัวอักษร ไม่ระบุนัดว่าให้สงฆ์บวช ตรัสแค่ว่าให้ภิกษุทั้งหลายบวชภิกษุณี เดียวก็อาจจะกลายเป็นว่าไปคิดกันต่างๆ เช่น บอกว่า ในยุคแรกนั้น ภิกษุบวชภิกษุณีได้เลย โดยไม่จำเป็นต้องจำกัดว่าเป็นที่ประชุมสงฆ์ แล้วต่อมาจึงให้ภิกษุสงฆ์มีจำนวนตามกำหนด เป็นผู้บวช ถ้าคิดแบบนี้ เรื่องก็จะขยายไปกันใหญ่ เพราะไม่มีพุทธพจน์ที่จะมาอ้างในขั้นต่อไป ทีนี้ก็สันนิษฐานหรือเดากันไปๆ ไม่จบ

เอาเป็นว่า เมื่อถือว่า การบวชภิกษุณีเกิดขึ้นในพรรษาที่ ๕ ซึ่งในฝ่ายภิกษุ ได้มีการบวชโดยสงฆ์ขึ้นแล้ว เพราะฉะนั้น ถ้ามีการบวชภิกษุณี ก็คงใช้สงฆ์เหมือนกัน เพราะว่าวลีภาษาทั้นอนุโลมตามกัน

ทีนี้เมื่อผ่านแ่งนั้นแล้ว ก็พิจารณาต่อไปว่า ถ้าให้ภิกษุเป็นผู้บวชให้ ก็แปลว่า ตอนนั้นมีภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวบวชให้ภิกษุณี โดยเป็นเรื่องจำเป็น เนื่องจากความเป็นจริงที่ว่ายังไม่มีภิกษุณี ไม่สามารถจะเอาภิกษุณีที่ไหนมาบวชให้ได้ และเป็นอันว่าคำว่าภิกษุทั้งหลายนั้น ก็ไม่ใช่เพียงภิกษุองค์หนึ่งสององค์สามองค์ไปบวชภิกษุณีได้ คือไม่ใช่แบบให้ไตรสรณคมน์ก็จบ แต่เป็นการบวชด้วยสงฆ์แบบเดียวกับการบวชภิกษุ ก็เป็นอันลงข้อยุติว่า ภิกษุสงฆ์เป็นผู้บวชให้ภิกษุณี ด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

ทีนี้ก็มีความเป็นมาตามเรื่องของพระวินัย ว่าตามที่บันทึกไว้ในพระวินัยปิฎก ตอนหนึ่งก็มีเรื่องราว ภิกษุสอบถามคุณสมบัติของสตรีที่ขอบวช ที่

นี้ คุณสมบัติบางอย่างนั้นลึกลงไปในเรื่องเพศ ผู้หญิงที่จะบวชก็อายุมาก ไม่กล้าตอบ ก็จึงมีพุทธบัญญัติขึ้นมาว่าให้ผู้ชายเป็นภิกษุณี บวชในภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียวให้เสร็จแล้ว บริสุทธิในภิกษุณีสงฆ์แล้ว จึงบวชในภิกษุสงฆ์ ก็เกิดเป็น ๒ ชั้นตอนขึ้น

ที่นี้ก็ยังมีข้อสงสัยนิดหนึ่ง ซึ่งไม่ได้สำคัญอะไร คือตามพุทธบัญญัติ นั้น แนนอนว่าภิกษุทั้งหลายบวชภิกษุณี แล้วที่นี้ภิกษุณีเข้าไปร่วมในการบวชภิกษุณีด้วยตอนไหน เข้าไปก่อนนี้หรือเปล่า

ถ้าเข้าไปก่อนนี้ ก็หมายความว่า ในตอนนี้ มีทั้งภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์บวชภิกษุณีใหม่ แต่ที่นี้ เพราะว่าภิกษุเป็นผู้นำ เป็นผู้ดำเนินการมาแต่เดิม แล้วก็ไปสอบถามอันตรายกระทบกับผู้บวชเป็นภิกษุณี ก็เลยเกิดปัญหาขึ้นมาอย่างนี้ จึงแยกว่า ตอนต้นนี้ ให้สอบถามอันตรายกระทบเสร็จไปจากภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว ให้จบเรื่องคุณสมบัติไปก่อน แล้วจึงมาบวชในภิกษุสงฆ์ทีหลัง ตอนนั้นอาจจะมีการภิกษุณีสงฆ์ร่วมบวชอยู่ด้วยแล้ว แต่อาจจะไม่ได้เป็นผู้ถาม ต่อไปนั้นก็ให้ภิกษุณีสงฆ์ดำเนินการฝ่ายเดียวให้เสร็จก่อน แล้วจึงมาบวชในภิกษุสงฆ์อีกที นี้ก็แง่หนึ่ง

หรือว่า เดิมนั้น มีแต่ภิกษุสงฆ์บวช ก็ถามกันอย่างนี้ แล้วไม่สะดวก ผู้หญิงอายุอะไรต่างๆ ก็เลยให้ภิกษุณีสงฆ์เข้ามาเริ่มมีบทบาท โดยให้บวชในภิกษุณีสงฆ์ให้เสร็จแล้ว จึงมาบวชในภิกษุสงฆ์ นี้ก็อีกแง่หนึ่ง

จะอย่างไรก็ตาม ก็ถือยุติตามที่พระพุทธองค์ปรากฏ คือเป็นอย่างแ่งหลังว่า มีเฉพาะภิกษุสงฆ์บวชให้เรียบร้อยมา จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ที่ว่านี้ จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ผู้ที่บวชแล้วจากภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์แล้ว มาอุปสมบทในภิกษุสงฆ์ จึงเรียกว่า อุปสมบทในสงฆ์สองฝ่าย (อุกโตสงฆ์) คือทั้งภิกษุณีสงฆ์ และภิกษุสงฆ์

นี่คือขั้นที่ตกลงว่า ผู้ขอวชเป็นภิกษุณี บริสุทธี มีคุณสมบัติถูกต้อง เป็นที่ยอมรับนั้น ถือว่าเสร็จไปแล้วจากภิกษุณีสงฆ์

ก็เป็นอันขาดแล้วตามพุทธพจน์ คือใช้สงฆ์ ๒ ฝ่าย แต่ถึงเวลานี้ ในขั้นต้น ภิกษุสงฆ์ไม่ได้ดำเนินการแล้ว ให้วชในภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว จนกระทั่งถือว่าบริสุทธีแล้ว จึงไปที่ภิกษุสงฆ์ เป็นขั้นที่ ๒

ที่นี้เหมือนกับว่าลดบทบาทของภิกษุสงฆ์ลงไปตามลำดับ คล้ายๆ ว่า ตอนแรก เพราะไม่มีภิกษุณีสงฆ์ เมื่อจะบวชภิกษุณี ก็จำเป็นต้องให้ภิกษุบวช แต่ตอนนี้เห็นชัดว่า มีภิกษุณีสงฆ์ที่จะบวชให้แล้ว ก็ให้วชในภิกษุณีสงฆ์ให้เสร็จแล้ว จึงไปวชในภิกษุสงฆ์

ที่นี้มีเรื่องต่อมาอีก คือว่า ผู้บวชเป็นภิกษุณีองค์หนึ่ง บวชในฝ่ายภิกษุณีเสร็จแล้ว แต่ต้องการไปบวชกับพระพุทธเจ้า คือบวชในภิกษุสงฆ์ ที่มีพระพุทธเจ้าประทับอยู่ด้วย ก็เลยต้องเดินทางจากเมืองที่ตัวเองบวชในภิกษุณีสงฆ์แล้วนั้น ไปอีกเมืองหนึ่งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ เพื่อไปบวชในภิกษุสงฆ์

ที่นี้การเดินทางอาจจะมีอันตราย มีพวกโจรข่ม ผู้หญิงที่บวชจะไม่ปลอดภัย ก็เลยเป็นเหตุให้ติดขัด เรื่องไปถึงพระพุทธเจ้า ก็ทรงอนุญาตให้บวชได้โดยทูต คือในชั้นภิกษุสงฆ์ บวชโดยทูตได้

ก็หมายความว่า ตกลงให้ภิกษุณีรูปหนึ่ง ต่อมาก็มีการกำหนดคุณสมบัติว่าผู้ที่จะเป็นทูต ต้องเป็นภิกษุณี และเป็นภิกษุณีที่มีความรู้ เข้าใจ ไม่ใช่เป็นภิกษุณีโง่เง่า แล้วก็ให้ภิกษุณีนี้เป็นทูต คือเป็นตัวแทนนั่นเอง ผู้ที่บวช ตัวเองอยู่เมืองนี้ ไม่ต้องไปเลย แล้วก็ให้ภิกษุณีที่เป็นทูตอยู่ในเมืองนั้น ทำหน้าที่แทน ก็ไปแจ้งแก่ภิกษุสงฆ์ในที่ประชุมสงฆ์ ว่าท่านหญิงผู้นี้ ได้บวชในภิกษุณีสงฆ์เรียบร้อยแล้ว บริสุทธีแล้ว จึงขอบวชในภิกษุสงฆ์ เมื่อได้แจ้งแล้ว ภิกษุสงฆ์พิจารณาแล้วก็ยอมรับ เป็นอันว่าเสร็จการ

เมื่อมองตามนี้ ก็เหมือนกับว่า ได้ทรงลดบทบาท ลดความสำคัญ ของฝ่ายภิกษุสงฆ์ลงไปตามลำดับ จนกระทั่งว่า ถึงตอนนี้ ก็บวชในภิกษุณี สงฆ์นั้นแหละเป็นขั้นตอนสำคัญ ที่จะเป็นตัวตัดสิน เหมือนว่าในตอนของ ภิกษุสงฆ์ เป็นเพียงการแจ้งเท่านั้นเอง ว่าบวชบริสุทธิ์มาเสร็จเรียบร้อยแล้ว ภิกษุณีสงฆ์ยอมรับแล้ว ก็แจ้งให้ภิกษุสงฆ์ได้รับทราบ ให้ยอมรับด้วย

นี่เท่ากับว่า ให้ภิกษุณีสงฆ์มาเป็นหลักในการบวชภิกษุณี ภิกษุสงฆ์ แค่เพียงเป็นผู้รับแจ้ง แต่ก็สำคัญเหมือนกับเป็นผู้อนุมัติอีกที

ถ้ายกบัญญัติเดิมมาใช้ ให้ภิกษุฝ่ายเดียวบวชภิกษุณี จะมีเงื่อนไขปมติดขัดทางวินัยหรือไม่

ที่ได้เล่าเรื่องความเป็นมานี้ ก็เพื่อเตรียมพื้นให้ชัดขึ้น ที่นี้ก็กลับมาสู่ เรื่องที่เราหยิบยกขึ้นพิจารณา เอามาโยงกัน

ที่บอกว่า พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ตั้งแต่ต้นว่า ให้ภิกษุทั้งหลายบวช ภิกษุณี แล้วพุทธบัญญัตินั้นยังไม่ยกเลิก ดังนั้น เมื่อไม่มีภิกษุณีสงฆ์ ก็ให้ ภิกษุสงฆ์บวชให้สิ ก็นำอันนี้มาพิจารณา

ข้อพิจารณาก็มีหลายอย่าง เช่นว่า

๑. พุทธบัญญัติว่า ให้ภิกษุทั้งหลายบวชภิกษุณีนั้น ยังไม่ยกเลิก ก็ ถูกแล้ว คือหลังจากนั้น ภิกษุสงฆ์ก็ยังบวชภิกษุณีสืบต่อมา ยังขาดภิกษุ สงฆ์ไม่ได้จนบัดนี้แหละ ถ้ายกเลิกเสียแล้ว ภิกษุสงฆ์จะบวชภิกษุณีอยู่ได้ อย่างไรละ ก็ต้องออกไปสิ นี่ก็จะต้องบวชให้เขาอยู่ โดยบวชในขั้นสุดท้าย

แต่ปัญหาอยู่ตรงที่ว่า ตอนนี้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติต่อมาอีก เพิ่มขึ้นว่า ให้ภิกษุณีสงฆ์เข้ามาร่วมบวชด้วย ให้บวชภิกษุณีในสงฆ์ ๒ ฝ่าย แล้วอย่างนี้ ภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวยังจะบวชภิกษุณีได้หรือ

๒. สืบเนื่องจากนั้น สิกขาบทที่ทรงบัญญัติต่อๆ มา เกี่ยวกับภิกษุณี มีคำจำกัดความระบุไว้ว่า “ภิกษุณี นาม อุภโตสงฆเณ อุปสมฺปนฺนา” (ที่ชื่อว่า ภิกษุณี ได้แก่สตรีผู้อุปสมบทแล้วในสงฆ์ ๒ ฝ่าย) นี่คือนิสิกขาบทวิภังค์ จึงเป็นปัญหาว่า ตอนนี้ ที่มีพุทธบัญญัติเพิ่มขึ้นอย่างนี้แล้ว จะบวชภิกษุณีโดยไม่มีภิกษุณีสงฆ์ได้หรือไม่ เพราะอย่างน้อย สิกขาบทเหล่านั้นก็ จะไม่มีผลบังคับใช้ หรือไม่เกี่ยวข้องกับผู้ที่ไม่ได้บวชอย่างนั้น

๓. ในเรื่องพระบัญญัตินั้น ไม่ใช่มีแต่กรณีว่ายกเลิกหรือไม่ แต่ที่จริงที่บ่อยกว่า มากกว่านั้นอีก ก็คือ การแก้ไขเพิ่มเติม หรือมีพระบัญญัติใหม่ ออกมา ที่มีอะไรเปลี่ยนไปจากเดิม ซึ่งทางหลักกฎหมายทั่วไปเขาก็ถือ เช่นกันว่า บัญญัติใหม่ หรือบัญญัติที่หลัง ก็เท่ากับมายกเลิกบัญญัติก่อนใน ส่วนที่ขัดแย้งกัน

ในอุภโตวิภังคินั้นชัดเจน เพราะมีการดำเนินความต่อเนื่องอยู่ใน สิกขาบทเดียวกัน เมื่อพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทแล้ว ต่อมา ทรงบัญญัติสิกขาบทนั้นอีก โดยทรงแก้ไขเพิ่มเติมบัญญัติเดิม อันเดิมก็เป็นมูลบัญญัติ อันใหม่ก็เป็นอนุบัญญัติ แล้วอนุบัญญัติก็อาจจะมีครั้งที่สอง ครั้งที่สามได้อีก ก็ต้องถือตามอนุบัญญัติล่าสุด หรือสุดท้าย เรียกว่าให้เป็นไปตามที่แก้ไขเพิ่มเติมสุดท้ายนั้น ไม่ต้องบอกอีกว่าอันเก่านั้นยกเลิกนะ ไม่ใช่แล้วนะ ไม่ต้องบอก อันนี้เป็นหลักทั่วไป

ส่วนในชั้นธกะ พระบัญญัติต่างๆ มักมาในลักษณะที่ทรงใช้คำว่า “อนุชานามิ” เป็นพุทธานุญาต ซึ่งก็ถือกันเป็นพุทธบัญญัตินั้นแหละ แต่ในชั้นธกะ เล่าถึงพุทธบัญญัติที่เกิดขึ้นตามเหตุการณ์ ตอนแรก สถานการณ์ เป็นอย่างนี้ จึงได้ทรงบัญญัติว่าดังนี้ ต่อมา ในเรื่องเดียวกันนั้น เกิดเหตุการณ์ขึ้น ทรงบัญญัติอีกว่าดังนี้ พระสงฆ์ก็ปรับก็แก้การปฏิบัติของตน ไปตามที่มีพระบัญญัติขึ้นใหม่

นี่ก็เหมือนกับหลักที่ว่ามาข้างต้น คือ พระก็ต้องปฏิบัติตามพุทธบัญญัติที่หลังนั้น จะไปทำตามพุทธบัญญัติเก่าไม่ได้แล้ว ใช่ไหม

ที่นี่ ในเรื่องการบวชของภิกษุณี ตอนเริ่มแรก เมื่อยังไม่มีภิกษุณี และจะให้มีขึ้น ก็มีพุทธทานุญาตว่า ให้ภิกษุทั้งหลายบวชภิกษุณี

ต่อมา มีภิกษุณีสงฆ์แล้ว และมีความไม่สะดวกในการที่ภิกษุสงฆ์ จะดำเนินการในกระบวนการบวชขั้นต้น (จะเรียกว่าเป็นขั้นตัวแท่งที่สำคัญก็ได้) ก็ทรงบัญญัติให้บวชเสร็จจากภิกษุณีสงฆ์ก่อน แล้วจึงไปขอบวชให้เป็นที่ยอมรับเสร็จสิ้นในภิกษุสงฆ์

ต่อจากนั้นตลอดมา สังฆะ ทั้งภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ ก็ต้องปฏิบัติตามนี้ ย้อนกลับไปปฏิบัติอย่างเดิมไม่ได้ และยอมเป็นธรรมดาตามหลักทั่วไปว่า พุทธบัญญัติอื่นๆ ที่มีขึ้นหลังจากนั้น ก็ยอมมีสาระสอดคล้องกับระบบการบวชอย่างใหม่ภายหลังนี้

ตรงนี้ ข้อพิจารณาก็คือว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสให้ยกเลิกพุทธทานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายบวชภิกษุณี อันนั้นก็เป็นเรื่องธรรมดา เพราะภิกษุสงฆ์ ก็ยังต้องบวชให้ภิกษุณีอยู่ แต่การที่ตรัสต่อมาว่า ให้สตรีบวชในภิกษุณีสงฆ์ และผู้บวชที่บริสุทธิ์ในภิกษุณีสงฆ์แล้ว จึงบวชในภิกษุสงฆ์ พุทธทานุญาตใหม่นี้เป็นการแก้ไขเพิ่มเติมพระบัญญัติอันเก่าใหม่

เพื่อให้ชัด ก็ยกมาวางเทียบกันดู

พุทธทานุญาตครั้งแรก (เมื่อยังไม่มีภิกษุณี จึงจะให้มีขึ้น):

“อนุชานามิ ภิกฺขเว ภิกฺขุหิ ภิกฺขุณีโย อุปสมฺปาเทตุ” (วินย.๗/๕๑๗/๓๒๘)

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลาย อุปสมบทภิกษุณี

พุทธทานุญาตครั้งต่อมา (มีภิกษุณีสงฆ์แล้ว ให้บวชในสงฆ์ ๒ ฝ่าย):

“อนุชานามิ ภิกฺขเว เอกโตอุปสมฺปนฺนํภย ภิกฺขุณีสงฺฆเม วิสุทฺถาย ภิกฺขุสงฺฆเม อุปสมฺปาเทตุ” (วินย.๗/๕๗๔/๓๕๔)

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ผู้ขอบวชหญิง ซึ่งอุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิ์ในภิกษุณีสงฆ์แล้ว อุปสมบทในภิกษุสงฆ์

(นอกจากให้บวชในภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียวก่อนแล้ว ยังกำกับไว้ด้วยว่าบริสุทธิ คือผ่านการตรวจสอบคุณสมบัติเสร็จเรียบร้อยแล้วในภิกษุณีสงฆ์นั้น จากนั้นจึงไปอุปสมบทในภิกษุสงฆ์)

พุทธานุญาตครั้งหลัง จะเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมพุทธานุญาตครั้งแรกหรือไม่ ขอทิ้งไว้ให้พิจารณาก่อน

ทั้งนี้ โดยมีคติทางวินัยว่า นอกจากหวังความพร้อมเพียงสามัคคีมีเอกภาพแล้ว ความตกลงในการดำเนินกิจการควรตั้งอยู่บนฐานที่โปร่งโล่งเต็มใจ มิใช่เพียงได้ช่องได้แฉ่งเท่านั้น

ถ้าเริ่มต้นใหม่ ให้ภิกษุฝ่ายเดียวบวชภิกษุณี นอกจากใช้ได้ไหม ปัญหาพ่วงพลอยอะไรจะเกิดมี

ที่นี่ เพื่อความรอบคอบ ก็มาดูว่า ถ้าถือว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสระบุชัดจำเพาะออกมาว่าทรงยกเลิกพุทธานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายบวชภิกษุณี เพราะฉะนั้น ภิกษุสงฆ์ก็ยังบวชภิกษุณีได้ โดยไม่ต้องมีภิกษุณีสงฆ์มาร่วมบวชด้วย ถ้าถืออย่างนี้ จะเกิดมีผลอย่างไร

ถ้ามองแบบง่าย ๆ ฟื้นฟู ชาวบ้านบางคนก็อาจจะพูดว่า อ้าว ถ้าหากถือว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงยกเลิกพุทธานุญาตเก่า พระบัญญัติของพระพุทธเจ้าก็ขัดกันเองซี อย่างที่ ๑ ที่ให้ภิกษุทั้งหลายบวชเสร็จจบไปเลยก็มี อย่างที่ ๒ ที่ให้บวชบริสุทธิจากภิกษุณีสงฆ์ก่อนแล้วค่อยบวชในภิกษุสงฆ์ก็มี ถ้าไม่ขัดกัน ก็หมายความว่าใช้ได้ทั้งสองอย่าง ใช้นิยม

ทีนี้ถ้าหากถือว่า แบบเก่าก็ไม่ยกเลิก แบบใหม่ก็มีให้ใช้ ก็เลือกบวชได้ทั้ง ๒ แบบ ปัญหาก็ตามมาได้ว่า

๑. ใน ๒ แบบนั้น บวชอย่างไรจะง่ายกว่า ก็แน่นอนอยู่แล้วว่าบวชจากภิกษุสงฆ์อย่างเดียวง่ายกว่า เช่นว่า พระภิกษุห่าง่ายกว่า แล้วใครจะไปบวชแบบมีภิกษุณีสงฆ์ด้วยให้ต้องลำบาก ๒ ชั้น

ถ้าอย่างนี้ อย่างน้อยก็เลอะ เพราะแล้วแต่ใครจะเลือกเองว่าแบบไหนง่ายกว่า สะดวกกว่าสำหรับตน ก็เอาอย่างนั้น

๒. ถึงจะอย่างไรก็ตาม เมื่อบวชได้ ๒ วิธี ก็จะถูกกลายเป็นว่ามีภิกษุณี ๒ แบบ แล้วจะไม่ยุ่งกันใหญ่หรือ มีทั้งภิกษุณีที่บวชจากภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว และภิกษุณีที่บวชจากภิกษุณีสงฆ์ด้วย ก็ยุ่งซิ และวินัยก็ไม่เป็นแบบแผน

ไม่ต้องพูดถึงปัญหาในเรื่องการที่จะเกิดความขัดแย้งกันขึ้นในพระวินัยเอง เช่นที่ยกตัวอย่างไปแล้วว่า ในสมัยหลัง เมื่อมีการบัญญัติสิกขาบทสำหรับภิกษุณีต่อมา ได้มีคำจำกัดความ “ภิกษุณี” ว่าภิกษุณีคือ สตรีที่ได้อุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่าย คำจำกัดความอย่างนี้มีทั่วไป ก็จะมาขัดกับการบวชอย่างนี้ทั้งหมด

เราลองมองดูว่า ถ้าถือว่าบวชภิกษุณีได้ ๒ แบบ โดยภิกษุสงฆ์อย่างเดียว ก็ได้ โดยสงฆ์สองฝ่าย ก็ได้ อย่างใหม่ก็ใช้ อย่างเก่าก็ไม่ยกเลิก อะไรจะเกิดขึ้น

ก) มองดูในพุทธกาล ครั้งนั้นชัดเจนว่ามีภิกษุณีทั้ง ๒ แบบนี้ แต่มีอย่างเป็นทางการแบบแผนแน่ชัดตามลำดับกาละแห่งเหตุการณ์ คือ มีภิกษุณีรุ่นแรกต้นพุทธกาลที่บวชให้โดยภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว และมีภิกษุณีในสมัยต่อมา ที่บวชโดยสงฆ์สองฝ่าย แยกยุคกันไปเลย ไม่พบแม้แต่ในยุคหลังต่อมามีภิกษุณีที่บวชอย่างนั้นก็ได้ อย่างนี้ก็ได้ ในสมัยพุทธกาลนั้น มีความเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียว

ข) คาดหมายในปัจจุบันหลังพุทธกาล ลองมองดูว่า ถ้าเราถือว่าพุทธานุญาตครั้งแรกให้ภิกษุบวชภิกษุณี ซึ่งยังไม่ได้ยกเลิกนี้ ตอนนี้จะ

เอามาปฏิบัติ โดยไม่ต้องมีภิกษุณีสงฆ์ตามพุทธานุญาตครั้งหลัง เพราะ
ตอนนี้เรามุ่งไปที่ว่าจะให้สตรีบวชได้ในเวลาที่ไม่มีภิกษุณี

ที่นี่ก็มีคำถามว่า หลังจากบวชภิกษุณีโดยใช้ภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวนั้น
เสร็จไป ก็มีภิกษุณีที่บวชโดยภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวนั้นขึ้นมาแล้ว ต่อจากนั้น
เมื่อจะบวชภิกษุณีรุ่นต่อไป เราจะเอาภิกษุณีสงฆ์ที่เกิดขึ้นใหม่นี้ มาร่วม
บวชด้วยตามวินัยที่ให้บวชภิกษุณีโดยสงฆ์สองฝ่ายหรือไม่ หรือจะให้บวช
ภิกษุณีโดยภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวต่อไป

ถึงตอนนี้ ปัญหาก็คงเกิดขึ้นได้ทั้ง ๒ ทาง

ถ้าบวชภิกษุณีโดยภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวต่อไป ก็กลายเป็นว่าภิกษุสงฆ์
ยี่ดอานาจไว้ ภิกษุณีสงฆ์ก็จะเลื่อนลอยแทบหมดความหมาย

เราคงบอกว่า ไม่เอาอย่างนั้น เพราะว่า การที่ให้ภิกษุสงฆ์บวช
ภิกษุณีนั้น ก็เพียงเพื่อให้มีภิกษุณีขึ้นมาก่อน เป็นเรื่องเฉพาะกาล ต่อจากนี้
ก็จะให้เป็นไปตามพุทธบัญญัติที่ให้บวชภิกษุณีโดยสงฆ์สองฝ่าย
เพราะฉะนั้น ต่อจากครั้งนี้ ก็จะให้ภิกษุณีสงฆ์บวชภิกษุณีด้วยต่อไป

อย่าลืมว่า ตอนนี้ พระพุทธเจ้าไม่ทรงอยู่ด้วยแล้ว แต่เรานำเอาพระ
บัญญัติของพระองค์มาจัดการกันเอง ทีนี้ ในการจัดนั้น เราจะคุมกันเองได้
ใหม่ ลงตัวใหม่ จะยอมรับกัน และจะยอมฟังกันแน่นอนเด็ดขาดใหม่

เราบอกว่า พุทธบัญญัติให้บวชภิกษุณีโดยสงฆ์ครบสองฝ่าย โดยให้
บริสุทธ์ในภิกษุณีสงฆ์ก่อนนั้น ขอพักการบังคับใช้ไว้ชั่วคราว เราเอาพุทธ
บัญญัติให้ภิกษุบวชภิกษุณีได้เลย ที่ยังไม่ยกเลิก มาใช้บวชให้มีภิกษุณี
ขึ้นมาใหม่ เป็นรุ่นแรกเท่านั้น ต่อไปนี้ ใครจะบวชเป็นภิกษุณี ต้องให้ภิกษุณี
ที่เราบวชให้ซึ่งมีขึ้นใหม่นี้ เป็นผู้บวชให้ก่อน ตามพุทธานุญาตที่ให้บวช
ภิกษุณีโดยสงฆ์ครบทั้งสองฝ่าย

เอาละ ที่นี้เป็นไปได้ไหมที่จะเกิดปัญหาว่า ผู้หญิงที่จะบวชอีกพวกหนึ่ง ซึ่งอาจจะร่วมหรือหนุนโดยภิกษุกลุ่มหนึ่ง ก็บอกว่า อ้อ ท่านเองบอกแล้วว่า พุทธบัญญัตินี้ยังไม่ยกเลิก ฉันไม่เอา ฉันไม่ยอมบวชกับภิกษุณีชุดของพวกเขาเรื่องนี้ ฉันไม่ไปด้วย พุทธบัญญัติให้บวชภิกษุณีโดยสงฆ์ครบสองฝ่าย ก็ขอพักการบังคับใช้ไว้ชั่วคราวก่อน แล้วสตรีพวกนี้ก็ไปบวชกับภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวอีกพวกหนึ่ง แล้วเขาก็อาจจะบอกว่า พวกฉันนี่ก็เริ่มต้นใหม่หรืออย่างน้อยก็เป็นอิสระออกไป

เสร็จแล้วปัญหาก็จะเกิดขึ้นมาใหม่ๆ ได้หลายอย่าง เริ่มแต่ว่าภิกษุทั้งหลายก็จะแตกแยกกัน ส่วนภิกษุณีที่เกิดขึ้นใหม่ ก็อาจจะมีเป็นหลายพวกหลายกลุ่ม คุมกันไม่ได้ (บางที่อาจจะมี การขอพักการบังคับใช้ชั่วคราวแก่พุทธบัญญัติอื่นขึ้นมาอีกด้วย เรื่องก็จะขยายออกไปอีก)

แล้วอีกด้านหนึ่ง มองในแง่นิยมเรื่องสิทธิ เมื่อว่าตามพุทธบัญญัติหลังซึ่งให้บวชในภิกษุณีสงฆ์เสร็จมาก่อนแล้วจึงบวชในภิกษุสงฆ์ การที่ภิกษুবวชภิกษุณีเสร็จไปแล้วนี้ ก็เป็นการเอาสิทธิของภิกษุณีสงฆ์มาใช้ ที่นี้พอบวชไปได้ครั้งหนึ่งแล้ว ภิกษุบางกลุ่มก็อาจจะอ้างเหตุผลอะไรขึ้นมาเพื่อจะบวชอย่างนั้นเป็นครั้งต่อไปอีก ถ้าอย่างนี้ก็เท่ากับเป็นการยึดอำนาจครอบครองสิทธิของภิกษุณีสงฆ์ไว้ ไม่คืนสิทธินั้นให้แก่ภิกษุณีสงฆ์ให้เสร็จไป แต่รวมแล้วก็จะกลายเป็นการที่ภิกษุนำเอาพุทธบัญญัติมาจัดการกันเอง

พร้อมกันนั้น นอกจากมีหลายกลุ่มหลายพวกแล้ว ว่าโดยรวม ต่อไปในเมืองไทยก็จะมีภิกษุณีสงฆ์ ๒ แบบ คือ พวกที่บวชกับภิกษุอย่างเดียวกับพวกที่บวชกับภิกษุณีสงฆ์ด้วย

ถ้าจะเกิดภิกษุณีสงฆ์ในประเทศไทย แน่นนอนว่าภิกษุณีสงฆ์ที่เกิดขึ้นใหม่นั้น คงไม่อยากจะยอมให้มีสตรีที่ไปบวชกับภิกษุอย่างเดี่ยวได้อีก ถูกไหม? แต่ถ้าเอาตามแนวนี้ ก็ไม่อาจจะขัดกระแสได้ จะคุมกันไม่อยู่ ก็อาจจะถึงกับมีภิกษุณีที่เกิดจากภิกษุอย่างเดี่ยวขึ้นมาอีกเรื่อยๆ ไป ไม่มีที่ยุติ

นี่คือไม่ใช่แค่ว่าจะมีภิกษุณี ๒ อย่าง คือ ภิกษุณีที่บวชจากภิกษุสงฆ์ กับที่บวชจากสงฆ์ ๒ ฝ่ายเท่านั้น แต่จะมีการแตกกลุ่มแตกพวกกันออกไป ชนิดคุมกันไม่อยู่ด้วย ถ้าไม่ถึงกับระส่ำระสาย ก็กลายเป็นภาวะไร้หลัก

เราขอมปรารถนาให้สังขะมีความมั่นคงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสามัคคี ทั้งภิกษุสงฆ์ที่ยังเหลืออยู่ ก็ให้คงอยู่ด้วยดีต่อไป และภิกษุณีสงฆ์ ถ้าจะมีขึ้นได้ ก็เช่นเดียวกัน ควรจะตั้งอยู่บนฐานที่แน่นอน มีหลักประกัน ให้ความมั่นใจในความเป็นเอกภาพ และความดำรงอยู่ได้ยั่งยืน

เราต้องช่วยกันพิจารณาว่า ปัญหาเหล่านี้จะป้องกันและแก้ไขอย่างไร คือต้องมองว่าอันนี้ยังมีช่องเสีย อย่าเพิ่งไปยึดว่าจะต้องเอาอย่างนั้นอย่างนี้ อาจจะต้องใจเย็นบ้าง ช้าๆ หน่อยบ้าง ต้องดูว่ามันจะเกิดความขัดข้องอย่างไรใหม่ ดูทั้งผลได้และผลเสียแก่ผู้ต้องการบวชเป็นภิกษุณี ดูผลได้ ผลเสียแก่ส่วนรวมว่าจะมีอย่างไร ก็มาช่วยกันพิจารณา

แล้วหลักการเหล่านี้ก็เป็นสิ่งสำคัญ เพราะผู้หญิงเองที่บวช เขาก็ต้องการความสมบูรณ์ของเขา อาจจะไม่ทั้งหมดทุกคน แต่เข้าใจว่าผู้หญิงจำนวนมาก ถ้าเขาจะบวช เขาคำนี้ เขาต้องการความบริสุทธิ์บริบูรณ์ สำหรับการบวชของตน ไม่ใช่ว่าเขาจะคิดแต่ว่าจะบวชให้ได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องพูดกันให้ชัดไปก่อนในแง่ของหลักการ

ถ้าเขาารู้สึกว่ามันชัดเจนว่าเขาบวชได้จริง เขาก็มั่นใจสบายใจ แต่ถ้าเขาบวชไปแล้ว ไปมองเห็นความขาดความพร่องเป็นช่องติดขัด เขาเองก็จะไม่สบายใจ ไม่อึดเอิบใจ อันนี้เป็นเรื่องของพระศาสนา ก็ต้องการความบริสุทธิ์ ความสมบูรณ์อย่างที่ว่านั้น

ฉะนั้น เราจึงยอมมาเสียเวลาพูดกันให้ชัดในแง่หลักการที่ว่า อะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้ ถ้าทำอย่างนี้จะเกิดผลเสียอย่างไร มีช่องเสียหายอย่างไร พูดกันเสียให้ชัด นี่ในแง่หลักการ

ทีนี้ ในแง่ความต้องการ มันชัดอยู่แล้วว่า เราต้องการให้ผู้หญิงบวชได้ หรือได้ประโยชน์มากที่สุดจากชีวิตในพระศาสนา เมื่อหลักการเป็นอย่างนี้ แล้วเราจะเอาอย่างไร ถ้าหลักการเป็นอย่างนี้ ถ้าเอาอย่างนั้นแล้ว เกิดผลเสียอย่างนี้ ผลดีอย่างนั้น แล้วเราจะเอาอย่างไร เราจะเอาตามพุทธบัญญัติตรงเผงเลยไหม หรือเราจะเปลี่ยนแปลง

ตอนที่ว่าจะเอาอย่างไรนี่ อาจมาว่าควรจะเป็นเรื่องของสงฆ์ส่วนรวม ไม่ใช่เป็นเรื่องของตัวบุคคล ไม่อยากให้แต่ละคนมาพูดว่าอย่างนั้นอย่างนี้ อันนั้นเราควรจะชัดในแง่ของหลักการของกลางก่อน เสร็จแล้วจะเอาอย่างไร จะเอาตามบัญญัติ ตามหลักการแท้ๆ หรือไม่ ก็ให้เป็นเรื่องของส่วนรวมอีกชั้นหนึ่ง มันจะได้เป็นไปด้วยดี

ทีนี้ ในแง่ตัวหลักการ คุณมาร์ตินมีแง่อะไรอีกบ้างที่จะสงสัย วันนี้ที่ยกมา พอจะเห็นชัดใหม่ว่า ถ้าเอาอย่างนั้นอย่างนี้กันเอง จะต้องเป็นปัญหา

พักใจ ผ่อนคลาย

ทางเลือกที่มีผู้เดินหน้า ลองเอามาดูกันบ้าง

ดร.มาร์ติน: เห็นชัดครับ เท่าที่เห็นมาก็คือ มีหลายๆ คนมีความเห็นว่า การมีภิกษุณีอาจจะเป็นหรือมีประโยชน์มากต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในหมู่ผู้หญิงเอง บางครั้งอาจจะมิมีปัญหาที่โยมผู้หญิงไม่กล้าถามกับพระภิกษุเองโดยตรง สำหรับศาสนาเองอาจจะมีประโยชน์มหาศาล ก็เลยอยากจะรู้ว่าท่านเจ้าคุณอาจารย์จะตอบปัญหานี้ว่าอย่างไร

พระพรหมคุณาภรณ์: อันนี้เป็นปัญหาในแง่ความต้องการละ ไม่ใช่ ปัญหาในแง่หลักการ ที่นี้ในตัวหลักการ เราขัดพอหรือยังล่ะ พอไหม พอนะ เป็นอันว่า หลักการเท่าที่ยกมาพิจารณา ก็เป็นอย่างนี้

ที่นี้ เรามีความต้องการอย่างนี้ จะเอาอย่างไร แน่ะ ถ้ามีสมบรูณ์ มี ภิกษุณีสงฆ์ด้วย บริษัทธิศรค มั่นก็ดี ผู้หญิงทั่วไปเขาก็มีโอกาสมากขึ้นอีก แต่ที่นี้ ว่าในแง่หลักการ ถ้ามันขัดแล้วจะเอาอย่างไร เราจะให้เราได้อย่างที่ เราต้องการ โดยเรายอมเสียหลักการ หรือเรายอมเสียบ้าง เพื่อรักษา หลักการ อันนี้เป็นปัญหาอีกอันหนึ่ง ถ้ารักษาหลักการไว้ แน่นนอน ความ ต้องการของเราอาจต้องบกพร่องไปบ้าง

ที่จริง ปัญหาเกี่ยวกับหลักการก็ยังไม่ใช่ว่าจบ เช่นว่า ถ้าหลักการมัน ขัดกับความต้องการของเรา แล้วเราไม่ยอม เราจะแก้หลักการหรืออะไร ทำนองนั้น การแก้การเลียงนั้น มันจะสำเร็จผลหรือไม่ แต่ตอนนี้ เอาละ วาง เรื่องนั้นไว้ก่อน

ที่นี้ ว่าในแง่ของคุณประโยชน์ ถ้ามีภิกษุณีสงฆ์ มั่นก็ช่วย เห็นอยู่แล้ว ในสมัยพุทธกาลได้มีขึ้นมา ก็เพื่อให้ผู้หญิงได้ประโยชน์ และมีขึ้นมา คนก็ ได้ประโยชน์เพิ่มขึ้นจากผู้หญิง นี้พูดในแง่ได้ และตอนนี้ เรื่องมันซับซ้อน เราจะทำอะไร ก็ควรทำด้วยความรู้

แล้วพูดกันไปๆ ระวัง อย่าหลงปัญหานะ คือ คำถามไม่ใช่ว่า เวลา นี้ บวชภิกษุณีได้ไหม ถ้าถามแค่นั้น ก็ต้องตอบว่าได้ และก็บวชกันอยู่ คือบวช เป็นภิกษุณีมหายาน บวชได้ แต่ตอนนี้ปัญหาว่าจะฟื้นการบวชภิกษุณีเถรวาทกลับขึ้นมาได้ไหม ตรงนี้จับประเด็นไว้ให้ดี และโอกาสในชีวิต พรหมจรรย์ของผู้หญิงก็มีอยู่ ไม่ใช่ไม่มี ทางเลือกมีอยู่บ้าง แต่เรากำลังพูด ถึงโอกาสในระดับของการเป็นภิกษุณี นี้จับประเด็น กำหนดปัญหากันไว้ให้ ชัด ขออภัยคำถามอีกที ในประเด็นที่ว่าเมื่อกี้

ดร.มาร์ติน: ประโยชน์ที่จะมีในการเผยแพร่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์: อันนี้ก็แน่นอนที่ว่า ถ้ามีภิกษุณีสงฆ์ ประโยชน์แก่ผู้หญิงและจากผู้หญิง ก็อาจจะเพิ่มขึ้น ทีนี้เรามาพิจารณาว่าความต้องการของเรามันเข้าได้กับหลักการไหม หลักการมันเปิดให้ไหม ทีนี้ถ้าหลักการมันไม่เปิด เราจะเอาหลักการหรือจะเอาความต้องการ และอันไหนมันจะเสียมากกว่า มันก็ต้องพิจารณา คล้ายๆ กับตอนนี้เราไม่สามารถได้เต็มที่ แล้วก็มาดูทางเลือกที่เราจะเสียน้อยแต่ได้มากกว่า ซึ่งอาจจะจะมี

สำหรับตัวคำถามอันนี้ อาตมาว่าไม่ต้องตอบ มันชัดอยู่แล้ว เรื่องมันมาถึงตอนที่ว่า มันทำได้หรือควรทำไหม แล้วก็โยงไปถึงมติสงฆ์ ที่สงฆ์จะต้องมาพิจารณา อยากให้อ่านอีกครั้งหนึ่ง เพื่อมีจุดอะไรที่ยังไม่ได้ตอบ

ดร.มาร์ติน : นอกจากนี้แล้ว มีหลายคนที่มีความคิดเห็นว่า การมีภิกษุณีอาจจะจำเป็น หรือมีประโยชน์มากสำหรับการเผยแพร่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงเอง บางครั้งอาจจะมีปัญหาที่โยมผู้หญิงไม่กล้าถามกับพระภิกษุเองโดยตรง

พระพรหมคุณาภรณ์: อันนี้ก็เหมือนในสมัยพุทธกาล อาตมาไม่ต้องตอบอีกจริงไหม ก็เขาจะมีภิกษุณีสงฆ์ไว้เพื่ออะไร ก็เพื่อจะได้เต็มความประสงค์ของเขา อันนี้ไม่ต้องตอบ มันชัดอยู่แล้ว ถ้ามีได้มันดี ปัญหามันชัดอยู่แล้ว เราต้องการ เราต้องการเพราะเราเห็นว่ามันมีประโยชน์ เราก็ต้องมาพิจารณาหลักการว่ามันได้ไหม ว่าไปว่ามา เดียวก็จะวนอยู่แค่นี้ ตอนนี้ทางออกน่าจะอยู่ที่ทางเลือก ซึ่งไม่แน่นอน อาจจะเป็นทางที่ตรงกว่าก็ได้

ดร.มาร์ติน: อันนี้อาจจะเชื่อมโยงกับคำถามต่อไป ในเมื่อหลักการเป็นแบบนี้แล้ว ความต้องการมีอยู่ ก็อาจจะเชื่อมโยงกับข้อต่อไป ท่านเจ้าคุณอาจารย์เคยบอกไว้ว่า เด็กหญิงเป็นแม่ชื่อน้อยก็ได้ หรือก็เป็นไปได้ที่จะ

สร้างสรรค์สถาบันใหม่สำหรับผู้หญิงที่อยากจะบวชก็ได้ อันนี้ช่วยขยายความหน่อยได้ไหมครับ ท่านอาจารย์จะมีวิธี หรือลักษณะอย่างไรที่จะทำให้ผู้หญิงมีสถาบันและสภาพแวดล้อมที่อำนวยความสะดวกการปฏิบัติธรรมให้ดีที่สุด โดยที่เป็นส่วนหนึ่งของเกรวาท และที่ทำให้ญาติโยมมีความรู้สึกว่าจะสถาบันหรือภิกษุณีในรูปใหม่นี้เป็นเขตบุญเหมือนพระภิกษุหรือเหมือนภิกษุณีในพระไตรปิฎก สำหรับคำถามนี้เป็นไปได้หรือไม่ที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์จะระบุเจาะจงรูปแบบที่สามารถจับต้องได้เป็นรูปธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์: เจริญพร อันนี้เป็นเรื่องที่เราจะมาดูอดีตว่า ในกรณีที่ว่าหลักการมันไม่อำนวยความสะดวก แล้วเราจะทำอย่างไร ที่ว่าจะได้ไม่จำเป็นต้องแก้หลักการ หรือไม่ต้องไปกระทบกระเทือนหลักการ เราจะมีทางออกอย่างไร ที่จะได้สิ่งที่ต้องการด้วยทางเลือกที่อาจจะมียหลายอย่าง

ก็เคยเสนอความคิดว่า เป็นไปได้ใหม่ว่าในอดีต โบราณเขาก็ประสบปัญหานี้มาก่อน แล้วเขาก็หาทางออก จึงได้เกิดแม่ชีขึ้นมา

เมืองไทยนี้ เราไม่มีประวัติว่ามีภิกษุณีสืบต่อมา มีแต่เป็นตำนานตอนที่พระโสณะและพระอุตตระมาขึ้นที่สุวรรณภูมิ แล้วก็ว่ามีผีเสื้อยักษ์มา กินเด็กเกิดใหม่อะไรต่ออะไร แล้วที่นี้พระโสณะ-อุตตระก็เหมือนกับปราบยักษ์ได้ คนก็เลยศรัทธาบวชกันใหญ่ มีทั้งผู้หญิงผู้ชาย บวชกันเป็นหมื่นๆ ก็มีเป็นตำนาน ผู้หญิงก็บวช ผู้ชายก็บวช แต่ไม่มีร่องรอยต่อมามีภิกษุณีในประเทศไทยหรือในสุวรรณภูมิ

ที่นี้ ในกรณีที่เราตกลงว่า ถ้าหลักการมันติดขัดแล้ว ถ้าเราไม่แก้หลักการนั้น แล้วเราจะมีทางออกอย่างไรใหม่ เพราะเราต้องการและอยากให้ผู้หญิงได้ประโยชน์ ก็เลยคิดว่า ในอดีตเขาเคยประสบปัญหาเหล่านี้แล้ว แล้วเขาคงหาทางออก จนมีแม่ชีขึ้นมา

แล้วแม่ชีก็มีมา ซึ่งเราก็มีประวัติศาสตร์ไม่ชัด จนกระทั่งถึงบางยุคในรุ่นที่ใกล้ๆ จะถึงปัจจุบัน กลายเป็นว่าแม่ชีมีประวัติเสียหายมาก แต่อย่าลืมว่า ภิกษุก็มีประวัติเสียหายเหลือเกินเหมือนกัน ก็ขนาดหนักทั้งคู่แหละ ถึงขั้นมีนิทานตาเถร-ยายชีมากมาย ในแง่หนึ่งก็เป็นบทเรียนที่เตือนว่า ระหว่าง ๒ เพศนี้ ถ้าไม่จัดระบบความสัมพันธ์กันไว้ให้รัดกุมดี ก็จะมีแนวโน้มพลวัตร

เราก็ไม่รู้ชัดว่าในประวัติศาสตร์มันเจริญมันเสื่อมอย่างไร อันนี้สนใจ แต่ว่าในตอนเริ่มต้น เขาต้องมีความปรารถนาดี จึงหาทางออกให้กับผู้หญิงที่จะมาชีชีวิตแบบปลีกวิเวกแบบอนาคาริก

แต่ที่นี้ ในแง่ที่ว่าสถาบันแม่ชีในยุคอดีต เมื่อตั้งใหม่ มีคุณค่า มีสถานะ ได้รับความเคารพนับถือแค่ไหน อันนี้เราไม่สามารถไปสืบได้ ก็จึงบอกแค่ว่า มีตัวอย่างจากในอดีตว่าคนโบราณเขาค้นหาทางออกอย่างไร

ก็มีวิธีหนึ่งคือ ถ้าแม่ชีเป็นวิธีหนึ่งของทางออกของคนโบราณจริง เราจะฟื้นฟูขึ้นมาหรือส่งเสริมให้จริงจังไหม หรือมันติดขัดในแง่ว่า แม่ชีที่สืบมาจนถึงปัจจุบัน สถานะตกต่ำไปเสียแล้ว เราก็สร้างสถาบันใหม่ขึ้นมาแทนแม่ชี ซึ่งในเมืองไทยก็เคยมีผู้พยายาม มีที่บางแห่งบวชแล้วห่มผ้ากาสาว่าพัสดร์ เรียกว่าสีลจารินี แปลว่าสตรีผู้บำเพ็ญศีลหรือประพฤติดี ก็เคยมีอยู่ ก็เป็นการหาทางออก แต่อันนี้เป็นทางออกเป็นจุดๆ หย่อมๆ ของบางวัด บางบุคคล สงฆ์ส่วนรวมยังไม่ได้พิจารณา

ที่นี้เป็นไปได้ไหม ถ้าเรามาพิจารณาเป็นส่วนรวม เป็นเรื่องของสงฆ์ ก็จัดตั้งเป็นสถาบัน เป็นองค์กร หรือเป็นระบบขึ้นมาใหม่

ที่นี้อาตมาอยากจะถามนอกเรื่องไปนิดหนึ่ง ที่วัดอมราวดี สายหลวงปู่ชา ที่ลอนดอน ท่านก็หาทางออกของท่าน ไม่ทราบว่าเป็นอย่างไร คือไม่มีภิกษุณีเหมือนกัน

ดร.มาร์ติน: ผมไปวัดคอมราวตีเมื่อปีที่แล้ว ในสายตาของผม ผมเห็นเหมือนภิกษุณี ก็หมายความว่า ใส่จีวร มีสังฆาฏิ อะไรต่างๆ สวดมนต์ก็สวดพร้อมกัน ในโบสถ์เดียวกัน ตอนสวดก็มีเสียงผู้หญิงผู้ชาย พอไปฉันอาหารก็دابัตรภิกษุก่อน แล้วก็มีการเรียกว่าศีลธรา อันดับสามก็เป็นสามเณร สำหรับผมเอง ตอนที่ผมพักที่วัดคอมราวตี ศีลธราเป็นเหมือนภิกษุณี แต่คนละชื่อเท่านั้นเอง แต่ดูไม่ออกว่าไม่ใช่ภิกษุณี และเท่าที่เข้าใจ เขาเขียนประมวลข้อปฏิบัติชุดใหม่ ชื่อ “The Sīladharā Vinaya Training” (ศีลธราวินัยสิกขา) ขึ้นมาตามหลักของศีล ๑๐ แล้วก็เอาเสขียวัตร ๗๕ ข้อ แล้วก็เอาภิกษุณีปาติโมกข์มา ไม่ใช่เอาทั้งหมด ไม่ใช่เอาทุกข้อ แต่ทำตามหลักนี้ เข้าใจว่ายังไม่สมบูรณ์ ยังไม่เสร็จ แต่ในหนังสือที่เขาเรียบเรียงไว้ เขาอธิบายไว้ว่า เขาปฏิบัติตามสิกขาบทและข้อวัตรปฏิบัติอะไรบ้าง^๑

พระพรหมคุณาภรณ์: ก็นี่แหละ ชาติมาว่าเป็นตัวอย่างอันหนึ่ง ที่ว่าท่านก็ยอมรับว่าท่านไม่ได้บวชภิกษุณี ท่านเจ้าคุณราชสุเมธอาจารย์บอกเลยนะว่า ท่านไม่มีภิกษุณี แต่เพื่อจะเอื้อโอกาสให้สตรี ก็หาทางออกโดยวิธีจัดตั้งขึ้นมาเป็น organization อันหนึ่ง ชื่อเรียกว่า “ศีลธรา” นี่ก็เข้าใจคิดกะทัดรัดและงดงามดี

เมื่อจัดตั้งขึ้นมา ก็หาทางว่าจะทำอย่างไร วินัยจะให้โอกาสได้แค่ไหน นี่แหละก็คือเป็นมิติสงฆ์อันหนึ่ง แต่ยังไม่ได้มาจากสงฆ์ทั้งโลก จากเถรวาททั้งโลก หรือถ้าสายไทยทั้งหมดมาตกลงกันว่าเอาอย่างนี้นะ ถ้าผู้หญิงจะบวช วัดคอมราวตีก็เป็นตัวอย่างหนึ่งเลย

ที่นี่ เหมือนกับว่าเคยเจอข้อเขียนของท่านเจ้าคุณราชสุเมธอาจารย์เอง แต่เป็นความจำที่ยืนยันไม่ได้ คือเหมือนว่าผู้หญิงที่บวชอย่างนั้น ก็ไม่รู้สึกอะไร ก็คล้ายๆ ว่าสบายใจอยู่ ก็คือยอมรับว่าจะบวชภิกษุณีแบบเดิมเต็มที่

^๑ ดู ภาคผนวก

ไม่ได้แล้ว ก็เลยเอาอย่างนี้ ก็พอใจ ก็เหมือนจัดตั้งขึ้นมาใหม่ ตามโอกาสที่มันเป็นไปได้ ซึ่งมีความเห็นชอบกันโดยสงฆ์

มีด้านหนึ่งติดขัดไม่เต็มที่ แต่อีกด้านหนึ่งกลับเชื้อโอกาส เพราะว่าถ้าเอาเป็นภิกษุณีเต็มภาวะ ก็ต้องปฏิบัติเต็มตามภิกษุณีปาติโมกข์ แต่พอจัดตั้งเป็นแบบศีลธรรานี้ ก็กลายเป็นว่า ลึกซึ้งหรือวินัยบัญญัติบางอย่าง ที่ยากเย็นนัก หรือคงจะไปกันไม่ได้ สำหรับสตรีปัจจุบันที่จะปฏิบัติอย่างภิกษุณี ก็ไม่ต้องเอา ก็กลับได้โอกาสมากขึ้น คือกลายเป็นว่ามาจัดวินัย เอาลึกซึ้งทที่เข้ากับความต้องการและเหมาะกับการนำมาใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน เสียอย่างหนึ่ง แต่กลับได้อย่างหนึ่ง ก็เป็นทางเลือกอันหนึ่ง

อันนี้อาตมาว่าเป็นตัวอย่าง เป็นทางเลือกหนึ่ง ที่ได้ทำขึ้นมาแล้ว มีปรากฏอยู่ ส่วนทางเลือกอย่างอื่น ไร้มีโอกาสค่อยพูดกันอีก แล้วด้านองค์ทะเลลามาแทนก็ยังไม่จบไซ้ใหม่

ดร.มาร์ติน: ตามที่ผมเข้าใจ ก็มีประชุม 3 วัน^๑ วันสุดท้าย องค์ทะเลลามาตรัสว่า ท่านไม่ใช่พระพุทธเจ้า ท่านก็ทำไม่ได้^๒ แต่ว่าพระสงฆ์รวมๆ มาตัดสินก็ทำได้ แก้ไขได้

พระพรหมคุณาภรณ์: อันนี้เราไม่ถือว่าแก้ไข เราถือว่าเราจัดขึ้นมา จัดของเรา เราก็ไม่ได้เรียกภิกษุณี ถือว่าภิกษุณีก็เป็นไปตามเรื่องที่ว่าพระพุทเจ้าบัญญัติ เราไม่ได้แก้ว่าให้ภิกษุณีเปลี่ยนไปเป็นอย่างนี้ แต่เราจัดรูปของผู้บวช ที่มุ่งจะให้โอกาสแก่สตรี

^๑ เป็น การประชุมนานาชาติเกี่ยวกับบทบาทผู้หญิงในสังฆะ ที่ฮัมบวร์ก ประเทศเยอรมนี ในปี ค.ศ. ๒๐๐๗. ดู “1st International Congress on Buddhist Women’s Role in the Sangha: Bhikshuni Vinaya and Ordination Lineages” ใน ภาคผนวก

^๒ ดูคำตรัสขององค์ทะเลลามา ในที่ประชุมนี้ ใน ภาคผนวก

ดร.มาร์ติน: ถ้าพูดถึงสภาพ หรือสังคมไทยในปัจจุบัน จะมีทางเป็นไปได้
มากนัก้อยแค่ไหน

พระพรหมคุณาภรณ์: อันนี้เอาตมาก็ยังไม่ทราบแน่ เพราะว่าเรายังไม่ได้
เริ่ม แต่ท่าทีของคนไม่เหมือนเดิม ความพอใจ ความรู้เข้าใจไม่เท่ากัน

เริ่มจากความรู้ความเข้าใจ คนทั่วไปเวลานี้เขาก็ไม่รู้เรื่องภิกษุสงฆ์
และภิกษุณีสงฆ์ได้แค่พรวัว มั่วๆ ความไม่รู้ไม่เข้าใจทำให้มองไปต่างๆ เช่น
ว่าแล้วแต่ได้ยินได้ฟังมาว่าอย่างไร ก็คิดเห็นไปตามนั้น ถ้าจะเอา ก็ต้อง
ชี้แจงกันเยอะ ก็ต้องพัฒนาความเข้าใจ พัฒนาทัศนคติทำให้เกิดจาก
ความรู้ที่ถูกต้อง

แต่ก็ต้องมีหลักไว้ ซึ่งรู้เข้าใจให้ดี ถ้าสังฆะลงมติ ก็ต้องพูดคุยกับ
ชาวบ้านได้ ต้องใช้เวลา ก็ชาวบ้านเขาคุ่นชินมา เขาก็ตามประเพณี เมื่อมี
อะไรที่ต่างที่แตกออกไปจากเดิม เขาก็รับยากเหมือนกัน แล้วแต่คน ไม่
เหมือนกัน แต่ลักษณะของคนไทยนั้น เป็นคนปรับตัวง่าย รับของใหม่ มักจะ
ง่าย บางทีบอกว่ายาก แต่พอเอาเข้าจริง ก็ง่าย ไม่นั่นอน

ดร.มาร์ติน: เท่าที่พบมา ถ้าเป็นแม่ชี บางทีก็เป็นที่ยอมรับที่เคารพ มีคน
บอกว่า บวชเป็นแม่ชี บวชเป็นพระ ก็ปฏิบัติธรรมได้เหมือนกัน แต่ปัญหาคือ
พระไปไหนก็ได้ในเมืองไทย ไม่ต้องอดอยาก มีผู้อุปถัมภ์ผู้ถวายของต่างๆ
แต่ถ้าเป็นแม่ชี ซึ่งท่านอาจจะยังไม่มีบารมี ก็อาจจะไม่มีใครสนใจ แต่พระมี
บารมีตามสถาบัน ไม่ต้องถามว่าเป็นพระที่ไหน บวชกับใคร แต่ถ้าเป็นแม่ชี
ก็จะต้องมีโยมถามว่าเป็นใคร บวชที่ไหนอย่างไร ถ้าไม่รู้จัก ก็อาจจะไม่ได้
รับการสนับสนุน หรือขึ้นรถเมล์ บางครั้งก็ได้ที่นั่ง บางครั้งก็ไม่ได้ที่นั่ง บาง
ทีเสียตังค์ค่าโดยสาร บางทีไม่ต้องเสีย

พระพรหมคุณาภรณ์: อันนี้เป็นเรื่องของระยะเวลาที่ยาวนานด้วย เรื่องเดิมก็ไม่สืบต่อ แต่กว่าจะถึงเวลานี้ บางทีแม่ชีมีสภาพเสื่อมลงถึงขนาดว่าบางคนทำตัวเป็นขอทานไปเลย สมัยหนึ่งก็ถูกมองว่าเป็นผู้หญิงอกหัก ก็อยู่ที่ว่า จะต้องให้มีมาตรการที่จะฟื้นฟูและดำรงรักษา สังคมก็ควรร่วมรับผิดชอบ

แล้วผู้หญิงเองนั้น ที่บวชเข้ามา เมื่อไม่มีเครื่องมือที่จะควบคุมทางสังคม กลายเป็นคนมาบวชเพื่อหาทางเลี้ยงชีพ เป็นต้น ก็มาทำลายสถาบันให้เสียหาย ก็ยิ่งทำให้ตกต่ำ ทั้งสถาบันศาสนาและสังคมเองก็เสื่อมเสียด้วย

อันนี้แม้แต่พระก็เป็นไปได้ ลองถ้าพระประพจน์ไม่ดี เดียวก็ไปไม่รอด พระก็แย่ ก็ตกต่ำ ประชาชนก็มองไม่ดี พระก็เสื่อมได้ แล้วก็เจริญได้

เรื่องสถานะไม่ดีนี้ไม่ใช่ปัญหาหลัก มันเป็นไปตามสภาพของคนในสถาบัน ฐานและทุนดีมีอยู่แล้ว ถ้าเราตกลงเอาจริง จัดวางระบบให้ดี แล้วให้มีคนดีๆ มาบวช ก็จะดีขึ้นเอง การฟื้นฟูไม่ใช่มุ่งเอาแต่สถานะ ควรมุ่งที่คุณภาพ ให้มีการศึกษาที่ดี ปฏิบัติดี ให้สำเร็จประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่น สถานะก็จะตามมา จุดเน้นอยู่ที่ว่า ให้รัฐธรรมนูญต้อง มีวินัยที่คุมกันได้ อยู่ในหลัก ไม่ออกนอกพุทธวิถีสัก

ดร.มาร์ติน: ตามงานวิจัยของผม ผมเห็นว่ามีความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น อย่างแม่ชีแก้วเสียงล้ำ (ที่จังหวัดมุกดาหาร อำเภอคำชะอี) ท่านเป็นที่ยอมรับ และเป็นตัวอย่างให้แก่ผู้หญิง ซึ่งได้รับยกย่องในวงกว้างว่าเป็นพระอรหันต์ หรือที่จังหวัดราชบุรี มีสำนักชีมากขึ้น ที่ไม่ขึ้นอยู่กับพระ ก็เป็นของตัวเอง ก็มีไปบิณฑบาต ไปสวดมนต์อะไรต่างๆ ผมไปที่โคราช มีมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย^๑ นี่ก็เป็นวิทยาลัยสำหรับแม่ชี แสดงว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น แม่ชีสันสนีย์ก็เป็นตัวอย่างให้กับผู้หญิงหลายๆ คน

^๑ ดู ภาคผนวก

พระพรหมคุณาภรณ์: ก็อยู่ที่การประพฤติปฏิบัติของแต่ละคน แต่ละสำนัก แม้จะไม่บวชเป็นพระเป็นชี ถึงจะเป็นผู้หญิงที่เป็นคฤหัสถ์ ก็เป็นคนดี ประพฤติดีมีความรู้ได้ ถึงแม้ไม่ต้องบวช คนเขาก็นับถือ อย่างในอินโดนีเซีย ก็เคยไม่มีภิกษุมานาน ตามที่ทราบ อาตมาก็ยังไม่ได้ศึกษารายละเอียด เท่าที่เคยได้ยินได้ฟัง ระหว่างนั้น ชาวพุทธที่นั่นทำอย่างไร ภิกษุก็ไม่มี ถึงตอนนี้ก็ยังไม่ครบพื้นที่ บางแห่งมีชาวพุทธ แต่ไม่มีภิกษุ ทำอย่างไร เขาบอกว่ามีอุบาสกอุบาสิกา ทำหน้าที่คล้ายๆ พระสงฆ์ไปเลย อุบาสิกาที่นี้ก็ไม่เบานะ เป็นที่น่าเคารพนับถือประพฤติดี

แล้วพระพุทธรูปเจ้าก็ทรงยกย่องไว้ เพราะในพุทธบริษัท ๔ ก็มีเอตทัคคะกันทั้งนั้นใช่ไหม แล้วใน ๔ พุทธบริษัท ก็เป็นอริยบุคคลได้ทั้งนั้น แล้วในฝ่ายคฤหัสถ์ เขาก็เป็นอริยะ บางทีก็สูงกว่าภิกษุ แต่ว่าเคารพกันโดยเพศภาวะเพื่อประโยชน์ในทางสังคม แต่ในแง่บุคคลก็ถือว่าเคารพในใจ โดยสถานะและด้วยความที่มีจิตใจพัฒนาเจริญงอกงามในธรรม ได้ละกิเลส

อย่างจิตตศฤงคารดีก็เป็นคฤหัสถ์ เป็นอนาคามี ก็สูงกว่าพระเอะอะแล้วมาราบไหว้พระ บางทีก็อธิบายธรรมะให้พระฟัง คือในแง่ของจิตใจ ในแง่ของภูมิธรรม ก็ได้เอาเพศที่เป็นรูปธรรมมาเป็นตัวตัดสิน

คฤหัสถ์ก็อาจจะบรรลุอรหัตผลได้ แต่เพียงถือกันมาว่า ถ้าเป็นอรหันต์แล้วก็ต้องบวช คฤหัสถ์ก็ปฏิบัติเพื่อบรรลุอรหัตผลได้ แต่เพียงว่าสภาพแวดล้อมไม่อำนวย มันไม่เชื่อในการปฏิบัติ จะปฏิบัติไม่สะดวก เป็นอยู่ได้ยากหน่อย จึงยังมีคนมาหาที่ปฏิบัติธรรม เพราะว่าเพศพระและวัด มีสภาพวิถีชีวิตอะไรๆ ที่เอื้อ โดยสภาพะ เรื่องเพศไม่ได้ขัดขวางอยู่แล้ว

ดร.มาร์ติน: วันนี้ขอพ้อแค่นี้ก่อน ขอบคุณมากครับ

บทพิเศษ ๒

รู้ให้โล่ง - ทำให้โปร่งใส - มั่นในสามัคคี^๑

เรื่องเก่ามา ก็ทวนกันใหม่

จริงใหม่ว่า ยังไม่ได้ยกเลิก ให้ภิกษุบวชภิกษุณี

พระพรหมคุณาภรณ์: เรื่องการบวชภิกษุณีควรจะได้อศึกษากันให้ชัดเจน แยกเป็น ๒ ด้าน คือ ให้ทำด้วยความรู้เข้าใจหลักพระวินัยให้ชัดเจนที่สุด อีกด้านหนึ่งให้มีเมตตากรุณาต่อผู้หญิง แต่ต้องให้ไม่ผิด ก็ต้องให้ร่วมกันพิจารณา ให้สังฆะร่วมกันพิจารณา ให้เป็นสังฆะที่มีความรู้ความเข้าใจให้มากที่สุด และให้มีเมตตา

คุณมาริตินก็เคยมาถามเรื่องภิกษุณี ก็มีความเห็นกันอย่างที่ว่าว่า บางคนที่พิจารณาเรื่องนี้ก็มองแต่เพียงด้านเดียว คือ ธรรมวินัยก็ 모르ชัด แล้วก็เอาแต่ความชอบใจ แล้วก็ไปอ้างสิทธิมนุษยชน ในแง่หนึ่งมันก็น่าหัวเราะ เรื่องนี้มันไม่เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนเลย สิทธิมันมีอยู่แล้วของผู้หญิง มีสิทธิบวชอยู่แล้ว แต่ใครล่ะที่จะมีสิทธิในการเป็นผู้บวชให้เขา มันหาคนมีสิทธิบวชให้ไม่ได้ ปัญหาคืออยู่ที่นี้ ตอนนั้นเราก็กินหาคนที่จะมีสิทธิไปบวชให้

พระสงฆ์ก็ถือว่า ภิกษุณีบวชในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ในพุทธกาลตามลำดับที่เป็นมา ก็บวชในภิกษุณีสงฆ์ก่อน แล้วจึงมาแจ้งแก่ภิกษุสงฆ์ แล้วถ้าหากอยู่คนละเมือง เกรงว่าเดินทางจะไม่ปลอดภัย ก็ตั้งภิกษุณีเป็นทูตได้ แล้วตัวผู้

^๑ Bhikkhu P.A. Payutto, a talk with Ajahn Sumedho and some other monks and laymen, 3 December 2009

บวชใหม่ไม่ต้องไป ภิกษุณีที่โน่นก็เป็นตัวแทนแจ้งแก่ภิกษุสงฆ์ ก็สำเร็จ

ก็หมายถึงว่า ในพุทธกาลนั้น เมื่อตอนที่พระพุทธศาสนาตั้งหลักฐาน มั่นคง มีภิกษุณีแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงให้ความสำคัญกับภิกษุณีสงฆ์มากขึ้นๆ การบวชก็เสร็จมาจากภิกษุณีสงฆ์แล้วแทบจะเรียบร้อยบริบูรณ์

ปัจจุบันเวลานี้ ถ้าจะตกลง จะทำอะไรอย่างไรก็ตาม ไม่อยากให้อารมณ์ เป็นเรื่องส่วนรวม เราต้องพยายามศึกษาให้ชัดด้วย ต้องมีเมตตาต่อผู้หญิงด้วย ก็ค่อยๆ ดูพระวินัยให้ชัดเจน แล้วมาร่วมกันพิจารณา ว่ามีทางเป็นไปได้อย่างไร แล้วเราจะเอาแบบไหนดี ให้มีประโยชน์ที่สุด

ถ้าทำด้วยความไม่รู้จริง ไม่ชัดเจน คนที่ทำไปไหนแล้ว แต่คนที่รับเคราะห์ ก็คือส่วนรวม พระศาสนา แล้วก็ตัวผู้ที่บวชเป็นภิกษุณี

เรื่องวินัยนี้ต้องทำให้ชัด มีแง่เถียงกัน บางท่านอ้างว่า มีพุทธบัญญัติไว้ให้ภิกษุทั้งหลายบวชภิกษุณี นั่นเป็นพุทธานุญาตตอนที่เริ่มตั้งภิกษุณีสงฆ์ ที่พระนางมหาปชาบดีโคตมีกับเจ้าหญิงสาภิยามาหลายมาขอ พระพุทธเจ้าบวช ตอนแรกก็ยังไม่ให้บวช แต่ตอนหลังพระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า เรานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายบวชภิกษุณี ก็เป็นอันว่าเริ่มต้น

หลายท่านก็เอามาอ้างว่า พุทธบัญญัตินี้ ยังไม่ได้ยกเลิก ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงยังบวชภิกษุณีได้ เรื่องนี้มีหลายแง่ที่จะพิจารณา พุดแล้วพุดอีก

๑. นี่ก็ง่ายๆ ชัดๆ พุทธบัญญัตินี้จะยกเลิกได้อย่างไร ในเมื่อภิกษุยังต้องร่วมบวชภิกษุณี ถ้าเลิกแล้ว ภิกษุสงฆ์ก็บวชให้ภิกษุณีไม่ได้ นี่ภิกษุทั้งหลายก็ยังบวชภิกษุณีได้ และต้องร่วมบวชด้วย ก็ได้อยู่ชัดๆ อย่างนี้

๒. ตอนนี้อย่าไปไข่เรื่องเลิกหรือลด แต่เป็นเรื่องเพิ่ม คือ มีพุทธบัญญัติใหม่ ให้บวชโดยมีภิกษุณีสงฆ์ด้วย ครอบคลุมสองฝ่าย เหมือนทรงตั้งเงื่อนไขว่า ภิกษุสงฆ์จะต้องบวชขั้นสุดท้าย เมื่อบวชจากภิกษุณีสงฆ์เสร็จมาแล้ว

ที่นี้ พอบัญญัติให้มีภิกษุณีสงฆ์ร่วมขึ้นมาแล้ว ก็เป็นธรรมดา ไม่ว่าจะตามกฎหมายทั่วไปหรืออะไรก็ตาม บัญญัติที่มาทีหลังก็ไปทับบัญญัติเดิม ถ้ามีอะไรขัดแย้ง หรือไม่ตรงกัน ก็ต้องปฏิบัติตามบัญญัติที่เพิ่มเติม

ตอนแรกนั้น ก็ต้องให้ภิกษุสงฆ์บวชให้ก่อน เพราะยังไม่มีภิกษุณี จะให้ภิกษุณีที่ไหนมาบวชล่ะ ก็ต้องให้ภิกษุสงฆ์บวช แต่ต่อมามีภิกษุณีสงฆ์ ก็ยังให้ภิกษุสงฆ์บวชอยู่ แต่ต้องให้มีภิกษุณีสงฆ์ด้วย ก็ต้องมีครบ ๒ ถ้าจะให้สมบูรณ์ ก็ต้องมีภิกษุณีสงฆ์บวชให้ด้วย

ที่นี้ ถ้าจะไปอ้างข้อนี้ บอกว่ายังไม่ได้ทรงยกเลิกที่จะให้ภิกษุบวช ภิกษุณี จึงให้ภิกษุบวชฝ่ายเดียวได้ ถ้าอย่างนั้น จะเกิดอะไรขึ้น

ก) ถ้าอ้างอันนี้ได้ ในพุทธกาลตอนหลังๆ ก็ต้องมีการบวชภิกษุณีประเภทบวชในภิกษุสงฆ์อย่างเดียวด้วย คุณผู้หญิงพวกหนึ่งก็บอกว่า สำหรับฉัน ไม่ต้องมีภิกษุณีสงฆ์ก็ได้ ฉันบวชกับภิกษุสงฆ์อย่างเดียวก็ได้ ก็เลยกลายเป็นว่าในระยะหลังมีบวช ๒ แบบ บวชในสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย ก็มี บวชในภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว ก็มี โดยอ้างว่า พระพุทธเจ้าบัญญัติเอาไว้ ยังไม่ได้ยกเลิก มีภิกษุณี ๒ แบบ ก็ยุ่งกันใหญ่ แต่ที่จริง ไม่มี เพราะอะไร ก็เพราะว่า พอพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติใหม่ครั้งหลัง ให้บวชในภิกษุณีสงฆ์ก่อน ภิกษุสงฆ์ก็ปฏิบัติตาม โดยเลิกการบวชแบบแรก ก็รอให้บวชเสร็จจากภิกษุณีสงฆ์มาก่อน ไม่มีใครฝ่าฝืน ในพุทธกาลจึงไม่เกิดปัญหา

ข) ที่นี้ ถ้าคนในเมืองไทยอ้างอันนี้ขึ้นมา คืออ้างว่าพระพุทธเจ้ายังไม่ได้ยกเลิกพุทธบัญญัติแรกว่าให้ภิกษุทั้งหลายบวชภิกษุณี ก็เลยให้ภิกษุบวชให้สตรี ก็มีภิกษุณีขึ้นมา แต่เรื่องไม่จบแค่นั้น ที่นี้ต่อมามีผู้หญิงจะบวช เธอก็บอกว่าฉันเลือกได้นะว่าจะบวชแบบมีภิกษุณีสงฆ์ หรือไม่มีก็ได้ ต่อมาฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ก็คงต้องเกิด

ปัญหาว่า ทำไมคนโน้นคนนี้ พวกนั้นพวกนี้ไม่มาบวชกับภิกษุณีต่อไปเมืองไทยก็จะมีภิกษุณี ๒ พวก หรือหลายพวก แล้วก็ไม่ยอมกัน บางท่านจะบอกว่า ก็ตั้งกฎหมายบ้านเมืองขึ้นมาบังคับซิ อันนั้นไม่สำเร็จหรอก กฎหมายบ้านเมืองจะช่วยให้แค่มานู่น มาค้ำจุนพระวินัย แต่วินัยเองต้องแน่ชัดก่อน

๓. จะเกิดความขัดแย้งติดตันขึ้นในการรักษาพระวินัยของภิกษุณีใหม่ ในเมื่อสิกขาบทส่วนใหญ่ ตั้งแต่ในภิกษุณีปาติโมกข์ (อยู่ในภิกษุณีปาติโมกข์บ้างก็มี) เป็นต้นไป ทรงบัญญัติขึ้นในยุคของภิกษุณีที่บวชในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ใช้สำหรับภิกษุณีที่บวชแบบนั้น ดังที่ในวิภังค์แห่งสิกขาบทเหล่านั้นจำกัดความหมายของภิกษุณีไว้ว่า “ภิกษุณี นาม อุกโตสงฺฆเม อุปสมฺปนฺนา” (ชื่อว่าภิกษุณี ได้แก่ สตรีที่บวชในสงฆ์ ๒ ฝ่าย) และสิกขาบทเหล่านั้นก็จะมีผลบังคับใช้แก่ภิกษุณีที่บวชขึ้นใหม่ในสงฆ์ฝ่ายเดียวนี้ หรือในทางกลับกันว่า ภิกษุณีใหม่เหล่านี้ไม่มีสถานะตามพระวินัยที่ทรงตั้งไว้

ฉะนั้น เรื่องเหล่านี้เราต้องชัดเจนกันเสียก่อน อะไรจะมีมติได้ ก็ตกลงกันให้เรียบร้อยเสียก่อน ไม่อย่างนั้นจะมีปัญหา ภิกษุณีเองนั่นแหละจะเกิดปัญหา

เราควรจะทำทุกอย่างให้เรียบร้อย ไม่ควรสร้างปัญหาขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากความไม่รู้ เริ่มด้วยตั้งขึ้นมาเลย ว่าเราต้องการอะไร เราต้องการให้บวชภิกษุณีได้

ต่อมาก็ดูว่าหลักการเป็นอย่างไร วินัยเป็นอย่างไร อย่าเอาความต้องการไปเกี่ยวว่ะตรงนี้ แล้วต่อมาเราก็มาดูกันว่า หลักการว่าอย่างนี้ วินัยว่าอย่างนี้ แล้วมันเป็นไปได้ไหม ที่ความต้องการจะเข้ากับหลักการ ถ้าเป็นไปได้ ก็จบไป ถ้าเป็นไปได้ไม่ได้ เราจะเอาอย่างไร ก็มาพิจารณากัน ถ้าเราทำเป็นขั้นตอนแบบนี้ ก็น่าจะเป็นทางที่ดี

รวมความว่า น่าจะมาช่วยกันพิจารณา ด้วยท่าทีของความเข้าใจและเห็นใจกัน มาช่วยกันหาทางออก และอย่ารีบร้อน บางทีเรามองไม่เห็นข้อเสียอะไรต่างๆ เมื่อเรามาพิจารณากัน ได้มองเห็นมันเสียก่อน ก็จะได้ช่วยกันป้องกันความเสื่อมเสียเหล่านั้น

๑. สังฆะทั้งหมดก็จะได้มาพิจารณาด้วยกัน จะได้ไปด้วยกันทั้งหมด
๒. วิถีปฏิบัติจะได้เกิดจากปัญญาที่บริบูรณ์ที่สุด

แม่ชีมีอยู่ก็ยกขึ้นมา ทางใหม่ก็หาความรู้ให้ชัด ทางเลือกจัดได้เลยก็ไม่ต้องรอ

ผู้ถาม: ท่านเจ้าคุณเห็นว่า มีทางเป็นไปได้ที่เราจะเอาแบบไหนดี มันจะเป็นไปได้ไหมในเมืองไทย ที่จะทำอย่างนั้น ตามความรู้สึก

พระพรหมคุณาภรณ์: ไม่ใช่ง่าย แต่ก็ควรพยายาม ในเรื่องทางเลือก พูดรวมๆ เราก็ทำอย่างตรงไปตรงมา เช่นว่า ตามหลักการทางวินัยนี้ ในแบบที่ว่าเป็น original คือแบบดั้งเดิม ถ้าทำไม่ได้แล้ว ทางเลือกหนึ่ง ก็อาจจะยกเอาแบบภิกษุณีสงฆ์มหายานขึ้นมาดู มาพิจารณาร่วมกันว่า เรายอมรับได้ไหม ถ้ายอมรับ เราก็บอกตรงๆ ว่า อันนี้เป็นภิกษุณีแบบที่รวมอยู่ในสายมหายาน ก็ว่าไปตรงๆ คือตรงไปตรงมา แล้วเราก็บันทึกไว้ว่า เหตุผลที่เราตกลงกันไว้ว่าอย่างนี้ๆ แล้วก็เอาภิกษุณีมหายานมา

นี่ก็คือว่า ภิกษุณีสงฆ์ที่เกิดขึ้นแบบนี้ ไม่ใช่เป็นเถรวาทเดิม คือเป็นอย่างไร ก็ว่าไปตามนั้น ว่ากันตรงไปตรงมา แต่เวลาใช้คำว่าตรงไปตรงมา บางทีรู้สึกว่าจะแข็งไป ก็บอกว่าตามที่มันเป็น คือเป็นอย่างไร ก็ว่าอย่างนั้น

ถ้าบางท่านไม่เห็นด้วย ก็บอกว่า ถ้าอย่างนั้น เราตั้งชุมชนสตรีใหม่ขึ้นมา ชนิดที่สังฆะยอมรับ แล้วมีวิถีชีวิตแบบนี้ แล้วเราก็วางระบบกติกา

โดยเอากติกาวินัยเดิมมาจัด แล้วเราก็รับไปตรงๆ ว่า อันนี้คืออันนี้

วิธีตรงไปตรงมา หรือตามที่มันเป็นนี้ ผมว่าจะดีที่สุด เป็นอย่างไร ก็ว่าไปตามนั้น แต่นี่ก็คือผมเสนอทำนองทางเลือกให้มีข้อพิจารณา ไม่จำเป็นจะต้องเห็นด้วย

ที่นี่ ที่วุ่นกันอยู่นี้ คล้ายๆ ว่า ความไม่ชัดเจนทำให้ยุ่ง คืออะไรเป็นอย่างไร ก็ไม่รู้ชัด ก็เถรวาทเขาเป็นของเขาอย่างนี้ เพราะเขาเป็นอย่างนี้ เขาจึงเป็นเถรวาท แล้วตนเองเป็นอย่างนั้น มาบอกว่าฉันจะเป็นเถรวาทเดิมแท้ ฉันจะเป็นเถรวาท แต่จะให้เถรวาทเป็นอย่างฉัน เรื่องมันก็ไม่ตรง ไม่สอดคล้องกัน

ทางเถรวาทบอกว่า ภิกษุณีสงฆ์สิ้นสุดไปแล้ว เราจะหาประวัติศาสตร์ได้หรือไม่ก็แล้วแต่ เช่น ในศรีลังกา ภิกษุณีสงฆ์สิ้นสุดเวลานั้น ประมาณนั้น อาจจะไม่บอกไม่ได้ แต่ก็เป็นอันสิ้นสุดไปแล้ว ที่นี้ก็พอดีว่า ในประเทศอื่นไม่ได้มีภิกษุณีสงฆ์สืบสายมา ก็เลยต่อไม่ได้

ต่อไปข้างหน้า ไม่เฉพาะภิกษุณีสงฆ์หรือภิกษุสงฆ์ทั้งหมดได้ และถ้าภิกษุสงฆ์หมด ก็ยอมรับว่าหมด ก็บอกไปตรงๆ ว่าหมด แล้วจะทำอย่างไร อย่างตอนที่ภิกษุสงฆ์หมดไปในลังกา ก็มาขอภิกษุสงฆ์ในไทย ในพม่าไปบวช นี่ก็ตรงไปตรงมา ก็ว่าไป มันมีหรือมันหมดไปอย่างไร ก็ว่าไปอย่างนั้น เราก็ยอมรับตรงๆ ว่าไปตามที่มันเป็นอย่างนี้

ภิกษุณีสงฆ์ในเถรวาทเดิมหมดไปที่ลังกา เมื่อประมาณ พ.ศ. นั้นหมดก็หมด ต่อมาภิกษุสงฆ์หมดก็หมด ความจริงก็เป็นของมันอย่างนั้น

เมื่อตัวจริงมันหมด เราจะมีอย่างเดิมแท้ไม่ได้ เพราะมันหมด แต่เราต้องการจะมีชีวิตแบบนั้น เราก็จัดตั้งขึ้นใหม่ซิ ตั้งในรูปลักษณะที่มันจะดีที่สุด แต่มันก็ไม่ใช่อันเดิมอันเดียวกับที่พระพุทธเจ้าตั้งนั่นแหละ นี่คือว่ากันตามที่มันเป็น

ผู้ถาม: ตามความรู้สึกของท่านเจ้าคุณ ทางออกที่ประเทศอังกฤษ ที่ได้ตั้งศีลธราขึ้นมา ให้มีศีลวัตร แต่ไม่ได้ตั้งชื่อว่าภิกษุณี แต่มีวัตรปฏิบัติเป็นสมณะ ท่านคิดว่ามันจะเป็นทางออกไหม

พระพรหมคุณาภรณ์: อันนี้ผมก็ได้ยิน แต่ผมไม่ได้ศึกษารายละเอียด ต้องขอไปศึกษารายละเอียด แต่พูดได้คร่าวๆ ว่า เป็นทางออกอันหนึ่ง ก็คล้ายๆ แม่ชีในเมืองไทย คือเราสันนิษฐานว่า ในเมืองไทยก็คงคิดเรื่องนี้ เพราะว่าภิกษุณีสงฆ์ไม่มี แต่สตรีก็ประสงค์จะบวช อยากจะมีวิถีชีวิตแบบเนกขัมมะ ก็เลยหาทางออกมาในรูปของแม่ชี

ที่นี้ผมก็มอง ๒ อย่าง ในแผ่น CD นี้ มีเรื่องหนึ่งตั้งชื่อว่า “เรื่องบวชภิกษุณีก็พิจารณากันไป แต่อย่าลืมใส่ใจกฎฐานะแม่ชี” ผมมองว่าอันนี้สำคัญ เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว ควรทำอยู่แล้ว ส่วนเรื่องภิกษุณี ก็คุยกันไปให้แน่ให้ชัด แต่สิ่งที่ทำได้ก่อน ทำได้เลยทันที ก็คือยกฐานะแม่ชี ให้แม่ชีได้มีการศึกษา มีชีวิตที่ดีงาม ปฏิบัติให้ถูกต้อง ไม่ให้เสื่อมเสีย

ที่นี้ของที่วัดอมราวดี เท่าที่ผมเข้าใจ จะมีลักษณะอย่างที่ว่านี้ ซึ่งเป็นการยกฐานะแม่ชี คือจัดทำวิถีชีวิตเนกขัมมะของสตรีให้ดีที่สุด

วิธีนี้มีข้อดีกว่าภิกษุณีอย่างหนึ่ง คือว่า วินัยสำหรับภิกษุณีนั้น เมื่อนำมาใช้ในปัจจุบัน จะมีข้อติดขัดได้มาก ถ้าเราทำใหม่ของเรา เราจัดใหม่ให้ดีที่สุด ให้พอดีกับวัตถุประสงค์ ซึ่งก็คือว่า ทำอย่างไรให้ผู้หญิงมีวิถีชีวิตเนกขัมมะของอนาคาริกาย่างดีที่สุด เพื่อจะได้บำเพ็ญข้อปฏิบัติในการเจริญไตรสิกขาให้ได้ผลดี จุดหมายก็อยู่ที่นี้ เราก็ทำให้ดีที่สุด จะเรียกชื่ออย่างนั้นอย่างนี้ ก็ตั้งเอา นี่ก็คือวิธีหรือทางออกที่ดี

ไม่ว่าเราจะมีภิกษุณีได้หรือไม่ อันนี้ก็เป็นที่ดีซึ่งเรามีไว้ได้ก่อนแล้ว ส่วนเรื่องภิกษุณีนั้นจะมีหรือไม่มี ก็เถียงกันต่อไป อย่างน้อยเราได้อันนี้เป็นหลักไว้แล้ว

ที่นี่แหละ ถึงได้บอกว่ “เรื่องภิกษุณีก็พิจารณากันไป แต่อย่าลืมนใส่
ใจยกฐานะแม่ชี” อันนี้ทำได้เลย ไม่ใช่ไปเถียงกันอยู่แต่เรื่องภิกษุณี แล้วเรื่อง
ที่ทำได้นี้ ก็ไม่ทำ

ผู้ถาม: ก็เห็นด้วยครับ

พระพรหมคุณาภรณ์: ควรจะทำ ไม่ควรซ้ำ

ผู้ถาม: ผมคิดว่า ผมเองที่พิจารณาที่ประเทศอังกฤษ ควรจะยกให้เป็น
เนกขัมมะจริงๆ เพื่อจะปฏิบัติ คนไม่เข้าใจเกี่ยวกับเรื่องภิกษุณี

พระพรหมคุณาภรณ์: ใช่ เรื่องภิกษุณีไม่ควรใจร้อน ก็พิจารณากันไป เอา
วินัยมาว่ากันให้แจ่มแจ้งไป อย่างน้อยคนจะได้เข้าใจอย่างกว้างขวาง จะได้
รู้ว่ามันไม่ขัดกับเรื่องสิทธิสตรี เราก็บอกไปตรงๆ บอกว่าภิกษุณีเคยมีมา
นานแล้ว สิทธิสตรีไม่ได้หายไปไหน ผู้หญิงยังมีสิทธิบวช แต่บุคคลที่จะมี
สิทธิมาบวชให้คุณสี ตอนนี้จะหาได้ใหม่ จะต้องทำอย่างไรบ้าง มันขาดตรง
นี้ ไม่ได้มีปัญหาอะไรเลยในเรื่องสิทธิสตรี

ถ้าภิกษุสงฆ์หมดไป สมมุติว่าภิกษุสงฆ์หมด แล้วผู้ชายจะไปอ้างสิทธิ
อะไร เขาก็บวชไม่ได้อยู่ดี

นี่ไม่ใช่ปัญหาเรื่องสิทธิของสตรี แต่เป็นปัญหาเรื่องกระบวนการวิธี
โดยเฉพาะผู้มีสิทธิ์จะบวชให้ ตอนนี้จึงได้มีการเถียงกันว่า ใครมีสิทธิ์บวช
ภิกษุณี ถ้าไม่มีภิกษุณีสงฆ์แล้ว ภิกษุบวชภิกษุณีได้เลยหรือเปล่า ภิกษุจะ
รวบรวมเอาสิทธิที่เป็นของภิกษุณีสงฆ์มาใช้ได้ไหม ปัญหาอยู่ตรงนี้ ใช่ไหม

เป็นอันว่า อันนี้เราทำก่อน เรื่องดีที่สุดคือยกฐานะแม่ชี จะเรียกอะไร
ก็แล้วแต่ ที่จะทำให้ผู้หญิงมีทางปฏิบัติที่จะก้าวหน้าไปได้

จะพินภิกษุณีกันใหม่ทั้งที ก็ทำกันให้ชัดเจนแจ่มใสโดยพร้อมใจสามัคคี

ผู้ถาม: แล้วที่มีท่านที่เป็นปวัตตินี ที่บวชได้ที่ละ ๑ องค์แล้วก็เว้นไปหนึ่งปี ถึงจะบวชได้อีก ๑ องค์ อันนั้นก็ป็นพุทธบัญญัติ แล้วถ้าเกิดบวชพร้อมกัน ๔ องค์เลยล่ะครับ

พระพรหมคุณาภรณ์: อันนี้ก็ป็นปัญหาอีกแหละ มันก็ต้องเถียงกันไป ก็ไม่จบ

PPP: บวชพร้อมกันอย่างนี้ ถือว่าเป็นกัมมวาจาวิบัติหรือเปล่าครับ

พระพรหมคุณาภรณ์: ตัวกัมมวาจา ก็ต้องมาพิจารณากัน ไม่ใช่ตัดสินปั๊บปั๊บ แต่ว่ากันโดยตรง น่าแคลงใจ ไม่สมบรูณ์ เกิดปัญหาได้

ผู้ถาม: เขาบอกว่าป็นแค่ปาจิตติย์เท่านั้น แล้วปลงอาบัติก็หาย

พระพรหมคุณาภรณ์: อันนี้ต้องแยกแยะด้วย ถ้าตัวกรรมวาจา เช่น ถ้อยคำไม่ถูกต้อง ป็นกรรมวาจาวิบัติ ไม่ใช่แค่ปาจิตติย์ แต่เสียไปเลย ใช้ไม่ได้

แต่ถ้าไม่ป็นปัญหาในแง่นี้ ก็ดูแง่ต่อไป คือบางทีเขาอาจจะใช้วิธีเลี่ยง หมายความว่า สวดกรรมวาจาแยกสำหรับผู้ขอบวชทีละคน ไม่เอามาใส่รวมกัน เท่ากับบอกว่าบวชครั้งนั้นๆ คนเดียวๆ เมื่อมองกรรมวาจาแต่ละครั้ง จึงไม่ผิด เขาทำอย่างนี้หรือเปล่า ผมก็ไม่ทราบนะ แต่ถ้าทำอย่างนี้ ก็เรียกว่าป็นวิธีเลี่ยง เขาก็บวชองค์เดียว แต่ทำหลายครั้ง

ถ้าทำอย่างนี้ ก็ป็นความผิดของตัวปวัตตินี แต่ตัวคนที่ขอบวชไม่ได้ ทำความผิด และการบวชสำเร็จด้วยสังฆะ กระบวนการบวชสำเร็จ แต่

ผู้เข้าร่วมนั้น เมื่อรู้จักกันอยู่ ก็คือสมคบกันทำความผิด เป็นความผิดของทุกคน

เขาอาจจะคิดเตรียมการมาแล้วที่จะใช้วิธีนี้ แต่การที่ฝ่าฝืนตั้งใจทำความผิดอย่างนั้น จะเป็นความดีได้อย่างไร ก็จะเป็นแบบอย่างที่ไม่ดีตั้งแต่เริ่มต้น นี่ไม่ตรงแล้ว กลายเป็นกลวิธีไปเสีย

การบวชนี้ก็คล้ายๆ รู้กันว่า เออ ว่าตามหลัก อันนี้เป็นการละเมียดนะ แต่เอาเถอะ ทำให้สังฆกรรมเสร็จไปก็แล้วกัน เพราะว่าเมื่อบวชเสร็จแล้ว สำหรับคนที่ขอบวชก็เป็นอันแล้วไป พวกเราที่สมคบกัน ก็ปลงอาบัติเอา

เหมือนอย่างบวชภิกษุ ในบางกรณีบวชแล้วก็ไม่เป็นอันบวช เป็นโมฆะ แต่บางกรณี บวชแล้วก็แล้วไป เพียงแต่พระภิกษุที่ไปร่วมทำสังฆกรรมในการบวช มีความผิด

ทีนี้ อันนี้เราก็มานิยามพิจารณาในรายละเอียดอีกทีหนึ่ง ท่านอ้างมาเราก็พิจารณา เราไม่ได้ตัดไป คุณว่าอย่างนั้น เราขอพิจารณาก่อน เราก็เอามาตรวจสอบให้แน่ใจ

แต่จะอย่างไรก็ตาม อย่างน้อยมันมีข้อถกเถียง อย่างน้อยมันเป็นปมทำให้เกิดปัญหา ต้องป้องกันปัญหาก่อนทำ อันนี้มันทำให้เกิดปัญหาแล้วยุ่งตัวสังฆกรรมในการบวชภิกษุณีเป็นผลจริงหรือไม่ ก็ยังเป็นปัญหา แล้วกลับทำให้เกิดปัญหาของสังฆะแตกแยก มันกลายเป็นสร้างปัญหาซ้อนปัญหา

แต่ที่คงจะชัดก็คือ พระภิกษุที่จัดที่ร่วมสังฆกรรมครั้งนี้ ร่วมกัน หรือสมคบกันทำความผิดทั้งที่รู้ คือตั้งใจทำความผิดเลยทีเดียว

แล้วที่สำคัญ เมื่อจะทำการที่ถือว่าดีงาม ก็ต้องให้เป็นกุศล ให้เป็นการเริ่มต้นอย่างดีงาม ชัดเจน แจ่มใสที่สุด มิใช่ว่าไม่เป็นกุศลแต่เริ่มต้นเสียแล้ว

ที่จริงนั้น เรื่องนี้ก็คือว่า ภิกษุณีสงฆ์เถรวาทล้มไปแล้ว หมดไปแล้ว เราจะฟื้นขึ้นใหม่ได้ไหม ถ้าจะฟื้นใหม่ เราก็ควรทำด้วยความรอบคอบ

พิจารณากันให้เรียบร้อยก่อน และทำให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ที่สุด ให้สดใสสว่าง
โล่ง อิมอกอิมใจปลาบปลื้มใจทั่วกันไปเลย

ถ้ามองกว้างออกไป ทั้งหมดนี้ก็คือ การมีเจตนาที่จะสนับสนุนสตรีให้
ได้มีโอกาส เรื่องภิกษุณี เราก็พิจารณากันไป อยากรีบร้อน แต่เวลานี้อะไรที่
ทำได้เพื่อช่วยผู้หญิง ที่มันไม่ผิด ก็ทำเลย อย่งที่ท่านเจ้าคุณทำเรื่องศีลธรา
นั้นแหละ แล้วก็ให้เขาเข้าใจตามเป็นจริงว่า เราไม่ได้รังเกียจเลย คุณมีสิทธิ
บวชได้ แต่ฉันมีสิทธิบวชให้คุณหรือเปล่า ฉันยังถามตัวเองอยู่

ฉันต้องให้แน่ใจก่อน เรามีสิทธิหรือเปล่า ก็เขายังไม่บวชผ่านภิกษุณี
สงฆ์มา เราจะบวชให้ได้อย่างไร และถ้าเขาบอกว่าเขาบวชในภิกษุณีสงฆ์
มาแล้ว ภิกษุณีสงฆ์นั้นเป็นไปตามพระวินัยแท้ไหม ไม่ได้ปฏิเสธ แต่ก็ต้อง
พิจารณาก่อน นี่คือเรื่องของความถูกต้อง

ทำไมจึงต้องคำนึงมากนักกับความถูกต้อง นอกจากว่าความถูกต้อง
นั้นเป็นตัวตัดสินสูงสุดแล้ว อันนี้ว่าไปในที่สุดก็คือ เราหวังดีต่อผู้หญิง เรา
ต้องการให้เขาบวชให้ถูกต้อง ให้มีฐานะที่สมบูรณ์ แล้วถ้าเราไปทำให้เขาไม่
ถูกต้อง ไม่สมบูรณ์ เราก็เสียชื่ เราก็ไม่ถูกต้อง

ต่อไป ถ้าเขาไปพิจารณาศึกษาวินัยแล้ว มันไม่ขัด เขาก็สงสัยตัวเอง
อีก ตัวผู้หญิงที่บวชเป็นภิกษุณีแล้วนั้นแหละ ก็จะซุนซ่องหมองใจ ไม่สบาย
ใจอีกว่าตัวเองนี่สมบูรณ์หรือเปล่า มันเลยไม่บริสุทธิ์ ไม่ปลอดภัยไปร่ง
เพราะฉะนั้น ทางดีที่สุดก็คือ พิจารณากันให้ชัด ให้โล่งกันไปเสียก่อน

ฉะนั้น ถ้าปรารถนาดีต่อผู้หญิงจริง ก็ต้องทำให้ถูกต้อง ให้ชัดเจน ไม่
ทิ้งปมไว้ให้เขาคลวงแคลงสงสัยไม่สบายใจตัวเองภายหลัง ข้อสำคัญก็คือ
เราทำตามวินัยให้ชัด ตัวเราเองก็ชัด แล้วก็ให้ตัวผู้บวชนั้นรู้เข้าใจหลัก
วินัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ให้เขาชัดเจนแน่ใจจริงๆ จนกระทั่งเมื่อไปเจอข้อมูล
อะไรขึ้นมา เขาก็รู้สว่างกับตัวเอง มีความมั่นใจ ไม่สงสัยตัวเอง

ระยะนี้ งานของเราก็คือให้ข้อมูลความรู้ เรื่องทั้งหมดนี้ต้องอาศัย เวลาที่จะรู้เข้าใจ ความจริงก็คือความจริง เราก็มีหน้าที่ให้ความรู้ไป ทำ ความจริงให้ปรากฏ

อย่างกรณีนี้ก็ตรงตรงไปตรงมา สายการอุปสมบท ที่เรียกว่า อุปสัมปทาวงศ์ ของภิกษุณีที่มาเป็นอุปัชฌาย์นี้มาสายไหน ถิ่นธรรมวินัย อย่างไร เป็นธรรมคูปตก์ หรือเป็นสรวาสติวาทีน

ผู้ถาม: ธรรมคูปตก์ครับ เพราะว่าใกล้เคียงที่สุด

พระพรหมคุณาภรณ์: แล้วภิกษุณีที่มาเป็นอุปัชฌาย์นี้มาจากสายธรรม-คูปตก์หรือเปล่า

ผู้ถาม: ไม่ใช่ มาจากศรีลังกาสายเถรวาทครับ

พระพรหมคุณาภรณ์: ที่ว่ามาจากสายเถรวาทนั้น ภิกษุณีจีน เมื่อภิกษุณี จากศรีลังกาบวชให้แล้ว เขาสืบกันมาโดยถิ่นวินัยของธรรมคูปตก์หรืออะไร ถ้าใช้วินัยของธรรมคูปตก์ แล้วภิกษุณีที่ถิ่นวินัยสายธรรมคูปตก์นี้ ตัวเป็น นิกายไหนแน่ ในเมื่อธรรมคูปตก์เหลือแต่วินัยให้อาศัย จะเป็นนิกายธรรมคูปตก์ ก็คงพูดไม่ได้ และเมื่อถิ่นวินัยของธรรมคูปตก์ จะยังเป็นเถรวาทได้ไหม แล้ววินัยของเถรวาทกับของธรรมคูปตก์ที่ว่าใกล้เคียงกัน ก็คือต่างกัน จะพิจารณาว่าอย่างไร เรื่องเหล่านี้ต้องชัดทั้งนั้น ก็พร้อมกันพิจารณาเสียก่อน

เท่าที่ทราบ องค์ทะไลลามะ ท่านก็ยังติดขัด ท่านก็เจอปัญหา เหมือนกัน ขนาดมหายานด้วยกัน แม้ว่าทิเบตจะถือตัวว่าเป็นวัชรยาน แต่โดยทั่วไปก็ถือว่าอยู่ในมหายานนั่นแหละ ทั้งๆ ที่อยู่ในสายมหายาน ก็ยังติดขัด ทั้งที่วามหายานใช้วินัยของหินยานได้ ก็ยังไม่สะดวกว่าจะเอาอย่างไร แล้วถึงขณะนี้ทางองค์ทะไลลามะตกลงหรือยังครับ

ผู้ถาม: ยังไม่ได้ตกลง

พระพรหมคุณาภรณ์: นั่นสิครับ ขนาดในสายมหายานเองก็ยังคงตกลงกันไม่ได้ ฉะนั้นจึงว่าด่วนไป ความชัดเจนยังไม่มี แล้วต่อไปภิกษุณีที่บวชนั่นเองจะเจอปัญหา องค์นี้ยังไม่สงสัย เพราะความมุ่งมั่นยังแรงอยู่ แต่องค์ที่บวชต่อไปอาจจะสงสัยตัวเองขึ้นมา แล้วก็จะไม่สบายใจ

เราต้องมีเมตตาต่อผู้ที่บวชเหล่านั้น ต้องคำนึงถึงประโยชน์ของผู้บวชในระยะยาว ไม่ควรคิดแค่ว่าฉันบวชให้แล้ว ฉันถือมติดตามความคิดเห็นของฉัน ฉันทำได้สำเร็จตามมตินั้นแล้ว แต่เสร็จแล้วคนที่รับผลไม่ใช่ตัวเรานะ

ถ้าไม่เห็นความถูกต้องอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ยังมีปมอยู่ คนที่บวชเป็นภิกษุณีนั่นจะเหมือนผจญภัย มีเรื่องต้องไปขบคิดอีก เขาจะไปพูดด้วยความมั่นใจได้อย่างไร ฉะนั้น ความถูกต้องชัดเจนจึงสำคัญที่สุด ถ้าคุณปรารถนาดีต่อเขาจริง คุณต้องทำทุกอย่างให้ชัด เขาจะได้ไม่ต้องไปได้กระแสความวุ่นวาย ไปเจอปัญหาอะไรเยอะเยาะ

รู้จัก ก็มองเห็นว่าไม่ใช่ปัญหาสิทธิสตรี ปรารถนาดีจริง ก็อยากให้ผู้หญิงได้สิ่งที่ถูกที่ดี

ผู้ถาม: เขาก็มีทฤษฎีด้วยนะ ทฤษฎีแบบฝรั่งที่คิดว่าในสมัยปัจจุบันในเกรวาทนีก็ต้องปรับปรุงใหม่ให้มันเหมาะสมกับความคิดของสมัยปัจจุบันนี้ ให้สิทธิกับผู้หญิง

พระพรหมคุณาภรณ์: อันนี้เราบอกได้ชัดเจนอยู่แล้ว ว่ามันไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องอะไรกับสิทธิ ผู้หญิงก็มีสิทธิบวช มีสิทธิตั้งแต่สมัยพุทธกาล จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ก็ยังสิทธิบวชอยู่ ไม่เป็นปัญหาในเรื่องสิทธิสตรีเลย เขามีสิทธิอยู่ แต่คนที่จะบวชให้มีสิทธิพอหรือเปล่า ปัญหามันมาติดตรงนี้

ผู้ถาม: ก็ไม่กล้าถามนะ เราก็ไม่กล้าบวชภิกษุณี

พระพรหมคุณาภรณ์: เรากล้าต่อเมื่อเราชัดเจน เราแน่ใจ แล้วก็มีหลักยืนอยู่แล้ว พูดกันให้ชัดเจน บอกไปเลยว่าท่านมีฐานะอย่างนั้นนะ ท่านไม่ใช่เถรวาทชนิดที่ชัดเจนอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะฉะนั้น การบวชจึงไม่อาจดำเนินไปได้ ก็บอกไปตรงๆ อย่างนั้น ที่นี้หลวงพ่อดีใจวัดสระเกศว่าอย่างไรครับ

ผู้ถาม: ในทางกฎหมายของประเทศไทย มีประกาศปี 1928 ซึ่งมีผลตามกฎหมาย ใช้เป็นแบบ ถือว่าละเมิดทางกฎหมายในการบวชภิกษุณี

พระพรหมคุณาภรณ์: ประกาศนี้นานแล้วครับ ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระสังฆราชกรมหลวงชินวราลงกรณ (พ.ศ. ๒๔๗๑)^๑

อันนั้นคือในแง่กฎหมายเมืองไทย แต่ในแง่ธรรมวินัยก็พิจารณากันได้ เป็นอิสระอีกเรื่องหนึ่ง และที่ท่านออกมาเป็นกฏกติกาทางมหาเถรสมาคม นั้น ท่านก็มีมติขึ้นมาจากการพิจารณาตามพระวินัยนั่นเอง

อันนี้เราก็อาจจะมาดูแง่มุมรายละเอียดที่แตกขยออกไปอีก ซึ่งก็แล้วแต่พระธรรมวินัยอีกนั่นแหละ พระวินัยว่าอย่างไร ก็ว่ากันไปตามนั้น แต่ก็ให้ว่ากันให้ชัดเจน และก็อย่างที่ว่าแล้ว สังฆะต้องมาร่วมกัน เรื่องการบวชที่เพิ่งทำกันไปนี้ ถ้าเป็นอย่างที่ว่าท่านปิดบัง ก็ไม่ดีเลย ควรจะทำให้เปิดเผยแล้วก็ไปด้วยกัน ให้เป็นการสามัคคี

ผู้ถาม: เดิมนี้มีการแตกความสามัคคีหรือครับ

พระพรหมคุณาภรณ์: คือทำให้แตกกันนะ การบวชภิกษุณีก็เป็นปัญหาแล้วยังมาเกิดปัญหาสังฆะแตกอีก ปัญหาก็ก่เกิดขึ้นๆ กันขึ้นมา

ที่นี้ขั้นต่อไปก็คือว่า

^๑ ดู ประกาศ ห้ามพระเณรไม่ให้บวชหญิงเป็นบรรพชิต ใน ภาคผนวก

๑. ทำงานสร้างความรู้ให้เกิดความเข้าใจชัดเจนในพระธรรมวินัย
๒. ให้มองเห็นข้อดีข้อเสียของเรื่องที่เกิดขึ้น ให้เข้าใจว่าวิธีที่ทำมีข้อบกพร่องผิดพลาดอย่างไร

ถ้าความรู้ความเข้าใจเกิดขึ้น เรื่องก็จะค่อยๆ คลี่คลายไปได้ ทั้งนี้ด้วยการที่ว่า เราเอาความซื่อตรงจริงใจเป็นหลัก และมีจุดมุ่งไปที่ตัวธรรมวินัย พยายามให้ศึกษากัน ให้ดูกันให้ชัดเจน

แล้วก็มีควมปรารถนาดีต่อผู้หญิงทั้งหลาย โดยเฉพาะที่ตั้งใจบวชเป็นภิกษุณี บอกว่าฉันไม่ได้รังเกียจ ไม่ได้กีดกันที่จะไม่ให้บวชภิกษุณี แต่ถ้าจะบวช ก็ให้ได้บวชอย่างถูกต้องสมบูรณ์ ให้ได้ของจริง

ตอนนี้ก็จะมีปัญหาตรงที่ว่า ภิกษุณีที่บวชแล้วนี้ มีความมั่นใจในตัวเองว่าได้บวชแบบสมบูรณ์พร้อมอย่างเต็มจิตเต็มใจแท้จริง สว่างโล่งหรือไม่ ตัวเขาเอง บางทีเกิดปัญหากับตัวเอง สงสัยตัวเอง หรือบางทีเกิดปัญหากับคนนั้นคนนี้ใหม่

ส่วนการอ้างสิทธิสตรีนั้น มันไม่ได้มีปัญหาที่จะมาอ้างเลย เป็นเรื่องที่เกิดจากการขาดความรู้ความเข้าใจ ไปอ้างทำไมสิทธิสตรี สิทธิมันมีอยู่แล้วที่จะบวช รอแต่ว่าจะไปบวชได้ที่ไหน ใครมีสิทธิบวชให้ฉันได้

ปัญหาขณะนี้อยู่ที่ว่า ภิกษุไปบวชภิกษุณีโดยไม่มีสิทธิหรือเปล่า ภิกษุเถรวาทจะมีสิทธิบวชภิกษุณีได้ ต่อเมื่อสตรีนั้นผ่านการบวชโดยภิกษุณี สงฆ์เถรวาทอย่างถูกต้องมาก่อนแล้ว ใช่หรือไม่

แล้วก็เรื่องความปรารถนาดีต่อผู้หญิง อันนี้เป็นเรื่องลึกลงไป ลองคิดดูซิว่า ถ้าเราปรารถนาดีต่อใคร เราก็อยากให้คนนั้นได้สิ่งที่ดี ที่ถูกต้อง สมบูรณ์ที่สุด ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง ที่เขาจะได้อิ่มอกอิ่มใจสดชื่น เบิกบานตลอดไป ไม่ต้องหวนกลับมากังวลขุ่นข้องแคลงใจข้างใน ไม่ต้องไปเจอกับความขัดข้อง การที่ต้องคอยแก้ไขคำทักท้วงมีความไม่โปร่งโล่งข้างนอก ในภายหลัง ใช่หรือไม่

ท่านที่เพียรพยายามในเรื่องนี้ ท่านก็ยอมปรารถนาดีต่อสตรี และมองเห็นประโยชน์แก่ส่วนรวม แต่ก็ต้องระวัง บางทีทำไปๆ อาจจะไม่รู้ตัว มุ่งแต่จะทำให้ได้ให้สำเร็จตามความคิดเห็นหรือความยึดถือของตนไปๆ มาๆ อาจกลายเป็นปรารถนาดีต่อทิวฐิฐิของตัวเอง มากกว่าปรารถนาดีต่อผู้หญิงไปได้

เพราะฉะนั้น ท่านที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ จะต้องตั้งสติให้ดี และผู้หญิงเองก็ควรจะมองด้วยความเข้าใจว่า คนที่ปรารถนาดีต่อเราอย่างแท้จริงนั้น น่าจะเป็นผู้ที่พยายามทำทุกอย่างให้ถูกต้องสมบูรณ์ที่สุด บางทีที่ต้องร้องรอก ก็เพื่อพยายามหาทางแก้ปัญหาไม่ให้มีช่องผิดพลาดเสียหาย โดยตั้งใจอยากจะให้สตรีได้สิ่งที่ดี ที่ถูกต้อง ซึ่งสมบูรณ์ที่สุด เป็นประโยชน์มากที่สุด

การรู้เข้าใจว่าบวชภิกษุณี เป็นปัญหาสิทธิสตรีหรือไม่ พิสูจน์ศักยภาพของสังคมร่วมสมัยได้เป็นอย่างดี

ผู้ถาม: ผมสงสัยเรื่องผู้หญิงฝรั่งที่อยากบวช ไม่ได้เกี่ยวกับเรื่องเนกขัมมะสักเท่าไร แต่ไปเกี่ยวในเรื่องของความเสมอภาคกัน ออกไปในเรื่องอยากให้เสมอกันเสียมากกว่า ถ้าผู้ชายทำได้ ผู้หญิงก็ทำได้เหมือนกัน อย่างเช่นการเคารพกันตามอายุพรรษา เขาก็ให้ถือว่าควรเคารพกันตามวันที่บวช หมายความว่า พระบวชใหม่ก็ควรเคารพหัวหน้าแม่ชี การกราบไหว้ การรับประทานอาหาร เขาก็ควรจะมีสิทธิด้วย จะเป็นเรื่องอย่างนี้เยอะเลย

พระพรหมคุณาภรณ์: อันนี้ก็ น่าจะแก้ปัญหาในเรื่องที่ sensitive ไปบ้างหาทางจัด แต่ตอนแรกต้องให้ชัดในเรื่องสิทธิสตรีว่าสิทธิพื้นฐานนี้ เขามีอยู่แล้ว ไม่ได้หายไปไหน แต่เราไม่สามารถจัดขึ้นมาได้ เพราะมันติดขัดแง่อื่น

เอาเรื่องสิทธิสตรีในการที่จะบวชเป็นภิกษุณีกันอีกหน่อย เรื่องนี้วนเวียนมาเรื่อย แต่ในที่คุยกันอยู่นี้ ก็ได้ยินหลายครั้งแล้ว และข้างนอกออกไป ทั้งที่ผมอยู่ห่างไกลผู้คน ปีหนึ่งๆ พบพระพบโยมไม่กี่องค์ไม่กี่คน ก็ยังได้ยินเรื่อย เดียวก็ว่า ทำไมผู้หญิงบวชเป็นภิกษุณีไม่ได้ ทำไมสตรีไม่มีสิทธิที่จะบวช ทำไมไม่ให้สิทธิแก่สตรีที่จะบวชเป็นภิกษุณี

ยิ่งได้ยินนานไป ก็ยิ่งเห็นว่า เรื่องที่แท้จริงนั้นแสนจะไกลจากปัญหาเรื่องสิทธิสตรี มันไม่เกี่ยวกันเลย มองอย่างไร มันก็ไม่เกี่ยว แต่มันเป็นปัญหาการขาดความรู้ความเข้าใจ

โดยเฉพาะคนที่อยู่ในวงการข่าวสาร ไม่ศึกษาหาความรู้ให้เข้าใจให้ชัด ติดอยู่กับความนึกเห็นคิดเห็นที่ยึดถือไว้ แล้วก็วนอยู่นั้น ไม่ไปไหน แทนที่จะมาร่วมกันแก้ปัญหา ก็ไปชักพาให้คนอื่นยิ่งเข้าใจผิดไขว่เขวกันไป

ที่จริงนั้น ปัญหาที่ตั้งไม่ถูก ไม่ตรงประเด็น เรื่องมันไม่ใช่ปัญหาว่า สตรีบวชเป็นภิกษุณีได้ไหม ผู้หญิงบวชเป็นภิกษุณีได้หรือไม่ได้ อันนี้ไม่ใช่ปัญหา ไม่ใช่ประเด็นที่จะต้องพิจารณา มาตั้งปัญหากันใหม่ให้ถูกต้อง ให้ตรงประเด็น

ปัญหาที่แท้ก็คือ “จะฟื้นภิกษุณีสงฆ์เถรวาทที่สูญหายไปแล้ว ให้กลับมีขึ้นใหม่อีก ได้หรือไม่”

หมายความว่า ภิกษุณีเถรวาทเคยมีมาแล้ว มีเยอะแยะมากมายด้วย แต่หมดสิ้นสูญหายไป หมดในอินเดีย และหมดในลังกา ที่ไหนหมดก่อนก็ไม่ทราบชัด และหมดไปเพราะสงคราม เพราะการรุกรานข้ามเหงจากต่างชาติ หรือเพราะเหตุใด หรือเพราะหลายเหตุ ก็ไม่รู้แน่ชัด ไม่เหลือสักองค์เดียว หาไม่ได้เลย ไม่เฉพาะในเมืองศรีลังกาหรือในเมืองไหน แต่ในทั้งโลก หมดสิ้นไปเลย

ตรงนี้ขอแทรกนิดหนึ่ง ว่าถึงศรีลังกา พอตีตอนที่ดูเรื่องมริจวัฏฏวิหาร ในอรรถกถาแห่งมัชฌิมนิกาย เป็นต้น ก็เลยค้นต่อไปที่ *Dictionary of Pali Proper Names* ของ Dr. G.P. Malalasekera แล้วโยงไปถึงคัมภีร์มหาวงศ์ และจุฬวงษ์ ได้พบว่า ที่มริจวัฏฏวิหาร ซึ่งพระเจ้าทภูสุมคามณีอภัยสร้างไว้ที่เมืองอนูราชปุระนั้น ต่อมา ถึงรัชกาลพระเจ้ากัสสปะ ที่ ๔ (พ.ศ. ๑๔๓๙-๑๔๕๖) พระองค์ได้ทรงสร้างตึสสารามถวายเป็นสำนักภิกษุณี และภิกษุณีที่นั่นได้รับมอบหมายให้ดูแลต้นมหาโพธิที่นั่น ถ้าเป็นไปได้จริงว่านี่ ก็แสดงว่าเมื่อใกล้ พ.ศ. ๑๕๐๐ ภิกษุณีสงฆ์เถรวาทในศรีลังกายังเจริญมั่นคงดีอยู่

อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลานั้น เป็นยุคที่ศรีลังกาประสบปัญหาจากพวก ทมิฬมากและต่อเนื่องยาวนาน ทั้งทมิฬมารุกราน ทั้งเจ้าสิงห์ที่รบกันเอง ต่างขอกำลังทมิฬมาช่วย จนในที่สุด อนูราชปุระถูกทิ้งกลายเป็นเมืองร้าง แล้วที่เมืองหลวงใหม่ คือปลัดติปุระ (รู้กันในชื่อว่า "Polonnaruwa") ก็มีภัยทำนองนี้ต่อมาอีก (เช่น ทมิฬพวกโจฬะถึงกับมายึดครองเมืองหลวง จับกษัตริย์ลังกาไปไว้ที่อินเดียนาน ๑๒ ปี และสวรรคตที่นั่น และทมิฬได้สร้างเทวสถานฮินดูขึ้นมาจำนวนมากที่ปลัดติปุระ) บางทีภิกษุณีอาจจะสูญไปในยุคก่อนเวลานี้ก็ได้ ดังที่เมื่อถึงรัชกาลพระเจ้าปรักกมพาหุ ที่ ๑ (พ.ศ. ๑๖๙๖-๑๗๒๙) ซึ่งศรีลังกาเจริญขึ้นมาและมีกัณฑ์ฟื้นฟูพระศาสนาเป็นการใหญ่ ไม่ได้ยืนยันว่าการเอ่ยถึงภิกษุณี เรื่องนี้ ใครมีเวลา ก็ลองช่วยกันสืบค้นดู

ที่นี้ เวลานี้ เราอยากจะมีภิกษุณีเถรวาทอย่างนั้นอีก เราจะทำอย่างไร ทำได้ไหม

ปัญหาเดียวกันนี้ ฝ่ายผู้ชาย ภิกษุก็เจอมาแล้ว นานมาแล้ว ครั้งกรุงเก่าศรีอยุธยา ในสมัยพระเจ้าบรมโกศ ที่ลังกา พวกโปรตุเกสล่าอาณานิคมเข้ามา ก็มีการฆ่าฟันเบียดเบียน เดือดร้อนไปทั่ว พระสงฆ์ก็เบาบางลง ต่อมา กษัตริย์สิงหลกู้ประเทศขึ้นมาได้แล้ว เกิดเรื่องโกรธพระ ไปเป็นฮินดู

หันมาฆ่าพระภิกษุหมดสิ้น เหลือแต่เณร (ภิกษุณีที่มีมา หมดตอนนี้ด้วย หรือหมดมาก่อน ก็ไม่ทราบชัด แต่น่าจะหมดก่อนแล้ว)

พอพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ขึ้นมา ก็ฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ฟื้นฟูอะไรก็ฟื้นฟูไป แต่ไม่มีพระสงฆ์ จะบวชขึ้นมาใหม่ ก็บวชไม่ได้ เพราะไม่มีพระภิกษุมารวมเป็นสงฆ์ที่จะบวชให้

ในที่สุด คิดขึ้นมาได้ว่า ที่เมืองไทยก็มีพระสงฆ์เถรวาทเหมือนกัน และยังไม่หมดไป ก็จึงส่งสิริวิวัฒนอำมาตย์เป็นราชทูตนำคณะทูตมากราบทูลขอพระสงฆ์จากเมืองไทย ได้พระอุบาลีไปอุปสมบทชาวสิงหล เริ่มตั้งต้นภิกษุสงฆ์ในประเทศศรีลังกาให้กลับฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ได้ชื่อว่าเป็นพระสงฆ์สยามวงศ์หรืออุบาลีวงศ์สืบมาจนบัดนี้

ประวัติศาสตร์ไม่ได้เล่าว่า กษัตริย์ลังกาทรงมีพระราชดำริจะขอภิกษุณีจากไทยหรือพม่าไปบวชสตรีสิงหลเป็นภิกษุณีขึ้นมาใหม่หรือเปล่า แต่ถ้าคิด เมื่อทรงทราบว่าไทยและพม่าไม่มีภิกษุณีสืบมา ก็คงทรงดำเนินการอะไรไม่ได้ ประวัติศาสตร์ก็จึงไม่ได้เล่าไว้

อย่างที่เคยพูดแล้ว ไม่เฉพาะผู้หญิงจะบวชเป็นภิกษุณี แต่บวชไม่ได้ถึงผู้ชายก็เหมือนกัน ถ้าภิกษุสงฆ์หมดไป ผู้ชายก็มีสิทธิบวช แต่เขาก็บวชไม่ได้เหมือนกัน ก็เหมือนกันนั่นแหละ แต่ตอนนี้ภิกษุณีสงฆ์หมดไป ภิกษุสงฆ์ไม่หมด เรื่องก็เท่านั้น

ทีนี้ ถ้าว่าตามประวัติศาสตร์ เราบอกว่าภิกษุณีสงฆ์หมดแล้ว ต่อไปภิกษุสงฆ์ก็ต้องหมดไปเหมือนกัน แต่จะหมดเมื่อไร ยังไม่รู้ ก็เป็นเรื่องที่แล้วแต่เหตุปัจจัย ถ้าถึงเวลานั้น ทั้งผู้หญิง ทั้งผู้ชาย ต่างก็บวชไม่ได้ไปด้วยกัน

ทีนี้ มาถึงปัจจุบันขณะนี้ มีสตรีอยากจะบวชเป็นภิกษุณีเถรวาทขึ้นมา ก็ติดขัดที่ปัญหาเดิม คือภิกษุณีสงฆ์เถรวาทหมดไปแล้ว

ครั้นสตรีไปขอให้ภิกษุเถรวาทบวชให้ พระภิกษุเถรวาทก็บอกว่า ภิกษุเถรวาทจะมีสิทธิบวชภิกษุณี ก็ต่อเมื่อสตรีนั้นได้บวชในภิกษุณีสงฆ์เถรวาทเสียก่อนแล้ว ตอนนั้นก็ติดขัดอยู่ที่ปัญหาเก่าอันเดียวนั้นแหละ คือไม่มีภิกษุณีสงฆ์เถรวาทที่จะบวชให้แก่สตรี

แม้จะติดขัดอย่างนี้ แต่สตรีและผู้สนับสนุนจำนวนหนึ่ง ก็ไม่ล้มเลิกความพยายาม ก็จึงมาคิดหาทางแก้จุดติดตันกันไปต่างๆ เช่นว่า

- บางคนก็คิดว่า เอาภิกษุณีสงฆ์มหายานจากใต้หวันหรือฮ่องกงหรือจากจีนแผ่นดินใหญ่มาบวชให้ แทนภิกษุณีสงฆ์เถรวาท ให้เสร็จขั้นต้นนั้นก่อน แล้วก็ให้ภิกษุสงฆ์เถรวาทบวชให้เป็นภิกษุณีเถรวาท แต่วิธีนี้ ก็ไม่ได้รับความเห็นชอบพร้อมด้วยกัน เพราะไม่สมตามหลักแห่งพระวินัย

- บางคนก็คิดว่า ที่ศรีลังกาเดี๋ยวนี้เพิ่งมีภิกษุณีสงฆ์เถรวาทเกิดขึ้นใหม่แล้ว ซึ่งบวชให้โดยภิกษุณีสงฆ์ในเมืองจีนที่ถือว่าสืบสายจากภิกษุณีลังกาที่ไปจีนนานมาแล้ว เราก็นิมนต์ภิกษุณีสงฆ์สายใหม่จากศรีลังกานี้มาบวชให้แก่สตรี เสร็จแล้วก็จึงให้ภิกษุสงฆ์เถรวาทบวชให้ วิธีนี้ก็มีบางพวกเห็นชอบ บางพวกก็ไม่ยอมรับ บางพวกก็ยังรีรอขอความแน่ชัด เพราะภิกษุณีสงฆ์เถรวาทที่เกิดขึ้นใหม่ในศรีลังกานี้ มาจากภิกษุณีจีน ที่เรื่องราวในประวัติศาสตร์ยังไม่ชัดเจนไปร่องโหล่ง และภิกษุสงฆ์ที่ร่วมบวชให้ภิกษุณีจีนนั้น ก็เป็นมหายาน และมีแง่มุมที่ยังต้องพิจารณา รวมทั้งในศรีลังกาเองก็ ยังไม่ได้เป็นที่ยอมรับโดยทางการทั้งบ้านเมืองและคณะสงฆ์

- บางคนก็บอกว่า ไม่ต้องมีภิกษุณีสงฆ์เถรวาทหรอก ภิกษุสงฆ์เถรวาทนี่แหละบวชให้ทีเดียวนะ เพราะพระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงยกเลิกพุทธา-
นุญาตครั้งแรกที่พาให้ภิกษุทั้งหลายบวชให้ภิกษุณี แต่ก็มีข้อแย้งดังที่ได้วิเคราะห์ให้ดูข้างต้นแล้ว

นี่เป็นตัวอย่างของการหาทางออกกันไปต่างๆ ซึ่งต้องเห็นใจทั้งสองฝ่าย ทางผู้จะบวชก็มีศรัทธาย่อมปรารถนาให้ได้สมศรัทธานั้น ทางผู้รับผิดชอบการส่วนรวมของพระศาสนา ของสังฆะ และผู้บวชอีกบางกลุ่ม ก็ต้องการความถูกต้องสมบูรณ์ที่จะให้มั่นใจ และมีความมั่นคง

โดยเฉพาะเมื่อเป็นเรื่องทางพระศาสนาที่ซึ่งลึกลงไปแนบสนิทในจิตใจ ก็ต้องการความเต็มเปี่ยมหนึ่งแนวที่ไม่มีอะไรสะดุดระคาย โดยมีกระบวนการปฏิบัติที่บริสุทธิ์บริบูรณ์

นี่เป็นการพูดพอให้เห็นลักษณะของปัญหา แต่ไม่ว่าจะอย่างไร ที่ตรงไหน ณ จุดใด ก็ไม่ได้มีอะไรเกี่ยวกันเลยกับเรื่องปัญหาสิทธิสตรี จึงควรจะพูดกันให้ตรงเรื่องราว ตรงประเด็นเสียที

ในส่วนสำคัญ มันเป็นเรื่องของปัญหาทางหลักพระวินัยของพระสงฆ์ เรื่องตัวบทกฎหมาย เรื่องกฎระเบียบว่าด้วยกิจการของสถาบัน

ถ้าจะเปรียบเทียบ ก็เหมือนกับว่า คุณผู้หนึ่งมาบอกว่า ฉันขอสมัครเข้าเป็นพนักงานของบริษัทแอร์สยาม แต่บริษัทแอร์สยามล้มเลิกกิจการไปนาน ๓๔ ปีแล้ว เขาก็เรียกร้องว่า ทำไมไม่ยอมให้ฉันมีสิทธิ์สมัครเข้าบริษัทแอร์สยาม

ก็บอกว่าคุณมีสิทธิ์ ถ้าคุณมีคุณสมบัติถูกต้อง ก็สมัครเข้าได้ แต่เวลานี้ ไม่มีบริษัทแอร์สยามที่คุณจะเข้า

แล้วจะทำอย่างไร ก็ต้องตั้งบริษัทแอร์สยามขึ้นมาใหม่ ถ้าตั้งสำเร็จ คุณก็สมัครเข้าได้ เรื่องนี้ ปัญหาไม่ได้อยู่ที่ตัวคุณ เขาไม่ได้กีดกันคุณ แต่อยู่ที่ไม่มีบริษัทที่คุณจะเข้า ยังรอให้บริษัทตั้งขึ้นใหม่

อีกตัวอย่างหนึ่ง เด็กนักเรียนหรือพ่อแม่เด็ก บอกว่าฉันชอบ ป.๗ คือชั้นประถมปีที่ ๗ ฉันจะให้ลูกเข้าเรียนชั้น ป.๗ ทำไมลูกฉันเข้าเรียนชั้น ป.๗ ไม่ได้ ทำไมจึงไม่ให้เขามีสิทธิ์เข้าเรียน

ก็บอกว่า ลูกคุณมีสิทธิ์ ถ้ามีคุณสมบัติถูกต้องถึงเกณฑ์ แต่ระบบ
ประถมศึกษาแบบ ๗ ปี ที่มีเมื่อ ๒๐-๓๐ ปีก่อนโน้น เขายกเลิกไปนานแล้ว

อ้าว แล้วทำอย่างไรลูกฉันจะเข้าเรียนชั้น ป.๗ ได้ละ ตอบว่า ก็
ช่วยกันให้รัฐบาลฟื้นฟูระบบประถมศึกษาแบบ ๗ ปีนั้นขึ้นมาใหม่สิ ปัญหา
ไม่ได้อยู่ที่ตัวลูกของคุณ เขาไม่ได้ปิดกั้นลูกของคุณ แต่อยู่ที่ว่า ป.๗ ถูกเลิก
ไปเสียแล้ว เลยไม่มี ป.๗ ที่จะให้ลูกคุณไปเข้า

ที่นี้ บริษัทแอร์สยาม ก็ตาม ป.๗ ก็ตาม จะฟื้นคืนกลับมาได้
หรือไม่อย่างไร ก็แล้วแต่เหตุปัจจัยเงื่อนไขของแต่ละกรณี ซึ่งเหมือนกันบ้าง
ไม่เหมือนกันบ้าง เช่น เรื่องเงิน หรือทุนทรัพย์ เรื่องนโยบายของรัฐ เรื่อง
ความต้องการของประชาชน เรื่องความเหมาะสมกับยุคสมัย ก็ต่างกันไป

แต่สำหรับบริษัทภิกษุณีสงฆ์นี้ เงื่อนไขสำคัญ นอกจากความต้องการ
ของสตรี ของสังคม เป็นต้นแล้ว เงื่อนไขใหญ่ได้แก่พุทธบัญญัติเกี่ยวกับการ
บวชของภิกษุณีนี้เอง

นี่ก็คือจุดที่ว่า ภิกษุณีสงฆ์เป็นเจ้าของสิทธิในการเริ่มการบวชภิกษุณี
เมื่อภิกษุณีสงฆ์ไม่มีแล้ว ใครมีอำนาจที่จะมาเอาสิทธิของภิกษุณีสงฆ์นั้นไป
ใช้ หรือจะมองข้ามไม่ต้องคำนึงถึงสิทธิของภิกษุณีสงฆ์อันนี้เลยได้ไหม

ตอนนี้ก็หาทางกันไป บ้างก็หาช่องจากพุทธบัญญัติ บ้างก็หาทางให้
เต็มเปี่ยมตามพุทธบัญญัติ เป็นต้น จะหากันอย่างไร ก็ไม่ต้องทะเลาะกัน
และหาความรู้ความเข้าใจให้ถูกต้องดี

แต่รวมแล้วก็คือ มันเป็นปัญหาเรื่องว่าบริษัทล้ม แล้วจะตั้งกันเอง
ใหม่ได้ไหม ไม่ใช่ปัญหาว่าใครมีสิทธิ์จะบวชหรือจะเข้างานได้หรือไม่

บางที่อาจจะเป็นเพราะความยึดติดและความระแวงที่ห่วงเหนียว
ห่วงไหวเกินไปนี้ ลัทธิเรียกร้องปกป้องสิทธิ์ก็เลยทำพิชแก่เรา ทำให้คอยจะ
ตั้งปัญหาต่างๆ ไปเป็นปัญหาเรื่องสิทธิไปหมด

อย่างเรื่องสิทธิสตรีในการบวชเป็นภิกษุณีนี้ ที่บอกว่า ทำไมสตรีบวชเป็นภิกษุณีไม่ได้ ทำไมไม่ให้สตรีมีสิทธิบวชเป็นภิกษุณีนั้น เราเรียกร้องสิทธิจากใคร ที่จริง ไม่มีใครตัดหรือปิดกั้นสิทธิที่ว่านั้นแต่อย่างใด

แต่เมื่อเรียกร้องหรือทวงไปทวงมา พฤติกรรมในการเรียกร้องของเรา ซึ่งคลุมเครือและไม่ตรงเรื่อง ก็เลยจะถูกต่อว่าแบบย้อนเอาได้ว่า ทำไมคุณจะต้องไปละเมิดสิทธิของพระพุทธเจ้าด้วยเล่า

ละเมิดอย่างไร ก็ละเมิดสิทธิของพระพุทธเจ้าในฐานะองค์พระศาสดา ที่จะให้สาวก โดยเฉพาะภิกษุทั้งหลายปฏิบัติตามพุทธบัญญัติ แล้วก็ไปละเมิดสิทธิของภิกษุทั้งหลายด้วย ละเมิดอย่างไร ก็ละเมิดสิทธิของภิกษุทั้งหลายในการที่จะปฏิบัติตามโดยไม่ละเมิดพุทธบัญญัตินะซี

ปัญหาการบวชภิกษุณี ที่ถูกโยงหรือถูกตั้งมาเป็นปัญหาสิทธิสตรีนี้ มองแง่หนึ่งทำให้มองเห็นว่า สิทธิสตรีนี้เป็นเรื่องที่ยัง sensitive หรืออ่อนไหวมากในปัจจุบัน และจากความอ่อนไหวนั้นก็ทำให้เกิดความระแวงพอลม้ายอะไรกระทบหรือมีแง่ที่แตะนิดเดียว ก็จับเอาเป็นเรื่องสิทธิสตรีไป ทั้งที่ไม่ตรงเรื่องกันเลย แล้วก็ทำให้เกิดปัญหาแตกแขนงซับซ้อน ขยายปัญหานั้นบานปลายออกไปอีก พร้อมทั้งทำให้การแก้ปัญหาพลัดเพี้ยนไปด้วย

แต่มองกว้างออกไปอีก เรื่องสิทธิสตรีเป็นเพียงส่วนหนึ่งของแนวคิดในการเรียกร้องสิทธิ หรือทวงสิทธิ ซึ่งในยุคสมัยใหม่นี้ ได้ปลูกฝังหล่อเลี้ยงพัฒนากันมานาน จนกลายเป็นการสะสมสภาพจิตเคยชินแบบเรียกร้องปกป้องตัว ซึ่งก็ช่วยให้อารยธรรมพัฒนามาด้านหนึ่ง แต่ดูเหมือนว่าบางทีก็ซักจะไปสุดโต่งและเสียดุล

ควรจะต้องช่วยกันระวังความสุดโต่งนั้น และหันไปเน้นความคิดในทางเอื้อเผื่อแผ่ให้แก่กันขึ้นมาดู

แล้วอีกอย่างหนึ่ง ปัญหานี้ทำให้มองโยงไปถึงปัญหาใหญ่ของโลก หรืออารยธรรมในปัจจุบัน ที่ว่าโลกเจริญก้าวหน้าอย่างล้ำเหลือ เป็นโลกาภิวัตน์ เป็นยุคไอที หรือเป็นอะไรก็สุดแต่จะตั้งชื่อกันไป แต่โลกที่ว่าเจริญนั้น ยิ่งหน่วงหนักเพียบแปล้ไปด้วยปัญหา และมนุษย์ทั้งหลาย แทนที่จะสามารถแก้ปัญหาได้ดีขึ้น กลับยิ่งห่างไกลจากการแก้ปัญหา

ดูเหมือนว่าเราจะใช้ความเจริญเป็นเครื่องทวิปัญหา มากกว่าใช้มันแก้ปัญหา ดังที่ระบบข่าวสารข้อมูลที่ก้าวหน้า แทนที่เราจะใช้ในการแสวงหาและแผ่ขยายความรู้ความเข้าใจให้เข้าถึงความจริงได้ชัดเจน กลับกลายเป็นเครื่องเสริมย้ำและแพร่กระจายความคิดเห็นข้อยึดถือที่ซ้ำเติมปัญหา หรือไม่เช่นนั้น ก็สร้างกระแสปลุกปั่นคนให้หัวนโหวงายตื่นไปตามกระแส มองอะไรๆ แค่ตามกระแส เข้าไม่ถึงความรู้จริง จึงแก้ปัญหาอะไรไม่ค่อยได้

จะต้องหันไปมุ่งที่ความรู้ที่ถึงความจริง โดยเฉพาะสังคมไทย ต้องให้ความคิดเห็นเป็นรองจากความรู้ คิดงอกเงยขึ้นไปจากความรู้ และคิดบนฐานของความรู้จริง มิฉะนั้น จะเลื่อนไหลลงไปทางอบายพื้นตัวไม่ขึ้น

เป็นอันว่า ถ้าถือตามพุทธบัญญัติครั้งหลัง ภิกษุทั้งหลายได้ถูกลดถูกจำกัดสิทธิลงไป ให้ไม่สามารถบวชภิกษุณีได้เอง แต่มีเหลือเพียงสิทธิที่จะบวชโดยยอมรับภิกษุณีที่บวชโดยภิกษุณีสงฆ์มาแล้ว

ดังนั้น ในแง่นี้ การที่จะบวชเป็นภิกษุณีของสตรีในบัดนี้ จึงไม่ใช่ว่าสตรีไม่มีสิทธิที่จะบวช แต่ภิกษุทั้งหลายต่างหากที่ไม่มีสิทธิไปบวชให้สตรีโดยลำพัง (ต้องรอภิกษุณีสงฆ์บวชเสร็จไปก่อน)

ตรงนี้ ขอแยกเรื่องด้านสิทธิสตรีออกไป ส่วนเรื่องเกี่ยวกับความเสมอภาค อันนี้มีข้อควรเห็นใจ ซึ่งน่าจะช่วยกันพิจารณาหาทางจัดให้เหมาะสมสมควร

ผู้ถาม: ต้องทำให้ชัดเจน ในปีที่ผ่านมาแล้ว ปัญหาที่มี สีสรรหาที่อายุมากแล้ว ก็สงสัย คือเขาสามารถสอนกรรมฐานได้แล้ว ก็สงสัยว่า มีพระที่พยายามทำให้สีสรรหาอยู่ต่ำกว่า ชาวบ้านก็สงสัยอย่างนี้บ้าง แต่ความจริงเราก็ยกสีสรรหาให้สูงพอสมควรนะ ไม่ได้เบียดเบียนอะไร แต่เรื่องเหล่านี้มันยังยึดถือมาก แต่แม่ชีสีสรรหาบางคนก็ไม่ถืออะไร ก็สบายใจ

พระพรหมคุณาภรณ์: อันนี้เรื่องความเสมอภาค แยกเป็นอีกประเด็นหนึ่ง อย่างที่ว่าแล้ว น่าเห็นใจ เพราะว่าอยู่ในโลกอย่างนี้ ความรู้สึกถืออะไรกันก็ยังมีอยู่ ก็ควรหาทางให้เกียรติเท่าที่จะเป็นไปได้ เป็นเรื่องพิจารณาต่างหาก

ความเห็นใจของเรา ถ้าได้มากับความเข้าใจของเขา ก็จะเบาใจลง เริ่มตั้งแต่ให้เข้าใจหลักการที่ว่ามาแล้ว ว่าตอนนี้เรายังไม่มีการให้บวชภิกษุณี เพราะว่ายังติดปัญหาเรื่องพระวินัย ต้องให้เขาเข้าใจ แต่ถึงอย่างนั้นเราก็พยายามยกฐานะของผู้หญิงขึ้น อย่างที่ตอนนี้ก็เป็นสีสรรหา นี่ก็คือสถานะที่ก้าวมาได้ของผู้หญิงในขณะที่ยังไม่ได้บวชเป็นภิกษุณีอย่างเต็มสมบูรณ์ ขึ้นนี้ก็น่าจะได้รับความพอใจในระดับหนึ่ง

เรื่องที่ต้องเข้าใจอื่นอีก ก็เช่นว่า ในสมัยพุทธกาลมีเรื่องภิกษุไม่ไหว้ภิกษุณี นั่นก็เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมในสังคมยุคพุทธกาลที่เขาถือกัน คือนักบวชในลัทธิอื่นเขาไม่ยอมรับ เขาไม่ไหว้สตรีกัน

ตอนนั้นพุทธศาสนายังถูกจ้องหาช่องที่จะกดจะข่ม ถ้าพระไปไหว้ภิกษุณี เขาไม่มองในแง่ว่าพระกับพระไหว้กัน แต่เขามองว่าพระไหว้สตรีทั่วไป แล้วเดียวยกก็ได้โอกาสข่มทันทีว่า พระในพระพุทธศาสนานี้ต่ำมาก จึงต้องไหว้สตรี ทางพระพุทธศาสนาก็ต้องระวัง ต้องกันไว้

ผู้ถาม: เขาก็จะอ้างว่าสมัยมันเปลี่ยนไป ผู้หญิงก็มีการศึกษาสูง

พระพรหมคุณาภรณ์: นี่ก็คือจ้องอีกแบบหนึ่ง เปลี่ยนไปทางตรงข้าม เราก็ไม่ได้ค้านอะไร แต่ประเด็นอยู่ที่ว่า พุทธบัญญัตินี้ว่าไว้ตามเรื่องในพุทธกาล

แล้วก็รวมๆ กันมา เราก็ตกลงกันว่าให้ถือรวมตามนั้น ทีนี้ พอถือเต็มรวมอยู่ด้วยกันในนั้นทั้งหมดแล้ว ถ้าเรายอมปรับแก้ข้อนี้ มันก็จะไปเกี่ยวกับข้ออื่น เปิดช่องให้ปรับแก้ข้ออื่นได้ด้วย ทีนี้ ถ้าจะแก้ หรือไม่แก้เลย ทางไหนผลดี หรือผลเสียจะมากกว่ากัน มันก็กลายเป็นทางเลือกที่ขยายปัญหา

ในคราวสังคายนาครั้งที่ ๑ ท่านก็พิจารณาแล้วว่า จะเอาในแง่ยอม ถอนยอมแก้ได้ หรือถือเต็มตามพุทธบัญญัติทั้งหมด จะเอาอย่างไร ก็เห็นว่า เมื่อตกลงกันให้ชัดไม่ได้ว่าสิกขาบทเล็กน้อยคือแค่ไหน ถ้าเรายอมให้แก้ได้ ผลเสียจะมากกว่า ก็จึงมีมติให้ถือเต็ม เพราะถ้ายอมแก้อันนี้ อันโน้น ก็แก้กันไปเรื่อยๆ ต่อไปหมดไม่เหลือเลย ทั้งสองทางก็มีข้อดีข้อเสีย แต่ถ้ามองระยะยาว ที่อยู่มาได้ถึงตอนนี้ ก็โดยเอาแบบเต็มรูปไว้

สาระนั้นก็อยู่ที่เจตนาธรรมณ์ว่าจะรักษาธรรมะไว้ได้ โดยเอาวินัยมา รองรับธรรมะ วินัยไม่ได้ถือเป็นจุดหมายอะไร เจตนาที่แท้จริงไปที่ธรรมะ ว่า ทำอย่างไรจะให้วินัยรักษาธรรมะไว้ได้ บางครั้งเราก็เลยต้องยอมบ้าง ยอมเสียประโยชน์ไปบ้าง เพื่อรักษาธรรมะเอาไว้

มองในแง่หนึ่ง ถ้าหากว่าเราไม่ถือผู้หญิงผู้ชาย เราจะไหว้ใครก็ได้ เราจะได้ฝึกตัวเองทั้งหมด อย่างสมเด็จฯ โตะ ตอนนั้นท่านจะไปที่ไหนไม่ทราบ มีสุนัขนอนอยู่ ท่านก็ค่อยๆ ก้มอ้อมสุนัขไป คนเขาก็ว่าท่านนี่เคารพสุนัข ท่านก็มีคำตอบของท่านที่มีเหตุผล การที่เราทำแบบนี้ก็คือการที่เราได้ฝึกตัวเองมากขึ้นอีก ไม่มีอะไรเสียหาย

เราต้องแยกกระหว่างรูปแบบกับเนื้อหา ในแง่หนึ่งมันก็คือการฝึกตัวเอง วินัยแต่ละข้อมีเหตุผลเบื้องหลังอยู่อย่างนั้นๆ เมื่อเวลาผ่านไป สภาพแวดล้อมเปลี่ยนไปซึ่งอาจจะไม่เข้ากับเหตุผลนั้น แต่เพื่อถือข้อวินัยนั้นให้มันได้ประโยชน์ เราก็ใช้มันเป็นเครื่องฝึกตัวเองซะ นี่ว่าไว้ขั้นหนึ่งก่อน

ปัญหาอย่างเรื่องบวชภิกษุณี จะว่ากันไปอย่างไร เราใช้เป็นเครื่องฝึกตนและฝึกคนได้ทันที

ผู้ถาม: ก็มีอีกเรื่องหนึ่ง เรื่องสงฆ์การไม่มีอคติต่อผู้หญิง เรื่องที่มีภิกษุรุ่นหลังมาใส่เอง ไม่ได้มาจากพระพุทธรเจ้า

พระพรหมคุณาภรณ์: หมายถึงครุธรรม ๘ ใช่ไหม อันนี้ก็พิสูจน์กันไป ก็ไม่ว่าอะไร เป็นเรื่องของการศึกษา ก็ศึกษากันไป ถ้าตอนนี้ยังไม่ชัด ก็พิสูจน์กันไป แต่ไม่ควรจะตัดสินใจอะไรง่าย ๆ ว่าอันนี้ไม่ใช่พระพุทธรเจ้าตรัส มีคนใส่ภายหลังอะไรอย่างนี้ ก่อนจะต้องตัดสินใจ น่าจะศึกษาให้ชัด ให้เพียงพอ ก่อน เรื่องครุธรรม ๘ นี้ ผมก็ได้ตอบไว้ยาว

ส่วนเรื่องใหม่นั้น ในแง่หนึ่งก็ถือว่าเป็นการปฏิบัติตามพระวินัยเพื่อรักษาแบบแผนส่วนรวม เพื่อประโยชน์ของสังฆะส่วนรวม แล้วก็เป็นการฝึกตัวเองไปด้วย แต่เรื่องใหม่นี้ก็มีแง่พิจารณา ซึ่งควรจะศึกษาเรื่องครุธรรมให้ชัดก่อนจึงจะดี เรื่องครุธรรมอาจจะมีแง่มุมอะไรที่ไม่เหมือนอย่างที่คิดที่เข้าใจกันก็ได้

ที่มีผู้พูดว่าครุธรรม ๘ มีพระรุ่นหลังใส่เข้าไป ไม่ได้มาจากพระพุทธรเจ้านั้น ได้ยินหลายครั้ง ฟังใหม่ๆ ก็น่าจะพลอยสงสัย แต่พอพิจารณาให้ชัดขึ้น จะเห็นว่า ถ้าพระองค์ไหนคิดจะทำอย่างนั้น ก็ไม่รู้อะไรจะไปทำไม ทั้งตนเองก็จะไม่ได้ผลสมปรารถนา ทั้งมีวิธีที่ได้ผลกว่าและง่ายกว่า แต่จะอย่างไรก็ตาม ถึงแม้ทำไป ก็ไม่เห็นทางที่ใครจะเชื่อฟัง

เรื่องการบวชภิกษุณีคล้ายจะเป็นปัญหาเด่นของยุคสมัย เป็นปัญหานั้นไม่เป็นไร กลับแสดงถึงการที่สตรีสนใจชีวิตในทางพระศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องที่ดี ที่ควรสนับสนุน และเมื่อเกิดปัญหา ก็ช่วยแก้กันไป แต่ข้อสำคัญอยู่

ที่กรรม คือการคิดพูดทำในการที่จะแก้ปัญหามันกลายเป็นเกิดปัญหาซ้อนขึ้นมา เช่น โยงไปเป็นปัญหาสิทธิสตรี ปัญหาการกล่าววาทันทั้งกับคนสมัยปัจจุบันด้วยกัน และย้อนไปตีเทียบกล่าวว่าคนในอดีต

แต่ที่เท่านั้น ปัญหาตัวจริงที่เป็นพื้นฐาน แทบจะเป็นปัญหาอันเดียวคือปัญหาความไม่รู้ การไม่ศึกษา ไม่แสวงหาความรู้ให้ชัดเจน หรือให้เพียงพอ แล้วด่วนสรุปหรือตัดสินว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ควรต้องช่วยกันแก้ปมนี้ ให้คนพูดด้วยความรู้ และทำด้วยความรู้

จริงอยู่ มีหลายอย่างในอดีตที่เราไม่สามารถรู้ได้ใสสว่างกระจ่างแจ้ง เพราะข้อมูลในเรื่องนั้น แง่นั้น ไม่มีมาถึงเรา แต่ความไม่ผลุนผลัน ไม่ผลิผลาม พยายามตรวจสอบ สืบค้นให้ทั่วชัด จะช่วยได้มาก เมื่อศึกษาไปได้แค่ไหน รู้แล้วเท่าใด ก็พูดให้พอดีกับความจริงที่รู้

จะต้องเน้นการแก้ปัญหาคำถามไม่รู้ ปัญหาการไม่เพียงพอพยายามศึกษาแสวงหาความรู้ พร้อมทั้งปัญหาวิธีศึกษาและนำเสนอข้อมูลความรู้ที่ขาดพร่องไม่เพียงพอ ทั้งภายในตัวบุคคลและภายนอก อย่างน้อยฝึกให้พูดด้วยความรู้แค่พอดีกับความจริง และทำอะไรๆ ด้วยความรู้

ข้อ ข้อนี้คำถามของโยม อาตมาเคยพูดว่า ปัญหาการบวชภิกษุณีนี้เรายังอยู่ในขั้นของการแสวงหาความรู้เท่านั้น ยังรู้อะไรไม่ค่อยเพียงพอ เพราะฉะนั้น ไม่ควรด่วนสรุปเรื่อง หรือถึงกับตัดสินความจริงง่ายๆ ตั้งแต่ความรู้ในหลักพระวินัยมาจนกระทั่งเรื่องสถาบันและองค์กรในปัจจุบัน

ได้พูดเรื่องหลักมาไม่น้อยแล้ว ตอนนี้ อยากจะพูดถึงสภาพปัจจุบันกันสักนิด เมื่อกี้ก็ได้พูดถึงภิกษุณีที่ว่าสืบสายเป็นเถรวาทมาในเมืองจีน คือว่าตามสายการอุปสมบท แล้วว่า ภิกษุณีนี้ถือพระวินัยสายอะไรครับ ขอทบทวนอีกที

ทวนคำผู้ถาม: ธรรมคูปตค์ครับ เพราะว่าใกล้เคียงที่สุด

พระพรหมคุณาภรณ์: ว่าเป็นภิกษุณีสืบสายเถรวาท และถือวินัยของนิกายธรรมคูปตค์ เมื่อกี้ท่านว่าเพราะใกล้เคียงที่สุด แต่อันนี้หมายถึงภิกษุณีในเมืองจีนที่ว่าสืบสายเถรวาทมานั้น ถือวินัยของนิกายธรรมคูปตค์กันต่อมา แต่เท่าที่ได้ยินได้ฟังมาบ้าง ก็ว่า ภิกษุณีใหม่ในศรีลังกา ที่บวชจากภิกษุณีจีนในสายเถรวาทนั้น ได้หันมาใช้วินัยของเถรวาท

อย่างที่บางท่านว่า วินัยภิกษุณีสายธรรมคูปต์นั้น คล้ายกับของเถรวาท มีลักษณะมากกว่าเถรวาทด้วยซ้ำ หรือว่าธรรมคูปตค์ก็เป็นเถรวาทด้วยเหมือนกัน อะไรทำนองนี้ ในทางวินัยคงต้องเรียกว่าพูดกลมกล่อมกลม

จะมีคนล้อเอาได้ว่า จะไปเอาจำนวนมากกว่ามาอ้างได้อย่างไร ถ้าตัดปาราชิกหรือสังฆาติเสสออกข้อเดียว ถึงจะมีลักษณะที่อื่นมากกว่าหลายสิบข้อ ก็ไม่มีความหมายอะไร คือ ที่จริงนั้น เมื่อว่าตามหลัก สาระไม่ใช่อยู่ที่มากกว่าหรือน้อยกว่า มันอยู่ที่ว่า ถ้าไม่เหมือน ไม่ตรง ไม่ใช่อันเดียวกัน ก็ไม่ใช่ เป็นอย่างนี้ใช่ไหม

ต้องให้โอกาสเขาดูข้อมูลข้อเท็จจริง เช่น เทียบกันให้ชัดก่อน หรือที่ว่าธรรมคูปตค์ก็อยู่ในเถรวาทนั่นแหละ เขาก็จะล้อว่า ที่เขาถือว่าอย่างนี้ ถ้าพระในนิกายธรรมคูปตค์ท่านฟื้นขึ้นมาได้ ท่านคงรีบมาร้องบอกว่าฉันไม่ใช่เถรวาทนะ ฉันแยกออกไปชัดเจนเด็ดขาดแล้ว อย่ามาตุ้ ดั่งนี้เป็นต้น

ตามที่ว่ามา ท่านที่อยู่ในเรื่องนี้ จะต้องเห็นใจคนอื่นข้างนอก จะเห็นว่าเรื่องหลักการ เรื่องความเป็นมาต่างๆ นั้น ยังซับซ้อน ยังคลุมเครือ อย่างน้อยที่บอกมาก็ไม่ตรง ไม่ชัด คนที่ทำงานของส่วนรวม เขาก็ควรมีสิทธิที่จะได้ทราบทุกอย่างให้ชัดเจนในการพิจารณา ก่อนจะมีมติอะไร ไม่ใช่ที่เราว่าอย่างนี้แล้ว ฉันว่าฉันชัดของฉันแล้ว คุณจะต้องเห็นตาม ต้องยอมรับตามนี้

ยังเป็นเรื่องของสถาบัน เรื่องวินัย ที่เป็นเรื่องสมมุติ ถ้าเราตกลงว่า สมมุติอันนี้ดี จะรักษาไว้ ก็ต้องให้ชัดเจน และรักษาให้ดี เพราะสมมุตินั้น เป็นเรื่องของมนุษย์ สมมุติอยู่ได้ด้วยมนุษย์ ขึ้นต่อมนุษย์ ถ้ามนุษย์ไม่ใส่ใจ จัดให้เข้าที่ถูกต้อง ก็เอาดีไม่ได้ และคำที่ว่ามนุษย์นั้น ก็หมายถึงหมู่มนุษย์ ส่วนรวม หรือสังคม ซึ่งจะต้องเป็นไปโดยรักพร้อม ที่พระพุทธเจ้าทรงเน้น ให้มีสามัคคีเป็นเอกภาพนั้นแหละ

ทั้งนี้ มันไม่เหมือนปรมาต্মหรือสภาวะที่ว่า ถึงแม้มนุษย์จะไม่ใส่ใจ จะปล่อยเรื่อยเปื่อยอย่างไร มันก็ไม่เป็นอะไร มันก็อยู่ก็เป็นไปของมันอย่างนั้น เพราะปรมาต্মหรือสภาวะนั้นมันเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ได้ขึ้นต่อคน

อย่างน้อยก็ให้เป็นขั้นเป็นตอน เริ่มต้น โดยพื้นฐาน ก็ให้แน่ชัดตาม หลักการว่าอย่างนี้ๆ ต่อจากนั้น เมื่อมันมีข้อติดขัดอะไร เช่นมีแ่งมุมที่ เกี่ยวกับกาลเทศะ ซึ่งไม่อาจเป็นไปตามหลักนั้นโดยสมบูรณ์ ก็มาพิจารณากันอีกขั้นหนึ่งว่าจะเป็นไปได้ไหม ให้เห็นข้อเท็จจริงและเหตุผลชัดเจนเป็น ขั้นตอนไปตามลำดับ

ยกตัวอย่างทางวินัยในจุดนี้ ไม่ต้องพูดถึงภิกษุภิกษุณีในสายอื่น นิกายอื่น แม้แต่ในนิกายเดียวกัน ในสังฆะที่อยู่ด้วยกันนี้ ภิกษุรูปหนึ่ง ถูกสังฆะลงมติถอดสถานะะ ยกเลิกเพิกถอนสิทธิ (เรียกว่าทำอุกเขปนิย-กรรม) ก็กลายเป็นนานาสังวาส ถ้าสังฆะยังไม่ยอมรับกลับเข้าสังฆะ ก็ไม่มี สิทธิเข้าร่วมสังฆกรรม ถ้ามาเข้าร่วมในที่ประชุม เช่นในการบวชนี้ ก็จะทำให้สังฆกรรมนั้นเสีย กลายเป็นโมฆะไป

นี่เป็นการพูดในแง่ความรู้ แต่จะตกลง จะเอาอย่างไร ก็ควรรู้จักก่อน รู้ ให้ชัดที่สุด ยิ่งชัดเท่าไร ก็ยิ่งดี คือทำด้วยความรู้

แต่ผมเองนี่ไม่เกี่ยวข้องด้วย ที่จริงเป็นเรื่องที่ควรสนใจ และก็สำคัญ แต่ที่วัดนี้ตามปกติไม่ได้พูดถึงเรื่องนี้กันเลย ไม่ใช่ไม่สนใจ แต่ไม่มีเวลาที่จะเอาใจใส่ เรื่องที่จะทำโดยตรงก็มีเวลาไม่พออยู่แล้ว เมื่อมีท่านที่มาถาม ก็จึงได้พูดได้ตอบกันที่ เป็นการพูดแบบช่วยกันมองเรื่องนี้ แต่บางทีคุณล้ายเอาใจใส่ ไม่ใช่อะไรหรอก คือเมื่อจะพูดกัน ก็ต้องพยายามให้ชัด แต่พูดเสร็จแล้วก็ผ่านไป ไม่ได้ใส่ใจอีก อย่างที่ว่า ตัวผมเองนี่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับอะไรด้วย

บางท่านเข้าใจผิด ถึงกับพูดทำนองว่าผมอยู่ในการปกครองคณะสงฆ์ อยู่ในมหาเถรสมาคม ต้องพูดให้ถูกว่า อยู่ในใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม เป็นภิกษุรูปหนึ่ง มีตำแหน่งสูงสุดเป็นเจ้าของาวาสวัดหนึ่งในต่างจังหวัด

พระเถระรูปใดบ้างเป็นกรรมการมหาเถรสมาคม ผมก็รู้แน่เฉพาะสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งกฎหมายบัญญัติไว้ให้ท่านเป็นโดยตำแหน่ง ส่วนท่านอื่นๆ ก็มีเพียงบางท่านที่พอจำได้จากที่เคยได้ทราบ บางที่ได้ยินทางข่าวสาร แต่ผมมีโอกาสรู้ร่น้อยกว่าชาวบ้าน เพราะไม่ถึงหนังสือพิมพ์ ไม่ถึงทีวี ได้แค่ข่าววิทยุเจ็ดโมงเช้า กับหนึ่งทุ่ม พอได้เค้าเหตุการณ์บ้านเมือง ก็เท่านี้

ทีนี้ เมื่อถาม ก็พูดในแง่ความรู้ อย่างที่ว่าช่วยกันมอง ที่มาถามนี่ ก็เหมือนกับมาบอกว่าช่วยมองเรื่องนี้หน่อยซิ มองแล้ว ผู้ถามไปแล้ว ก็จบ

ทีนี้ เรื่องการบวชภิกษุณีนี้ โดยเฉพาะในแง่ของเถรวาท ซึ่งรู้กันอยู่ทั่วไปว่าที่ไหนก็เหมือนกันทั่วโลก ไม่เหมือนมหายานที่ท่านก็ว่าไปตามนิกายย่อย ตามกลุ่ม ตามหมู่ของตนๆ เราต้องเข้าใจท่าน

เวลามองเรื่องนี้ เท่ากับเราต้องมองพร้อมกัน ๒ ด้าน คือ

ด้านหนึ่ง มองถึงผู้ที่ประสงค์ให้มีการบวชภิกษุณีเถรวาทนั้น อาจจะมีเรียกว่า เจ้าของกรณี ที่เขาจะได้ประโยชน์ ตลอดไปถึงประโยชน์ของสังคม

อีกด้านหนึ่ง มองถึงส่วนรวมของสังฆะทั่วไป อาจจะเรียกว่าที่รอดูกัน อยู่ทั่วทั้งโลก

แล้วสังฆะของเถรวาทนี้ อย่างที่ว่า ก็ค้ำนึ่งนึ่งถึงความเป็นอันหนึ่งอัน เดียวกัน ที่จะอยู่กันได้ด้วยความถูกต้องลงตัว อยากได้ทั้งสมานฉันท์และ เอกฉันท์ ยิ่งมาเห็นการเคลื่อนไหวเป็นกลุ่มเล็กเป็นหมูน้อยขยับกันไป ท่าน ที่อยู่ในสถานะเหมือนกับรับผิดชอบสังฆะส่วนรวม ก็เหมือนจะยิ่งเขม็ง

ส่วนกลุ่มหรือหมู่ที่ทำ จะเรียกว่าล้าหน้าไปแล้วหรืออย่างไรก็แล้วแต่ ก็ยิ่งต้องหวังแรงบีบจากภายนอก เช่นเสียงหรือกระแสสังคม เข้ามากดดัน อีกฝ่ายหนึ่งก็อาจจะเอาเฉยเชื่อว่า

อย่างนี้ก็คือไม่ไปด้วยกัน รวมแล้วก็ไม่ราบรื่น แล้วก็เสียกำลัง

ถ้าจะให้ตีจริง ชั้นแรก เป็นฐานใหญ่ ก็คือ ทำอย่างมั่นคง ถ้าเริ่มต้น ด้วยหลักกลางที่ว่า ได้ความจริงที่รู้แน่ชัด และปฏิบัติกันมาอย่างถูกต้อง ถ้า มีอันนี้แล้ว ใครจะไปปฏิเสธได้ เรื่องก็ลงตัวง่าย มิฉะนั้น จะเรียกว่าอย่างไรดี คงต้องว่า ก็ได้แค่หึ่งกหึ่งกันอยู่อย่างนี้

ที่พูดตอบมานี้ ก็ดังได้บอกไปแล้ว คือขอเน้นเฉพาะในด้านความรู้ ที่ว่าช่วยมอง ทำได้แค่สื่อให้เกิดความเข้าใจ และเสนอให้พิจารณา

ที่จริงว่าจะเสนอทางเลือกในการบวชภิกษุณีสัก ๒-๓ อย่าง แต่ตอนนี้ คิดว่าคงต้องพอดแค่นี้ก่อน เพราะงานที่ตั้งใจทำยังไม่ชยับ เดี่ยวจะหยุด สะดุดไปหมด เรื่องนี้ ในแง่ความรู้ พอดีค้นหาไปได้ แต่ในแง่สถานะ ขอ เป็นแค่คนข้างนอกต่อไป

บวชในวินัย ไปได้ครึ่งลำ แต่บวชในธรรม ไปได้เต็มที

คำถามสมทบ: (หลังจบเรื่องกันไปแล้ว พระภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งอยู่ในทางผ่านของเรื่อง ได้ขอคำตอบสำหรับคำถาม ๓ ข้อ เห็นว่าเข้ากับแนวของเรื่องที่สุดกัน จึงตกลงนำมารวมไว้ด้วย) มีคำถาม ดังนี้

๑. ถ้ายอมรับว่า เมื่อภิกษุณีสงฆ์เถรวาทหมดไป ไม่มีแล้ว ก็บวชภิกษุณีเถรวาทขึ้นมาไม่ได้ แล้วถ้ามีการบวชนักบวชหญิงขึ้นมาอย่างใดอย่างหนึ่ง ในเถรวาทนี้ โดยพระภิกษুবวชให้ นักบวชหญิงนั้นจะเทียบได้กับสามเณรีในพุทธกาลหรือไม่?

๒. นักบวชหญิงที่บวชขึ้นมาอย่างนั้น สามเณรจะกราบไหว้ได้เหมาะสมแค่ไหน?

๓. เมื่อมีการอุปสมบทพระภิกษุเถรวาท จะนิมนต์พระมหายาน (ที่ถือวินัยของนิกายธรรมยุตต์) ที่เรานับถือว่าเป็นพระปฏิบัติดี มีวินัย มาร่วมสังฆกรรมด้วย โดยนั่งอยู่ในหัตถบาสดต่อจากพระเถรวาท ต่อท้ายแถว ไม่ได้นั่งแทรกในระหว่างพระเถรวาท จะได้หรือไม่?

พระพรหมคุณาภรณ์: คำถามนั้น ขอตอบไปตามหลัก และตามข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ที่เคยมี คั้นมาให้ดูกัน ก็พิจารณาเอาเอง ดังนี้

๑. ถ้าถือตามหลักที่อรรถกถาวินัย คือสมันตปาสาทิกา บอกไว้ มีคำวินิจฉัยว่า “บุริสฺสํ หิ ภิกฺขุเต อญฺโณ ปพฺพาเซตฺตํ น ลมฺติ ตถา มาตุคามํ ภิกฺขุณีเต อญฺโณ ฯ” (วินย.อ.๓/๒๑) แปลได้ความว่า บุคคลอื่นนอกจากภิกษุ ไม่มีสิทธิให้บรรพชาแก่ผู้ชาย เช่นเดียวกัน บุคคลอื่นนอกจากภิกษุณี ก็ไม่มีสิทธิให้บรรพชาแก่ผู้หญิง

ตามวินิจฉัยที่ยอรรถกถาบันทึกไว้นั้น สมัยของอรรถกถาคือ พ.ศ. ใกล้เคียง ๑๐๐๐ แล้วอีกด้านหนึ่ง ทางประวัติศาสตร์ ถ้าดูตามหลักฐานเรื่องพระเจ้ากัศสปะ ที่ ๔ (พ.ศ. ๑๔๓๙-๑๔๕๖) ทรงสร้างตึสสารามถวายเป็นสำนักภิกษุณี ก็แสดงว่า ที่อรรถกถากล่าวนั้น ท่านพูดในบรรยากาศที่ยังมีภิกษุณีสงฆ์รุ่งเรืองอยู่ในลังกาทวีป และคำวินิจฉัยนั้น เป็นข้อยุติที่ทั้งภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ถือกันอยู่ รู้ต่อกันเป็นอย่างดีว่าใครทำอะไรได้แค่ไหน

ที่จริง ถ้าจะไปตามหลักแท้ๆ ก็เป็นเรื่องเห็นได้ง่ายๆ การบวชพระบวชเณรไม่ใช่เป็นแค่พิธีกรรม พระภิกษุที่บวชเด็กให้เป็นสามเณร เรียกว่าเป็นอุปัชฌาย์ เมื่อบวชให้เขาแล้ว ก็มีหน้าที่ให้การศึกษา ต้องดูแลความเป็นอยู่และความประพฤติปฏิบัติทั่วไปหมด ตั้งแต่การกินดื่มเย็นเดินนั่งนอน กิริยามารยาททุกอย่าง ต้องอยู่ใกล้ชิดและติดตามเอาใจใส่กันและกัน พร้อมทั้งอยู่ร่วมสังสรรค์ในหมู่ภิกษุสามเณรทั้งหลาย ถ้าภิกษุบวชเด็กหญิงเป็นสามเณรีแล้ว เธอจะมาอยู่กับอุปัชฌาย์ ท่ามกลางภิกษุสามเณรเพศชายได้อย่างไร จึงยอมเป็นไปไม่ได้เอง แม้แต่เมื่อจะเริ่มมีสามเณรีครั้งแรก ก็ต้องให้มีภิกษุณีขึ้นก่อน แล้วจึงให้ภิกษุณีบวชสามเณรีขึ้นมา

ตามหลักนี้ จึงเป็นอันว่า ภิกษุบวชสามเณรีไม่ได้ นักบวชหญิงที่บวชขึ้นมาใหม่อย่างนั้น จึงอยู่ในอุบาสิกาบริษัท แต่เป็นอุบาสิกาประเภทที่ ๑ (พुरुหมจารินี, ประเภทที่ ๒ คือ กามโกคินี) และในกรณีนี้ ได้จัดตั้งขึ้นเป็นชุมชนพิเศษที่มีวิถีชีวิตอย่างนักบวช

แถมอีกหน่อยว่า เรื่องนักบวชหญิงที่จัดตั้งขึ้นใหม่อย่างนี้ ก็เข้ากับสาระที่ได้พูดกันมา ที่ว่าเป็นทางเลือกที่มีอยู่ เมื่อมองในแง่ดีหรือในแง่ได้ นักบวชหญิงนี้ ไม่เป็นสามเณรีก็ดีอยู่แล้ว เพราะการที่เป็นสามเณรีก็คือจะต่อไปเป็นภิกษุณี เมื่อรู้อยู่แล้วว่าจะไม่เป็นภิกษุณี จะไปค้างเต็งเป็นสามเณรีอยู่ทำไม

แต่เดี๋ยวก่อน เรื่องไม่ใช่แค่นี้ ที่พูดเมื่อีกว่า ไม่เป็นสามเณรี ยังอยู่ในอุบาสิกาบริษัท โดยเป็นอุบาสิกาประเภทที่ ๑ นั้น มีทางที่มองต่อไปได้อีก ๒ อย่าง คือ

ทางที่ ๑ ในแบบสามัญ อาจจะทำเทียบกันในอินโดนีเซียหลังยุคศรัทธาชัยเมื่อไม่มีภิกษุ (รวมทั้งภิกษุณี) เหลืออยู่แล้ว นักบวชหญิงนี้ก็คือเป็นหัวหน้าของเหล่าคหัญญชน หรือเป็นผู้นำของสังคมชาวพุทธทั้งหมด ทำนองว่าเป็นผู้นำในสังคมใหญ่ ที่พระภิกษุไปหรือเข้าไม่ค่อยถึง จะว่าคั่นกลางเชื่อมระหว่างพระกับโยมก็ได้ ที่จริง ถ้ามองในแง่นี้ แล้วจัดให้ดี อาจจะได้ผลดีที่คาดไม่ถึงอย่างเหมาะสมกับยุคสมัยก็ได้

ทางที่ ๒ อย่างนี้พิเศษหน่อย คือเลยหรือตัดออกไปจากอุบาสิกาบริษัท ถ้าเข้าไปแล้วในวิถีของบรรพชิตหรือนักบวช ยังไม่ได้นึกหาคำเรียกให้กะทัดรัด ขอเรียกตรงๆ เต็มๆ ว่า “ผู้ออกบวชอุทิศพระพุทธเจ้า”

อย่างนี้มีตัวอย่างของจริงมาในพระไตรปิฎกเลยทีเดียว ขอให้ดูในชาตวิมังคสูตร (ม.จ.๑๔/๖๗๓/๔๓๔) ตามเรื่องว่ากุลบุตรชื่อปุกกุสาติ (อรรถกถาว่า เป็นราชาแห่งตักสิลา เป็นพระสหายที่ไม่เคยเห็นกันของพระเจ้าพิมพิสาร) มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้าทั้งที่ยังไม่เคยได้เห็นพระองค์ จึงสละฆราวาสวิสัย “ออกบวชอุทิศพระผู้มีพระภาค” โดยโกนศีรษะ ถี้อบาตร ครองกาสาวพัสดุ์เอง

ปุกกุสาติเดินทางมุ่งมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้พบและพักค้างแรมกับพระองค์ในโรงช่างหม้อ ที่เมืองราชคฤห์ พังธรรมจากพระองค์แล้วรู้แจ้ง (บรรลุอนุคามิผล) จึงรู้ว่าตนได้พบพระพุทธเจ้าแล้ว และทูลขอบวชกับพระองค์ แต่เขามีจิวรไม่ครบ จึงออกไปหาจิวร แล้วถูกแม่วัวขวิดเสียชีวิต

ถ้าปลูกกุสาติไม่สิ้นชีวิตเสียก่อน การบวชของเขา ก็จะมี ๒ ตอน คือ ตอนแรกบวชอุทิศพระพุทธเจ้า (เข้ามาในธรรม แต่ยังอยู่นอกวินัย) และตอนสองบวชกับพระพุทธเจ้า (เข้ามาอยู่ทั้งในธรรมและในวินัย ครบบริบูรณ์)

พระสาวกสำคัญที่บวชอุทิศพระพุทธเจ้ามาก่อนได้เฝ้าพระพุทธเจ้า ยังมีอีก แต่เป็นเรื่องที่เล่าไว้ในอรรถกถา (เช่น ส.อ.๒/๒๔๕/๒๖๙; อัง.อ.๑/๒๓๑/๒๔๕; ฐ.อ.๔/๑๓; อป.อ.๒/๖๑/๒๗๓; เถร.อ.๑/๙๖/๓๑๑) โดยเฉพาะพระมหากัปปินะ อดีตราชาแห่งกุกกุฏดินคร และพระติสสะ อดีตราชาแห่งโรจวนคร

ท่านแรก คือพระมหากัปปินะนั้นเด่นมาก เป็นพระมหาสาวก และเป็นเอตทัคคะรูปหนึ่ง มีเรื่องราวกล่าวถึงบ่อย ไม่เฉพาะตัวท่านเองออกบวชพระอโนชาเทวี อัครมเหสี เมื่อทราบข่าวที่หลัง ก็ออกเดินทางตามไปและได้บวชเป็นภิกษุณี

ทุกท่านที่กล่าวนี้ มีเรื่องทำนองเดียวกัน คือ เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง แต่อยู่ห่างไกล ไม่อาจพบพระองค์ จึงสละมรवास โคนมม อุ้มบาตร ครองกาสาवพัสดุ์ ถือบรรพชิต บวชอุทิศพระพุทธเจ้า อรรถกถาว่าคล้ายการบรรพชาของพระโพธิสัตว์ (โพธิสัตว์บรรพชา)

การบวชอุทิศพระพุทธเจ้าอย่างนี้ ถึงจะยังไม่ได้บรรพชาอุปสมบทเต็มตามกำหนดของพระวินัย ท่านก็ถือว่าเป็นบรรพชิต นับว่าได้ออกมาจากอุบาทอุบาสิกาบริษัทแล้ว ดังที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกปลูกกุสาติว่า “ภิกขุ”

อย่างไรก็ตาม ในกรณีอย่างนี้ บุคคลที่บวชนับว่าเป็นรายเฉพาะพิเศษจริงๆ มีความสูงงอมทั้งทางจิตใจและทางปัญญา ถึงขนาดสละราชสมบัติ และมุ่งแนวไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อเข้าถึงธรรม อย่างราชาปลูกกุสาติก็เดินทางจากตักสิลาสมัยนั้นรวดเดียวถึงราชคฤห์ และมหากัปปินะก็รวดเดียวจากกุกกุฏดีถึงแม่น้ำจันทภาคา ถ้าจะนำวิธีบวชแบบนี้มาใช้ในระบบ

จัดตั้งเป็นชุมชนพิเศษโดยมีวิถีชีวิตอย่างนักบวช ก็คงต้องเอาจริงเอาจังในการคัดกรองบุคคล และวางแบบแผนในการบวชให้รัดกุม เช่น จะมีการประกาศหรือสมათานอะไรอย่างไรต่อหน้าสังฆะให้เป็นการหนักแน่นชัดเจน

ต้องจัดระบบ วางวินัยให้แน่ใจเด็ดขาดว่า ผู้บวชแบบนี้ จะไม่มีผู้ใดไปเอาอย่างแมชีฆอทาน ไปอวดฤทธิ์ปาฏิหาริย์ หรือมัวหลาลภสักการ แต่ให้แน่วในธรรมแท้จริง โดยมีวิถีสัมพันธ์กับสังฆะที่ระขับพุทธบริษัทสามัคคี

ดังที่พูดไปแล้ว อันนี้เป็นการบวชแล้วในธรรม แต่ยังไม่เต็มรูปแบบแห่งพระวินัย (ถ้าเต็มแบบ เรียกว่าออกบวชในพระธรรมวินัยนี้)

ในแง่ที่ไม่เต็มตามพระวินัยนี้แหละ มองอีกด้านหนึ่ง โดยเฉพาะในยุคสมัยนี้ จะว่าเป็นโอกาสก็ได้ คือพอบวชในธรรมอุทิศพระพุทเจ้า เสร็จแล้วในด้านวินัย ก็คัดจัดเลือกข้อบัญญัติที่ได้ผลเหมาะดีมาตั้ง

ไม่ใช่ว่าไม่เอาพระวินัย แต่เอาอย่างตั้งใจจริงเต็มที่ คือ ถึงจะไม่ได้เต็มตามพญัญชนะ ก็ได้สาระและเจตนารมณ์ของพระวินัย

ถ้าอย่างนี้ ไปๆ มาๆ ทางฝ่ายผู้หญิง ไหนๆ ของเดิมก็หายไปแล้ว เราก็อาจได้สาระของภิกษุณีสงฆ์ ชนิดที่ใช้การกับสภาพที่เป็นอยู่จริงได้ดี ในขณะที่ทางฝ่ายผู้ชาย ก็มีภิกษุสงฆ์ที่ยังมีรูปแบบของเดิมแท้ที่รักษาไว้ให้เห็นเป็นดุจพิพิธภัณฑ์ที่คงอยู่ได้อย่างดีอันหนึ่ง แต่ขยับเขยื้อนได้ไม่เต็มที่

ดูไปแล้ว การเป็นนักบวชสตรีโดยไม่เป็นภิกษุณีเต็มตามพระวินัยแบบนี้ มองในแง่ได้แง่ดี ก็จะทำให้เห็นว่า วินัยของภิกษุณีนั้น เป็นเรื่องที่ยั่งยืนต่อกาลเทศะในพุทธกาลอย่างหนัก และจำเป็นต้องเป็นอย่างนั้น ครั้นบัดนี้จะมายอมถอนสิกขาบทเสียบ้าง ก็จะพารวนกันไปหมด เริ่มแต่ออกนอกหลักเถรวาท แล้วก็จะพาให้แก่นๆ ขยายออกไปทางภิกษุด้วย ยิ่งกว่านั้น แก่ไปแก้มมา ลดไปลดมา ก็จะเพี้ยนจะกลายเป็นตนเองด้วย แล้วก็ไม่ใช่ไหน คือ

จัดไปจัดมาก็จะได้ อย่างคณะนักบวชหญิงที่ตั้งใจจัดตั้งกันใหม่นี้เอง

ตัวอย่างก็เช่นศีลธรรมาแหละ เมื่อซัดไปแต่ต้นแล้วว่าตนเป็นอะไร ก็ไม่ต้องไปมัวคิดลดคิดแก้อะไรให้ยุ่งยาก กลับจะจัดเลือกเอาใหม่ได้สบายด้วย เริ่มตั้งแต่ว่า ศีลธรรมาไม่ขึ้นต่อครุธรรม ๘ ประการ ไม่ต้องถือครุธรรมเหล่านั้น ซึ่งรวมมาถึงปัญหาที่ยุ่งยากกันอยู่ในเรื่องการกราบไหว้ภิกษุ ตอนนี้เป็นศีลธรรมา ก็เป็นอิสระ ศีลธรรมา (อาจจะปรึกษากับภิกษุสงฆ์) สามารถจัดวางกติกาในการกราบไหว้ขึ้นมา เช่นว่า โดยเหตุผลตามควรแก่สมมติของยุคสมัยนี้ ให้ศีลธรรมากราบไหว้เฉพาะภิกษุที่มีคุณสมบัติดังนี้ๆ เช่น มีพรรษาเท่านั้นๆ ขึ้นไป หรือว่าแก่พรรษาแก่ตนเท่านั้นเท่านั้น อย่างนั้นอย่างนี้ โดยวิธีที่จะไม่รู้ลี้กสูญเสียความเสมอภาค และให้ทางฝ่ายภิกษุสามเณรก็อยู่ในหลักของตน โดยไม่ต้องมากังวลใจกับเรื่องนี้ให้เรื่องค้างคากันยืดยาวไป

อย่างไรก็ตาม ข้อที่สำคัญ คือการบอกอธิบายชี้แจงกันให้ชัดเจนไปเลยว่า เวลานี้ การรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์เถรวาทที่สูญไปแล้ว ให้กลับมีขึ้นมาใหม่นั้น ยังไม่พบพุทธบัญญัติที่จะให้มีมติแน่ลงไปว่าทำได้

ยังถือว่า ภิกษุสงฆ์ไม่มีอำนาจที่จะนำเอาสิทธิ์ของภิกษุณีสงฆ์มาใช้ หรือมาทำแทนในการบวชให้แก่สตรี ขอให้รู้ชัดกันว่า สถานการณ์เป็นอย่างนี้ และสถานะในขณะนี้คือเท่านั้น รวมทั้งมีทางออกทางเลือกใหม่ดังนี้ๆ ที่อาจจะเป็นไปได้อย่างดี

๒. เรื่องสามเณรจะกราบไหว้นักบวชหญิงที่จัดตั้งใหม่นี้ได้เหมาะสมไหม ตรงนี้คำตอบง่ายแล้ว ในเมื่อนักบวชหญิงนี้ ถึงจะออกมาเป็นบรรพชิตแล้ว ก็ยังไม่เต็มทางด้านวินัย ดังนั้น จึงพันปัญหาที่ว่า จะให้สามเณรกราบไหว้ เพราะถึงจะเป็นพระโพธิสัตว์ ท่านก็ไหว้เณรอยู่ดี

บวชพระใหม่ ให้พระต่างนิกายมานั่งอันดับ อาจพบกับปัญหาได้หลายกรณี

๓. ตามหลักเรื่องนानาสังวาส ในการบวชพระเถรวาท จะให้พระมหายาน หรือพระนิกายอื่นใดมานั่งในหัตถบาธ จะอยู่ตรงไหนก็ตาม ก็เป็นอันทำไม่ได้ ถือว่าทำให้สังฆกรรมนั้นเสีย หรือไม่หมดจด (พระนิกายธรรมคุปต์ เวลานั้นไม่มีแล้ว นิกายธรรมคุปต์สูญสิ้นไปแล้ว มีแต่พระมหายานที่ถือวินัยของหินยานนิกายธรรมคุปต์) คือเป็นการประชุมสงฆ์ ซึ่งเป็นเรื่องงานเรื่องการ ผู้เข้าร่วมประชุม จะต้องร่วมให้มติ พอพระนอกสังฆะแบบนี้เข้ามาร่วม ก็ยอมทำให้มติมาจากผู้ที่ไม่รู้ไม่เกี่ยวหรือเป็นมติที่เข้ากันไม่ได้ ใช้กันไม่ได้

เรื่องก็คือ ปัญหาไม่ได้อยู่ที่ว่าจะนั่งตรงไหน (ไม่ว่าจะนั่งที่ไหน เมื่ออยู่ในหัตถบาธก็คือร่วมประชุม หรือร่วมสังฆกรรม) ตัวประเด็นอยู่ที่ว่า พระนิกายอื่นนั้นเป็นนานาสังวาสก็

ถ้าพระนานาสังวาสก็นั้นอยู่ในองค์สงฆ์ คือเป็นผู้ทำให้ครบองค์สงฆ์สังฆกรรมนั้นก็วิบัติ การบวชก็ไม่สำเร็จ

ถ้าพระนานาสังวาสก็นั้นเป็นผู้เกินจากจำนวนที่ครบองค์สงฆ์ ถึงแม้การอุปสมบทจะสำเร็จ แต่ถือว่าที่ประชุมสงฆ์นั้นไม่หมดจดไปรุ่งโล่งหรือไม่เต็มอิม คล้ายกับว่าแค่พอรอดไปได้

เพื่อให้ชัด เวลาปฏิบัติจะได้มองได้ทะลุเรื่อง ยอมยืดยาวกันออกไปอีกหน่อย ขอนำหลักที่ท่านสรุปไว้มาดูกันให้เห็นเป็นลำดับขั้นตอน

ในสมบัตติ ๔ ของการอุปสมบทที่เคยพูดแล้วนั้น เรื่องนี้อยู่ในข้อ
ปริสสมบัตติ (ปริสสัมปทา ก็เรียก) คือความสมบูรณ์ของที่ประชุม ซึ่งท่านแยก
ย่อยออกไปอีกเป็น ๔ ข้อ หรือ ๔ องค์ และคัมภีร์อรรถกถา-ฎีกาทั้งหลายมี
มติเหมือนกัน แต่ในที่นี้ จะว่าตามทีแสดงไว้ในวิมตติวินทนีฎีกา (๒/๑๗๖)
และวินยาลังการฎีกา (ฉบับอักษรพม่า 1/286) เพราะพูดไว้ชัดเจนเป็นลำดับดี

องค์ ๔ ของปริสสมบัตินั้น คือ

๑. ที่ประชุมสงฆ์มีภิกษุครบองค์ ไม่น้อยกว่า ๑๐ (ใน มัชฌิม
ประเทศ) หรือไม่น้อยกว่า ๕ (ในปัจจุบันชนบท) ไม่ต้องอาบัติปาราชิก ไม่ถูก
ลงอุกเขปเนียรกรรม เป็นผู้มีสังวาสเสมอกัน

๒. ภิกษุเหล่านั้น ประชุมอยู่ในสีมาเดียวกัน ไม่ละหัดถบาส ได้นำ
ฉันทะของผู้ควรแก่ฉันทะมา

๓. ผู้ประชุมอยู่พร้อมหน้าไม่คัดค้าน

๔. นอกจากตัวผู้รับการอุปสมบทแล้ว ไม่มีวัชชนียบุคคล (บุคคลที่
ควรเว้น) ๒๑ ประเภท (รวมทั้งบุคคลนานาสังวาสก์) อยู่ในหัตถบาส

เมื่อมี ๔ ข้อนี้ ครบปริสสมบัตินี้แล้ว จึงเรียกว่าเป็น “ปตุตกลล” (พร้อม
พร้อมถึงที่) เข้าองค์ที่จะทำให้สังฆกรรมสมบูรณ์แท้

อย่างไรก็ตาม ถ้ามีเหตุให้ไม่ครบเต็มที่ ท่านให้ดูว่า ๓ ข้อแรกขาด
ไม่ได้ แต่ในข้อ ๔. ให้พิจารณาโดยสัมพันธ์กับข้อ ๑. ดังนี้

ก) ถ้าวัชชนียบุคคล (รวมทั้งภิกษุนานาสังวาสก์) ที่เข้าไปร่วม
ประชุม นั้น เป็นส่วนที่ทำให้ครบองค์สงฆ์ คือเป็นผู้ทำให้เต็ม
จำนวน ๕ หรือ ๑๐ ตามกำหนด ถ้าอย่างนี้ สังฆกรรมก็เสีย การ
อุปสมบทไม่สำเร็จ

ข้อ ก) นี้ เป็นไปตามพุทธบัญญัติ (วินย๕/๑๘๙/๒๖๐) ว่า

ปณจวคฺคกรณณเจ ภิกฺขเว กมฺมํ นานาสํวาสกปณจโม กมฺมํ
 กรเยย อกมฺมํ น จ กรณียํ ฯ (ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเป็นกรรมที่สงฆ์
 ปณจวรรคทำ สงฆ์มีภิกษุนานาสังวาสก์เป็นที่ ๕ ทำกรรม, กรรม
 นั้นไม่เป็นกรรม และไม่พึงกระทำ)

และพุทธบัญญัติ (วินย๕/๑๙๐/๒๖๐) ว่า

ทสวคฺคกรณณเจ ภิกฺขเว กมฺมํ นานาสํวาสกทสโม กมฺมํ
 กรเยย อกมฺมํ น จ กรณียํ ฯ (ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเป็นกรรมที่สงฆ์
 ทศวรรคทำ สงฆ์มีภิกษุนานาสังวาสก์เป็นที่ ๑๐ ทำกรรม, กรรม
 นั้นไม่เป็นกรรม และไม่พึงกระทำ)

นอกจากนั้น ยังมีพุทธบัญญัติที่แสดงว่า ภิกษุนานาสังวาสก์ไม่มี
 ฐานะของผู้ร่วมประชุมสงฆ์ หรือไม่มีสิทธิของผู้ร่วมสังฆกรรม
 แม้จับพลัดจับผลูเข้าไปในที่ประชุม ก็ไม่นับเข้าในจำนวนองค์
 ประชุม พุดง่าย ๆ ว่านับจำนวนไม่ได้ ตามบาลี (วินย.๕/๑๙๓/๒๖๓) ว่า

นานาสํวาสกสฺส ภิกฺขเว สงฺฆมฺมุเฒ ปฏฺฐิกโกสนา น รุหติ ...
 (ภิกษุทั้งหลาย การคัดค้านของภิกษุนานาสังวาสก์ในท่ามกลาง
 สงฆ์ ไม่ขึ้น [คือไม่มีผล])

- ข) แต่ถ้าวัชชนียบุคคล เช่นภิกษุนานาสังวาสก์นั้น เป็นส่วนเกิน คือ
 สงฆ์ที่ประชุมานั้น มีภิกษุปกติครบจำนวนอยู่แล้ว กรรมไม่วิบัติ
 การอุปสมบทยังสำเร็จ แต่ถือว่าสงฆ์ที่ทำสังฆกรรมบกพร่อง ไม่
 หมดจดังดงาม ควรตำหนิ

ในข้อ ข) นี้ ให้หลักพิจารณาอย่างเดียวกับในกรณีที่มีผู้

ปาราชิก ซึ่งขาดจากความเป็นภิกษุแล้ว เข้าร่วมประชุมทำสังฆกรรมด้วย ถ้าที่ประชุมสงฆ์มีพระปกติครบองค์สงฆ์แล้ว การอุปสมบทก็สำเร็จ

ดังนั้น ในการอุปสมบท พระมหายานหรือพระต่างนิกาย ไม่พึงมาเข้าร่วมสังฆกรรม แต่ถ้าเกิดการณ์อันให้เป็นที่ว่ามีพระมหายานหรือพระต่างนิกาย เข้าร่วมสังฆกรรมขึ้นมา ถ้าท่านเป็นส่วนเกินองค์สงฆ์ คือมีพระปกติเต็มพอจำนวนกำหนดตามวินัยอยู่แล้ว ก็ถือตามหลักนี้ว่า การอุปสมบทนั้นสำเร็จ

อย่างไรก็ตาม เมื่อมุ่งความสมบูรณ์ ความมั่นใจ ความหมดจดงดงาม และความเหมาะสม ก็ไม่ควรให้มีวัชชนียบุคคลอันรวมทั้งพระนานาสังวาสก็นี้เข้าร่วมที่ประชุมสงฆ์ พึงคำนึงว่า แม้แต่ผู้ที่ไม่ปรากฏชัดโดยรูปแบบก็ยังเป็นปัญหาได้ ผู้ที่มีรูปแบบซึ่งเห็นชัดอยู่แล้วจึงไม่ควรต้องให้เป็นปัญหาขึ้นมาเสียเลย

การไม่ให้พระนานาสังวาสก็ พระต่างสังกัด ต่างนิกายมาเข้าร่วมประชุมสงฆ์ด้วยนี้ ไม่ต้องมองเหตุผลที่กว้างออกไป เอาแค่เหตุผลอย่างง่ายๆ ฟื้นฟู

ก) สังฆกรรมเป็นเรื่องการดำเนินกิจการของสังฆะนั้นๆ โดยเฉพาะการบวชเป็นการรับบุคคลเข้าหมู่เข้าสังกัด ก็ควรให้เป็นงานของเจ้าของเรื่องคือเจ้าของสังกัดหรือผู้ที่อยู่ในสังกัดนั้นๆ ที่จะพิจารณาตนเอง บุคคลนอกสังกัดนอกนิกายนั้นจะไปพิจารณาอะไรด้วย ไม่ต้องพูดถึงว่าจะไปร่วมลงมติให้เขา

ข) อาจเกิดปัญหาบานออกไปอีก ถ้าพระต่างสังวาส ต่างนิกายหรือพระมหายานที่มาร่วมประชุมสงฆ์นั้น มีจำนวน ๕ รูป (หรือ ๑๐ รูป ในมัชฌิมเทส) และถ้าท่านก็ถือวินัยข้อนี้ตรงกัน เมื่อการอุปสมบทเสร็จ ท่านก็

อาจจะอ้างหรือจะถือขึ้นมาว่า กลุ่มของท่านนั้นครบองค์สงฆ์ เพราะฉะนั้น พระใหม่ที่บวชขึ้นนั้น เป็นพระภิกษุในสังกัดในนิกายของท่าน

ในขณะที่พระเถรวาทหรือพระอะไรก็ได้แล้วแต่ ที่จัดประชุมอุปสมบท ครั้งนั้นขึ้น จะถือว่าพระมหายานหรือพระต่างนิกายเหล่านั้นอยู่นอกองค์สงฆ์ นับจำนวนไม่ได้ การอุปสมบทสำเร็จด้วยสังฆะของตน พระใหม่นั้น เป็นภิกษุในนิกายของตน แต่พระต่างสังฆวาสต่างนิกายนั้น ก็ถือได้ เช่นเดียวกันว่า พระเถรวาทหรือพระนิกายอะไรที่เป็นต้นเรื่องนั้น จะมี ๑๐-๒๐-๓๐ องค์ หรือเท่าใดก็ตาม เป็นพระนอกองค์สงฆ์ นับจำนวนไม่ได้ การบวชสำเร็จด้วยองค์สงฆ์ของเขา พระใหม่นั้นเป็นภิกษุในนิกายของเขา

เมื่อเป็นอย่างนี้ ตกลง พระใหม่นั้นเป็นภิกษุในนิกายใด ของนิกายไหนกันแน่ ก็ไปเถียงกันเอา หรือไปๆ มาๆ จะกลายเป็นแย้งกัน (ชาวบ้านบางทีเข้าใจว่าเข้าสังกัดนิกายของอุปัชฌาย์ ซึ่งเป็นความเข้าใจผิด เพราะอุปัชฌาย์ไม่เป็นใหญ่ในสังฆกรรม แต่สงฆ์เป็นใหญ่ การอุปสมบทสำเร็จด้วยสงฆ์ ไม่ใช่ด้วยอุปัชฌาย์)

รวมแล้ว ในเรื่องนี้ พระต่างนิกาย เมื่อท่านรู้เข้าใจ ก็จะไม่เอื้อเฟื้อ ถือเป็นการให้โอกาส โดยไม่เข้ามาร่วมหรือมาแทรกในกิจการภายใน ไม่ใช่เป็นเรื่องการรังเกียจอะไรกัน

จะเห็นว่า เรื่องนี้ ในเมืองไทยมีการถือเข้ามาอยู่ในกรณีที่บวชพระโดยเป็นธรรมเนียมให้มีภิกษุทั้งมหานิกายและธรรมยุตร่วมสังฆกรรมด้วยกัน หลังบวชแล้ว พอไปถึงวัดธรรมยุตที่อยู่ จะมีการทำสังฆกรรมใหม่ เรียกว่า “ทัพพีกรรม” ก็คือบวชซ้ำอีกที

เหตุผลรายละเอียดในเรื่องนี้ ไม่ได้สอบถาม แต่ก็มองเห็นไม่ยากว่า ในการบวชร่วมกัน ๒ นิกายอย่างนี้ พระทั้ง ๒ ฝ่ายที่มาเข้าสังฆกรรมย่อมมี

จำนวนใกล้เคียงกัน ต่างก็ครอบงำสังคมด้วยกัน เพราะฉะนั้น พระใหม่บวชเสร็จ ก็เหมือนเป็นพระ ๒ นิกาย จะเป็นฝ่ายไหนก็ได้ ก็จึงทำทัฬหีกรรมให้แน่ชัดลงไป นอกจากนั้น อย่างน้อยก็ทำให้ปลอดโปร่งโล่งใจ ไม่กินแหนงแคลงอยู่ข้างใน และอีกอย่างหนึ่ง ก็คือทำจนเป็นธรรมเนียมไปแล้ว

ถ้าในบางแห่งมีการเอาพระนอกจากเถรวาทมาร่วม เสร็จแล้ว ก็อาจพิจารณาใช้วิธีทำทัฬหีกรรมนี้ เพื่อแก้ปัญหาก็ปลอดโปร่งโล่งใจกันไป

“เอหิภิกขุ” ที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้เองด้วยพระองค์ ยังคู่มากับที่สงฆ์ให้อุปสัมปทา เป็นเวลาเกือบสี่สหัสวรรษ

คำถามสมทบ: ขออีกคำถามหนึ่ง คือที่ฟังมาข้างต้นว่า ตอนแรกพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสาวกแต่ละองค์บวชให้แก่ผู้ศรัทธา ด้วยวิธีให้ถึงไตรสรณะ เรียกว่า “ติสรณคมนุปสัมปทา” แล้วต่อมา ทรงให้พระสาวกบวชให้แก่ผู้มีคุณสมบัติ ด้วยวิธีประชุมสงฆ์อย่างที่ทำกันมาจนปัจจุบันนี้ (เรียกว่า ฉัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา) และทรงให้เลิกการบวชพระด้วยวิธีให้ถึงไตรสรณะนั้นเสีย แล้วต่อมาก็นำวิธีนั้นมาใช้บวชสามเณร ก็เป็นอันว่าจะบวชเป็นพระภิกษุได้ด้วยวิธีประชุมสงฆ์เป็นสังฆกรรม

ตรงนี้ ที่อยากจะถามก็คือว่า ตั้งแต่เริ่มแรกในพุทธประวัติ ทราบว่าพระพุทธเจ้าทรงบวชให้เองแก่ผู้สมควร ที่เรียกว่าบวชแบบเอหิภิกขุ (เอหิภิกขุอุปสัมปทา) ที่นี้ เมื่อทรงให้มีการบวชด้วยฉัตติจตุตถกรรม ที่ว่าเป็นสังฆกรรมนั้นแล้ว พระพุทธเจ้ายังทรงใช้วิธีบวชแบบเอหิภิกขุต่อมาหรือไม่ หรือทรงหยุดพร้อมกับการให้เลิกวิธีไตรสรณาคมนั้น ตรงนี้อยากจะขอความชัดเจน

พระพรหมคุณาภรณ์: เรื่องนี้ เข้าใจไม่ยาก ถ้ารู้เรื่องราวที่เป็นมาตามลำดับ ก็มองเห็นได้ง่าย

เรื่องก็คือว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว เสด็จไปประกาศพระศาสนา หรือจะเรียกว่าทรงเริ่มตั้งพุทธศาสนา ใครฟังธรรมแล้ว เกิดความเข้าใจชัดถึงขั้นได้ธรรมจักขุ หรืออย่างน้อยสละละเลิกความหลงผิดได้ และขอบวชอยู่ศึกษาจากพระองค์ ก็ทรงบวชให้โดยตรัสเพียงสั้นๆ ว่า “เอहि ภิกขุ” (แปลกันว่า “จงเป็นภิกษุมาเถิด” ที่จริงมีคำตรัสต่อไปอีกว่า “ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำความสุขสิ้นทุกข์โดยชอบเถิด”)

ที่นี่ พระสาวกที่บวชเข้ามาในยุคแรกโดยทรงบวชให้เองอย่างนั้น ซึ่งล้วนแต่ได้เป็นพระอรหันต์และพระอริยะแล้ว พระองค์ก็ทรงส่งไปเผยแผ่ประกาศธรรมในถิ่นแดนต่างๆ เมื่อพระสาวกเหล่านั้นสอนไป มีผู้เข้าใจเลื่อมใสเป็นลูกศิษย์ขอบวช ท่านก็ต้องพาลูกศิษย์มาเฝ้าเพื่อขอบวชกับพระพุทธเจ้า

บางท่านก็ไปสอนไกล และการเดินทางสมัยนั้นก็ยากลำบาก นี่แหละพระพุทธเจ้าทรงปรารภเหตุนี้ ก็จึงได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกรุ่นแรกๆ ที่บวชด้วยวิธีเอหิภิกขุ นั้นเหล่านั้น บวชให้แก่ลูกศิษย์ได้เองเลย ด้วยวิธีถึงไตรสรณะที่ว่าแล้ว โดยไม่ต้องพามาเฝ้าเพื่อขอบวชกับพระองค์

ถึงตรงนี้ ก็คงพอมองเห็นต่อออกไปได้ว่า เมื่อพระสาวกไปบวชให้ลูกศิษย์ได้เองแล้ว ต่อไป ถ้าลูกศิษย์ที่บวชแล้วอย่างนี้ไปบวชให้คนอื่น ในขณะที่พระรุ่นลูกศิษย์เหล่านั้นก็ไม่เหมือนพระสาวกรุ่นแรกแล้ว อาจจะไม่เป็นพระอริยะก็ไม่น้อย ความหละหลวมต่างๆ ก็อาจจะเกิดขึ้น การที่จะปล่อยให้สาวกรุ่นต่อๆ มานี้ตัดสินใจโดยส่วนตัวในการรับคนเข้ามา มีทางที่จะย่อหย่อนและเกิดปัญหามากมาย

ตรงนี้แหละที่เรามองได้ว่าเป็นเหตุผลที่ทรงยกเลิกวิธีที่พระสาวกรายบุคคลบวชให้ใครๆ โดยให้ถึงไตรสรณะได้นั้นเสีย และให้พระสาวกเปลี่ยนมาบวชให้คนทั้งหลายด้วยวิธีใช้มิติของที่ประชุมสงฆ์ คือเปลี่ยนจากบุคคลตัดสินใจ มาเป็นที่ประชุมลงมติแทน

อันนี้ก็เห็นได้ชัดว่า การที่จะบวชให้ใครนั้น ที่จริงเป็นเรื่องสุดแต่พระพุทธรู้จักจะทรงพิจารณาตัดสิน แต่ก็ได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกดำเนินการได้ ส่วนวิธีบวช จะเป็นการบวชด้วยถึงไตรสรณะที่เลิกไปก็ตาม การบวชโดยสงฆ์ด้วยญัตติจตุตถกรรมที่ทรงบัญญัติให้ใช้แทนใหม่ก็ตาม เป็นเรื่องของพุทธานุญาตในการบวชที่ประทานแก่พระสาวก ส่วนการปฏิบัติของพระองค์ก็ดำเนินไปตามปกติ

ดังนั้น ไม่ว่าจะในช่วงแรกสุดก่อนมีพระสาวกที่จะไปบวชให้ผู้อื่นก็ตาม ช่วงต่อมาเมื่อทรงอนุญาตให้พระสาวกแต่ละท่านบวชลูกศิษย์ได้ด้วยวิธีให้ถึงสรณะก็ตาม ตลอดจนกระทั่งเมื่อทรงบัญญัติให้พระสาวกบวชพระใหม่ด้วยมิติของที่ประชุมสงฆ์ก็ตาม พระองค์เองเมื่อทรงเทศน์โปรดใครให้เขาเข้าใจธรรมและขอบวชแล้ว เมื่อทรงเห็นสมควร ก็ทรงบวชให้เองด้วยวิธีที่เราเรียกกันให้ง่ายว่าเอหิภิกขุ นั่นแหละตลอดมา

ดังนั้น ในพุทธกาล วิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาจึงมีต่อมาคู่เคียงกับวิธีญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา

พูดสั้นๆ ว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทาเป็นวิธีที่พระพุทธรู้จักทรงบวชให้เอง ส่วนไตรสรณคมนุปสัมปทา (คัมภีร์ทั้งหลายนิยมเรียกเพียงว่า “สรณคมนุปสัมปทา”) ซึ่งต่อมาแทนด้วยญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา เป็นวิธีบวชที่ทรงอนุญาตแก่พระสาวก

จะเห็นได้ตั้งแต่ต้นว่า บุคคลที่พระพุทธรเจ้าทรงบวชให้ด้วยวิธีที่เรียกว่าแบบเอหิภิกขุ นั้น ล้วนแต่เป็นผู้ที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธรเจ้าโดยตรง และเข้าถึงธรรม ได้ธรรมจักขุเป็นโสดาบันบ้าง บางท่านก็เป็นพระอรหันต์แล้วจึงได้บวช อย่างน้อยก็แนวในทางที่ถูก ดังนั้น เมื่อใครเข้าเฝ้าหรือพบกับพระพุทธรเจ้าแล้ว จะได้บวชด้วยวิธีนี้หรือไม่ จึงอยู่ในพระพุทธรวินิจฉัย ซึ่งแน่นอนกว่าแม้แต่มติสงฆ์ซึ่งอาจเป็นเพียงที่ประชุมของพระปุถุชน

เมื่อทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชด้วยมติสงฆ์ในสังฆกรรมของที่ประชุม คือมีบัญญัติจุดตุตถกรรมอุปสัมปทาเกิดขึ้นแล้ว จะเห็นว่า ถึงตอนนั้น มองในแง่หนึ่ง ก็เหมือนทรงมีพระสงฆ์สาวกมาช่วยผ่อนพระภาระ ถ้าเสด็จไปโปรดผู้ใด และเขาได้ธรรมจักขุบรรลุธรรมเป็นอริยชน ไม่จำเป็นต้องมีการฝึกขั้นต้นแล้ว หรือแนวแน่ที่จะก้าวไปในทางที่ถูกแล้ว เมื่อเขาขอบวช ก็ทรงบวชให้แบบเอหิภิกขุ นั้นเลย แต่ถ้าเขาเพียงเลื่อมใส ยังไม่เข้าถึงธรรมเพียงพอ แม้จะขอบวช ก็ทรงมอบให้การบวชเป็นภาระของพระสงฆ์สาวก

ยกตัวอย่างที่ง่าย ๆ หลังจากทรงอนุญาตการบวชโดยที่ประชุมสงฆ์แบบบัญญัติจุดตุตถกรรมอุปสัมปทานั้นแล้ว คราวหนึ่ง พระองค์เสด็จไปโปรดมหาโจรองคฺคิมาล และองคฺคิมาลสำนึกกลับใจละเลิกบาปใหญ่ที่เคยทำมาได้ แน่ชัดที่จะก้าวไปในทางใหม่ แล้วทูลขอบวช ก็ทรงบวชให้แบบเอหิภิกขุ นั้น

แต่ในคราวที่เจ้าศากยะ ๖ องค์ มีเจ้าชายอนานนท์เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นพระญาติวงศ์ใกล้ชิดทั้งหมดนั้น พร้อมด้วยกัลบกอุบาลี ออกจากวังมุ่งมาเฝ้าเพื่อขอบวช (ในพรรษาที่ ๒ คือหลังจากเกิดการบวชด้วยบัญญัติจุดตุตถกรรมแล้วเช่นกัน) พระพุทธรเจ้าเพียงทรงบรรพชาให้ ไม่ทรงให้อุปสมบทแบบเอหิภิกขุ แสดงว่า ต่อจากนั้น การอุปสมบทก็เป็นกิจของสงฆ์ต่อไป

ดังที่พบหลักฐานว่า พระอานนท์มีอุปชฌาย์ชื่อพระเพ็ญฐิสีสะ พระอุบาลีมีอุปชฌาย์ชื่อว่าพระกัปปิตกะ ดังนี้ เป็นต้น

ในกรณีการบรรพชาของพระราหุลก็เทียบได้ทำนองนี้ ราหุลกุมาร ๗ ขวบ มาจากวัง แม้จะเป็นโอรสของเจ้าชายสิทธัตถะ แต่ยังไม่มีความรู้ทางธรรมวินัย พระพุทธเจ้าทรงให้พระสารีบุตรบวชให้เป็นสามเณรเพื่อเริ่มรับการศึกษา

แต่เดี๋ยวก่อน พอบวชเข้ามาได้บรรลุอรหัตตผล พระพุทธเจ้าก็ประทานอุปสมบทให้ด้วยพระองค์เอง ทั้งที่อายุแค่ ๗ ขวบ มีหลายตัวอย่างที่เด่นรู้กันมาก ก็ได้แก่สามเณรโสปากะ ซึ่งอุปสมบทด้วยวิธีที่เรียกว่า ปัญหาพยากรณ์อุปสัมปทา (สามเณรตอบปัญหาธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงถามได้) และสุมนสามเณรที่อุปสมบทด้วยวิธีตรีศกหรือประกาศความสามารถของสามเณรที่มีโดยพร้อมด้วยคุณธรรมทั้งความดีและความงาม (อรรถกถาธรรมบทเรียกว่าทายัชชอุปสัมปทา, ๕.๒.๘/๙๙)

บุคคลที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้เองด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาเป็นต้น อย่างนี้ ย่อมเป็นพระภิกษุขึ้นมาทันที โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการตรวจสอบคุณสมบัติและการพิจารณาลงมติของสงฆ์ตามขั้นตอนของวิญญูติจตุตถกรรมอุปสัมปทาที่ทรงอนุญาตแก่พระสาวก เพราะผู้ที่ทรงบวชให้ อย่างนี้ เข้าถึงมาตรฐานที่ต้องการแล้ว พึงง่าย ๆ ว่า พระพุทธเจ้าทรงคัดเลือกเองแล้ว ไม่ต้องให้พระสงฆ์สาวกช่วยกันคัดเลือกอีก

ผู้ที่บวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาจากพระพุทธเจ้าอย่างนี้ มีมากมายทีเดียว อรรถกถานับจำนวนตามเรื่องในพระวินัยปิฎกว่ามี ๑,๓๔๑ องค์ แต่แล้วท่านนับจำนวนนอกพระบาลีด้วยว่ามีอีกถึง ๒๗,๓๐๐ รูป (เช่น วินย.๒.๑/๒๘๔)

ในจำนวนที่มากมายนี้ มีภิกษุณีเป็นเอหิภิกขุณีด้วยหรือไม่ ก็มีกรณีหนึ่งที่ยกขึ้นมาพิจารณากัน คือเรื่องพระภัททาภุณฑลเกสา ที่ท่านเองกล่าวว่า “เอหิ ภทเทติ มํ อวจ, ส่า เม อาสุปสมปทา” (พระองค์ตรัสว่า มาเกิดภัททา พระดำรัสนั้นก็ได้เป็นอุปสมบทของเรา) แต่คำกล่าวนี้เป็นคำอ้างอิงในคาถา คือเป็นคำประพันธ์ร้อยกรอง (ของภิกษุบางท่านก็มีคาถาอย่างนี้) จึงไม่ชัดเจนเด็ดขาด ไม่เป็นพระดำรัสโดยตรงซึ่งตรัสเป็นคำร้อยแก้วตามปกติว่า “เอหิ ภิกขุติ ภควา อโวจ สุวาภาขาโต ธมโม จร พุทธมจริยํ สมนมา ทุกุขสฺส อนตฺติกิริยาเย” (พระเจ้ามีพระภาคตรัสว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเกิด ธรรมอันเรา กล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำความสิ้นสุดทุกข์โดยชอบ เกิด, ถ้าหลายรูป ก็ตรัสว่า “เอต ภิกฺขโว” ดังนี้ เป็นต้น)

[เพิ่งเข้าใจว่า คำ “เอหิ” หรือ “เอหิ ภิกขุ” อะไรเหล่านี้ ไม่ได้เป็นชื่อเรียกวิธีการอะไร ที่จริง เป็นพระดำรัสตรัสเรียกบุคคล แต่เมื่อจะอ้างอิงถึงการบวชอย่างนี้ขึ้นมา ท่านหาคำมาเรียกให้กะทัดรัดได้ยาก ก็เลยเอาคำตรัสเรียกขึ้นต้นนี้มาใช้เรียกชื่อเป็นวิธีวาทพอลให้รู้กัน ตัวคำนั้นเองก็แปลแค่ ว่า “มาเกิด ภิกษุ” “เชิญสิ ท่าน” อะไรทำนองนี้ และก็มีใช่จะใช้เฉพาะในกรณีนี้ ดังเห็นได้ว่า ในพระไตรปิฎกก็มีพระภิกษุทั้งหลายใช้เรียกกันเอง เช่น พระลูกศิษย์ของพระอนนทฺ์ ทำพระลูกศิษย์ของพระอนุรุทธว่า “เอหิ ภิกขุ โโก พุทฺธํ ภาสิสฺสฺสตี ...” ซึ่งแปลทำนองว่า มาสิท่าน ใครจะพูดได้มากกว่า ได้ดีกว่า และได้นานกว่ากัน, ส.นิ.๑๖/๔๙๔/๒๔๐ และบางแห่งก็แค่เป็นคำเชิญตามปกติ อย่างใน ส.นิ.๑๖/๔๙๕/๒๔๖ ว่า “เอหิ ภิกขุ อิทํ อาสนํ นิสีทาหิ” ก็คือบอกว่า มาเกิดท่านภิกษุ นี้อาสนะ นิมนต์นั่งเถิด]

เรื่องของพระภัททาภุณฑลเกสานั้น ตามมติของอรรถกถาว่า ไม่ใช่การบวชเป็นเอหิภิกขุณี แต่เป็นพระดำรัสตรัสเรียกเธอเข้าสู่กระบวนการอุปสมบทตามปกติ

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะพระภิกษุทากุณทลเสาะจะเป็นเอหิภิกขุนี้หรือไม่ เป็น ก็ไม่เป็นปัญหาสำหรับเรื่องที่กำลังพูดกันนี้ คือ ถ้าท่านเป็นเอหิภิกขุนี้ ท่านก็เข้าทำนองเดียวกับเอหิภิกขุ ที่ว่าก็บวชให้โดยพระพุทธเจ้าเองโดยตรง เป็นการบวชอีกแบบหนึ่งไปเลย ไม่ต้องเข้าสู่กระบวนการบวชโดยสงฆ์ เป็นการยกเว้นไปเองในตัว

แม้ว่าเมื่อทรงอนุญาตวิธีอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมแก่พระสาวก แล้ว พระพุทธเจ้าจะยังทรงบวชให้แบบเอหิภิกขุแก่ผู้พร้อมจริงๆ ซึ่งพึงธรรม จากพระองค์เองโดยตรง แต่ต่อมา เมื่อสังฆะเติบโตใหญ่มั่นคงพอแล้ว พระองค์ก็ทรงให้สงฆ์เป็นใหญ่ครอบคลุมการรับคนเข้าบวชทั้งหมดด้วย ดังที่อรรถกถาสรรูปว่า (วินย.อ.๑/๒๘๔) เอหิภิกขุอุปสัมปทามีเฉพาะในปฐมโพธิกาล คือช่วงแรกของการประกาศพระศาสนา นับแต่ตรัสรู้ (ตามที่คัมภีร์ถือ ยุติกันว่า ๒๐ พรรษาแรกแห่งพุทธกิจ) ไม่มีในเวลาอีก ๒๕ ปีต่อจากนั้น

บทพิเศษ ๓

ตอบเรื่องสิทธิเพศที่ ๓ - ๒ - ๑^๑

สิทธิของเพศที่สาม ถ้าไม่รู้จักใช้ ยิ่งเสียประโยชน์ที่ตัวเอง พึงเข้าใจจุดหมายให้ดี

พระพรหมคุณาภรณ์: เรื่องคนที่จะมาขอบวช วันนั้นใครพูดว่าเพศที่ ๓ ไซ้ใหม่ เขามีใช้คำนี้แล้วหรือ แล้วยอมรับกันแค่นั้น ถ้ายอมรับแล้วยังขัดเลย

สังฆะตั้งขึ้นมาสำหรับแต่ละเพศ คือเพศหนึ่งๆ ก็ต้องมีสังฆะหนึ่งๆ สำหรับภิกษุ พระผู้ชาย ก็เป็นภิกษุสังฆะ พอมีผู้หญิงบวช ก็ต้องตั้งเป็นอีกสังฆะหนึ่ง เป็นภิกษุณีสังฆะ ทีนี้ถ้ามีอีกเพศหนึ่ง ก็ต้องตั้งอีกสังฆะหนึ่ง

แล้วตอนนี้จะมาขอบวชกับสังฆะอันไหนละ จะมาขอบวชกับสังฆะที่มีอยู่นี้ มันก็คนละเพศ ก็ขัดกันอยู่ในตัวแล้ว ชัดเจนเลย

เราต้องเข้าใจว่า การบวชนี้มีเรื่องทางเพศเกี่ยวข้องในแง่ที่ว่า ในกระบวนการฝึกฝนปฏิบัติเพื่อพัฒนาชีวิตนั้น ได้ตัดปัญหาเรื่องเพศออกไป เพราะฉะนั้นจึงไม่ให้เกิดความคลุกคลีในเรื่องทางเพศนี้อยู่แล้ว และที่ว่าเป็นเพศที่ ๓ นั้น ถ้าเราไม่เอาในแง่ที่ว่ายอมรับเป็นเพศที่ ๓ ไม่แยกออกไปต่างหาก มันก็มีปัญหาในเรื่องทางเพศ อาจจะมีปัญหายิ่งกว่าผู้หญิงอีก

เช่นว่า ภิกษุสังฆะอยู่กันมาก่อนแล้ว ต่อมามีภิกษุณี มีผู้หญิงมาอยู่เพิ่ม แต่ก็แยกกันชัด ก็ตัดปัญหาเรื่องเพศไปได้ส่วนหนึ่งซึ่งมากที่สุดทีเดียว

^๑ CD รวมธรรมบรรยาย พ.ศ. ๒๕๔๙ ชุดธรรมไม่ทิ้งโลก โดยพระพรหมคุณาภรณ์ วัดญาณเวศกวัน เรื่องที่ ๑๐ ตอบเรื่องสิทธิเพศที่ ๓ ๒ ๑ บรรยายเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๙

การแยกชัดเป็นอีกสิ่งต่างหากออกไป ก็เป็นประโยชน์ หรือจำเป็น

ที่นี้คนที่เรียกว่าเป็นผู้ชายเหมือนกัน แต่มีความรู้สึกไม่เหมือนชาย เขาอาจจะมีความต้องการสวนทาง อาจจะมีความต้องการต่อเพศชายด้วยกัน แล้วอย่างนี้ก็จะทำให้ชีวิตการปฏิบัติ การฝึกฝนในหมู่ของผู้ชายที่เป็นภิกษุยังยุ่งใหญ่เลย

การตั้งภิกษุสงฆ์ขึ้นมา ก็เพื่อให้เกิดสภาพเอื้อต่อคนกลุ่มผู้ชายนั้นที่จะได้ปฏิบัติไปสู่จุดหมายอย่างได้ผลดี ฉะนั้น พอมีคนแบบที่สามนี้เข้ามา มันกลายเป็นเกิดอุปสรรคมากยิ่งขึ้น แล้วตัวเขาเองก็ไม่ได้สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม เพราะตัวเองมีความพึงพอใจแบบนั้น แทนที่จะเอื้อต่อการปฏิบัติ ก็ยิ่งกลายเป็นสภาพที่กลับมาเอื้อในทางตรงข้าม

ฉะนั้น ต้องคิดเรื่องนี้ให้ดีกว่า ไม่ใช่เป็นเรื่องที่เพียงว่ามีสิทธิๆ แต่ต้องดูว่าสิทธินี้เรามีเพื่อประโยชน์อะไร ความมุ่งหมายของการใช้สิทธินี้ ก็เพื่อที่เราจะได้มีโอกาส หรือได้ใช้โอกาสที่เกิดจากการมีสิทธินี้ ในการที่จะทำการบางอย่าง เพื่อความดีงาม เพื่อประโยชน์ที่ต้องการ ที่มันตรงกับวัตถุประสงค์ของชุมชนนั้น เพื่อให้คนที่เข้ามาอยู่ในชุมชนนั้นเจริญอกงามในวิถีชีวิตที่จัดไว้ได้ด้วยดี เป็นต้น

ดังนั้น สิ่งนี้เขาตั้งขึ้นมาเพื่ออะไร แล้วเราเข้าไปเพื่อจุดมุ่งหมายอันนั้น แล้วการที่เรามีสิทธินี้ แล้วเราใช้มันไปแล้ว มันไปสนับสนุนหรือกลายเป็นขัดขวางจุดหมายนั้น ในกรณีนี้เราจะเห็นว่า มันไปในทางขัดขวางมากกว่า

เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ถูกแล้ว ก็อย่างที่ว่าเมื่อกี้ ควรจะตั้งสังฆะขึ้นมาต่างหากเพื่อชนในกลุ่มนี้ ก็เหมือนกับตั้งภิกษุณีสงฆ์ อาจจะไปเป็นหย่อมในอุบาสกบริษัท หรืออย่างไร ลองช่วยกันพิจารณา

ผู้ถาม: เรียนพระคุณเจ้า พุทจริง ๆ ตามพระธรรมวินัยก็มีพุทธบัญญัติห้ามไว้ อยู่แล้ว ทีนี้ถ้าเกิดมีเจตนาที่จะปฏิบัติธรรมจริงๆ ก็ไม่เห็นมีความจำเป็นที่จะต้องเข้ามาบวช อยู่ในเพศเดิมหรืออยู่ในสถานะเดิม ก็ปฏิบัติธรรมได้เสมอ ภาคอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าไม่เคยห้ามไว้เลย ว่าธรรมะของพระองค์สำหรับคน กลุ่มนั้นกลุ่มนี้ ใครก็ปฏิบัติได้เสมอกันหมด ความเห็นก็คือเสมอภาคอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องคืนรนเข้ามาบวช

พระพรหมคุณาภรณ์: ถ้ามาบวช มันก็กลายเป็นว่าไม่เสมอ ถ้าอยากให้เสมอ ก็ต้องตั้งสังฆะขึ้นมาอีกกลุ่ม

แต่มีอีกปัญหาหนึ่งที่น่าพิจารณา คือ ในสมัยพุทธกาลนั้น คนที่เรียกว่าเป็นเพศที่ ๓ มีจำนวนน้อยมาก ไม่สามารถจะรวมกลุ่มขึ้นมา ทีนี้ในปัจจุบัน ถ้าหากมีมากขึ้น ก็อาจจะต้องตั้งเป็นกลุ่มขึ้นมา

แต่ทีนี้ว่า ไม่มีพุทธบัญญัติในการบวชให้เพศที่ ๓ การตั้งก็ต้องตั้งให้อยู่ในลักษณะชุมชนพิเศษขึ้นมา ซึ่งเราอาจจะทำได้ ก็ไม่ใช่เรื่องยากเย็นอะไร ก็เพื่อประโยชน์ที่ดีที่สุด ให้คนที่เข้ามาในชุมชนได้ประโยชน์มากที่สุด ที่จะปฏิบัติเพื่อจุดมุ่งหมายของพระศาสนาที่เขาต้องการ มันน่าจะเป็นอย่างนั้นมากกว่า

เราดูว่าทำอย่างไรจะได้ผลดีแก่ชีวิตของเขาด้วย และแก่ผู้อื่นด้วย ทั้งสองฝ่าย ไม่ใช่คิดแต่จะใช้สิทธิ ต้องดูว่าทำอย่างไรจึงจะได้ประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย นั่นแหละ ตัวเขาเองก็จะได้ประโยชน์ด้วย

แล้วมีอะไรจะถามอีกไหม มีข้อแย้งไหม

ผู้ถาม: คำถามที่ ๑ คือว่า ที่บอกว่ามีในบัญญัติ บัญญัติว่าไว้ว่าอย่างไรครับ

พระพรหมคุณาภรณ์: ก็บัญญัติไม่ให้บวชผู้ที่เป็นบัณฑิต และอุกโต-พญัญชนก

ผู้ถาม: บัณเฑาะก์ ที่แปลว่าผู้ตัดเครื่องเพศชายออกไปแล้วไซ้ไหมครับ

พระพรหมคุณาภรณ์: ก็แปลกันมาว่ากะเทย พวกที่ตัดเครื่องเพศชายออกไปแล้ว ก็คือถูกตอน นั้นเป็นประเภทหนึ่ง แต่กะเทยที่ไม่ใช่คนถูกตอนก็มี เป็นอีกพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นคนกลับเพศ คือหันมาชอบเพศเดียวกับตัว หมายความว่า มีเพศเป็นผู้ชาย แต่มีความรู้สึกทางเพศต่อผู้ชาย นั้นเรียกว่า บัณเฑาะก์ แล้วอีกอย่างหนึ่งคือคนที่มิ ๒ เพศ เรียกว่าอุกโตพยัญชนก

ผู้ถาม: คือที่นี้คนในเพศที่ ๓ ที่เข้าใจกัน หมายถึงคู่กันในภาวะร่างกาย ในปกติแล้ว เขาก็มีความเป็นชายเหมือนกับคนทั่วๆ ไป ฉะนั้นบัญญัติห้ามผมเริ่มไม่แน่ใจว่าจะได้หรือเปล่า นั้นประเด็นที่หนึ่ง ส่วนประเด็นที่ ๒ ในพระพุทธศาสนาโดยเนื้อแท้ เรามักจะลงไปที่ตัวของอตฺตา ตัวตนให้ไม่มี ผมไม่แน่ใจว่าเรื่องเพศ เป็นสมมุติสัจจะอันหนึ่งหรือเปล่า การรู้สึกเรื่องเพศ ผมเข้าใจว่าทุกคนไม่ได้รู้สึกตลอดเวลา เรารู้สึกว่าเป็นใคร เป็นผู้ชายหรือเป็นผู้หญิง มันขึ้นมาเป็นพักๆ เข้าใจว่าความรู้สึกเรื่องเพศจะสูงสุดเมื่อมีกิจกรรมทางเพศ

ในภาวะที่คนมาขอบวชในพระพุทธศาสนา ถือเพศพรหมจรรย์ พยายามจะไม่ข้องเกี่ยวกับกิจกรรมทางเพศ แม้ว่าคนนั้นเดิมในตอนที่เป็นฆราวาส เมื่อมีความต้องการทางเพศอาจจะชอบเพศเดียวกัน ในภาวะการปฏิบัติภารกิจในขณะที่เป็นสงฆ์หรือเป็นพระก็ตาม เมื่อกิจกรรมทางเพศถูกตัดออกไปจากชีวิตแล้ว ผมไม่แน่ใจว่าตรงนี้จำเป็นหรือเปล่าที่จะต้องเอามาพิจารณา

พระพรหมคุณาภรณ์: ที่ท่านบัญญัติไว้ เพื่อปฏิบัติกับผู้รู้กันชัดๆ ที่นี้ในกรณีที่ยังไม่ชัด มันก็ยาก แต่เรื่องวินัยเป็นเรื่องสมมุติทั้งนั้นแหละ สมมุตินี้ก็ คือการตกลงกันเพื่อให้ปฏิบัติต่อกันในสังคม ต้องสมมุติให้ชัด แล้วก็ทำให้ชัดตามทีสมมุติ เพราะการที่สมมุติก็เพื่อให้ปฏิบัติได้ชัด

แต่สมมุตินั้นก็เนื่องกันกับสภาวะนี้แหละ เรื่องเพศก็เป็นสภาวะที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยทางธรรมชาติ แต่ในสังคม เราจะปฏิบัติต่อเรื่องเพศนั้นอย่างไร เช่น มีวินัยว่าเมื่อสภาวะทางเพศเป็นอย่างนี้ ไม่ให้บรรพชิตชู้ตกลองหรือบัญญัตินี้เป็นสมมุติ ซึ่งสำคัญมากสำหรับสังคม เราก็อยู่กันได้ด้วยสมมุตินี้แหละ ถ้าสมมุติไว้ดี ก็ได้ประโยชน์ เป็นคุณอย่างสูง

เรื่องบั้นเพาะก์ หรือกะเทยนี้ ก็ทั้งที่สภาพร่างกายเหมือนคนอื่นดูไม่ออกนี่แหละ แต่ความรู้สึกรู้สึกของเขาเหมือนตรงข้ามกับเพศทางกาย จะรู้ได้ก็จากอาการแสดงออก จากพฤติกรรม มันเป็นปัญหาจริงๆ จึงได้เกิดพุทธบัญญัติไม่ให้รับเข้ามาบวช ถ้าไปอ่านเรื่องต้นบัญญัติ คิดว่าจะเข้าใจชัด

เล่าในคหนึ่งว่า (วินย.๔/๑๒๕/๑๗๓) บั้นเพาะก์คนหนึ่งมาบวช แล้วแก้กัเที่ยวเข้าไปหาพระหนุ่มๆ เสนอตัวให้ ถูกพระไล่ไป ก็เข้าไปหาเณรโค้ง เสนอตัวอีก ถูกเณรไล่ ก็ไปเสนอตัวเสนอกามแม่แก่คนเลี้ยงช้าง คนเลี้ยงม้า ก็เลยฉาวโฉ่ คนก็โพทะนว่าพวกภิกษุณี เป็นกะเทย หรือบ้างก็อยู่กับกะเทย แค่นี้ก็เสียหมดแล้ว นี่แหละจึงเป็นเหตุให้ทรงบัญญัติไม่ให้บวชกะเทย

อย่างเรื่องกราบไหว้ เป็นเรื่องทางวินัย เป็นเรื่องของสมมุติ การยอมรับข้อตกลงกติกาสังคม ไม่ใช่ของที่เป็นจริงตามธรรมชาติ รู้กันชัดไปเลย วินัยเป็นอย่างนั้น ฉะนั้นไม่ต้องพูดกันอีก

อย่างเรื่องกราบไหว้ ก็ดูว่าใครบวชก่อนบวชหลังตามพรรษา เธอจะเป็นพระอรหันต์หรือไม่เป็น ไม่เกี่ยว ไม่ต้องมาอ้าง

ตามเรื่องในพุทธบัญญัติ พระพุทธเจ้าตรัสว่า เราอยู่กันเป็นชุมชน สังฆะชัคใหญ่ขึ้น มีพระจำนวนมาก ก็ควรจะมีการแสดงความเคารพกัน แล้วเราจะใช้เกณฑ์อะไร พระองค์หนึ่งก็เสนอว่าให้ใช้เกณฑ์วรรณะ ใครออกบวชจากวรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ ก็เป็นวรรณะสูง ใครออกบวชจากวรรณะแพศย์ ศูทร ก็ต้องกราบไหว้คนที่ออกบวชจากวรรณะสูงนั้น

อีกองค์หนึ่งก็บอกว่า เขาอย่างนี้ ใครเป็นพระอรหันต์ก็ให้คนอื่นกราบไหว้ คนที่เป็นอนาคามีก็ให้ไหว้องค์ที่เป็นอรหันต์ เป็นต้น อันนี้ก็เป็นการเสนออันหนึ่งในบรรดาข้อเสนอต่างๆ

อ้างกันไปมาๆ พระพุทธเจ้าก็สรุปว่า ใครบวชก่อนก็เป็นพี่ ใครบวชหลัง ไม่ว่าจะมาจากภพไหนอะไร ก็ให้กราบไหว้องค์ที่บวชก่อน ก็ตกลงอย่างนั้น นี่เป็นเรื่องของวินัย เป็นเรื่องสมมุติ ท่านไม่ไปเอาว่าจะจะเป็นพระอรหันต์หรือไม่เป็น ไม่เกี่ยวหรอก

อย่างคฤหัสถ์ที่เป็นโสดาบัน เครื่องวัดภายนอกก็ไม่มี แต่ที่นี้ภาวะด้านจิตใจแสดงออกมาทางพฤติกรรม ถ้าเป็นคนไม่เห็นแก่ตัว ไม่มีความตระหนี่เหนียวแน่น และเห็นแก่คนอื่น อยากให้คนอื่นเป็นสุข

ที่นี้ก็มีตระกูลโสดาบันที่พร้อมจะให้อยู่เสมอ พระบางองค์ก็มีเจตนาไม่ค่อยดี เห็นตระกูลนี้ใจดีนัก ก็มาเรื่อย ตระกูลนี้ก็ให้เรื่อย จนทุกจะแยก

พระพุทธเจ้าทรงทราบ ก็มีพุทธานุญาตอันหนึ่งว่า สำหรับตระกูลที่มีลักษณะอย่างนี้ ให้สงฆ์ประชุมกัน เรียกว่าสมมุติ คือมีมติตั้งให้ตระกูลนี้เรียกว่าตระกูลโสดาบัน เมื่อสมมุติอย่างนี้แล้ว ภิกษุองค์ไหนไปเที่ยวขออะไรก็มีความผิด นี่คือการรักษาคฤหัสถ์นั้น ไม่ให้พระสงฆ์ไปรบกวน

อันนี้คือวิธีทางวินัย ก็คือใช้วิธีการทางสังคมที่เป็นรูปแบบมาปฏิบัติ ไม่ใช่จะไปบอกว่าเป็นโสดาบันหรือไม่ อันนั้นใช้ไม่ได้ ท่านไม่ยอมรับแล้วจะเป็นจริงหรือไม่ ก็ว่ากันอีกเรื่องหนึ่ง อันนี้ก็รู้กันว่าเป็นเรื่องของสมมุติ

ก่อนจะสมมุติ พระที่ประชุมก็ต้องรู้กันว่าครอบครัวนี้ เขามีลักษณะแบบนี้ มีคุณสมบัติ มีอหยาตัยแบบนี้ เห็นๆ กันอยู่ แต่จะรู้ถึงความจริงของธรรมชาติที่เป็นปรมาตมมันไม่แน่ จึงต้องยกนัยแห่งปรมาตมาสู่สมมุติให้ปฏิบัติกันได้ชัด และเป็นภาระเชื่อมนามธรรมกับรูปธรรม แล้ววินัยก็เอาแต่เรื่องที่เราเห็นกันปฏิบัติได้ทางสังคมชัดเจน ไม่มายุ่งยากกับทางด้านจิตใจ

แต่ที่มีวินัยขึ้นมา ก็เพื่อเป็นตัวเกื้อหนุนเกื้อกูลเพื่อให้การปฏิบัติในทางนามธรรมได้ผลนั่นเอง ทั้งสองอย่างเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน แต่ต้องสามารถแยกกันออกได้

นี่ก็เป็นเรื่องของวินัย ที่ว่าเป็นเรื่องด้านสมมุติ ใช้สมมุติ

ผู้ถาม: ประเด็นเรื่องเทศที่ ๓ ถ้าวาระหว่างที่ตอนบวชเป็นผู้ชายผู้หญิงธรรมดา แต่พออยู่ๆ ไป มีความเบี่ยงเบน ให้ทำอะไรครับ จะต้องสึกไหมครับ

พระพรหมคุณาภรณ์: ก็สึก ดูข้อบัญญัติให้ละเอียดอีกที คือมีพุทธบัญญัติว่า “ปถมุทโก ภิกขเว อนุปสมฺปนโน น อุปสมฺปาเตตฺตฺวปิ, อุปสมฺปนฺนโน นาสเตตฺตฺวปิ” (ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตทั้งหลาย ยังไม่ได้อุปสมบท ไม่พึงให้อุปสมบท, ที่อุปสมบทแล้ว พึงให้สึกเสีย, วินย.๔/๑๒๕/๑๗๔) ถ้าต้องการทราบเรื่อง ขอให้ไปอ่านเอง ตามที่บอกที่มาให้ นั่น จะเห็นเหตุผลว่า ทำไมพระพุทธเจ้าถึงกับทรงบัญญัติให้สึกเสีย คือวุ่นวายและเสียหายมาก

ผู้ถาม: ที่เมื่อกี้ท่านได้บอกว่า วินัยเป็นเรื่องที่สมมุติขึ้นมาล้วนๆ เพื่อไม่ให้มีข้อขัดแย้ง แต่ผมยังมีข้อข้องใจเรื่องการปรับอาบัติปาราชิก ซึ่งมีอยู่ ๔ อย่างหนึ่งในนั้นคือ การปรับปาราชิกในเรื่องการเสพเมถุน เคยมีเรื่องหนึ่ง ที่นางอุบลวรรณาเถรี ซึ่งก็มีกิจกรรมทางเพศกับคุณหัสถ์จนกระทั่งท้อง แล้วก็มีคนโจทปาราชิก พระพุทธเจ้าก็บอกว่า ในขณะที่นางมีกิจกรรมทางเพศ นางอุบลวรรณาไม่ได้มีเจตนา กำหนดในกิจกรรมนั้น ท่านจึงบอกว่านางอุบลวรรณาไม่ต้องอาบัติปาราชิก ไม่ทราบว่าตรงนี้จริงหรือเท็จประการใดครับ

พระพรหมคุณาภรณ์: มีทั้งจริง ทั้งเท็จ คือจริง ในแง่ที่ว่า พระอุบลวรรณาเถรีท่านไม่เป็นปาราชิก แต่ข้อมูลรายละเอียดในเรื่องราวคำถามนั้นไม่ถูก ไม่ตรง ผิดพลาดมาก คือ เรื่องราวไม่มีหรือที่บอกว่าพระอุบลวรรณามีกิจกรรมทางเพศจนท้อง อันนั้นไม่มีเลย ถ้าเป็นอย่างนั้นจะไม่เจตนาได้ อย่างไร ข้อมูลที่ผิดนั้นต้องแก้ไข อย่างที่ไว้

เรื่องมีแต่ว่า ครั้งหนึ่งมีคนมาแอบอยู่ในที่พำนักของท่าน หลังจากที่ท่านเพิ่งกลับมาจากบิณฑบาต แล้วคนนั้นก็ข่มขืนท่าน พอข่มขืนแล้วออกไปก็โดนแผ่นดินสูบ ก็จบ เรื่องราวมีเท่านี้ ฉะนั้น เรื่องข้อมูลที่มีนั้น ผิดพลาดไป ก็แก้เสีย เอาความว่า ผิดพลาดในแง่ของข้อมูล แต่จริงในแง่ของหลักการ

หลักการที่ว่าจริง ก็คือ หลักการเกี่ยวกับเรื่องการบัญญัติ แล้วก็การปฏิบัติ หมายความว่า ในเรื่องของหลักการทางพระวินัย ต้องแยกเป็น ๒ ด้าน คือ แยกในแง่การบัญญัติ กับ ในแง่ของการปฏิบัติ

ในฝ่ายบัญญัติ ก็ถือเอาตามสมมุติบัญญัติ ซึ่งเป็นเรื่องรูปธรรมที่กำหนดได้ชัดเจน ไม่ไปยุ่งวายกับเรื่องนามธรรม จะไปเอาคุณสมบัติทางจิตใจ ที่เป็นนามธรรม มาบัญญัติเป็นวินัยไม่ได้ หรือถ้าจะบัญญัติ ก็ต้องไปเอามาทำเป็นรูปธรรมให้ชัด

แต่ในฝ่ายปฏิบัติ จะดูว่าบุคคลนั้นๆ รักษาวินัยใหม่ ละเมิดวินัยใหม่ ก็ดูที่เจตนา ฝ่ายปฏิบัติดูที่เจตนา ไม่ใช่ทุกข้อนะ บางข้อไม่เจตนา ก็ผิด เรียกว่าสิกขาบทที่เป็นอจิตตกะ แต่โดยทั่วไปต้องดูที่เจตนา โดยกฎหมายก็ดูที่เจตนา แต่บางข้อทำโดยประมาท ไม่เจตนา ก็เอา

เป็นอันว่า บัญญัติวินัยใช้เรื่องรูปธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่กำหนดได้ชัดเจน ส่วนในการปฏิบัติ ต้องดูที่เจตนาว่าละเมิดไหม ตัวที่เชื่อมวินัยกับธรรมคือเจตนา เราก็ใช้หลักการอันนี้ไปทั่ว กฎหมายก็ใช้หลักนี้ทั้งนั้น ไม่อย่างนั้นเราก็ไม่มีเครื่องตัดสิน เช่นว่า ภิกษุไปเหยียบมดตาย ไม่เจตนา ก็ไม่เป็นอาบัติ

แต่ก็ต้องแยกแยะ อาบัติที่เป็นอจิตตกะก็มี คือไม่มีเจตนา ก็เป็นอาบัติที่ว่าแม้ไม่เจตนา แต่เป็นอาบัติ ก็มีความผิด เหมือนอย่างทางศาลก็มีการพิจารณาคความผิดที่เกิดจากความประมาท อย่างนี้เป็นต้น คล้ายๆ ของพระนั่นแหละ ก็มาอย่างเดียวกัน

แต่ตัวหลักการทั่วไปใช้เจตนา เจตนาจะเป็นตัวตัดสิน แล้วเจตนาจะไปประกอบกับตัวอื่น ถ้าไปพิจารณาทางกรรม เจตนาประกอบด้วย โสกะ โทสะ โมหะ ความอาฆาตแค้น บาปก็แรงขึ้น แต่ทางวินัยก็จับแค่ขาดจากความ เป็นภิกษุ อย่างนี้เป็นต้น นี่คือเจตนาเป็นตัวเชื่อมระหว่างรูปธรรมกับนามธรรม เป็นปรมาัตถ์ที่มาต่อกับสมมุติ ก็ใช้เจตนาเป็นตัวตัดสิน

ยุคถามเรื่องภิกษุณี ผ่านไปเลยก็ได้ ถ้าอ่าน ก็ได้ทวนอีกที

เวลานี้มีการพูดถึงเรื่องภิกษุณีกันมาก แล้วบางที่จับประเด็นกันไม่ค่อยถูก เช่นว่า ผู้หญิงมีสิทธิบวชใหม่ อาจจะจับจุดผิด ที่จริง ผู้หญิงมีสิทธิบวชอยู่แล้ว แต่ปัญหาอยู่ที่ว่า ใครจะมีสิทธิบวชให้ เจ้าของสิทธิ์คือภิกษุณี สงฆ์หายไป ปัญหาอยู่ตรงนี้ เราหาคนนี้ คนที่จะมีสิทธิบวชให้ไม่มี ก็เลยตัน

ความจริง ถ้าทราบเรื่องที่เป็นมาแล้ว จะชัดขึ้น ก็เลยเล่าไว้หน่อย คือในการพิจารณาเรื่องอะไรก็แล้วแต่ เราเอาหลักการข้อมูลล้วนๆ มาเป็นข้อเท็จจริงก่อน ดูว่าหลักการเป็นอย่างไร ยังไม่เอาความต้องการ

หลักการนี้อาจจะมีประวัติการณ์เข้ามาประสม หลักการเป็นอย่างไร ว่าเป็นชัด หลังจากนั้นเราต้องการอะไร แล้วหลักการกับสิ่งที่เราต้องการมันเข้ากันได้ไหม ถ้าไม่ได้แล้ว เราจะยอมไหม หรือเราจะเปลี่ยนหลักการ แล้วเราจะเอาอย่างไรกับมัน

ที่นี่ มาดูที่หลักการก่อน ยังไม่ดูที่ความต้องการ ก็อาจจะชัดขึ้นมา เรื่องบวชภิกษุณียังพูดกันสับสน พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้บวชภิกษุณี ตอนแรกเมื่อพระนางมหาปชาบดีโคตมีพาเจ้าหญิงศากยะพากันไปขอ

พระพุทธเจ้าบวช ตอนแรกทรงยังไม่ยอม จนกระทั่งพระอานนท์ทูลขอ ในที่สุดก็ให้ข้อแม้ต่างๆ แล้วก็ยอมให้บวช

สำหรับพระนางมหาปชาบดีโคตมี พระพุทธเจ้าก็ทรงอุปสมบทให้เอง ส่วนพวกเจ้าหญิงศากยะก็ทรงให้ภิกษุทั้งหลายบวชให้

แต่ที่นี้ หลังจากบวชภิกษุณีแล้ว ก็มีภิกษุณีสงฆ์ พอมีภิกษุณีสงฆ์ แล้วต่อมา เมื่อจะบวชภิกษุณี ก็ต้องได้รับการบวชจากสงฆ์ทั้งสองฝ่าย คือ ต้องให้ได้รับการบวชจากภิกษุณีด้วย

อันนี้ก็เป็นเรื่องของวิวัฒนาการ ตอนที่ปัญหาเป็นปัญหามากคือ ตอนซักถามคุณสมบัติของผู้ขออุปสมบท ภิกษุซักถามก็ทำให้ผู้หญิงไม่สบายใจเกิดความอึดอัด อายในการตอบ พระพุทธเจ้าจึงให้การบวชในชั้นของการซักถามคุณสมบัติ ดำเนินไปในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ แล้วจึงค่อยให้ภิกษุสงฆ์รับทราบ เหมือนกับให้มารับทราบในตอนที่ภิกษุณีสงฆ์ได้รับเข้ามาเสร็จแล้ว หมายความว่าตัดลดบทบาทของภิกษุสงฆ์ออกไป

ตามหลักกฎหมายทั่วไป กฎหมายที่บัญญัติทีหลัง ก็ต้องล้มล้างบัญญัติก่อนในส่วนที่ขัดแย้ง ภิกษุณีจึงต้องได้รับการบวชจากสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย คือจากทั้งภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์

ตอนหลังก็ได้บอกอีกว่า เมื่อได้รับการบวชจากภิกษุณีสงฆ์เรียบร้อยแล้ว แต่อยู่คนละที่ไกลกับภิกษุสงฆ์ ถ้าการเดินทางอาจเป็นอันตราย ก็ให้ภิกษุณีเป็นทูตบอกแจ้งแก่ภิกษุสงฆ์ก็ได้ ก็จบ

เรียกว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงตัดบทบาทของภิกษุสงฆ์ออกไปเกือบหมด จนแทบจะเหลือแต่บทบาทของภิกษุณีในการบวชภิกษุณี ฉะนั้นจึงถือเป็นหลักกันว่า ในการบวชภิกษุณี ต้องมีภิกษุณีสงฆ์ด้วย

ที่นี้ พอไม่มีภิกษุณี ภิกษุจะบวชให้ ก็ติดปัญหา นอกจากตัวบัญญัติแล้ว ลองนึกดูให้ดี ถ้าทำอย่างนั้นแล้ว และเกิดมีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นมาใหม่แล้ว

ถ้าภิกษุบางองค์ไปอ้างว่ามีพุทธบัญญัติให้ภิกษุบวชภิกษุณีได้ แล้วก็เที่ยวบวชภิกษุณีไปเรื่อย แล้วภิกษุณีสงฆ์จะคิดจะทำอย่างไร มันก็จะเกิดความปั่นป่วนยุ่งกันใหญ่ จึงต้องมองกว้างๆ ในระยะยาวด้วย

สรุปก็คือ การบวชภิกษุณีในยุคต่อมาแทบจะสำเร็จเสร็จสิ้นไปด้วยภิกษุณีสงฆ์แล้วจะมาอ้างข้อที่บอกว่าพระพุทธเจ้าให้ภิกษุทั้งหลายบวชให้ภิกษุณี มันก็ขัดกันในแง่ของหลักกฎหมาย แล้วก็จะมีความปัญหาอื่นตามมาอีก จึงต้องคิดกันให้ดีกว่าทำอะไรจะรัดกุม ไม่ให้เกิดปัญหา

นี่ก็เอามาเล่าให้ฟังในแง่ของหลักการ และความเป็นมา ส่วนความต้องการของเรากับหลักการจะสอดคล้องกันไหม ถ้าไม่สอดคล้อง เราจะปรับจะแก้อย่างไร ก็พิจารณาดูกันเป็นอีกขั้นตอนหนึ่ง

เรื่องภิกษุณีเวียนมา ก็มีอะไรให้พูดจาอีกทุกที

ผู้ถาม: อยากจะถามเกี่ยวกับเรื่องของภิกษุณีค่ะ คือว่า เราจะดูอย่างไรว่าอะไรคือหลักสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงมอบหมายภารกิจในการที่จะรักษาธรรมะหรือเผยแผ่ธรรมะของพุทธองค์ให้กับพุทธบริษัท ๔ ซึ่งก็มีภิกษุณีอยู่ด้วย ทีนี้ปัญหาอยู่ที่สิทธิของผู้ที่จะบวชให้มันไม่มี จึงทำให้ภิกษุณีไม่สามารถมีขึ้นได้

ทีนี้ ตรงไหนจะสำคัญกว่ากัน ระหว่างสิ่งที่พระพุทธเจ้ามอบหมายให้เผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยพุทธบริษัท ๔ ซึ่งมีภิกษุณีด้วย ทีนี้ที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์บอกว่า ในแง่ของกฎหมาย ทีนี้ในแง่ของกฎหมาย มันก็ต้องแก้ในสิ่งที่มันทำไม่ได้ให้ทำได้ด้วย

อย่างนี้จะเป็นไปได้ไหมคะว่า ในแง่ของภิกษุณี ไม่ใช่ว่าจะต้องให้ ภิกษุบวชภิกษุณีเรื่อยไป ถ้าหากว่ามีการสังคายนาใหม่ แล้วเหมือนกับว่า สมมุติขึ้นมาที่จะให้มีการบวชภิกษุณี แล้วหลังจากนั้นก็ให้คนที่ เป็นต้น ภิกษุณีได้ทำการบวชภิกษุณีต่อไป ถ้าในลักษณะนี้มันจะเป็นไปได้ไหมคะ

พระพรหมคุณาภรณ์: อันนี้ต้องพูดกันหลายชั้น ตอนแรกก็คือต้องถามว่า เขาต้องการสิ่งที่เป็นพุทธบัญญัติหรือเปล่า ทีนี้ตามที่เราถือกัน เราก็ถือตาม พุทธบัญญัติ ถ้าเราไม่ยอม เราไปแก้ มันไม่ใช่แก้กฎหมายเฉยๆ นะ ที่เราพูด ว่ากฎหมายนั้น ก็เพื่อให้สะดวก คนทั่วไปจะได้เทียบง่าย แต่ที่จริง ตรงนี้ก็ คือเป็นการแก้กฎหมายที่เป็นพุทธบัญญัติ

เป็นธรรมดาอยู่แล้ว กฎหมายนะแก้ได้ แต่ในกรณีนี้ ที่ว่าเป็นเรื่องของ กฎหมายที่เป็นพุทธบัญญัติ ปัญหาไม่ใช่เรื่องว่า จะแก้ หรือไม่แก้ แต่ปัญหา อยู่ที่ว่าใครจะเป็นคนแก้ อย่างเช่น ถ้าจะให้รัฐเป็นผู้แก้ ให้รัฐออกกฎหมาย ให้ ต่อไปก็จะเป็นพระตามพุทธบัญญัติ กับความเป็นพระตามรัฐ บัญญัติ แล้วเดี๋ยวก็จะมีภิกษุณีตามพุทธบัญญัติ กับภิกษุณีตามรัฐบัญญัติ

ทีนี้ ถ้าแก้พุทธบัญญัติ พระเองก็จะมีปัญหาต่อไป ในเรื่องการบวช ภิกษุ เมื่อแก้ของภิกษุณีได้ ก็ต้องแก้ของภิกษุได้ด้วยใช่ไหม แล้วมันก็จะเลย เกิดไปเรื่องอื่นอีก เพราะว่า ถ้าลองทำอันหนึ่งได้แล้ว ก็จะมีผู้มาใช้เป็น ข้ออ้างเพื่อทำการแก้กันต่อไป จึงต้องปิดทางที่จะเกิดช่องโหว่เสียหาย

ขอแทรกเรื่องสังคายนานาทีเดียว เวลานี้ ในภาษาไทย คำว่า “สังคายนา” พูดได้ว่ามีความหมายเพี้ยนไปแล้ว กลายเป็นเรื่องการชำระ สะสางแก้ไข แถมให้ผู้ที่ทำสังคายนาเหมือนกับมีอำนาจตัดสินว่าจะเอา อย่างไร เช่นจะให้คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้

นี่เรียกว่าเพี้ยนสุดแสนไกล ต่อไปจะต้องแยกว่า ที่คุณพูดว่า สังคายนานั้น หมายถึงสังคายนาของพระ หรือสังคายนาของภาษาไทย

สังคายนาของพระพุทธเจ้า หมายความว่า รวบรวมคำสอนคำตรัสของพระองค์มาไว้ด้วยกัน ตลอดจนจัดเป็นหมวดเป็นหมู่ให้คงอยู่ตรงตามที่ตรัสไว้แต่เดิม เป็นของจริงของแท้ ครบถ้วนเรียบร้อย เพื่อจะได้ไม่กระจัดกระจายหายสูญไป

รวมเสร็จไว้แล้ว ถ้านานๆ ไป เกรงว่าจะกระจัดกระจายหลุดหล่นหายไ้ ก็มาทำสังคายนาก็ เอาฉบับที่เผยแพร่ไปที่โน่นที่นี้ มาตรวจสอบมาทวนทานกัน มีแปลกกันตรงไหน ต้องบันทึกบอกไว้ว่า ฉบับที่ไปพม่าตรงนี้แปลกจากของไทยอย่างนี้ๆ ดูของศรีลังกาตรงกับของไทยอย่างนี้ๆ ฯลฯ จึงเรียกว่ารักษาให้พุทธพจน์คงอยู่แม่นยำที่สุด

พระที่เข้าร่วมทำสังคายนานี้ไม่มีอำนาจจะไปแก้ไขทำอะไรของตัวเอง ทำได้อย่างมากก็ทำบันทึกว่า ตรงนี้ ที่ฉบับนั้นว่าฉัน ฉบับนี้ว่าฉัน พิจารณาตามหลักภาษาหรือตามอะไรๆ นั้นๆ แล้ว น่าจะเป็นอย่างนั้น น่าจะเป็นอย่างในฉบับนี้ ถ้าไปแก้ไขทำอะไรของตัวเอง พระอื่นๆ ใครเขาจะยอมละ

เพราะฉะนั้น เรื่องบวชภิกษุณี ถ้ารอสังคายนาก็คือดูพุทธบัญญัติกันให้แม่นยำแล้วจะได้ทำตามให้ตรงจริงๆ ความหมายก็ได้เท่านั้นเอง

ที่นี้กลับไปอันที่ ๑ ก่อน กลับไปยังปัญหาพื้นฐานที่ว่ามีพุทธบริษัท ๔ อันนั้นหมายความว่า พุทธบริษัทที่มีอยู่แล้ว ก็ต้องให้มีคุณสมบัติอย่างนั้นแล้วรักษากันไว้ให้ดี ที่นี้ ในกรณีที่มีไม่ครบ คือเหลือไม่ครบ จะทำอย่างไรก็ต้องบอกว่า พวกที่เหลืออยู่ก็ยังไม่ประมาณ อย่าให้หล่นหายขาดไปอีก

อย่าให้เป็นอย่างในศรีลังกา ที่เดิมมีทั้งภิกษุและภิกษุณี แล้วรักษาไว้ไม่ได้ หมดไปทั้งภิกษุและภิกษุณี พอดีในเมืองไทยยังมีภิกษุ จึงมาขอภิกษุไทย ไปบวชให้มีภิกษุศรีลังกาขึ้นมาได้ใหม่ แต่สำหรับภิกษุณีจิตใจไม่รู้จะไปหาที่ไหน เมืองไทยเมืองพม่าก็ไม่มี ก็เลยฟื้นไม่ได้ เรื่องก็เป็นอย่างนี้

พุทธบริษัท ๔ นี้ ที่ตรัสบอกอย่างนั้น ก็คือให้รู้ว่าพระองค์ได้เพียร

บำเพ็ญพุทธกิจจนมีครบทั้ง ๔ และทุกบริษัทเหล่านั้นมีคุณสมบัติอย่างนี้ๆ จึงเรียกว่าเวลานั้นพระพุทธศาสนาครบถ้วนสมบูรณ์

ที่นี้ ก็เป็นหน้าที่ของพุทธบริษัทเองจะต้องช่วยกันรักษาไว้ให้มีอยู่ครบ และสมบูรณ์ จะได้ปฏิบัติภารกิจที่ทรงมอบหมายได้เต็มที่ แต่เมื่อไม่สามารถรักษาไว้ ของที่มีอยู่ก็ย่อมหมดย่อมสิ้นยอมหายไปได้ แล้วจะทำอย่างไร พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงพระชนม์อยู่แล้ว จะได้กราบพูลขอได้

ตอนนี้อย่างนี้ ท่านทำไว้ให้แล้ว และท่านก็ไม่อยู่แล้ว อันไหนขาดไป มันก็คือขาดไป นี่คือการที่เป็นจริง มันก็ต้องเป็นอย่างนั้น ธรรมชาติบอกเรา เธอมีนิ้วมือสิบนิ้วจึงจะเป็นอันครบแล้วก็ใช้งานได้ดี แล้วเรารักษาไว้ไม่ได้ หายไป ๑-๒ นิ้ว แล้วจะให้เต็มสิบได้อย่างไร ความจริงมันก็เป็นของมันอย่างนั้น

แต่ที่จริง ท่านเน้นที่คุณสมบัติในตัวของพุทธบริษัท ๔ ว่าให้มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ๆ ไม่ได้เน้นที่จำนวน แต่เน้นว่า พุทธบริษัทที่มี ๔ นั้น ต้องมีคุณสมบัติอย่างนี้ๆ พุทธบริษัท ๔ ถึงจะมีอยู่ แต่ไม่มีคุณภาพ ไร้คุณสมบัติ ก็ไร้ประโยชน์

มันไม่ใช่ว่าจะรักษาพระพุทธศาสนาได้ด้วยกรมพุทธบริษัท ๔ ครบ แต่มันอยู่ที่พุทธบริษัท ๔ มีคุณสมบัติครบ ที่จะรักษาพุทธศาสนาต่างหาก ที่นี้ ถ้าบางบริษัทเกิดขาดเกิดหายไป เราก็ต้องเตือนพวกที่เหลือให้ยังต้องไม่ประมาท ต้องรักษาคุณสมบัติไว้ให้เต็มที่ มันเป็นคนละประเด็นกัน และมันก็เป็นเรื่องของความเป็นจริง ที่ต้องเป็นไปตามสภาวะของมัน

ที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงมอบหมายอะไรนั้น ก็เป็นสำนวนพูดของพวกเราเอง พระพุทธเจ้าตรัสว่าพระศาสนาสมบูรณ์ครบเมื่อมีพุทธบริษัท ๔ ที่มีคุณสมบัติอย่างนั้นๆ แล้วก็มีความสามารถที่จะปฏิบัติหรือทำได้อย่างนั้นๆ เราจะมีบริษัทเหลือครบ ๔ ใหม่ บริษัทที่เหลือจะมีคุณสมบัติใหม่ และจะสามารถทำหน้าที่ได้ดีใหม่ ทุกอย่างสำคัญทั้งนั้น ก็รักษาก็ปฏิบัติกันไปให้ดี

อย่างไม่ประมาท นี่คือหน้าที่ของเรา เมื่อเรารักษาไม่ได้ เราไม่ทำไม่ปฏิบัติ มั่นก็เสื่อม มั่นก็หมด จะไปร่ำร้องอะไร

ที่นี้ก็กลับมาที่เรื่องการแก้กฎหมาย ในกรณีนี้คือการแก้พุทธบัญญัติ

๑. ต้องถามว่า เราต้องการหลักที่เป็นพุทธบัญญัติใหม่ หรือต้องการหลักในระดับแค่สังฆะ แล้วแต่พระสงฆ์จะแก้กันไป หรือแก้ตามที่ใครๆ ขอ หรือเรียกร้องก็แล้วแต่ ที่แยกแตกไปเป็นนิกายต่างๆ มากมายในมหายาน จนกระทั่งพระมีครอบครัวได้ ก็เพราะให้พระสงฆ์แก้พุทธบัญญัติได้นี่แหละ

๒. ถ้าหากแก้อันนี้ได้ ก็แก้อันอื่นได้ ต่อไปพระภิกษุก็ไม่จำเป็นต้องบวชจากพระภิกษุสงฆ์ตามพุทธบัญญัติเดิมก็ได้ ก็อาจจะมีการบัญญัติอย่างอื่นขึ้นมาอีก (ลองดูประวัติการบวชในนิกายเทนไดของญี่ปุ่น ก็ได้)

๓. ที่เป็นเถรวาท ก็คือตกลงว่าถือตรงถือเต็มตามพุทธบัญญัติ ก็จึงเป็นสายนี้สืบมา

หมายความว่า ความเป็นเถรวาทอยู่ตรงที่ว่าถือตามหลักการที่พระพุทธเจ้าวางไว้ ไม่แก้ไขเปลี่ยนแปลง ที่นี้ถ้าเราไปแก้ไขพุทธบัญญัติ เปลี่ยนไปอย่างนั้นอย่างนี้ เราก็เป็นมหายาน แล้วเราจะยอมรับตัวเองเป็นเถรวาทอยู่ไหม หรือจะไปเป็นมหายาน ก็อยู่ที่ตัวเราเองละคราวนี้

ในทางเถรวาทนี้ก็มองเห็นว่า พอเป็นมหายาน ก็มีปัญหาจะแก้กัน แล้วก็ขัดกัน แล้วก็แตกกันออกไปเรื่อยๆ จึงได้แยกนิกายกันไปไม่รู้จักสิ้นสุด อันนี้แก้ได้ นิกายหนึ่งบอกแก้แค่นี้พอ อีกนิกายบอกว่าอันนี้มันก็น่าจะแก้ด้วย นิกายนั้นบอกว่าไม่ยอม ก็แยกกัน ฉันทก็เอาตามของฉันไป ต่อมาก็เอาอีก ก็มีการแยกๆ ไปอีก เลยไม่รู้ที่นิกายย่อยในมหายาน อย่างในญี่ปุ่น ตอนนี้มีราวๆ ๒๐๐ นิกาย ไปๆ มาๆ พุทธบัญญัติเดิมแทบไม่เหลือ จนกระทั่งอย่างที่ว่าแล้ว ในญี่ปุ่น พระมีครอบครัวกันไปมากน้อยแค่ไหน

เถรวาทนั้นแน่นอนก็มีข้อเสีย คือข้อเสียที่ว่าไม่ยอมแก้ไขอะไร แต่เราจะเอาแ่งไหน ถ้ารักษาหลักใหญ่โดยคงส่วนรวมไว้ทั้งระบบ ส่วนปลีกย่อยที่รวมอยู่ในนั้นก็ต้องยอมบกพร่องบ้าง พิจารณาข้อได้ข้อเสียแล้ว ก็ตกลงเอาหลักการไว้ก่อน ก็ยังยืนถือพุทธบัญญัติเดิม 'ไม่ยอมยกเลิก ไม่ยอมเพิกถอน ไม่ยอมแก้ไข' ก็เป็นแบบเดียวอยู่อย่างนั้น

ที่นี้ถ้าเป็นแบบมหายาน ก็เป็นแบบที่สืบมาจากการแก้ไข ก็จะมีหลากหลาย แก่น้อยบ้าง แก่มากบ้าง บ้างก็แก้ไปเรื่อยๆ ไม่สิ้นสุด ไม่รู้จักจบ

เหมือนกับตอนนี้ ก็ต้องเลือกว่า ถ้าจะเอาแบบเถรวาท ก็ต้องยืนยันหลักการ ถ้าเป็นมหายานก็แก้ไขได้ และทางมหายานก็ยังมีภิกษุณีอยู่

ที่นี้ก็มีปัญหาตรงที่ว่า ภิกษุณีที่สืบมาทางเมืองจีนจนมาถึงได้วันนี้ บอกว่า ภิกษุณีที่บวชให้ตนนั้น มาจากสายเถรวาท มาจากลังกามาบวชให้อันนี้ก็อยู่ที่จะมาพิสูจน์ข้อเท็จจริงกันว่าเป็นอย่างนั้นจริงหรือไม่ แล้วเป็นมาถูกต้องอย่างไร ก็เป็นการพูดกันในด้านข้อมูลข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์

รวมแล้วก็ได้บอกไว้แล้วแหละ หนึ่ง คือให้เราชัดในเรื่องหลักการ สอง ลงไปดูประวัติศาสตร์ แล้ว สาม มาเทียบดูกับความต้องการของเราว่า มันไปด้วยกันได้แค่ไหน จากนั้นก็ตัดสินใจว่าเราจะเอาอย่างไร

อันนี้ก็เป็นเรื่องของการเลือกของเรา ทั้งหมดนี้อาตมาไม่ได้ไปตัดสินใจ แต่เพียงพูดให้เห็น ว่าหลักการเป็นอย่างนี้ ประวัติศาสตร์เป็นอย่างนี้ แล้วก็ความต้องการของเราว่าอย่างไร และเราจะเอาอย่างไร ถ้าจะให้ดีก็มา (ก็ให้ไป) ร่วมคิดร่วมพิจารณาตกลงกัน

ผู้ถาม: อย่างนี้ ถ้าจะบวช ก็บวชมหายานได้หรือครับ

พระพรหมคุณาภรณ์: ได้

ผู้ถาม: ก็ไม่จำเป็นต้องมาบวชในเถรวาท

พระพรหมคุณาภรณ์: ตอนนี้มีภิกษุณีชัดเจนตามแบบของเขา ก็คือ ภิกษุณีมีทายาน ใครต้องการก็บวชได้ และเข้าใจว่ามีผู้ไปบวชมาแล้ว อันนี้ไม่เป็นปัญหา ก็ว่าไปตามที่มันมี ตามที่มันเป็น ส่วนที่ติดขัดหรือเป็นปัญหา ก็คือการจะรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์เถรวาท ที่ได้สูญหายไป

ข่าวที่ว่าในศรีลังกามีการบวชภิกษุณีเถรวาทขึ้นมาใหม่ โดยภิกษุณีจีนที่บอกว่าสืบสายมาจากภิกษุณีลังกาที่ไปเมืองจีนในอดีตนานมาแล้ว เป็นผู้บวชให้แก่สตรีศรีลังกา ร่วมกับภิกษุศรีลังกากลุ่มหนึ่งนั้น ก็เป็นเรื่องของกลุ่มย่อย ไม่ใช่ส่วนรวม ทางกรบ้านเมืองก็ดี คณะสงฆ์ศรีลังกาที่มี ๓ นิกายก็ดี เท่าที่ทราบ ยังไม่มีมหานายกนิกายโดยอมรับ แล้วก็เป็นเรื่องสืบมาจากอดีตที่ค่อนข้างซับซ้อน อย่างน้อยก็ทำให้ต้องรอที่จะชำระข้อสงสัย และแง่ที่คลุมเครือ

รวมแล้ว ก็เป็นเรื่องที่ต้องประคับประคองให้ดี ไม่ให้เป็นเหตุที่จะเกิดความแตกแยกสามัคคี

พูดสั้นๆ ว่า พระลังกาพวกหนึ่งบวชให้ แต่ส่วนใหญ่ยังไม่ตกลงด้วย อย่างที่ว่าถ้าไม่ระวังให้ดี ก็จะทำให้พระเถรวาทแตกกันออกไปได้ เวลานี้ก็ ชักจะแตกแยกกันมากขึ้นในเรื่องการบวชภิกษุณีนี้ แม้ว่าส่วนมากยังเป็น ความแตกแยกในระดับความคิดเห็น การแตกแยกก็ไม่ดีอยู่นั่นเอง

ควรเน้นในด้านการศึกษาหาความรู้ และควรพูดควรทำการทั้งหลาย ด้วยความรู้ รวมทั้งเวลาใครถาม ก็รู้จักพูดว่า เรื่องนี้ฉันยังไม่รู้ชัดเจน หรือยัง รู้เข้าใจไม่พอ ขอฟังขอศึกษาให้ชัดอีกสักหน่อย ถ้าจะแสดงความคิดเห็น ก็ให้พอดีกับความรู้ หรืออยู่ในขอบเขตของความรู้ หรือไม่ก็บอกไปชี้ๆ ตาม ความรู้สึกที่เข้าใจฉันนะอยากให้มี แต่ไม่รู้ว่าจะตามหลักพระศาสนาจะมีได้หรือ เปล่า ถ้าพูดให้ถูกต้องพอดี ก็เป็นการปฏิบัติธรรมไปด้วย

แล้วก็อย่างที่ชาวพุทธทุกคนน่าจะรู้ ที่ว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงย้านักให้ รักษาสังฆสามัคคี และเถรวาทก็คือหลักการนี้เป็นสำคัญอย่างยิ่ง

“มุตตา” อิศรเสริ แล้วก็ตาม “พหูชนสุชาเยะ โลกานุกัมปายะ” กันให้เต็มที่

ผู้ถาม: จะขอเรียนถามเรื่องข้อเท็จจริงนะคะ ประการที่ ๑ ก็คือว่า ทำไมภิกษุณีในสมัยพุทธกาลจะต้องถือศีลถึง ๓๑๑ ข้อ ประเด็นที่ ๒ ก็คือว่า ทำไมภิกษุณีหลังจากที่พระนางมหาปชาบดีโคตมีบวชแล้ว แล้วต่อมาประมาณ ๕๐๐ ปี ทำไมภิกษุณีถึงหมดไปในช่วงนั้น

พระพรหมคุณาภรณ์: บางคนอาจจะพูดไปในทำนองที่เป็นราวกะพุทธทำนายนาย แต่เราดูพุทธพจน์ ก็รู้ได้ว่าเป็นการตรัสเชิงเปรียบเทียบ คือถ้าหากว่าพุทธศาสนาควรจะอยู่ไปได้เท่านี้เท่านี้ เช่นว่าควรจะสามารถอยู่ได้ ๑๐๐๐ ปี พอมิภิกษุณี ก็เลยจะลดเหลือ ๕๐๐ ปี

ท่านอุปมา เป็นข้อเปรียบเทียบ สาระก็คือบอกให้รู้ว่าจะทำให้เกิดความอ่อนแอ เพราะว่า ถ้ามีภิกษุสงฆ์อย่างเดียว ก็เดินหน้าบุกฝ่าไปได้เต็มที่ แต่พอมิภิกษุณี ความหวังกังวล และการดูแลรักษาพระวัฑฒนะก็มีขึ้น

แต่พระพุทธานุเจ้าก็ตรัสไว้เองต่อจากนั้นแล้วนี่ ว่าพระองค์ทรงทำเขื่อนคันกันน้ำล้นให้แล้ว เพราะฉะนั้น ที่ลดเหลือ ๕๐๐ ปี ก็กลับขึ้นไปเป็น ๑,๐๐๐ ปีตามเดิม และตามหลักฐานในลังกา ภิกษุณีคงมีมาถึง ๑๕๐๐ ปี

เอาประเด็นที่ ๒ ก่อน คือประเด็นสภาพสังคมในสมัยนั้นไม่ค่อยเอื้อแล้วในการเป็นภิกษุณี ก็มีปัญหาด้านธรรมชาติบางอย่าง ที่ทำให้ไม่สะดวก ไม่คล่องตัว ตลอดจนเกิดมีข้อติดขัดภัยอันตรายได้ง่าย ไม่โปร่งโล่ง เช่น อยุ่อย่างการอยู่ป่าเป็นตัวอย่าง

ชีวิตบรรพชิตกับที่วิเวกและป่านี้แทบจะเป็นเรื่องเดียวกัน ตอนแรกทีบวช ผู้หญิงก็ต้องการชีวิตวิเวก เพื่อให้ปฏิบัติธรรมได้ดี แต่พอไปอยู่ป่า ก็

เกิดอันตราย ญกพวกโจรประทุษร้าย พระพุทธเจ้าจึงบัญญัติว่า ไม่ให้ภิกษุณีอยู่ป่า นี่เหมือนขัดกบวีสัตว์ของบรรพชิตไปเลย และภิกษุณีก็ต้องอยู่ในวัดที่มีพระภิกษุ รวมแล้วก็เพื่อความปลอดภัย

อันนี้ก็เป็นกรตอบคำถามข้อที่หนึ่งด้วย ที่ว่าทำไมภิกษุณีจึงมีศีลมากถึง ๓๑๑ คือมีเพิ่มมาหลายข้อที่ภิกษุไม่ต้องมี อย่างเช่นเดินทางไกล ภิกษุณีทั้งที่ไปกันหลายรูป ก็เกิดอันตรายอีก พระพุทธเจ้าก็บัญญัติอีกว่า ภิกษุณีจะเดินทางไกลลำพังไม่ได้ ต้องมีภิกษุเดินทางไปด้วย ภิกษุใช้ผ้า ๓ ผืนก็พอ แต่ภิกษุณีต้องเพิ่มอีกกลายเป็น ๕ ผืน อย่างนี้เป็นต้น เป็นตัวอย่าง ซึ่งนอกจากทำให้ภิกษุณีเองเกิดความลำบากขัดข้องแล้ว ก็พลอยทำให้พระภิกษุพะว้าพะวัง ไม่คล่องตัวไปด้วยเหมือนกัน

มองต่อไปอีก คราวนี้ถึงหลักใหญ่ที่สำคัญ เป็นจุดหมายเลย คือเราต้องมองว่า พระพุทธเจ้าตั้งสังฆะขึ้นมา ไม่ใช่เพียงเพื่อประโยชน์ของตัวบุคคลที่เข้ามาบวชเท่านั้น แต่มุ่งให้เป็นชุมชนที่จะทำหน้าที่ต่อสังคม

จุดหมายนี้ชัดมาก ตรัสบ่อยเหลือเกิน คือ สังฆะนี้พระพุทธเจ้าทรงมุ่งให้จาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน ตามคติที่เราฟังกันพอคຸ້นๆ ว่า “พหูชนหิตายะ พหูชนสุขายะ โลกานุกัมปายะ” พระสงฆ์ต้องมุ่งที่นี้ และตัวพุทธศาสนาทั้งหมดก็เพื่ออันนี้

แล้วสังฆะนั้นก็เป็นแหล่งรวมคน รับชนทุกชั้นวรรณะมาหลอมรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวที่จะเป็นอิสระเสรีชน ผู้หมดตัวตน มุ่งแต่จะทำให้แก่โลก ในการทำตามอุดมคตินี้ ความคล่องตัวและเป็นอิสระเสรีจึงสำคัญมาก เสรีทั้งด้านนอกท่ามกลางสังคม และเป็นอิสระด้านในแห่งจิตใจของตนเอง

บุคคลในอุดมคติ ก็คือพระอรหันต์นั่นแหละ จึงเป็นอย่างไรที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นอิสระ หลุดพ้นแล้ว จากเครื่องผูกมัดมัดตัวหมดทั้งสิ้น (มุตฺตา สพุพฺปาเสหิ) ทั้งของทิพย์ และของมนุษย์ ทั้งทางรูปธรรม

และทางนามธรรม เป็นอิสระเสรี จึงไปอย่างที่ว่า “พหูชนหิตายะ พหูชน-
สุขายะ โลกานุกัมปายะ”

จุดนี้สำคัญมาก จะเห็นว่า คนที่จะมาขอบวช พระพุทธเจ้าทรงตั้ง
เกณฑ์เกี่ยวกับคุณสมบัติให้เป็นไปเพื่อจุดหมายนี้ เตรียมไว้ตั้งแต่เริ่มต้น
เมื่อเข้ามาอยู่ในหมู่สงฆ์

๑. ไม่ให้เป็นอุปสรรคกับตนเองในการปฏิบัติ เช่น ช่วยตัวเองได้ ขึ้น
เขาเข้าป่าดงพงไพร บุกรไถ่ยวได้

๒. ไม่มาเป็นภาระแก่พระสงฆ์ด้วยกัน เพราะว่าพระองค์อื่น นอกจาก
ส่วนตัวแต่ละรูปจะต้องปฏิบัติแล้ว ท่านจะได้จาริกไปทำเพื่อประชาชนได้
เต็มที่

คุณสมบัติของผู้มาขอบวช จึงมีทั้งไม่่งอ่ยเปลี้ยเสี่ยซา ไม่เป็นไข้ ไม่
ตาบอดทั้งสองข้าง ไม่เป็นโรคติดต่อ เป็นต้น

บางท่านบอกว่า น่าจะรับคนเหล่านี้เข้ามาบวช จะได้เป็นที่ทำสังคม
สงเคราะห์ (ตอนเริ่มเฝ้าถึงกันเรื่องโรคเอดส์ ถึงกับมีการเสนอให้เอาคนเป็น
เอดส์มาบวช) นี่แหละคือต้องเข้าใจว่า สังฆะไม่ใช่ที่รับการสงเคราะห์ แต่
เป็นแหล่งฝึกคนที่จะออกไปทำงานสงเคราะห์ ไปช่วย ไปให้แก่ผู้อื่น แก่ทั้ง
โลก ตรงนี้ขอให้ดูหน้าที่ภารกิจของสังฆะต่อชุมชน ต่อประชาชนกันให้ชัด

เรามักจะมองข้ามจุดนี้ไป บางทีไปมองว่าไปบวชพระเป็นประโยชน์
ส่วนตัว เป็นประโยชน์ของท่านผู้นั้นจริง ก็คือต้องให้เขามีคุณสมบัติดี มี
จิตใจเข้มแข็ง มีปัญญาทั่วถึงเท่าทัน เป็นต้น ประโยชน์ของเขาอย่างนี้ ก็คือ
ความพร้อมที่จะไปทำประโยชน์แก่ผู้อื่นนั่นเอง ไข่ใหม่ คือให้ได้ด้วยกัน

แล้วที่จริง ไม่ใช่แค่นั้น โน่นให้ถึงนิพพานเลย และไม่ใช่แค่ประโยชน์
ส่วนตัวเท่านั้น นิพพานคือประโยชน์ตนอย่างสูงสุด แต่นั่นคืออะไรละ ก็คือ

ความเต็มอิมสมบูรณ์จนหมดตัวตน กลายเป็นคนผู้ไม่มีอะไรจะต้องทำเพื่อคนอื่นต่อไป ก็จึงทำเพื่อประโยชน์แก่โลกได้เต็มที่

อย่างที่บอกเมื่อก็ว่า ... พุทฺชนสุชาเย โลกานุกัมปายะ ที่พูดเป็นคติสั้นๆ ว่า “บุคคลนิพพาน ทำการเพื่อโลก” จุดนี้ถ้ามองข้าม ก็จะไม่เห็นแคบๆ ทำให้การพิจารณาบกพร่องได้

นี่แหละพอให้เห็นเหตุผล เพราะฉะนั้น ผู้ที่บวชท่านจึงไม่ให้มีอะไรพะรุงพะรัง เรียกว่าบวชได้เต็มที่ ไปไหนไปกัน ถึงไหนถึงกัน

ให้จิตลงตัว เป็นอุเบกขาเสียที

ผู้ถาม: ขอรบกวนเรียนเรื่องธรรมะครับ เรื่องสัมโพชฌงค์ ๗ ที่มี สติ ธรรม-วิริยะ วิริยะ ปิณีต ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา ผมเคยอ่านในพระไตรปิฎก ถ้าเจริญสติปัฏฐานให้มาก จะทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์

สติปัฏฐาน คือ สัมมาสติ มรรคองค์ที่ ๗ ผมพิจารณาแล้วมีความเข้าใจว่า โพชฌงค์ ๗ ก็คือเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่างสัมมาสติซึ่งไปสู่สัมมาสมาธิ อันสุดท้ายก็คืออุเบกขา อุเบกขาใน โพชฌงค์ ๗ จะไปทับกับอุเบกขาในสัมมาสมาธิ ไม่ทราบว่าจะเข้าใจถูกไหมครับ

พระพรหมคุณาภรณ์: ธรรมะในชุดนี้ เรียกรวมๆ ได้ว่าอยู่ในชุดโพธิปักขิยธรรม แปลว่า ธรรมะที่เป็นฝั่งฝ่ายของการตรัสรู้ คืออยู่ในชุดของการตรัสรู้ช่วยประกอบกัน หนุนกันให้ถึงปัญญาตรัสรู้ มีอยู่ ๓๗ ประการ ใน ๓๗ ประการนี้ ก็มีทั้งมรรค ทั้งโพชฌงค์ มีทั้งสติปัฏฐาน ๔ อยู่ในนี้หมด ซึ่งทั้งหมดเป็นปัจจัยเกื้อหนุนกัน แล้วก็มาแยกตามการใช้งาน เอาเข้าจริงมันก็อยู่ในส่วนนั้นส่วนนี้ที่ถึงกันหมด

สติปัญญาฐาน ก็คือเอาสติเป็นใหญ่ สติเป็นข้อแรกของโพชฌงค์อยู่แล้ว เวลาแปลสติปัญญาฐาน เราแปลกันว่า การตั้งสติ บางทีก็แปลว่าการปรากฏของสติ หมายความว่าสติมันอยู่ ไม่ลอย ไม่หายไปเสียมันแหละ

เมื่อสติอยู่ เราก็อยู่ ไม่หลุด ไม่หล่น ไม่พลัดออกไปจากทาง ก็เข้าทาง อยู่ในทาง ตั้งต้นทาง ดำเนินไปถูกทาง พอดำเนินไปถูกทาง มันก็ดำเนินตามโพชฌงค์ไปได้ ก้าวต่อไปได้

ถ้าสติไม่ได้ตั้งขึ้นมาแล้ว โพชฌงค์ก็ไม่เดินไป ฉะนั้น สติปัญญาฐานก็เหมือนกับเป็นตัวเริ่มให้โพชฌงค์มาทำงาน โพชฌงค์ก็อาศัยสติปัญญาฐานในแง่นี้ ทีนี้ สติปัญญาฐานนี่ก็คือการมีชีวิตอยู่ด้วยสติ เหมือนกับตื่นอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีสติ ก็อยู่ในกระบวนการที่ไปทำให้โพชฌงค์ได้เดินหน้าไปเต็มที

หมายความว่า สติไม่ใช่ว่ามันจะอยู่ของมันอย่างเดียว แต่สติในสติปัญญาฐานมาเป็นตัวเอื้ออำนวยโอกาส ตั้งแต่เริ่มต้นให้ พอสติมา โพชฌงค์ก็เริ่มทำงาน เริ่มตื่นเดินหน้า เมื่อสติยังอยู่ โพชฌงค์ก็ทำงานเดินหน้าต่อไปได้เรื่อยไป

แต่ความจริง ในสติปัญญาฐานนั้น องค์ธรรมที่ประกอบกันก็ชัดอยู่แล้ว ปัญญาก็เป็นตัวสำคัญที่อยู่ในโพชฌงค์นั้นแหละ ท่านก็บอกไว้ชัดอยู่แล้ว พอสติเริ่มต้นให้แล้ว ธรรมวิจยคือปัญญาที่ทำงานวิจยธรรมไปได้เลย

ถึงในสติปัญญาฐานเอง พอสติมา สัมปชัญญะคือปัญญาก็มาเข้าคู่ไปด้วย แล้วพอสติเริ่มงาน ก็ก้าวต่อไปได้ด้วยความปลอดภัย (อาตมาปี สมบุชาโน สติมา) มากันเป็นชุดเป็นกระบวนการ แต่ที่เน้นตัวสติก็คือจับเอาตัวสำคัญมาตัวที่เริ่มต้น เป็นหลัก เป็นศูนย์รวม ให้แก่ตัวอื่นๆ

แต่เวลาดูการทำงานก็เห็นเป็นกระบวนการ ซึ่งดำเนินไปในแบบโพชฌงค์นั่นเอง

ที่นี้พอแยกแยะละเอียดออกไป ก็ให้เห็นธรรม ๒ หมวดนี้ประสานกัน คล้ายว่า เวลาพูดถึงสติปัฏฐานนี้ เราเน้นตัวเด่นที่สติในฐานะเป็นตัวเริ่มต้น และเป็นตัวหล่อเลี้ยงรักษากระบวนการทำงานให้ดำเนินอยู่ต่อเนื่องไป แล้วมีตัวทำงานที่สำคัญคือสัมปชัญญะ แล้วก็มีความเพียรที่จะเดินหน้า

ที่นี้ความเพียรดำเนินไปอย่างไร พอดูการทำงาน ก็คือมันก้าวไปในกระบวนการทำงานของโพชฌงค์นั่นเอง พอเริ่มต้นมีสติระลึกรู้ขึ้นมา แล้วปัญญาที่ว่าวิจัยธรรม ก็มาทำงานเดินหน้าไปได้ แล้วที่ก้าวไปนั้นก็คือกำลังของวิริยะ เมื่อก้าวหน้าไปได้ๆ ก็มีปีติอิ่มใจสมใจปลื้มใจไปเรื่อยๆ ก็สงบผ่อนคลายเป็นปัสสัทธิ แล้วใจไม่เครียดไม่มีอะไรบีบกดสงบได้ ก็อยู่ตัวนิ่งแน่วเป็นสมาธิ จากนั้นก็อุเบกขา

อุเบกขาในที่นี้ เป็นอุเบกขาในธรรม ซึ่งต้องมาด้วยปัญญา คืออาศัยปัญญาที่เกิดความรู้ความเข้าใจ พอเกิดความรู้เข้าใจมองเห็นสว่างโล่งแล้วทุกอย่างก็ลงตัวหมด ใจเป็นกลาง ถึงภาวะจิตที่ลงตัว เรียกว่าอุเบกขา

ตรงนี้ก็มาถึงประเด็นที่เป็นจุดหมายของคำถาม คือที่ถามว่า โพชฌงค์ ๗ เป็นกระบวนการระหว่างสัมมาสติสู่สัมมาสมาธิ โดยในที่สุดอุเบกขาในโพชฌงค์ ๗ จะไปทับกับอุเบกขาในสัมมาสมาธิ ใช่ไหม?

ขอทำความเข้าใจก่อนว่า โพชฌงค์ ๗ เป็นธรรมกระบวนการใหญ่ครบ หรือสมบูรณ์ในตัว เท่ากับมรรคมีองค์ ๘ หรือเป็นวิธีพูดถึงการทำงานของมรรคนั้นในแนวหนึ่งนั่นเอง โดยแสดงในขั้นของสมาธิและปัญญา เพราะฉะนั้น แทนที่จะพูดว่า โพชฌงค์ ๗ ทำงานจากสัมมาสติสู่สัมมาสมาธิ ควรพูดว่า ทั้งสัมมาสติและสัมมาสมาธิทำงานร่วมอยู่ด้วยในโพชฌงค์ ๗

ที่นี้ ในสัมมาสมาธิ ก็มีอุเบกขา (โดยเฉพาะในจตุตถฌาน) และในโพชฌงค์ ๗ ก็มีอุเบกขา นั่นก็คือ องค์ธรรมหรือคุณสมบัติของจิตที่เป็นกลางนั้น ในสัมมาสมาธิก็มี ในโพชฌงค์ ๗ ก็มี แต่ทำหน้าที่ต่างสถานะ มีแดนขอบเขตอารมณ์ ไม่เท่าไม่ตรงกัน กล่าวคือ

อุเบกขาในจิตตถิณยาน ได้แก่ภาวะจิตที่เป็นกลางต่อองค์ธรรมใน
ถิณยาน โดยเฉพาะลงตัวต่อความสุขที่เพิ่งประสบมาในตติยถิณยาน ไม่โชนเอน
เยื่อใยเคียงไปกับสุขนั้น

ส่วนอุเบกขาที่เป็นโพชฌงค์ คือภาวะจิตที่เป็นกลางต่อธรรมทั้งปวงที่
เกี่ยวข้องในกระบวนการปฏิบัติ

ท่านจึงมีคำเรียกสำหรับแต่ละอย่าง คือ อุเบกขาในจิตตถิณยาน
เรียกว่า ถิณยานอุเบกขา ส่วนอุเบกขาในโพชฌงค์ เรียกว่า โพชฌงค์อุเบกขา

เรียกร้องสิทธิสตรี จากผู้ไม่มีสิทธิ์ที่จะให้ ตัวมีสิทธิ์ จะมาบีบบังคับผู้ไร้สิทธิ์ ช่างไม่ปราณี

มีอันหนึ่งที่เมื่อก็ถาม ก็อยากจะพูดสักนิดด้วย คือบางท่านก็สงสัยว่า
พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงเปิดโอกาสไว้แล้วว่า ให้สงฆ์ถนอมสิกขาบทเล็กๆ น้อยๆ
คล้ายๆ ว่าแก้ไขพุทธบัญญัติได้ บางท่านก็มาอ้างข้อนี้

แต่ที่นี้ทางเถรวาทได้ตกลงกันว่า เราเอาอย่างนี้ก็แล้วกัน คือเรา
เสียสละ ยอมเสียสิทธิ เสียโอกาส ไม่ถอน

บางคนก็บอกว่า พระพุทธเจ้ามีพระญาณรู้เบื้องหน้าแล้ว พระเถรวาท
ไม่ปฏิบัติตามพุทธบัญญัติก็เหมือนไปลบหลู่พระปรีชาญาณของพระองค์
หรือเปล่า อันนี้ก็ตอบได้ว่า

๑. พระพุทธเจ้าทรงให้โอกาสไว้ ไม่ใช่ทรงบัญญัติว่าจะต้องไปถอนไป
แก้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าสงฆ์เห็นชอบ จะถนอมสิกขาบทเล็กน้อยเสียก็ได้
การที่ประหัตถ์อนุญาตไว้ก็ เป็นพระปรีชาญาณของพระองค์ เป็นเรื่องของ
พระองค์

ที่นี่เรา คือพระสาวกที่ทำสังคายนา จะใช้โอกาสหรือไม่ ก็เป็นเรื่องของเราเอง แล้วก็เป็นกรยอมรับพระปรีชาญาณด้วยว่าพระองค์มีปรีชาญาณมากกว่าเรา ที่จะแยกแยะได้ แต่เราเองยอมรับว่าเราไม่สามารถที่จะแยกว่าอันไหนควรเล็กหรือไม่ควรเล็ก เราก็เลยยอมรับความไม่สามารถของเรา ว่าเราไม่มีปรีชาญาณขนาดนั้น เราก็เลยไม่ใช้โอกาสนั้น

เรื่องมันเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่ไปลบหลู่พระปรีชาญาณ แต่เป็นการยอมรับว่าเรามีปัญญาไม่ถึงพระองค์

ผู้ถาม: เรื่องสิทธิมนุษยชน ถ้าเราเอาประเด็นนี้มาจับ มันจะกลายเป็นว่าผู้หญิงไม่ได้สิทธิตรงนี้มากพอหรือเปล่า เพราะว่าผู้หญิงเองอาจจะต้องการเป็นนักบวช แต่ทางฝ่ายสงฆ์เองก็มีข้อตกลงกันแล้วว่าจะไม่มีการแก้พุทธบัญญัติ ก็จะต้องเป็นกรไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้มีสิทธิบวชเป็นภิกษุณีหรือเปล่านั้นจะถือว่าไปเกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนใหม่

พระพรหมคุณาภรณ์: นี่แหละคือที่จะว่าต่อไป คือ

๒. ที่ทรงให้โอกาสที่จะแก้พุทธบัญญัติ หรือถอนสิกขาบทเล็กๆ น้อยๆ นั้น เป็นเรื่องคลุมๆ กว้างๆ ท่านไม่ได้มานึกมาหมายที่จะเจาะจงในเรื่องภิกษุณี ก็ตรัสเป็นกลางๆ ถึงแม้ถ้าเป็นเราไปอยู่ที่นั่น ฟังแล้ว ก็คงไม่นึกถึงเรื่องภิกษุณี มันไม่ใช่เรื่องที่ใครจะไปคาดหมาย

เออ ถ้านึกถึงเรื่องของขบฉัน อาหาร จีวร ที่อยู่อะไรพวกนี้ ก็คงพอจะเป็นไปได้ เช่นว่า ที่ทรงบัญญัติไม่ให้เก็บสะสมอาหารแม้แต่ค้างคืนเดี๋ยวนี้ต่อไปพวกเราถอนเสียดีไหม

ถ้านึกถึงสิกขาบทพวกท่านองนี่ละก็ หลายท่านคงพอจะนึกไปถึงได้ แต่เรื่องภิกษุณีคงไม่มีใครไปนึกถึง (เช่นเดียวกับที่คงไม่มีใครนึกถึงสิกขาบทว่าด้วยการบวชของภิกษุ ไม่รู้ว่าตอนลังกาหมตพระภิกษุ บวชไม่ได้ ต้องมาขอจากไทย เขาจะนึกหรือเปล่าเรื่องสิทธิของบวช) แต่ถึงไม่นึก มันก็รวมอยู่

ในนั่นเอง เพราะเป็นเรื่องกว้างขวางที่ครอบคลุมทุกด้าน

ข้อ ขอแรกชนิดหนึ่ง พุทธบัญญัติเรื่องการบวชภิกษุณีนี้แหละ ก็เป็นตัวอย่างให้มองเห็นว่า การจะตัดสินว่าบัญญัติไหนเล็กน้อยหรือไม่นั้น ไม่ง่ายหรอก ถ้ายกพุทธบัญญัติเรื่องการบวชภิกษุณีนี้ขึ้นมาถามว่าเป็นบัญญัติเล็กไหม ก็คงเถียงกันยุ่งเหมือนกัน

กลับไปเรื่องเก่า มองในแง่เจตนา ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้โดยตรง อันนี้ก็ไม่มีและไม่ใช่เรื่องของกรรมเจตนาที่คิดกัน แต่เป็นเรื่องของเจตนาในการรักษาพุทธบัญญัติ จึงไม่เกี่ยวกับ พุติให้ตรง คือ ท่านห่วงเรื่องความถูกต้อง

แล้วในการรักษาพุทธบัญญัติ ตัวพระองค์ ถ้าท่านเห็นว่าท่านไม่มีสิทธิ ทั้งสิทธิ์ที่จะบวชให้ และสิทธิ์ลี้กลงไปที่จะแก้พุทธบัญญัติ ท่านก็กลัวผิด คือเกรงว่าตัวท่านเองจะทำไม่ถูกต้อง ไม่กล้าละเมิด มันคนละเจตนากัน

ก็อย่างที่บอกว่าผู้หญิงมีสิทธิอยู่ ไม่มีใครไปยกเลิกลบล้างได้ แต่หาผู้มีสิทธิที่จะบวชให้ไม่ได้ ภิกษุเอง เมื่อท่านเข้าใจว่าท่านไม่มีสิทธิ ท่านก็กลัวความผิดเหมือนกัน ท่านจะมาเที่ยวบวชให้ได้อย่างไร

แล้วก็เพราะถือกันอยู่ว่าสตรีมีสิทธิบวชนี้แหละ จึงยังมีการคิดพิจารณาความเป็นไปได้ต่างๆ ของวิธีที่จะบวชได้ ถ้าสตรีไม่มีสิทธิแล้วจะไปคิดกันทำไม รวมแล้ว ทั้งหมดนี้ก็ด้วยเห็นใจสตรีที่คิดจะบวช เพียงแต่ว่าไม่อาจให้ความเห็นใจนั้นเหนือความถูกต้อง

ทีนี้ มองในทางกลับกัน ในเมื่อเราก็มีสิทธิอยู่ แต่มันติดขัดที่พุทธบัญญัติซึ่งเป็นทำนองตัวบทกฎหมาย แล้วเราก็จะให้ท่านทำอย่างนั้นอย่างนี้ ที่มันนอกขอบเขตของท่าน ซึ่งท่านไม่มีสิทธิ

แล้วอย่างนี้ก็คือจะมีคนพูดให้เข้าใจว่า เอ ท่านพวกนี้ทำไมมาพยายามละเมิดสิทธิของพระพุทธเจ้า แล้วยังไม่มีเมตตาการุณย์ที่จะเอื้อต่อสิทธิของพระภิกษุในการที่ท่านจะเคารพและปฏิบัติตามพระพุทธรบัตถบัญญัติเสียอีกด้วย

ที่จริง ในเรื่องพุทธรบัตถบัญญัติทั้งหลายนั้น พระภิกษุณีได้มีสิทธิพิเศษอะไรเหนือไปกว่าพุทธรบัตถบัญญัติส่วนอื่นที่มีกันอยู่ ที่ที่นั่น พระภิกษุต้องเคารพพุทธรบัตถบัญญัติอย่างจริงจังมากกว่าพุทธรบัตถบัญญัติส่วนอื่นด้วยซ้ำ

ในทางที่ควร ทุกคนที่มีสิทธิเหมือนกันนี้แหละ ควรถามตัวเองว่า เราเคารพพระพุทธเจ้าไหม เราควรเคารพพุทธรบัตถบัญญัติหรือไม่ ถ้าตอบว่าเคารพ ว่าควรเคารพ ก็ไม่ควรมา罵ตีเตียนต่อว่ากันอยู่ แต่ควรมาปรึกษาหารือกัน ทำความรู้ในเรื่องพุทธรบัตถบัญญัติให้ชัดเจน และช่วยกันดูว่าเราจะทำอะไรอย่างไรให้ได้ผลดีที่ประสงค์นั้นในขอบเขตของความถูกต้อง

ทั้งนี้ก็อาจจะรวมไปถึงแห่งหนึ่งที่ว่า ทำไมเราไม่หาทางออกในขณะนี้ที่ว่า ถ้าการบวชภิกษุณีแบบเถรวาททำไม่ได้ และเราก็ไม่ยอมบวชเป็นภิกษุณีมหายาน ทำไมเราไม่ตั้งชุมชนของสตรีที่มีเกียรติ ในปัจจุบันเรียกว่า มีศักดิ์ศรี ให้มีขึ้นมา มันก็น่าจะทำได้ โดยที่เราที่ยอมรับไปตรงๆ ว่า อันนี้ไม่ใช่ภิกษุณีตามพุทธรบัตถบัญญัติ แต่เราตั้งชุมชนสตรีขึ้นมาเพื่อให้ได้บวช

ก็เหมือนโบราณตอนที่ตั้งแม่ชีขึ้นมา อาตมาเข้าใจว่านั่นคือทางออกอย่างหนึ่ง ที่ระบบแม่ชีได้มีความเสื่อมลงไป เพราะรักษากันไว้ไม่ดี ในแง่หนึ่งก็เป็นธรรมดาของการที่มีความเสื่อมความเจริญ

ที่นี้ทางเลือกก็มีอยู่ เราอาจจะฟื้นฟูระบบแม่ชีที่ดิ่งมขึ้นมา หรือถ้าไม่ฟื้นฟูแม่ชี ก็ตั้งระบบใหม่เป็นชุมชนอีกแบบหนึ่งขึ้นมา ก็เป็นวิธีที่เราจะเลือกแล้วก็ได้คิดจัดกันขึ้นมา

เหนือการพิทักษ์สิทธิของตน ก้าวไปสร้างประโยชน์สุข เพื่อมวลชนทั่วปฐพี

ขอพูดเรื่องสิทธิอีกสักหน่อย คือเรื่องสิทธิมนุษยชนนั้น มันก็เป็นเรื่องดีและสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในปัจจุบัน แต่ในเวลาเดียวกัน เราคงต้องมองหลายแง่ เพราะถ้าเรามองเรื่องสิทธิมนุษยชนอยู่อย่างเดียวเดี๋ยวเดียวโดด มันก็เข้าลักษณะเป็นความคิดแบบที่เขาบ่นว่ากันอยู่ คือความคิดแยกส่วน ซึ่งคนปัจจุบันเองบอกว่าไม่ถูกไม่ดี

การที่เราเอาเรื่องสิทธิมนุษยชน และเรื่องสิทธิอย่างโน้นอย่างนี้มาพูดนั้น จะต้องพูดโยงกันไปกับเรื่องอื่นๆ ด้วย

สิทธิมนุษยชนนั้นมีขึ้นเพื่ออะไร เอาที่มองเห็นง่ายๆ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างสำคัญ คืออย่างน้อยก็เป็นหลักประกันพื้นฐานที่จะให้มนุษย์มีชีวิตที่มั่นคงดำรงตนหรือตั้งตัวอยู่ได้ แล้วก็มีโอกาสที่จะเจริญดั่งามพัฒนาต่อไป

อย่างไรก็ตาม เรายังต้องก้าวต่อไป แม้แต่ในการพิจารณาว่าจะใช้สิทธิมนุษยชนหรือไม่ โดยมองถึงความมุ่งหมายว่า จะช่วยให้เกิดความเจริญของงามด้านโน้นด้านนี้ได้อย่างไร

เหมือนอย่างการที่มาบวช มันไม่ใช่การใช้สิทธิของบุคคล ลองดูให้ดีๆ หลายอย่างเหมือนเป็นการเสียสิทธิมากกว่า อาจจะมีเสียสิทธิอะไรไปหลายๆ อย่างที่เดียว เสียโดยยอมสละ และเต็มใจสละ

การที่มนุษย์จะพัฒนาขึ้นไปนั้น ไม่ใช่ว่าจะมาจ้างเอาสิทธิของตนเอง การพัฒนาคือการยอมให้แก่ผู้อื่นด้วย ถ้าเรามัวแต่จ้างจะเอา บางทีเราก็กลิ้มตัวไป เลยไม่ได้พัฒนาจิตใจ ปล่อยใจให้จิตใจคิดแต่เรื่องที่จะได้จะเอา

ปัญหาในแบบของประเทศตะวันตก ก็เกิดจากปมอันนี้ด้วย ทำให้วิถีชีวิตเต็มไปด้วยการแก่งแย่งแข่งขัน การคิดแต่จะได้จะเอา การครุ่นคิดกังวล

อยู่กับการที่จะปกป้องพิทักษ์รักษาสิทธิของตัว การขาดน้ำใจ บางทีก็เลยเถิดจนหลุดตัวเองให้มองอะไรๆ เป็นเรื่องสิทธิไปหมด

อีกด้านหนึ่ง ถ้าเรามองว่าสิทธิมนุษยชนนี้เป็นหลักประกันพื้นฐานที่จะให้มนุษย์มีชีวิตที่มั่นคงอยู่กันได้ ทำให้มีโอกาสที่จะพัฒนาขึ้นไปอีก เราต้องเอาหลักเรื่องสิทธิมนุษยชนนี้ไปเชื่อมกับหลักการอื่นๆ ที่จะทำให้มนุษย์พัฒนาต่อไป

ในการฝึกฝนพัฒนามนุษย์นั้น บางทีก็มีการยอมสละสิทธิบางอย่างบ้าง และเมื่อคนพร้อมแล้ว บางทีเขาพอใจที่จะไม่ใช้สิทธิ ไม่เรียกร้องสิทธิของตัวเอง และพร้อมที่จะสละสิทธิบางอย่างเมื่อสมควรจะสละ

อย่างพระที่เข้ามาบวช ก็ต้องยอมสละสิทธิมากมาย ทั้งฝึกตัวเองให้สละ ทั้งแบบแผนทางสังคม รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีบังคับให้สละ เช่นในเมืองไทย ทางการเมือง พระก็ไม่มีสิทธิไปเลือกตั้ง ทั้งๆ ที่เป็นสิทธิพื้นฐานของประชาชน ในเรื่องมรดก จะเขียนพินัยกรรมให้ใคร ก็ไม่ได้ ถ้าจะให้ ก็ต้องให้ไปเลยตั้งแต่ตอนยังอยู่ ไม่อย่างนั้น เมื่อตายแล้ว ของนั้นก็ไปของสงฆ์ไป และสิทธิที่ผู้อื่นจะให้ เช่น ครอบครัว ทางพ่อแม่เสียชีวิต ลูกๆ มีกรณีกันขึ้น ภิกษุจะไปฟ้องไม่ได้ ผู้ที่จะบวชเป็นภิกษุ ต้องรู้ตระหนักว่าตัวเข้ามาจะยอมรับการเสียสิทธิอันนี้ไหม

ตอนนี้ก็เป็นปัญหาที่มีการพูดกันว่า จะให้พระมีสิทธิเลือกตั้งหรือไม่ ถ้าจะเถียงกัน ก็ต้องไปดูหลักการและเจตนารมณ์พื้นฐานก่อน คือ หลักการเป็นอย่างไร ความต้องการเป็นอย่างไร แล้วมันเข้ากันได้ไหม แล้วก็ต้องพิจารณาเป็นขั้นๆ ว่าจะเอาอย่างไร

สิทธิมนุษยชนนี้ก็เป็นเรื่องที่ว่า มันเป็นขั้นตอนพื้นฐานในการพัฒนามนุษย์ ถ้ามองในแง่ลบ มันก็เป็นการฟ้องว่ามนุษย์ยังมีความอ่อนแอ ยังข่มเหงรังแกกันเหลือเกิน จึงต้องมีหลักอันนี้ขึ้นมาค้ำประกันไว้

ในแง่นี้มันก็เป็นหลักที่ดีซึ่งสำคัญมาก แต่มันดีและสำคัญในแง่ที่เป็น การช่วยให้พ้นจากสภาพด้านลบที่ยังไม่พัฒนาของมนุษย์

แต่ถ้าจะพัฒนามนุษย์สูงขึ้นไป จะต้องมียะอะไรที่เหนือขึ้นไปกว่านี้ ที่ เราจะไม่ได้ติดข้องอยู่กับเรื่องของสิทธิ

อีกอย่างหนึ่ง สิทธิเป็นเรื่องที่เน้นในแง่ของบุคคล แม้แต่ประกาศเรื่อง Human Rights ก็เป็นเรื่องที่รัฐจัดให้กับบุคคล

แต่นั้นแหละ ในเรื่องของสิทธิมนุษยชนนั่นเอง เวลาประกาศ เขาก็ บอกว่าเป็นคือมาตรฐานเพื่อเป็นหลักประกันสำหรับ foundation of freedom, justice and peace in the world ก็หมายความว่า การประกาศสิทธิ มนุษยชนที่เน้นเรื่องของบุคคลนี้ มันโยงไปถึงเรื่องของส่วนรวม

ก็เหมือนกับเน้นไปด้วยว่า เมื่อสิทธิของบุคคลได้รับการยอมรับแล้ว ก็ จะเป็นรากฐานของอิสรภาพ ความยุติธรรม และสันติภาพในโลก แสดงว่า เขามองไปในแง่ของส่วนรวม เมื่อเขามองไปในแง่ของส่วนรวม ก็แสดงว่า เขายอมรับเรื่องการกระจายความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลไปสู่สังคมหรือ ส่วนรวม แล้วสิทธิมนุษยชนก็เป็นฐานให้มนุษย์มีสันติภาพ

เราควรจะไปอีกขั้นหนึ่งไหม ตอนนี้นำบุคคลได้รับการพิทักษ์ รักษาสิทธิของเขา เพื่อจะได้ช่วยให้โลกมีหลักประกันสำหรับสันติภาพ สำหรับความสงบสุข

แล้วทีนี้จะมีอีกขั้นหนึ่งหรือเปล่า คือขั้นที่ว่า เมื่อให้โลกนี้มี หลักประกันความยุติธรรมและสันติภาพแล้ว คนควรจะทำอะไรต่อไปอีก เข้าทำนองที่พูดกันว่าหน้าที่คู่กับสิทธิ อะไรอย่างนี้ แต่คราวนี้มันยิ่งกว่า หน้าที่ ขึ้นไปถึงการบำเพ็ญประโยชน์

ถ้าจะมามัวเน้นกันแต่เรื่องสิทธิ ไปๆ มาๆ คนก็เรียกร้องจะเอาแต่สิทธิ มีสภาพจิตที่เคยชินมุ่งแต่จะได้จะเอา ก็จะไม่ยิ่งดึงไปข้างเดียว

เราควรจะให้สิทธินี้เป็นหลักประกันจริงๆ พร้อมกับที่อีกด้านหนึ่งก็ให้มนุษยพัฒนาต่อไป โดยที่ว่าตอนนี้เรามีความมั่นใจขั้นพื้นฐานไว้ชั้นหนึ่งแล้ว ซึ่งเราสามารถใช้อ้างเป็นหลักประกันยืนยันไว้ เพื่อให้โลกพอเป็นไปได้ที่จะมีสันติภาพ มีความสงบสุข

แล้วเราก็มานั่งถึงวิถีทางที่จะให้บุคคลแต่ละคนปฏิบัติในทางบวก ในทางสร้างสรรค์ส่งเสริมเกื้อกูล ว่าเราจะทำอะไรกันอย่างไรต่อไป บนพื้นฐานขั้นต้นอันนั้น เพื่อให้ทุกชีวิตตั้งงามมีความสุข และให้โลกนี้มีสันติภาพที่แท้จริงและยั่งยืนสืบไป

ถ้าเราก้าวไปในวิถีนี้ ก็จะมีการพัฒนามนุษย์อย่างแท้จริงพร้อมไปด้วย

ถึงตรงนี้ ก็คือมาบรรจบพุทธคติที่ว่า “พหูชนสุชาเย โลกานุกัมปายะ” นั่นเอง ก็จึงขอเสนอปิดท้ายไว้ด้วยการขอให้ไปจนเหนือเรื่องสิทธิ์เพียงเท่านี้

ภาคผนวก

ศีลธรา

[ดูเรื่อง หน้า ๓๕๑]

ในปี ค.ศ. ๑๕๗๗ ท่านเจ้าคุณพระราชสุเมธจารย์ ซึ่งเป็นพระฝรั่งลูกศิษย์รูปแรกของหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท มาถึงประเทศอังกฤษเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่นั่น สองปีต่อมา ในปี ค.ศ. ๑๕๗๙ ท่านเจ้าคุณพระราชสุเมธจารย์สร้างวัดจิตตวิเวกขึ้นที่ West Sussex ภาคใต้ของประเทศไทย

ในปีเดียวกันนั้น อุบาสิกาสีท่านขออาศัยวัดนี้ด้วย เพื่อศึกษาและปฏิบัติธรรม ปลายปีนั้น สีท่านนี้ได้บวชเป็นอนาคาริก และรักษาศีลแปดตามแนวของแม่ชีไทย ในขณะที่ห่มจีวรสีขาว

เมื่อเวลาผ่านไป อนาคาริกาสีท่านนี้ประสงค์จะปฏิบัติธรรมโดยรักษาสิกขาบทมากขึ้น เพราะเหตุนี้ ในปี ค.ศ. ๑๕๘๑ ท่านเหล่านี้จึงได้รับการบวช (ปัพพชชา) เป็นนักบวชหญิงผู้รักษาศีล ๑๐ และห่มผ้าสีน้ำตาล ช่วงแรกๆ นักบวชหญิงกลุ่มนี้ใช้ชื่อว่า สีลวันตี แต่หลัง ค.ศ. ๑๕๙๐ ชื่อทางการของนักบวชหญิงกลุ่มนี้เปลี่ยนเป็น “ศีลธรา” ซึ่งแปลว่า สตรี “ผู้ทรงศีล”

พระฝรั่งท่านหนึ่งมีบทบาทสำคัญในการช่วยสร้างแนวปฏิบัติและโครงสร้างที่ชัดเจนสำหรับกลุ่มนักบวชศีลธรานี้ขึ้นมา ผลของกระบวนการนี้คือ วินัยของศีลธรา ที่เรียกว่า “The Śīladharā Vinaya Training” (ศีลธราวินัยศึกษา) ศีลธราวินัยประกอบด้วยสิกขาบทและข้อวัตรปฏิบัติ (observances) ประมาณ ๑๒๐ ข้อ

ในปี ค.ศ. ๒๐๐๕ มีศีลธรา ๑๕ ท่าน และ อนาคาริกา ๘ ท่าน

1st International Congress on Buddhist Women's Role in the Sangha: Bhikshuni Vinaya and Ordination Lineages

[ดูเรื่อง หน้า ๓๕๒]

“การประชุมนานาชาติเกี่ยวกับบทบาทผู้หญิงในสังฆะ” ที่ฮัมบวร์ก ประเทศเยอรมนี วันที่ ๑๘-๒๐ กรกฎาคม ในปี ค.ศ. ๒๐๐๗ เป็นการประชุมค่อนข้างใหญ่ มีนักวิชาการ ๖๕ ท่าน ทั้งพระภิกษุ พระภิกษุณี และคฤหัสถ์ บรรยายเรื่องเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงในสังฆะ และความเป็นไปได้ในการรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์ มีผู้ฟังประมาณ ๔๐๐ คน ผู้ร่วมประชุมทั้งหมดมาจาก ๑๕ ประเทศ ในวันสุดท้ายของการประชุมครั้งนี้ องค์กรโกลามาเซตตีจมาร่วมฟังและทรงบรรยายด้วย

องค์กรโกลามาเซตตีจในที่ประชุมนี้ว่า

“The issue is to find the way to ordain bhikṣuṇīs that is in accordance with the Mūlasarvāstivāda Vinaya texts. There needs to be a Buddha alive and here and now to ask. If I were a Buddha, I could decide; but that is not the case. I am not a Buddha. I can act as a dictator regarding some issues, but not regarding matters of Vinaya... The Buddhadharma in general is very flexible, and the Buddhadharma as a whole has to respond to reality. Based on the common-sense viewpoint, I am 100 percent certain that were the Buddha here today, he would give permission for bhikṣuṇī ordination. That would make things much easier. Unfortunately there is no Buddha here, and I cannot act as the Buddha.”

ในวันรุ่งขึ้น หลังจากประชุมเสร็จสิ้นแล้ว องค์กรโกลามาเซตตีจแก่ผู้ร่วมประชุมกลุ่มหนึ่งว่า

“...when it comes to re-establishing the Mūlasarvāstivāda bhikṣuṇī ordination, it is extremely important that we avoid a split in the saṅgha. We need a broad consensus within the Tibetan saṅgha as a whole...”

(in: *Dignity & Discipline: Reviving Full Ordination for Buddhist Nuns*, edited by Thea Mohr and Jampa Tsedroen, Boston: Wisdom Publications, 2010, p. 268-269, 277)

ประกาศ ห้ามพระเถรไม่ให้บวชหญิงเป็นบรรพชิต

[ดูเรื่อง หน้า ๓๖๙]

ประกาศ

ห้ามพระเถรไม่ให้บวชหญิงเป็นบรรพชิต

หญิงซึ่งจักได้สมมติตนเป็นสามเณรี โดยถูกต้องพระพุทธานุญาตนั้น ต้องสำเร็จด้วยนางภิกษุณีให้บรรพชา เพราะพระองค์ทรงอนุญาตให้นางภิกษุณีมีพรรษา ๑๒ ล่วงแล้วเป็นปวัตตินี คือ เป็นอุปัชฌาย์ ไม่ได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุเป็นอุปัชฌาย์ นางภิกษุณีหมดสาบสูญขาดเชื้อสายมานานแล้ว เมื่อนางภิกษุณีผู้รักษานบธรรมเนียมนับต่อสามเณรีไม่มีแล้ว สามเณรีผู้บวชสืบต่อมาจากภิกษุณีก็ไม่มี เป็นอันเสื่อมสูญไปตามกัน ผู้ใดให้บรรพชาเป็นสามเณรี ผู้นั้นชื่อว่าบัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่บัญญัติ เลิกถอนสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว เป็นเสียหนามแก่พระศาสนา เป็นตัวอย่างที่ไม่ดี

เพราะเหตุนี้ ห้ามไม่ให้พระเถรทุกนิกาย บวชหญิงเป็นภิกษุณี เป็นสิกขมานา แลเป็นสามเณรีตั้งแต่นี้ไป

ประกาศแต่วันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๑

กรมหลวงชินวราดิวิวัฒน์

(ประกาศใน แดงการณัณณะสงฆ์ เล่ม ๑๖, หน้า ๑๕๗)

มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย

[ดูเรื่อง หน้า ๓๕๔]

มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย เป็นวิทยาลัยพระพุทธศาสนาเพื่อการศึกษาสำหรับแม่ชีและสตรี แห่งแรกของประเทศไทย อยู่ที่ อ.ปักธงชัย จ. นครราชสีมา เริ่มสอนเป็นทางการในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ แม่ชีคุณหญิงกนิษฐา วิเชียรเจริญ และมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ร่วมกับสมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีฯ เป็นผู้ริเริ่มดำเนินการก่อสร้าง

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ฯ มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัยอยู่ในสังกัดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ม.มจร.)

ข้อมูลในภาคผนวกนี้ โดยความเอื้อเฟื้อของ *Dr. Martin Seeger*

